

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Állam- és Jogtudományi Kar

DOKTORI ISKOLA

Szivós Kristóf

Az eventualitás fejlődéstörténete és hatása az írásbeli perfelvételre

PhD-értekezés

Témavezetők:

Dr. Varga Norbert

habil. egyetemi docens

Magyar Jogi Történeti Tanszék

Dr. Pákozdi Zita

adjunktus

Civilisztikai Tudományok Intézete

Szeged

2023

„Legyen a codex formájában, beosztásában, stílusában magyar, önálló jogalkotás; legyen egyénisége; [...] A codificatio történjék jogtörténeti alapon. [...] Ha pedig akár gyakorlati okokból, akár tudományos kritika hatása alatt változtatnunk kell valamely jogintézményünk felépítésén, arra kell törekednünk, hogy a változtatás és szerves jogfejlesztés az angol módszer szerint történjék s ne legyen puszta receptio, idegen jognak gépies lemásolása.”¹

¹ *Kiss Albert* felszólalása a Magyar Társadalomtudományi Egylet 1914. május 1-jei szaktanácskozásán (*Tanácskozás a polgári törvénykönyv tervezetéről*, 379.). http://mtdaportal.extra.hu/MTSZ/1914/1914_05.pdf (utolsó megtekintés ideje: 2020. február 20.).

Tartalomjegyzék

Rövidítések jegyzéke	10
Bevezetés	15
1. Témaválasztás.....	15
2. Az értekezés kutatómódszertana	17
3. A dolgozat felépítése	23
I. fejezet: Az eventualitás alkalmazásának dogmatikai alapjai	26
1. Az eventualitás fogalma és annak elemei.....	26
1.1. Fogalom-meghatározási kísérletek a szakirodalomban.....	26
1.2. A felek perccselekményeinek sorrendisége	29
1.2.1. Az egymásután elve.....	29
1.2.1.1. Az egymásután elvének természete.....	29
1.2.1.2. Az egymásután elvének hatása az eljárás időbeli felosztására.....	30
1.2.1.3. Összegzés: szükségképpen és eshetőleges egymásutániség.....	32
1.2.2. A konkuráló perccselekmények	33
1.3. A perccselekményekkel szembeni gondossági követelmények	34
1.3.1. Időbeli kötöttség az előadás vonatkozásában	35
1.3.2. A tartalmi kötöttség kérdése	35
1.4. Esetleges szükségességgel (in eventum) történő előadás	36
1.5. A jogkövetkezmény: a kizárás.....	37
1.5.1. Az eventualitáshoz társuló preklúzióról általában.....	37
1.5.2. A gondossági követelmények megsértése és azok kimentése.....	38
2. Eventualitás, írásbeliség és szóbeliség	40
2.1. Az írásbeliségről és a szóbeliségről röviden.....	40
2.1.1. A szóbeliség tartalma.....	41
2.1.2. A szóbeliség kapcsolata a közvetlenség elvével.....	42
2.1.3. Az írásbeliség tartalma	43
2.2. Az eventualitás jelenléte írásbeli és szóbeli eljárás esetén	44
3. Az eventualitás és a tisztességes eljáráshoz való jog	45
4. Az eventualitás és más perjogi alapelvek egymáshoz való viszonya	47
4.1. Az eshetőségi elv mint perjogi alapelv.....	47
4.2. A rendelkezési elv és a peranyagszolgáltatási elv	47
4.3. A perkoncentráció és az eljárástámogatási kötelezettség.....	49

5. Az eventualitás szerepe a perben.....	50
5.1. Az eljárás-szakaszolási funkció.....	50
5.1.1. Az eshetőségi elv alkalmazásának cezúrajellege.....	50
5.1.2. Az eventualitás és a bírósági szuverenitás ellentéte	53
5.2. Az eljárásgyorsítási funkció	55
5.3. A rendszerezés és a nevelés.....	55
5.4. A védelmi funkció	56
6. Az eventualitás alkalmazásának előnyei és hátrányai	56
6.1. További előnyök: a kiszámíthatóság, a rend és a fegyelem	56
6.2. Az eventualitás alkalmazásának hátrányai	57
6.2.1. Az anyagi igazság érvényesülésének veszélyeztetése	57
6.2.2. Nehezen átlátható peranyag.....	59
6.2.3. Rugalmatlan szabályozás, objektív szankciók.....	59
6.2.4. Formalisztikus eljárás a nyilvánosság kizárásával	60
6.2.5. Közvetett ügyvédkényszer.....	60
II. fejezet: Az eventualitás fejlődéstörténetének vázlata a német-osztrák jogterületen.....	62
1. Bevezetés helyett: általános jellegű jogtörténeti megjegyzések.....	63
2. A német jogfejlődés.....	64
2.1. A római jog recepciója és a ius commune kialakulása.....	64
2.2. Az elsőfokú eljárás szakaszolása és az eshetőségi elv a JRA-t követően	67
2.3. Reformok a hosszú 19. században és a liberális per megjelenése	68
2.3.1. A porosz eljárásjog fejlődéstörténete a 18. század végétől	69
2.3.2. Újabb elmozdulás az eshetőségi elvtől: Hannover	71
2.4. A birodalmi CPO: szóbeliség és közvetlenség eventualitás nélkül.....	73
2.4.1. Szakítás az eventualitással: a szóbeli tárgyalás egységessége.....	73
2.4.2. A bírói preklúzió a CPO-ban és annak kritikája.....	76
3. Az eventualitás az osztrák perjog fejlődéstörténetében.....	79
3.1. Az első egységes osztrák perrend a 18. században.....	80
3.1.1. Az AGO megalkotásáról – kodifikáció helyett kompiláció	80
3.1.2. Eljárástípusok az AGO-ban és az eshetőségi elv szerepe.....	81
3.1.2.1. Az egyes eljárástípusokról általában	81
3.1.2.2. Az eshetőségi elv a rendes írásbeli perben	82
3.1.2.3. A rendtartás megoldásának értékelése.....	85
3.2. Az ügyek kivonása az AGO hatálya alól a 19. században.....	85

3.2.1. Az 1845. évi sommás eljárási pátens (Summarpatent).....	86
3.2.2. Az 1873. évi bagatelleljárási törvény	87
3.3. Eventualitás helyett(?): Franz Klein és a perkoncentráció	89
3.3.1. A felek előadásainak az elsőfokú eljárásra való koncentráció.....	90
3.3.2. A felek előadásainak elsőfokú eljárásra való koncentráció	91
3.3.3. A bírósági visszautasítási jog	95
III. fejezet: Az eventualitás a magyar perjogban a kiegyezést követően.....	97
1. A polgári törvénykezési jog helyzete az 1850-es és 1860-as években.....	97
1.1. Az osztrák AGO kétszeri bevezetése Magyarországon.....	97
1.2. A polgári törvénykezési jog helyzete a kiegyezést követően.....	99
2. A Trt. általános jellemzői	101
2.1. A bírósági eljárás fajtái.....	101
2.2. A sommás eljárás rövid jellemzése	102
3. A rendes per alapvonalai	103
3.1. A rendes perről és az iratváltásokról általában.....	103
3.2. A perfelvételi jegyzőkönyv szerepe	105
3.3. A halasztások.....	106
3.4. A megjelenési határnapok elmulasztásának jogkövetkezményei.....	108
3.4.1. Az ügy ítélet alá terjesztése (becsomózás – Trt. 143. §)	108
3.4.2. Ha az egyik fél elmulasztotta a perfelvételi határnapot – makacssági ítélet.....	109
3.4.3. A perfelvételi határnap mindkét fél általi elmulasztása.....	110
3.4.4. Összegzés a határnapok körüli mulasztások vonatkozásában	111
Excursus I. – A periratok beadása pertársaság esetén	112
4. A felek iratváltásai a rendes perben.....	114
4.1. A kereset jellemzői	114
4.2. Az alperesi ellenirat „iránykijelölő” szerepe	116
4.3. A további iratváltások.....	117
5. A Trt. értékelése	119
Excursus II. – Az írásbeliség megkerülése: a bírói információ jogintézménye	120
1. A bírói információ lényege.....	120
2. Jogirodalmi álláspontok a bírói információt illetően.....	121
3. Az információ generális tilalmának kimondása	123
IV. fejezet: Az eventualitás a plószki szellemiség tükrében	124
Excursus III. – A rendes eljárás reformja és a törvényszéki egyesbíráskodás	124

1. Plósz Sándor eshetőségi elvről vallott felfogása	126
1.1. Az eshetőségi elv elejtése a plósz-i felfogásban	126
1.2. A tényállítások és bizonyítékok szabad előterjesztése	127
2. Az eventualitás legfontosabb alkalmazási helye: a pergátló kifogások előadása.....	127
2.1. A pergátló kifogások előadása.....	129
2.2. Döntés a pergátló kifogásokról és a költségmarasztalás problematikája	131
2.2.1. A döntés formája	132
2.2.2. A perköltségviselés problematikája.....	134
2.2.3. A bírói joggyakorlat értékelése.....	137
3. Az eventualitás egyéb megjelenési formái a Pp. elfogadásakor.....	138
3.1. Az első érdemleges tárgyalást követő szóbeli előkészítés.....	138
3.2. A felülvizsgálati tárgyaláson történő utólagos előadás	138
4. A törvénykezés egyszerűsítése az eventualitáson keresztül?	139
4.1. Nóvumok a fellebbezési eljárásban a Se. és a Pp. elfogadásakor.....	140
4.1.1. A szóbeliségen alapuló polgári per fellebbezési eljárásának alapvonalai ...	140
4.1.1.1. A Plósz-féle elképzelés: a beneficium novorum teljes szabadsága.....	140
4.1.1.2. A fellebbezés elintézése a Pp.-ben	141
4.1.1.3. A fellebbezési szóbeli tárgyalás írásbeli előkészítése	142
Excursus IV. – A tény- és jogkérdésekben való fellebbezés és az eventualitás	144
4.1.2. Nóvumok a joggyakorlatban	145
4.1.2.1. Új tények és bizonyítékok felhozatala.....	145
4.1.2.2. Új jogok érvényesítése.....	147
4.2. Nóvumok a fellebbezési eljárásban a Te. elfogadását követően	148
4.2.1. Igény a törvénykezés egyszerűsítésére	148
4.2.2. A Te. nóvumokat érintő szabályai: az eshetőségi elv újbóli térnyerése.....	149
Excursus V. – A féli felelősség fokozása az 1936. évi novellatervezetben.....	153
1. A fontosabb reformintézkedések	153
2. A jogásztársadalom reakciója.....	154
V. fejezet: A főtárgyalási modell kialakulása és jellemzői	156
1. A főtárgyalási modell kialakulása a német perjogban.....	156
1.1. Fritz Baur koncepciója.....	156
1.2. A stuttgarti modell	160
1.3. A főtárgyalási modell általános jellemzői	164
1.3.1. A polgári per jelenleg uralkodó tárgyalási modelljei	164

1.3.2. A főtárgyalási modell jellemzői	165
2. A német főtárgyalási modell általános jellemzői	168
2.1. Az 1976. évi novella a Baur-Bender-Modell tükrében.....	168
2.2. Az elsőfokú eljárás általános menete.....	169
3. A svájci főtárgyalási modell jellemzői	171
3.1. Eljárástípusok az schZPO-ban.....	171
3.2. A rendes eljárás menetének általános jellemzői	172
4. Az egyes jogharmonizációs törekvések eredményei	175
4.1. Igény a harmonizációra	175
4.2. A főtárgyalási modell a modellszabályok rendszerében	177
VI. fejezet: Az eventualitás előképei a polgári perrendtartás alapelvei fejezetében.....	179
1. A perhatékonyság rendszerszintű megvalósítása	180
1.1. Az észszerű időn belül történő elbírálás követelménye.....	180
1.1.1. Az időszerűség alapjogi aspektusai	180
1.1.2. Időszerűség az 1952. évi Pp.-ben (2. §).....	181
1.1.3. A polgári perek elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel	183
1.2. A perhatékonyság elve.....	184
1.2.1. A perhatékonyság elvének elemei	184
1.2.2. A gyorsaság mint elem túlhajszolása?.....	188
2. Alapelvek a gyors, hatékony eljárás szolgálatában	189
3. A perkoncentráció elve	190
3.1. A perkoncentráció tartalma	190
3.2. A perkoncentráció a német perjogban	192
3.2.1. A perkoncentráció törvényszövegbeli szerepe	192
3.2.2. Alapelvek számít-e a német perjogban a perkoncentráció?	193
3.2.2.1. Bevezető megjegyzések.....	193
3.2.2.2. A perkoncentráció elvét elfogadó álláspontok	194
3.2.2.3. A perkoncentrációt alapelveként elvető álláspontok.....	195
3.3. Az Európa Tanács ajánlása mint „naiv óhaj”	196
3.4. A perkoncentráció és az eventualitás egymáshoz való viszonya	197
4. A felek eljárástámogatási kötelezettsége	199
4.1. Bevezető gondolatok a bíróság és a felek viszonyáról	199
4.2. Az eljárástámogatási kötelezettség megjelenítése a Pp.-ben.....	199
4.3. Az eljárástámogatási kötelezettség tárgya.....	201

4.4. Az eljárástámogatási kötelezettség időbeli korlátja.....	201
4.5. A teleologikus jogértelmezés külföldi kiterjedése.....	203
4.5.1. A Prozessförderungspflicht a német perjogban.....	203
4.5.1.1. A rendelkezési és a tárgyalási elv konkretizálása.....	203
4.5.1.2. A Prozessförderungspflicht általában és annak formái	204
4.5.1.3. Az általános Prozessförderungspflicht	204
4.5.1.4. Az általános Prozessförderungspflicht és a preklúzió	207
4.5.2. A Prozessförderungspflicht az osztrák perjogban	209
4.5.2.1. Az öZPO 2002. évi novellájának (ZVN 2002) jellemzői.....	209
4.5.2.1. Az osztrák Prozessförderungspflicht jellemzői	209
4.5.2.2. Az osztrák Prozessförderungspflicht és a preklúzió.....	211
4.5.3. Az egyes jogharmonizációs megoldások vonatkozó rendelkezései	213
4.5.3.1. Principles of Transnational Civil Procedure.....	213
4.5.3.2. European Rules of Civil Procedure	214
4.6. Az eventualitás és a Prozessförderungspflicht elhatárolása	216
VII. fejezet: A professzionális pervitel kikényszerítése a perfelvételi szakban	219
1. A perfelvételi szakról általában	220
1.1. A perfelvétel célja az osztott tárgyalási rendszerben.....	220
1.2. Mikor kezdődik a perfelvétel?	221
1.2.1. Jogirodalmi álláspontok.....	221
1.2.2. Saját álláspont.....	222
1.3. A perfelvétel útjai az írásbeli ellenkérelmet követően	223
2. A perfelvételi nyilatkozatok írásbeli előterjeszetheőségének kérdése	225
2.1. A perfelvételi iratok rendszere	225
2.2. Az eventualitás megjelenése a Pp. 203. §-ában.....	226
2.2.1. A Pp. 203. § (1) bekezdése – a perfelvételi iratok hatályossága	227
2.2.2. A Pp. 203. § (2) bekezdése – a perfelvételi iratok hiányos tartalma	229
2.2.3. Összegzés a 203. § (1)-(2) bekezdéseit illetően	231
Excursus VI. – A perbebocsátkozás közvetett kikényszerítése.....	232
2.3. A kereset- és ellenkérelem-változtatás írásbeli előterjeszetheősége	236
2.3.1. A joggyakorlat kezdeti tapogatózása a Pp. formalizmusainak enyhítésére. 236	
2.3.2. A Ppn. válasza a jogalkalmazási problémákra	238
3. A pénzbírság	240
3.1. A pénzbírság lényege, kiszabásának feltételei	240

3.1.1. A perfelvétel során perfelvételi iratban vagy tárgyaláson.....	241
3.1.2. A bíróság meggyőződése a késedelmességről.....	242
3.2. A hiányos tartalmú kereset- és ellenkérelem-változtatás	243
Excursus VII. – A perelhúzó szándék mint rosszhiszemű pervitel?.....	244
Összegzés, végkövetkeztetések	246
1. Dogmatikai és történeti jellegű eredmények	246
2. Az alapelvi fejezetre vonatkozó megállapítások	249
3. A perfelvételi szakra vonatkozó megállapítások	260
4. A tisztességes eljáráshoz való jog és az eventualitás	265
Felhasznált primer források jegyzéke.....	270
Felhasznált irodalom.....	283

Rövidítések jegyzéke

1. Általános rövidítések

1911. évi Pp.	1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról
1925. évi Ppn.	1925. évi VIII. törvénycikk a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról
1952. évi Pp.	1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról
AB	Alkotmánybíróság
ABH	Az Alkotmánybíróság Határozatai
AB hat.	alkotmánybírósági határozat
AGO	osztrák általános bírósági rendtartás
AGPO	porosz általános bírósági rendtartás
Alk.	1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról
AT	Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
Bbl	Bundesblatt (Svájc)
Begr. CPO (1872)	az 1872. évi német birodalmi perrendtartási javaslat indokolása
bek.	bekezdés
BGB	Német Polgári Törvénykönyv
BGBI	Bundesgesetzblatt (Németo., Ausztria)
BPO	1850. évi hannoveri polgári perrendtartás
C	kir. Curia
CJF	1781. évi <i>Corpus Iuris Fridericanum</i>
CKOT	a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának állásfoglalásai a Pp.-vel összefüggésben felmerülő jogértelemzési problémákról ²
CPO	1877. évi birodalmi polgári perrendtartás ³
dZPO	német polgári perrendtartás
EJEB	Ember Jogok Európai Bírósága

² A CKOT-állásfoglalások megjelölésére az adott állásfoglalást elfogadó ülés pontos dátuma és az ülés napján feltüntetett sorszám szolgál.

³ Az 1877-es perrendtartás ma is hatályban van, de a CPO szakaszait több alkalommal is újraszámolták (így 1898-ban, 1909-ben, 1924-ben, 1933-ban, 1950-ben, 1974/1976-ban és 2002-ben). *Willmann, Konzentrationsmaxime*, 59. A CPO az eredeti jogszabályhelyeket jelöli. Az újraszámolás után természetesen a jogszabályhelyeket más szakaszhely jelöli, de ha a szövege nem változott, akkor arra külön nem térek ki. A hatályos jogszabályszöveget dZPO jelöléssel adom meg.

EJEE	Emberi Jogok Európai Egyezménye
ERCP	European Rules of Civil Procedure
FS	ünnepi kötet (<i>Festschrift</i>)
GBV	1873. évi osztrák bagatelleljárási törvény
ir.	íromány
ITSZ	Ideiglenes Törvénykezési Szabályok
JGS	Justizgesetzsammlung (Gesetze und Verordnungen im Justizfache 1780-1848)
JKKT	a Kúria új Pp. jogértelmezési kérdéseivel foglalkozó konzultációs testületének ülésein elfogadott állásfoglalások ⁴
JRA	1654. évi német-római birodalmi búcsú
k.	kötet
RKGO	birodalmi kamarai bírósági rendtartás
KI	Képviselőházi Írományok
KN	Képviselőházi Napló
Korm. hat.	kormányhatározat
Koncepció	Az új polgári perrendtartás koncepciója (2015. január 14.)
Materialien	<i>Materialien zu den neuen österreichischen Civilprocessgesetzen I-II.</i> Manz, Wien, 1897.
MNL BaML	Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára
MNL CsML	Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára
MNL PML	Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára
NI	Nemzetgyűlési Írományok
OBÉ	Országbírói Értekezlet
OPTK	Osztrák Polgári Törvénykönyv
öCPO	az osztrák polgári perrendtartás eredeti szövege
özPO	osztrák polgári perrendtartás
Pevtv.	2021. évi XCIV. törvény a polgári peres eljárás elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről
Prov. ZPO	1852. évi ideiglenes polgári perrendtartás
Pp.	2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

⁴ A JKKT-állásfoglalások folyamatos sorszámozással vannak ellátva.

Ppé.	1912. évi LIV. törvénycikk a polgári perrendtartásról szóló 1911 évi I. törvénycikk életbeléptetéséről
Ppn.	2020. évi CXIX. törvény a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról
PTCP	Principles of Transnational Civil Procedure
Ptk.	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
RGBI	Reichsgesetzblatt
Rn/Rz/bsz.	Randnummer/Randzahl/bekezdésszám
schZPO	svájci polgári perrendtartás
Se.	1893. évi XVIII. törvénycikk a sommás eljárásról
StPO	német büntetőeljárás törvény
SummV	1845. évi osztrák sommás eljárási pátens
Te.	1930. évi XXXIV. törvénycikk a törvénykezés egyszerűsítéséről
Trt.	1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában
Trtn.	1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:LIV. törvénycikk módosítása tárgyában
VI. Ppn.	1995. évi LX. törvény a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról
VIII. Ppn.	1999. évi CX. törvény az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról
ZVN	az öZPO novelláris módosítása

2. Folyóiratok rövidítése

AcP	Archiv für die civilistische Praxis
AJP	Aktuelle Juristische Praxis
ÁJT	Állam- és Jogtudomány
AnwBl	Anwaltsblatt (Deutschl.)
DJM	Debreceni Jogi Műhely
DRiZ	Deutsche Richterzeitung
FORVM Szeged	FORVM. Acta Juridica et Politica
HJLS	Hungarian Journal of Legal Studies

JÁ	Jogállam: Jog- és Államtudományi Szemle
JA ZR	Juristische Arbeitsblätter (Zivilrecht)
JB	Juristische Blätter
JeMa	Jogesetek Magyarázata
JK	Jogtudományi Közlöny
JR	Juristische Rundschau
JtSz	Jogtörténeti Szemle
JuS	Juristische Schulung
JZ	Juristenzeitung (Deutschl.)
KK	Közjegyzők Közlönye
KSz	Közjogi Szemle
MJ	Magyar Jog
MJÉ	Magyar Jogászegyleti Értekezések
MJSz	Miskolci Jogi Szemle
MT	(Magyar) Themis
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
öAnwBl	Österreichisches Anwaltsblatt
ÖJZ	Österreichische Juristen-Zeitung
öRZ	Richterzeitung (Österr.)
RabelsZ	Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RdW	Österreichisches Recht der Wirtschaft
recht	recht – Zeitschrift für Juristische Weiterbildung und Praxis
SJZ	Schweizerische Juristen-Zeitung
Unif L Rev	Uniform Law Review
ÜL	Ügyvédek Lapja
ZEuP	Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
ZRG GA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung
ZRP	Zeitschrift für Rechtspolitik
ZZP	Zeitschrift für (deutschen) Zivilprozess
ZZPInt	Zeitschrift für Zivilprozess International
ZZZ	Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht

3. Döntvénytárak rövidítése

BDT	Bírósági Döntések Tára
D	a <i>Jogtudományi Közlöny</i> döntvénytára ⁵
F	A magyar kir. Curia felülvizsgálati tanácsa által a sommás eljárásról szóló törvény (1893:XVIII. tcz.) alapján hozott határozatoknak gyűjteménye
G	Grill-féle döntvénytár
H	A magyar kir. curiának mint semmitő és legfőbb ítélőszéknek határozatai (összeállította: <i>Herczegh Mihály</i>) ⁶
ÍH	Ítéltáblai Határozatok
PD	a <i>Jogtudományi Közlöny</i> perjogi döntvénytára
T	A kir. ítéltáblák felülvizsgálati tanácsainak elvi jelentőségű határozatai (szerk.: <i>Térfi Gyula</i>)

⁵ A döntvények jelölése a dolgozatban a korabeli szakirodalmat alapul véve a következőképpen történik: először a döntvénytár megadott rövidítése, majd a kötet száma, zárójelben a kiadás éve, majd végül a döntvény sorszáma. Pl. F I. (1897) LV. A JK döntvénytárát a 19. század végén és a 20. század elején több folyamban adta ki, ezek számozását ugyan újrakezdte, de minden kötet zárójelben feltüntette, hogy összességében melyik folyamról van szó. A dolgozat is e megjelölés alapján számozta az eseti döntéseket.

⁶ Az e döntvénytárban közzétett döntések sorszámozásának hiánya miatt a hivatkozott döntvényeket oldalszám alapján jelölöm.

Bevezetés

1. Témaválasztás

Rolf Bender 1971-ben úgy fogalmazott, hogy a világ szinte minden országában beletörődtek, hogy a polgári perek sokáig tartanak, mintha ez lenne az elkerülhetetlen sorsuk. Ezt azzal a példával szemléltette, hogy a párizsi Igazságügyi Palotában Iustitia egyik lábát egy teknősön pihenteti.⁷ Ebből következően a modern polgári perjogot az eljárások mihamarabbi befejezésére való törekvés jellemzi,⁸ az eljárások hosszú időtartama az állandó kritikák középpontjában áll.⁹

Haendel Vilmos szerint a per célszerű és gyors lebonyolítását a perbeli cselekmények helyes logikai és az elbírálást megkönnyítő sorrendje (*permenet megfelelő tagozódása*), valamint a perbeli cselekmények egyidejű elvégzése (*a perbeli cselekmények koncentrációja*) segíti elő, amely sokszor összefügg a perrendben érvényesülő szóbeliség és írásbeliség kérdésével,¹⁰ hiszen „minden eljárásnál, alapuljon az akár az írásbeliségen, akár pedig a szóbeliségen, meg volt az a törekvés, hogy a per anyaga ne legyen szertelenül szerteágazó és sokirányú, de szoritassék a lehetőség szerint bizonyos korlátok közé.”¹¹ Az, hogy a perrend miképpen gondoskodik a koncentrációról, minden esetben az adott eljárás formájától és egészének struktúrájától függ.¹²

A szóbeliség és írásbeliség szerepe és egymáshoz való viszonya a perjogtudomány egy állandó témája, hiszen minden perjogi jogalkotás alapvető kérdését képezi. Ennek megválaszolása a kodifikáció során ugyanis az egész kódexre kihat, hiszen minden jogalkotásnak választ kell adnia az előadások későbbi (azaz nem megfelelő időben való) megtétele lehetőségének a kérdésére.¹³ Jogosnak tűnhet tehát *Fritz Baur* azon kérdésfelvetése, hogy lehet-e egyáltalán a témában bármi újat mondani.¹⁴ Minden jogrendszer választ ad a perelhúzás megakadályozásának kérdésére, függetlenül a történeti fejlődésükben, koncepcionális felépítésükben megfigyelhető különbségektől.¹⁵

⁷ *Bender*, JA ZR 1971, 237.

⁸ *Ullwer*, *Eventualmaxime*, 1.

⁹ *Fasching* in *FS Beys*, 309.

¹⁰ *Haendel*, *Perbeli cselekmények koncentrációja*, 1–2.

¹¹ *Pap*, *Perjogi elvek*, 80–81.

¹² *Canstein*, *Grundlagen*, 245–246.

¹³ *Oberhammer/Domej* in *van Rhee* (2010), 268.

¹⁴ *Baur*, *Konzentration*, 1.

¹⁵ *Zweigert/Kötz*, *Comparative Law*³, 39.

A gyors, olcsó és hatékony polgári per megvalósítása szintén állandó törekvés a jogalkotás során. A polgári per gyorsítása általános – mind az egyén, mind a közvélemény által egyaránt támasztott¹⁶ – igény, annak hiánya az igazságszolgáltatás hatékonyságát veszélyezteti.¹⁷ Magyarország Kormánya az új polgári perrendtartás megalkotására irányuló munkálatok megkezdéséről rendelkezett a polgári perjogi kodifikációról szóló 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozatban, majd 2015. január 14-én elfogadta „Az új polgári perrendtartás Konceptióját”, amelyben kodifikációs célként jelent meg többek között az eljárások gyors lezárása és az időszerűséget biztosító perjogi keretek megteremtése.¹⁸ A Konceptióban ugyancsak célként fogalmazódott meg a „perhatékonyság rendszerszintű megvalósítása”, mivel az akkori kódex „sem alapelvi szinten, sem a perszerkezet működéséből adódóan nem teszi lehetővé azoknak a perjogi mechanizmusoknak a kiaknázását, amellyel jelentősen előmozdítható lenne a perhatékonyság, a perelhúzás eredményes megakadályozása.”¹⁹ A kodifikáció eredményeként az Országgyűlés elfogadta a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényt, amely 2018. január 1-jén lépett hatályba. Fontos változást jelentett az I. Pp. novella, amelyet a 2020. CXIX. törvényként fogadtak el. A dolgozat ennek értékelését sem mulaszthatta el.

A jogalkotó a kodifikáció során úgy döntött, hogy a korábbiakhoz képest nagyobb szerepet szán az írásbeliségnek, amely azonban, ahogy *Éless Tamás* is helytállóan megállapította,²⁰ szükségképpen együtt jár az *eventualitás elvének* (másképpen eshetőségi, esedékességi vagy véletlenségi elv) megjelenésével. Várható volt, hogy e jogintézmény ismét szerepet kap, hiszen a Konceptióban a jogalkotó kitért arra, hogy a perelhúzóadás megakadályozásának egyik eszköze lehet az eventualitás, amellyel kapcsolatban ugyanakkor hangsúlyozta, hogy „esetlegesen az eshetőségi elv nem az egész eljárást átható elvként, hanem csak egyes kivételes esetekben lenne alkalmazható.”²¹ Az ugyanakkor még utalás szintjén sem derül ki, hogy milyen „kivételes esetek” merülhettek fel a Konceptió megfogalmazásakor.

A dolgozat *az eventualitás magyar polgári perbeli szerepét vizsgálja* és arra a kérdésre keresi a választ, hogy az eventualitás hatást gyakorol-e a perfelvétel szabályrendszerére és azon belül is az írásbeli perfelvételre. Azért is esett a választás e

¹⁶ *Willmann*, *Konzentrationsmaxime*, 23.

¹⁷ *Osztoivits*, MJ 2010, 159.

¹⁸ Konceptió, 3.

¹⁹ Konceptió, 57.

²⁰ *Éless*, KK 2017/5., 16.

²¹ Konceptió, 56.

témára, hiszen egy olyan jogintézményről van szó, amelynek elemzése a jelenkori magyar perjogtudományban még nem történt meg. Ennek az lehet az elsődleges indoka, hogy az eventualitást az előző perjogi kódexünk, az 1952. évi III. törvény egyáltalán nem ismerte.²²

2. Az értekezés kutatómódszertana

A dolgozat kutatómódszertana három elemre épül. A dogmatikai személeten felül a dolgozat épít a magyar perjogi hagyományokra (*jogtörténeti kutatás*) és figyelembe veszi az európai jogfejlődés vívmányait (*jogösszehasonlítás*). A kutatómódszertani elemekből is kitűnik, hogy a dolgozat a Pp. preambulumban megfogalmazott jogalkotói célkitűzések keretein belül vizsgálja az eventualitást, ezáltal megfelel az Alaptörvény 28. cikkében megfogalmazott jogértelmezési követelménynek.

2.1. Jogtörténeti kutatás: a magyar perjogi hagyományok figyelembevétele

A polgári perjog története során a perelhúzás minden formájának megakadályozására, valamint az eljárások gyorsítására szolgáló hatásos eszközök megtalálása számos reformtörekvés tárgyát képezte.²³ Egy jogintézmény teljes körű megértéséhez elengedhetetlen annak történeti fejlődésének végig követése,²⁴ így bár tagadhatatlan, hogy az elmúlt évtizedekben különösen fontossá vált az egyes külföldi jogrendszerek megoldásainak elemzése – és ezt magam is fontosnak tartom –, mégis azt gondolom, hogy a jogtörténet tanulmányozásának az előbbihez képest sokkal jelentősebb szerepe van (vagy kellene lennie) a jogtudományi kutatásokban, annak markánsabban kell(ene) megjelennie a kodifikációs munkálatok során. Minden jogintézménynek ugyanis megvan a maga eredete, amellyel ha nem vagyunk kellőképpen tisztában, akkor hiába emelünk át egyes, külföldön valószínűleg jól működő szabályt vagy gyakorlatot a jogalkotás során, az nem fog a magyar jogrendszer szerves részévé válni és jogalkalmazási anomáliákat fog keletkeztetni, ha nem illeszkedik a magyar perjogi fejlődés rendszerébe. A szakirodalomban is találunk olyan véleményt, amely megkérdőjelezi a Pp. jogtörténeti megalapozottságát: „[a Pp.] problémáinak egy, talán jelentős része abból a tényből fakad, hogy a megalkotás során egy egykor volt koherens rendszer lett megbontva és a megelőző évtizedek jogfejlődését

²² Farkas/Kengyel, Bizonyítás², 45.

²³ Schulte, Eventualmaxime, 1.; Bender, JA ZR 1971, 237.

²⁴ Krackte, Eventualprinzip, 2.

ignorálva lett olyan külföldi megoldásokkal elegyítve, amelyek eredményeképp egy, a magyar jog történetéhez lazábban kapcsolódó, egyfajta hibrid törvény született.”²⁵

Az eventualitás a *jelenkori jogtörténet* területéhez tartozik, amely „olyan, napjainkban különös fontosságú kutatási tárgyra koncentrál, amelynek hosszú időre visszanyúló történeti előzményei vannak.”²⁶ Tekintettel arra, hogy az eventualitás több, mint fél évezredes fejlődéstörténettel rendelkezik, valamint egyetértve azzal az állásponttal, hogy a jogász a jogtörténetből meríthet a legtöbbet, és hogy a jogtörténet „a jogászt megtanítja arra, hogy a jelenkori tételes jogra – amely a jogászok többségének tudatát a kelleténél sokkal jobban determinálja – történeti képződményként, ezáltal kritikailag, bizonyos távolságtartással tekintsen”,²⁷ az értekezés a hatályos jogi munkákhoz képest *lényegesen* nagyobb szerepet szán a perjogtörténeti tényezők bemutatására, amely az értekezés számottevő részét kiteszi. A történeti rész nagy terjedelme ugyanakkor nem teszi történetivé a dolgozatot, hiszen a jogtörténet bemutatása azt a célt szolgálja, hogy jobban megértsük a hatályos perrendtartást. A történetiség tehát álláspontom szerint pont hogy emel a dolgozat aktualitásán és hatályos jogi relevanciáján. A dolgozatnak a mély jogtörténeti elemzéssel az is a célja, hogy ne csak a hatályos perjogtudomány, hanem a jogtörténet-tudomány ismereteit is bővítse.

A jogtörténeti kutatás nemcsak a korabeli szekunder források feldolgozását foglalja magában, hanem a primer források elemzését is, amely jelenti egyfelől a releváns felsőbbbírósági döntvényjog vizsgálatát, másfelől a korabeli bírósági gyakorlat levéltári forrásokon keresztül történő bemutatását, tekintettel arra, hogy egy jogtörténeti kutatás valódi mélységét a levéltári források elemzése adja.

A perjogtörténettel foglalkozó kutató munkáját nagymértékben nehezíti az a tényező, hogy munkájához a legtöbb esetben nem elegendő az ítéletek feldolgozása (bár azokban is több esetben értékes perjogi adalékokat fedezhetünk fel), hiszen az eljárás menetének megértéséhez, egyes eljárásjogi kérdések megválaszolásához magára a peranyagra (*pertestre*) is szükség van. A magyarországi levéltárakban ugyanakkor sok esetben pont a magánjogi pereket selejtezték le. A dolgozatban minden esetben egy adott kódex vagy novella hatályosulását vizsgáltam. A kutatás során az alábbi levéltári forrásokat vettem alapul:

²⁵ *Timár*, FORVM Doctorandorum 2017, 235.

²⁶ *Stipta*, JtSz 2016/3., 39.

²⁷ *Földi*, JtSz 2016/3., 33.

(I) Az 1868 utáni joggyakorlat bemutatásának alapját a Baranya Megyei Levéltárban (MNL BaML) végzett kutatások jelentették, ahol a Pécsi Kir. Törvényszék iratanyagát vizsgáltam az 1872. és 1873. években. Az 1872-es kezdőév azért indokolt, mert a kir. törvényszékek az 1871. évi XXXI. törvénycikk alapján 1872-től álltak fel Magyarországon. A kutatás eredendően öt év iratanyagát fogta volna át, ugyanakkor 1873 után a vizsgált intervallumban az iratanyag hiányosnak mondható. A szűk intervallum ugyanakkor nem volt akadálya annak, hogy a korabeli joggyakorlat alapján megfelelően értékelhető következtetéseket vonjak le.

(II) Az 1911. évi Pp.-hez kapcsolódó forrásanyag több levéltárból származik. Egyfelől vizsgáltam a Pestvidéki Kir. Törvényszék 1916²⁸ és 1920 közötti joggyakorlatát, amely a Pest Megyei Levéltárban (MNL PML) található meg. Megjelenik továbbá a Szegedi Kir. Törvényszék 1920 és 1925 közötti joggyakorlata (MNL CsML) is, amelyhez a forrásokat a kir. törvényszék történetét vizsgáló kutatócsoport munkájában való részvétel során gyűjtöttem. A törvényszék magánjogi perreit leselejteztek, a joggyakorlat vizsgálata a Szegedi Kir. Ítéltábla iratai alapján lehetséges. Tekintettel arra, hogy a dolgozat a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikket is vizsgálja és hogy annak eredményes kutatáshoz pertestekre volt szükség, a dolgozatban helyet kapott a Pécsi Kir. Törvényszék 1931 és 1935 közötti joggyakorlata is. A vizsgálatot könnyítette, hogy a Te.-t a folyamatban lévő ügyekben is alkalmazni kellett, így elvileg rögtön meg kellett jelennie a peres eljárásokban.

2.2. Dogmatikai szemlélet, a teleologikus jogértelmezés fontossága

A dogmatikai szemlélet mint kutatómódszertani elem a fentieknél rövidebb magyarázatot igényel, tekintettel arra, hogy a dogmatika és a jogtörténet – a fentebb ismertetettekből kifolyólag – szorosan összefügg, az elméleti alapokat a perjog fejlődéstörténete során fektették le. Bár a perjog az egyik, ha nem a leggyakorlatiasabb diszciplína, ugyanolyan szilárd elméleti alapokra épül, mint például a büntetőjog.

A dogmatikai alapok megfelelő ismerete átsegíti a jogászt a „pozitív joggal foglalkozók tragikum”-án,²⁹ azaz a jogszabályváltozáson. Csak olyan jogalkotói, jogirodalmi és jogalkalmazási megoldások fogadhatók el, amelyek a perjogi dogmatikának megfelelnek. Ezen alapok feltárását a témaválasztás okán különösen indokoltnak és

²⁸ A vizsgált időintervallum azért nem esik egybe az 1911. évi Pp. hatálybalépésével (1915. január 1.), mivel a kir. törvényszéki peres iratok 1916-tól vannak meg a levéltárban.

²⁹ *Nizsalovszky* szóhasználata. *Magyary*, Magyar polgári perjog³, III.

fontosnak tartottam, mivel az eshetőségi elv egy kevésbé ismert jogintézmény a magyar perjogtudományban.

Az Alaptörvény több jogértelmezési követelményt is megjelöl, amelyek személyi (bírószakok, illetve az Alkotmánybíróság), valamint a tárgyi hatálya (Alaptörvény, illetve jogszabályok) eltérően érvényesül.³⁰ A 28. cikk megalkotásakor az alkotmányozót a magyar bíróságok érvelési kultúrájának átalakítása vezérelte, amely során rögzítette az alkotmánykonform, valamint az *objektív teleologikus értelmezés* követelményét.³¹

Az Alaptörvény hetedik módosítása a *szubjektív teleologikus értelmezést* – azaz a konkrét jogalkotó konkrét célját³² – is alkotmányos szintre emelte. Bár a jogszabályt továbbra is célja és az Alaptörvénnyel való összhangja alapján kell értelmezni, e cél megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló *javaslat indokolását* – a Pp. esetén annak miniszteri indokolását – kell figyelembe venni. A 28. cikkben kijelölt értelmezési követelmény a bíróságok számára egy erős felhatalmazás, ugyanis ők határozhatják meg, hogy mit jelent a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos cél.³³ A bírói jogértelmezés szempontjából fontos korlát, hogy nem válhat a jogalkalmazó szerv önkényes, szubjektív döntésének eszközévé. Ellenkező esetben sérülne a jogbiztonság követelménye, a jogalkalmazó szervek döntéseire vonatkozó kiszámíthatósági és előreláthatósági elvárás.³⁴ Egy szabályozás felülírása, kitágítása a bíróságok részéről már nem jogértelmezési, hanem *contra legem* jogalkalmazási – tulajdonképpen jogalkotási – tevékenységet jelent, ami felveti a bíróságok törvényeknek való alávetettsége elvének a sérelmét.³⁵

A dogmatikai szemlélet vonatkozásában kiemelendő, hogy ugyan magában hordozza azt a veszélyt, hogy a jogalkalmazás ingerküszöbét nem éri el, az elméleti összefüggések mélyreható bemutatása nem cél nélküli, hiszen a dolgozat egyik kiemelt célkitűzése, hogy a Pp. egyes rendelkezései kapcsán olyan, dogmatikailag is megalapozott ismereteket adjon át, amelyet nemcsak a jogtudomány, hanem a joggyakorlat is

³⁰ Ennek összefoglalását ld. *Blutman*, JK 2022. 467.

³¹ *Jakab*, JeMa 2011/4., 86.

³² *Jakab*, JeMa 2011/4., 89–91.; *Blutman*, JeMa 2015/3., 90.

³³ *Jakab*, JeMa 2011/4., 93.

³⁴ 3026/2015. (II. 9.) AB hat. [27] pont. ABH 2015.216.222.

³⁵ 3130/2020. (IV. 1.) AB hat. [25] pont. ABH 2020.714.716. Ebben az esetben kirívó jogértelmezési hibáról volt szó, mivel a Kúria jogértelmezési hibaként az ügyre nem alkalmazható szabályt alkalmazott az alkalmazandó helyett, és nem vette figyelembe a 28. cikk szerinti értelmezési elveket. *Blutman*, JK 2022, 477.

hasznosítani tud a munkája során. A dolgozat ezért igyekszik a bírósági gyakorlatot is felhasználni. Az egyes bírósági döntéseken kívül felhasználja a Pp. rendelkezéseit értelmező egyes bírói testületek, így a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának (CKOT), valamint a Kúrián belül felállított jogértelmező testület (JKKT) állásfoglalásait is. Ezek a bíróságot az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése és a 26. cikk (1) bekezdése alapján nem kötik, és így ezekre határozatot alapítani, a tételes jogi normával szemben a döntés indokául nem szolgálhatnak. A bíróság ugyanakkor az állásfoglalásokban kifejtett érveket a döntése során megfontolás tárgyává teheti, és amennyiben az ebben kifejtettekkel egyetért, döntése indokai között ezeket saját jogi álláspontjaként feltüntetheti.³⁶ Ebből kifolyólag ezen állásfoglalások a Pp. értelmezése során relevanciával bírnak.

2.3. Jogösszehasonlítás: az európai jogfejlődés vívmányainak figyelembevétele

Tekintettel arra, hogy a jogalkotó a kodifikáció során számos alkalommal hivatkozott az európai jogfejlődés vívmányai figyelembevételének fontosságára, a kutatás során magam sem mulaszthattam ezt el.

(1) *A vizsgált jogrendszerek.* Az első kérdés, amelyet a jogösszehasonlítás vonatkozásában meg kell válaszolni, hogy mely jogrendszerek adják annak alapját. A különböző jogrendszerek több szempont alapul vételével *jogcsaládokba (jogkörökbe)* oszthatók. *Zweigert/Kötz* a szempontok közül első helyen említette a történeti háttérrel és a történeti fejlődést.³⁷ E vonatkozásban megjegyezték, hogy a 19. század kezdetén a francia-német jogfejlődés elvált egymástól, amelynek következtében a kettőt egymástól jogösszehasonlítás-módszertani szempontból is el kell választani, hiszen enélkül csak olyan általános, absztrakt szintű megállapítások tehetők, amelyek a *common law* országaitól különböztetnék meg őket.³⁸ Ebből következően a dolgozatban a német jogkörbe tartozó államok, Németország, Ausztria és Svájc megoldásait vizsgáltam. Előbbi kettőt illetően a vizsgálat történeti szempontból kétségtelenül megalapozott. Utóbbi vonatkozásában ez már nem feltétlenül állja meg a helyét, ugyanakkor a jogalkotó a miniszteri indokolásban külön kiemelte a 2008. évi svájci polgári perrendtartás figyelembevételének fontosságát, így a dolgozatban a főtárgyalási modell felvázolásakor annak megoldásait is vizsgáltam.

³⁶ BDT2022. 108. Ld. még Bszi. 27/A. §.

³⁷ *Zweigert/Kötz*, *Comparative Law*³, 68.

³⁸ *Zweigert/Kötz*, *Comparative Law*³, 69.

A dolgozat nem elemzi ugyanakkor a francia perjogot. Ennek egyfelől oka a *Zweigert/Kötz* által felvázolt különbözőség, másfelől pedig az, hogy a francia perjog hatása Magyarországon álláspontom szerint inkább közvetettnek tekinthető annak ellenére, hogy a perjogi kodifikáció kezdetén *Emmer Kornél* részéről készült egy, a francia perjogot alapul vevő tervezet. A francia perjog közvetett hatása a német perjogon keresztül érvényesült, a 19. századi német perjogtörténettel foglalkozó munkák részletesen elemzik is azt.³⁹

(2) *A jogösszehasonlítás módszertana.* A dolgozatban a külföldi megoldások vizsgálata és eredményeik összevetése kétféleképpen történik meg: egyrészt történeti szinten az egyes államok fejlődéstörténetének ívét vázoló fel és vonok le abból következtetéseket (*kronologikus megközelítés*). A *II-IV. fejezetekben* e megközelítést alkalmazom. *Zweigert/Kötz* szerint a jogtörténeti munkákban szükségképpen helyet kap a jogösszehasonlítás, akár tudatosan, akár önkéntelenül.⁴⁰

Az előzőekben megfogalmazottakat illetően változást jelent a dolgozat *VI. fejezete*, amelyben a jogösszehasonlítás módszertani elve a *funkcionalitás*. Ennek lényege, hogy a különböző jogrendszerek vonatkozásában csak azon jogintézmények összevetése hozhat reális eredményt, amelyek ugyanazon funkciót töltik be az adott jogrendszerben.⁴¹ A dolgozatban ennek mentén vizsgáltam a perkoncentráció elvét és az eljárástámogatási kötelezettséget, amelyeket a jogalkotó – a miniszteri indokolásban *expressis verbis* kimondva – külföldi jogrendszerek megoldásait alapul véve szabályozott a Pp.-ben. A jogösszehasonlítás e módszere így a *VI. fejezetben* kerül előtérbe, hiszen ahhoz, hogy az említett jogintézmények objektív teleologikus jogértelmezését elvégezzük, a mintául vett külföldi jogrendszerek vizsgálata szükséges. A külföldi megoldások vizsgálata így lényegében nem más, mint a magyar megfelelőjük *objektív teleologikus értelmezéséhez elengedhetetlenül szükséges elem*.

A külföldi nemzeti megoldások ismertetése mellett a dolgozat külön kitér az egyes jogharmonizációs törekvésekre, amelyek közül kettő érdemel kiemelés, a *Principles of Transnational Civil Procedure* és az *European Rules of Civil Procedure*. Mindkettő az UNIDROIT közreműködésével készült el, megoldásaik ismertetése értékes adalékul szolgálhat a nemzetközi tendenciák megfelelő értelmezéséhez.

³⁹ Ld. pl. *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 44–82.; *Nörr*, *Geschichtlicher Abriss*, 61–92.

⁴⁰ *Zweigert/Kötz*, *Comparative Law*³, 8. A jogösszehasonlítás szerepéről a jogtörténet-tudományban ld. még *Herger*, *Házassági vagyonjog*, 40.

⁴¹ *Zweigert/Kötz*, *Comparative Law*³, 34.

3. A dolgozat felépítése

A dolgozat 7 fejezetre oszlik, amely lényegében két nagy részre osztható. Az első rész (I-IV. fejezet) az eshetőségi elv *dogmatikai alapjait és történeti fejlődését*, a második rész pedig a jogintézmény *szerepét mutatja be a hatályos perrendtartás alapelvi fejezetében, valamint az írásbeli perfelvétel során* (V-VII. fejezet). Az értekezés számos esetben tesz kitekintést (*excursus*), amelyek közvetlenül ugyan nem kapcsolódnak az eventualitáshoz, de olyan dogmatikai részkérdéseket mutatnak be, amelyek reményeim szerint a történeti vagy hatályos jogi szabályozási környezet jobb megértését és a feltárt összefüggések szélesebb kontextusban való elhelyezését segítik elő.

3.1. Dogmatikai alapok, történeti fejlődés

Az *I. fejezet* külön betekintést nyújt az eshetőségi elv jogintézményébe, feltárva annak elméleti alapjait és bemutatva az azzal kapcsolatos legfontosabb összefüggéseket. A fejezet ismerteti az eventualitáshoz kapcsolódó egyes fogalom-meghatározásokat, a fogalmi elemek elemzését, más perjogi alapelvekhez (így a rendelkezési elv, tárgyalási elv, perkoncentráció és eljárástámogatási kötelezettség) való viszonyát, az eventualitás perbeli szerepét, majd a jogintézmény alkalmazásának előnyeit és hátrányait. Fontos előjáróban kiemelni, hogy a dolgozat – a jogalkotói elképzelésnek megfelelően – az eljárás *szakasz* kifejezést a polgári peres eljárás egymástól elkülönülő, külön kérelemre meginduló és határozattal befejeződő szerkezeti egységére, a *szak* terminológiát pedig az elsőfokú eljáráson belüli részekre alkalmazza. Az egyes fogalmi elemeket, illetve elméleti fejtegetéseket a dolgozat számos jogtörténeti, külföldi, illetve hatályos jogi példával próbálja megvilágítani, ezzel is segítve a téma alapjainak megértését. Felmerülhet a kérdés, hogy a dolgozat miért nem annak lezárásakor összegzi az elméleti jellemzőket, ha a jogintézmény különböző példák illusztrálásával érhető meg igazán. Ennek az az oka, hogy bár az *I. fejezetben* megfogalmazottak is más megvilágítást nyernek a dolgozat többi részének értelmezését követően, a fejezetnek több a hozzáadott értéke a későbbiekhez, mint a később ismertetteknek az *I. fejezethez*.

A *II-IV. fejezetek* tartalmazzák a történeti fejlődés felvázolását, mégpedig oly módon, hogy először a német-osztrák fejlődéstörténet kerül előtérbe (a jogintézmény

német gyökereiből kiindulva),⁴² majd pedig a magyar szabályozást ismertetem. Fontos kiemelni, hogy a német és osztrák perjog történeti fejlődése (*II. fejezet*) nagyvonalait – és különösen az elkészült kódexek *szellemiségét* – tekintve a 19. század végére befejeződött. A német perjogtörténet és a *ius commune* kialakulását azért érdemes röviden áttekinteni, mert az osztrák perjogra ez döntő kihatással bírt.

A magyar perjogtörténeti rész vonatkozásában kiemelendő, hogy a dolgozatban szándékoltnak nem vállalkoztam az eshetőségi elvnek a rendi kori perjogban való érvényesülésének kérdésével. Ennek oka egyrészt, hogy a rendi kori perjogról szóló ismereteink behatároltak (korabeli források közül *Hajnik*, *Eckhart* – aki maga is *Hajnikra* hivatkozik –, *Kitonich* vagy a Tripartitum említhető), másfelől pedig a rendi korban a szokásjognak meghatározó szerepe volt, amely különösen megnehezíti a vizsgálatot. Éppen ezért a történeti vizsgálódás a 18. század végétől kezdődik, hiszen a *II. fejezet* célja és funkciója nagyrészt az, hogy előkészítse a *III. fejezetet*. A dolgozat e része ugyanis az 1781. évi osztrák általános bírósági rendtartásnak (AGO) a magyar polgári perjog fejlődéstörténetére gyakorolt hatását mutatja be, amelyet akár ugyanazon, akár más néven, de végső soron 1915-ig a rendes per alapját jelentette Magyarországon. A dolgozat egyfelől röviden ismerteti és értékeli az AGO kétszeri (1785 és 1852) magyarországi bevezetését, valamint bemutatja az 1868. évi LIV. törvénycikk szabályozási rendszerét, a rendes és sommás per közötti különbséget és az egyes periratokat. E második kérdés képezi a fejezet gerincét, amely így a fejezet címét is adja.

Bár a szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség elveire épülő 1911. évi I. törvénycikk főszabályként nem ismerte az eshetőségi elvet, bizonyos kivételes esetekben alkalmazta azt, így a *IV. fejezet* ezeket mutatja be, valamint kitér arra az érdekes perjogtörténeti adaléokra, hogy miért történt meg az eventualitás részleges visszahozatala az 1930. évi XXXIV. törvénycikk elfogadását követően. Az 1952. évi Pp. szabályozását a dolgozat – a fentebb elmondottak alapján – teljes egészében mellőzi.

3.2. Az eventualitás érvényesülése a hatályos polgári perjogban

Az *V. fejezet* a Pp. struktúrájának alapjául szolgáló főtárgyalási modell kialakulását és jellemzőit mutatja be. Ismerteti a modell elméleti és gyakorlati alapjait (*Baur-Bender-Modell*), a jelenleg uralkodó tárgyalási modelleket és azon belül is a főtárgyalási modell

⁴² Az egységes német polgári perrendtartás megalkotásáig a német területeken a partikuláris jogfejlődés volt a jellemző, az itt született perrendek nagyrészt pedig az eshetőségi elv erős jelenléte jellemezte. *Kallweit*, *Prozeßförderungspflicht*, 13.

jellemzőit. Ezen felül ismerteti a magyar főtárgyalási modell értékeléséhez szükséges külföldi főtárgyalási modellek alapvonásait. A magyar perjogi hagyományok messzemenő tiszteletben tartása miatt a német megoldás ismertetése elsődleges fontosságú, ugyanakkor a legújabb számottevő európai megoldás, a svájci perrendtartás modelljének ismertetése ugyanúgy megkerülhetetlen, mivel a jogalkotó számára ez is mintaként szolgált. Ezek mellett a dolgozat az egyes harmonizációs törekvések eredményeként létrejött modellszabályok ismertetését sem mellőzhette.

A *VI. fejezet* az eventualitás alapvető gyökereit tárja fel. Bemutatja az alapelvekkel kapcsolatos jogalkotói elképzeléseket, valamint kitér két alapvető szabály, a perkoncentráció és a felek eljárástámogatási kötelezettségének részletes elemzésére. A dolgozatban ugyanis látni fogjuk, hogy az eventualitás a koncentrált pert a felek perceseikévével szembeni időbeli és tartalmi követelmények fokozásával kívánja elérni. Ezt a Pp. alapvető fejezetében pedig az említett két jogintézmény testesíti meg. A perkoncentráció elve esetén a német, az eljárástámogatási kötelezettség vonatkozásában pedig az osztrák és a német perjoggal történik meg a jogösszehasonlítás, valamint ugyancsak megjelennek a modellszabályok megoldásai.

A *VII. fejezet* az eventualitás írásbeli perfelvételre gyakorolt hatását szemlélteti, mégpedig a Pp. 203. § (1)-(2) bekezdései, valamint a 183. § (5) bekezdése köré épülve. Megválaszolja a kérdést, hogy mikor kezdődik a perfelvétel, bemutatja az írásbeli perfelvétel előterjesztési rendjét, valamint azon jogkövetkezményeket, amelyekkel a jogalkotó a feleket a professzionális pervitelre kívánja kényszeríteni. Itt fontos annak megjegyzése, hogy mivel a Pp. a törvényszéki modellre épül, a dolgozat is csak erre koncentrált. Sem a járásbírói szabályok, sem pedig a különleges perekben érvényesülő eltérő szabályozás nem jelenik meg a dolgozatban.

I. fejezet

Az eventualitás alkalmazásának dogmatikai alapjai

A bevezetésben is utaltam rá, az eventualitás a magyar perjogtudomány egy kevésbé kutatott jogintézménye, így a dolgozat elején, még a történeti kontextusban való elhelyezés előtt szükségesnek látszik meghatározni, hogy mi is az eventualitás, melyek a legfontosabb dogmatikai és elméleti jellemzői, milyen szerepet tölt be a peres eljárásban, valamint hogy melyek az alkalmazásának előnyei és hátrányai. A fejezet tárgya előtt azonban röviden utalok a jogintézmény írásbeliséghez és szóbeliséghez való viszonyára, mivel a perelhúzás megakadályozásának eszköztára elsődlegesen attól függ, hogy a jogalkotó a szóbeliségre vagy az írásbeliségre építi a perrendet.

1. Az eventualitás fogalma és annak elemei

1.1. Fogalom-meghatározási kísérletek a szakirodalomban

A szakirodalom többféleképpen határozza meg az eventualitás fogalmát. *Andrew Annerl* szerint az eventualitás azt mondja ki, hogy a feleknek valamennyi előadásukat egy meghatározott eljárási szakban vagy egyetlen periratban tartoznak előadni.⁴³ Ebből következően az eventualitást kétféleképpen is meghatározhatjuk: perszakokra értelmezve vagy egyes periratok/szóbeli cselekmények vonatkozásában.⁴⁴

Damrau úgy fogalmazott, hogy a kizárás elvéről van szó,⁴⁵ amely mindkét megközelítésre alkalmazható, hiszen – ahogy látni fogjuk – a kizárás lesz az általános jogkövetkezmény arra az esetre, ha a fél előadásait nem az eventualitásnak megfelelően terjeszti elő. A szerző az eventualitás lényeges jellemzői kapcsán úgy fogalmazott, hogy az a törvény vagy a bíró által meghatározott (nem csak meghatározható) időpont, amely a hozzá kapcsolódó preklúziós hatással egy eljárási szakot hoz létre.⁴⁶ *Schulte* éles kritikával illette *Damrau* eventualitással kapcsolatos megállapításait. Az első kritika abból fakadt, hogy *Damrau* az eshetőségi elv bemutatását az 1877-es CPO-val kezdte, amely a

⁴³ *Annerl*, Innerprozessuale Präklusion, 88.

⁴⁴ A német perjogban (ahonnan ez az elv ered) az utóbbi alakult ki először, és ezt terjesztették ki a 17-18. században a bizonyítási eljárásra is a bizonyítási ítélet bevezetésével. *Bomsdorf*, Prozeßmaximen, 28–29. A szakasz és szak disztinkciója kapcsán a Pp. szóhasználatát tekintem irányadónak.

⁴⁵ *Damrau*, Prozeßmaximen, 27.

⁴⁶ *Damrau*, Prozeßmaximen, 29.

jogintézmény szempontjából szerinte túl késői.⁴⁷ *Schulte* második kritikája *Damrau* fogalom-meghatározása ellen irányult, szerinte ugyanis ha valaki az eshetőségi elvre egy megfelelő meghatározást kíván adni, akkor ezt csak úgy tudja megtenni, hogy egy precíz történelmi vágást tesz és megállapítja, hogy a jogintézménynek minden egyes történelmi időszakban meghatározott tartalma van.⁴⁸ Ahogy fogalmaz: „[e]gy általános érvényű, a teljes fejlődéstörténetet lefedő meghatározás nem adható, hacsak nem olyan mértékben általános, hogy az alig értelmezhető.”⁴⁹

Leipold az eshetőségi elv lényegét abban a kötelezettségben látta, hogy a felek támadó- és védekező eszközeit egyidőben és a lehető leghamarabb elő kell adniuk, függetlenül attól, hogy azok valóban bírnak-e relevanciával. Az eventualitás ugyanis tiltja, hogy először bevárják az első előadás sikerességét. *Damrau* meghatározásával ellentétben *Leipold* meghatározásánál csak akkor eredményez a késedelem kizárását, ha a fél azt nem tudta megfelelően kimenteni.⁵⁰ Más megfogalmazás szerint az eventualitás a polgári perjog azon elve, amely alapján valamennyi azonos karakterisztikájú támadó és védekező eszközt egy meghatározott eljárási szakban kell előterjeszteni, akkor is, ha azoknak adott esetben csak kiegészítő jellegük van.⁵¹

Briegleb szerint az eshetőségi elv „az eljárás természetes rendjétől idegen, mesterséges és bonyolult gyorsító eszköz”,⁵² sőt *Troller* egyenesen úgy fogalmaz, hogy az a fél perceslekményeinek „természetellenes koncentrációja.”⁵³ *Klingler* meghatározása szerint az eshetőségi elv az a jogintézmény, amely arra kényszeríti a felet, hogy valamennyi támadó- és védekező eszközét egy meghatározott időpontig terjessze elő, ugyanis a nem megfelelő időben való előadás az eljárás későbbi menete során főszabály szerint nem vehető figyelembe.⁵⁴ *Stahelin* hasonló megfogalmazást használt, azonban kiemelte, hogy ennek egy beadványban kell történnie és hogy a támadó- és védekező eszközökhöz kapcsolódó bizonyítási eszközökre is vonatkozik.⁵⁵ Ugyancsak egybevág az

⁴⁷ *Schulte*, *Eventualmaxime*, 45.

⁴⁸ *Schulte*, *Eventualmaxime*, 46.

⁴⁹ „Eine allgemeingültige, die gesamte Entwicklung umfassende Definition kann es nicht geben, es sei denn, sie sei so allgemein gefaßt, daß sie kaum noch aussagekräftig ist.” *Schulte*, *Eventualmaxime*, 46.

⁵⁰ Ld. részletesen *Leipold*, *ZZP* 1980, 257–261.

⁵¹ *Duden Recht A-Z*³, s.v. *Eventualmaxime*.

⁵² „Die *Eventualmaxime* ist [...] ein der natürlichen Ordnung des Verfahrens fremdes, künstliches und schwieriges Beschleunigungsmittel.” *Briegleb*, *Summarische Prozesse*, 74.

⁵³ *Troller*, *Formalismus*, 88.

⁵⁴ *Klingler*, *Eventualmaxime*, 3.

⁵⁵ *Stahelin*, *Eventualmaxime*, 74.

előbbiekkal *Reut* megfogalmazása, azzal a kiegészítéssel, hogy a későbbi előadások mellett az új előadások kizárását is megemlíti.⁵⁶

A magyar szakirodalomban is találunk kísérleteket a fogalom meghatározására. *Fodor Ármin* szerint az

„[e]shetőségi elv a polgári peres eljárásnak az a szabálya, amely a felek cselekményeinek sorrendjét olyképp határozza meg, hogy a fél összes kérelmét, kifogásait, ténybeli előadásait és bizonyító eszközeit, *praclusio* terhe mellett együttesen ugyanazon a határnapon v. határidőben adja elő. E[shetőségi elv].-nek azért nevezik, mert e szerint a fél köteles az oly tényeket és bizonyítékokat már előre előadni, amelyekre csak eshetőleg (*in eventum*) lesz szükség.”⁵⁷

Tóth Károly megfogalmazása szerint az elv azt jelenti, hogy a fél tartozik a megfelelő perbeli cselekvéseket a per azon szakában, melyhez céljuk szerint tartoznak *mindjárt az első nyilatkozási alkalomkor*, az első periratban, az első perbeszédben *együtt* foganatosítani, tekintettel arra az eshetőségre, hogy azokra e perszakaszban csakugyan szükség lesz, nehogy „az elkülönített elvégzéssel a per elhúzzassék.”⁵⁸

Weth a fogalom meghatározásának nehézsége kapcsán az alábbi következtetéseket vont le: 1.) vitatott, hogy meg lehet-e egyáltalán adni az eshetőségi elv általános érvényű meghatározását; 2.) az egyes definíciók alapján az is vitatott, hogy az eshetőségi elv milyen követelményeket támaszt a felekkel szemben; és 3.) az is kérdéses, hogy valamennyi elképzelhető (lehetséges) vagy csak a rendelkezésre álló támadó és védekező eszközöket kell-e előadni.⁵⁹

A fentiek összegzéseként tehát elmondható, hogy bár a jogintézmény fogalmát a szakirodalom többféleképpen határozza meg – maga az általános fogalommeghatározás lehetősége is kérdéses –, mégis vannak olyan elemek, amelyek álláspontom szerint (szinte) mindegyiket jellemeznek. Ide tartozik: *a)* a felek percselekményeinek sorrendisége; *b)* a teljeskörűség és a megfelelő időbeliség (gondossági követelmények); *c)* az eventualiter szükségesség és a *d)* kizárás mint jogkövetkezmény. A következőkben ezek áttekintésére kerül sor.

⁵⁶ *Reut*, Noven, 24.

⁵⁷ *Fodor* in *Márkus III. kötet*, 370.

⁵⁸ *Tóth*, Polgári törvénykezési jog². 407.; *Haendel*, Perbeli cselekmények koncentrációja, 10.

⁵⁹ *Weth*, Zurückweisung, 135.

1.2. A felek perceselexményeinek sorrendisége

A polgári per eljárási cselexmények foglalata, amelyeket a felek, a bíróság és olykor harmadik személyek a magánjogi jogrend helyreállítása érdekében tesznek. A polgári perrendnek gondoskodnia kell arról, hogy a felek a szakszerű elbíráláshoz szükséges eljárási cselexményeket megfelelő sorrendben és késedelem nélkül megtegyék, azaz az eljárásnak egy időbeli rendszert kell biztosítania.⁶⁰

E követelmény szükségességének alapján a felek perceselexményeit egymáshoz való időbeli és okozati összefüggésük⁶¹ alapján két csoportra oszthatjuk: *a)* az egymásután elve megtartásával megtehető cselexményekre és *b)* a konkuráló perceselexményekre. Az eshetőségi elv elsődlegesen az utóbbiakat fogja érinteni, azok megértéséhez ugyanakkor elengedhetetlenül szükséges az egymásután elvének tágabb értelemben történő megvilágítása is.

1.2.1. Az egymásután elve

1.2.1.1. Az egymásután elvének természete

Az egymásután elve a magyar perjogi szakirodalom elnevezése, eredeti, német megfelelőjét a törvényi/formális sorrendiség elvének tekinthetjük, amelyet *Wetzell* találóan úgy jellemzett, hogy bár nem találunk erre vonatkozólag a forrásokban kifejezett és általános elismerést, mégis egy létező jogintézményről van szó, amelyet nemcsak a dolog természete, hanem közvetetten a törvények rendelkezései is alátámasztanak.⁶²

Az egymásután elvének alkalmazása esetén arról van szó, hogy a jogalkotó az eljárási cselexmények sorrendjét előre, a felek és a bíróság akaratától, valamint az egyes jogviták egyediségének figyelembevétele nélkül határozza meg. Az ilyen eljárási rendszerekben valamennyi jogvita rendezése egy meghatározott eljárási ütemterv szerint zajlik, amely az egyes esetek sajátosságait csak kismértékben vagy egyáltalán nem veszi figyelembe.⁶³ Ennek hátránya, hogy szinte lehetetlenné teszi a sajátos körülményekhez igazodó igazságszolgáltatást, jelentős előnye ugyanakkor, hogy a bíróság és a felek is

⁶⁰ *Blomeyer, Zivilprozeßrecht*², 97.

⁶¹ *Menger, System*, 319–320.

⁶² *Wetzell, System*², 883.

⁶³ *Menger, System*, 319.

tisztában vannak a rájuk háruló eljárási kötelezettségekkel, így ezekkel kapcsolatban nem érheti őket meglepetés és ezzel kapcsolatos hiba sem.⁶⁴

1.2.1.2. Az egymásután elvének hatása az eljárás időbeli felosztására

Az egymásután elve – az eshetőségi elv fogalmához hasonlóan – többféleképpen értelmezhető. Függetlenül attól, hogy melyiket nézzük, az eshetőségi elv az egymásután elvével szoros kapcsolatban áll.⁶⁵ *Ziskay Antal* ezzel ellentétes álláspontot foglalt el, miszerint az egymásután elve és az eshetőségi elv inkább egymással ellentétben álló jogintézmények.⁶⁶ Miképpen lehetséges tehát az eljárás időbeli felosztása?

(1) *Szakaszokra való felosztás.* Az első lehetőség a szakaszonkénti felosztás, amelyen belül ugyanakkor az egyes szakaszok *időbeli egységet* képeznek (ld. pl. a szóbeli tárgyalás egységességének elve).⁶⁷ Az egyes perszakaszok egymást követik az eljárás során (pl. a hatályos magyar perjogban a fellebbezés az elsőfokú eljárást, a felülvizsgálat főszabály⁶⁸ szerint a fellebbezést stb.), mégpedig a törvény által meghatározott sorrendben. Azt is ki kell emelni, hogy az egyes szakaszok az előző befejezését feltételezik. Ezt a rendszert nevezhetjük *osztott perszerkezetnek* és ez alapján az a megállapítás tehető, hogy minden per ilyen, hiszen valamennyi perrend ismer perorvoslatokat (azaz mind többfokú eljárás), és minden peres eljárás cselekmények egymásutánisága által valósul meg.⁶⁹ Ha a későbbi cselekmény végrehajtása kizárja a korábbi megtételét, akkor ennek az egymásutániságnak kényszerítő természete van.⁷⁰ Ez is jellemző minden peres eljárásra, hiszen az egyes szakaszokat lezáró bírói határozatokhoz (pl. elsőfokú ítélet, másodfokú határozat) preklúziós joghatás társul.

(2) *Egyes szakaszok szakokra és periratokra való felosztása.* Az is lehetséges ugyanakkor, hogy valamely szakasz nem képez időbeli egységet, hanem azon belül is szakokra oszlik, amely elsődlegesen az elsőfokú eljáráson belül figyelhető meg.⁷¹ Egy további szintet lépve, az elsőfokú eljárás egy szakán belül, periratok szintjén való értelmezés esetén is ugyanezt látjuk, azaz az egymásután elvének érvényesülési területe

⁶⁴ *Menger*, System, 319.

⁶⁵ *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, Zivilprozessrecht¹⁸, 449–450.

⁶⁶ *Ziskay*, JK 1872, 353.

⁶⁷ *Blomeyer*, Zivilprozeßrecht², 97.

⁶⁸ A főszabály itt arra utal, hogy a magyar perjogban a jogerős elsőfokú ítélet ellen is helye lehet felülvizsgálatnak, de csak akkor, ha azt törvény lehetővé teszi. Ld. Pp. 407. § (1) bek. a) pont.

⁶⁹ *Nörr*, Geschichtlicher Abriss, 48.

⁷⁰ *Nörr*, Geschichtlicher Abriss, 48.

⁷¹ *Blomeyer*, Zivilprozeßrecht², 98.

azon cselekményeket fogja át, amelyek egymással *függő* viszonyban vannak, azaz egy későbbi cselekmény megtétele feltételezi egy másik cselekmény korábbi megtételét. Az alperes például a hatályos Pp. rendszerét alapul véve a perfelvétel során például csak úgy terjeszthet elő írásbeli ellenkérelmet, ha a felperes előterjesztett keresetlevelet,⁷² vagy a felperes csak akkor terjeszthet elő válasziratot, ha van írásbeli ellenkérelem (és egyébként erre a bíróság felhívta).

(3) *Periratokon belüli egymásutánosság*. Az egymásutánosság nemcsak az egyes periratok vonatkozásában, hanem azokon belül is megfigyelhető. Hogyan érvényesülhet az egymásutánosság a periraton belül? Az ugyanis egy beadványt jelent, és ha az egymásután elvéből indulunk ki, akkor egy beadványban az egymásutánosság elvileg nem észszerű.

Példával megvilágítva: a felperesnek elméletileg akkor kellene előterjesztenie bizonyítékait, ha a keresetlevélben állított tényeket az alperes vitatná,⁷³ azaz a keresetlevelet követő periratában, hiszen a hatályos Pp. szerint a nem vitatott tény – ha annak tekintetében a bíróságnak nem merül fel kételye – bizonyítása nem szükséges [Pp. 266. § (1) bek.]. A modern perrendtartások ennek ellenére a tények mellett a bizonyítékok előadását is megkövetelik már a keresetlevélben, mégpedig azért, mert a bizonyítékok előterjesztésének „lehetősége már azelőtt fennforog, amennyiben a feltételező cselekmény bekövetkezése [értsd: az előadott tény tagadása] *plauzibilisnek látszik*, már előre majdnem bizonyosnak mutatkozik és tartalma pedig szintén már eleve megállapítható.”⁷⁴ Ezeket a szakirodalom „nem szükségképpen feltételezett cselekményeknek” nevezi.⁷⁵ Főszabály szerint ugyanakkor az egymással függő viszonyban lévő cselekmények együttesen nem terjeszthetők elő.⁷⁶

Előfordulásukat tekintve a tisztán írásbeli eljárásban a periratok szerinti egymásután elve kap hangsúlyos szerepet annak ellenére, hogy az ilyen eljárás is természetesen ismer perorvoslatokat. Ilyen volt például Magyarországon az 1868. évi LIV. törvénycikk, amely kapcsán találó a Plósz-féle Pp. miniszteri indokolásának azon megállapítása, hogy az írásbeli per annyi szakaszra oszlik, ahány perirat van.⁷⁷ Ezzel szemben a Plósz-féle Pp. elsődlegesen a perszakaszokra nézve alkalmazta az egymásután

⁷² Az írásbeli ellenkérelem másik előfeltételét, a kereset vele való közlését ehelyütt szándékosan nem említettem, tekintettel arra, hogy az eshetőségi elv a tárgyalási elvvel és a felek eljárási cselekményeivel áll összefüggésben (a kereset közlése pedig bírói cselekmény).

⁷³ Ziskay, JK 1872, 353.

⁷⁴ Haendel, Perbeli cselekmények koncentrációja, 11. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁷⁵ Tóth, Polgári törvénykezési jog, 379–380.

⁷⁶ Albrecht, Eventualprincíp, 13.

⁷⁷ KI 1910 IV. k. 73. ir. 288.

elvét, a perfelvételi és az érdemleges tárgyalás egymásutániségének a peralapítás szempontjából volt jelentősége, maga az érdemleges tárgyalás egységes egész volt, az írásbeliségnek pedig csak előkészítő szerep jutott.

Hatályos perrendtartásunk az egymásután elvének valamennyi formáját alkalmazza, hiszen az egyes eljárási szakaszok elválasztásán kívül maga az elsőfokú eljárás is két szakra válik szét, a törvénynek nemcsak a perszerkezetére mondható, hogy osztott, hanem a tárgyalási rendszerére is (ld. elsőfokon a perfelvétel és az érdemi tárgyalás teljesen eltérő szerepét). A két szakot elválasztó percezúra ugyanakkor sokkal markánsabb, mint a Plósz-féle perrendtartásban. Magán a perfelvételi szakon belül is érvényesül az egymásután elve, hiszen a perfelvétel ismer különböző, perfelvételi nyilatkozatokat tartalmazó perfelvételi iratokat, amelyek vonatkozásában a törvény megkülönböztet mind tartalmi, mind időbeli követelményeket. Az egymásután elve a keresetlevélben is érvényesül, a tények mellett a bizonyítékokat is – elvileg – meg kell jelölni.

Az egymásután elve akármelyik formáját is nézzük, látnunk kell, hogy ilyenkor „van bizonyos, a dolog természete által meghatározott sorrend, melyben az eljárás fejlődik, melyben a perbeli cselekmények az eljárás természetszerű menetének megzavarása nélkül szükségkép előveendők és maga helyén eszközlendők.”⁷⁸

1.2.1.3. Összegzés: szükségképpeni és eshetőleges egymásutániség

Ha tágabb értelemben, perszerkezeti szinten vizsgáljuk az egymásután elvét, akkor az a megállapítás tehető, hogy az valamennyi perrendben jelen van (*szükségképpeni egymásutániség*), hiszen minden modern perjogi rendszer ismer perorvoslatokat, amelyeket bizonyos, preklúziós jellegű bírósági határozat választ el az elsőfokú eljárástól (tárgyalás berekesztése vagy írásbeli perben az „aktázás”). Amennyiben az eljárás a szóbeliség elvére épül, akkor a szóbeli tárgyalás egységességének elve folytán az egymásutániségnek elsődlegesen e formája van jelen.

Ha azonban egy perrend markáns írásbeliségre és ezzel az eshetőségi elvre épül, akkor az *elsőfokú eljárás*on belül is jelen van az egymásutániség. Ennek ugyanakkor különböző formái lehetnek, amely számos tényezőtől függ (pl. a közös német perjogban az eljárás állítások és bizonyítás szakára – az ún. bizonyítási ítélettel – történő elválasztása vagy az 1868. évi LIV. törvénycikk tisztán írásbeli rendszere). Az mindenképpen szükséges, hogy az elsőfokú eljárás több szakra tagozódjon (ennek indokát ld. részletesen

⁷⁸ Ziskay, JK 1872, 353.

később). Szóbelinek mondott perben akkor van jelen az egy szakaszon belüli több szakra tagozódás, ha az egyes szakoknak eltérő szerepe van és azokat percezúra választja el egymástól (ld. Plósz-féle Pp., hatályos Pp.). Tekintettel arra, hogy nem minden perrend elsőfokú eljárása oszlik több szakra – ld. pl. az 1952. évi Pp. egységes tárgyalási rendszerét –, az egymásutánosság szerepe ugyanazon szakaszon belül *eshetőleges*. Az egyes perceselexményeket nézve ugyanakkor ismét *szükségképpen* az egymásutánosság, már csak a kétoldalú meghallgatás elvéből fakadóan is: az egyik fél nyilatkozatát követnie kell az ellenérdekű fél nyilatkozatának legalább a *lehetővé tétele*.⁷⁹

Ziskay fent említett álláspontjának – miszerint az eshetőségi elv és az egymásután elve ellentétben áll egymással – helytállóságát, akárcsak az eshetőségi elv fogalmát, nem lehet általánosságban megítélni.⁸⁰ Egyfelől az eventualitás főszabály szerint valóban nem terjed ki a törvényi sorrendiség alá tartozó eljárási cselekményekre, mégis az egymásután elve által meghatározott permenet (és az elsőfokú eljárásnak pl. állítási és bizonyítási szakra való kettéválasztása) lesz az a keret, amelyen belül az eshetőségi elv érvényesülni tud. *Menger* is kiemelte, hogy amíg a korábbi szakhoz tartozó eljárási cselekményt lehetőség van megtenni, a következő szak nem tud elkezdődni. Az eshetőségi elv emiatt azt szolgálja, hogy lezárja az előző szakot és teret enged a következő szakhoz tartozó cselekmények megtételének.⁸¹

Ziskay álláspontja ugyanakkor a korabeli magyar (a Trt. által uralt) perjogot alapul véve helyálló. Ezzel is érzékeltethető, hogy az eshetőségi elvet korszakonként eltérően kell megítélni.

1.2.2. A konkuráló perceselexmények

Az előbbieken láthattuk, hogy az eventualitás az egymásután elve alá tartozó perceselexményekre főszabály szerint nem vonatkozik. Ebből *a contrario* következik, hogy az eshetőségi elv azon cselekmények együttes előadását követeli meg, amelyek ugyanazon eljárási célt szolgálnak,⁸² „ugyanazon cél felé concurrálnak”,⁸³ így a következő pontokban

⁷⁹ *Magyary*, Magyar polgári perjog², 3–4.

⁸⁰ Ezzel kapcsolatban ugyanakkor kiemelendő, hogy maga a szerző is kiemeli, hogy az eshetőségi elv az egymásután elvéhez hasonlóan az egész eljárásra kiterjed, ezzel valamilyen mértékben ellentmondva azon megállapításának, hogy a kettő egymás ellentéte. *Ziskay*, JK 1872, 354.

⁸¹ *Menger*, System, 353.

⁸² *Menger*, System, 353.

⁸³ *Ziskay*, JK 1872, 353.

felvázoltak ezeket érintik, így ehelyütt csak az alapvető dogmatikai jellemzőkre kívánok utalni.

Az egyes eljárási cselekmények kapcsolódásának és egymáshoz való viszonyának kérdése ugyanis ellentétes nézőpontból is megválaszolható, ti. a jogalkotó abból is kiindulhat, hogy az eljárási cselekmények sorrendjét az egyes jogviták sajátosságai határozzák meg, amelyet a törvények teljesen nem képesek lefedni, ezért az eljárási cselekmények sorrendjének meghatározását a bíróra bízta, a felekkel együttműködve.⁸⁴ Ezen eljárási cselekményeket – a német elnevezésből kiindulva – a tetszőleges sorrendiség elve fogja össze.

A konkuráló perccselekmények fontos jellemzője, hogy *azonos értékűek*, ami azt jelenti, hogy az ilyen cselekmények azonos eljárásjogi karakterrel bírnak.⁸⁵ Ide tartozik például az alperes részéről több pergátló kifogás felhozatala vagy több tényre, bizonyítékra való hivatkozás. Mivel tetszőleges a sorrend, a felek főszabály szerint nem kötelesek az adott szakon (periraton) belül együttesen megtenni az előadásokat, hanem joguk van azokat tetszés szerint csoportosítva vagy egyenként, akár külön-külön foganatosítani, és erre a késedelem jogkövetkezménye nélkül van lehetőségük.⁸⁶

1.3. A perccselekményekkel szembeni gondossági követelmények

Az előbb említett tetszőleges sorrendiség elvéből kiindulva az eshetőségi elv azzal kívánja a perek elhúzódását megakadályozni, hogy *elveszi a felektől a konkuráló perccselekmények egymás után történő előterjesztésének szabadságát*, valamennyi ilyen cselekmény *együttes, ugyanazon szakban* való megtételét követeli meg. Ezzel korlátozza a *szabad perbeli cselekvést*. Ezt *Bacsó* úgy jellemezte, hogy az eshetőségi elv nem más, mint a kötött perbeli cselekvés elve.⁸⁷

Az eventualitás a gondos pervitel egy különös megnyilvánulási formája, amely két aspektusból szabályozza a felek perccselekményeit (vagyis köti meg a felek cselekvési szabadságát): *időbeli és tartalmi szempontból*, azaz meghatározza, hogy mikor és mit lehet előadni. Fontos kiemelni, hogy a fél perccselekményének mindkét aspektusnak meg kell felelnie ahhoz, hogy szabályszerű előterjesztést tehesen.

⁸⁴ *Menger*, System, 319.

⁸⁵ *Ullwer*, Eventualmaxime, 10.

⁸⁶ *Haendel*, Perbeli cselekmények koncentrációja, 15.

⁸⁷ *Bacsó*, Polgári perrendtartás, 98.

1.3.1. Időbeli kötöttség az előadás vonatkozásában

A felek eljárási cselekményeire vonatkozó időbeli követelmények meghatározása a polgári peres eljárás rendezett menete biztosításának legfontosabb eszköze.⁸⁸ Bár az eshetőségi elv nem elképzelhetetlen szóbeli eljárásban sem, ott természetesen az egy beadványban való előadás nem követelhető meg. Kérdésként merül fel, hogy szerencsés-e a markáns írásbeliséget erős szóbeliséggel ugyanazon eljárási szakban vegyíteni, hiszen az eventualitás (a preklúziós hatásnak köszönhetően) rögzíti a peranyagot, amely alól csak szűk körben lehetséges kivétel. A szóbeliség ugyanakkor teljesen más filozófiára épül a felek cselekményeinek előadása vonatkozásában, amelyre számos jelenkori vagy történeti példát lehetne említeni, különösen az alperesi védekezés kapcsán. A dolgozat e kérdésekre a későbbiekben részletesen ki fog térni.

A megfelelő időben történő előadás kapcsán kiemelendő, hogy annak időpontja attól függ, hogy az eshetőségi elvhez kapcsolódó kizárás az egyes periratokra vagy az eljárás egy adott szakára nézve érvényesül. Ha az egyes periratokra (mint az 1868. évi LIV. törvénycikkben), akkor az annak előterjesztésére rendelkezésre álló határidőt követően nem lehet később pótolni a nyilatkozatot. Ha pedig a preklúzió az eljárás adott szakának végén áll be (mint a hatályos Pp.-ben), akkor addig a pontig kell az előadást megtenni. *Sutter-Somm* az eventualitást *időbeli guillotine*-nak nevezte.⁸⁹

Azt ugyanakkor ki kell emelni, hogy a sorrendiség és a megfelelő időbeliség nemcsak azt jelenti, hogy egy meghatározott időpontot követően főszabály szerint kizárt a későbbi előadások megtétele, hanem hogy az előterjesztés lehetőségének időben meg is kell nyílnia a fél előtt (ld. pl. a hatályos perjogban válasziratot akkor lehet előterjeszteni, ha a bíróság a felperest erre külön felhívja).

1.3.2. A tartalmi kötöttség kérdése

A megfelelő időbeliséget és a megfelelő tartalmat rendkívül nehéz egymástól elválasztani. *Dernburg* ezt rendkívül találó módon úgy érzékeltette, hogy mindent csak a *maga idejében* lehet előterjeszteni, de ha eljön az az idő, akkor *mindent* elő kell terjeszteni.⁹⁰ Arra a kérdésre, hogy mi tekinthető „mindennek”, ismételten attól függően adható válasz, hogy miképpen érvényesül az eshetőségi elv. Szakaszokat átívelő módon álláspontom szerint az

⁸⁸ *Schuster von Bonnot*, Österreichisches Civilprozessrecht², 167.

⁸⁹ *Sutter-Somm*, ZZZ 2005, 17.

⁹⁰ „Alles zu seiner Zeit, aber auch alles zu seiner Zeit.” *Dernburg*, Abhandlungen, 256.

eshetőségi elv nem valósulhat meg, mivel ebben az esetben kizárólag az egymásután elve érvényesül, valamint azt is fontos kiemelni, hogy a preklúziós tartalmú határozat (így pl. az elsőfokú ítélet) sem szankciós jellegű.

(1) *Szakokra való felosztás a szakaszon belül.* Egy adott szakaszon belül az adott szak kezdetével jön el az az idő, amely megnyitja az előterjesztési lehetőséget és az adott szak lezárása lesz az a végpont, amely a preklúziós hatással gátat szab a további előterjesztésnek. Így pl. a hatályos Pp.-ben perfelvételi nyilatkozatot főszabály szerint a perfelvételi szakban lehet előterjesztetni, ha viszont átlépünk a perfelvételi szakba, akkor annak lezárásáig valamennyi perfelvételi nyilatkozatot elő kell terjesztetni. Ilyenkor az adott szakra tartozó tartalmi követelmények általánosan meghatározottak (pl. valamennyi perfelvételi nyilatkozat).

(2) *Periratokra vagy tárgyalásra való felosztás.* Ha a megtételi lehetőség ideje egy beadványra vagy egy tárgyalásra koncentrálódik, akkor pedig azon egy beadványban vagy tárgyaláson kell a megfelelő tartalomról gondoskodni.

Például: a Plósz-féle perrendtartásban pergátló kifogást a perfelvételi határnapon (tárgyaláson), a kereset közlését követően, még a perbebocsátkozást megelőzően lehetett előterjesztetni, akkor viszont valamennyi kifogást elő kellett adni (1911. évi Pp. 180. §).

Ha egy adott cselekmény jelenti az „időt”, akkor a törvény sokkal konkrétabban határozza meg annak tartalmi elemeit (pl. a Pp. részletes előírásokat tartalmaz az alperesi írásbeli ellenkérelem vonatkozásában), amelynek hiányos teljesítése azt eredményezi, hogy az elő nem adottakra preklúzió érvényesül [ezt a dogmatikai jellemzőt a hatályos Pp. egyébként meglehetősen érdekes módon értelmezi, mert a hiányos tartalmú perfelvételi irat szabadon kiegészíthető a perfelvétel lezárásáig – Pp. 203. § (2) bek., 183. § (4) bek.]

Például: E jellemző érvényesülése figyelhető meg az 1781. évi osztrák általános bírósági rendtartásban, amely minden periratra nézve meghatározta, hogy az mit tartalmazhat. Amit egy korábbi periratban (értsd pl. a keresetben vagy az elleniratban) elő lehetett terjesztetni, annak előadását a rendtartás egy későbbi periratban (így a válaszban vagy viszonzásban) kizárta. Az 1868. évi LIV. törvénycikk is e rendszert követte.

1.4. Esetleges szükségességgel (in eventum) történő előadás

A jogintézmény nevét az *in eventum* jelleg adja, így kialakulásakor ez számított a legfontosabb dogmatikai jellemzőnek. Az eventualitás ugyanis arra kötelezi a felet, hogy olyan bizonyítékokat is előadjon, amelyekre csak az ellenfél bizonyos irányú védekezése

esetén (vagyis *esetlegesen*) van szükség a per során,⁹¹ vagyis lehet, hogy szükség lesz a bizonyítékra, de az is lehet, hogy nem. Éppen ezért az eventualitást a *véletlenség elvének* is nevezték.⁹² *Jancsó György* szerint e megnevezés hibás (bár e megállapításának indokát nem adja), szerinte ugyanakkor a bizonyítékhalmozási vagy előlegezési elv megnevezések helytállóak.⁹³

Az esetlegességi jellegtől elválaszthatatlan az előzetesség (előlegezés),⁹⁴ ami azt jelenti, hogy az ellenérdekű fél periratának ismerete nélkül kell a bizonyítékokat előadni. Ebből következik az eventualításra olyannyira jellemző *bizonyítékhalmozás*, ami azzal jár, hogy

„mindazon bizonyítékok, melyek valamely állítás igazolására szolgálnak és a fél birtokában van, együttesen ajánltassanak fel azon esetre (*in eventum*), ha közülök egyik vagy másik az ellenfél kifogása folytán alkalmazható nem lenne, vagy alkalmaztatván, óhajtott eredményhez nem vezethetne.”⁹⁵

A fentiekből következik, hogy az eshetőségi elvet a *bizonyítás előlegezése elvének* is nevezték.⁹⁶ Lehetséges-e esetleges szükségességgel tényelőadást tenni? Álláspontom szerint ez fogalmilag azért kizárt, mert a tényelőadásra mindig szükség van, még akkor is, ha azt később az ellenérdekű fél beismeri. A nem állított tény ugyanis nem válhat a peranyagga (az eventualitás jelenlétéhez a tárgyalási elv érvényesülése szükséges, ld. később), a nem vitatott tény vonatkozásában ugyanakkor a bizonyítás mellőzhető, így bizonyítási eszközök, bizonyítékok esetében érvényesül az eventualiter szükségesség. Ugyanez áll az alperes alaki és érdemi védekezése kapcsán (azaz utóbbi akkor bírhat relevanciával, ha a bíróság nem szüntette meg az előbbire tekintettel az eljárást).

1.5. A jogkövetkezmény: a kizárás

1.5.1. Az eventualitáshoz társuló preklúzióról általában

Láthattuk, hogy az egymásután elve valamennyi perrendben megjelenik és a peres eljárást (és azon belül akár az egyes szakaszokat is) több részre osztja. Ez azonban csak akkor

⁹¹ *Czoboly*, Perelhúzás megakadályozása, 141. *Kovács*, Polgári perrendtartás magyarázata, 589.

⁹² *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás, 16.

⁹³ *Jancsó*, Polgári perrendtartás I., 362. 4. lj.

⁹⁴ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 26.; *Haendel*, Perbeli cselekmények koncentrációja, 12.

⁹⁵ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 26–27.

⁹⁶ A szerző ugyanakkor ezzel kapcsolatban azt is kiemelte, hogy „azon elnevezés csak annyiban fogadható el, a mennyiben az esetlegességi elvnek hatása főképp a bizonyítási eljárásban mutatkozik.” *Ziskay*, JK 1872, 354.

vihető sikerre, ha a feleknek azon eljárási cselekményeit, amelyek egy meghatározott szakhoz vagy perirathoz/szóbeli cselekményhez tartoznak, az eljárás során később már nem terjeszthetik elő.⁹⁷ Ezt az előterjesztési lehetőséget egy preklúziós hatású rendelkezés fogja lezárni. Maga a preklúzió szó a latin *praecludo* igéből származik, jelentése: kizár, kirekeszt.⁹⁸

Bár *Éless* szerint az eventualitástól meg kell különböztetni a preklúziót,⁹⁹ a szakirodalom egybehangzó álláspontja (ld. fogalom-meghatározások) szerint a nem az eventualitásnak megfelelően tett féli cselekmények preklúziót eredményeznek. Az eshetőségi elvhez objektív, törvényi preklúzió társul, amelyet onnan lehet felismerni, hogy *önmagában* a nem megfelelő előterjesztés kiváltja a szankció alkalmazását.¹⁰⁰ *Hansjörg Otto* a preklúzió három formáját különbözteti meg: a per megelőző, az per során alkalmazott és a peres eljárásen kívüli preklúziót.¹⁰¹

A három kizárási hatás közül az eshetőségi elv vonatkozásában a per során alkalmazott preklúzió van jelentősége, tekintettel arra, hogy az eventualitás a feleknek a per során elvégzett cselekményeinek előterjesztési rendjét határozza meg. A preklúziós rendelkezések megkímélik a bíróságok a megalapozottság vizsgálatától (azaz az érdemi vizsgálattól).¹⁰²

A gondossági követelmények megsértése tehát végső soron kizáráshoz fog vezetni. Ebből kiindulva ugyanakkor úgy gondolom, hogy ehelyütt kétféle objektív preklúziót kell kiemelni, mégpedig a kizárás alóli mentesülés különböző feltételrendszere miatt. Megkülönböztetjük egyrészt a *nem megfelelő időben* tett cselekményekhez, másfelől pedig a *nem megfelelő tartalommal* előadott cselekményekhez kapcsolódó kizárási rendelkezést. A kettő ugyanakkor összefügg, külön-külön tárgyalásuk nem lehetséges.

1.5.2. A gondossági követelmények megsértése és azok kimentése

Az eshetőségi elv alkalmazásának foka alapján a perrendek épülhetnek a szigorúbb vagy a lazább értelemben vett eventualitásra.¹⁰³ Míg előbbi azt jelenti, hogy az adott eljárási időpontot/szakot követően nincs lehetőség további tény- és bizonyítékfelőadásra, addig az

⁹⁷ *Blomeyer*, *Zivilprozeßrecht*², 99.

⁹⁸ *Finály*, *A latin nyelv szótára*, s.v. *praecludo*.

⁹⁹ *Éless*, *KK* 2017/5., 17.

¹⁰⁰ *Otto*, *Präklusion*, 135.

¹⁰¹ Ezek részletes elemzését ld. *Otto*, *Präklusion*, 24–125.

¹⁰² *Annerl*, *Innerprozessuale Präklusion*, 50.

¹⁰³ *Papitsch*, *Eventualmaxime*, 68.

utóbbi esetén arról van szó, hogy a jogalkotó felismeri, hogy az újabb perindítás helyett célszerűbb a meghatározott eljárási szakon/ időpontra túl is lehetőséget biztosítani a tények és bizonyítékok előadására, igaz csak szigorú feltételek fennállta esetén, kivételesen. Ilyenkor az *eventualitás relativizálásáról*¹⁰⁴ beszélünk.

Az *időbeliséget* alapul véve a preklúzió azt jelenti, hogy a fél perceseleményének megtétele egy meghatározott időpontot követően kizárt, amely időpont sokszor nem egy kifejezett rendelkezésben ölt testet, hanem például egy határidőben vagy határnapban (pl. fellebbezési határidő, tárgyalás berekesztése).¹⁰⁵ A legáltalánosabb értelemben vett kizárás így tulajdonképpen a mulasztás szabályaira vezethető vissza, hiszen a fél, aki egy határidőt vagy határnapot elmulaszt, az eljárási cselekményét később főszabály szerint nem pótolhatja, az ilyen cselekménye hatálytalan lesz a perben [ld. Pp. 149. § (1) bek.].

A fentieket alapul véve elmondható, hogy ebben az esetben a kimentés sem feltétlenül egy meghatározott különös szabály alapján lehetséges, hanem az igazolásra vonatkozó rendelkezések alapul vételével. Éppen ezen általános szabályozással magyarázható, hogy az eshetőségi elv kapcsán nincs tisztán időbeli relativizáló eszköz.

A *tartalmi teljességhez* kapcsolódó preklúzió már érdekesebb kérdéseket vet fel az eventualitással összefüggésben, amely minden eljárási szakban (periratban) megköveteli a teljeskörű előadást. Ennek elmulasztása az előadás *hiányos tartalmát* jelenti és olyan kizárást eredményez, amely abban ölt testet, hogy a felet elzárja az olyan előadás megtételétől, amely korábbi periratában (vagy a per korábbi szakában) lett volna esedékes (ún. helyénkívüli újítás). Itt nem jöhet szóba például az igazolás, mert nem mulasztotta el a fél az előadás megtételét, de például hiányos tartalmú periratot terjesztett elő, mert nem az tartalmazza valamennyi, a törvény által meghatározott tartalmi elemet.

A tartalmi teljesség elmulasztásához fűződő jogkövetkezmények elhárítása akkor lehetséges, ha az adott perrend relativizálja valamilyen formában az eshetőségi elvet. Ennek tipikus szabálya az ún. *novációs jog*, amelynek biztosítása töri át azt a preklúziót, amellyel az eshetőségi elv szükségképpen együtt jár (erre ld. Pp. 214-222. §§). Ebből is látszik, hogy a tartalmi és az időbeli gondosság elmulasztásának kimentése együtt valósul meg.

¹⁰⁴ *Klingler*, *Eventualmaxime*, 50.

¹⁰⁵ *Otto*, *Präklusion*, 17.

2. Eventualitás, írásbeliség és szóbeliség

2.1. Az írásbeliségről és a szóbeliségről röviden

Johann Braun helytállóan állapította meg, hogy a tárgyalási elv és annak ellentéte, a nyomozati elv azt rendezi, hogy a peranyag szolgáltatása *kinek a felelőssége*. Azt, hogy a felek peranyagszolgáltatásának külső megjelenésében *milyen* formát kell öltenie – ahhoz, hogy a bíróság azt figyelembe vegye¹⁰⁶ –, nem e két elv rendezi.¹⁰⁷ Az eljárás szóbelisége és írásbelisége fogja e kérdést szabályozni, azaz a két elv az előadás *külső* megjelenési formáját határozza meg.¹⁰⁸ A szóbeliség és az írásbeliség egymáshoz való viszonya esetén pedig az a kérdés, hogy milyen szerepet töltsenek be a perben: az írásbeliség szolgáljon-e a szóbeli eljárás keretében vagy fordítva.¹⁰⁹ Az eljárás szóbeli vagy írásbeli jellegét tehát végső soron az adja, hogy a *döntés szempontjából releváns* előadásokat a feleknek milyen formában kell a bíróság elé tárniuk.¹¹⁰

Elképzelhetetlen az olyan eljárás, amely tisztán az írásbeliségre vagy tisztán a szóbeliségre épül, a két elv a polgári perben egymás mellett érvényesül. *Pap* is kiemelte a perjogi alapelvekről szóló munkájában a tiszta szóbeliség kapcsán, hogy

„[t]iszta és kötelező szóbeliség csak akkor volna elképzelhető, ha minden fellebbvitel kizárásával a per, beleértve a bizonyítás felvételét is, egy tárgyalási határnapon lenne az ítélő bíró előtt befejezhető és ez nyomban meg is hozhatná a végleges ítéletet. [...] A mai viszonyok közepette tiszta és kötelező szóbeliséget hangoztat, az *elveken nyargalászik*.”¹¹¹

Ugyan a mai felfogásban az írásbeliség és a szóbeliség közötti választás már csak célszerűségi kérdés,¹¹² ennek a 19. században komoly politikai töltete is volt.¹¹³

¹⁰⁶ *Nikisch*, *Zivilprozeßrecht*², 185.

¹⁰⁷ *Braun*, *Lehrbuch des Zivilprozeßrechts*, 118.

¹⁰⁸ *Osterloh*, *Lehrbuch I.*, 308.; *Spühler/Dolge/Gehri*, *Schweizerisches Zivilprozessrecht*, 107.

¹⁰⁹ *Mittelstaedt*, *Prozess-Grundsätze*, 26.

¹¹⁰ *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 24.; *Stein*, *Grundriß des Zivilprozeßrechts*³, 39.

¹¹¹ *Pap*, MJÉ 1902/5., 47. (kiemelés tőlem: Sz. K.). A szerző korábbi munkájában ugyanakkor helytelenül azt emelte ki, hogy „[a] kötelező és tiszta szóbeliség egyik alap-irányeszméje a [Plósz-féle] törvényjavaslatnak.” *Pap*, *Perjogi elvek*, 15. A szerző megállapítását éles bírálattal illette *Fodor*, MJÉ 1902/5. 49–62.

¹¹² *Fritsche* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 128 Rn 1.

¹¹³ *Kip*, *Mündlichkeitsprinzip*, 26–45.

2.1.1. A szóbeliség tartalma

Szóbeli eljárás esetén a per során az iratok tartalma egyáltalán nem vagy nem elsődlegesen veendő figyelembe,¹¹⁴ a döntés alapjául a szóban előadottak jöhetnek számításba.¹¹⁵ A szóbeli eljárás elvileg gyorsabb az írásbelinél,¹¹⁶ mivel legnagyobb előnye a felek és a bíróság közötti *közvetlen* kapcsolat, fontos jellemzője az egyidejű jelenlét és nyilatkozási lehetőség, valamint ebből fakadóan az egyidejű kétoldalúság.¹¹⁷ A bíróság így egy biztos meggyőződést szerezhet, a bizonytalanságokat azonnal el tudja oszlatni.¹¹⁸ Ebből következően a szóbeliség szoros kapcsolatban áll a nyilvános eljárással, és a közvetlenség elve egészíti ki,¹¹⁹ mivel a szóbeliség a *közvetlenség szükségképpeni velejárója*.¹²⁰ Pont e két másik jogintézménnyel való összefüggése magyarázza a fent említett 19. századi – főleg a nyilvánosság elve miatti – politikai töltetet.

Nem meglepő, hogy pl. a CPO, az öCPO és az 1911. évi Pp. is külön kimondta, hogy a tárgyalás szóbeli, holott ez – pusztán dogmatikai szempontokat nézve – feleslegesnek számított, hiszen az a kódex egészéből egyértelműen következett. Szimbolikusan ugyanakkor jelentősége volt az új perrend *szellemisége* és a korábbi perjogi rezsimmal való szakítás kihangsúlyozása miatt. Bár az írásbeliség a 19. század óta valamelyest megerősödött mind a német, mind a magyar perrendtartásban, az elsőfokú ítéletet továbbra is *csak szóbeli tárgyalást követően lehet meghozni*. A szóbeli eljárás egyszerűbb, erőltetett formalizmusoktól mentes, így nagyobb lehetőséget biztosít a jogi képviselő nélkül eljáró laikusok számára az eljárásban való tényleges részvételre.

A szóbeliséggel nem áll ellentétben az előkészítő jellegű írásbeliség (ld. pl. dZPO 129–130. §§), amely azt jelenti, hogy a felek a szóbeli tárgyalás előkészítésére és elősegítésére írásbeli nyilatkozatokat tesznek, anélkül, hogy annak közvetlen hatása lenne a per mikénti lefolyására, hiszen azokat a tárgyaláson szóban is ismertetni kell¹²¹ vagy legalább hivatkozni azokra.¹²²

¹¹⁴ *Oertmann*, Grundriß²⁻³, 53.

¹¹⁵ *Goldschmidt*, Zivilprozessrecht², 47.

¹¹⁶ *Braun*, Lehrbuch des Zivilprozeßrechts, 119–120.

¹¹⁷ Begr. CPO (1872), Allgemeine Begründung 6. §.; *Seuffert/Walsmann*¹², ZPO § 278. 458.

¹¹⁸ *Oertmann*, Grundriß²⁻³, 54.

¹¹⁹ *Fritsche* in MüKoZPO⁶, ZPO § 128 Rn 3–4.

¹²⁰ *Klein/Engel*, Zivilprozess Oesterreichs², 220.

¹²¹ *Von Selle* in BeckOK ZPO⁴⁷, ZPO § 129 Rn 1–3.; *Arens*, Mündlichkeitsprinzip, 24.

¹²² *Fritsche* in MüKoZPO⁶, ZPO § 129 Rn 3.

2.1.2. A szóbeliség kapcsolata a közvetlenség elvével

A közvetlenség elvének három vetületét különböztethetjük meg: a bizonyításfelvétel közvetlenségét, a személyi közvetlenséget és az időbeli közvetlenséget.¹²³ Ezek közül egyedül a személyi közvetlenség jelent abszolút szabályt a hatályos perjogban, ami azt jelenti, hogy az *eljárást lefolytató és a jogvitát eldöntő* bíró személye (vagy bírói tanács összetétele) egymástól nem válhat el.

A szóbeliség szorosan összefügg a közvetlenség elvével, ugyanakkor a szóbelinek mondott per is épülhet a közvetettségre (ld. 1845. évi osztrák sommás eljárási pátens), vagyis minden közvetlen eljárás szóbeli, de nem minden szóbeli eljárás közvetlen. *Nyilas Anna* szerint a szóbeliség és közvetlenség elveinek csak akkor lehet gyakorlati haszna, ha a bíró rövid időn belül be tudja fejezni az eljárást.¹²⁴ Álláspontja szerint hosszabb idő esetén „a bíró is csak az iratanyagból fogja tudni rekonstruálni, hogy mi is a jogvita tárgya valójában az ügyben, és melyik fél milyen nyilatkozatokat tett. A két elv tehát ilyenkor csak látszólagosan érvényesül, valójában nagyon is aktaalapú lesz az eljárás.”¹²⁵

Nem értek egyet a látszólagossággal, hiszen az észlelés – mint a bírói döntés egyik segédcselekménye¹²⁶ – a közvetlenség elvének csak egy vetülete. A bíróság a jogvita lényegére emlékezni fog, az írásbeli beadványok, jegyzőkönyv stb. a tárgyalásokon történt legfontosabb észleléseit egészítik ki. A közvetlenség időbeli vetülete, amelyet a szerző is felvázol, pedig az elvnek csak egy olyan eleme, amely vonatkozásában kompromisszum köthető, míg a jogintézmény másik két területének (a bizonyítás közvetlensége és a személyi közvetlenség) sokkal markánsabb szerepe van.¹²⁷ *Emmer Kornél* 1880. július 13-án Frankfurtba látogatott és rendkívül szemléletes, ahogy a szóbeliség és közvetlenség előnyeit ábrázolta:

„Felek, ügyvédek, szakértők és tanúk vették körül a bíróság asztalát, melyen mappák és számadások voltak kitérve s én már kétségbe estem a dolognak ily úton való tisztázhatása fölött, midőn csakhamar a homályok eloszlottak s a szóbeliség és közvetlenség által

¹²³ *Kodek/Mayr*, Zivilprozessrecht⁴, 90.

¹²⁴ *Nyilas*, JK 2021, 512.

¹²⁵ *Nyilas*, JK 2021, 512.

¹²⁶ *Magyar*, Magyar polgári perjog³, 241.

¹²⁷ Ezt támasztja alá, hogy a bizonyítás közvetlensége alól csak a kiküldött bíró és a jogsegély (belföldi esetén: megkeresett bíróság) lehet kivétel, a személyi közvetlenség megvalósulása pedig kivételt nem tűrő követelmény, az eljáró bírói tanács összetételében bekövetkezett változás esetén a perjog különös szabályokat ír elő.

lehetővé vált eszmecsere az összes kérdésekre teljes fényt derített s ezen ügyen kívül még öt más ügy is intéztethetett el.”¹²⁸

2.1.3. Az írásbeliség tartalma

A szóbeliséggel ellentétben az *írásbeliség* egyoldalú, és a felek nem azonos időben terjesztik elő előadásait.¹²⁹ Nagy előnye a professzionalizmus, a felek előadásait jól megfontoltan és pontosan a bíróság elé tudják tárni, amely azt eredményezi, hogy írásbeli eljárásra a perrend általában ügyvédkényszert ír elő,¹³⁰ még akkor is, ha az írásbeliség csak előkészítő jellegű, hiszen a bíróság és az ellenérdekű fél megfelelő tájékoztatása a szóbeli tárgyalás *koncentrált* lefolytatását nagymértékben elősegíti.¹³¹ Ha viszont nem ír elő a perrend kötelező jogi képviselőt, akkor is fennáll a *közvetett ügyvédkényszer*¹³² veszélye, ami azt jelenti, hogy a laikus fél a hatékony jogvédelem érdekében akkor is meghatalmazást ad az írásbeliség jelenléte miatt, ha egyébként a perrend kötelező jogi képviselőt nem ír elő. A szóbeliség legfontosabb előnyei ugyanakkor, mint a közvetlenség és az azonnali anyagi pervezetés lehetősége, a fentiekből adódóan nem tudnak érvényesülni.

Ha a perrend a döntés szempontjából releváns előadások írásbeli megtételét írja elő, akkor az írásbeliség *meghatározó jelentőségű*, amikor az írásban előadottak *közvetlenül alakítják az eljárás menetét*.¹³³ Szóbeli eljárások is előírhatnak ilyen írásbeliséget, de csak meghatározott kérdésekben,¹³⁴ így jellemzően megindítják (keresetlevél, fellebbezés) vagy részben vagy egészben befejezik az eljárást (pl. joglemondás írásbeli bejelentése).¹³⁵ Ha az ítélet az ilyen írásbeliségre alapított előadásokon alapul, akkor beszélünk valójában *írásbeli eljárásról*.

A fentiekből következően az előkészítő és a meghatározó jelentőségű írásbeliséget az alapján lehet egymástól elhatárolni, hogy míg előbbi joghatást csak akkor fejt ki, ha a

¹²⁸ *Emmer*, Jelentés, 227.

¹²⁹ *Begr. CPO* (1872), *Allgemeine Begründung* 6. §.; *Seuffert/Walshmann*¹², ZPO § 278 458.

¹³⁰ *Sutter-Somm*, *Zivilprozessrecht*³, 107.

¹³¹ A dZPO is az ügyvédek közreműködésével zajló perre (*Anwaltprozess*) írja elő az írásbeli előkészítést [dZPO 129. § (1) bek.]. Az írásbeli előkészítés a Plösz-féle perrendtartásban is a kötelező jogi képviselőt megkövetelő törvényszéki perrendre volt jellemző, bár a törvény a járásbírói eljárásra sem zárta ki annak lehetőségét.

¹³² *Spühler/Dolge/Gehri*, *Schweizerisches Zivilprozessrecht*, 107.

¹³³ *Greger in Zöller*³⁴, ZPO § 129 Rn 3.

¹³⁴ A dZPO is szabályoz ilyen eseteket, amikor az írásban előadottakra döntés alapítható. Ld. *Leuring*, NJW 2019, 2739.

¹³⁵ *Von Selle in BeckOK ZPO*⁴⁷, ZPO § 129 Rn 5.

szóbeli tárgyaláson ismertetik, míg utóbbi vonatkozásában a joghatás a benyújtástól vagy a kézbesítéstől kezdődően fennáll.¹³⁶

2.2. Az eventualitás jelenléte írásbeli és szóbeli eljárás esetén

Josef Schulte szerint az eshetőségi elv *következetes* alkalmazása írásbeli eljárást feltételez,¹³⁷ amely arra vezethető vissza, hogy az eventualitást a német *ius commune* alkalmazta az írásbeli perben, átvéve azt a római-kánonjogi perből. Írásbeli perben valóban azzal állunk szemben, hogy az eshetőségi elv jelenti azt az eszközt, amellyel a jogalkotó elejét tudja venni a perelhúzásnak, sőt – ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – írásbeli perben gyakorlatilag kötelezőnek mondható annak alkalmazása, anélkül a peranyag „csepegetése” – a nem egyidőben való előadás és az ebből fakadó természetesnek mondható lassabb eljárás miatt – a per a végtelenségig való elhúzásához vezetne.

Robert Osterloh úgy fogalmazott, hogy az eventualitás összeegyeztethetetlen a tisztán szóbeli eljárással, valamint a nyomozati elvvel.¹³⁸ Utóbbival kapcsolatban e megállapítás valóban megállja a helyét, azt a perjog története igazolta (ld. 1793. évi porosz általános bírósági rendtartás, 1952. évi magyar Pp.). Előbbi vonatkozásában ugyanakkor ilyen egyértelmű kijelentés nem tehető, hiszen a perjog történetében az sem volt példa nélküli, hogy e jogintézményt valamilyen formában a szóbelinek mondott per is alkalmazta.¹³⁹

Magyary Géza szerint ugyan az eshetőségi elv bármilyen vegyes (azaz szóbeli és írásbeli elemeket is ismerő) eljárásban alkalmazható, mégis ahol a szóbeliségnek nagyobb szerepe van, az eshetőségi elv más eszközökkel pótolható.¹⁴⁰ Történetileg ugyanis a bírói pervezetéssel váltották ki az eshetőségi elvet, így a szóbelinek mondott 19. század végi német, osztrák és magyar perrendek bírói preklúziót alkalmaztak.

Haendel megjegyezte, hogy mind a szabad cselekvés elvét, mind az eventualitást keresztül lehet vinni akár a szóbeli, akár az írásbeli eljárásban (azaz mind „a határidős, mind a határnapos perekben”),¹⁴¹ ugyanakkor az eshetőségi elv szóbeli eljárásban való

¹³⁶ *Von Selle* in BeckOK ZPO⁴⁷, ZPO § 129 Rn 2.

¹³⁷ *Schulte*, *Eventualmaxime*, 11.

¹³⁸ *Osterloh*, *Lehrbuch*, 53.; ld. egyezően *Millar* in *Millar*, 38.

¹³⁹ Az 1911. évi I. törvénycikk 180. §-a például úgy rendelkezett, hogy az alperesnek a perfelvételi tárgyaláson a pergátó kifogásokat *együttesen*, *praeclusio* terhe mellett kellett előadnia (a perfelvétel tisztán szóbeli része volt az eljárásnak, az írásbeli előkészítés csak ezután következhetett). Ld. részletesen a IV. fejezetben.

¹⁴⁰ *Magyary*, *Alaptanok*, 101–102.; *Schulte* külön kiemelte az eshetőségi elv és a szóbeliség különös kapcsolatát. *Schulte*, *Eventualmaxime*, 12.

¹⁴¹ *Haendel*, *Perbeli cselekmények koncentrációja*, 16.

alkalmazása *Canstein* szerint több okból kifolyólag nem egyszerű. Egyfelől azért, mert a szóbeli tárgyalás önmagában nem oszlik több szakra – a tisztán írásbeli eljárással szemben, ahol minden perirat külön lezárt szak az eljárásban –, amely az eshetőségi elvvel egyébként szükségképpen együtt jár;¹⁴² másfelől pedig azért, mert „a bíróság nincs mindig abban a helyzetben, hogy egy szóbeli előterjesztés korábbi időpontját és ezzel annak megfelelő időbeliségét meghatározza.”¹⁴³

Összegezve kiemelhető, hogy az írásbeli eljárás esetén a per megfelelő mederben tartása érdekében az eshetőségi elvet *kell* alkalmazni, szóbeli perben ez csak *lehetőség* a jogalkotó számára, a koncentrált pert más módon is meg lehet valósítani.

3. Az eventualitás és a tisztességes eljáráshoz való jog

A Pp.-nek a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését kell biztosítania, a törvény lényegében az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) és (7) bekezdéseinek végrehajtását szolgálja.¹⁴⁴

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés alatt kimondott tisztességes eljáráshoz való jog anyajog, amelyből a bírósághoz fordulás joga is származtatható.¹⁴⁵ E részjogosítvány két összetevőből áll, mégpedig a jogvita esetére bírói út igénybevételének lehetőségéből és a hatékony bírói jogvédelem követelményéből.¹⁴⁶ A bírósághoz fordulás joga eljárási alapjog, amely a polgári perben azt garantálja, hogy a bíróság csak olyan peranyagra alapítsa döntését, amely vonatkozásában a feleknek lehetőségük volt nyilatkozatot tenni.¹⁴⁷ Az eventualitás vonatkozásában kérdés, hogy a Pp. által erőltetett megfelelő időben, koncentráltan megvalósítandó pervitel összeegyeztethető-e a bírósághoz fordulás jogával.

A bírósághoz fordulás joga a tisztességes eljáráshoz való jog korlátozható részjogosítványa.¹⁴⁸ A perrendtartások a korlátozást többféleképpen érik el, ide tartoznak a mulasztásra, valamint a preklúziókra vonatkozó szabályok.¹⁴⁹ Ez utóbbi alkalmazása önmagában nem alaptörvény-ellenes, ezt a dZPO 296. § vonatkozásában a szakirodalom

¹⁴² Ld. bővebben a fejezet 5.1. alpontja alatt írtakat.

¹⁴³ „[Weil] das Gericht wird nicht immer in der Lage sein, den Moment eines früheren mündlichen Vorbringens, und damit die Rechtzeitigkeit desselben festzustellen.” *Canstein*, Grundlagen, 248.

¹⁴⁴ *Varga in Varga*, Pp. Preambulum 9. bsz.

¹⁴⁵ *Hollán/Osztovits in Jakab*², Alk. 57. § 48. bsz.

¹⁴⁶ *Kováts in Csink*, 322.

¹⁴⁷ *Rauscher in MüKoZPO*⁶, ZPO Einl. Rn 271.

¹⁴⁸ *Hollán/Osztovits in Jakab*², Alk. 57. § 48. bsz.

¹⁴⁹ *Rauscher in MüKoZPO*⁶, ZPO Einl. Rn 275.

megegerősítette.¹⁵⁰ A jogalkotó a preklúzióra vonatkozó rendelkezésekben önkény nélkül, azaz alkotmánykonform módon döntött a jogbiztonság és a hatékony jogvédelem érdekében. Az preklúzióra vonatkozó rendelkezések mindkét célt szolgálják azáltal, hogy rendezett és gyors eljárást és ezáltal észszerű időn belüli jogvédelmet biztosítanak. A mulasztó fél számára az anyagi jogi szempontból megfelelő igazságszolgáltatás esetleges csorbulását el kell fogadni.¹⁵¹ A valóságnak megfelelő feltárt tényálláson nyugvó döntés (igazságosság) és a jogbiztonság (véglegesség) közötti feszültségi viszony ebből fakadóan szükségképpen áthatja a polgári pert.¹⁵² Azt ugyanakkor ki kell emelni, hogy a preklúzióknak kivételesen előforduló jellegűnek kell lennie, azt a német alkotmánybíróság számos esetben vizsgálta.¹⁵³

A dolgozatban tárgya miatt részleteiben nem vizsgálom, de helyütt szükséges utalni az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésében rögzített jogorvoslathoz való jogra is. Az eventualitás eljárási szakaszokon átívelő módon nem érvényesül – a tárgyalás berekesztéséhez kapcsolódó preklúziós hatás nem az eshetőségi elv jogkövetkezménye –, ugyanakkor az, hogy a felek a másodfokú eljárásban milyen nyilatkozatokat tehetnek, a bíróság mely eljárási cselekményeit támadhatják meg, illetve hogy a bíróság milyen cselekményeket tehet meg a fellebbezési eljárásban, mégis közvetetten összefüggésbe hozható az eventualitással.

Az eshetőségi elvvel kapcsolatban az az eredendő probléma, hogy dogmatikai természeténél fogva *sem az igazságosságot, sem a véglegességet nem szolgálja*. Előbbit azért nem, mert az eventualitás egyik legkárosabb hatása az anyagi igazság érvényesülésnek veszélyeztetése,¹⁵⁴ utóbbit pedig azért nem, mert az eventualitással járó preklúzió *ex lege* zárja ki a további előadásokat, így széles körben lehetővé teszi a perújítást és az új perek megindítását. Arra a kérdésre, hogy az eventualitás ezen káros hatásait a hatályos Pp. megfelelően, alaptörvénykonform módon korrigálja-e, a dolgozat összegzésében adom meg a választ.

¹⁵⁰ Kern in Stein/Jonas²³, ZPO vor § 128. Rn 64.; Rauscher in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 275.

¹⁵¹ Prütting in MüKoZPO⁶, ZPO § 296. Rn 37.

¹⁵² Varga in Varga, Pp. Preambulum 11. bsz.

¹⁵³ Ld. különösen Kern in Stein/Jonas²³, ZPO vor § 128. Rn 64.; Weth, Zurückweisung, 29–31.

¹⁵⁴ Ld. I. fejezet 6.2.1. alatt írtakat.

4. Az eventualitás és más perjogi alapelvek egymáshoz való viszonya

4.1. Az eshetőségi elv mint perjogi alapelv

Dogmatikailag az eventualitás álláspontom szerint perjogi alapelvnek számít (*Pahud* megfogalmazása szerint egy klasszikus perjogi alapelvről van szó),¹⁵⁵ eredeti német elnevezése is ezt mutatja. Az eventualitás alkalmazása ugyanúgy értékválasztás kérdése, mint például a rendelkezési elv érvényre juttatása. Ma már ugyan természetesnek vesszük, hogy a polgári per a felek rendelkezési jogára épül, ugyanakkor ez azért alakult így, mert a perjogi reformtörekvések során a jogalkotók ezt a döntést hozták (pl. a szocialista perrendek korlátozták a felek rendelkezési jogát és a bírói túlhatalom mellett döntöttek).¹⁵⁶

Az egyes alapelvek mindig megjelennek a konkrét eljárásjogi rendelkezésekben is (pl. a rendelkezési elvnél a túlterjeszkedés tilalma, a tárgyalási elvnél a bizonyítási teher szabálya stb.).¹⁵⁷ Ez ugyancsak jellemzi az eshetőségi elvet, amely szintén alátámasztja a jogintézmény perjogi alapelvi jellegét,¹⁵⁸ sőt ennek lényege könnyebben megragadható és értelmezhető, mint például az egyébként a Pp.-ben alapelvként megjelölt perkoncentrációé.

A fentiekből következően természetesnek mondható, hogy az eshetőségi elv a többi alapelvvel valamilyen szintű kölcsönhatásban áll. Az eventualitás a két legfontosabb perjogi alapelvvel, a rendelkezési és a tárgyalási elvvel több kapcsolódási pontot mutat, így indokolt azok vizsgálata, valamint két további perjogi jogintézménynek, a perkoncentrációnak és az eljárástámogatási kötelezettségnek is érdekes kapcsolata van az eshetőségi elvvel.

4.2. A rendelkezési elv és a peranyagszolgáltatási elv

Az egyes fogalmi elemeknél láthattuk, hogy az eventualitás a felek perceselexményei vonatkozásában jön számításba, vagyis azok perceselexményei szempontjából bírhat perdöntő jelentőséggel. Ez a rendelkezési és a tárgyalási elv érvényesülését követeli meg.

(1) *A rendelkezési elv.* A rendelkezési elv alapján a felek döntenek a per megindításáról és tárgyaról; ezek felett szabadon rendelkezhetnek.¹⁵⁹ Az eshetőségi elvvel összefüggésben az a vizsgálandó kérdés, hogy a felek mely időpontig terjeszthetik elő vagy

¹⁵⁵ *Pahud* in *Brunner/Gasser/Schwander*, ZPO Art. 229. Rn. 1.

¹⁵⁶ Ld. bővebben *Kengyel*, Bírói hatalom, 222–237.

¹⁵⁷ *Papitsch*, *Eventualmaxime*, 62–63.

¹⁵⁸ Ld. pl. az említett Plósz-féle Pp. 180. §-a vagy a hatályos jogi szabályok közül a 203. §, a perfelvételt lezáró végzés vagy az érdemi tárgyalásban megtehető keresetváltogatás, ellenkérelem-változtatás és utólagos bizonyítás szabályai (215–220. §§).

¹⁵⁹ *Fasching*, *Lehrbuch*², 338.

változtathatják meg támadó- és védekező eszközeiket.¹⁶⁰ A jogintézmény a perbe vitt jog (igény) feletti szabad rendelkezésre nincs kihatással. Az eljárási rendelkezési jogot ugyanakkor korlátozza,¹⁶¹ hiszen a meghatározott időpont eltelte vagy az adott eljárási szak lezárását követően főszabály szerint további cselekmények megtétele vagy a korábbiak visszavonása nem lehetséges, csak akkor, ha az adott perrend ismer eventualitást relativizáló tényezőket.

(2) *A peranyagszolgáltatási elv.* A tényállás megállapítása és tisztázása vonatkozásában a perjogtudomány két alapelv között tesz különbséget: a tárgyalási és a nyomozati elv között. Előbbi szerint a tényállás megállapítása vonatkozásában a bíróság semmit sem, utóbbi szerint viszont mindent megtehet és meg is kell tennie.¹⁶² Maga a tárgyalási elv terminológia *Gönnertől* származik,¹⁶³ aki 1801-es munkájában úgy jellemezte ezt az alapelvet, hogy „minden a felek előterjesztésétől, az ő tárgyalásaiktól függ”,¹⁶⁴ szemben a nyomozati elvvel, amikor „a kereset után minden hivatalból történik, bírói nyomozás útján.”¹⁶⁵

Korábbi szakirodalmunk az eshetőségi elvet a *tárgyalási elven belül* elemezte,¹⁶⁶ nem véletlenül, hiszen e jogintézmény a felektől követeli meg, hogy az igényérvényesítéshez szükséges előadásaikat a per során megfelelő időben terjesszék elő,¹⁶⁷ valamint kialakulását a túlzásba vitt merev tárgyalási elv¹⁶⁸ és a bírói pervezetési eszközök hiánya indukálta.

Az officialitás és a nyomozati elv által uralt perrendekben (így például az 1793. évi porosz általános bírósági rendtartásban)¹⁶⁹ az eshetőségi elv nem jut érvényre,¹⁷⁰ valamint a tárgyalási elv uralma mellett sem érvényesül azon tények vonatkozásában, amelyeket a felek nem tartoznak előadni (pl. köztudomású tények, a bíróság hivatalos tudomása vagy

¹⁶⁰ *Klingler*, *Eventualmaxime*, 105.

¹⁶¹ *Osterloh*, *Lehrbuch I.*, 307–308.

¹⁶² *Wassermann*, *Sozialer Zivilprozeß*, 32.

¹⁶³ *Gönnert* megállapításának perjogdogmatikai jelentőségéről ld. *Kengyel*, *Bírói hatalom*, 11–12.; *Tolani*, *Parteiherrschaft und Richtermacht*, 10–11.; *van Rhee*, *International Journal of Procedural Law* 2018, 69–72.; *Schilken*, *ZZP* 2022, 156.

¹⁶⁴ „[A]lles von dem Vorbringen der Parteien, oder von ihren Verhandlungen abhängt.” *Gönnert*, *Handbuch*, 261.

¹⁶⁵ „Hier geschieht nach angebrachter Klage Alles von Amts wegen, [...] bei ihr gehet alles den Weg einer richterlichen Untersuchung.” *Gönnert*, *Handbuch*, 262. A nyomozati elvet *Ullmann* kutatási elvnek (*Forschungsmaxime*) nevezi, de ez az elnevezésbeli különbség a jogintézmény lényegén nem változtat. *Ullmann*, *Zivilprozeßrecht*, 151.

¹⁶⁶ *Herczegh*, *Polgári törvénykezési rendtartás*, 13–20.

¹⁶⁷ *Klingler*, *Eventualmaxime*, 1.

¹⁶⁸ *Haendel*, *Perbeli cselekmények koncentrációja*, 13.

¹⁶⁹ *Bomsdorf*, *Prozeßmaximen*, 90.

¹⁷⁰ *Osterloh*, *Lehrbuch I.*, 53.

olyan körülmények, amelyeket a bíróság egyébként hivatalból figyelembe vesz).¹⁷¹ Ugyanakkor az írásbeliség, eventualitás, tárgyalási elv rendszere a XVI. századtól kezdődően a közös, birodalmi német jog (*gemeines Recht, ius commune*) perjoga alappilléreinek számított.¹⁷²

4.3. A perkoncentráció és az eljárástámogatási kötelezettség

E két jogintézménnyel az értekezés VI. fejezete foglalkozik részletesen, ehelyütt csak röviden utalni szeretnék az eshetőségi elvvel való kapcsolatukra. A jogalkotók a perjog története során többféle eszközzel kívánták ugyanazon célt elérni, azaz hogy a fél mondandóját ne „csepegtetve”, hanem koncentráltan terjessze elő.¹⁷³ Alapvető gyökereit nézve így az eshetőségi elv a perkoncentráció elvéből vezethető le, szűkebb értelemben pedig annak egyik részeleméből, a koncentrált peranyagszolgáltatás követelményéből. Egyes szerzők ugyanakkor az eshetőségi elvet a perkoncentrációval azonosítják,¹⁷⁴ ugyanakkor a perkoncentráció és az eshetőségi elv viszonya álláspontom szerint elsődlegesen az eljárás írásbeli vagy szóbeli formájától függ.

Az eljárástámogatási (német eredeti elnevezéséből kiindulva: eljárás-előbbreviteli) kötelezettség a felek perbeli tevékenysége fokmérőjének tekinthető. Az eshetőségi elv vonatkozásában ugyanakkor meg kell különböztetni egymástól azt az eljárás-előbbreviteli kötelezettséget (a továbbiakban: *Prozessförderungspflicht*), amelyet a német és osztrák perjog ismer,¹⁷⁵ valamint azt az eljárástámogatási kötelezettséget, amelyet a magyar perjog alkalmaz, ugyanis ezeknek merőben eltérő a *szellemisége*. A német perjogi szakirodalom *eltérően ítéli meg az Prozessförderungspflicht* és az eshetőségi elv viszonyát, ugyanakkor az uralkodó álláspont elválasztja egymástól a kettőt.¹⁷⁶

A perkoncentrációt vonatkozásában pedig csak utalok arra, hogy bár a magyar jogalkotó – többek között a német perjogra hivatkozva – egy szakaszhelyben *koncentrálva* kívánta megjeleníteni, a német perjog teljesen más felfogást képvisel. E röviden felvázolt kérdéseket ugyancsak a dolgozat ide vonatkozó fejezete fogja részleteiben megválaszolni.

¹⁷¹ Klingler, *Eventualmaxime*, 18–19.

¹⁷² Schulte, *Eventualmaxime*, 3.

¹⁷³ Fasching, *Lehrbuch*², 371.

¹⁷⁴ Ez egyébként a svájci perjogtudományra a legjellemzőbb, ld. Sutter-Somm, *Zivilprozessrecht*³, 97., ugyanakkor más szerzők esetén is előfordul, ld. pl. Ullmann, *Zivilprozeßrecht*, 155.; Süß, *Partikularer Zivilprozess*, 187.

¹⁷⁵ Mivel e jogintézményre nincs megfelelő magyar fordítás, a *Prozessförderungspflicht* elnevezést használom a továbbiakban.

¹⁷⁶ Az egyes álláspontokat ld. az VI. fejezetben.

5. Az eventualitás szerepe a perben

Klingler az eshetőségi elvhez három funkciót társított: az eljárásgyorsítást, a rendszerezést és a védelmet.¹⁷⁷ *Stahelin* ehhez hasonló megállapítást tett, de négy funkciót sorolt fel.¹⁷⁸ *Otto* a preklúzió funkciói vonatkozásában sorolta fel szinte ugyanazon elemeket,¹⁷⁹ amelyből kitűnik, hogy az eventualitás a preklúzió mint szükségképpeni jogkövetkezmenyen keresztül tölti be perbeli szerepét, azaz bár a jogintézmény elnevezését az *in eventum* jellegből vette át, mégis a preklúzió lesz az a jellemző, amely a leghatározottabban megjelöli annak valódi tartalmát, ti. a felek a kizárástól való félelem miatt kumulálják azon cselekményeiket is, amelyekre adott esetben nem lenne szükség.

5.1. Az eljárás-szakaszolási funkció

5.1.1. Az eshetőségi elv alkalmazásának cezúrajellege

A polgári peres eljárást az *egymásután elve* osztja több szakaszra, illetve szakra, amelyet utóbbi esetén az eshetőségi elv szilárdít meg. Az eventualitás alkalmazása ugyanakkor nem végletekkel rendelkező kérdés, ugyanis elképzelhető, hogy egyes perrendek szigorúbb, míg mások enyhébb formában ismerik.

Papitsch az eventualitás perbeli érvényesülésével összefüggésben felvázolt egy vizsgálati sémát, amely alapján több lépcsőben vizsgálható, hogy az adott perrendet áthatja-e és ha igen, akkor milyen mértékben.¹⁸⁰ Első lépésként arra a kérdésre kell választ adni, hogy a per adott szakasza több szakra osztott-e. Ha nem, akkor az eshetőségi elv nem jellemzi az eljárást, azaz az ún. *egységes tárgyalási rendszerű* perrendek (ld. az 1952. évi III. törvény) az eventualitást nem alkalmazzák. Ennek okát a jogintézmény korábban felvázolt fogalmából lehet levezetni, ugyanis az eventualitás alkalmazása esetén mindig van egy pont, amelyen túl az előadásokat nem lehet megtenni. Ez a pont (pl. perfelvételt lezáró végzés) fogja azt a *percezúrárt jelenteni, amelyben az eshetőségi elv lényegében testet ölt* és ezáltal válik kézzelfogható jogintézménnyé. A permetszés (cezúra) fogalmilag a polgári peres eljárásnak több szakra való elosztásánál az a határvonal, amely az egyes

¹⁷⁷ *Klingler*, *Eventualmaxime*, 16.

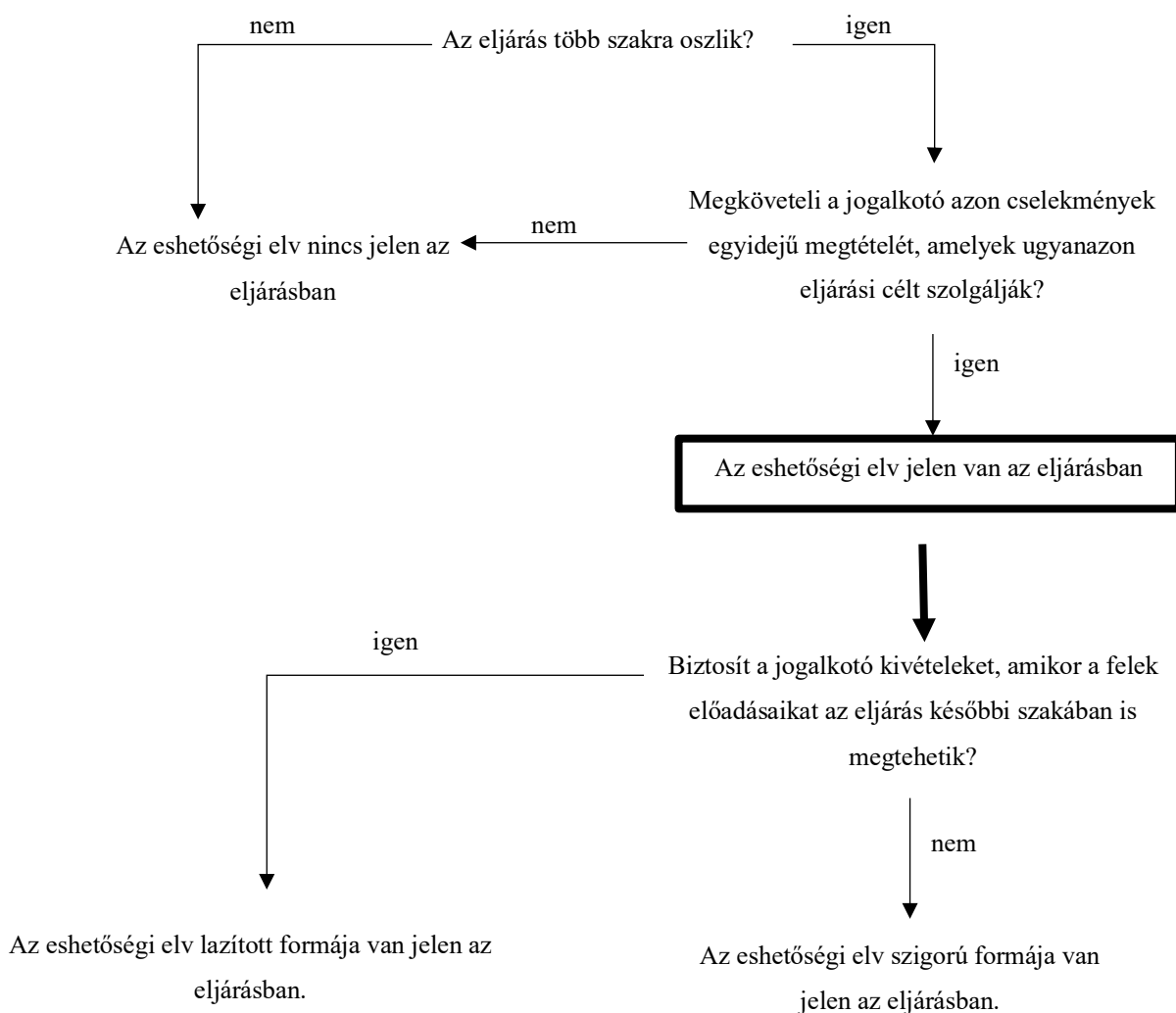
¹⁷⁸ *Stahelin*, *Eventualmaxime*, 77.

¹⁷⁹ *Otto*, *Präklusion*, 149–155. A „szinte” kitétel azt jelenti, hogy *Otto* az előbbi két szerzővel ellentétben az eljárás-szakaszolást is megemlítette. Ld. hasonlóan *Annerl*, *Innerprozessuale Präklusion*, 55–64.

¹⁸⁰ *Papitsch*, *Eventualmaxime*, 68.

szakokat egymástól elválasztja.¹⁸¹ Ebből egyértelműen következik, hogy amennyiben egy perrend olyan cezúrát alkalmaz, amelyhez preklúziós hatás társul, akkor az a perrendtartás valamilyen formában, de alkalmazza az eshetőségi elvet.

Ezt követően azt kell megvizsgálni, hogy a perrend az eshetőségi elvből eredő szigor alól biztosít-e kivételeket, azaz hogy relativizál-e. Ha igen, akkor a jogalkotó célszerűségi szempontokat is figyelembe vesz a szabályozás során, és ebben az esetben az eshetőségi elv egy lazított formában szerepel az eljárásban. Nemleges válasz esetén a legszigorúbb eshetőségi elvről beszélünk. Az alábbi ábra az eshetőségi elv érvényesülésének vizsgálati sémáját foglalja össze:

1. ábra: Az eventualitás perbeli jelenlétének és alkalmazási módjának vizsgálati sémája¹⁸²

¹⁸¹ A permetszésnek történetileg két fontos formája alakult ki: a bizonyítási *caesura* (a *gemeines Recht* rendszerében ez volt a bizonyítási ítélet), másfelől pedig a perfelvételi *caesura* (pl. 1819. évi genfi perrendtartás vagy a Plósz-féle perrendtartás). Ld. Fodor in Márkus II. kötet (*Caesura*), 492.

Csak röviden kívánok utalni a *lazított forma* szóhasználatra, amelyből kitűnik az a nagyon fontos dogmatikai szabály, hogy az eventualitás természetéből fakadóan zárja ki a későbbi előadást, azaz amennyiben a jogalkotó *azt mégis lehetővé kívánja tenni, akkor arról külön szabályrendszerrel kell gondoskodnia* (ld. hatályos Pp. 214-222. §§). Ugyancsak dogmatikai tény, hogy az eventualitás önmagában (*természeténél fogva*) formalisztikus eljárást hoz létre, az az alóli kivételek jogalkotói biztosítása pedig további formalizmusokat emel be az adott perrendtartásba (ld. keresetváltoztatás iránti kérelem írásbeli előterjesztése az érdemi tárgyalási szakban), tovább nehezítve a jogalkalmazók munkáját.

Az osztott perszerkezet fogalmilag a permenet vertikális szétválasztását jelenti különböző szakaszokra, amelyek közül az eljárás szempontjából mindnek megvan a maga szerepe.¹⁸³ Ma minden modern per szükségképpen osztott szerkezetű, hiszen – ahogy említettem – minden perrend ismer az elsőfokú eljárás mellett perorvoslatokat is. Az előbbieken elmondottak alapján tehát a hatályos Pp. megalkotása során az a cél, hogy a jogalkotó bevezesse az *elsőfokú eljárásban az osztott perszerkezetet*,¹⁸⁴ álláspontom szerint helytelen terminológiahasználatot jelent, legfeljebb az *osztott tárgyalási rendszer* bevezetéséről beszélhetünk,¹⁸⁵ tekintettel arra, hogy a jogalkotó az elsőfokú eljárást *horizontálisan* választotta ketté állítási és bizonyítási szakra.

A fentebb írtak alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egyrészt az eshetőségi elv alkalmazása az elsőfokú eljárás *szükségképpen* több szakra való osztásával jár együtt, az ítélet meghozatala előtt is kizár előterjesztéseket a preklúziós rendelkezéssel,¹⁸⁶ másrészt pedig a permetszés (*caesura*) valamilyen formája mindig jelen van. Ugyanakkor az előző megállapítás *vica versa* nem igaz, hiszen az osztott tárgyalási modell többféle elv mentén is létrehozható,¹⁸⁷ és ezek közül az egyik az eshetőségi elv érvényre juttatása.

Az eventualitás következetes alkalmazása gyakorlatilag *megköveteli* a jogalkotó részéről, hogy azt a kérdést, amely tekintetében az adott perrend az eshetőségi elvet alkalmazza, *valamilyen preklúziós hatású jogszabályi rendelkezéssel lezárja* (amely

¹⁸² Papitsch, Eventualmaxime, 68. alapján.

¹⁸³ Millar in Millar, 27.

¹⁸⁴ Koncepció, 3.; T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Általános indokolás.

¹⁸⁵ Helyesen e terminológiát használja Bartha, KK 2019/2., 69.; Bartha, KK 2021/3., 19. Érdekességként kiemelhető, hogy a miniszteri indokolás általános része az osztott perszerkezet bevezetéséről szól, de három sorral lejjebb már az osztott tárgyalási rendszert említi meg. T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Általános indokolás (III/3. pont).

¹⁸⁶ Schubert, Entstehung und Quellen, 3.

¹⁸⁷ A legújabb perjogi szakirodalom is foglalkozik e kérdéssel. Ld. Bartha, JK 2020, 589–599.

határozat formájában is testet ölthet, ld. a hatályos Pp.-ben ilyen preklúziós hatással rendelkezik pl. a perfelvételt lezáró végzés).

5.1.2. Az eventualitás és a bírósági szuverenitás ellentéte

Az eventualitás ellentéte a szóbeli tárgyalás egységességének elve – vagy másképpen a bírósági szuverenitás¹⁸⁸ –, amely a szóbeliséggel együtt jár¹⁸⁹ és amelyet a 19. századi perjogi reformtörekvések következtében az eshetőségi elvet alkalmazó német, osztrák és magyar perjogi rezsimek is magukévá tettek, sőt a tárgyalás egységessége pont az eshetőségi elv megtagadását hordozta magában,¹⁹⁰ azaz ennek kimondása emiatt is szimbolikus jelentőséggel bírt (pl. 1911. évi Pp. 219. § 1. ford.; CPO 119. §).

Maga az *egységesség* azt jelenti, hogy a tárgyalás nem válik ketté a tényállítások és bizonyítás szakára,¹⁹¹ a tényállítások és bizonyítási indítványok, bizonyítékok szabadon, az adott kérdést eldöntő szóbeli tárgyalás berekesztéséig bármikor előterjeszthetők (CPO 251. § 1. bek.; öZPO 179. § 1. ford., 1911. évi Pp. 221. § 1. ford.). A szóbeli tárgyalás így több tárgyalási határnap összessége, amely a terminológiában is tetten érhető: a bíróság az első tárgyalási határnapot *megnyitja*, a többbit *megkezdi*.¹⁹² Ebből kifolyólag nem értek egyet azzal a szakirodalmi megállapítással, hogy a tárgyalás egységessége fikció lenne a számos tárgyalás miatt,¹⁹³ hiszen ez nem azt jelenti, hogy a tárgyalás akkor egységes, ha nem kell elhalasztani, hanem azt, hogy a perrend nem különíti el egymástól az egyes perceseekmények megtételének – azon belül is a tényállítás és bizonyítás – idejét és lehetőségét.¹⁹⁴

A szóbeli tárgyalás egységességének meglétéén az a tény sem változtat, hogy a bíróság részítélettel vagy közbenső ítélettel a peranyag egy részét – akár vertikális, akár horizontális értelemben¹⁹⁵ – elválasztja a többbitől, hiszen az előterjesztési szabadság az

¹⁸⁸ Klein is kiemelte 1894-ben – még az öZPO elfogadása előtt –, hogy az osztrák perjogban a bírói szuverenitás helyett az eventualitás a döntő: „[S]tatt der richterlichen Souveränität gilt die Eventualmaxime.” Klein, ZJP 1894, 2.

¹⁸⁹ Bettermann, ZJP 1978, 381.

¹⁹⁰ KI 1910 IV. k. 73. ir. 310.

¹⁹¹ KI 1910 IV. k. 73. ir. 310.

¹⁹² Érdekességként megemlíthető, hogy e disztinkciót a hatályos Pp. annak ellenére fenntartja, hogy a perrend a szóbeli tárgyalás egységessége helyett ismét az eshetőségi elvre épül. Az elsőfokú eljárás két szakában külön-külön nézve elvileg megvan az egységesség, a törvény ugyanakkor szakokon átívelő módon is fenntartja a terminológiát. A kurrens kommentárium is külön foglalkozik a kérdéssel, hogy a bíróság mikor nyitja meg vagy kezdi meg a tárgyalást. Virág in Varga, Pp. 227. §, 2403. bsz.

¹⁹³ Czoboly, Perelhúzás megakadályozása, 15.; Vö. Kengyel, Bírói hatalom, 49.

¹⁹⁴ Ennek alátámasztására ld. Nörr, Geschichtlicher Abriss, 123.; Otto, Präklusion, 151.

¹⁹⁵ Kodek/Mayr, Zivilprozessrecht⁴, 351.

ilyen ítéletek meghozataláig is érvényesül. Mindkét ítélettípus pergazdaságossági célokat szolgál.

A felek előterjesztési szabadságának korlátozása kétféleképpen történhet: egyrésztől a bíróságot felhatalmazó, *diszkrecionálisan alkalmazható rendelkezések útján*, másrésztől pedig a törvény olyan rendelkezése alapján, amely a felek előterjesztéseinek egy meghatározó részének figyelmen kívül hagyására *kötelez*. Előbbi esetén a bírósági szuverenitásból fakadó bírósági visszautasítási jogról, utóbbi esetén pedig az eshetőségi elv érvényesüléséről beszélünk.¹⁹⁶

A dolgozat későbbi részeiben kitérek a bírói preklúzióra, ugyanakkor ehelyütt szükséges röviden megemlíteni, hogy a szóbeli per egyébként *negatív pervezetést* alkalmaz az eshetőségi elv helyett a perelhúzás megakadályozása érdekében,¹⁹⁷ amely elnevezéséből is utal arra, hogy nem pozitívan követeli meg a koncentrált előadást, mint az eshetőségi elv, hanem a késleltetést kívánja elkerülni,¹⁹⁸ azaz míg az eshetőségi elv közvetlenül közelít az eljárásgyorsításhoz, addig a bírói preklúzió a perelhúzó magatartásokat kívánja megakadályozni. Az is fontos különbség, hogy míg az eventualitás nem veszi figyelembe a fél szubjektumát, objektív jogkövetkezményi rendszerrel operál, addig a negatív pervezetésre a fél vétkessége (sőt a 19. században annak legmagasabb foka, a perelhúzó szándék) esetén van lehetőség. Ki kell emelni továbbá, hogy az eshetőségi elv esetén nincs bírói mérlegelés a szankció alkalmazását illetően, míg negatív pervezetésnél ez bírói mérlegeléstől (szuverenitásától) függ.¹⁹⁹

Tekintettel arra, hogy a tárgyalás berekesztése és az azt követő ítélet is preklúziós hatású, felmerülhet, hogy az eventualitás nem jellemez-e minden perrendet, hiszen a berekesztés a per teljes menetét osztja több szakaszra (így elsőfokú eljárás, fellebbezési szakasz stb.). Ezt ugyanakkor nem értékelhetjük az eshetőségi elv feltétlen érvényesüléseként, hiszen bár a kizárás megvan, az együttes előadás és az esetlegességi jelleg nem feltétlenül. A berekesztés így önmagában nem jelent eventualitást, a többi fogalmi elem meglétét is vizsgálni kell. A berekesztés és annak preklúziós hatása inkább csak annak alátámasztására szolgál, hogy az egymásután elve valóban jelen van minden perrendben, hiszen a következő eljárási szakasz csak az előző lezárását követően indulhat meg. Az eshetőségi elvhez kapcsolódó preklúziós hatás – amennyiben az külön

¹⁹⁶ *Lehfeldt*, Rechtsvergleichende Studie, 131.

¹⁹⁷ *Haendel*, Perbeli cselekmények koncentrációja, 17.

¹⁹⁸ *Haendel*, Perbeli cselekmények koncentrációja, 18.

¹⁹⁹ *Canstein*, Grundlagen, 248.

határozatban ölt testet – jellemzően végzés formáját ölti, ugyanakkor a perjog történetében arra is találunk példát, hogy az ítéletként jelent meg. Ilyenkor ugyanakkor az ítélet *nem eljárási szakaszokat*, hanem csak *szakokat* választ el egymástól, így nem töri át azt az általános érvényű szabályt, hogy az eshetőségi elv szakaszokat átívelően nem érvényesül.

Például: Az 1911. évi Pp.-ben – ahogy azt már említettem – a pergátló kifogások vonatkozásában az eshetőségi elv érvényesült. Amennyiben az alperes a perfelvétel során a per megszüntetését kérte, arról törvényszéki per esetén mindig, járásbíróági eljárásban pedig helyt adás esetén *ítélettel* kellett döntenie (1911. évi Pp. 181. §). Azt ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az elutasító ítélet csak azt jelentette, hogy a per az érdemleges tárgyalási szakba került (tehát az ítélet nem szakaszokat kötött össze).

5.2. Az eljárásgyorsítási funkció

A preklúziós rendelkezések alapvetően az eljárásgyorsítást, a jogvita minél gyorsabb elbírálását szolgálják.²⁰⁰ Ezen eljárásgyorsítás a legtöbb perjogi reform célja, és ennek egyik eszköze az eshetőségi elv,²⁰¹ amely *Annerl* megfogalmazása szerint „[a]z eljárásgyorsítás legmarkánsabb eszköze.”²⁰² A fogalmi elemeknél ismertetett gondossági követelmények közül a *megfelelő időbeliség* szolgálja az eljárásgyorsítást²⁰³ mint kiemelt jogalkotói célt.

A koncentrált peranyagszolgáltatás követelménye értelmezhető egy periratra, valamint az eljárás egy adott szakára egyaránt. A jogalkotók ugyanakkor – az újabb pert elkerülendő – kivételes esetben, több feltétel teljesülése esetén az adott perszakot követően is lehetőséget biztosítanak a további előadások megtételére (ld. eshetőségi elv relativizálása).

5.3. A rendszerezés és a nevelés

Az eshetőségi elvet a rendszerezésre való törekvés is jellemzi, amely azt jelenti, hogy a peranyag periratok szerint részekre tagozódik, hiszen valamennyi rendelkezésre álló tényállítást és bizonyítási eszközt egy beadványban összegyűjtve kell előadni.²⁰⁴

²⁰⁰ *Otto*, Präklusion, 150.

²⁰¹ *Fasching*, Lehrbuch², 371., 374.

²⁰² „Als schärfstes Mittel der Verfahrensbeschleunigung wird die Eventualmaxime genannt.” *Annerl*, Innerprozessuale Präklusion, 88.

²⁰³ *Otto*, Präklusion, 150.

²⁰⁴ *Staehelein*, Eventualmaxime, 77.

A nevelőfunkciót a szakirodalom nem említi, ugyanakkor álláspontom szerint az eventualitás történetileg azt is szolgálta, hogy az ügyvédekben kialakítsa azt a *jogi attitűdöt*, hogy ne törekedjenek az eljárás elhúzására, hanem koncentráltan, a lehető leghamarabb rendelkezésre bocsássák a peranyagot, azaz *a jogalkotó az eventualitással neveli a jogászokat*. A magyar perjog fejlődéstörténete is szolgáltat e megállapításhoz példát a 19. században, mégpedig az az állomás, amikor az osztrákok 1852-ben ideiglenes polgári perrendtartás címmel ismételten bevezették az 1781. évi jozefinista perrendet (ld. III. fejezet).

A későbbiekben részletesen kitérek arra a kérdésre, hogy a jelenkori jogalkotót e nevelési cél mennyiben vezérelte a hatályos Pp. megalkotásakor, ugyanakkor már ehelyütt utalok arra, hogy a szakirodalom többször is kiemelte, hogy a Pp. *másfajta attitűdöt* követel meg a jogi képviselőktől, magasabbra emeli a féli felelősség, valamint a szakszerűség követelményszintjét (pl. rendszeresen kiemelt cél volt a *professzionális pervitel*),²⁰⁵ új lett az elvárt mentalitás is.²⁰⁶

5.4. A védelmi funkció

Az eventualitás további funkciója, hogy a feleket kölcsönösen „megvédi” attól, hogy az ellenérdekű fél az eljárás meghatározott szakaszában ismeretlen tényállításaival meglepje,²⁰⁷ vagyis a fél tisztában van az eljárás egy adott pontja után, hogy az ellenfél milyen jogot, milyen tények és bizonyítási eszközök útján kíván vele szemben érvényesíteni. Ez úgy biztosítható, hogy az eventualitást alkalmazó perrendek jellemzően csak meghatározott számú nyilatkozási lehetőséget (írásbeli perben: periratot) biztosítanak a felek számára. Az eventualitás ugyanakkor a bíróságot is védi, hiszen így a bíróság is abba a helyzetbe kerül, hogy tisztában lesz a felek indítványaival.²⁰⁸

6. Az eventualitás alkalmazásának előnyei és hátrányai

6.1. További előnyök: a kiszámíthatóság, a rend és a fegyelem

Az eshetőségi elv fentebb felsorolt funkciói mind a jogintézmény alkalmazása előnyeinek tekinthetők, így ehelyütt csak a további előnyökről teszek említést. Tekintettel arra, hogy

²⁰⁵ *Koncepció*, 3.; T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Általános indokolás; Szabó, JK 2017, 382.

²⁰⁶ Réti, JK 2017, 473.

²⁰⁷ Staehelin, *Eventualmaxime*, 77.

²⁰⁸ Klingler, *Eventualmaxime*, 17.

az eventualitás arra kényszeríti a feleket, hogy minden előadásukat az eljárás egy meghatározott szakában (vagy periratában) nyújtsák be – hiszen a késedelmes előadásokat kizárja a per további menetéből –, megakadályozható egyfelől, hogy „csepegtessék” előadásaikat, és ezzel késleltessék az eljárás mihamarabbi befejezését.²⁰⁹ Az egyes eljárási cselekmények idejének és tartalmának törvényi meghatározása másfelől nagyobb átláthatóságot, kiszámíthatóságot és előreláthatóságot eredményez, ezzel garantálva a jogbiztonságot.²¹⁰ A kiszámíthatóság pedig együtt jár a *renddel és fegyellemmel*, amelyet az eshetőségi elven kívül más jogintézmény objektíve nem képes biztosítani.

Mivel az eshetőségi elv objektív jellegű jogkövetkezményekkel jár együtt, a fél a törvény szövegéből pontosan ki tudja következtetni, hogy egy meghatározott cselekménye vagy magatartása mit fog eredményezni. A szóbeli tárgyalás egységességénél láthattuk, hogy ott a bírói (és a féli) szubjektum is szerepet játszik, amellyel ugyanakkor a fél nem tud számolni. Ilyen előnyös következmények mellett felmerül a kérdés: miért kerül sokszor az eventualitás alkalmazását?

6.2. Az eventualitás alkalmazásának hátrányai

6.2.1. Az anyagi igazság érvényesülésének veszélyeztetése

A peres eljárás végén lehetőség szerint a magánjogi jogviszonyoknak megfelelő döntést kell hozni. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy minél tovább tart az eljárás, annál megalapozottabb lehet ez a döntés, mivel a feleknek például több idejük lesz a bizonyítékaikat, érveiket összegyűjteni és ezekkel a bíróságban a megfelelő meggyőződést kialakítani.²¹¹

Bár az anyagi igazság nem jelenik meg az európai perrendtartásokban – így a magyarban sem – mint a törvény rendeltetése, ugyanakkor a jogirodalom ismeri, az arra való *törekvés*²¹² ma is fontos részét képezi egy polgári peres eljárásnak. Az eventualitással szükségképpen együtt járó preklúziós rendelkezés a fentiekből következően az igazság kiderítését veszélyeztetheti²¹³ és olyan döntéshez vezethet, amelyet a bíróság ugyan gyorsan el tud érni, de anyagi jogi szempontból nem feltétlenül megfelelő. Ez az eventualitás alkalmazásának komoly hátránya, hiszen a döntéssel szemben támasztott

²⁰⁹ Fasching, Lehrbuch², 374.

²¹⁰ Hagen, Prozeßlehre, 134.

²¹¹ Annerl, Innerprozessuale Präklusion, 50.

²¹² Éless/Döme in Németh/Varga, 52.

²¹³ Papitsch, Eventualmaxime, 82.

alapos elbírálás magasabb szintű követelmény, mint az eljárás minél hamarabb történő lefolytatása.²¹⁴ Az eventualitás szigorú formában történő alkalmazása a tényállás-feltárás teljeskörűségének csorbulásához vezet,²¹⁵ a fél a gondosság elmaradása miatt annak ellenére lehet pervesztes, hogy anyagi jogi szempontból az igénye megalapozott, azaz megfelelő pervitel esetén a peres fél pernyertes lenne.²¹⁶ Ez azt jelenti, hogy az eventualitás preklúziós szankciójával nem méltányolja az emberi tulajdonságokat és életet,²¹⁷ mindenkitől ugyanolyan gondosságot vár el, cserébe egy kiszámítható szabályozási keretet ad.

Az eventualitás alkalmazása tehát elsődlegesen *értékválasztás eredménye*: a jogalkotó elméletileg a formális (alaki) igazságot helyezi előtérbe az anyagi igazsággal szemben. Ez ugyanakkor nem feltétlenül jelenti a másik feladást, hiszen az eventualitást ismerő perrendek is elismerhetik az anyagi igazságra való törekvés fontosságát, mégpedig azáltal, ha *relativizálják az eventualitást*, azaz tartalmazznak olyan szabályokat, amelyek áttörnek az eshetőségi elvvel szükségképpen együtt járó preklúziót, és kivételesen mégis lehetővé teszik új tényállítások és bizonyítékok előterjesztését, valamint a keresetváltogatást. *Calamandrei a rugalmas preklúzió elvének* tárgyalása során rendkívül találóan jellemezte ezt a kettősséget:

„[i]tt két egymással ellentétes érdek forog kockán: egyrészt az igazság kiderítése iránti igény, ami azt kívánja elérni, hogy a végső döntés pillanatáig hagyják nyitva a lehetőséget valamennyi tényállítás előtt, még a későiek esetében is, mert ezek új, az igazság szempontjából hasznos meggyőződési forrásokot tartalmazhatnak a bíró számára; másrészt megjelenik a gyorsasághoz és az eljárási jóhiszeműséghez fűzött érdek, amely megköveteli, hogy a felek ne késleltessék az eljárást a tarsolyukban lévő tényállításokkal, és azt kívánja elérni, hogy a kezdetektől fogja ürítsék ki az indokaikat tartalmazó zsebeiket és ne az utolsó pillanatban való meglepetésre tartogassák azokat. Egy olyan eljárási rendszerben, amely teljes mértékben megfelel az első követelménynek, az igazság kiderítése során fennáll annak a veszélye, hogy nyitva hagyják a lehetőséget a késleltető taktikáknak; míg ha a második követelmény teljes mértékben teljesül, az ember a gyorsaság kedvéért feláldozza az igazságot.”²¹⁸

²¹⁴ Damrau, Prozeßmaximen, 514.

²¹⁵ Fasching, Lehrbuch², 373.

²¹⁶ Klingler, Eventualmaxime, 1.; Sutter-Somm, Zivilprozessrecht³, 104.

²¹⁷ Haendel, Perbeli cselekmények koncentrációja, 16.

²¹⁸ „Anche qui si trovano in giuoco due esigenze contrastanti: da una parte c'è l'interesse al raggiungimento della verità, il quale consiglia di lasciare fino al momento della decisione definitiva, la porta aperta a tutte le deduzioni anche tardive, perché queste possono apportare al giudice nuovi elementi di convinzione, giovevoli ai fini giustizia; dall'altra c'è l'interesse alla rapidità e alla buona fede processuale, il quale esige che le parti non mandino in lungo il processo con un ben dosato stillicidio di deduzioni tenute in riserva e vuole che esse fino da principio vuotino il sacco delle loro ragioni, senza preparare gli espedienti per le sorprese dell'ultima

6.2.2. Nehezen átlátható peranyag

Tagadhatatlan ugyan, hogy az eshetőségi elv az eljárás kiszámíthatóságához és átláthatóságához vezet, ez az eljárás során összegyűlt peranyagról már kevésbé mondható el. Tekintettel arra, hogy az eventualitással terhelt perrend a későbbi előadást vagy nem is teszi lehetővé, vagy csak szigorú feltételek teljesülése esetén, a felek, ennek elkerülése érdekében, *eventualiter* számos kérelmet és bizonyítási eszközt, bizonyítékot terjesztenek elő. Az eventualitást ebből kifolyólag jellemzi egyfelől az *eshetőleges keresethalmazatok* számának szükségképpen növekedése,²¹⁹ másfelől pedig a *bizonyítékhalmozás*. A kumulatív előadás miatt az eshetőségi elv végső soron nem rövidebb, hanem ezzel ellenkezőleg, hosszabb pertartamot eredményezhet,²²⁰ hiszen a bíróságnak adott esetben több időt kell fordítania a bizonyítási eljárás lefolytatására, valamint a jogvita eldöntésére.

6.2.3. Rugalmatlan szabályozás, objektív szankciók

A bírói mérlegelés lehetősége nem fér össze az eventualitással, az azzal terhelt rendszerben a bírónak nem sok mozgástere van, ha van egyáltalán,²²¹ sőt az eshetőségi elv pont amiatt nyerhetett teret a polgári perben, mert nem volt megfelelő bírói pervezetési eszköztár. *Czoboly* szerint az eventualitás annak köszönheti negatív megítélését, hogy a legkisebb mértékű rugalmasságot sem ismerte.²²² Némi túlzással azt is mondhatjuk, hogy az eshetőségi elv alkalmazása esetén *nem a bíró, hanem a törvény vezeti a pert*. E merevség azt eredményezi, hogy a jogalkotónak az eventualitás alkalmazása során rendkívül következetesnek kell lennie, hiszen a legkisebb jogalkotási hiba is „porszem a gépezetben” és azzal jár együtt, hogy a perrendet kellőképpen ismerő jogi képviselő könnyen meg tudja kerülni a kiszámítható szabályozást, amely végső soron a perek elhúzódását eredményezheti annak ellenére, hogy a jogalkotó pont ennek elkerülésére törekedett.

ora. In un sistema processuale che appaghi in pieno la prima esigenza si rischia, per amor della verità, di lasciar libero il campo alla tattica dilatoria; mentre, se si appaga in pieno la seconda esigenza, si rischia, per amor della rapidità, di sacrificare la giustizia.” *Calamandrei*, Istituzioni I., 231. Ez a kettőség általánosságban megfigyelhető minden perjogi kodifikációnál, így pl. a bajor perrendtartás megalkotása során is a hatékony jogvédelem és a pergazdaságosság között egyensúlyozva próbálták megtalálni az eshetőségi elv helyét. *Kreutz*, ZRG GA 2017, 195–196.

²¹⁹ *Ébner in Varga*, Pp. 173. §, 1773. bsz.

²²⁰ *Fasching*, Lehrbuch², 374.

²²¹ *Millar in Millar*, 32.

²²² *Czoboly*, Perelhúzás megakadályozása, 123.

6.2.4. Formalisztikus eljárás a nyilvánosság kizárásával

Amennyiben tisztán írásbeli az eljárás, akkor a per iratváltásokon keresztül zajlik, amelyet az eshetőségi elv szilárdít meg. Lehetséges, hogy elméleti szinten nyilvános az ilyen eljárás, *expressis verbis* a nyilvánosság nincs kizárva, ugyanakkor gyakorlatilag mégis titkos,²²³ hiszen a nyilvánosság az iratokba nem tekinthet be. Ezen az sem változtat, ha az adott perrendben van szóbeli tárgyalás, ahol a felek érdemben is tehetnek nyilatkozatokat, vagy ha nincs is tárgyalás, de az ítélet nyilvános kihirdetése mindenképpen biztosított. Például a hatályos Pp. sem könnyíti meg a nyilvánosság elvének érvényre jutását, hiszen az erős írásbeliség mellett a szóbeli tárgyaláson a Pp. általánosságban már csak a két tárgyalás (akár perfelvételi, akár érdemi) között keletkezett iratokról való *tájékoztatást* írja elő, és csak azon iratok tekintetében követeli meg az iratismertetést, amelyeket a tárgyalásig nem kézbesítettek, vagy amelyek ismertetését a felek kérték [Pp. 225. § (2) bek.].²²⁴ A fentiekkel kapcsolatban találó *Emmer* megfogalmazása:

„Az előadások nyilvánossága megvan ugyan, de a közönség régóta kerüli a szűk és komor polgári tanácsstermeket, hol a perek felett a gyászmiséket olvassák, hol semmi érdekharcz, semmi eszmeharcz, semmi polemia sem játszik; csak a hitelét vesztett Themis rosszul értesült oraculumum szólal meg a laikusra nézve rendszerint meg sem érthető szólamokon. Ez lett a polgári perből!”²²⁵

6.2.5. Közvetett ügyvédkényszer

Ha már a fentiekben a „laikusra nézve rendszerint meg sem érthető szólamok”-ról esett szó, ki kell térni az eshetőségi elv egy következő hátrányára is. Az egységes perrendtartások (értsd: ahol nincsenek külön perrendek a perrendtartáson belül, mint például az 1952. évi Pp.-ben a kisértékű vagy kiemelt jelentőségű perek) tartalmazzak ugyan eltérő szabályokat arra az esetre, ha a laikus fél személyesen (jogi képviselő nélkül) jár el, ez ugyanakkor nem képes az eshetőségi elv hatásainak a semlegesítésére. Az eventualitás ugyanis, ahogy arról fentebb már volt szó, formalisztikus eljárással és egyfajta *professzionalizmussal* jár együtt, amelyhez jogban való jártasság szükséges, és

²²³ *Gensler*, Anleitung, 19.

²²⁴ Ez alól kivétel a Pp. 224. § (1) bek., amikor a törvény a személyi közvetlenség biztosítása miatt a tanács tagjainak személyében a perfelvételi tárgyalást követően bekövetkezett változás esetére tágabb körű iratismertetést ír elő [Pp. 225. § (1) bek.].

²²⁵ *Emmer*, Szóbeliség, 137. A nyilvánosság különböző formáinak felvázolását ld. *Millar* in *Millar*, 68–69.

kimondatlanul úgy is ügyvédkényszert valósít meg, ha maga a perrend azt nem is követeli meg.

A megfelelő időben és megfelelő tartalommal történő írásbeli előterjesztés nem várható el a jogban járatlan féltől, aki így abba a helyzetbe kényszerül, hogy meghatalmazást adjon egy ügyvédnek annak érdekében, hogy ne kerüljön hátrányba az ellenérdekű féllel szemben, aki adott esetben ügyvéddel jár el.

A svájci polgári perrendtartás kodifikációja során fel is merült, hogy az eventualitással szembeni legfőbb kritika „a laikusokkal szembeni ellenségesség”, vagyis hogy a laikus feleket szinte teljes egészében kiszorítja a perből. Míg a jogi képviselővel eljáró felek még az eshetőségi elv szigorúbb formáját ismerő perrendekkel is boldogulnak, addig ez a laikusok számára szinte áthidalhatatlan nehézségekkel jár.²²⁶

²²⁶ „Im Vordergrund der Kritik an der Eventualmaxime steht aber der Einwand der Laienfeindlichkeit. Während die rechtskundig vertretenen Parteien mit einer stark betonten Eventualmaxime noch einigermaßen umgehen können, ergeben sich für nicht anwaltlich vertretene Personen fast unüberwindbare Schwierigkeiten.” *Vorentwurf für ein Bundesgesetz über die Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO)*. 2004. Art. 215. 569. <https://www.bj.admin.ch/bj/de/home/staat/gesetzgebung/archiv/zivilprozessrecht.html> (utolsó megtekintés ideje: 2021. február 26.).

II. fejezet

Az eventualitás fejlődéstörténetének vázlata a német-osztrák jogterületen

Papitsch úgy fogalmazott, hogy az eventualitás egy szinte teljesen feledésbe merült perjogi elv,²²⁷ nem véletlenül, hiszen a legtöbb európai perjog e jogintézményt egyáltalán nem vagy csak szigorú keretek közé szorítva ismeri. Az eshetőségi elv ugyanakkor – ahogy az előző fejezetben röviden megemlítettem – a közös német jog perjogának jogintézménye volt,²²⁸ annak alapvető elve,²²⁹ így a történeti kitekintést a német-osztrák jogterületen kell megkezdeni.

Azért is a német-osztrák jogterülettel kell kezdeni, mivel *Plósz* a magyar perjog fejlődését úgy jellemezte, hogy „[e]z [értsd: a magyar polgári törvénykezési jog] pedig fejlődött főleg a romai – az egyház – és a gemánjogok alapján, a mely három jogrendszer a közép- és felső olaszországi városokban találkozott. Számos jogintézmény eredete ezekre a forrásokra vezethető vissza.”²³⁰ A XIV. századi itáliai jogtudósok, a kommentárok munkásságában a iustinianusi jog a longobárd hűbéri joggal és a kánonjog elemeivel vegyült, így alakult ki a *ius commune*.²³¹

A fejezet célját illetően szükséges kiemelni, hogy a fejlődéstörténet felvázolása semmiképpen sem arra irányul, hogy részletszabályokat illetően bemutassa az eshetőségi elv érvényesülését – azaz mélyreható jogszabálysöveg-ismertetésbe nem bocsátkozik –, tekintettel egyrészt arra, hogy ezt számos német szerző (pl. *Ahrens*, *Nörr* vagy *Planck*) monografikusan már megtette, így a *ius commune* perjogának könyvtárnyi irodalma van a német jogtudományban, másrészt pedig ebből fakadóan több mint fél évezred fejlődéstörténetének részletekbe menően feldolgozása egy doktori értekezés keretében lehetetlen vállalkozás lenne. Mindösszesen azt a fejlődési ívet szeretném érzékeltetni, amely annak megértéséhez szükséges, hogy a 19. századi német, osztrák és magyar perjogok miért döntöttek az eventualitástól való elszakadás mellett és hogy mivel pótolták azt. Ezen felül szükséges említést tenni *Kengyel* a bíróság és a felek viszonyáról írt monográfiájáról,²³² amelyben felvázolja a liberális, szociális és szocialista perrendi

²²⁷ „[E]iner heute fast völlig in Vergessenheit geratenen [...] Prozeßmaxime.” *Papitsch*, *Eventualmaxime*, 1.

²²⁸ *Schulte*, *Eventualmaxime*, 3.

²²⁹ *Renaud*, *Lehrbuch*, 202.

²³⁰ *Plósz*, *Polgári törvénykezési jog*, 59.

²³¹ *Hamza* ismertette a *ius commune* fogalmának egyes értelmezéseit, amelyen belül kiemelte, hogy a német területeken a *gemeines Recht* jelentette a *ius communét*. *Hamza*, *Európai magánjog*, 44–45.

²³² *Kengyel*, *Bírói hatalom*.

modelleket. A szerző ugyanakkor az előkérdést nem vázolja fel és válaszolja meg: *miért alakultak ki ezek a modellek?*

1. Bevezetés helyett: általános jellegű jogtörténeti megjegyzések

Mielőtt azonban a fejezet lényegére rátérnék, egy fontos perjogtörténeti tényezőre hívnám fel a figyelmet. A perjogi jogalkotási törekvések vizsgálata során két irány figyelhető meg: a jogalkotó vagy a rendes eljárást reformálja meg – amely egy új kódex vagy legalábbis egy novella megalkotását fogja eredményezni –, vagy pedig a meglévő rendes eljárástól úgy kíván elszakadni, hogy azon belül a kisebb jelentőségű eljárásokra különös szabályokat alkot, így vonva ki azokat a rendes per szabályainak hatálya alól az eljárások gyorsítása végett.²³³ Főleg ez utóbbinak köszönhető a sommás eljárás térnyerése. Ezzel, ahogy azt látni fogjuk, az volt az elsődleges cél, hogy a peres eljárások jelentős hányadát megszabadítsák attól a formalizmustól, amellyel az eventualitás alkalmazása szükségképpen együtt jár. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a perjogi kodifikációk szinte mindig együtt jártak a bírósági szervezetrendszer reformjával is (ld. pl. a németek 1877-ben a bírósági szervezeti törvényt, azaz a *Gerichtsverfassungsgesetz*et és a CPO-t szinte egyidőben fogadták el).²³⁴

A magyar polgári eljárásjogban az ügyeknek a rendes eljárás hatálya alól való kiszervezési törekvésnek két eklatáns példája érdemel kiemelés. Egyrészt az 1890-es évek reformtörekvése, amely során tisztán látható az az igény, hogy az ügyek minél nagyobb hányadát kivonják a kir. törvényszékek (és ezzel a formalizmusokkal terhelt rendes eljárás hatálya) alól, amelynek eredményét három törvénycikk elfogadása jelzi: az *1893. évi XVIII. törvénycikk* (a sommás eljárás), az *1893. évi XIX. törvénycikk* (a fizetési meghagyásos eljárás)²³⁵ és az *1894. évi XVI. törvénycikk* (az örökösödési vagy mai terminológiával élve hagyatéki eljárás). E törvények mind a kir. járásbíróságok hatáskörét tágították. Az 1868-at követő reformokra egyébként is igaz az a megállapítás, hogy minden esetben a járásbírósági hatáskört bővítették,²³⁶ sőt 1881 óta a peres eljárások 90%-a már a bíróságok hatáskörébe tartozott.²³⁷ Nem véletlen, hogy a peres eljárások reformját *Szilágyi*

²³³ *Oberhammer/Domej*, in *van Rhee*, 118–119.

²³⁴ *Van Caeneghem* in *Cappelletti*, 88–89.

²³⁵ Az osztrák perjog fejlődéstörténetében is ugyanazon évre (1873) esett a bagatelleljárási, valamint a fizetési meghagyásról szóló törvény megalkotása. *Ogris* in *Wandruszka/Urbantisch*, 576.

²³⁶ *Fodor*, JK 1920, 89.

²³⁷ *Fodor*, *Ungarische Rundschau* 1912, 36.

Dezső kir. igazságügy-miniszter az 1890-es évek elején pont a járásbírói eljárással kívánta elkezdni.²³⁸

Mivel az 1952. évi Pp. az eventualitást nem ismerte, így a másik magyar példa, a kisértékű és kiemelt jelentőségű perek bevezetése nem az attól való szabadulás miatt történt, de ez a két perjogi reform is beleillik abba a sormintába, hogy a jogalkotó nemcsak a rendes eljárás reformjával, hanem új, „kis” perrendek bevezetésével is elejét tudja venni a perek elhúzódásának. Érdekes összefüggés ugyanakkor, hogy mind a 19. század végi és a legújabbkori magyar perjogi reformok az *elmozdulás igényével* történtek meg: előbbi esetén a nagyobb féli szabadság biztosítása, utóbbi esetén pedig pont annak korlátozása érdekében.

2. A német jogfejlődés

2.1. A római jog recepciója és a *ius commune* kialakulása

Az eshetőségi elv megjelenésére először a kánonjogban találunk utalást, ahol a bírónak lehetősége volt preklúzió terhe mellett a pergátló kifogások együttes előadására vagy valamennyi tanú egy megadott határidőn belül való megnevezésére utasítani a felet.²³⁹ Emellett a jogintézmény gyökerei a római jog recepcióját megelőző germán perjogban is megtalálhatók, ugyanis az számos ítéletet hozott, amellyel a bíróság az eljárásban egy-egy kérdést bíralt el,²⁴⁰ azaz jellemző volt a peres eljárások szakaszolása az elsőfokú eljáráson belül is.

Míg a kánonjogi per erős írásbeliséget alkalmazott, amely mindig, minden esetben – feltéve persze, hogy a jogalkotó gyors elbírálást kíván elérni – az eshetőségi elv *szükségképpen* érvényesítését vonja maga után, addig a germán per vonatkozásában az eventualitás az eljárás szakaszolásával hozható összefüggésbe. Ebből is látszik az az előző fejezetben bemutatott problematika, hogy a jogintézményt mindig az adott kor és perrend szellemisége alapján lehet csak értelmezni, és az általánosítás az eshetőségi elv kapcsán szinte lehetetlen. Az is látható, hogy az eshetőségi elv szóbeli eljárásban is előfordulhat, hiszen a régi germán perjogot a szóbeliség jellemezte.²⁴¹

²³⁸ Antal, Szilágyi Dezső, 65.

²³⁹ Schulte, *Eventualmaxime*, 3–4.; Planck, *Beweisurtheil*, 33.

²⁴⁰ Planck, *Lehrbuch I.*, 489.

²⁴¹ Kip, *Mündlichkeitsprinzip*, 4.

A római jog recepciójának folyamata más államokhoz viszonyítva meglehetősen későn és lassan történt meg a Német-római Birodalomban.²⁴² A német területeken a 14. század közepétől kezdődött meg a déli és nyugati területeken²⁴³ a magánjog azon átalakulása, amelynek Itáliában már korábban megjelent a polgári perbeli jogvédelem tökéletesítése iránti igény.²⁴⁴ Ez részben arra vezethető vissza, hogy a német jogtudósok itáliai egyetemeken folytattatták tanulmányaikat, ahol római jogot hallgattak,²⁴⁵ valamint hogy az első német egyetemeket a 14. század második felében alapították.²⁴⁶

Bár a római jog birodalmi szintű, teljes recepciója konkrét időponthoz – a birodalmi kamarai bíróság 1495. évi felállításához²⁴⁷ – köthető, már ezt megelőzően is történtek erre mutató partikuláris reformok, így például Nürnbergben az 1470-es évek végén.²⁴⁸ Az 1495. évi birodalmi kamarai rendtartás (RKGO) elrendelte, hogy a birodalmi kamarai bíróságnak az ügyeket szubszidiárius jelleggel a közös jog szerint kell elbírálnia.²⁴⁹ A birodalmi kamarai bíróság felállításával a cél a béke biztosítása volt a birodalomban, és ennek elérése érdekében a bíróságot professzionalizmus jellemezte: az ítélkező tanácsokat tanult bírák alkották, és a bíróság személyzetére is a professzionalizmus volt a jellemző.²⁵⁰ Az itáliai kánonjogi per és annak struktúrájának recepciója nyomot hagyott a birodalmi kamarai bíróság eljárásán és a formálódó közös jogon egyaránt.²⁵¹

A különböző birodalmi kamarai rendtartások és birodalmi búcsúk, valamint a birodalmi kamarai bíróság eljárása jelentette a példát²⁵² a partikuláris jogfejlődés számára, amelynek következtében a közös jog az egész birodalomban szubszidiárius jellegű lett.²⁵³ A német perjog forrásait tekintve a CPO hatálybalépését megelőző időszakot illetően *Bayer* szerint meg kell különböztetnünk egymástól a római jogot, a kánonjogot, a német

²⁴² Ennek okairól ld. részletesen *van Caeneghem in Cappelletti*, 32–34.

²⁴³ *Goldschmidt*, *Zivilprozessrecht*², 14.

²⁴⁴ *Schmidt*, *Lehrbuch*², 82.

²⁴⁵ *Laufs*, *Rechtsentwicklungen*⁶, 68.

²⁴⁶ *Van Caeneghem in Cappelletti*, 42.

²⁴⁷ A *Reichskammergericht* működésével kapcsolatban érdekes adalékul szolgálhat az a tény, hogy a bíróság kevésbé fontos birodalmi városokban működött, távol az uralkodótól – így 1527-től Speyerben, 1690-től pedig Wetzlarban –, amely távolságot a német jogtörténetben kifejezetten a hatalom földrajzi alapon való elválasztásaként értelmeztek. *Oestmann in Pihlajamäki/Dunner/Godfrey*, 748–749.

²⁴⁸ *Van Caeneghem in Cappelletti*, 55.; *Schwartz*, *Civilprozeß-Gesetzgebung*, 23–30.

²⁴⁹ *Gmür/Roth*, *Grundriss Rechtsgeschichte*¹⁵, 126.

²⁵⁰ *Baumann*, *Visitationen*, 1.; *Engelmann et al. in Millar*, 521.

²⁵¹ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 29.

²⁵² A német jogtörténet-tudomány egyik kurrens kérdése annak vizsgálata, hogy a *Reichskammergericht* által hozott döntések befolyásolták-e és ha igen, akkor milyen irányba az anyagi magánjog fejlődését (azaz hogy a döntéseknek volt-e precedensjellege). *Oestmann in Rossi*, 151–152.; *Günzl in Eves et al.*, 206–235.

²⁵³ *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, *Zivilprozessrecht*¹⁸, 25.

birodalmi törvényeket (e három adta a közös jogot), a birodalom egyes területeinek partikuláris jogfejlődésének eredményeit, a szokásjogot és a dolog *természetét*.²⁵⁴

A felvázoltak alapján kialakult közös jog tehát egyfelől azon recepció terméke, amely a 14. században fokozatosan megkezdődött és a 16. században teljesedett ki, másfelől pedig annak az eredménye, hogy a recipiált jogot a korábbi jogalkotási termékek és a szokásjog tovább alakították és fejlesztették.²⁵⁵ Ez összességében azt jelenti, hogy a recepció nem abban az értelemben történt meg, hogy a recipiált jog kiszorította a saját germán jogot, hanem úgy, hogy az utóbbi fejlődését az előbbi jelentősen befolyásolta. A *gemeines Recht* rendszerében ebből a szempontból egy római-germán perjog jött létre.²⁵⁶ A kamarai bíróság eljárására a szigorú *Termin*-rendszer volt jellemző, amely fogalomnak ugyanakkor *Süß* szerint kettős jelentéstartalma volt: egyrészt jelentette a határidőt, amelyen belül egy cselekményt el kellett végezni, másfelől pedig azt a határnapot, amikor a felek a bíróság előtt egy cselekmény megtétele érdekében megjelentek.²⁵⁷

A fentebb elmondottak alól kivételt jelentett a szász jog, amely más fejlődési utat járt be, hiszen azt egyfelől az idegen jog elvetése, másfelől a germán elemek erőteljes kiépítése jellemezte.²⁵⁸ A szász jogban az eshetőségi elv keresztülvitele a germán eredetű bizonyítási ítélettel valósult meg, amely ugyanúgy fellebbezhető volt, mint a végítélet és az eljárást két szakra, az állítási és a bizonyítási szakra osztotta (a bizonyítás elválasztásának elve).²⁵⁹ A 16. században tehát két rendszer állt egymással szemben,²⁶⁰ amelyeket – bár eltérő alapokon, de – az eshetőségi elv jelenléte jellemezett.

A szász jog erősen hatott a lassuló kamarai bírósági eljárásra, hiszen hozzájárult az 1654. évi birodalmi búcsú (JRA) reformjaihoz,²⁶¹ amely a birodalom utolsó nagy jelentőségű jogalkotása volt.²⁶² Emiatt a közös jog szerinti eljárás a JRA utáni állapotok alapján bír az értekezés szempontjából relevanciával. Az eljárásnak három fő alapelve volt: az írásbeliség, a titkosság és az elsőfokú eljárás két szakra való tagozódása.²⁶³

²⁵⁴ Az utolsó alatt lényegében kiegészítő jelleggel egy értelmezési elvet adott meg, hogy az adott jogintézményt az azzal elérendő cél szerint kell értelmezni. *Bayer, Vorträge*⁸, 6–14. A dolog természetét a források között ugyancsak megemlíti *Osterloh, Lehrbuch I.*, 73–74.

²⁵⁵ *Hellwig, Lehrbuch I.*, 8.

²⁵⁶ *Planck, Lehrbuch I.*, 5.; *Hellwig, Lehrbuch I.*, 11.

²⁵⁷ *Süß, Partikularer Zivilprozess*, 186.

²⁵⁸ *Goldschmidt, Zivilprozessrecht*², 14.

²⁵⁹ *Wesel, Geschichte des Rechts*⁴, 370–371.; *Goldschmidt, Zivilprozessrecht*², 14.

²⁶⁰ *Mühl, ZZP* 1953, 167.

²⁶¹ *Blomeyer, Zivilprozeßrecht*², 8.

²⁶² *Schulte, Eventualmaxime*, 6.

²⁶³ *Wesel, Geschichte des Rechts in Europa*, 493.

2.2. Az elsőfokú eljárás szakaszolása és az eshetőségi elv a JRA-t követően

A közös jog szerinti eljárás formáját tekintve az írásbeliségre épült, amelyet bár egyetlen birodalmi törvény sem mondott ki *expressis verbis*, mégis ez a kánonjogban²⁶⁴ kifejlődött jellemző átvételének tekinthető.²⁶⁵ Már a korai birodalmi kamarai rendtartások is előírták az ugyanazon körbe tartozó eljárási cselekmények (így tényállítások és bizonyítékok, pergátló kifogások stb.) koncentrációját.²⁶⁶ A közös jog rendes és sommás eljárást ismert.²⁶⁷ *Rosenberg/Schwab/Gottwald* a rendes eljárást tekintve két szakot különböztet meg, az állítási szakot, ahol a felek előadták állításaikat, valamint a bizonyítási szakot, amely szintén két alszakra oszlott.²⁶⁸

Linde ezzel szemben négy főszakot különböztetett meg: 1.) az egyik fél igényt támasztott, ellenfele pedig védekezett ez ellen; 2.) a bíróság ezt követően megállapította a tények valóságát és relevanciáját egy közbenső határozattal; majd 3.) a felek intézkedtek a szükséges bizonyítékok előterjesztése végett; és végül 4.) a bíróság eldöntötte a jogvitát.²⁶⁹ A két felosztás között ugyanakkor van átfedés, hiszen *Linde* annyiban különböző szakaszolást adott meg, hogy a két szak utáni egy-egy ítéletet ugyancsak külön említette a tőbitől, feltehetően azok jelentősége miatt.

Az első (állítási) szakaszban a felek a bíróság elé terjesztették a keresetet és az az elleni védekezés alapjául szolgáló tényeket. A bíróság szerepe ebben a szakaszban az volt, hogy formai vizsgálatot végezzen és az ellenfélnek kézbesítse a beadványokat. A beadványok száma a bíróság diszkréciójától és az ügy állástól függött, ugyanakkor általában három vagy négy beadvány elegendő volt: kereset, védekezés, válasz és viszonzválasz. Az eshetőségi elv arra kötelezte a felperest, hogy a keresetlevélben valamennyi azt alátámasztó tényt előadja, az alperes vonatkozásában pedig a védelmet alátámasztó tényekre nézve fogalmazott meg ily követelményt.²⁷⁰

Az eshetőségi elv arra kényszerítette a feleket, hogy valamennyi konkuráló perccselekményüket *egyszerre* terjesszék elő.²⁷¹ *Gensler* ezt úgy foglalta össze, hogy

²⁶⁴ *Balogh Elemér* megjegyezte, hogy „[a] szabályosan lefolytatott kánoni perek általában igen hosszan elhúzódtak, amiben főleg a római-kánonjogi eljárás a »ludas«.” *Balogh*, Bajor egyházi bíraskodás², 276.; *Balogh*, FORVM Szeged 2021/3., 25.

²⁶⁵ *Engelmann et al.* in *Millar*, 546.

²⁶⁶ *Süß*, Partikularer Zivilprozess, 187.; *Schulte*, Eventualmaxime, 3–4.; *Planck*, Lehrbuch I., 493.

²⁶⁷ *Linde*, Lehrbuch⁵, 239.

²⁶⁸ *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, Zivilprozessrecht¹⁸, 26.; *Stürner* in *FS Schilken*, 502.

²⁶⁹ *Linde*, Lehrbuch⁵, 239.; a szakaszolást ld. hasonlóan *Engelmann et al.* in *Millar*, 546–565. Az eljárást részletesen ismerteti *Schulte*, Eventualmaxime, 6–9.

²⁷⁰ *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, Zivilprozessrecht¹⁸, 26.

²⁷¹ *Renaud*, Lehrbuch, 184.

„valamennyi eljárási szakaszban mindent egyszerre”,²⁷² másképp megfogalmazva *uno actu*²⁷³ kellett előadni. A konkuráló perceselexmények szukcesszív előadásának lehetővé tétele ugyanis „ajtó-ablak helyzetet teremtene a perelhúzásra”,²⁷⁴ azt nagymértékben megkönnyítve.

A szász jogban alkalmazott bizonyítási ítéletet maga a JRA ugyan nem vette át, de a joggyakorlat a 17-18. században magáévá tette az itáliai perjogban alkalmazott bizonyítási eljárást és a germán jogban ismert bizonyítási ítéletet,²⁷⁵ amely lényegében egy ítélet formájában megjelenő közbenső határozat volt, a percezúra egyik formája.²⁷⁶ A határozat *ítéleti jellege* külön kiemelését érdemel, hiszen ahhoz így a bíróság kötve volt. A bizonyítási *caesura* határozta meg, hogy kinek, mit és milyen határidőn belül kell bizonyítania, azaz lényegében a végítélet (*Endurteil*) feltételeit.²⁷⁷

Az eshetőségi elv tehát nemcsak az állítási szakon belül érvényesült, hanem a sorrendiség elvén is nyugodott,²⁷⁸ vagyis a bizonyítási ítéletet követően már nem lehetett újabb tényállítást tenni, vagyis mint minden ítéletnek, így ennek is preklúziós hatása volt. Ugyan az eshetőségi elv már az egyes periratokra nézve is teljeskörű előadást követelt meg, a feleknek a sorrendiség betartásával lehetőségük volt további periratok előterjesztésére, amely hosszadalmassá tehetette az eljárást.²⁷⁹ Az eventualitás – hiába vezették be azzal a céllal, hogy a perelhúzó taktikákat megakadályozzák – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket²⁸⁰ és az írásbeliséggel együtt egy rendkívül formalisztikus eljárást eredményezett.

2.3. Reformok a hosszú 19. században és a liberális per megjelenése

A 18. század végétől megindult a polgári perjog modernizálásának folyamata,²⁸¹ és bár *Oestmann* szerint a régi birodalom megszűnése (1806) és az 1877–1979-es birodalmi igazságügyi törvények elfogadása közötti időszak „az igazságszolgáltatás történetének

²⁷² „Alles auf einmal in jedem Abschnitt des Processes.” *Gensler*, Anleitung, VII.

²⁷³ *Endemann*, Civilprozeßrecht I., 591.

²⁷⁴ „Andernfalls wäre der Prozessverschleppung Tür und Tor geöffnet.” *Siß*, Partikularer Zivilprozess, 187.

²⁷⁵ *Schulte*, Eventualmaxime, 8.

²⁷⁶ *Fodor* in *Márkus II. kötet (Caesura)*, 492.

²⁷⁷ *Planck*, Beweisurtheil, 352.; *Mühl*, ZZP 1953, 173.

²⁷⁸ *Nörr*, Geschichtlicher Abriss, 48.

²⁷⁹ *Oestmann* in *Pihlajamäki/Dunner/Godfrey*, 751.

²⁸⁰ *van Caeneghem* in *Cappelletti*, 92. 190. lj.

²⁸¹ *Van Caeneghem* in *Cappelletti*, 87–88.

vakfoltjához tartozik”,²⁸² mégis a német jogtudomány egyik korszaka sem szentelt olyan intenzív figyelmet a polgári peres eljárásokra, mint a 19. század.²⁸³

Valamennyi törekvésnek az volt az alapja, hogy észszerűsítsék a peres eljárást és hogy azt hatékonyabbá tegyék.²⁸⁴ A modern kontinentális európai polgári eljárásjog története a francia polgári perrendtartással (1806) kezdődik,²⁸⁵ amely a *Code civil*hez hasonlóan számos kodifikációs törekvés alapjául szolgált.²⁸⁶ A német perjogi reformok részben a felvilágosult abszolútizmus, részben a francia megszállás és részben a 19. századi liberalizmus eredményei voltak,²⁸⁷ ugyanis míg a német eljárásjog kiépítette az extrém írásbeliség elvét, addig a francia perjogban megmaradt a korábról ismert szóbeliség és a közös jog szerinti titkossággal szemben a nyilvánosság elve.²⁸⁸

Az alábbiakban a legjelentősebb német reformtörekvéseket vázolom fel, amelyek az eshetőségi elv érvényesülésére voltak kihatással és amelyek végül az 1877. évi birodalmi szintű polgári perrendtartás elfogadásához vezettek. Fontos ugyanakkor annak kiemelése, hogy a perjogi reformok különbözősége elválaszthatatlan attól a ténytől, hogy – különösen a Német Szövetség 1815-ös létrejöttét követően – a német területeken a bírósági szervezetrendszer rendkívül széttöredezett volt [pl. a négy szabad városnak (Hamburg, Bréma, Lübeck és Frankfurt) közös legfőbb bírói fóruma volt (ez volt a *Hanseatische Oberappellationsgericht*), amely Lübeckben állt fel 1820-ban].²⁸⁹

2.3.1. A porosz eljárásjog fejlődéstörténete a 18. század végétől

Nörr szerint a porosz királyoknak az igazságszolgáltatási reform érdekében tett erőfeszítéseikhez két súlypont érdemel kiemelés: egyrészt az igazságszolgáltatásban alkalmazott személyekkel szembeni személyi és szakmai követelményeket szigorúbb értelemben felül kellett vizsgálni, és biztosítani kellett a régi és az új szabályozás

²⁸² „Die Zeitspanne zwischen dem Ende des Alten Reiches und den Reichsjustizgesetzen von 1877/79 zählt zu ein blinden Flecken der Justizgeschichte.” *Oestmann*, Gerichtsbarkeit und Verfahren, 216.

²⁸³ *Nörr*, ZJP 1974, 277.

²⁸⁴ *Stürner* in *FS Schilken*, 505.

²⁸⁵ *Zlinszky Imre* megjegyezte, hogy két alapvető rendszer kezdett kialakulni: a porosz rendszer a nyomozati elv érvényesítésével, valamint a francia rendszer a szóbeliség, nyilvánosság és közveltség alapelveinek érvényre juttatásával. *Zlinszky*, MT 1871, 237.

²⁸⁶ *Van Rhee* in *van Rhee*, 5–6.

²⁸⁷ *Van Caeneghem* in *Cappelletti*, 92.

²⁸⁸ *Kip*, Mündlichkeitsprinzip, 26.

²⁸⁹ *Dannreuther*, Zivilprozeß als Gegenstand der Rechtspolitik, 31–32.

érvényesítését minden bíróságon, másrészt pedig kérdés volt az eljárás normatív kereteinek jogi reformja.²⁹⁰

A poroszoknál a reformok során megjelent az a cél, hogy a formális igazság helyett az anyagi igazság alapján bírálják el a peres ügyeket, amelynek két 18. századi példája érdemel kiemelés: az 1781. évi *Corpus Iuris Fridericianum* (CJF) és az 1793. évi porosz általános bírósági rendtartás (AGPO).²⁹¹ A két törvény részletes elemzésétől eltekintek, a magyar szakirodalomban *Kengyel* ezt már megtette.²⁹² Ehelyütt csak röviden utalok arra, hogy mindkettő a bírói túlhatalom előképe és a nyomozati elvre, valamint az officialitásra épült.

A közös jog ismertetése során látott tárgyalási elvet és az eshetőségi elven keresztül való eljárási szakaszolást egy időben nem korlátozott bírói felelősség váltotta fel a döntés ténybeli alapjainak feltárása érdekében.²⁹³ Az eshetőségi elv és a preklúziós rendelkezések mellőzését ugyanakkor nem pótolta más eljárásgyorsító lehetőség, így az csak a felek jószándékától²⁹⁴ és a bíró képességeitől függött, főszabály szerint a későbbi eljárási szakaszban előterjesztett új tényállítást is figyelembe kellett vennie.²⁹⁵ Az újabb tényállítások kizárása ugyanis a törvény céljával, azaz az anyagi igazság kiderítésének igényével lettek volna ellentétesek.²⁹⁶

A CJF és az AGPO a tárgyalási elvvel való szakítással túlságosan bevonta a bírót az eljárás menetébe, aki így elveszítette a pártatlanságát, hiszen a nyomozati elv és az officialitás keretében folyamatosan egyensúlyoznia kellett a felek segítése és a pártatlanság megőrzése között, amely lehetetlen feladat elé állította.²⁹⁷ Az 1833-as (egyébként sommás eljárási)²⁹⁸ reform ezért újra bevezette a porosz perjogba az eventualitást, mégpedig az elsőfokú eljárás szakaszolása vonatkozásában. A rendelet ugyanis két szakot vezetett be teljesen eltérő tartalommal: az instrukciós eljárás során a felek írásban meghatározták a jogvita kereteit, amelyet egy későbbi szóbeli tárgyalás követett. A két szakot az

²⁹⁰ *Nörr*, *Geschichtlicher Abriss*, 43.

²⁹¹ A porosz perjog korabeli szellemiségéről ld. *Nörr*, *Naturrecht und Zivilprozeß*, 24–30.; *Schlinker*, *Litis contestatio*, 447–448.

²⁹² *Kengyel*, *Bírói hatalom*, 211–232.

²⁹³ *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 104–105.

²⁹⁴ *Klein* is kiemelte, hogy az eljárásgyorsítás, a szóbeliséghez hasonlóan, csak az eljárásban résztvevők jóakarásával és közreműködésével (*mit dem guten Willen und dem Zutun*) valósulhat meg. *Klein/Engel*, *Zivilprozess Oesterreichs*², 244.

²⁹⁵ *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 141. A cezúrának a két törvényben nem volt preklúziós jellege. *Nörr*, *Geschichtlicher Abriss*, 48.

²⁹⁶ *Engelmann et al.* in *Millar*, 593.

²⁹⁷ *Van Caeneghem* in *Cappelletti*, 92–93.

²⁹⁸ *Canstein*, *Lehrbuch I.*, 220.

előterjesztési lehetőség időbeli korlátozottsága választotta el egymástól, ugyanis az instrukciós eljárást követően újabb tényállítást nem lehetett tenni.²⁹⁹

A francia eljárásjog különösen nagy hatást gyakorolt a porosz perjogra, így a reform kérdése 1833 után is napirenden maradt. *Savigny* ugyan kidolgozott egy tervezetet,³⁰⁰ de ezt az igazságügyi minisztérium nem támogatta. Ehelyett egy másik tervezet született, amely – 1846-ban végül rendeletként látott napvilágot – ugyanakkor nem volt több, mint az AGPO egy újabb módosítása és amelynek az volt a célja, hogy az 1833-as sommás eljárási reformot bevezesse a rendes eljárásba.³⁰¹

A porosz perjogi reformokat összegezve elmondható, hogy bár a CJF és az AGPO az első jelentős lépés volt az eshetőségi elvtől való elszakadás folyamatában és rávilágított arra, hogy ha meg kívánjuk akadályozni a felek perelhúzását, de nem az eshetőségi elv útján, akkor *a bíróság kezébe pervezető jogosítványokat kell adni*, a túlságosan is bíróközpontú eljárás hamar elavulttá vált.³⁰² A porosz bírósági rendtartás egy nagyszabású kísérlet volt a tekintetben, hogy az eljárást megszabadítsák a közös jog formalizmusától, ugyanakkor a célt olyan eszközökkel kívánta elérni, amelyek a gyakorlatban hatástalanok maradtak.³⁰³

2.3.2. Újabb elmozdulás az eshetőségi elvtől: Hannover

A hannoveri perjog a 19. század első felének végén „önállósodott” és lépett túl a közös jog rendszerén. E túllépés pedig az eventualitás érvényesülésére is kihatással volt, így e pontban indokolt a hannoveri perjog, azon belül is két perrend (1847 és 1850) rövid bemutatása. Erre abból kifolyólag is szükség van, hogy a 19. század második felének partikuláris jogalkotási termékei (így pl. Lübeck 1862-es, Bajorország 1869-es perrendtartásai) közül ez gyakorolta a legnagyobb hatást a későbbi birodalmi perrendtartásra.³⁰⁴

Az 1847-es törvény (amely egyébként nem lépett hatályba) legfőbb célja az volt, hogy úrrá legyenek azon a jogi széttagoltságon, amely a tartományt ekkoriban jellemezte.³⁰⁵ Az egyes felsőbíróságok addig gyakorlatilag szinte saját bírósági

²⁹⁹ Ld. részletesen *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 187–188.; *Nörr*, *Revision*, 39–40.

³⁰⁰ *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 209–243.

³⁰¹ *Engelmann et al. in Millar*, 595.

³⁰² *Kengyel*, *Bírói hatalom*, 46–47.

³⁰³ *Begr. CPO (1872)*, *Allgemeine Begründung* 1. §.

³⁰⁴ *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, *Zivilprozessrecht*¹⁸, 28.

³⁰⁵ *Dahlmanns*, *Strukturwandel*, 15.

rendtartásokkal rendelkeztek,³⁰⁶ így a jogegységesítés már komoly eredménynek számított. Magát az eljárást nézve a törvény a közös jog rendszeréhez képest számottevő eltérést nem hozott: megmaradt a korábról ismert iratváltás, eshetőségi elv és bizonyítási *caesura* hármasa³⁰⁷ azzal a különbséggel, hogy az utóbbi nem volt önállóan fellebbezhető, csak a végítélet ellen benyújtott fellebbezéssel volt támadható.³⁰⁸

Az 1850. évi perrendtartás (BPO) – amely az első olyan eljárási törvény volt Hannoverben, amely az egész tartomány valamennyi bírósága részére egységesen határozta meg az eljárásjogi szabályokat³⁰⁹ – *Adolf Leonhardt* nevéhez kötődik, aki később több, mint egy évtizedig porosz igazságügyi miniszter volt és közreműködött a birodalmi igazságügyi törvények (így a CPO) kidolgozásában is.³¹⁰ *Leonhardt* életműve elválaszthatatlan a német perjognak a közös jog a CPO elfogadásáig tartó fejlődéstörténetétől.³¹¹ A BPO a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség elveire épült, megtartva ugyanakkor a bizonyítási ítéletet és a bizonyítási eljárásban az eshetőségi elvet is.³¹²

Leonhardt az írásbeliségnek a BPO-ban pusztán előkészítő szerepet szánt, a döntés szempontjából releváns eljárási cselekményeket joghatályosan csak szóban lehetett megtenni.³¹³ Az első szak szóbeli tárgyalása egységes egész volt, ami egyrészt azt jelentette, hogy a későbbi tárgyaláson nem kellett megismételni a korábban megtett eljárási cselekményeket, másrészt pedig mivel a szóbeli tárgyalás a szabad előadás terepe volt, amelyet annak részelemeivel egységes egészként értelmeztek, a tárgyaláson az eshetőségi elv alkalmazásának nem volt helye, és a bíróságnak a feleknek a szóbeli tárgyalás berekesztéséig tett előadásait figyelembe kellett venni.³¹⁴ A bizonyítási *caesurának* ugyanakkor megmaradt a preklúziós hatása,³¹⁵ amelyet a törvény csak szűk körben tört át (azaz relativizálta az eshetőségi elvet), hiszen az elsőfokú eljárásban további tényállítást csak a perújítási kereset feltételeinek (BPO 204. §) fennállása esetén lehetett

³⁰⁶ *Oestmann*, *Gerichtsbarkeit und Verfahren*, 240.

³⁰⁷ *Oestmann*, *Gerichtsbarkeit und Verfahren*, 240.; Az eljárás menetét ld. *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 419–428.

³⁰⁸ *Mühl*, *ZZP* 1953, 172.

³⁰⁹ *Mühl*, *ZZP* 1953, 177.

³¹⁰ *Oestmann*, *Gerichtsbarkeit und Verfahren*, 240–241.

³¹¹ *Mühl*, *ZZP* 1953, 165.

³¹² *Wach*, *Handbuch I.*, 138.

³¹³ *Oestmann*, *Gerichtsbarkeit und Verfahren*, 241.

³¹⁴ *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 456–457.

³¹⁵ *Schmidt*, *Lehrbuch*², 105.

előterjeszteni.³¹⁶ A törvény az 1847. évi perrendtartással egyezően a bizonyítási határozat ellen önálló perorvoslatot nem biztosított.³¹⁷ Kiemelendő ugyanakkor, hogy a BPO a fellebbezési eljárásba nem vezette be a novációs tilalmat, mivel a novációs jog kiterjesztése a másodfokú eljárásra *Leonhardt* szerint az eshetőségi elv további gyengítését jelentette.³¹⁸

2.4. A birodalmi CPO: szóbeliség és közvetlenség eventualitás nélkül

2.4.1. Szakítás az eventualitással: a szóbeli tárgyalás egységessége

A CPO kodifikációs során a szóbeliséggel és közvetlenséggel legszorosabb összefüggésben az eljárás menetének rendezése állt, vagyis hogy az eljárás szakainak és az eljárási cselekményeknek van-e egy olyan kötelező sorrendisége, amelynek be nem tartása preklúziót eredményez.³¹⁹ A szóbeliség megerősítésére, amelyre – ezt a fentebb felvázolt reformtörekvések is alátámasztják – nemcsak a jogásztársadalom, hanem a jogkereső polgárok is igényt tartottak, és az eljárás gyorsításán kívül a nyilvánosság megteremtését is ezzel látták biztosítottnak.³²⁰ Az eventualitás – és azon belül annak mikénti – fenntarthatósága így az 1860-as évektől a perjogi kodifikáció egyik legfontosabb kérdésévé vált,³²¹ valamint megerősödtek azok a hangok, amelyek a szóbeliségnek nagyobb szerepet szántak volna.³²² Már a kezdeti törekvések is arra irányultak, hogy szükséges az eshetőségi elvvel való szakítás, tekintettel arra, hogy a szóbeliség más felfogást kívánt meg, és ugyanígy elvetették a bizonyítási ítélet mint percezúra szerepét.³²³ Az eventualitás dogmatikai alapjainak tárgyalásakor láthattuk, hogy az eventualitással ellentétben áll a szóbeli tárgyalás egységessége, amely lényegében nem más, mint annak megtagadása.

Az 1806. évi francia *Code de procédure civile* – a liberális per előfutára³²⁴ – nemcsak külső modellként szolgált a kodifikációs munkálatokhoz, hanem egyfajta belső,

³¹⁶ Mühl, ZZP 1953, 178.

³¹⁷ Mühl, ZZP 1953, 177.

³¹⁸ Mühl, ZZP 1953, 178. Érdekességként megemlíthető ugyanakkor, hogy alig több, mint tizenöt évvel később *Leonhardt* a hannoveri perrendtartás alapján készült egységes javaslat vonatkozásában már kétségét fejezte ki a vonatkozásban, hogy az egész Németországban egységes jogként szolgálhatna. *Hellweg*, AcP 1878, 97–98.; *Dannreuther*, Zivilprozeß als Gegenstand der Rechtspolitik, 59–60.

³¹⁹ *Nörr*, Geschichtlicher Abriss, 123.

³²⁰ *Kip*, Mündlichkeitsprinzip, 33.

³²¹ *Schubert*, Entstehung und Quellen, 1.

³²² *Oestmann*, Gerichtsbarkeit und Verfahren, 242.

³²³ *Schulte*, Eventualmaxime, 33.

³²⁴ *Kengyel*, Bírói hatalom, 25–46. A törvény megalkotásáról ld. legújabban *Chizzini*, ZZP 2022, 80–87.

„német” modellként is.³²⁵ Miután a franciák 1807-ben megszállták a Rajnán túli területeket – bevezetve a *Code de procédure civile*-t (a *Code civil*lel együtt) –, és azt a poroszok az 1815. évi bécsi kongresszus során megkapták, a területet nem integrálták jogilag a többi porosz területbe, így ott továbbra is a francia eljárásjog volt hatályban.³²⁶ *Goldschmidt* kiemelte, hogy a francia jog „hamar olyan népszerűvé vált, mint amilyen népszerűen volt a közös birodalmi jog.”³²⁷ Ezek alapján elmondható, hogy a német területeken a 18-19. században három perjogi rezsím létezett egymás mellett: a porosz eljárásjog, a francia eljárás és a közös jog rendszere.³²⁸ *Goldschmidt* ugyanakkor negyedik rendszerként hivatkozik a hannoveri perjogra.³²⁹

A CPO rendszerében a szóbeli tárgyalás képezte a bírósági döntés kizárólagos alapját (CPO 119. §), a csak írásban előadottakat a bíróságnak figyelmen kívül kellett hagynia.³³⁰ A bíróságnak a szóbeli tárgyaláson figyelembe kellett vennie azon féli előadásokat is, amelyeket a fél az írásbeli előkészítés során nem tett meg. Ha a fél írásban megtett egy előterjesztést, de azt a szóbeli tárgyaláson nem hozta fel, a bíróság azt nem vehette figyelembe.³³¹ A kódex a szóbeli tárgyalás egységességére épült, kimondta, hogy támadó- és védekező eszközök előterjesztésére azon szóbeli tárgyalás bezárásáig lehetőség van, amelyen az ítéletet meghozzák (CPO 251. § 1. bek.),³³² vagyis az addig előterjesztetteket megfelelő időben felhozottaknak kellett tekinteni.³³³ Az eventualitás által megkövetelt kumuláció nem volt összeegyeztethető egy olyan szabad előterjesztési

³²⁵ *Kengyel*, Bírói hatalom, 48.

³²⁶ Ez később egész Bajorországra kiterjedt, miután 1869-ben saját eljárásjogi kódexet fogadtak el, ami a francia, illetve az 1819. évi genfi perrendtartáson alapult. Ld. *van Rhee* in *van Rhee*, 10. A francia reformok egyébként három okból voltak a német területen fontosak: egyrészt az említett közvetlen alkalmazás, másfelől évtizedeken keresztül újra és újra visszatértek a tudományos és politikai viták az új eljárási alapelvek és bírósági szervezetrendszer előnyeiről és hátrányairól, valamint harmadrészt 1848 után a legtöbb német állam átültette a nyugati reformok lényeges elemeit a belső jogrendszerbe. *Oestmann*, *Gerichtsbarkeit und Verfahren*, 223.

³²⁷ *Goldschmidt*, *Zivilprozessrecht*², 18. Maga a *Code de procédure civile* alapvető újítást nem vezetett be az eljárás lényegét tekintve, csak a korábban meglévő jogot foglalta egységes szerkezetbe. *Mittermaier*, *Gemeiner Prozeß I.*², 43–44.

³²⁸ *Ahrens*, *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess*, 1.

³²⁹ *Goldschmidt*, *Zivilprozessrecht*², 19. Ld. még *Nörr*, *Geschichtlicher Abriss*, 121. Az egyes partikuláris jogalkotásokat azért nem veszem külön, mert azok is valamilyen formában – főleg szubszidiárius jelleggel, de – a *gemeines Rechte* épültek.

³³⁰ *Dannreuther*, *Zivilprozeß als Gegenstand der Rechtspolitik*, 122.

³³¹ *Unger*, *Adolf Wach*, 155.

³³² CPO 251. § 1. bek. Angriffs- und Verteidigungsmittel (Einreden, Widerklage, Repliken usw.) können bis zum Schlusse derjenigen mündlichen Verhandlung, auf welche das Urteil ergeht, geltend gemacht werden.

³³³ *Wach*, *ZZP 1887 Ergänzungsheft*, 106. *Canstein*, *Grundlagen*, 248.; *Endemann*, *Deutscher Civilprozess II.*, 49.

lehetőséggel, amely a CPO-t jellemezte, így a törvény mind az eljárás prekluzív jellegű szakaszolását, mind az eshetőségi elvet főszabály szerint elvetette.³³⁴

Támadó- és védekező eszköz alatt valamennyi kérelmet alátámasztó és az ellenfél oldalán azt vitató nyilatkozatot érteni kellett.³³⁵ A jogszabályhely egy példálózó felsorolásban adta meg, hogy mit tekint támadó és védekező eszköznek, amelyek között első helyen említette az alperes védekezését és viszontkeresetét,³³⁶ ezt pedig az erre adott válasz követte. A keresetet a törvény azért nem sorolta ide, mert egyrészt azt írásban kellett benyújtani, másrészt a tárgyaláson pedig keresetet változtatni már csak az alperes hozzájárulásával lehetett (CPO 241. §), így főszabály szerint az előterjesztés időbeli szabadsága nem érvényesült e vonatkozásban. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a CPO a bizonyítási eszközöket, bizonyítékokat külön kezelte, de azokra is a szabad előterjesztés – és annak korlátaira vonatkozó – szabályait kellett alkalmazni (CPO 256. §).

A szóbeli tárgyalás egységessége – ahogy láthattuk – nem jelentette, hogy az eljárás során egyes kérdések elkülönítve történő tárgyalása nem valósulhatott meg, hiszen a bíróság a jogvita különböző kérdéseit külön tárgyalásokon is eldönthette, amelyeken akár rész- vagy közbenső ítélet meghozatalára is sor kerülhetett.³³⁷ Így például maga az elsőfokú eljárás két szakra oszlott: az első szak az előeljárás volt, amely a pergátló kifogások tárgyalását foglalta magában és a főeljárás, ahol az adott ügyet érdemben tárgyalták.³³⁸ Pergátló kifogás esetén a bíróság annak tárgyában külön határozatot hozott.³³⁹

Bár szóbeliség és a szóbeli tárgyalás egységessége esetén is előfordulnak prekluziók joghatású bírói határozatok,³⁴⁰ mégsem ezek szolgáltak az eshetőségi elv valamilyen formában való pótlására, hiszen egyrészt a perjog ezeket korábban is ismerte, másrészt pedig bár tagadhatatlan, hogy például a részítélet meghozatala kizárja az e körben történő újabb tényelőadást és bizonyítási indítványok, bizonyítékok előterjesztését, de az ítélet

³³⁴ *Wach*, ZP 1887 Ergänzungsheft, 106.

³³⁵ *Seuffert/Walsmann*¹², ZPO § 278. 459. Ennek meghatározásáról ld. bővebben *Weth*, Zurückweisung, 67–94.

³³⁶ *Goldschmidt* nem értett egyet a viszontkereset támadóeszközök közé való sorolásával („dies ist verunglückt”), szerinte ugyanis a viszontkereset nem támadóeszköz, hanem támadás volt. *Goldschmidt*, Zivilprozessrecht², 130.

³³⁷ *Nörr*, Geschichtlicher Abriss, 123. A szóbeli tárgyalás egységességének elvét egyébként először az 1869. évi bajor perrendtartás vitte következetesen végig. *Kreutz*, ZRG GA 2017, 190.

³³⁸ *Hahn/Stegemann*, Materialien CPO², 264.

³³⁹ A pergátló kifogások egyébként azon kivételes esetek közé tartoztak, amikor a törvény az eshetőségi elvet alkalmazta és a mai napig alkalmazza. Ld. *Greger* in *Zöller*, ZPO § 282 Rn 6.

³⁴⁰ *Nörr*, Geschichtlicher Abriss, 123.

meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig a felek mégis teljes szabadságot élveztek az előterjesztéseket illetően.

Az eventualitás pótlásául álláspontom szerint csak olyan eszközök szolgálhatnak a szabad perbeli cselekvés rendszerében, amelyek a felek előterjesztési szabadságát az adott kérdés tárgyalása *során* (és nem annak befejeztével) *szankcióként nyernek alkalmazást*, vagyis a kérdést eldöntő ítélet meghozataláig korlátozzák. Ezt alapul véve vizsgáljuk meg, hogy a CPO miképpen próbálta meg a perek elhúzódását megakadályozni.

2.4.2. A bírói preklúzió a CPO-ban és annak kritikája

A szóbeli tárgyalás egységessége és a szabad perbeli cselekvés korlátozása tekintetében a törvény két fontos eszközt vetett be. Egyfelől a bíróságnak *lehetősége* volt arra, hogy a perköltség viselésére részben vagy egészben kötelezze azt a pernyertes felet, akinek késedelmes előadása az ügy elbírálását késleltetné (CPO 251. 2. bek.). Természetesen ez a költségmárasztalás állt a pervesztesre is, azonban ennek kiemelése a törvényben szükségtelen volt, tekintettel arra, hogy főszabály szerint a pervesztes fél viseli a perköltséget. A perelhúzás szándéka ez esetben nem volt szükséges, elegendő volt a fél vétkessége is.³⁴¹

A kódex az eventualitás objektív preklúziója helyett egy *bírói preklúziót vezetett be*, ugyanakkor ezt csak *öt konjunktív feltétel* fennállása esetén lehetett alkalmazni, mégpedig akkor, ha *a)* az alperes védekezési eszközt terjeszt elő, amely *b)* késedelmes (azaz arra korábban is lehetőség lett volna), amelynek *c)* figyelembevételére a per eldöntését késleltetné; *d)* a késedelmes előadás megítélése során a bíróság *arra a meggyőződésre jut*, hogy az alperest a *perelhúzás szándéka vezette vagy durva gondatlanság terhelte*, és mindezek fennállása esetén is csak abban az esetben, ha *e)* erre vonatkozólag kérelmet terjesztettek elő.³⁴² Ehhez – a törvényszövegből következően – úgy gondolom hatodik feltételként hozzá kell tennünk, hogy a fentiek fennállása esetén is akkor lehetett visszautasítani az alperes előadását, ha *f)* a bíróság úgy döntött, hiszen a bírói diszkréció még az előbbi öt feltétel fennállása esetén is gátat szabhatott a preklúzió alkalmazásának.

³⁴¹ Förster/Kann, ZPO³, ZPO § 278 710.

³⁴² Förster/Kann, ZPO³, ZPO § 279 711. CPO 252. § Verteidigungsmittel, welche von dem Beklagten nachträglich vorgebracht werden, können auf Antrag zurückgewiesen werden, wenn durch deren Zulassung die Erledigung des Rechtsstreits verzögert werden würde, und das Gericht die Überzeugung gewinnt, daß der Beklagte in der Absicht, den Prozeß zu verschleppen, oder aus grober Nachlässigkeit die Verteidigungsmittel nicht früher vorgebracht hat.

Damrau perjogi alapelvekről szóló munkájában elismerte, hogy a CPO elfordult az eshetőségi elvtől, ugyanakkor úgy fogalmazott, hogy „[m]indazonáltal vannak olyan jogszabályi rendelkezések, amelyek a tények előterjesztésével és a bizonyítékok rendelkezésre bocsátásával kapcsolatos preklúzió kilátásba helyezése miatt *az eventualitás irányába mutatnak*.”³⁴³ Ezt követően felsorolta ezen CPO-beli rendelkezéseket és első helyen említette a CPO 252. § 1. bekezdést. Ez álláspontom szerint azzal magyarázható, hogy *Damrau* túl általánosan fogalmazta meg az eshetőségi elv jellemzőit, hiszen – ahogy a fogalom-meghatározásnál láthattuk – valamennyi bíró vagy törvény által meghatározott időpontot ide sorolt, amely preklúziós hatása következtében egy eljárási szakot hoz létre. Ebből kiindulva ugyanakkor a *szóbeli tárgyalás egységessége fogalmilag nem is létezhetne*, hiszen a tárgyalás berekesztése is egy meghatározott időponthoz köthető, valamint preklúziós hatású, azaz a további előadásokat kizárja, azaz ebből kiindulva ezt is az eventualitás megjelenési formájaként kellene értelmezni. A szóbeli tárgyalás egységessége és az eventualitás pedig, ahogy említettem, egymás ellentétei.

A CPO 252. § 1. bekezdés szerinti utólagos előadás miatti preklúzió sem mutat álláspontom szerint az eventualitás felé, hiszen egyfelől az eshetőségi elv *kiszámíthatóságot* eredményez, mivel a fél tudatában van annak, hogy késedelmes előadását a törvény(!) – és nem a *bíró* – kizárja (és nem *kizárhatja*) az eljárásból. Másfelől azt is ki kell emelni, hogy eventualitás esetén a kiszámíthatóságból fakadóan mindig *előrelátható az az időpont*, amelyet követően egyértelműen megállapítható az előadás késedelmessége (pl. hatályos jogban a perfelvétel lezárása), amely preklúziót eredményez. A CPO 252. § szerinti bírói kizárás esetén ez nem figyelhető meg, a bíróság *utólagosan*, az előadást követően tudta megállapítani annak késedelmességét, amelyet kizárás *követhetett* (bírói mérlegelést követően, ha a kizárás fentebb említett egyéb feltételei fennálltak). Tagadhatatlan, hogy a bírói preklúzió kilátásba helyezése is a *megfelelő időben* való előterjesztésre sarkallja a felet, de nem pozitív tartalmú kötelezettségként (mint az eshetőségi elv), hanem negatív értelemben azáltal, hogy el kívánta kerülni a perek elhúzását.³⁴⁴

³⁴³ „Dennoch finden sich einige Vorschriften, die aufgrund von Präklusionsandrohung in Bezug auf Tatsachenvortrag und Beweisaneerbieten [...] *in Richtung auf die Eventualmaxime deuten*.” *Damrau*, Prozeßmaximen, 29. (kiemelés tőlem: Sz. K.). Ezzel egyezően ld. *Damrau in Forschungsband Klein*, 167.

³⁴⁴ Ezért jelentett az 1976. évi *Vereinfachungsnovelle* fontos paradigmaváltást, hiszen a negatív pervezetés mellett egy pozitív tartalmú kötelezettség is megjelent a németeknél (ld. *Prozessförderungspflicht*), amely miatt vitatottá válik, hogy ezzel a német perjog visszatért-e az eshetőségi elvhez. *Damrau* az 1976. évi novellát egyébként az eshetőségi elvhez való visszatérésként értékelte. *Damrau in Forschungsband Klein*, 171.

A törvény elfogadását követően nyomban felmerültek kritikák a CPO 252. §-ában rögzített bírói preklúziós rendelkezés hatékonyságát illetően, amelyek közül csak a legfontosabbakat emelem ki.³⁴⁵ *Canstein* már 1877-ben kritikával illette a szabály azon aspektusát, amelyet fentebb már említettem, azaz hogy a CPO csak az alperes védekező eszközének késedelmes előterjesztése esetére tette lehetővé a preklúziót, a felperes ilyen irányú magatartása szankcionálatlanul maradt.³⁴⁶ A bírói mérlegelési lehetőséget (pontosabban a bírói szuverenitást) túl tágnak, a visszautasítás feltételeit pedig nem eléggé pontosan meghatározottaknak tartotta.³⁴⁷ Azt ugyanakkor elismerte, hogy a bírói szuverenitáson alapuló preklúzióra a CPO rendszerében szükség volt.³⁴⁸

Sonnenschmidt a CPO 252. § kapcsán úgy vélekedett, hogy jogalkotási hibának kell tekinteni, hogy a törvény nem állított fel korlátokat a felek előterjesztései vonatkozásában – amely joghátrányokat eredményezne azok be nem tartása esetén –, hanem annak megállapítását a bíróra bízta.³⁴⁹ Ez ugyanakkor szerinte azt eredményezte, hogy a részleghajlás látszata, a túlzott szigor és az önkény elkerülése érdekében a bíróság nem vagy csak a legritkább esetekben élt azokkal az eszközökkel, amelyeket a törvény a kezébe adott.³⁵⁰ *Wach* szerint pedig azzal, hogy az ugyanazon célt szolgáló eljárási cselekmények sorrendjét a törvény a felekre bízta, megnyílt a perelhúzás veszélye.³⁵¹

Stein szerint sokan használhatatlannak tartották a törvényt, a perelhúzás egyik fő okának és sokan az eventualitáshoz való visszatérést ajánlották. Ezzel kapcsolatban pedig „szarkasztikusan”³⁵² megjegyezte, hogy az eljárások hosszú időtartama évszázadok óta minden perjogi rezsimhez hozzátartozik, és a történelem során az eventualitás és a szabad előadás egymást váltotta, ugyanakkor orvosságként az eljárásgyorsítás érdekében a korábbi szabályozást követelték.³⁵³

³⁴⁵ Ld. részletesen *Damrau*, Prozeßmaximen, 148–154.

³⁴⁶ *Canstein*, Grundlagen, 252. Ezzel kapcsolatban *Damrau* az eshetőségi elv által uralt szabály első kritikájaként („Die erste Kritik an einer der Eventualmaxime zuzuordnenden Vorschrift der ZPO”) hivatkozik *Canstein* meglátására (*Damrau*, Prozeßmaximen, 148.), álláspontom szerint helytelenül, hiszen a CPO 252. §-ának szabálya nem az eventualitás irányába mutatott a törvényben.

³⁴⁷ *Canstein*, Grundlagen, 254.

³⁴⁸ *Canstein*, Grundlagen, 248.

³⁴⁹ *Sonnenschmidt*, ZZP 1880, 235.

³⁵⁰ *Sonnenschmidt*, ZZP 1880, 234–235. 4. lj.

³⁵¹ *Wach*, ZZP 1887 Ergänzungsheft, 106.

³⁵² *Braun*, Lehrbuch des Zivilprozeßrechts, 626. megjegyzése.

³⁵³ „Die Regelung der ZPO [...] wurde von vielen als unpraktisch und als ein Hauptgrund der Prozessverschleppung angesehen und die Rückkehr zur Eventualmaxime empfohlen. Aber die lange Dauer der Prozesse gehört seit Jahrhunderten zu den unausrottbaren Mängeln jedes Prozeßsystems, und in der Geschichte lösen sich Eventualmaxime und freie Reihenfolge dauernd ab, wobei stets die früher verlassene Regelung im Namen der Beschleunigung als Heilmittel gefordert wird.” *Stein*, Grundriß des Zivilprozeßrechts³, 46.

Összegzésképpen elmondható, hogy a perelhúzás megakadályozásának eredeti felfogása a CPO-ban rendkívül liberális volt, hiszen a költségmarasztalás mint szankció alkalmazása még annak feltételeinek fennállása esetén is csak lehetőség volt a bíróság számára. Ez ugyanakkor nem feltétlenül bírt preventív hatással a felekre nézve, hiszen sok múlott a bírói attitűdön. Tekintettel arra, hogy a perköltségviselésről való döntést a perjog hagyományosan kiemeli a felek rendelkezési joga alól, a szankció alkalmazásának féli kérelemhez való kötése már túlzás lett volna még a liberális CPO-tól is. A féli kérelem szükségessége ugyanakkor megtalálható a bírói preklúzió szabályában, amely a törvény liberalizmusának újabb bizonyítéka volt. Jogosnak mondhatók továbbá azon kritikák is, amelyek azt emelték ki, hogy a törvény csak az alperes védekezését tette kizárhatóvá. A magyar szakirodalomban egyébként *Fodor* egyetértett a kérelemre történő visszautasítással, mondván:

„ha az ellenfél maga nem kívánja a mellőzést, ha ő neki nem sürgős az ügy és nem akarja magát kitenni annak, hogy ellenfele az utólagos tényállításokat és bizonyítékokat más uton, akár felebbvitellel, akár perújítással érvényesítse, nincs ok, hogy a bíróság hivatalból a feleknek és az ügy alapos elbírálásának hátrányára figyelmen kívül hagyja azokat.”³⁵⁴

Az idő nem igazolta ezen álláspontokat, hiszen a német perjog a liberális felfogás válsága³⁵⁵ és revíziója során az ilyen szellemiségű preklúziós rendelkezéseket is átszabta. A perelhúzás megakadályozásának eszközeit egyébként a törvény 1924. évi novellája megerősítette,³⁵⁶ ugyanis a költségmarasztalás a feltételek fennállása esetén kötelező lett, a bírói preklúzió pedig már a támadóeszközök visszautasítását is lehetővé tette, mégpedig nemcsak kérelemre, hanem hivatalból is.³⁵⁷

3. Az eventualitás az osztrák perjog fejlődéstörténetében

A polgári eljárásjog az osztrák örökös tartományokban ugyanazon általános elvek mentén fejlődött, mint más német területeken, így ahhoz hasonlóan a partikuláris jogfejlődés játszott meghatározó szerepet. Az egyes örökös tartományokat a jogfejlődés alapján két csoportra oszthatjuk: az északabbra fekvő területeken (különösen Csehország, de Morvaország és Ausztria Enns folyótól délre fekvő területei is ide tartoztak) a *ius*

³⁵⁴ *Fodor*, MJÉ 1897/7., 22.

³⁵⁵ *Czoboly* in *Ádám*, 51.

³⁵⁶ *Seuffert/Walsmann*¹², ZPO § 279. 460.

³⁵⁷ *Oertmann*, Grundriß²⁻³, 59.

commune szabályai szerint folytak az eljárások, míg délen (elsősorban Stájerországban) a helyi germán szabályok éltek tovább; előbbit a titkos írásbeli eljárás és a kötött bizonyítás, utóbbit a nyilvános szóbeli eljárás és a szabad bizonyítás jellemezte.³⁵⁸

Az osztrák örökös tartományokban a 18. század közepétől jelentek meg az egységesítő törekvések,³⁵⁹ mivel a felvilágosult abszolútizmus során elérendő célként merült fel az igazságszolgáltatás centralizációja is.³⁶⁰

3.1. Az első egységes osztrák perrend a 18. században

Az osztrák örökös tartományokban (1804 után Osztrák Császárság) a 18. század végétől 1898-ig a rendes eljárást két rendtartás szabályozta: az 1781. évi általános bírósági rendtartás (AGO) és az 1796. évi nyugat-galíciai bírósági rendtartás (WGO). A kettőt csak a történelmi hűség miatt érdemes külön megemlíteni, hiszen különbség alig volt közöttük.³⁶¹

3.1.1. Az AGO megalkotásáról – kodifikáció helyett kompiláció³⁶²

Az 1781. évi AGO-t a Mária Terézia által 1753-ban – egy egységes magánjog és polgári eljárásjog megalkotása céljából³⁶³ – felállított *kompilációs* bizottság alkotta meg (ebből már sejthető, hogy az elkészült rendtartás alapvető reformot nem valósított meg),³⁶⁴ és a rendtartást azért illették „*allgemeine*” (vagyis „általános”) jelzővel, mivel ez volt az első alkalom, hogy valamennyi örökös tartományra nézve egységesen szabályozták a polgári peres eljárást,³⁶⁵ bár az egységesség, amelyet el kívántak érni nem volt teljes, mivel a rendtartás nem egyidőben lépett hatályba az egyes örökös tartományokban.³⁶⁶ A kompiláció kezdetén az uralkodó egy egyetemes törvénykönyv megalkotását tűzte ki célul – ez volt a *Codex Theresianus civilis* –, ugyanakkor 1773-ban a munka negyedik része (bírósági szervezet és eljárásjog) kivált abból.³⁶⁷ Ez perjogi szempontból mindenképpen

³⁵⁸ Ogris in Wandruszka/Urbantisch, 572–573.

³⁵⁹ Engelmann et al. in Millar, 628.

³⁶⁰ Schoibl, Entwicklung, 33.

³⁶¹ Ogris in Wandruszka/Urbantisch, 572. A WGO megalkotásának körülményeiről ld. Canstein, Lehrbuch I., 184–204.

³⁶² Az AGO kodifikációtörténetét Loschelder monografikus igénygel korábban feldolgozta, így a dolgozat e kérdést csak röviden érinti. Loschelder, AGO.

³⁶³ Canstein, Lehrbuch I., 163.

³⁶⁴ Schneider, Bagatellverfahren, 8.

³⁶⁵ Loschelder, AGO, 25.

³⁶⁶ Oberhammer/Domej, in van Rhee, 118.

³⁶⁷ Schneider, Bagatellverfahren, 8. A bírósági szervezetrendszer egységes reformja az örökös tartományok ellenállásán bukott el. Klein-Bruckschwaiger, JBl 1967, 193. A bíróságokra vonatkozó eljárásjogi

szerencsés körülmény volt, hiszen az általános magánjogi törvénykönyv (OPTK) elkészültére további harminc évet kellett várni.

Az osztrákok álláspontom szerint ugyanolyan helyzetben lehettek az eljárási reform kapcsán, mint a poroszok, akiknek az volt a szándékuk, hogy a felhalmozódott jogszabályszevegeket (így a *gemeines Rechtet*, az annak helyébe lépő partikuláris jogalkotási termékeket) összefésüljék, és hogy egy egységes és zárt eljárási törvénykönyvet léptessenek hatályba.³⁶⁸ A poroszoknál ez 1781-ben a CJF, az osztrákoknál pedig az AGO lett, így a két törvénykönyv bár ugyanazon évben látott napvilágot,³⁶⁹ a szellemiségük teljesen eltérő volt.

3.1.2. Eljárástípusok az AGO-ban és az eshetőségi elv szerepe

3.1.2.1. Az egyes eljárástípusokról általában

A végső soron *Froidevo*³⁷⁰ nevéhez köthető AGO megalkotásakor különösen nagy szerepet töltött be azon kérdés megválaszolása, hogy a bíróságok időszakosan működjenek-e vagy állandóan. Ez különösen akkor merült fel, amikor arról kellett dönteni, hogy szóbeli vagy írásbeli legyen-e az eljárás.³⁷¹

Az AGO megkülönböztette a rendes írásbeli és szóbeli eljárást, valamint a sommás eljárást. *Rendes eljárás* alá tartozott mindazon per, amely során a jogvitát „teljes terjedelmében és valamennyi formalizmus alkalmazásával” kellett elbírálni.³⁷² A rendes írásbeli és szóbeli perben közös, hogy a feleknek meghatározott számú nyilatkozási lehetőségük volt (AGO 2. §), egész pontosan „nem több, mint kettő.”

Az írásbeli perben *abszolút ügyvédkényszer* érvényesült, azaz a keresetet és valamennyi további féli előadást törvényben meghatározott határidőn belül, ügyvédi aláírással kellett a bírósághoz benyújtani. Az AGO a szóbeli perben *relatív*

szabályokat – így különösen a hatáskört és az illetékességet – az osztrákok mindig külön jogszabályokban (ún. *Jurisdiktionsnorm*) szabályozták; ez történt 1781-ben, 1852-ben és 1895-ben is.

³⁶⁸ *Nörr*, *Geschichtlicher Abriss*, 43–44.

³⁶⁹ A kettő kihirdetése (AGO: 1781. május 1.; CJF: 1781. április 26.) között egyébként mindösszesen öt nap volt. *Engelmann et al.* in *Millar*, 629.

³⁷⁰ *Joseph Hyazinth Ritter von Froidevo* (1735-1811) Svájcban származó (1768-ig francia írásmódú születési nevén: Froidevaux) birodalmi tanácsos volt. *Karl Anton von Martini* tanítványaként került közel a kompilációs munkához. 1774. március 12-én kapott megbízást arra, hogy az AGO következő (és mint kiderült, végső) tervezetét összeállítsa. Életéről és munkásságáról ld. bővebben *Klein-Bruckschwaiger*, *JBl* 1967, 192–196.

³⁷¹ *Loschelder*, *AGO*, 46.

³⁷² „[I]m vollen Umfange und mit Anwendung aller Prozeßförmlichkeiten” *Ullmann*, *Zivilprozeßrecht*, 3.

ügyvédkényszert juttatott érvényre, a sommás perben pedig még az sem volt, kivéve a kereseten kívüli írásbeli beadványokat.

A *rendes szóbeli eljárás* három esetben nyert alkalmazást, a rendtartás ezeket felsorolta (AGO 15. §), ehelyütt arra a további, *negyedik* esetre kívánok csak utalni, amely alapján a szóbeliség ugyancsak teret nyerhetett az eljárásban, ti. akkor, ha a felek megegyezés útján *azt választották*, mégpedig függetlenül a per tárgyától, valamint annak értékétől.³⁷³ Annyit szükséges továbbá kiemelni, hogy a feleknek ebben az esetben is két-két nyilatkozási alkalmuk volt, amely során nyilatkozatukat jegyzőkönyvbe mondták – a kereset akár írásban, akár szóban előadható volt (AGO 17. §) –;³⁷⁴ az ítélet alapjául ugyanakkor ugyancsak a periratok (értsd: jegyzőkönyvek) szolgáltak, mint a rendes írásbeli per esetén, így az is *közvetetten írásbelinek* volt mondható.³⁷⁵ A szóbeli és a sommás perben közös volt, hogy az eshetőségi elvvel együtt járó preklúziót az AGO azzal oldotta fel, hogy a bírónak gondoskodnia kellett a tárgyalás teljességéről.³⁷⁶

Tekintettel arra, hogy a rendes írásbeli per volt a rendtartásban a főszabály, amelyhez képest a szóbeli perre irányadó eltéréseket az AGO külön fejezetben adta meg,³⁷⁷ így a továbbiakban a rendes írásbeli pert vizsgálom.

3.1.2.2. Az eshetőségi elv a rendes írásbeli perben

Ahogy a közös jog, úgy az AGO szerinti per is szakaszokra (és azon belül szakokra) oszlott. Az eljárás periratról periratra haladt, minden periratot külön szakként kellett értelmezni. A felek és a bíróság egymásutáni (szukcesszív) cselekményei vitték előre a pert, amelyet összességében az eshetőségi elv uralt. A közös jog előnyben részesítése nem meglepő, ha számításba vesszük, hogy már a kompiláció kezdetén annak hatása érvényesült a munkálatok során, tekintettel arra, hogy az első általános tervet *Joseph von Azzoni*, majd annak korai halála után tanítványa, *Bernhard Zencker* készítette;³⁷⁸ mindketten prágaiak voltak, ahol a közös jog volt alkalmazandó.

³⁷³ A felek az írásbeli eljárás helyett választhatták a szóbelit vagy akár egy olyan eljárást is választhattak, amelyben szóbeli és írásbeli elemek is voltak. *Canstein*, *Civilprozessrecht*² I., 173.

³⁷⁴ *Loschelder*, AGO, 86.

³⁷⁵ *Ullmann*, *Zivilprozeßrecht*, 284.

³⁷⁶ *Canstein*, *Lehrbuch* I., 241.

³⁷⁷ *Ullmann*, *Zivilprozeßrecht*, 283.

³⁷⁸ Ezen első tervezetet ugyanakkor *Kaunitz* súlyos kritikákkal illette, amely következtében *Martini* és az ő tanítványai, köztük *Froidevo* lehetőséget kaptak a bizottságban. *Klein-Bruckschwaiger*, *JB1* 1967, 193.

A rendes írásbeli per a közös jog legszigorúbb formáját alkalmazta. Az eljárás titkos volt, az eshetőségi elv által uralt és közvetett, valamint a féluralom jellemezte³⁷⁹ a tárgyalási elv erős érvényesülése mellett. Emellett a feleket teljeskörű rendelkezési jog illette meg, a bírói pervezetési jogosítványok a felek perceseekményeinek megengedhetőségének és az egyes beadványok törvényi kellékeinek vizsgálatára szorítottak.³⁸⁰ Az AGO valamennyi perirat tartalmát meghatározta, a későbbi előadást (nováció) – azaz azt, ami a korábbi szakhoz (vagyis perirathoz) tartozott, így amit a fél a korábbi periratában *már előterjeszhetett volna*³⁸¹ – a bíróságnak figyelmen kívül kellett hagynia, vagyis a bíróság a perkoncentrációt azzal biztosította, hogy előzetesen mérlegelte, hogy a fél a bizonyítékot korábbi periratában már előadhatta-e volna.³⁸² A későbbi előadás csak a bíróság különleges engedélyével vagy az ellenfél kinyilvánított vagy hallgatóságos beleegyezésével volt lehetséges.³⁸³ Az eshetőségi elv ilyen formában történő konzekvens érvényesítése azt jelentette, hogy „minden következő szak egy megtámadhatatlanná vált alapon nyugodott.”³⁸⁴

(1) *A perindítás.* A keresetben a felperesnek a kereset ténybeli és jogi alapjának előadása mellett a rendelkezésre álló bizonyítékokat is be kellett nyújtania, a ténybeli előadásoknak ráadásul időrendben kellett megtörténnie. Szükséges továbbá azt is kiemelni, hogy az abban a tényelőadásokat úgy kellett megtenni, ahogy azok kronológiailag történtek (AGO 3. §).

Amennyiben a bíróság nem utasította vissza a keresetlevelet, kibocsátotta az első „rendeletet”, amelyben a felperest a megfelelő eljárásra rendeli, az alperest pedig „meggyanúsítja” és meghatározza az ellenirat benyújtására a határidőt. Ez a felhívás ugyanakkor nem bírósági parancs volt, amely az alperest perbebocsátkozásra kényszerítette, hanem csak lehetőség biztosítása a védekezésre.³⁸⁵

(2) *Az alperesi védekezés.* Az alperesi ellenirat tartalmát a rendtartás sokkal részletesebben határozta meg (AGO 5-7. §§), hiszen a felperesi jog és tények vitatása mellett előírta a *kifogások előadását is*, azon belül is a *pergátló kifogások* előadásának kötelezettségét. Az eshetőségi elv dogmatikai alapjainál láthattuk, hogy főszabály szerint

³⁷⁹ *Jelinek in Habscheid*, 50.; *van Rhee*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 2007, 307–308.

³⁸⁰ *Klein/Engel*, Zivilprozess Oesterreichs², 31.

³⁸¹ *Canstein*, Lehrbuch I., 241.

³⁸² *Ullmann*, Zivilprozeßrecht, 284.

³⁸³ *Canstein*, Lehrbuch I., 241.

³⁸⁴ *Klein/Engel*, Zivilprozess Oesterreichs², 30.

³⁸⁵ *Canstein*, Lehrbuch I., 239.

az ugyanazon eljárás célját szolgáló cselekmények kumulációját írja elő. Ez alól tipikus kivétel az amit az AGO az ellenirat vonatkozásában is előírt, hiszen az alaki és érdemi védekezés az egymásután elve alá esnek, ti. az érdemi védekezés figyelembevételére nem kerülhet sor, ha a bíróság az alaki védekezésnek helyt ad és megszünteti a pert. Az alperesnek a perbebocsátkozás előtt lehetősége volt az előzetes eljárás során a perelőfeltételek meglétének tagadására, azaz pergátló kifogást terjeszthetett elő. A peralapítás ugyanakkor a *perbebocsátkozással* befejeződött.

(3) *Instrukciós szakasz.* A felek második nyilatkozási lehetősége már az *instrukciós szakaszhoz* tartozott, amely a perbebocsátkozástól egészen az elsőfokú ítélet meghozataláig tartott.³⁸⁶ Itt eltérés mutatkozik a közös birodalmi jog rendszerétől, utóbbi ugyanis – ahogy azt láthattuk – az elsőfokú eljárást állítási és bizonyítási szakra osztotta és a kettőt a bizonyítási ítélettel választotta el egymástól. Az AGO rendszerében az egyes periratokban elő kellett adni a bizonyítékokat, így az eljárás ezen szakát az instrukciós szakaszon belül *tárgyalási szaknak* nevezhetjük.³⁸⁷

A második iratváltáson belül először a felperes terjeszthette elő *válaszát*, amelyben az alperes által felhozottakra reagálhatott (ez adott esetben új tényeket és bizonyítékokat is jelenthetett), ugyanakkor a keresetét meg nem ismételhette és azt újabb előadásokkal nem támaszthatta alá (AGO. 9. §), azaz a keresetet alátámasztó nováció tiltott volt. A keresetisméltés tilalma a *pergazdaságosság* követelményéből, az újabb előadások tilalma pedig a *perkoncentrációból* következett.³⁸⁸ Így például, ha az alperes bizonyítékokat terjesztett elő, akkor a felperes válaszában ellenbizonyítást ajánlhatott fel.³⁸⁹ Ugyanez állt a viszonzválasz vonatkozásában is (AGO 10. §).

Ha a felperes a válaszban novációt hozott fel, és erre tekintettel az alperes a viszonzválaszban szintén novációval élt, akkor egy harmadik iratváltásra kerülhetett sor (végirat, ellenvégirat), amelynek tartalmára nézve a rendtartás még szigorúbb előírásokat tartalmazott, ezzel tovább korlátozva a felek előadásait (ld. AGO 55-57. §§). Az ellenvégirat benyújtásával befejeződött a tárgyalási szak,³⁹⁰ amelyet az *iratok becsomózása* követett, amely véglegesen rögzítette a peranyagot. Ezt a bizonyítási szakasz követte, ami ugyancsak több szakból állt,³⁹¹ de tekintettel arra, hogy a bizonyítási szakasz

³⁸⁶ *Canstein*, Lehrbuch I., 240.

³⁸⁷ *Canstein*, Lehrbuch I., 240.

³⁸⁸ *Ullmann*, Zivilprozeßrecht, 301.

³⁸⁹ *Ullmann*, Zivilprozeßrecht, 301.

³⁹⁰ *Schoibl*, Entwicklung, 35.

³⁹¹ *Canstein*, Lehrbuch I., 243–244.

az eshetőségi elv vonatkozásában már nem bírt relevanciával, így annak ismertetésétől ehelyütt eltekintek.

3.1.2.3. A rendtartás megoldásának értékelése

Az AGO tagadhatatlan érdeme, hogy egységes szabályozást adott az osztrák örökös tartományokban, függetlenül attól a tényről, hogy mellette a WGO és az itáliai rendtartás is hatályban volt, hiszen az egyes rendtartások között érdemi különbségek nem voltak.³⁹²

Az AGO szerinti eljárás bonyolultsága és költségessége már 1800-ban felkeltette a reformok iránti igényeket, különösen azt követően, hogy a francia perrendtartás megalkotásával egy modern perjogi megoldás is példaként szolgált.³⁹³ Ezzel szemben az AGO a szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság hármasa helyett az írásbeliség, közvetettség és titkosság elveire épült. Nemcsak az írásbeli, hanem a szóbeli eljárást is kemény kritikák érték a tárgyalási elv túlzott érvényesítése miatt.³⁹⁴ Nem véletlen tehát, hogy áttekintjük a 19. századi osztrák perjogi reformtörekvéseket, elsődleges követelmény a tárgyalási elv visszaszorítása és a bíró pozíciójának megerősítése volt az eshetőségi elvvel való szakítás mellett.

3.2. Az ügyek kivonása az AGO hatálya alól a 19. században

A 19. századi osztrák perjogi reformtörekvéseket két fő aspektus jellemezte: egyrészt a számos kudarcba fulladt kísérlet arra, hogy egy modern perjogi kodifikációval helyezték hatályon kívül az AGO-t, másrészt pedig az az érdekes tendencia, hogy egyre több és több ügyet kivontak a rendes eljárás (azaz az AGO) hatálya alól azzal, hogy gyorsított és egyszerűsített eljárási rendeket alkottak, ahol a szóbeliséget és a közvetlenséget kívánták érvényesíteni (*leges fugitivae*).³⁹⁵ Fodor szerint ugyanakkor e törvények és rendeletek az AGO rendszerét még „bonyolódottabbá tették.”³⁹⁶ A különböző osztrák sommás eljárások „rendes” és „rendhagyó” kategóriákra oszthatók.³⁹⁷ Előbbihez sorolható a két

³⁹² Klein/Engel, *Zivilprozess Oesterreichs*², 30.

³⁹³ Ogris in *Wandruszka/Urbantisch*, 574.

³⁹⁴ Schneider, *Bagatellverfahren*, 11.

³⁹⁵ Oberhammer in *van Rhee*, 221.; Oberhammer/Domej in *van Rhee* (2005), 118.; Schoibl, *Entwicklung*, 41. A *leges fugitivae* kifejezésre ld. Oberhammer/Domej in *van Rhee* (2010), 256.

³⁹⁶ Fodor, *MJÉ* 1896/7., 3.

³⁹⁷ Canstein, *Lehrbuch I.*, 218.; Ullmann, *Zivilprozeßrecht*, 3.

legjelentősebb perjogi reform: az 1845. évi sommás eljárási pátens és az 1873. évi bagatelleljárási törvény.³⁹⁸

3.2.1. Az 1845. évi sommás eljárási pátens (*Summarpatent*)

A *Summarpatent*³⁹⁹ az osztrák perjog történetében először teljes egészében az eljárás gyorsítását tűzte ki célul. A pátens elhagyta az eshetőségi elvet és azt a nyomozati elv megerősítésével pótolta. Ezen felül megszabadult a formalizmusoktól és a szóbeliség előtérbe helyezésével korlátozta az írásbeliséget.⁴⁰⁰ Bár a pert akár szóban, akár írásban meg lehetett indítani (SummV 12. §), a további perceseekmények szóban zajlottak.⁴⁰¹ Ezt az eljárási formát – az AGO vonatkozó rendelkezéséhez hasonlóan – a felek megegyezéssel *bármelyik perben választhatták* (SummV 6. §), ugyanakkor a pátens meghatározta azt az értékhatárt, amelyet meg nem haladó perek a sommás eljárás hatálya alá tartoztak (SummV 1. §).

Az eljárást lefolytató bíró eljárása szóbeli és nyilvános volt, ugyanakkor továbbra is részletes jegyzőkönyvezési kötelezettsége volt (SummV 24-25. §§). *Canstein* az eljárás ezen formáját *jegyzőkönyvi írásbeliségnek* nevezte.⁴⁰² A *Summarpatent* elkülönítette egymástól az eljárást lefolytató és a jogvitát eldöntő bírót, amely a *közvettség elvének* érvényesülését jelentette. A szóbeliség ugyanis nem jelent automatikusan közvetlenséget is. Nyilvánvalónak mondható, hogy szóbeli per esetén a szóbeli tárgyaláson történik a bizonyítási eljárás lefolytatása (ez a közvetlenség klasszikus tartalma), ugyanakkor a közvetlenség elvének van személyi vetülete is, amely azt jelenti, hogy *annak a bírónak kell a jogvitát eldöntenie, aki az eljárást lefolytatta*.⁴⁰³

Az eventualitás nyomozati elvvel való pótlásának fontos hozadéka volt az anyagi igazságra való törekvés követelménye, amelyet alátámaszt, hogy a bíróságnak a feleket ki kellett kérdeznie a lényeges tényállításokról és bizonyítékokról, valamint a bizonyítási

³⁹⁸ Ezeken felül több reform is történt, így például a házassági pereket (1819) illetően, amely egy sikertelen kodifikációs kísérlet melléktermékének volt tekinthető. *Schoibl*, *Entwicklung*, 42.; *Kodek/Mayr*, *Zivilprozessrecht*⁴, 43.; *Oberhammer/Domej in van Rhee*, 118.; *Ogris in Wandruszka/Urbantisch*, 574–575. Maga a bagatellügy (*Bagatellsache*) mint terminológia a 19. század kezdetéig nem volt használatos az osztrák polgári perjogban, törvényi szinten pedig az öZPO használta először. *Schneider*, *Bagatellverfahren*, 1.

³⁹⁹ *Vorschrift über das summarische Verfahren in Civil-Rechtsstreitigkeiten vom 24. Oktober 1845*. JGS 906.

⁴⁰⁰ *Schneider*, *Bagatellverfahren*, 18–19.

⁴⁰¹ *Engelmann et al. in Millar*, 632.

⁴⁰² *Canstein*, *Lehrbuch II.*, 630.

⁴⁰³ *Kodek/Mayr*, *Zivilprozessrecht*⁴, 66. Ebből következik például a magyar Pp. azon szabálya, hogy amennyiben a tárgyalás berekesztése után változás áll be a bíróság összetételében, a tárgyalást újra meg kell nyitni [Pp. 224. § (2) bek.] vagy a – perfelvételi tárgyalást követően bekövetkezett személyváltozást követő – kötelező iratismertetés [Pp. 225. § (1) bek.].

teherről, a bizonyítási eljárás módjáról és a bírósági eljárás alapelveiről is tájékoztatnia kellett őket (SummV 25. § 2. bek.). Tekintettel ugyanakkor arra, hogy a nyomozati elv hangsúlyos jelenléte alkalmas a perek elhúzóására (az anyagi igazság adott esetben hosszadalmas kiderítése miatt), ezért a pátens az eljárásgyorsítás céljából lerövidítette a határidőket.⁴⁰⁴

A szakma „kezdeti eufóriáját” hamar felváltották a kritikus hangok,⁴⁰⁵ mivel a *Summarpatent* a szóbeliség bevezetése és az eshetőségi elv elejtése ellenére mégsem mondható teljes sikernek, ugyanis nem tudta megoldani a korábbi eljárási problémákat,⁴⁰⁶ *Canstein* szerint nem felelt meg annak, amit az élet megkívánt.⁴⁰⁷ Az eljárások elhúzódtak, amelynek nem a szóbeli és nyilvános tárgyalás volt az oka – mint ahogy az sokszor felmerül –, hanem a közvettség elvének érvényesítése (pl. számos esetben előfordult, hogy nem volt olyan személy, aki leírhatta volna a jegyzőkönyvet, amit a bíró diktált).⁴⁰⁸

3.2.2. Az 1873. évi bagatelleljárási törvény

Az 1850 utáni perjogi reformok kapcsán szükséges megjegyezni, hogy egyrészt az osztrákok a többi német területtől függetlenül, önállóan is dolgoztak a perrendtartási tervezet kidolgozásán, de delegáltjaik útján részt vettek a szóbeliség és nyilvánosság elvein alapuló össznémet reformmozgalomban, nevezetesen a hannoveri tervezet kidolgozásában is.⁴⁰⁹ A jelentős perjogi „siker” ugyanakkor 1873-ig váratott magára, amikor *Julius Anton Glaser* igazságügy-miniszternek sikerült elfogadtatnia a parlament két házával a bagatelleljárási törvényt (GBV).⁴¹⁰

Ez volt az első alkalom az osztrák perjogban, hogy a szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség és szabad bizonyítás elveit maradéktalanul érvényre juttatták.⁴¹¹ Természetes ugyanakkor – mivel a bagatelleljárási is a sommás eljárások reformjához tartozott –, hogy a törvény a sommás eljárási pátenssel több hasonlóságot is mutatott.⁴¹² Az egyik

⁴⁰⁴ *Schneider*, Bagatellverfahren, 20.

⁴⁰⁵ *Schneider*, Bagatellverfahren, 20–21.

⁴⁰⁶ *Klameth*, Small Claims, 11.

⁴⁰⁷ *Canstein*, Lehrbuch I., 220.

⁴⁰⁸ *Schneider*, Bagatellverfahren, 21–22. A jegyzőkönyvvezetési kötelezettséggel kapcsolatos problémákról ld. bővebben *Glaser*, Beiträge, 49–51.

⁴⁰⁹ *Engelmann et al.* in *Millar*, 633.

⁴¹⁰ Gesetz vom 27. April 1873, über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatellverfahren). RGBI Nr. 66/1873. A törvény keletkezéstörténetéről ld. *Schneider*, Bagatellverfahren, 39–61.

⁴¹¹ *Klameth*, Small Claims, 12.

⁴¹² Így például lehetőség volt a kereset szóbeli vagy írásbeli előterjesztésére (GBV 12. §), valamint a törvény ugyanúgy megjelölte azt az összeghatárt, amelyet meg nem haladó perek esetén a GBV volt alkalmazandó (GBV 1. §).

legfontosabb eltérésként a közvetlenség elvét szükséges kiemelni, hiszen a GBV már nem különítette el egymástól az eljáró és a jogvitát eldöntő bíró személyét (GBV 19. és 70. §§), ezzel is megvalósítva a közvetlenség elvének személyi vetületét. A törvény megosztotta a *peranyag összegyűjtésének felelősségét* a bíróság és a felek között azzal, hogy szűkítette a tárgyalási elv érvényesülését – ezzel erősítve a nyomozati elvet – az erős bírói pervezető jogosítványok biztosításával.⁴¹³ Az erős bírói pervezetés ugyanakkor nemcsak a peranyag-összegyűjtés vonatkozásában érhető tetten: például keresetváltoztatás főszabály szerint csak az alperes beleegyezésével volt lehetséges, de a bíróság az alperes beleegyző nyilatkozatától függetlenül is engedélyezhette azt, ha az álláspontja szerint nem eredményezi az eljárás késedelmes befejezését (GBV 25. § 1-2. bek.).

Az elsőfokú eljárás szerkezetét illetően kiemelendő, hogy a törvény nemcsak hogy nem alkalmazta az eshetőségi elvet, hanem *kifejezetten megtagadta azt*⁴¹⁴ és kimondta a szóbeli tárgyalás egységességének elvét: a tárgyalás berekesztéséig történő előterjesztések megfelelő időben előadottaknak számítottak.⁴¹⁵ Azt is fontos megjegyezni, hogy már az első tárgyalás is lehetett érdemi tárgyalás, amennyiben a kereset előadásának napján a felek személyesen is megjelentek (GBV 15. §), ezzel is lehetővé téve a minél hamarabb történő elbírálást.

Perorvoslati szempontból érdekes megoldás volt a törvény részéről, hogy az ítélet ellen nem tette lehetővé a fellebbezést, hanem az *ítélet megfellebbezhetetlenségének elvére* helyezkedett,⁴¹⁶ azt csupán semmisségi panasszal lehetett megtámadni (GBV 78. §). Az osztrák perjogra nézve egyébként általánosan megállapítható, hogy a perkonzentráció megvalósításának egyik legfontosabb eszköze a felek előadásainak elsőfokú eljárási szakaszra való szorítása, valamint hogy vagy már magát a fellebbviteli perorvoslati lehetőségeket korlátozza (mint a BGV), vagy ha meg is adja az ítéletek elleni fellebbezést, az új tényelőadásokat és bizonyítékok előterjesztését vagy teljesen kizárja (ld. AGO), vagy erősen korlátozza (ld. később öZPO).

A sommás eljárási pátenssel ellentétben az 1873. évi törvény nagy sikernek volt mondható és számos esetben az 1895. évi öZPO által követendő példaként szolgált.⁴¹⁷ A bagatelleljárárs bevezetése *Glaser* szándékai szerint „próbatörvény” volt a rendes eljárás

⁴¹³ *Schneider*, Bagatellverfahren, 64.

⁴¹⁴ *Kaserer*, Bagatellverfahren, 77. („[...] dass somit die Eventualmaxime völlig aufgegeben ist.”).

⁴¹⁵ GBV 67. § 1. bek. Die Verhandlung ist bis zur Verkündigung ihres Schlusses als ein Ganzes anzusehen; alles bis zu diesem Zeitpunkte Vorgebrachte gilt als rechtzeitig vorgebracht.

⁴¹⁶ *Kaserer*, Bagatellverfahren, 88.

⁴¹⁷ *Schoibl*, Entwicklung, 44.

reformja előtt⁴¹⁸ (ehelyütt csak utalok a magyar sommás eljárási törvénnyel való párhuzamra).

3.3. Eventualitás helyett(?): Franz Klein és a perkoncentráció

A német és az osztrák perjog fejlődéstörténete a 19. század utolsó harmadában elvált egymástól, mivel az utóbbi megújítása – ahogy láttuk – „nagyon vontatottan haladt, mert a törvényhozók évtizedeken keresztül nem tudtak megszabadulni a 18. századi örökségüktől, a 'jozefinista' törvénykezési rendtartástól.”⁴¹⁹ Ennek az lehetett az oka, hogy míg a németeknél a 19. század végéig partikuláris jogalkotással találkozunk – amely abból a szempontból egyszerűbb feladat, hogy kisebb közösséggel kell az adott jogszabályt elfogadtatni –, addig az osztrákoknál egy központi hatalom volt, és a teljes birodalom területére kellett kodifikálni. Az osztrák „egységesség” ugyanakkor csak látszólagosnak mondható, hiszen a birodalom több örökös tartományból épült fel, a többségében különböző népek éltek, saját nyelvvel, kultúrával és részben eltérő jogrendszerrel rendelkeztek. A partikuláris jogfejlődés így sokkal inkább az ott élő közösség igényére tudta szabni a szabályozást. A partikuláris jogfejlődés ebből a szempontból sokkal „látványosabb”, hiszen egy-egy javaslat a Német-római Birodalom (később Német Szövetség) területén könnyebben törvénnyé válhatott, míg az Osztrák Császárságban a különböző javaslatok közötti kompromisszum megtalálása több, mint száz éven keresztül szinte áthidalhatatlan akadállyal tűnt. A számos német jogalkotási termék gyakorlatban történt alkalmazása és az azokból eredő tapasztalat vezetett oda, hogy a német egység megvalósulása (1871. január 18.) után viszonylag hamar megszületett az egységes birodalmi perrendtartás.

A perjogtudományban általánosan elismert felosztás szerint az öZPO a *szociális perrend* mintakódexe lett azzal, hogy *Klein*, tanulva a CPO hibáiból, nagyobb pervezető hatalmat adott a bíróságnak, amellyel egyfajta egyensúlyt teremtett a bíróság és a felek között.⁴²⁰ A dolgot nem kizárólag ezen aspektusra kíván elsődlegesen fókuszálni, hanem arra, hogy *milyen eszközöket vetett be Klein* a per koncentrált lefolytatása érdekében.⁴²¹

⁴¹⁸ *Klameth*, Small Claims, 13.

⁴¹⁹ *Kengyel*, Bírói hatalom, 97.

⁴²⁰ *Tolani*, Parteiherrschaft. 122. Az öZPO-ban ugyanis a *Sozialfunktion* volt a legmeghatározóbb, amely *Klein* liberális perfelfogásra adott válasza volt. Ld. *van Rhee*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 2007, 308.

⁴²¹ *Kengyel* is kiemelte, hogy a törvény eredetisége nem a felépítésében, hanem a per céljának megvalósítására rendelt eszközökben rejlik. *Kengyel*, Bírói hatalom, 101.

Klein ugyanis már a *Pro futuro*-ban⁴²² világossá tette, hogy az eventualitás AGO-ban teret nyert széleskörű alkalmazása tarthatatlan, az eljárás gyorsítását másképp kell elérni, *a szóbeli per koncentrációja az eshetőségi elvvel nem valósítható meg.*⁴²³ *Klein* reformmunkája elsősorban a polgári peres eljárások gyakorlatának javítását célozta, az eljárás gyorsaságát és olcsóságát, valamint a hatékony és a valóságnak megfelelő tényállás-megállapítást helyezte a középpontba.⁴²⁴ Az öZPO a perelhúzást részben megfelelő pervezetéssel, részben pedig olyan szabályokkal kívánta megakadályozni – és ezzel a koncentrált pert elérni –, amelyek a szóbeli eljárás egészére kihatnak és különböző módon hivatottak elősegíteni az előadások rendszerezettségét.⁴²⁵

3.3.1. A felek előadásainak az elsőfokú eljárásra való koncentrálása

„A perorvoslati eljárás más természetű, mint az elsőfokú eljárás. Nem alkotó, hanem ellenőrző [természetű], vagy ha az elsőfokú eljárást is elsősorban ellenőrzésnek tekintjük, akkor a perorvoslatok *nem a valóságot, hanem a pert ellenőrzik.*”⁴²⁶ A perkonzentráció megvalósításának legfontosabb sarokpontjának így az elsőfokú és a másodfokú eljárás közötti kapcsolat számított,⁴²⁷ az osztrák polgári perek gyors elbírálása – amely a perorvoslatokat is figyelembe veszi – ettől is függött.⁴²⁸ A koncentráció problematikája a fellebbezési eljárásban kétféle formában jelenik meg: magán a másodfokú eljárásban és az eljárási szakaszok között.⁴²⁹

Klein a tényállítások és bizonyítékok előadását az elsőfokú eljárásra szorította, a fellebbezési eljárásban rendkívül leszűkítette annak lehetőségét, egyedül a fellebbezés indokainak alátámasztásául szolgáló novációt engedte [öZPO 482. § (2) bek.], azaz a *kereset és a védekezés megerősítésére szolgáló tényelőadást és bizonyítékok rendelkezésre*

⁴²² A *Pro futuro* *Klein* azon, a *Juristische Blätter*-ben 1890-1891-ben publikált tanulmányait tartalmazó kötet, amely a szerzőnek a modern polgári perrel való felfogását foglalja magában. *Nörr*, *Geschichtlicher Abriss*, 133. *Klein* hatását jól illusztrálja, hogy írásai az osztrák jogi gondolkodás leghíresebb munkái közé tartoznak. *Oberhammer/Domej* in *van Rhee* (2010), 255.

⁴²³ „[D]ie Prozeßconcentrirung könne überhaupt nicht im mündlichen Verfahren durch die Eventualmaxime besorgt werden.” *Klein*, *Pro futuro*, 72.; *Klein/Engel*, *Zivilprozess Oesterreichs*², 267.

⁴²⁴ *Kralik* in *Forschungsband Klein*, 89.

⁴²⁵ *Klein/Engel*, *Zivilprozess Oesterreichs*², 267.

⁴²⁶ „Das Rechtsmittelverfahren ist von anderer Natur als der Prozeß in erster Instanz. Es ist nicht kreativ, sondern kontrollierend oder wenn man auch das Verfahren in erster Instanz als eine Kontrolle betrachtet, so kontrollieren die Rechtsmittel nicht die Wirklichkeit, sondern den Prozeß.” *Klein/Engel*, *Zivilprozess Oesterreichs*², 403. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁴²⁷ *Klein/Engel*, *Zivilprozess Oesterreichs*², 273.

⁴²⁸ *Rechberger*, *Ritsumeikan Law Review* 25 (2008), 104.

⁴²⁹ *Bettermann*, *ZP* 1978, 382.

bocsátását a fellebbezési eljárásban általánosan tiltotta,⁴³⁰ mivel a fellebbezés célja az osztrák perjogban nem a kereset, hanem az elsőfokú ítélet revíziója volt.⁴³¹ Klein nem tett különbséget az elsőfokú eljárás során már meglévő és az azt követően keletkezett tények és bizonyítékok között, valamennyit a nováció fogalma alá sorolta és főszabályként tiltotta.⁴³² *Nova producta* vagy *nova reperta* fennforgása esetén a fél azokat csak perújítással vagy új keresettel érvényesíthette (és érvényesítheti ma is).

A fentebb elmondottak adták a *kleini novációs tilalom* rendszerét, amely – természetéből fakadóan – a törvény legvitatottabb rendelkezése lett.⁴³³ Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy ez a szabály nem Klein „szüleménye” volt, hiszen az AGO korábban is ezt a szabályt alkalmazta (AGO 257. §),⁴³⁴ sőt Klein lazított is azon, hiszen rendkívül szűk körben bár, de legalább biztosított lehetőséget az új tények és bizonyítékok előadására. A rendelkezés megfelelően alkalmazva alkalmas lett az elvárt siker elérésére „a döntés minőségének lerontása nélkül”,⁴³⁵ amelyet az is alátámaszt, hogy a szabály ma is szinte változatlan szöveggel van hatályban.

A dolgozat témájául szolgáló eshetőségi elv ugyanakkor a *felek percselekményeire* van kihatással, ezért az alábbiakban annak bemutatására kerül sor, hogy *a)* a törvény hogyan próbálta meg közvetlenül a feleket „kordában tartani”, hogy ne is próbálják meg a perelhúzást; és *b)* ha mégis megpróbálták, a bíróság ezt hogyan akadályozhatta meg az eshetőségi elvet felváltó pervezetési jogosítványaival (ezen eszközök is közvetetten a felekre irányultak).

3.3.2. A felek előadásainak elsőfokú eljárásra való koncentrációja

(1) *Időbeli szabadság az előadások vonatkozásában.* Az öCPO kimondta „a szóbeli eljáráshoz elengedhetetlenül szükséges” azon szabályt, hogy valamennyi, a szóbeli tárgyalás berekesztéséig megtett nyilatkozatot megfelelő időben előterjesztettnek kellett tekinteni [öCPO 179. § (1) bek. 1. mondat],⁴³⁶ amely a szóbeli tárgyalás egységességének

⁴³⁰ Neumann, Kommentar Bd. II., ZPO § 482. 1271.

⁴³¹ Goldschmidt, Zivilprozessrecht², 30.; Beck, Zehn Abhandlungen, 32–33.

⁴³² Neumann, Kommentar Bd. II., ZPO § 482. 1271.

⁴³³ Kralik in *Forschungsband Klein*, 95. Wach például úgy fogalmazott, hogy a fellebbezés a törvényben megkoronázta az írásbeliség építményét („krönt das Gebäude der Schriftlichkeit”). Wach, Mündlichkeit, 49. Wachnak az öCPO-ról való véleménye nagy visszhangot váltott ki az osztrák perjogban is, ld. Unger, Adolf Wach, 275–277.

⁴³⁴ Rechberger in *Yildirim (a)*, 6.; Böhm in *Lewisich/Rechberger*, 239. Kralik a novációs tilalom szabályát ugyanakkor Klein újításának tartotta. Kralik in *Forschungsband Klein*, 95.

⁴³⁵ Kralik in *Forschungsband Klein*, 95. („ohne [...] die Qualität der Entscheidung zu schädigen”).

⁴³⁶ „[F]ür das mündliche Verfahren unentberlicher Grundsatz [...]” Materialien I., 260.

megvalósítását jelentette immáron a rendes eljárásban is. Ezt ugyanakkor a törvény tartalmát tekintve korlátok közé szorította, amelyek a perkoncentráció megvalósításának fontos eszközei voltak.

(2) *Tartalmi követelmények a felek előadásai vonatkozásában (öCPO 178. §).*⁴³⁷ Az osztrák perjogi szakirodalom szerint „a polgári per célja a lehető legteljesebb és legpontosabb ténybeli alapon történő döntés a felek előadásainak keretei között.”⁴³⁸ Az első eszköz, amellyel *Klein* a felek oldaláról közelítve el kívánta érni a perkoncentrációt, az az *igazmondási és a teljeskörű előadási kötelezettség* kimondása volt.

Azzal, hogy e két kötelezettség a felek előadásai keretében érvényesült, azt jelentette, az osztrák perjog – a némettel ellentétben – a felek „játékterét” már a törvény elfogadásakor is döntően korlátozta.⁴³⁹ A törvény a felek igazmondási kötelezettségét nemcsak a bizonyítási eljárás során, hanem már az előterjesztések megtétele esetén is megkövetelte a felek részéről.⁴⁴⁰ Az osztrák perjogban ugyanakkor ez nem jelentett nívumot, hanem a „történeti folytonosság” része volt.⁴⁴¹

(3) *Preklúziós rendelkezések – az eventualitás érvényre juttatása?* Kiemelendők továbbá az öCPO *preklúziós rendelkezései*. E szabályok negatív hatásukkal nem közvetlenül, pozitívan segítik elő a perkoncentrációt, hanem közvetetten azáltal, hogy a koncentrált per sérelmének hátrányait kívánják elkerülni.⁴⁴² Ide számos szabály sorolható, de ehelyütt csak azzal a rendelkezéssel kívánok bővebben foglalkozni, amely kimondta, hogy ha az alperes válaszirátát kellő időben nem nyújtotta be, a bíróság csak a felperes kérelmére tűzött határnapot a szóbeli főtárgyalásra. A főtárgyalás ilyen esetben pedig csak az első határnapon bejelentett pergátló kifogásokra vonatkozott. Ha a bíróság e kifogásokat elvetette, az ügy érdemében a felperes kérelmére mulasztási ítéletet hozott [öCPO 398. § (1)-(2) bek.].

Első pillantásra felmerülhet a gyanú, hogy ez nem az eventualitás érvényesítése-e. Különösen érdekessé akkor válik a kérdés, miután elolvassuk *Fodor* véleményét, aki a

⁴³⁷ Ma öZPO 178. § (1) bek., tekintettel arra, hogy a ZVN 2002 a (2) bekezdésbe iktatta a *Prozessförderungspflicht* szabályát (de a rendelkezés egyébként változatlan szöveggel van hatályban).

⁴³⁸ „Ziel des Zivilprozesses ist die Entscheidung im Rahmen der Parteianträge auf möglichst vollständiger und richtiger Tatsachengrundlage.” *Fucik* in *Rechberger*⁵, ZPO § 178 Rz 1.; *Fasching*, Lehrbuch², 344.; *Kodek/Mayr*, Zivilprozessrecht⁴, 249. Szinte azonosan fogalmaz a miniszteri indokolás is. Materialien I., 259–260.

⁴³⁹ *Fasching*, Lehrbuch², 344–345.

⁴⁴⁰ *Kralik* in *Forschungsband Klein*, 91.

⁴⁴¹ *Klein*, Schuldhaftige Partei-handlung, 118.

⁴⁴² *Klein/Engel*, Zivilprozess Oesterreichs², 267.

Magyar Jogászegyletben e megoldást rendkívül éles kritikával illette.⁴⁴³ Ahogy fogalmazott:

„[a]z eventualitás elvének legrosszabb alakja az, a mit az osztrák perrend meghonosít. Az írásbeliség rendszerében helyes és kikerülhetetlen, hogy minden egyes perirat meghatározott időben adassék és hogy e határidő után a mulasztó fél tovább nem védekezhetik. A határidő eltelte után az ellenfél ítéletet kérhet, a per be van fejezve, a feleknek nincs többé szavuk. Az osztrák perrend szerint azonban a válaszirat elmulasztása után főtárgyalást tűznek ki és azon tárgyalják az esetleg felhozott pergátló kifogásokat! Az ügy érdeméhez alperesnek nincs többé szava, abban őt a válaszirat elmulasztása a védekezéstől elzárja. Nem feje tetejére van-e itt az eljárás állítva, a mikor a pergátló kifogásokat tárgyalják, mikor az ügy érdemén nem lehet többé változtatni? És nem az esetlegesség legrosszabb alakja-e az, mikor odaállítják alperest a szóbeli tárgyaláshoz és megtiltják neki a védekezést?”⁴⁴⁴

A szabály elemzése előtt az osztrák perjog tárgyalási rendszerét illetően annyit szükséges kiemelni, hogy a keresetlevél benyújtását az első határnap követte, amely a bírói tanács egy tagja előtt zajlott (öCPO 239. § 1. bek.) és a pergátló kifogások *előterjesztésére* (és nem elbírálására!), az egyezségkötés, joglemondás vagy -elismerés, mulasztás alapján született döntések meghozatalára, a perköltség-biztosíték iránti kérelemre és a jogelőd megnevezésére szorítkozott (öCPO 239. § 2. bek.). Az első határnap és a főtárgyalás közötti időben az előkészítés többféleképpen is történhetett: *a)* az osztrák perjog – a magyar 1911. évi Pp.-hez hasonlóan – ismerte az előkészítő jellegű írásbeliséget, amely során a felek iratokat válthattak, és amelyeknek nem volt érdemi kihatása az eljárás menetére; *b)* lehetőség volt a kiküldött bíró előtti szóbeli előkészítésre – amit *Fodor* a törvény igazi nóvumának nevezett⁴⁴⁵ –, amely ugyanakkor nem vált be a gyakorlatban, és azt a jogalkotó később ki is vezette a törvényből;⁴⁴⁶ *c)* a bíróság által elrendelt írásbeli alperesi védekezés benyújtása (*Fodor* ezt válasziratnak nevezte, amely a korábbi, *ius commune* szerinti terminológiát alapul véve nem túl szerencsés).⁴⁴⁷

A jogszabályi rendelkezés vonatkozásában arra kell felhívni a figyelmet, hogy arról az esetről van szó, amikor mind a felperes, mind az alperes megjelent az első határnapon,⁴⁴⁸ azon az alperes ugyan tett valamilyen előadást (így pl. pergátló kifogást terjesztett elő), ugyanakkor az írásbeli előkészítés során védekezést nem vagy nem

⁴⁴³ Magyarországon egyébként is kezdetben „fanyalogva” fogadták az osztrák törvényt. *Kengyel*, Bírói hatalom, 160.

⁴⁴⁴ *Fodor*, MJÉ 1896/7., 12–13. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁴⁴⁵ *Fodor*, MJÉ 1896/7., 18.

⁴⁴⁶ *Oberhammer/Domej in van Rhee* (2010), 266.

⁴⁴⁷ *Fodor*, MJÉ 1896/7., 11.

⁴⁴⁸ *Katz*, Urtheil, 71.

határidőben terjesztett elő. Ennek következtében ugyanis bár az ügy érdemében mulasztott (így a mulasztási ítélet egyik feltétele fennállt), de tett olyan előadást az első határnapon, amelyet a főtárgyaláson *el kellett bírálni*.⁴⁴⁹ Ebben az esetben a mulasztásnak egy olyan esete állt fenn, amikor nemcsak az „általános makacssági jogkövetkezmény” – ami azt jelentette, hogy az eljárási cselekményt a későbbiekben nem lehet pótolni [ld. ehhez hasonlóan: hatályos Pp. 149. § (1) bek.] – volt alkalmazandó, hanem a mulasztáshoz ilyenkor *minősített jogkövetkezmény* is társult.⁴⁵⁰ Az öCPO ugyanis ebben az esetben az ellenérdekű felet *egyoldalúan feljogosította a tárgyalásra*, aki így másik fél meghallgatása nélkül érdemi ítéletet kérhetett (*mulasztási ítélet*).⁴⁵¹ Az alperes ilyenkor a főtárgyaláson már nem terjeszthetett elő védekezést, a bíróság ugyanakkor csak a felperes kérelmére tárgyalt, és ha nem adott helyt a pergátló kifogásoknak, a törvény védekezés hiányában lehetővé tette a mulasztási ítélet meghozatalát (*poena confessi*).⁴⁵²

Az öCPO explicite nem kötelezte az alperest az alaki és érdemi védekezés együttes előadására – hiszen a pergátló kifogást az első határnapon, az érdemi védekezést pedig csak később, írásban tartozott előadni –, az *in eventum* jelleg erős érvényesülése miatt mégis az eshetőségi elv jelenlétéről beszélhetünk, amelyet az első határnap vonatkozásában *Lehfeldt* is kiemelt.⁴⁵³ A probléma gyökere álláspontom szerint abban rejlett, hogy a pergátló kifogások előadása az első határnapon *egy bíró előtt* történt, az elbírálás ugyanakkor már a főtárgyalásra, *bírói tanács elé tartozott*.⁴⁵⁴ Kiindulva abból, hogy a pergátló kifogásokról – és ezzel a per létrejöttéről – való döntés ugyanolyan érdemi döntés, mint a magánjogi jogvita tárgyában született ítélet, indokolt ugyanolyan bírósági összetétellel meghozni. Egy bíró akkor dönthetett volna az első határnapon, ha az egész eljárást ő folytatja le és dönti el a jogvitát (nem véletlen, hogy a Plósz-féle perrendtartás vonatkozásában is felmerült, hogy egy bírónak kellene a perfelvételi tárgyalást lefolytatnia,

⁴⁴⁹ *Neumann*, Kommentar Bd. II., ZPO § 398. 1140.

⁴⁵⁰ *Schuster von Bonnot*, Österreichisches Zivilprozessrecht², 411.

⁴⁵¹ E minősített mulasztási jogkövetkezmény három esetben volt alkalmazandó (mulasztási eljárás – *Versäumnisverfahren* – után): az első határnap elmulasztásakor, az alperesi védekezés benyújtására nyitva álló határidő elmulasztásakor és valamennyi főtárgyalási határnap elmulasztásakor. *Schuster von Bonnot*, Österreichisches Zivilprozessrecht², 412.

⁴⁵² *Wach*, Mündlichkeit, 49–50.; *Stürner* in *FS Kollhosser*, 735.

⁴⁵³ *Lehfeldt*, Rechtsvergleichende Studie, 134.

⁴⁵⁴ Erre a problematikára hívja fel a figyelmet *Fodor*, MJÉ 1896/7., 13.

végül ez csak akkor valósult meg, amikor a teljes eljárás vonatkozásában bevezették az egyesbíráskodást).⁴⁵⁵

3.3.3. A bírósági visszautasítási jog

A perkoncentráció vonatkozásában *Klein* felismerte, hogy a pereskedéssel járó jelentős gazdasági hátrányok, költségek és az eljárások hosszadalmasságának részben az az oka, hogy a felek számos irreleváns nyilatkozattal terhelik a peranyagot, amely ugyanakkor a passzív bírói szerep elkerülhetetlen következménye.⁴⁵⁶ Ebből fakadóan a bírót erős pervezető jogosítványokkal ruházta fel, amely több elemet foglalt magában.⁴⁵⁷ A pervezető jogosítványokat *Magyary* többek között pozitív és negatív pervezetésre osztotta, előbbi alatt a felek rendelkező, indítványozó és adatszolgáltató tevékenységének fokozására, utóbbi alatt pedig az ezekkel való visszaélések megakadályozására hivatott pervezető cselekményeket értette.⁴⁵⁸

Ehelyütt ugyanakkor csak arra a negatív pervezető jogosítványra kívánok kitérni, amellyel a bíróság a feleknek a „nem rendeltetésszerű előadásait”⁴⁵⁹ szankcionálhatta, ti. azt, hogy ha a fél visszaélt azzal az időbeli szabadsággal, amelyet a törvény biztosított számára. A koncentrált per biztosítása vonatkozásában a perelhúzás megakadályozásának eszközeként szolgáló bírói preklúzió az előterjesztés időbeli szabadságát korlátozta. A bíróság ugyanis azon új előadásokat és bizonyítékokat, amelyek figyelembevétele a tárgyalás elhalasztását tenné szükségessé, az ellenfél indítványára vagy hivatalból figyelmen kívül hagyhatta, ha a fél azokat az ügy elintézésének késleltetése végett halogatta [öCPO 179. § (1) bek. 2. mondat].⁴⁶⁰ A törvény szinte azonos tartalommal biztosított visszautasítási jogot a bíróságnak az eljárás szempontjából nem releváns bizonyítási eszköz vonatkozásában arra az esetre, ha azt a fél csak az eljárás elhúzásának szándékával ajánlotta fel [öCPO 275. § (2) bek.].⁴⁶¹

A szakítás a liberális perrel teljesen egyértelmű, hiszen a német CPO elfogadásakor csak a kérelemre való visszautasítást tette lehetővé a bíróság számára. *Klein* e felfogása

⁴⁵⁵ Az osztrák jogalkotó ugyanakkor érzékelte a problémát és már a törvény I. novellájával (1914) módosította a vitatott rendelkezést. Erről ld. bővebben *Neumann*, Kommentar Bd. II., ZPO § 398. 1140–1142.

⁴⁵⁶ *Klein*, Pro futuro, 21–22.

⁴⁵⁷ E vonatkozásban ld. részletesen *Kengyel*, Bírói hatalom, 110–116.; *Tolani*, Parteiherrschaft und Richtermacht, 126–134.; *Nörr*, Geschichtlicher Abriss, 148–149.

⁴⁵⁸ *Magyary*, Magyar polgári perjog³, 288.

⁴⁵⁹ *Materialien* I., 261.

⁴⁶⁰ A szabály fejlődéstörténetét ld. részletesen *Ballon* in *FS Beys*, 75–91.

⁴⁶¹ *Materialien* I., 300.

kétségkívül hatást gyakorolt a magyar perjog kodifikációjára is, hiszen míg a sommás eljárási törvényünk – a liberális CPO hatásaként – csak a kérelemre történő figyelmen kívül hagyást ismerte (Se. 33. §), addig az 1911. évi Pp. ezt már hivatalból is lehetővé tette a bíróság számára (1911. évi Pp. 222. § 1. bek.).

III. fejezet

Az eventualitás a magyar perjogban a kiegyezést követően

1. A polgári törvénykezési jog helyzete az 1850-es és 1860-as években

1.1. Az osztrák AGO kétszeri bevezetése Magyarországon

Az AGO-t az osztrákok két alkalommal is bevezették Magyarországon: először II. József 1785-ben (ez volt a *Novus Ordo Judiciarius* vagy másképpen *Novus Ordo*)⁴⁶² – amelyet halálos ágyán visszavont híres „tollvonásával” –, nagy lépést jelentve a polgári korszak egységes, centralizált és államosított jogszolgáltatási szervezetének kialakítása felé.⁴⁶³ E bevezetés azt eredményezte, hogy a polgári peres eljárást első ízben általánosságban szabályozta egységes jogszabály.⁴⁶⁴

A második életbeléptetés pedig a neoabszolutizmus idejére esett az 1852. szeptember 16-án kelt igazságügy-miniszteri rendelettel kibocsátott *ideiglenes polgári perrendtartás*⁴⁶⁵ (Prov. ZPO) név alatt. Az utóbbi alapjául a szabadságharc bukása és az szolgált, hogy az osztrákok az egységes birodalmi koncepcióból kiindulva szabályozták Magyarország igazságszolgáltatását.⁴⁶⁶ A név különböző volt ugyan, de a jogszabály ugyanaz: a Prov. ZPO az AGO magyarországi recepciójának volt tekinthető.⁴⁶⁷ Az eshetőségi elvet így az 1785. évi *Novus Ordo* honosította meg Magyarországon.⁴⁶⁸

Természetesnek mondható, hogy a magyarok a Prov. ZPO-t a nemzeti érzület és a bevezetés oktrojált jellege miatt ellenérzésekkel fogadták. Az AGO bevezetése értékelésének vonatkozásában mégis úgy gondolom, hogy az pozitívan hatott a magyar perjog fejlődésére, hiszen az akkori rendi kori perjog egyáltalán nem felelt meg a 19. század követelményeinek. Már a reformkor idején téma volt a magyar közéletben a kapitalizáció fontossága (elegendő, ha *Széchenyi* híres művére, a *Hitelre* gondolunk). A tőkésítés ugyanakkor úgy nem valósulhatott meg, hogy a befektetőknek nem volt

⁴⁶² Ld. részletesen *Varga*, Századok 1960, 736–749.; *Papp*, MJSz 2017/1., 87–99.

⁴⁶³ *Bónis/Degré/Varga*, Bírósági szervezet, 94.

⁴⁶⁴ *Papp*, MJSz 2017/1., 88.

⁴⁶⁵ A Prov. ZPO-t különböző időpontokban hirdették ki az egyes területeken, mert míg Magyarország, Horvátország és a Szerb Vajdaság vonatkozásában a fent említett, addig Erdély az 1852. május 10-i igazságügy-miniszteri rendelet vezette be. *Berzeviczy*, Absolutismus I., 337.

⁴⁶⁶ *Stipta*, Bírósági rendszer, 111. Bár az igazságszolgáltatás történetében a „cezúrát” nem 1848, hanem 1869 jelentette azzal, hogy akkor vált a bíráskodás állami feladattá, ehhez az „előtanulmányt” a neoabszolutizmus kori birodalmi törekvések adták. *Balogh* in *Birher et al.*, 78.

⁴⁶⁷ A recepció nemcsak a perjog, hanem a magánjog területén is megtörtént. *Homoki-Nagy* in *Hajdú*, 92.

⁴⁶⁸ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 47.

lehetőségük viszonylag gyorsan érvényesíteni magánjogi igényeiket. Bár a rendi kori perjognak is voltak keretei, az AGO egyik legfontosabb érdeme Magyarországon, hogy a pereskedést szigorú keretek közé szorította, határidőket szabott a perceselexményekre és előírta, hogy az ügyvédeknek előadásukat egyszerre kellett megtenniük (eventualitás szerepe). Ebben öltött testet az eshetőségi elvnek az a *nevelő funkciója*, amelyre a jogintézmény dogmatikai jellemzőinél utaltam. Nem véletlen, hogy bár az Országbírói Értekezlet (OBÉ) a Prov. ZPO kivezetése mellett döntött,⁴⁶⁹ a későbbi 1868. évi LIV. törvénycikk is ezen a törvényen alapult, mivel a magyar joggyakorlat hozzászólt⁴⁷⁰ és rájött arra, hogy a 19. század közepén mégsem lehetett visszatérni a rendi kori per kultúrához (gondoljunk csak bele: a francia *Code de procédure civile* ekkor már több mint fél évszázada hatályban volt). Az osztrákok e nevelő szándékát álláspontom szerint az is alátámasztja, hogy csak az AGO-t vezették be (annak teljes szigorával), pedig ekkor már hatályban volt az 1845. évi sommás eljárási pátens is. Ehhez ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a nevelő szándék mellett valószínűleg azért sem vezették be a SummV szerinti eljárást, mert az – ahogy arra az előző fejezetben utaltam – az osztrákoknál sem lett sikeres reform.

Összegezve: az osztrákok érdeme álláspontom szerint az volt, hogy rendet tettek a magyar perjogban, valamint az általuk teremtett rendhez hozzájárult az a körülmény is, hogy jogi államvizsgák egyikét osztrák jogból kellett letenni.⁴⁷¹ Már a II. József-féle bevezetés is hatást gyakorolt a magyar perjog fejlődésére,⁴⁷² ugyanakkor a fentebb felvázolt körülmények miatt az AGO 1853. évi hatálybalépés még inkább hozzájárult ahhoz, hogy a kiegyezés során milyen irányt vett a polgári törvénykezési jog szabályozása.

Abban, hogy alig több, mint fél évszázad alatt a rendi kori perjogtól eljutottunk odáig, hogy egy Európa-szerte elismert perrendünk legyen, az osztrákok érdemei álláspontom szerint elévülhetetlenek. Ebből kifolyólag nem értek egyet *Zlinszky Imre* azon megállapításával, hogy az 1853 és 1861 közötti korszak nem volt része a magyar perjog fejlődéstörténetének,⁴⁷³ sőt éppen ellenkezőleg: e korszakot a szóbeliségen és

⁴⁶⁹ *Ráth*, OBÉ, 76. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy mivel pl. Erdélyre nem terjedt ki az ITSZ hatálya – mivel az osztrákok azt Magyarországtól elkülönítve szervezték meg a neoabszolutizmus korában, ld. *Stipta*, Bírósági rendszer, 113. –, így a Trt. hatálybalépéséig ott a Prov. ZPO maradt hatályban.

⁴⁷⁰ *Kengyel*, Bírói hatalom, 148. *Garay Dezső* úgy jellemezte az AGO-t, hogy az az „igazság azon forrása”, amelyből a jogalkotó merített. *Garay*, JK 1879b, 293.

⁴⁷¹ *Sashegyi*, Magyar felsőoktatás, 42. Ld. legújabban *Ámán*, Felsőfokú oktatási igazgatás, 21–25.

⁴⁷² Erre utal az is, hogy az ITSZ a sommás, rendes szóbeli és rendes írásbeli per rendszerében szabályozta a polgári peres eljárást, amelyeket különböző rendi kori szabályokra való utalással tett meg (ITSZ 43. §).

⁴⁷³ *Zlinszky*, Bizonyítás elmélete, 63.

közvetlenségen alapuló egységes perrend megalkotását követő második legfontosabb korszaknak tartom a modern magyar perlési kultúra kialakulása szempontjából.

1.2. A polgári törvénykezési jog helyzete a kiegyezést követően

A polgári perjog kodifikációjának igénye az egész dualizmust végigkísérte. Nem véletlen, hogy *Magyary* a perjog történetét úgy foglalta össze, hogy az nem egyéb, mint *reformmozgalmak szakadatlan láncolata*.⁴⁷⁴ Mind a polgári, mind a büntető perjogban a nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség elvei voltak azok az alapelvek, amelyek a reformmozgalmak alapjaiként szolgáltak. Ezek közül a nyilvánosság volt a legkönnyebben megvalósítható és legkiemelkedőbb, mivel ez fokozta leginkább az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat.⁴⁷⁵

A kiegyezés után természetesen felmerült a bírósági szervezetrendszer és a perjog reformjának kérdése. Különösen az ügyvédi kar sürgette a szervezetrendszer reformját, mivel „hiányos szervezet mellett s rossz bírák kezében a legjobb törvény is elveszti jótékony hatását.”⁴⁷⁶ Ehelyütt érdemes megjegyezni, hogy a neoabszolutizmus korszakával ellentétben élénk jogirodalmi vita folyt az eljárási törvényekről is, amely korábban a sajtóviszonyok és az „általánosan uralkodó passivitás” miatt nem volt jellemző.⁴⁷⁷

Az igazságügyi szervezeti reformokat a jogalkotó a külföldi példákat látva *azonnal végre is hajtotta*,⁴⁷⁸ azonban a perjog tekintetében ezt nem lehetett megtenni, mivel az új bírósági szervezet még nem állt olyan szilárd lábakon, hogy elbírja a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló polgári perrendet.⁴⁷⁹ Ebből következően az országgyűlés *ideiglenes jelleggel*⁴⁸⁰ fogadta el az 1868. évi LIV. törvénycikket (Trt.), amely új korszakot nyitott a magyar jogszolgáltatásban⁴⁸¹ annak ellenére, hogy nem jelentett előrelépést a szóbeliség és

⁴⁷⁴ *Magyary*, Perjogi reformmozgalmak, 10.

⁴⁷⁵ *Juhász*, Magyar Jogi Szemle 1930, 208.

⁴⁷⁶ *Ökröss*, Törvénykezés reformjai, 5.

⁴⁷⁷ *Schnierer*, JK 1867, 260.

⁴⁷⁸ Ld. többek között: 1869. évi IV., az 1871. évi VIII., IX., XXXI. és XXXII. törvénycikkeket. A korszak szervezeti reformjainak monografikus feldolgozását adja *Máthé Gábor. Máthé, Igazságszolgáltatási szervezet és különösen a felsőbbbíróóságok reformjára nézve* ld. *Máthé* in *Kiss/Varga*, 655–670. A rendes bírósági szervezetet ezt követően csak az 1890. évi XXV. törvénycikkkel érte változás, amikor felállították az ítéletábrákat. A törvény megalkotásának körülményeiről ld. *Antal*, Törvénykezési reformok, 26–39.

⁴⁷⁹ *Magyary*, Perjogi reformmozgalmak, 11. Az igazságügy-minisztériumi javaslat is számos változáson esett át az országgyűlési vita során. Ld. *Ökröss*, JK 1867c, 244–245.

⁴⁸⁰ KI 1910 IV. k. 73. ir. 133.

⁴⁸¹ *Ökröss*, JK 1867b, 121. Az ügyvédség szakmai aktivitását fokozta az a körülmény is, hogy az ügy védi rendtartás megalkotása is erre az időszakra esett (1874:XXXIV. tc.). A törvény megalkotásának körülményeiről ld. *Korsósné Delacasse*, Ügyvédi kamarák, 52–90.

közvetlenség elve felé.⁴⁸² Ahogy *Horvát Boldizsár* kir. igazságügy-miniszter is fogalmazott: „Le kellett mondanom a jobbról, mely kivihetetlennek, – s beérem a kevesebbel, mely lehetségesnek látszott.”⁴⁸³ Tette ezt annak ellenére, hogy egyébként „testtel lélekkel” a szóbeliség híve volt.⁴⁸⁴ A jogalkotónak a törvényalkotással az volt a célja, hogy novella helyett egy rendszerbe öntött, Magyarországon és Erdélyben egyaránt használható, így a jogegységet helyreállító munka szülessen.⁴⁸⁵ A Képviselőház jogügyi bizottsága is kiemelte, hogy a törvény *ideiglenes, de rendszeres* mű lett. Ahogy fogalmazott:

„Ideiglenes annyiban, amennyiben rendeltetése nem az, hogy állandó törvény legyen, hanem az, hogy addig is, míg viszonyaink szerencsés átalakulásával, a jogtudomány követelményeinek és a nemzet szellemének egyaránt megfelelő alapokon egy végleges perrend alkotása lehetővé válik: az alaki eljárás égető bajait lehetőleg orvosolja. Rendszeres mű annyiban, a mennyiben a törvénykezés szabályai, a létezők és újak egyaránt, kívül eső forrásokra való hivatkozás nélkül, bizonyos rendszerbe fűzve egy és ugyanazon műbe vétettek fel.”⁴⁸⁶

A törvény már elfogadásakor is avíttnak és elavultnak számított. Ezt jól példázza a jogügyi bizottság 1868. május 6-ai jelentése, amelyben a bizottság kijelentette, hogy „nem szenved kétséget, hogy az elmélet szempontjából sem az eredeti, sem az átalakított perrend [értsd: az eredeti és a módosított miniszteri tervezet] nem felel meg teljesen a jogtudomány magasabb követelményeinek, s ha jogviszonyaink a rendezettség azon magaslatán állának, a melyre némely állam szerencsésebb körülmények között már rég eljutott, bizonyosan sem egyik, sem másik nem lát napvilágot jelen alakjában.”⁴⁸⁷

Találó az a megjegyzés, hogy a törvényhozás „vérző szívvel” alkalmazta az írásbeliség rendszerét a pervezetésre.⁴⁸⁸ *Ökröss Bálint* is úgy foglalt állást, hogy a kiegyezés után egyetértés volt a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság vonatkozásában, a kérdés csupán az volt, hogy megvalósíthatók-e.⁴⁸⁹ A kivitelezés

⁴⁸² A polgári peres eljárásnak a jogéletben betöltött „stratégiai szerepét” jól szemlélteti, hogy a Trt. javaslatát már a kiegyezés évében az országgyűlés elé terjesztették. *Völgyesi in Menyhárd/Varga*, 1049.

⁴⁸³ *Törvényjavaslat a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában. Előterjesztése a magyar kir. igazságügyi ministeriumnak a törvénykezési rendtartás tárgyában.* Budapesti Közlöny 1867/138. 1537.

⁴⁸⁴ *Zlinszky*, JK 1880a, 137.

⁴⁸⁵ *Dárday*, JK 1868, 333.

⁴⁸⁶ KI 1865 VI. k. 329. ir. 81.

⁴⁸⁷ KI 1865 IV. k. 231. ir. 215.; *Térffy*, JÁ 1902, 306–307.

⁴⁸⁸ *Popper*, ÜL 1910/34., 1.

⁴⁸⁹ *Ökröss*, JK 1867a, 101.

akadályai között említette ugyanakkor az egységes polgári törvénykönyv hiányát (sőt, hogy a provizórium után az is kérdéses volt, hogy melyik törvény volt hatályos), a nyelvkülönbséget és hogy az idő rövidege nem tette lehetővé a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló perrendtartás megalkotását.⁴⁹⁰

Az 1870-es években megoszlottak a vélemények arról, hogy a Trt. hiányosságait egy teljesen új kódexszel vagy csak egy novellával kell-e orvosolni. A novella mellett érvelők szerint sem a bírósági szervezetrendszer, sem az államháztartás nem volt felkészülve a szóbeliséggel járó nehézségekre és költségekre.⁴⁹¹ Az 1870-es években több reformjavaslat is az országgyűlés elé került,⁴⁹² ugyanakkor egyikből sem lett törvény. *Zlinszky* szerint ezt könnyen meg lehetett jósolni, hiszen az írásbeliség elavult volt, „de ezt hinni nem akarták s forcirozták a dolgot.”⁴⁹³ E felfogás térnyerése eredményezte azt, hogy az országgyűlés végül elfogadta az 1881. évi LIX. törvénycikket (Trtn.), amely az 1868-as kódex novellájának volt tekinthető. Emellett kodifikálták a végrehajtási eljárást (1881. évi LX. törvénycikk) is.

2. A Trt. általános jellemzői

2.1. A bírósági eljárás fajtái

A Trt. kétféle eljárást ismert: a rendes és a sommás pert (Trt. 91. §). Előbbi főszabály szerint törvényszéki per volt, míg utóbbi a járásbíró elé tartozott. A sommás perre tartozó ügyeket a törvény felsorolta (Trt. 93. §), a rendes per szabályai alá tartozó pereket pedig egy generálklauzulával határozta meg: valamennyi per ide tartozott, amely nem volt sem sommás perre, sem kivételes bíróságokhoz utasítva (Trt. 94. §).

A kétféle eljárási nemet a törvény élesen elhatárolta egymástól, az olyan keresetet, amelyben a felperes sommás per bírója előtt rendes eljárás, rendes per bírója előtt pedig sommás eljárás lefolytatását kívánta, hivatalból vissza kellett utasítani (Trt. 92. § 2. bek.). A visszautasítás a bíróságnak nemcsak joga, hanem kötelezettsége is volt.⁴⁹⁴ Az éles hatásköri elhatárolást kikötéssel sem lehetett áttörni, még akkor sem, ha az erre szóló egyezség még a Trt. hatálybalépése előtt keletkezett.⁴⁹⁵ Ebből összességében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a törvény a *hatásköri kikötést* – szemben a Plósz-féle

⁴⁹⁰ *Ökröss*, JK 1867a, 101.

⁴⁹¹ *Térffy*, JÁ 1902, 307.

⁴⁹² Az 1870-es évekbeli reformmunkálatokról ld. *Térffy*, JÁ 1902, 307–308.

⁴⁹³ *Zlinszky*, JK 1880a, 137.

⁴⁹⁴ C. 1869. aug. 10-én 740. sz. alatti semm. sz. hat. H I. (1871) 54.

⁴⁹⁵ C. 1869. júl. 22-én 330. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 54.

perrendtartással – *nem ismerte*, éppen a két eljárásnem közötti markáns különbségek miatt. A kettő közötti átmenet csak a törvény rendelkezése alapján volt lehetséges, ugyanakkor ez is kivételesnek volt mondható (ld. Trt. 96. § a sommás pernek rendes perre való utasításáról). A fentebb elmondottak alól voltak kivételek, így például a házassági perek, amelyek ugyan törvényszéki perek voltak, mégsem a rendes eljárás szabályai szerint, hanem egy különleges, szóbeli és írásbeli elemeket tartalmazó eljárás szerint folytak.⁴⁹⁶

2.2. A sommás eljárás rövid jellemzése

A sommás perben „szóbeliséggel, közvetlenséggel, az esetlegességi elv és az ügyvédi kényszer hiányával s az eljárás folytonosságával, különben pedig a tárgyalás egységével találkozunk.”⁴⁹⁷ A sommás per a rendes per formalizmusait nem ismerő eljárási forma volt, amelyet a törvény a kisebb pertárgyértékű vagy egyszerűbb megítélésű ügyek számára tartott fenn. Sommás perben a keresetet – a rendes perrel szemben – élőszóval is elő lehetett adni, azt a bíróság azt a tényeknek és az ezekre alapított kérelemnek rövid előadása mellett írásba foglalta (Trt. 114. §). Annak sem volt ugyanakkor akadály, hogy a fél a rendes per szabályai alá tartozó keresetet adjon be és ezt ebben az esetben ügyvéd nélkül, személyesen is megtehetette.⁴⁹⁸

A sommás eljárásban a tárgyalás nyilvános és szóbeli volt (Trt. 101. §). Ehhez ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a *közvetlenség elve* is érvényesült – mivel a jogvitát tárgyaló és eldöntő bíró személyének ugyanannak kellett lennie⁴⁹⁹ –, így ha felek perbeszédeiket otthon írták a jegyzőkönyvbe, akkor az a közvetlenség elvének sérelmét eredményezte, ez által a felek szabálytalanságot követtek el, tekintettel arra, hogy a bíróságnak a tárgyalásnál jelen kellett lennie.⁵⁰⁰

A sommás per szóbeli tárgyalása során alakszerű iratoknak nem volt helye (így például az sem képezett semmisséget, ha az alperes viszonzása nem volt a jegyzőkönyvhöz csatolva),⁵⁰¹ a bíróságnak törekednie kellett a tényállás tisztázására, amely érdekében kérdéseket intézhetett a felekhez (Trt. 117. § 2. bek.). Ebből következett, hogy a sommás eljárásban – ahol az eshetőségi elv és a tárgyalási elv annak merev formájában

⁴⁹⁶ *Falcsik*, Polgári perjog², 128.

⁴⁹⁷ *Falcsik*, Polgári perjog², 132.

⁴⁹⁸ C. 1870. apr. 11-én 2279. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 70.

⁴⁹⁹ C. 1893 február 21. 11631. sz. a. D LXIII. (1893) 46.

⁵⁰⁰ C. 1870. jul. 2-án 5816. és 5817. sz. alatti semm. sz. hat. H I. (1871) 71.

⁵⁰¹ C. 1871. jan. 19-én 13,980. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 72.

nem volt jelen⁵⁰² – a törvény a bírónak különböző pervezető jogosítványokat adott, valamint hogy „a sommás per tárgyalásain felhozottak egyidejűleg és jókor felhozottaknak tekintendők,”⁵⁰³ azaz ebben az esetben már érvényesült az az elv, amelyet az 1911. évi Pp. a szóbeli tárgyalás egységességének nevezett.

3. A rendes per alapvonalai

3.1. A rendes perről és az iratváltásokról általában

A rendes eljárás írásban zajlott, ahol a feleknek főszabály szerint két-két perirat állt rendelkezésre előadásaikra: felperesi oldalon a kereset és a válasz, alperesi oldalon pedig az ellenirat és a viszonzválasz. *Herczegh* szerint „[e] két nyilatkozatban a véletlenségi elv [értsd: eventualitás] *tapintatos alkalmazása mellett* úgy föl-, mint alperesnek elegendő tér nyílik mind a támadás és védelem eszközeit teljesen kimeríteni, mind a tárgyilagos tényállást kinyomozni és tisztába hozni.”⁵⁰⁴ Ha a felperes válaszolni kívánt a viszonzválaszra, akkor végiratot, ha pedig az alperes kívánt arra nyilatkozni, akkor ellenvégiratot nyújthatott be (Trt. 128. §). Az írásbeliség és a felek közötti iratváltás történhetett közvetetten (kézbesítés) vagy közvetlenül (személyes érintkezés útján). Előbbi az osztrák, utóbbi a magyar jogra volt jellemző.⁵⁰⁵ Az iratváltások vonatkozásában az egyes periratok tárgyalása előtt szükségesnek mutatkozik azt a kérdést megvizsgálni, hogy *hogyan is történt az iratváltás*, mégpedig két aspektusból: mi volt az iratváltás *a) helye* és *b) ideje*.

Ad a) Helyét tekintve az iratváltásra a *pertárban* került sor, amely az írásbeliség egyik főszerve volt, az a bírósági helyiség, ahol be kellett adni a keresetlevél kivételével valamennyi periratot.⁵⁰⁶ A pertárt a *pertárnok* vezette, aki törvényszéki jegyzőként az ügyiratokat jegyzékbe vette, a határidőket nyilvántartotta és a tárgyalások szabályszerű menetére felügyelt. A pertárban minden eljárási cselekményt a pertárnok közvetítésével és ellenőrzése alatt lehetett teljesíteni.⁵⁰⁷ A pertárnok döntéseivel szembeni panaszokat az eljáró törvényszék előtt kellett érvényesíteni.⁵⁰⁸

⁵⁰² *Zlinszky*, Bizonyítás elmélete, 63.

⁵⁰³ C. 1892 június 28. 567. sz. a. D LXI. (1892) 57.

⁵⁰⁴ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 200. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁵⁰⁵ *Ökröss*, Törvénykezési rendtartás, 198–199.

⁵⁰⁶ *Marschalkó* in *Márkus VI. kötet (Pertár)*, 25.

⁵⁰⁷ *Marschalkó* in *Márkus VI. kötet (Pertárnok)*, 31.

⁵⁰⁸ C. 1872. sept. 5. 9894. semm sz. h. H II. (1873) 94.

Ad b) Idejét tekintve az iratváltásra a *megjelenési (vagy perfelvételi) határnapon* került sor, amikor is a felek megjelentek a pertárban. Az egyes periratok beadása közötti határidők vonatkozásában a törvény csak az alperesi elleniratra határozott meg speciális határidőt, amelyet az alperes lakóhelyétől tett függővé (Trt. 132. § 1-2. bek.). Egyéb esetekben pedig az előző perirat beadásától számított 15 nap állt a következő perirat beadására, erről a feleket külön nem is kellett értesíteni (Trt. 132. § 3. bek.). Ugyancsak érdemes megemlíteni a periratok beadása és átvétele kapcsán, hogy a törvényből közvetlenül és a felsőbb bírósági joggyakorlatból az következik, hogy a feleknek személyesen (értsd: vallott ügyvédjük útján, hiszen ügyvédkényszer érvényesült)⁵⁰⁹ meg kellett jelenniük a pertárban. Így például maga a megjelenési határnap elnevezés is erre utal vagy a törvénynek azon rendelkezése, hogy az alperesnek elleniratát a törvényszék pertárába „*magával kellett vinnie*” (Trt. 133. §). Az egyes periratok postai úton való megküldése nem volt szabályos, a joggyakorlat a pertárnokra bízta, hogy azt elfogadja-e,⁵¹⁰ ha pedig visszautasította, azzal szemben a felek jogorvoslattal nem élhettek.⁵¹¹ A megjelenés elmulasztását lehetett igazolni,⁵¹² ugyanakkor mivel a Trt. személyes megjelenést írt elő, így például a postai késedelem vagy a perirat rendellenes postai kezelése miatti késedelmet nem lehetett kimenteni.⁵¹³

Az eshetőségi elv szerepe abban nyilvánult meg, hogy egyrészt a felek olyan nyilatkozatot, amely az előző periratra tartozott, későbbi periratban nem adhattak elő (pl. a felperes válasz esetén nem adhatta elő, amit már a keresetben elő tartozott volna adni), másrészt pedig a törvény *expressis verbis* kimondta, hogy ha a fél *közvetlenül következő periratában* határozottan nem tagadta, vagy hallgatással mellőzte az ellenfele által felhozott ténybeli állítást, akkor azt a bíróságnak beismertnek kellett tekintenie (Trt. 159. §). Az adott nyilatkozatnak csak *általános vitatása* is beismerésnek volt tekintendő (pl. az alperes az adott aláírást „*magának határozottan el nem ismeri*”).⁵¹⁴

⁵⁰⁹ A rendes perben érvényesülő ügyvédkényszerről ld. *Korsószné Delacasse in Homoki-Nagy*, 146–148.

⁵¹⁰ C. 1870. aug. 12-én 6210. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 76. Ezzel ellentétesen nem szólt a pertárnoki mérlegelési lehetőségéről: Budapesti kir. ítélőtábla 1887. szept. 26. 41661. sz. a. G I. (1905) 819.

⁵¹¹ C. 1869. decz. 15-én 2113. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 76. Maga a határozat helyütt „jogorvoslat” helyett semmisségi panaszt említett, amit azért cseréltem ki, mert a semmisségi panaszt az 1881. évi LIX. törvénycikk kivezette a polgári perből.

⁵¹² Ilyenkor a Trt. 143. §-ából (ld. később) fakadóan a mulasztás jogkövetkezményeit csak az igazolás beadását követően és az arról való jogerős döntést követően lehetett levonni. C. 1873. május 13. 7286. sz. a. D IX. (1873) 674.

⁵¹³ C. 1873. márcz. 19. 3256. sz. a. D IX. (1873) 625.

⁵¹⁴ C. 1888. június 26. 590. sz. a. *Fodor/Márkus*, Kézikönyv I.², 343.

A Trtn. 17. §-a kimondta, hogy „[a]z elsőfolyamodású bíróságok [a fellebbviteli bíróságok mellett] szintén jogosítva vannak ítélethozatal előtt a tárgyalás kiegészítését, és ennek folytán további bizonyítási eljárást elrendelni.” A törvény miniszteri indokolása kiemelte, hogy „[e]zt az eljárást gyorsítása és egyszerűsítése teszi szükségessé, mert jelenben az első bíróságok a felek által előadottak alapján, az ügyet akkor is érdemleges ítélettel kötelesek ellátni, ha semmi kétség sem forog fenn az iránt, hogy a másodbíróság a kellően ki nem fejtett perben az ítéletet feloldani és póteljárást rendelni fog.”⁵¹⁵ Ezzel kapcsolatosan *Szabó Imre Jancsó Györgyre* hivatkozva megjegyezte, hogy e szabállyal lényegében eltörölték az eshetőségi elvet,⁵¹⁶ sőt hozzátette, hogy az tiszta merev formájában sosem érvényesült a magyar perjogi szabályozásban.⁵¹⁷

Álláspontom szerint e megközelítés nem helytálló. A szabályozás ugyanis nem az eshetőségi elv eltörlését mondta ki, hanem ehelyütt csak a jogintézmény *relativizálásáról* van szó, ti. az elsőfokú bíróság áttörhette azt a kizárási szabályt, amely az egyes periratok benyújtásával érvényesült (a szerző által hivatkozott *Jancsó* is ezt emelte ki).⁵¹⁸ A bíróság ez alapján dönthetett úgy, hogy a félnek lehetőséget biztosít olyan előadások megtételére, amelyet korábban, valamely periratában megtehetett volna. Lényegében arról volt szó, hogy a jogalkotó hangsúlyt fektetett az anyagi igazság érvényesülésére, és alaposabb eljárásra sarkallta az elsőfokú bíróságokat.

Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy a bírói gyakorlat sokat lazított a törvény rendelkezésein, de ez alapján nem juthatunk arra a következtetésre, hogy az eshetőségi elv merev formájában nem érvényesült a magyar perjogban. A hatályos perrendtartás vonatkozásában is részletesen ki fogok térni arra, hogy a bírói gyakorlat hogyan értelmezte rugalmasan – *de contra legem* – a törvény rendelkezéseit.

3.2. A perfelvételi jegyzőkönyv szerepe

A pertárnok a perfelvételi határnapon megnyitotta az ún. *perfelvételi jegyzőkönyvet*, amely nevével ellentétben nemcsak azt az aktust tartalmazta, hogy az alperes megjelent elleniratával és perbebocsátkozott (azaz „felvette a pert”), hanem a pertárnok a felek valamennyi iratváltását ebben rögzítette: „[a] pertárnok a per folyó száma alatt minden perről külön percsomót [...] nyit; a keresetlevél és a későbbi periratok egyik példányát,

⁵¹⁵ KI 1878 VI. k. 156. ir. 258.

⁵¹⁶ Ld. *Jancsó*, Polgári törvénykezési jog², 147–148.

⁵¹⁷ *Szabó*, FORVM Szeged 2020/1., 339–340.

⁵¹⁸ *Jancsó*, Polgári törvénykezési jog², 148.

vmint a per folyama alatt felvett külön jegyzőkönyveket és azokra hozott végzéseket időrend szerint, sorban római számok alatt ahhoz csatolja és a periratok mellékleteit a felek által használt jegyek alatt elősorolja.”⁵¹⁹ A perfelvételi jegyzőkönyvben *magát az iratváltás megtörténtét* kellett rögzíteni, de ahhoz mindenképpen csatolni kellett az adott periratot, így például ha az alperes védekezését (tehát nem az ellenirat benyújtását) rögzítették a perfelvételi jegyzőkönyvben, de ahhoz nem csatolták magát az elleniratot, akkor az alperesi védekezést nem lehetett figyelembe venni.⁵²⁰ Az adott irat *elsődletét* a percsomóhoz kellett csatolni, a *másodlatot* pedig az ellenfélnek kellett átadni.⁵²¹

A perfelvételi jegyzőkönyvek vonatkozásában érdemes kiemelni továbbá, hogy bár az minden esetben *határidőt* írt elő, az alatt *határnapot* kellett érteni, így például: „[p]erfelvételi határidő: 1873-ik évi december hó 31-ik napja délelőtti 10 óra. [...] határidő a válasz beadására 1874. évi márczius 21. nap d. e. 10 órája.”⁵²² stb.

3.3. A halasztások

I. kiemelt jogeset: A felperesek (Cs. Károly és Cs. László) kártérítés iránti rendes pert indítottak S. Salamon ellen. Az alperesi ellenirat benyújtását követően a felperesi válasz benyújtására a bíróság 1870. február 14-ét tűzte ki. E határnapon ugyanakkor a felperesek 15 napos halasztást kértek, amelynek következtében a válasz benyújtásának új határnapja 1870. március 1-jére esett. Ekkor azonban a felperesek újabb 30 napos halasztást kértek, amelybe az alperes bele is egyezett, így a következő határnap március 31. napja lett. 1870. március 31-én a felperesek újabb 15 napos halasztást kértek, az alperes ebbe azonban *már nem egyezett bele*. A bíróság 1870. július 20-ai végzésével a felperesek kérelmét elutasította és felhívta a felperesek képviselőjét, hogy a választ 1870. augusztus 10-én délelőtt 9 órakor a pertárban adja be, ellenkező esetben a pert ítélet alá terjeszti. A végzés ellen az alperes semmisségi panaszt nyújtott be. A bíróság – helyesen – elutasította a legutolsó halasztás iránti kérelmet, amelyhez hozzá sem járult, a döntés álláspontja szerint mégis törvénysértő volt, hiszen a bíróság újabb határnapot tűzött ki a válasz beadására. A felperesek kérték a semmisségi panasz elutasítását, hiszen bár az utolsó halasztási kérelem „vétkes tévedés vagy tollhibából megtagadtatott”, a bíróság az újabb határnapot jogszerűen tűzte ki, és azon be is nyújtották válaszukat. A kir. Curia elutasította a semmisségi panaszt, mivel az újabb határnap nem adott okot a semmisségre, a határnapot legfeljebb 8 napban akkor is meg kell határozni a benyújtásra, ha a bíróság a halasztás iránti kérelmet elutasította.⁵²³

⁵¹⁹ *Térfi* in *Márkus V. kötet*, 865.

⁵²⁰ C. Smsz., 11029/75. *Fodor/Márkus*, Kézikönyv I.², 309.

⁵²¹ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 48/1873. MNL BaML VII. 2-b. 49. d. 115/1873.

⁵²² Pécsi Kir. Törvényszék polg. 369/1873. MNL BaML VII. 2-b. 46. d. 4/1873. Ld. ezzel egyezően pl. Pécsi Kir. Törvényszék polg. 49/1873. MNL BaML VII. 2-b. 49. d. 124/1873.; Pécsi Kir. Törvényszék polg. 56/1873. MNL BaML VII. 2-b. 50. d. 150/1873.; Pécsi Kir. Törvényszék polg. 162/1873. MNL BaML VII. 2-b. 50. d. 152/1873.

⁵²³ C. 1870. decz. 9-én 12,276. sz. a. D IV. (1871) 332.

A fenti jogeset eklatáns példája annak, hogy a Trt. egyik legnagyobb problémája a halasztások széleskörű lehetővé tétele volt. A törvény ugyanis többféle, kérelmen alapuló halasztást ismert és szabályozott a rendes per vonatkozásában. E tekintetben ugyanakkor két megjegyzést szükséges tenni: egyfelől a halasztás történhetett egyoldalú kérelemre vagy megegyezésen alapulva, másfelől pedig a törvény az egyes halasztási eseteket lépcsőzetesen szabályozta, azaz először a két egyoldalú kérelmen alapuló halasztást, végül pedig a másik féllel való megegyezéssel.

(1) *Az egyoldalú törvényi halasztás általános lehetősége.* A felek minden egyes perirat – a végirat és az ellenvégirat kivételével – beadására nézve feltétel nélkül nyilatkozatot tehettek egy-egy halasztásról, amely 15 napnál nem lehetett több. A halasztási szándékot a félnek a perfelvételi jegyzőkönyvben kellett kijelentenie⁵²⁴ és meg kellett jelölnie azt a határnapot, amikor a periratot beadja (Trt. 138. §). A halasztáshoz sem indokolás, sem pedig a bíró vagy az ellenfél hozzájárulása nem volt szükséges.⁵²⁵ A fél ilyenkor „halasztást vesz igénybe.”⁵²⁶

(2) *A halasztás bíróság általi lehetővé tétele.* Az egyoldalú feltétel nélküli halasztást követően a félnek lehetősége volt további halasztást kérni, ennek megadása ugyanakkor a bíróságtól függött. Amennyiben a bíróság ehhez hozzájárult, akkor egy újabb határnapot tűzött a perirat benyújtására. Az *I. kiemelt jogesetből* is látható ugyanakkor, hogy a fél gyakorlatilag akkor is időt nyert, ha a bíróság a halasztás iránti kérelmet elutasította, hiszen a bíróság ilyenkor is „nyolcz napnál tovább nem terjedhető s naptár szerint meghatározandó határnapot tűz ki a perirat beadására” (Trt. 139. § 2. bek.).

(3) *Halasztás az ellenfél beleegyezésével.* Bár a bíróság több halasztást nem adhatott, a felek egymásnak többszöri halasztást is adhattak (Trt. 140. §. 1-2. bek.). Egy, a Pécsi Kir. Törvényszék előtt lefolytatott eljárás során a felperes összesen *12 alkalommal* kért és kapott 15 napos halasztást a válasz benyújtására, amely azt eredményezte, hogy periratát az eredeti, 1873. április 16-ai határnap helyett végül csak fél évvel később, október 16-án nyújtotta be.⁵²⁷ Ebből az esetből egyébként az is kitűnik, hogy bár a három halasztási forma lépcsőzetesen érvényesült, ugyanakkor a felek dönthettek úgy, hogy már az első halasztás is megegyezésen alapuljon, és ebben az esetben a 15 naptól eltérő időtartamú halasztásban is megállapodhattak.

⁵²⁴ A törvény a „percsomó” szót használta, ugyanakkor a perfelvételi jegyzőkönyvet kellett érteni alatta, és a joggyakorlat is így alkalmazta. *Ökröss*, Törvénykezési rendtartás, 204. 21. lj.

⁵²⁵ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 207.

⁵²⁶ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 48/1873. MNL BaML VII. 2-b. 49. d. 115/1873.

⁵²⁷ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 68/1873. MNL BaML VII. 2-b. 51. d. 184/1873.

Az I. kiemelt jogesetből az is látható, hogy ha az ellenérdekű fél nem járult hozzá a halasztáshoz, a bíróság akkor is engedélyezhette (ezzel is elejét véve a halasztás ellenfél által visszaélészerűen történő megakadályozásának). Amennyiben egyébként az ellenérdekű fél megtagadta a halasztáshoz való hozzájárulást, a kérelemről külön jegyzőkönyvet kellett felvenni és azt a kir. törvényszék elé kellett terjeszteni: „a kért halasztás megtagadása után a IV/517. alatti jegyzőkönyv vétetett fel, az ügy elintézés végett a [ekintetes]. kir. törvényszékhez felterjesztetett.”⁵²⁸

A halasztások tekintetében tehát a törvény a feleknek teljes rendelkezési szabadságot biztosított, amely ugyanakkor nem terjedt ki a végíratra és az ellenvégíratra, *Apáthy István* szerint szükségtelen és következetlen korlátozást valósítva meg.⁵²⁹

3.4. A megjelenési határnapok elmulasztásának jogkövetkezményei

II. kiemelt jogeset: P. István és N. Sándor felperesek rendes pert indítottak gróf H. Sándor és társai alperesek ellen. A II. r. alperes a perfelvételi határnapon nem jelent meg, a többi alperes pedig halasztást kért az ellenírat benyújtására. A perfelvételt elmulasztó alperes a halasztás időtartama alatt benyújtotta elleníratát. A Nagyváradi Kir. Törvényszék ezt végzéssel visszautasította. Indokolása szerint a törvény a meg nem jelent alperesnek csak azon jogot biztosította, hogy a reá nézve legkedvezőbb védelemhez csatlakozottnak kellett tekinteni (Trt. 112. §), nem pedig azt, hogy a megjelenés és igazolás elmulasztása esetében a perben bármikor megjelenhetett volna és períratot adhatott volna be. A II. r. alperes a végzés ellen semmisségi panasszal élt, mert tekintve, hogy felperes a perfelvétel alkalmával a meg nem jelent felek, így vele szemben sem kérte az ítélet alá terjesztést, igazolási határidő pedig nem volt kitűzve, az I. r. alperes által igénybe vett halasztást rá is kiterjesztve kellett volna értelmezni, és ennek lejártá alkalmával beadott elleníratát el kellett volna fogadni.⁵³⁰

3.4.1. Az ügy ítélet alá terjesztése (becsomózás – Trt. 143. §)

Az ügy ítélet alá terjesztése történhetett az *eljárás természetes meneténél fogva*, ti. akkor, ha valamennyi perírat (a viszonylással vagy harmadik iratváltás esetén az ellenvégíratral bezárólag) rendelkezésre állt vagy a mulasztás egy szankciójaként, ilyenkor pedig álláspontom szerint az eshetőségi elv folyamányának tekinthető. Az ítélet alá terjesztést másképpen becsomózásnak (*inrotulatio actorum*) nevezzük, amely a pertárnok azon eljárását jelentette, amellyel a períratokat, illetve a tárgyalási jegyzőkönyvet a bíróságnak

⁵²⁸ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 517/1872. MNL BaML VII. 2-b. 60. d. 517/1873. Ebben az ügyben a felperes azért kért halasztást, hogy „időt nyerhessen arra miként az alperesi elleníratban felhozottakat okirattal czáfolhassa meg.”

⁵²⁹ *Apáthy*, Polgári törvénykezési rendtartás, 131. 4. lj.

⁵³⁰ C. 1873. márcz. 19. 3362. sz. a. D IX. (1873) 629.

további eljárás végett előterjesztette.⁵³¹ A becsomózás *Wenzel Gusztáv* szerint az eljárásnak azon mozzanatát takarta, „melly által az a peres ügy tárgyalását tartalmazó iratok bírói tekintélyvel s a két fél részvéte és ellenőrködése mellett úgy foglaltatnak egybe, hogy a hozandó ítéletnek minden tekintetben alkalmas alapul szolgálhatnak.”⁵³²

Ha valamelyik fél a periratok benyújtásának határnapján, a törvényben (Trt. 111. §) kijelölt időben nem jelent meg és periratát nem adta be, akkor az ellenfél kérhette a percsomónak az ügy ítélet alá terjesztését. A pertárnoknak ilyenkor a periratokat az igazolási kérelem beadására kitűzött határidő eltelte után a törvényszéknél be kellett mutatnia. Ha az egyik fél az ügynek ítélethozatal alá terjesztését kérte, a pertárnok az elkésett periratot nem fogadhatta el (Trt. 143. §).

A felek az ítélet alá terjesztést *csak a válasz* benyújtásának elmulasztásától (tehát a per felvétele után)⁵³³ kérhették, de ha a határidőben benyújtott iratot az ellenfél nem vette át, akkor az kizárta ezt a lehetőséget.⁵³⁴ A kérelemre történő eljárás elve ugyanakkor kiemelt szerepet játszott a jogkövetkezmény alkalmazása során, ugyanis a pertárnok az ügyet csak *a fél kérelme* esetén terjeszthette ítélet alá.⁵³⁵ Amennyiben azt a fél nem kérte, a pertárnok az elkésett periratot mindaddig köteles volt elfogadni, amíg az ellenérdekű fél nem kérte az ítélet alá terjesztést.⁵³⁶ Ha például az alperes nem kérte az ügy ítélet alá terjesztését, akkor a felperesnek joga volt a választ akármennyi idő alatt beadni.⁵³⁷

A II. kiemelt jogesetben a kir. Curia a kérelemhez kötöttség miatt oldotta fel az elsőfokú végzést, hiszen az ítélet alá terjesztést mindenképpen kérni kellett. Pont emiatt volt félrevezető a törvény szövegezése, hiszen a „kategorikus” megfogalmazás miatt úgy tűnik, mintha a makacssági ítéletet hivatalból meg kellett volna hozni, ez ugyanakkor a joggyakorlatból nem következett.

3.4.2. Ha az egyik fél elmulasztotta a perfelvételi határnapot – makacssági ítélet

Más megítélés alá esett, ha a felek a perfelvételt (azaz az első határnapot) mulasztották el. Amennyiben ugyanis az alperes nem jelent meg, akkor a keresetben felhozott tényeket és állításokat – amennyiben magának a felperesnek bizonyítékai által meg nem meg nem

⁵³¹ *Gaár in Márkus I. kötet*, 651.

⁵³² *Wenzel*, Ideiglenes polgári perrendtartás, 214.

⁵³³ C. 1869. szept. 30. 1540. sz. a. D I. (1874) 52.

⁵³⁴ C. 1871. ápril 14. 3662. semm. sz. h. H II. (1873) 94.

⁵³⁵ Az ügy ítélet alá terjesztésére vonatkozó kérelemre ld. Pécsi Kir. Törvényszék polg. 48/1873. MNL BaML VII. 2-b. 49. d. 115/1873.

⁵³⁶ C. 1870. jun. 22-én 5387. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 79.

⁵³⁷ *Jancsó*, Polgári törvénykezési jog², 167.

cáfolták azokat –, valónak kellett elfogadni, az alperes a kérelemhez képest meg nem jelenése miatt el kellett marasztalni (Trt. 111. §),⁵³⁸ amelynek alapját az képezte, hogy „a kereseti állítások a meg nem jelenésben rejlő *hallgatag beismerés folytán (poena confessi)* valóknak tekintendők.”⁵³⁹ A hallgatólagos beismerés nélkül az írásbeli per elképzelhetetlen volt, hiszen „csak ezen elv kimondása által nyerheti a tárgyalási rendszer azon kelléket miszerint minden félnek tudnia kell, mi vált kérdésessé és mi bizonyítandó be.”⁵⁴⁰

Mihajlovics szerint a törvényszövegbe a „s alperes a felperesi kérelemhez képest meg nem jelenése miatt elmarasztalandó” fordulat helyett a „s az ítélet azok alapján hozandó” fordulatot kellett volna megjeleníteni.⁵⁴¹ Álláspontja szerint ugyanis a törvény csak a tények és állítások hallgatag beismertségéről rendelkezett, de a kérelem elismeréséről nem, a törvény ilyen esetben mégis marasztalni rendelte az alperest. Ezt pedig helytelennek tartotta, hiszen a bíróságnak minden perben az a feladata, hogy „hogyan az ítéletet a bebizonyított vagy beismert tényekre alkalmazott törvény értelmében mondja ki, az az a felperesi kérelemnek csak akkor adjon helyt ha az a törvénynek megfelel.”⁵⁴²

Ebben az esetben sem a felek által felajánlott bizonyítást, sem a hivatalból elrendelhető bizonyítást nem kellett lefolytatni,⁵⁴³ így a kereset elutasításául csak az szolgálhatott, ha a felperes keresetében már bemutatott bizonyíték az általa állítottakat megcáfolta (ez jellegénél fogva okiratban foglalt bizonyíték lehetett). Törvényi fikcióként nyert érvényt a makacssági ítélet mint jogkövetkezmény abban az esetben, ha az alperes megjelent ugyan, de az ügy érdemében nem adta elő védekezését.⁵⁴⁴

3.4.3. A perfelvételi határnap mindkét fél általi elmulasztása

Amennyiben egyik fél sem jelent meg a perfelvételi határnapon, akkor rendes eljárásban a pert a pertánoknak 3 napon belül beadandó jelentése folytán megszűntnek kellett nyilvánítani, és az iratokat a feleknek vissza kellett adni (Trt. 113. §). Ilyenkor *Garay* szerint a keresetet úgy kellett tekinteni, mintha be sem adták volna, azaz a megszűntnek nyilvánítás nem zárta ki a per újbóli megindítását, amelyből az következett, hogy a

⁵³⁸ Ez *vica versa* ugyanúgy érvényesült, ha csak az alperes jelent meg és előterjesztette érdemi védekezését.

⁵³⁹ C. 1873. április 24. 4111. sz. a. D IX. (1973) 640. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁵⁴⁰ *Schnierer*, JK 1867, 297.

⁵⁴¹ *Mihajlovics*, MT 1871, 273.

⁵⁴² *Mihajlovics*, MT 1871, 273.

⁵⁴³ C. 1870. nov. 25-én 10,989. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 78.

⁵⁴⁴ C. 1869. okt. 22-én 2095. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 67.

keresetindítás joghatásai elenyésztek és megszűnt a perfüggőség (*litis pendentia*) is.⁵⁴⁵ Ezzel ellentétes állást foglalt el egy névtelenül közölt tanulmány, amely szerint a Trt. 113. § a kereset megszűnése alatt a határnap mint *terminus* megszűnését értette.⁵⁴⁶ Ha a törvény a peres feleknek, a per folytatásának szünetelését megtiltotta volna, és a megindított per tárgyalására kitűzött határnapon való elmaradáshoz oly szankciót fűzött volna, amely felperesre a megindított és alperesnek kézbesített keresettel a perfüggőség következményeiben szerzett perjogi előnyöket semmivé tette volna, az a rendelkezési jog sérelmét jelentette volna.⁵⁴⁷

Az ellenirat beadásának elmulasztása esetén sem lehetett makacssági ítéletet hozni, ha a felek az első határnapon megállapodtak a halasztásban, de a folytatólagos határnapon már nem jelentek meg. Ebben az esetben ugyanis az eljárás függőben maradt, és az ellenirat addig beadható volt, amíg a felperes nem kérte az ügy ítélet alá terjesztését.⁵⁴⁸

Mindkét álláspontban közös volt ugyanakkor, hogy az ellenirat beadását követően nem tette lehetővé a szabály alkalmazását. A törvény szövege ugyanakkor ebből a szempontból nem volt világos, hiszen úgy fogalmazott, hogy „az iratok a feleknek visszaadandók”. Ebből pedig nyelvtani értelmezés alapján az következne, hogy már az alperes is adott be periratot, vagyis az ellenirat után is megszűntnek lehetett nyilvánítani az eljárást. A periratnak tágabb és szűkebb jelentést is tulajdonítottak. *Tágabb értelemben* a perre vonatkozó összes iratot jelentette, *szűkebb értelemben* pedig értelemben azok a beadványok minősültek annak, amelyek „a rendes eljárás írásbeli alakjában a feleknek az érdemleges tárgyalás szakára vonatkozó előadásait a törvényben megszabott sorrendben tartalmazzák”,⁵⁴⁹ azaz ide tartozott a felek három iratváltása. A törvény ehelyütt tágan értelmezte a periratot, hiszen elképzelhető volt, hogy az alperes a per érdeméhez nem tartozó nyilatkozatot tett (pl. egy kérelmet nyújtott be), így az eljárás megszűntnek nyilvánításakor a bíróságnak számára azt vissza kellett adni.

3.4.4. Összegzés a határnapok körüli mulasztások vonatkozásában

Láthattuk, hogy mindkét mulasztásos tényállás esetén a bíróság ítéletet hozott, valamint kérni kellett az ügy ítélet alá terjesztését. A perfelvételi határnap elmulasztása esetén

⁵⁴⁵ Garay, JK 1879a, 256.

⁵⁴⁶ B., MT 1879, 264.

⁵⁴⁷ B., MT 1879, 264.

⁵⁴⁸ C. 1870. jul. 29. 6662. sz. a. semm. hat. H I. (1871) 69.

⁵⁴⁹ *Térfi* in *Márkus VI. kötet*, 4.

azonban az alperes *makacssági ítéletet* kapott (mai terminológiával: bírósági meghagyást), későbbi perirat elmulasztása pedig *érdemleges ítélettel* járt.⁵⁵⁰ A kettő között a fellebbvitel szempontjából nem volt különbség, hiszen a magyar perjog nem ismerte a *contumax non apellat* (a mulasztó nem fellebbezhet) elvét.⁵⁵¹ *Schreyer* és *Magyary* is kiemelte, hogy a makacsság (*contumacia*) nem túl szerencsés megfogalmazás, mert nem arról volt szó, hogy az adott személy ellenszegült volna az állami hatalomnak, hanem egy *törvényes vélelem* érvényesült a vonatkozásban, hogy aki a bírói felhívás ellenére nem nyilatkozott, azzal szemben a beismerés vélelmét kellett alkalmazni.⁵⁵²

Fontos különbség volt a két eset között továbbá a tekintetben is, hogy ha mindkét fél elmulasztotta a határnapot, hiszen az első határnap elmulasztása esetén megszűntnek kellett nyilvánítani a pert, míg utóbbi esetben az eljárás *függőben maradt*, hiszen nem volt ki kérje az ítélet alá terjesztést. Ez *Garay Dezső* szerint abból fakadt, hogy az ellenirat benyújtásával megtörtént a *litis contestatio*, amely a kereset felemésztődése (*actio consumitur*) folytán azt eredményezte, hogy későbbi mulasztások miatt a pert nem lehetett megszűntnek nyilvánítani.⁵⁵³

	<i>Perfelvételi határnap</i>	<i>További határnapok</i>
<i>Valamelyik fél nem jelent meg</i>	az ügy ítélet alá terjesztése a megjelent fél kérelmére makacssági ítélet	érdemleges ítélet
<i>Egyik fél sem jelent meg</i>	a pert megszűntnek kellett nyilvánítani	a per függőben maradt

1. táblázat: A megjelenési határnapok elmulasztásának jogkövetkezményei (forrás: saját készítés)

Excursus I. – A periratok beadása pertársaság esetén

A II. kiemelt jogesetben láthattuk, hogy pertársaság fennállása során valamennyi mulasztó pertárssal szemben kérni kellett az ügy ítélet alá terjesztését, ugyanis ennek elmaradása esetén a mulasztó joghatályosan pótolhatta periratát. Ebből következően pertársaság esetén arra is lehetőség volt, hogy míg egyes pertársak beadják az adott periratok, más pertársak halasztást vegyenek igénybe.⁵⁵⁴ Ez azt eredményezte, hogy adott esetben sokkal több

⁵⁵⁰ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 210. 4. lj.

⁵⁵¹ *Schreyer*, Perorvoslatok, 115–120.

⁵⁵² *Magyary*, Alaptanok, 295–296.; *Schreyer*, Perorvoslatok, 115–116.

⁵⁵³ Ugyanezen okból fakadt, hogy a törvény különbséget tett az elállás két formája (keresetvisszavétel és perletétel) között. *Garay*, JK 1879b, 264.

⁵⁵⁴ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 369/1873. MNL BaML VII. 2-b. 46. d. 4/1873. Ebben az esetben az I. r. alperes 4 napi halasztást vett igénybe.

megjelenési határnapra is szükség volt, mire összegyűlt a peranyag. Ennek alátámasztására szolgál a következő levéltári példa:

III. kiemelt jogeset: Horváth Józsefné felperes kártérítés iránt rendes pert indított Olainer Antal (I. r. alperes), Balatonyi József (II. r. alperes) és Schedel Ignác (III. r. alperes) ellen. A perfelvételi határnap 1873. április 3-a volt, amely során a II. r. alperes beadta elleniratát, az I. és III. r. alperesek azonban 15 nap halasztást vettek igénybe. Április 18-án újabb 15 napi halasztást kértek, amelybe a felperes beleegyezett. Május 3-án a III. r. alperes beadta az elleniratát, az I. r. alperes azonban újabb 15 napos halasztást kapott, elleniratát végül május 19-én adta be. A pertárnok a válasz beadásának határnapjául 1873. június 3-át jelölte ki. E napon azonban a felperes nem jelent meg, a II. r. alperes így kérte az ügy *ítélet alá terjesztését*. A felperes ez ellen semmisségi panaszt nyújtott be, amelynek a kir. Curia semmitőszéke helyt adott, így a válasz beadásának új határnapja 1874. április 20. lett, ekkor a felperes válaszát beadta. A III. r. alperes több határnapon már nem jelent meg, a felperes vele szemben ítéletet kért. 1874. május 5-én a II. alperes beadta viszonzválaszát, a felperes pedig bejelentette, hogy erre végiratot kíván benyújtani. Az I. r. alperes 15 napos halasztást vett igénybe. 1874. május 20-án a felperes beadta a végiratát (a II. r. alperes június 5-én nyújtotta be ellenvégiratát), I. r. alperes újabb halasztást kért, amelyet megtagadtak, így az erről készült jegyzőkönyvet a törvényszék elé terjesztették. Az I. r. alperes végül 1874. június 8-án adta be viszonzválaszát. A felperes vele szemben is bejelentette végirat-beadási szándékát, amelyre június 23-án került sor. Az I. r. alperes július 8-án bár megjelent, kijelentette, hogy nem nyújt be ellenvégiratot.⁵⁵⁵

E jogesetből látható, hogy a pertárnok addig nem tűzött határnapot a válasz beadására, amíg az első iratváltás be nem fejeződött, ti. valamennyi alperes be nem adta az elleniratát. Ebben ugyanakkor nem volt egységes a bírói gyakorlat, hiszen olyan eset is előfordult, hogy bár még csak egyes pertársak adták be elleniratukat, ezek vonatkozásában a pertárnok mégis határnapot tűzött a válasz benyújtására.⁵⁵⁶ Álláspontom szerint a pertárnok szabad belátásától függött, hogy külön-külön határnapokat tűz-e ki. Egyszerűbb volt a felperes(ek)nek, ha valamennyi ellenérdekű fél perirata rendelkezésre állt, mert a következő periratát egységes szerkezetben is beadhatta, nem kellett külön valamennyi ellenérdekű félnek külön periratban válaszolnia. Ha azonban maga a pertárnok átlátta az így összegyűlt percsomót, akkor annak sem volt akadálya, hogy külön felhívja a felet következő periratának benyújtására.

A periratok beadása vonatkozásában az egymásután elve szabályozta az eljárás menetét, azaz nem lehetett választ beadni, amíg nem volt ellenirat. Ez azonban tisztán csak

⁵⁵⁵ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 48/1873. MNL BaML VII. 2-b. 49. d. 115/1873.

⁵⁵⁶ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 369/1873. MNL BaML VII. 2-b. 46. d. 4/1873.

akkor valósult meg, ha egy felperes indított pert egy alperessel szemben. Pertársaság esetén az elv minden felperes és minden alperes között külön-külön érvényesült.

4. A felek iratváltásai a rendes perben

4.1. A kereset jellemzői

Herczegh a keresetlevéllel szembeni követelményeket belső (anyagi) és külső (alaki) kellékekre osztotta.⁵⁵⁷ Ehelyütt csak a belső, a per érdemére vonatkozó kellékekkel foglalkozom. A keresetben a felperesnek elő kellett adnia a jogalapot és tényeket, melyekből követelését származtatta, mégpedig időrend szerint teljesen és világosan, ehhez valamennyi bizonyítékát mellékelnie kellett, és ezen felül a kereset tárgyát a fő- és mellékkötelezettség vagy a követelt összeg és járulékai szabatos kivételével határozottan és röviden meg kellett jelölnie (Trt. 64. § 1. bek.). Ebből következően fel kellett tüntetni a ténybeli alapot, a jogalapot és a „kereset zárkérését”, azaz a *petitumot*.⁵⁵⁸

A *tényeket* (történeti vagy ténybeli alap) az „ügyállásnak, illetőleg azon tényeknek előadása” képezte, melyekből felperes követelését származtatta.⁵⁵⁹ A ténybeli alap előadásának az volt a célja, hogy „azok által egy bizonyos *jogczim* jelenléte kimutattassék.”⁵⁶⁰

A hatályos jogi szabályoknál is részletesen kitérek majd azon kérdésre, amely a Trt. joggyakorlatában is megjelent, ti. arra, hogy a bizonyítékok keresethez való csatolásának elmaradása általában nem járt jogkövetkezménnyel: „gyakorlatunk igen enyhe és e hiányt általában nem tekinti okul a kereset visszautasítására”,⁵⁶¹ hiszen a bizonyítottság (vagy éppen a bizonyítatlanság és annak következményeinek viselése, azaz a bizonyítási teher) már *érdemi kérdés*, amelyről a bíróság az ítéletében adott számot. Ugyanakkor az olyan bizonyítékot, amely a kereset *alaki megítéléséhez* volt szükséges, elő kellett adni; így például a telekkönyvi ingatlan tulajdona iránti perben a telekkönyvi kivonatot mindenképpen csatolni kellett,⁵⁶² anélkül a kereset „kellékhányos” volt, hiszen az a per tárgyának beazonosításához volt szükséges.

⁵⁵⁷ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 124.

⁵⁵⁸ *Groisz*, Polgári törvénykezési rendtartás, 135.

⁵⁵⁹ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 124.

⁵⁶⁰ *Groisz*, Polgári törvénykezési rendtartás, 135. (kiemelés a szerzőtől átvéve).

⁵⁶¹ *Fodor/Márkus*, Kézikönyv I.², 169.

⁵⁶² C. 1875. szept. 28. 7197. G I. (1905) 569.

A *jogalap* törvényre való hivatkozással való alátámasztása nem volt szükséges,⁵⁶³ amely az általános magánjog tekintetében nem is lett volna főszabály szerint lehetséges, hiszen ekkor nem volt egységes magánjogi törvénykönyvünk. A Trt. a jogalapot a *jogcímmel azonosította*, amely a Temesvári Kir. Ítéltábla egy eseti döntéséből is kiderül:

„Felp[eres]. keresetében tüzetesen elősorolta azokat a tényeket, a melyekből kereseti követelését származtatja; már pedig készpénz fizetések iránt indított keresetknél a *jogczim annak az ügyletnek vagy ténynek a megjelölése*, a miből a fizetési kötelezettség keletkezett; a felp[eres]. tehát a kereseti követelésre vonatkozó tényeket előadván, a *bíróság feladatát* képezte, hogy emez adatok alapján a keresetileg érvényesíteni kívánt követelést az anyagi jog szabályainak megfelelően *jogilag minősítse*.”⁵⁶⁴

A fentiekből kitűnik, hogy a minősítés nem a felek feladata volt, hanem a bíróságé. *Fodor* ugyanakkor nem azonosította a jogalapot a jogcímmel. Álláspontja szerint a tények, a jogcím, a jogszabály, amelyekre a perbe vitt jog támaszkodott, csak közvetve képezték a per tárgyát, de nem képezték a per alapját, így például a tulajdonjog iránti perben a kereseti jogalap a tulajdonjog volt, és az, hogy milyen tényekkel szerezte felperes a tulajdonjogot, az kereseti jogalapot nem képezett.⁵⁶⁵ Amennyiben a felperes a jogcímet a keresetben helytelenül jelölte meg, akkor azt el kellett utasítani.⁵⁶⁶ *Gaár* szerint a törvény két különböző értelemben használta a jogalap fogalmát, ti. egyrészt a kereset belkellékei (Trt. 64. §) esetén a jogszabályt értette alatta, a keresetváltogatás (Trt. 68. §) vonatkozásában pedig „ama tények összessége, amelyek alkalmasak a kereseti követelés megállapítására. Ennek folytán az ellenbeszéd előterjesztése után tilos új jogalkotó tényállításnak tétele, s a K[eresetváltogatás]. voltaképpen e tilalom megszegése.”⁵⁶⁷ Álláspontja szerint ugyanis a jogalkotó az eshetőségi elv folyományaként nem akarhatta azt megengedni, hogy a felperes tényállítását további tényállításokkal kiegészítse vagy kiigazítsa.⁵⁶⁸ A sommás eljárásban ugyanakkor e tilalom nem érvényesült, hiszen a bírónak kötelessége volt tisztázni a tényállást, így „a jogalapváltogatás iránti kifogás a sommás eljárás természeténél fogva sikerrel nem érvényesíthető.”⁵⁶⁹

⁵⁶³ *Apáthy*, Polgári törvénykezési rendtartás, 72. 5. l.j. Ez volt a főszabály, ugyanakkor kivétel volt, ha a felperes valamely külföldi jogra vagy *privilegiumra* hivatkozott.

⁵⁶⁴ Temesvári kir. ítéltábla 1899. márcz. 22. G. 4. sz. G I. (1905) 572.

⁵⁶⁵ *Fodor*, JK 1891, 142.

⁵⁶⁶ C. 1882. jan. 31. 4442. sz. a. D XXIX. (1882) 81.

⁵⁶⁷ *Gaár* in *Márkus IV. kötet*, 631.

⁵⁶⁸ *Gaár* in *Márkus IV. kötet*, 631.

⁵⁶⁹ C. 1890 november 28. 690. sz. a. D LVII. (1891) 74.

A joggyakorlat nem követelte meg, hogy a felperes a jogalapot magában a keresetben (mint iratban) előadja, az is elegendő volt, ha *az kitűnt a keresethez csatolt bizonyítási eszközből* (azaz a mellékletből). Az e megállapítás alapjául szolgáló jogesetben a felperes a kereseti követelés jogcímét nem adta elő a keresetben, hanem az ahhoz csatolt könyvkivonatból derült ki, hogy az alperes 3316 forint 49 krajcárral adósa volt. Az alperes elleniratában kifogást emelt a jogcím megjelölésének hiánya miatt, amelyre a felperes a válaszában nem, hanem csak a végiratban reagált és ott adta elő, hogy követelése bizományosi jogviszonyból eredt. Mind a Pécsi Kir. Törvényszék, mind a Budapesti Kir. Ítéltábla elutasította a felperes keresetét a jogcím hiánya miatt. A kir. Curia ugyanakkor úgy foglalt állást, hogy azzal, hogy a felperes hivatkozott a könyvkivonatra és hogy az alapján kérte az alperes marasztalását, megfelelt a törvény követelményeinek, „minthogy az A. alatti könyvkivonat tételei a kereseti követelés jogcímét és jogalapját feltüntetik.”⁵⁷⁰ Egyebekben pedig helytálló volt az alsóbíróságok azon hivatkozása, hogy a felperes eljárásjogilag nem megfelelően járt el, amikor az alperes kifogására csak a végiratban reagált.

4.2. Az alperesi ellenirat „irányjelölő” szerepe

Az alperesnek a védelmére szükséges *kifogásokat és bizonyítékokat* elleniratában elő kellett adnia, és ezt a kitűzött határnapon két példányban a törvényszék pertárába magával kellett vinni. Pertársaság esetén az alperesek szabad választásától függött, hogy az elleniratot közösen vagy külön-külön, két-két példányban adják-e be (Trt. 133. §). Az alperes az elleniratban védekezését terjesztette elő, amely lehetett tagadás vagy kifogások előterjesztése.⁵⁷¹

Huf József kritikával illette a törvény ide vonatkozó rendelkezését, ugyanis annak azt is tartalmaznia kellett volna, hogy az alperes „az elleniratban határozottan nyilatkozni tartozik a keresetben felhozott ténykörülmények és bizonyítékok iránt.”⁵⁷² A levéltári forrásokból ugyanakkor az látható, hogy az alperesek ennek mindig eleget tettek.⁵⁷³ A törvény ehelyütt ugyanis egy „szelíd kényszert” alkalmazott, hiszen a keresetben előadott,

⁵⁷⁰ C. 1887 jun. 1. 3472. sz. a. D XLVI. (1887) 14.

⁵⁷¹ *Jancsó*, Polgári törvénykezési jog², 163.

⁵⁷² *Huf*, JK 1887, 301.

⁵⁷³ Ld. pl. Pécsi Kir. Törvényszék polg. 68/1873. MNL BaML VII. 2-b. 51. d. 184/1873.; Pécsi Kir. Törvényszék polg. 85/1873. MNL BaML VII. 2-b. 52. d. 204/1873.; Pécsi Kir. Törvényszék polg. 100/1873. MNL BaML VII. 2-b. 55. d. 330/1873.; Pécsi Kir. Törvényszék polg. 369/1873. MNL BaML VII. 2-b. 56. d. 369/1873.; Pécsi Kir. Törvényszék polg. 192/1873. MNL BaML VII. 2-b. 58. d. 447/1873.

de az elleniratban kifejezett nem vitatott tényállítást hallgatag beismertnek kellett tekinteni (Trt. 159. §).

Tagadhatatlan, hogy szerencsés lett volna a törvénynek az elleniratnál megjelenített kifejezett utalása erre vonatkozólag, ugyanakkor – és ezt maga a szerző is kiemelte – a bírói gyakorlatban ez következetesen érvényesült.⁵⁷⁴ Azt is hozzá kell tenni, hogy *kifogások* alatt a törvény mind az alaki, mind az anyagi jogi kifogásokat értette,⁵⁷⁵ azaz magában foglalta az érdemi védekezést is. *Jancsó* szerint a kifogás nem egyéb, mint az ellenfél részéről tett új ténybeli állítás.⁵⁷⁶ Ebből következően a kifogás testesítette meg az alperes valamennyi védekezési lehetőségét.

Az eshetőségi elv az alperesi elleniratban fejtette ki legkárosabb hatásait, hiszen az alaki és az érdemi kifogásokat együtt kellett előadni, miközben azokra az egymásután elve vonatkozott (ti. a bíróság akkor vizsgálta az érdemi kifogásokat, miután az alakiakat elvetette). Az eventualiter jelleg ebből fakadóan rendkívül markáns szerepet játszott, annál is inkább, mert ha az alperes csak alaki kifogásokat terjesztett elő, és a bíróság azokat elutasította, akkor a felperes érdemi előadásai vonatkozásában a hallgatag beismerés szabályát kellett alkalmazni, azaz pervesztes lett.⁵⁷⁷

4.3. A további iratváltások

A következő két iratváltást azért célszerű együttesen tárgyalni, mert azok szerkesztésénél azt a rendszert kellett követni, amelyet az elleniratnál láttunk.⁵⁷⁸ A második iratváltást a felperesi válasz és az alperesi viszonzválasz képezte. A *válasz* a felperes nyilatkozata volt az elleniratra nézve – így annak tartalma mindig az ellenirathoz igazodott –, így e tekintetben a felperest úgy kellett tekinteni, mintha alperes lett volna.⁵⁷⁹

A válasz és a viszonzválasz vonatkozásában felmerülő novációkat – azaz az olyan új tényeket és bizonyítékokat, amelyeket a felperes a keresetben, az alperes pedig az elleniratban nem adott elő – *Herczegh* két csoportra osztotta: *a) helyénvalóak* voltak azok az újítások, amelyek az egyik fél által a másik fél periratában előadott kifogások és bizonyítékok megcáfolására voltak szükségesek; és *b) helyenkívüli* újítások voltak azok, amelyeket a fél korábbi foglalt tények és állítások támogatására szolgáltak, vagyis

⁵⁷⁴ *Huf*, JK 1887, 301.

⁵⁷⁵ Ld. *Groisz*, Polgári törvénykezési rendtartás, 217–218.; *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 203.; *Jancsó*, Polgári törvénykezési jog², 164–166.

⁵⁷⁶ *Jancsó*, Polgári törvénykezési jog², 163.

⁵⁷⁷ *Huf*, JK 1887, 301.; *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 203. 1. lj.

⁵⁷⁸ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 206.

⁵⁷⁹ *Groisz*, Polgári törvénykezési rendtartás, 219.

amelyeket már korábban elő kellett volna adni.⁵⁸⁰ Az eshetőségi elv folyománya volt, hogy az utóbbiak lehetősége kizárt volt a rendes perben. Így például az alperes ellenvégiratában nem hivatkozhatott olyan bizonyítékra, amellyel a válasz tartalmát cáfolta meg, ugyanis ezt már a viszonzásban elő kellett volna adnia.⁵⁸¹

A *viszonzásban* is tartózkodni kellett az olyan előadásoktól, amelyeket az alperes már az elleniratban előadott vagy előadhatott volna (vagyis azt nem ismételhette meg), az alperes így legfeljebb utalhatott az ellenirat tartalmára: „Hogy az alperesek által adott nyilatkozatok hogyan értelmezhetők s azokat mi, úgy felperes miként értette: már elleniratunkban bőven kifejtettük.”⁵⁸² A viszonzásban ebből fakadóan a felperesi válaszban felhozottakat kellett megcáfolni, és az alperes azokhoz igazodva terjeszthetett elő nívumokat.

A *harmadik iratváltás* három tényezőt szükséges kiemelni: egyrészt, hogy csak esetleges volt és nem szükségképpen, másrészt azt a felperesnek végirat-beadási szándékát külön ki kellett jelentenie (Trt. 137. § 1. bek.),⁵⁸³ harmadrészt pedig, ha a felperes végiratot nyújtott be, akkor az alperesnek lehetőséget kellett biztosítani ellenvégirat beadására (ld. kétoldalú meghallgatás elve). Ebből az következett, hogy a viszonzás beadása által rendszerint berekesztettnek volt tekintendő, vagyis a végirat beadása vagy mellőzése a felek szabad tetszésétől függött. Ezen iratok mellőzésére tehát a Trt. 113. §-a (vagyis a mindkét fél mulasztása miatti megszüntnek nyilvánítás) nem volt alkalmazható.⁵⁸⁴

Ha a felperes végiratot kívánt benyújtani, akkor ennek hatánapját a perfelvételi jegyzőkönyvben ugyanúgy fel kellett jegyezni, mint a korábbi periratokat, a bíróság ilyenkor hatánapot tűzött „a *bejelentett* végirat beadására.”⁵⁸⁵ A felperes a végiratban csak olyan bizonyítékokat hozhatott fel, melyek a viszonzásban foglalt új ténykörülményekre és bizonyítékokra vonatkoztak. Az ellenvégirat csak a végiratban foglaltakra szorítkozhatott (Trt. 137. § 2. bek.), ezért a csak az ellenvégirathoz becsatolt okiratot így nem lehetett figyelembe venni.⁵⁸⁶

⁵⁸⁰ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 206.

⁵⁸¹ Budapesti kir. tábla 1904 január 20. 3779/1903. sz. a. D XCL. (1905) 220.; Budapesti kir. tábla 1904 szeptember 20. 2549/904. sz. a. D XCL. (1905) 221.

⁵⁸² Pécsi Kir. Törvényszék polg. 383/1873. MNL BaML VII. 2-b. 46. d. 27/1873.

⁵⁸³ *Falcsik*, Polgári perjog², 145.

⁵⁸⁴ C. 1870. jul. 28-án 7721. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 70.

⁵⁸⁵ Pécsi Kir. Törvényszék polg. 426/1873. MNL BaML VII. 2-b. 47. d. 34/1873.

⁵⁸⁶ C. 1894 február 28. 163. sz. a. D LXVI. (1894) 102.

5. A Trt. értékelése

Antal Tamás úgy fogalmazott, hogy „[e] jogszabályról a későbbi szakirodalom máig szinte dehonesztálóan fogalmaz, ennek ellenére tény, hogy évtizedekkel előzött meg más eljárási kodifikációt, és több kiegészítéssel, de majdnem fél évszázadig állt hatályban.”⁵⁸⁷ Nem véletlen, hogy a szakirodalom így emlékszik meg a Trt.-ről annak ellenére, hogy *Máthé Gábor* szerint a kortársak méltánytalanul titulálták a perrendet a legrosszabb jogalkotásnak.⁵⁸⁸

Magam is egyetértek a törvény negatív megítélésével, hiszen *19. századi szemmel* nézve rendkívül elavult volt. Ez különösen akkor tűnik ki, ha nemzetközi kontextusba helyezzük (ld. francia, genfi perrendtartásokat, a német perjogi kodifikáció állását stb.). E törvényt álláspontom szerint nem lehet kodifikációnak tekinteni,⁵⁸⁹ hiszen a kiegyezés után a jogalkotó nem tett mást, mint hogy a gyakorlatban már ismert és alkalmazott osztrák bírósági rendtartást, átgondolva és módosítva ugyan, de újra hatályba léptette (mintha az eredetihez alkotott volna egy novellát). Az így megalkotott törvény ugyanakkor nem tért el elődje *szellemiségétől*. A jogalkotó tisztában volt azzal, hogy a Trt. nem felelt meg a kor követelményeinek, ezért amint lehetett, nekilátott a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló perrend kodifikációjának.

A törvénnyel kapcsolatos legnagyobb probléma a halasztások korlátlan lehetővé tétele volt. Bár *Apáthy* szerint e téren sürgősen volt korlátozni a felek rendelkezését, az, hogy a bíróságoknak nem voltak megfelelő eszközei a velük szemben való fellépésre, azt eredményezte, hogy a perek parttalan elhúzódását nem lehetett megakadályozni. A Trt. e rendszere nem volt meglepő, kiindulva abból, hogy az AGO is a felek uralmára, valamint a bírói aktivitás hiányára épült. Érdekes ugyanakkor, hogy az AGO kétszeri bevezetése és a Trt. megalkotása más-más körülményekre vezethető vissza. Míg előbbi ugyanis a 18. századi peres eljárás elhúzódását annak rendi tagoltságában, illetve az eljárási határidők valamint az azokhoz kapcsolódó jogkövetkezmények hiányában látta,⁵⁹⁰ és azzal szemben kívánt fellépni, addig utóbbit a lényegében a perjogi dogmatika kiforratlansága indokolta.

A törvénynek ugyanakkor fontos erényei voltak. Tagadhatatlan tény ugyanis, hogy az eljárásjogi szabályozásban egy „biztos pontot” jelentett, hiszen a 19. század e pontján elfogadhatatlan lett volna, hogy az ITSZ által szabályozott, de egyébként még a rendi kor

⁵⁸⁷ *Antal*, Igazságügyminisztérium, 70.

⁵⁸⁸ *Máthé* in *Kiss/Varga*, 657.

⁵⁸⁹ *Völgyesi Levente* is kompilációnak nevezte a Trt.-t. *Völgyesi* in *Homoki-Nagy*, 241.

⁵⁹⁰ *Papp*, MJSz 2017/1., 89.

szabályaira is építő perjogi rendszer legyen hatályban Magyarországon akkor, amikor már csak tíz évre vagyunk a modernkori perjogtörténet egyik legfontosabb állomásától, a német polgári perrendtartás megalkotásától. Nem véletlen, hogy a Képviselőház jogügyi bizottsága is kiemelte, hogy a törvény *rendszeres mű* volt. Mindemellett pedig biztosította a jogegységet Magyarország és Erdély között.

Excursus II. – Az írásbeliség megkerülése: a bírói információ jogintézménye

1. A bírói információ lényege

A bírói információ az eventualitáshoz nem kapcsolódó, a korban a szóbeliséget a rendes eljárásba beszivárogtató jogintézmény volt. Az írásbeliségnek és bírói tanácsok rendszerének ugyanis komoly hátránya volt az ún. előadói rendszer, amely azt jelentette, hogy az előadó bíró (*referens*) valóban részleteiben ismerte az adott ügyet, a tanács többi tagja viszont általában az ő tudomása alapján. Előfordulhatott ugyanis, hogy a referens egy-egy tényállítást vagy bizonyítékot nem tartott fontosnak ismertetni vagy egyszerűen elfelejtette azt.⁵⁹¹

A bírói információ a referens személyében rejlő szubjektív hibákat próbálta kiküszöbölni. Ez valójában egy „perenkívüli jogcselekmény”⁵⁹² volt, amelynek lényege abban állt, hogy „a fél felvilágosítani akarja az előadón kívül (mert hiszen az előadó felvilágosítása csak nem szükséges) a bíróság többi tagjait, ha külön is fel akarja hívni figyelmüket oly körülményekre, amelyekről azt hisz, hogy az előadó nem fogja azokat kellően méltatni.”⁵⁹³ Ebben az esetben tehát (legtöbbször) az ügyvédek a tanács tagjait *magántudomás* útján értesítették az ügy általuk fontosnak tartott kérdéseiről. Az írásbeli eljárásban való szóbeli tájékoztatásnak nagy jelentősége volt az eljárás vonatkozásában, amelyet *Kenedi* találó megállapítása kellőképpen alátámaszt: „tulajdonképpen sem nem az észjog, sem nem a római jog az anyja a jogtudományoknak, hanem az információ. Ezt ugyan nem tanítják külön az egyetemen, de a ki nem tudja, az a földhöz vághatja a diplomáját.”⁵⁹⁴

⁵⁹¹ *Weisz*, ÜL 1910/42., 2.

⁵⁹² *Kenedi*, ÜL 1885/75., 2.

⁵⁹³ *Fodor*, JK 1910, 165. Bár a szerző munkájában több javaslatot is tett az információ kiküszöbölésére, maga is megjegyezte, hogy az előadói rendszer hibáinak teljes orvoslására csak a szóbeli peres eljárás lehetett alkalmas.

⁵⁹⁴ *Kenedi*, ÜL 1885/75., 2.

Az információ származhatott a felektől, a perbeli képviselőtől (ez volt a gyakoribb),⁵⁹⁵ sőt harmadik személytől is, amely kapcsán *Kenedi* – némi cinizmussal – megjegyezte, hogy „legjobb, ha a referensnek rokona, barátja, sógora vagy jó ismerőse informál.”⁵⁹⁶ Lehetséges volt akár a referens megkeresése, hogy felhívják a figyelmét az ügy fontosabb részleteire, de az is előfordult, hogy a tanács többi tagját informálták, hogy ne csak a referenstől szerezzenek tudomást a per eldöntése szempontjából lényeges körülményekről.

2. Jogirodalmi álláspontok a bírói információt illetően

A bírói információnak számos hátránya volt, így például veszélyeztette a bíró pártatlanságába vetett bizalmat, alkalmat adott a gyanú felkeltésére, felesleges költségeket okozott a feleknek és a bíró idejét feleslegesen igénybe vette.⁵⁹⁷ Ezen felül, mivel magántudomásról volt szó, az eljárás titkosságát is tovább fokozta. Perjogdogmatikai szempontból azért is volt e jogintézmény problematikus, mert az egyik fél a másik tudomása és ellenőrzése nélkül tudta befolyásolni a bíróságot.⁵⁹⁸ E hátrányok ellenére a jogtudomány megosztott volt az információ sorsát illetően, és a szakmai vita különösen az 1910-as évek elején volt élénk.⁵⁹⁹ Abban egyébként viszonylagos egyetértés volt, hogy a szóbeli eljárásban az informálás egyetlen fóruma a nyilvános szóbeli tárgyalás lehetett.⁶⁰⁰

König Vilmos egyértelműen az információ ellen foglalt állást, és szerinte az 1911. évi Pp.-nek egy azonnali sikere az volt, hogy megszűnt az információ. Ahogy fogalmazott: „[h]ogy mit jelent ez, ezt csak az tudja kellően értékelni, a kinek foglalkozásánál fogva alkalma volt ennek az institúciónak pusztító hatásával megismerkedni. Tulzás nélkül állithatjuk, hogy ezen a ponton Magyarország igazságszolgáltatása a legsötétebb középkor felfogásától nem állott messze.”⁶⁰¹ Álláspontja szerint az információ a bíró befolyásolásának törvényes eszköze volt, a peranyag egyoldalú megbeszélése sok esetben előidézhette, hogy a bíró akarata ellenére hamis és helytelen véleményt alkotott.⁶⁰²

⁵⁹⁵ *Popper*, ÜL 1910/34., 1.

⁵⁹⁶ *Kenedi*, ÜL 1885/75., 3.

⁵⁹⁷ *Térfi*, JK 1910, 218.

⁵⁹⁸ *Popper*, ÜL 1910/34., 1.

⁵⁹⁹ Ennek az volt az oka, hogy az országgyűlés elé került az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról szóló törvényjavaslat (KI 1910 XI. k. 329. ir.), amelyben ki kívánták mondani az információ tilalmát. Ezt végül csak a Ppé. tette meg.

⁶⁰⁰ Ezt az információt általánosan megtiltó Ppé. miniszteri indokolása is kiemelte. KI 1910 XI. k. 330. ir. 318.

⁶⁰¹ *König*, JÁ 1915, 44.

⁶⁰² Ld. részletesen *König*, JÁ 1915, 44–45.

Zala Imre is ellenezte a klasszikus értelemben vett információt, ugyanakkor úgy vélte, hogy amíg írásbeli az eljárás, akkor lehetőséget kell adni a feleknek, hogy ne csak az előadó bíró ismerje az ügyet. Ezt úgy látta megoldhatónak, hogy a peres felek mindegyikének jogot kívánt adni informáló irat annyi példányban való benyújtására, ahány tagja volt az ítélő tanácsnak. Javaslata szerint ezen informáló iratokat a bíróság elnökéhez kellett volna eljuttatni azzal a kérelemmel, hogy továbbítsa a tanács tagjainak.⁶⁰³ A szerző javaslatából látszik, hogy ügyelt arra, hogy a felek közvetlen kapcsolatba ne léphessenek a bíróságokkal annak érdekében, hogy a pártatlanság ne sérüljön.

Weisz Ödön nem értett egyet a fenti álláspontokkal. Szerinte az információ nem volt káros, a tanács tagjainak a per tartalmáról való előzetes tájékoztatása szükséges volt, mivel ugyanazon bírói tanács egy nap alatt számos ügyet tárgyalt, így egyes tények vagy körülmények az adott nap végére a bírók figyelmét elkerülhették a fáradtság miatt. Az információ még szóbeli eljárásnál sem árt, írásbeli eljárásnál pedig *egyenesen szükségesnek tartotta*.⁶⁰⁴

Popper Tódor az információt az ártalmatlan, de félremagyarázott intézménynek tartotta. Az írásbeliség veszélyeztette az igazság kiderülését, és éppen ezért feltette a kérdést, hogy vajon azzal, hogy a fél előzetesen tájékoztatta a tanács tagjait, veszélyeztették-e az igazság kiderülését. Szerinte az, hogy a bírák túlnyomó része elfogadta az információt, annak a bizonyítéka, hogy nem a függetlenség megtámadásának lehetőségére alkalmas eszközének, hanem az elavult írásbeliség hibáit kompenzációjának tekintették.⁶⁰⁵

Márkus Dezső ezzel szemben az információ ellen foglalt állást, mondván igaz ugyan, hogy lehettek az írásbeli perben olyan referensek is, akiknek előadása az periratokból kiegészítésre szorult, de szerinte „a tanács tagjaiban van annyi tapasztalat, annyi körültekintés és lelkiismeretesség, hogy ezt a kiegészítést önmaguk is provokálják, információ híján is, hiszen a perek nagy részében nincs is információ.”⁶⁰⁶ A szerző ehelyütt saját tapasztalatait hozta fel: számos ügyben informáltak, de ő maga sosem látta annak hasznát, mert olyat nem tudtak mondani neki, amit a periratokból nem észlelt vagy a referenstől nem hallott volna.⁶⁰⁷ Ehelyütt csak röviden utalok arra, hogy *Márkus* kir. curiai bíró volt, akinek kivételes felkészültségére alapozva egy bírósági szokást általánosságban

⁶⁰³ *Zala*, JK 1910, 320.

⁶⁰⁴ *Weisz*, ÜL 1910/42., 3.

⁶⁰⁵ *Popper*, ÜL 1910/34., 2.

⁶⁰⁶ *Márkus*, ÜL 1910/35., 1.

⁶⁰⁷ *Márkus*, ÜL 1910/35., 1. *Márkus* véleményével egyetértett *Róth*, ÜL 1910/37., 5–6.

megkérdőjelezni – legyen az akármilyen káros vagy hasznos – álláspontom szerint nem túl szerencsés, hiszen nem minden bíró rendelkezett akkor sem (ahogy most sem) ugyanolyan felkészültséggel. *Popper* válaszában felhozta, hogy az információra nem ideális védekezési eszközként hivatkozott, csupán az írásbeli eljárás egyes hibáinak orvoslására szolgáló segédeszközként, amely „*némelykor* használ és *sohasem* árt.”⁶⁰⁸

3. Az információ generális tilalmának kimondása

A kérdést végül az 1911. évi Pp.-t hatályba léptető 1912. évi LIV. törvénycikk rendezte, amely kimondta, hogy „[a]z ítélőbiráknak a bíróságnál folyamatban levő ügyekben a felektől, képviselőiktől vagy harmadik személytől magán értesítést (információt) elfogadniok nem szabad” (Ppé. 88. §). Bár előfordulhatott, hogy a bíróság nem tartott tárgyalást (ld. 1911. évi Pp. 254. §), a törvény miniszteri indokolása szerint nem volt „semmilyen elfogadható ok arra nézve, hogy a fél olyan esetben, amikor a bíró az ő meghallgatását nem tartja szükségesnek, magánúton a bíróhoz férközni és őt ellen nem őrizhető előadásokkal befolyásolni igyekezzék.”⁶⁰⁹ Ez azzal járt, hogy az információ elfogadása ettől kezdve fegyelmi vétség lett.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ *Popper*, ÜL 1910/37., 6. (kiemelés a szerzőtől átvéve).

⁶⁰⁹ KI 1910 XI. k. 330. ir. 318.

⁶¹⁰ *König*, JÁ 1915, 46.

IV. fejezet

Az eventualitás a plószai szellemiség tükrében

„Ha egyfolytában azután azt mondják, hogy oly törvényeket kell alkotni, a melyeket a nép megért, a melyek a népnek értelméhez szólnak, a melyek a nép érületének megfelelnek, akkor meg épen nem értem azt, hogy miképen lehessen az eshetőségi elv fentartása mellett lándzsát törni? mert azt hiszem, hogy nem lesz Magyarországon ember, a ki megérti azt, hogy az ő nyugtája nem fog figyelembe vétetni azért, mert csak a második tárgyaláson hozta fel és nem az elsőn.”⁶¹¹

Excursus III. – A rendes eljárás reformja és a törvényszéki egyesbíráskodás

A II. fejezetben láthattuk, hogy az eventualitás az osztrák perjog 19. századi történetében elsősorban nem a rendes eljárás reformján, hanem az ügyek rendes eljárásból való kivonása és a sommás eljárás térhódításán keresztül valósult meg. Utaltam továbbá arra is, hogy Magyarországon az 1890-es években milyen reformok eredményezték azt, hogy az ügyteher nagymértékben eltolódott a kir. járásbíróóságok felé. Ezek közül is kiemelkedik a sommás eljárás külön eljárási törvényben történő szabályozása (Se.), amely lényegében az 1911. évi I. törvénycikk (*e fejezet alkalmazásában: Pp.*) előtörvényének is tekinthető, hiszen egyrészt azon megoldásokat alkalmazta, amelyekre a Pp. is épült, másrészt pedig járásbíróági szinten a jogalkalmazás lehetőséget kapott arra, hogy „kipróbálja” a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló peres eljárást, még mielőtt a „rendes eljárásban”, azaz törvényszéki szinten is bevezetnék. Hozzá kell tenni továbbá azt is, hogy az igazságügyi kormányzat (amelynek élére 1899-ben maga Plósz került)⁶¹² a bírói kar és az ügyvédi kamarák visszajelzéseit felhasználva tovább finomíthatta a majdani Pp. szabályait. Így számos alkalommal hivatkozom olyan joggyakorlati szemelvényre, amely a Se. hatálya alatt keletkezett, hiszen a szabályozás annak alapjait tekintve megegyezett.

A fentiek alapján túlzás lenne azt állítani, hogy a magyar perjog a Pp. 1915. január 1-jei hatálybalépésével tért volna át a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség elvein alapuló pereskedésre. Ha ehhez hozzávesszük, hogy – ahogy arra korábban is utaltam – az ügyek 90%-a már 1881 óta a kir. járásbíróóságok elé tartozott, akkor belátható, hogy *de*

⁶¹¹ Plósz Sándor kir. igazságügy-miniszter felszólalása a Képviselőházban 1902. április 25-én. KN 1901 VI. k. 79.

⁶¹² Plósz miniszteri megbízatásáról ld. részletesen Szívós, FORVM Szeged 2020/1., 554–556.

facto a rendes eljárás volt valójában a kivétel és a sommás a főszabály. Ez megfelelt annak a tendenciának, amely az osztrák perjog 19. századi fejlődéstörténetét is jellemezte.

Ezen folyamatoktól függetlenül a rendes eljárás reformját nem lehetett „parlagon” hagyni, hiszen *de iure* az volt az általános perrendi forma, mégpedig azért, mert az volt a törvényszéki eljárás, ahol a társasbíráskodás mint főszabály megvalósulhatott. Az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871. évi XXXI. törvénycikk miniszteri indokolása ki is mondta, hogy

„[e]lfogadtatott azon elv, hogy a birói hatóságot *első folyamodásilag is rendszerint társas bíróságok gyakorolják*, és hogy csak némely csekélyebb és sürgős elintézést igénylő ügyek elintézése bizassék egyes bírákra, [...] mert a nemzet által olyannyira sürgetett szóbeli eljárás a mai korbeli jogtudomány és joggyakorlat tanúsága szerint, teljesen csak társas-bíróságokkal léptethető életbe, és az ügyek gyors és igazságos elintézésére célzó üdvös hatását csak ezek mellett fejtheti ki.”⁶¹³

A rendes eljárás alapját tehát a társasbíráskodás adta, amely ugyanakkor a két, elsőfokon eljáró bíróság közül csak a kir. törvényszéken valósulhatott meg, tekintettel arra, hogy a járásbírószágon egy hivatásos bíró járt el.

Az általános törvényszéki elsőfokú hatáskörnek tehát a társasbíráskodás volt az alapja, amely „általános hatáskör” 19. század végétől – a fentebb leírtakból következően – inkább szimbolikusan volt mondható. Ez a jelképes jelentőség végül 1923-ban szertefoszlott, amikor a törvényszéken is bevezették az egyesbíráskodást,⁶¹⁴ igaz, ideiglenes jelleggel. *Fodor Ármin* is kiemelte, hogy a törvényszéki egyesbíráskodást törvényerőre emelő 1925. évi Ppn. azt csak három évre rendelte el. Álláspontja szerint „[a] törvényhozás tehát ezzel kifejezést adott annak az állásfoglalásának, hogy a törvényszéki egyesbíráskodást csak a kivételes helyzet következtében tartja megokoltnak és hogy három év elteltével a kir. törvényszéknek elsőfokban is tanácsban kell határozniok.”⁶¹⁵

A törvényszéken való általános társasbíráskodás visszavezetése azóta sem történt meg, azt ugyanis az 1928. évi XXII. törvénycikk további három évvel (1. § 1. bek.), a Te. pedig a „törvényhozás további rendelkezéséig” hosszabbította meg (Te. 140. § 1. bek.).

⁶¹³ KI 1869 III. k. 330. ir. 275. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁶¹⁴ Ennek háttéréről ld. részletesen *Szivós*, FORVM Doctorandum X., 216.

⁶¹⁵ *Fodor*, JÁ 1926, 68.

1. Plósz Sándor eshetőségi elvről vallott felfogása

1.1. Az eshetőségi elv elejtése a plószai felfogásban

A Pp. más perrendekhez hasonlóan meghatározta a keresetlevél tartalmi kellékeit, amelyek közül az értekezés szempontjából az bír relevanciával, hogy annak magában kellett foglalnia a felperesnek a *perfelvételi határnapon előadandó kereset közlését*, vagyis a jog előadását, amelyet érvényesíteni akart és a határozott kérelmet (Pp. 129. § 1. bek. 3. pont). Itt figyelhető meg leginkább Plósz absztrakt keresetjog-elméletének egyik legfontosabb eredménye, ugyanis részben e szabály bevezetésével kívánta kivezetni a perrendből az *eshetőségi elvet*, amely korábban a polgári perjogot jellemezte. Ezen elv megjelenése ugyanis azt eredményezte, hogy a kereset legfontosabb alkatrészévé a tényalap vált, mellette szerepelt a jogalap és a kérelem, a jogállítás viszont egészen háttérbe szorult.⁶¹⁶ Az eshetőségi elv ugyanis azt jelentette Plósz szerint, hogy az *in iudicio* eljárás (érdemleges tárgyalás) egy része a permetszés (*litis contestatio*) előttré került át (a peralapításra) az eljárás gyorsítása céljából.⁶¹⁷

Ami a 129. § 3. pontja kapcsán még kiemelendő, hogy Plósz azért követelte meg csak a jogállítást, mivel álláspontja szerint a per tárgya a jogállítást, nem pedig a tényállítást vagy az ezekből levonható következtetések, hiszen a per célja az, hogy a bíróság a jogállítást felett hozzon ítéletet.⁶¹⁸ Megosztotta a kor perjogtudományát az individualizáció és a szubsztanciálás közötti különbség. Miután Plósz a jogállítást előtérbe helyezte a tényállítással szemben (az eshetőségi elv kirekesztése érdekében), a Pp. a tények előadását csak olyan mértékben követelte meg, amely feltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy az állított jog a felperes jogát más jogoktól megkülönböztesse, vagyis *igényét individualizálhassa*. Ezt a kortársak közül többen is kritikával illették. Magyary szerint „a kereset a jogvédelmi érdeket kitevő tények — a kereseti tényalap — előadásából és a jogvédelem iránti kérelemből áll. Csak sajnálni lehet, hogy a keresetnek ezen két alkotóeleme közül az első, a tényelőadás a Pp.-ben kellő kifejezésre nem jutott.”⁶¹⁹ Jancsó is aggályát fejezte ki emiatt: „helyes volt-e a mi viszonyaink között a régi megszokottat (*substantiatot*) elhagyva, az *individualisatio* álláspontjára helyezkedni?”⁶²⁰

⁶¹⁶ Plósz, Magyar Igazságügy 1876, 244–245.

⁶¹⁷ Plósz, Magyar Igazságügy 1876, 245.

⁶¹⁸ Plósz, Perbeli beismerés, 235.

⁶¹⁹ Magyary, Magyar polgári perjog², 354.

⁶²⁰ Jancsó, Polgári perrendtartás I., 375.

A tényelőadásokat a Pp. háttérbe szorította, azoknak csak előkészítő szerepet tulajdonított, amely abban öltött testet, hogy ha a fél a tárgyalás előkészítésére vonatkozó kötelességét elmulasztotta, és emiatt a tárgyalást el kell halasztani, a mulasztásával okozott költséget viselni tartozott (Pp. 179. és 203. §§).⁶²¹

1.2. A tényállítások és bizonyítékok szabad előterjesztése

Plósz a német és osztrák perrendtartások koncepcióját követve a szóbeli tárgyalás egységességét helyezte az eshetőségi elv helyébe, a miniszteri indokolásban kifejezetten kiemelve, hogy a törvény megtagadta az eventualitás alkalmazását.⁶²² A Pp. 221. § 1. mondata úgy rendelkezett, hogy „[t]ényállítások, az ellenfél tényállításaira való nyilatkozatok, a bizonyítékok megnevezése vagy felmutatása és a rájuk vonatkozó nyilatkozatok rendszerint bármikor megtehetőek annak a tárgyalásnak a bezárásáig, a mely a fennforgó kérdést elintéző határozatot megelőzi.” Ezzel a törvény kimondta a szóbeli eljárásoktól elválaszthatatlan azon elvi tételt,⁶²³ hogy „a szóbeli tárgyalás [...] egységes egész.”⁶²⁴ Éppen ezért e szabályt – ahogy azt az eventualitás dogmatikai alapjai vonatkozásában korábban bemutattam – kétféleképpen szokás nevezni: a szabad perbeli cselekvés elveként vagy a szóbeli tárgyalás egységességeként.

A Pp. a perbeli cselekvés szabadágát ugyanúgy korlátozta, mint a német és az osztrák perrendek, így azok részletes ismertetésétől ehelyütt eltekintek. Lényegesebb és a plósz felfogásból következően rendkívül érdekes kérdés volt ugyanakkor, hogy milyen esetekben választotta a törvény mégis az eshetőségi elvet. A továbbiakban ezek bemutatására kerül sor.

2. Az eventualitás legfontosabb alkalmazási helye: a pergátló kifogások előadása

A perfelvételi határnapon a kereset közlését követően az alperes kétféleképpen nyilatkozhatott: előterjeszthetett *alaki védekezést*, amikor is pergátló kifogásra hivatkozott, és kérelme az eljárás megszüntetésére irányult, valamint *érdemi védekezést*, amikor a kereset érdemére nyilatkozott. Ez utóbbit nevezzük perbebecsátkozásnak, amely szintén kétféle lehetett: elismerés, amikor az alperes a felperes követelését nem vitatta, azzal egyetértőleg nyilatkozott vagy érdemleges ellenkérelem, amellyel a felperesi igény

⁶²¹ KI 1910 IV. k. 73. ir. 273.

⁶²² KI 1910 IV. k. 73. ir. 310.

⁶²³ Materialien I., 261.

⁶²⁴ KI 1910 IV. k. 73. ir. 310. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

legalább részleges vitatása történt meg.⁶²⁵ A Pp. perbebocsátkozás alatt ugyanakkor „technikus értelemben” az érdemleges ellenkérelmet értette.⁶²⁶

A Pp. mind a keresetre, mind az ellenkérelemre *írásból történő felolvasást írt elő* (Pp. 178. § 3. bek.; 185. §). A miniszteri indokolás ezzel kapcsolatban fel is vetette a kérdést, hogy „nem volna-e elegendő a keresetnek és az ellenkérelemnek írásban letétele felolvasás nélkül. Ez egyrészt nem sértené a szóbeliség elvét, amely csak az érdemleges tárgyaláson, a peranyag megvitatásában és tisztázásában bír fontossággal, másrészt időmegtakarítással járna a bíróságra és a felekre egyaránt.”⁶²⁷ A Pp. ugyanakkor azért tartotta fontosnak a szóbeli ismertetést is, mivel a bíróság már ekkor észlelhette a hivatalból figyelembe veendő pergátló körülményeket és fel tudta mérni, hogy mikorra tűzze ki az érdemleges tárgyalást.⁶²⁸ Másrészt pedig a kereset és az ellenkérelem szóbeli ismertetése nem vett sok időt igénybe, mivel *a)* csak a keresetet (Pp. 129. § 1. bek. 3. pont) kellett ismertetni és nem a teljes keresetlevelet (sőt, ha a felperes keresetét változatlan tartalommal fenntartotta, a bíróság el is tekinthetett az ismertetéstől – Pp. 178. § 2. bek.), és *b)* az érdemleges ellenkérelem csak azt tartalmazhatta, hogy az alperes kéri a felperest keresetével elutasítani és a perköltségek megfizetésére kötelezni, tekintve, hogy a Pp. nem ismerte a francia perjogban alkalmazott *conclusions motivées* jogintézményét.⁶²⁹

A felperes keresete vonatkozásában az alperes *mást nem mondhatott* (azaz kérelmét tényekkel és bizonyítékokkal nem támaszthatta alá), hiszen a Pp. – ahogy a miniszteri indokolás is kiemelte – „nem kívánja, *sőt nem is engedi meg*, hogy az alperes az ellenkérelmet indokolja. [...] [Az] a perfelvételi tárgyaláson nem is volna lehetséges, mert csak az előkészítés eredménye lehet, amely a javaslat szerint a perfelvételi tárgyalás után történik.”⁶³⁰

A pergátló kifogás *egy vagy több perelőfeltétel hiányának (vagyis perakadálynak) a perfelvételi határnapon az alperesi perbebocsátkozás előtt való érvényesítése* volt.⁶³¹ Legegyyszerűbben úgy lehet megfogalmazni a pergátló kifogások lényegét, hogy az alperes nem járult hozzá a peralapításhoz, azt vitássá tette, amely nem volt más, mint per a perben,

⁶²⁵ Meszlény, Bevezető a polgári perrendtartáshoz, 193.

⁶²⁶ Bacsó, Polgári perrendtartás, 116.

⁶²⁷ KI 1910 IV. k. 73. ir. 292.

⁶²⁸ KI 1910 IV. k. 73. ir. 292.

⁶²⁹ E jogintézmény „a periratok lényegének, folyamányainak kivonata, összeállítása” volt, a francia perben a felek „indokolt zárindítványaikban” vonták össze perirataik lényegét. Dell’Adami Rezső előadása a Magyar Jogászegylet 1883. december 1-én tartott teljes-ülésén. MJÉ XVI., 68.; *Magyary*, Alaptanok, 106–107.; *Kálniczky*, Sürgősségi eljárás, 448.

⁶³⁰ KI 1910 IV. k. 73. ir. 297. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁶³¹ Gaár, Polgári perrendtartás I., 154.

ugyanis „az a kérdés pedig, hogy a kereset alapján a per létrejöhet-e vagy nem, vagyis a pergátló körülmény fennforgásának kérdése a keresettel érvényesített jog létrejöttének kérdésétől egészen különböző kérdést képez, mert a per létrejöhet akkor is, ha a keresettel érvényesített jog egyáltalán nem létezik.”⁶³²

A fent ismertetett fogalommeghatározásból két elemet szükséges kiemelni. Egyfelől mivel a peralapítás kizárólagos formája a perfelvételi tárgyalás volt, a pergátló kifogások előadásának főszabály szerint ott kellett megtörténnie. Másfelől pedig kihangsúlyozandó, hogy erre az alperesnek a perbebocsátkozás előtt kellett sort kerítenie. Ez az egymásután elvéből következik, hiszen az érdemi védekezés (azaz a perbebocsátkozás) csak akkor bírt relevanciával, ha perakadály fennállása miatt a bíróság nem szüntette meg a pert.

Bár az egyes pergátló kifogásokat a Pp. felsorolta (Pp. 180. § 2. bek.), ezek részletes elemzésétől ehelyütt eltekintek, tekintve, hogy az nem képezi a dolgozat tárgyát. Ebből fakadóan csak azon részkérdésekre térek ki, amelyek a pergátló kifogások *előterjesztésével* és az azokról való *döntéssel* voltak összefüggésben.

2.1. A pergátló kifogások előadása

IV. kiemelt jogeset: Az alperesek sem a perfelvételi tárgyalás 2./ számú jegyzőkönyvében, sem az ehhez csatolt 3./ és 4./ számú különiratokban nem nyilatkoztak a perbebocsátkozás kérdésében, hanem egyrésztől hivatkoztak arra, hogy nem volt elegendő idejük a perfelvételre való előkészülésre a kereset kései közlése miatt és emiatt halasztást kértek, másfelől pedig azt a kérelmet terjesztették elő, hogy a bíróság a felperest mint külföldi honost perköltség-biztosíték adására kötelezze. E kérelmet, amelyről az alperesek kifejezetten kijelentették, hogy nem pergátló kifogásként terjesztették elő, a bíróság a felekkel megtárgyalta és ezután azt pergátló kifogásnak minősítette és ítélettel elutasította.⁶³³

Ugyan a szóbeli per az eshetőségi elvet nem alkalmazza, a pergátló kifogások előadása kapcsán azzal a kivételes esettel találkozunk, hogy az alperes azokat *együttesen* tartozott előadni és később csak annyiban hivatkozhatott permegszüntetési okra, amennyiben azt a bíróság egyébként az eljárás során végig hivatalból köteles volt észlelni (e pergátló kifogásokat 1. Pp. 180. § 3. bek.) vagy amennyiben a fél ezzel kapcsolatos mulasztását kimentette (Pp. 180. § 1. bek.). Így amennyiben az alperes hivatalból figyelembe veendő pergátló kifogásra hivatkozott, azt az előkészítő iratban⁶³⁴ vagy az érdemleges tárgyaláson

⁶³² Nagyvárad kir. ítélőtábla 1899 február 23. 1899. H. 2. sz. a. T III. (1900) 464.

⁶³³ Kúria 1920 dec. 9. P. VII. 2670. sz. PD VI. (1922) 23.

⁶³⁴ Pestvidéki Kir. Törvényszék P.II.159/1916/3. MNL PML VII. 1-b. 3. d. 159/1916.

is megtehetette.⁶³⁵ A Pp. megoldása a pergátló kifogások előadása tekintetében lényegében megegyezett az Se. szabályozásával.

Kérdésként merülhetett fel, hogy abban az esetben, ha második perfelvételi tárgyalásra kerül sor, akkor előterjeszthető-e a pergátló kifogás, hiszen addig még nem történt meg a perbebocsátkozás. A Kúria eseti döntésében erre a kérdésre nemleges választ adott:

„A törvénynek ebből [értsd: a 180. § utólagos előadást megnyitó lehetőségének] a tartalmából kétségtelen, hogy a pergátló kifogás utólagos előterjesztésének tilalma nemcsak arra vonatkozik, hogy perbebocsátkozás után pergátló kifogással élni rendszerint nem lehet, hanem arra is, hogy az alperes rendszerint perbebocsátkozás előtt sem terjeszthet elő olyan kifogást, amelyet korábban előadott pergátló kifogásával *együttesen érvényesíthetett volna*. Az alperesek tehát második pergátló kifogásukkal, amelyet az első pergátló kifogás tárgyalásának bezárása után terjesztettek elő, elkéstek, hacsak nem forognak fenn azok a kivételes esetek, amelyekben a törvény a pergátló kifogás utólagos előterjesztését megengedi.”⁶³⁶

Alföldy szerint itt joghézag állt fenn, szerinte ugyanis előfordulhatott, hogy a „perfelvételkor a bíróság illetékesnek mutatkozik s a pergátló kifogást elutasítják, később azonban kiderül, hogy a határozat indokául szolgáló föltevés teljesen alaptalan volt s a bíróság egyáltalában nem illetékes.”⁶³⁷ Álláspontja szerint a törvényszöveget ki kellett volna egészíteni azzal, hogy „[h]a azok az adatok, melyek a bíróság illetékességének megállapítására alapul szolgáltak, koholtnak bizonyulnak s kitűnik, hogy a bíróság egyáltalában nem illetékes, alperes az eljárás bármely szakában pergátló kifogást emelhet, még akkor is, ha ily kifogást a perfelvételkor már használt.”⁶³⁸

A Pp. a fenti helyzetet ugyanakkor két irányból is rendezte: egyfelől a hatáskör és az illetékesség hiánya az eljárás bármely szakában hivatalból figyelembe veendő pergátló kifogás volt (Pp. 10. § 1. bek. és Pp. 50. § 1. bek.), így arra a perfelvételt követően is lehetett hivatkozni; másfelől a törvény azt is kimondta, hogy a hatáskör hiányát a perbebocsátkozás után akkor lehet figyelembe venni, ha az nem a pertárgy értékétől függ (Pp. 10. § 2. bek.), az illetékességet pedig csak kizárólagos illetékesség fennállása esetén (Pp. 50. § 2. bek.).⁶³⁹

⁶³⁵ Szegedi Kir. Törvényszék P.I.4325/5/1919. MNL CsML VII. 1-b. 676. d. 233/1920.

⁶³⁶ Kúria 1931. febr. 17. P. I. 7456/1930. sz. PD XVI. (1932) 148. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁶³⁷ *Alföldy*, JK 1904, 226.

⁶³⁸ *Alföldy*, JK 1904, 227.

⁶³⁹ Ezt a kérdést egyébként a sommás eljárás is rendezte, és a joggyakorlat is alkalmazta. Curia I. H. 2/1905. 1905 január 24. F XI. (1906) 2140.

Az eljárás során az alperesnek kifejezetten *hivatkoznia kellett arra*, hogy pergátló kifogást kíván emelni és kérnie kellett a bíróságtól, hogy szüntesse meg a pert, a „szabatos kérelem nélküli puszta felemlítés” pergátló kifogásnak nem volt tekinthető.⁶⁴⁰ A *IV. kiemelt jogeset* a másik oldalról közelítette meg a problémát, mivel amennyiben az alperes egy nyilatkozatáról kifejezetten kijelentette, hogy nem pergátló kifogásként terjeszti elő, akkor a bíróság azt nem bírálhatta el akként, hiszen az ezzel ellentétes eljárás a „legszélesebb körű perorvoslatra és ezzel a per elnyújtására alapot nyújtván, nem az alperesre, hanem a felperesre sérelmes.”⁶⁴¹ Megjegyzendő, hogy bár a bíróság megsértette a rendelkezési elvet, azon belül is a kérelemhez kötöttség elvét, eljárása logikusnak mondható, hiszen az alperes két eljárási cselekménnyel élhetett a perfelvételi tárgyalás során a felperes igényével szemben: pergátló kifogást emelhetett vagy perbebocsátkozhatott. Mivelhogy az alperes nem bocsátkozott perbe (arról nem nyilatkozott), a bíróság az ő eljárási cselekményét *a contrario* pergátló kifogásnak tekintette annak ellenére, hogy az alperes kiemelte, hogy nem akként hivatkozik a felperes perköltségbiztosíték-adási kötelezettségére.

2.2. Döntés a pergátló kifogásokról és a költségmarasztalás problematikája

V. kiemelt jogeset: A felperes keresetében az anyja után járó kötelesrész fejében való marasztalást kért, a keresetlevélben követelt egyfelől 1982,50 koronát, másfelől pedig azon vagyontárgyakat vette alapul, amelyeket a megajándékozott alperes az örökhagyótól ajándékba kapott, illetve részben az örökhagyót a közszerzemény alapján megosztásából kifolyólag megillető vagyon gyanánt, részben ennek hagyatékaként vett birtokába. A pertárgy értékét így 3965 koronában jelölte meg, amely a Pp. 1. § 1. pontja értelmében a kir. törvényszék hatáskörébe tartozott. Az alperes hatáskör hiányára alapítva *pergátló kifogást emelt* (Pp. 180. § 3. pont). Vitatta a pertárgy értékének helyes megjelölését, mondván, hogy a felperes rosszul jelölte meg a kötelesrész alapjául figyelembe vehető összeget, mivel csak a tőkét kell a pertárgyérték alapjául venni. Az elsőfokú bíróság *ítéletében* az alaki védekezésnek helyt adott és a pert megszüntette. A döntés ellen a felperes fellebbezett, a másodfokú bíróság pedig helyt adott a fellebbezésnek és elvetette az alperes pergátló kifogását. Az ügyet így „érdembeni tárgyalás és a per, valamint [...] fellebbezési költségek viselésének kérdésére is kiterjedő érdembeni ítélethozatal végett az elsőbírósághoz visszautasítja”, mivel a költségviselés kérdésében való döntés a bíróság álláspontja szerint az 508. § 3. bekezdése alapján ebben az esetben a végítéletre tartozott.⁶⁴²

⁶⁴⁰ Curia I. G. 391/1903. 1903 december 9. F X. (1905) 1890.; Kúria 1915 jan. 27. Rp. II. 782. sz., PD I. (1916) 200.

⁶⁴¹ Kúria 1920 dec. 9. P. VII. 2670. sz. PD VI. (1922) 23.

⁶⁴² Budapesti kir. tábla 1916 febr. 19. P. III. 14,567. sz. PD II. (1917) 170.

2.2.1. A döntés formája

A pergátló kifogásokról és ezzel a per megszüntetésének kérdéséről a törvényszék mindig, a járásbíróság pedig helyt adás esetén *ítélettel* döntött. Ugyanilyen formában döntött a másodfokú bíróság is.⁶⁴³ Ha a járásbíróság elutasította az alaki védekezést, az *végzés* formájában történt (Pp. 181. §). E felosztás meghatározta a perorvoslati lehetőségeket is, tekintve, hogy ítéletek ellen minden körülmények között lehetett fellebbezéssel élni, a járásbíróság pergátló kifogásokat elutasító végzése ellen azonban nem volt helye felfolyamodásnak, akkor sem, ha azt a kir. törvényszék hozta másodfokon (kvázi elsőfokú bíróságként).⁶⁴⁴ Az alperes ilyenkor az ügy érdemében hozott határozat elleni fellebbezéssel sérelmezhetette a pergátló kifogások elutasítását (Pp. 181. § 5. bek.). A főszabályi ítéleti forma előírásának pont az volt a célja, hogy a fellebbezés lehetősége előtt megnyissa az utat a pergátló kifogások elintézésének fontossága miatt.⁶⁴⁵ *Fodor* szerint a fellebbezés lehetőségének biztosításából „a fellebbezési bíróságra munkatöbblet nem származik, mert az ilyen ítélet elleni fellebbezést az Pp. 513. §. értelmében rendszerint nyilvános előadás útján fogja a fellebbezési bíróság elintézni.”⁶⁴⁶ Ennek helytállóságával kapcsolatban a feltárt levéltári források alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni, mind a nyilvános előadásra,⁶⁴⁷ mind a szóbeli tárgyalásra⁶⁴⁸ akadnak példák a joggyakorlatban, de egyik dominanciáját sem lehet megállapítani.

Az Se.-ben bár az érdemtől elkülönítve kellett minden esetben tárgyalni a pergátló kifogásokat (Se. 28. §), több, ettől eltérő megoldás is megjelent a gyakorlatban, amely a Pp.-re is kihatással volt. A pergátló kifogásnak történő helyt adásról, azaz a per megszüntetéséről külön határozatot kellett hozni, de az alaki védekezés elutasítása a végítéletben is megtörténhetett, de csak abban az esetben, ha az alperes pergátló kifogását a perbebocsátkozás után adta elő és a bíróság a felperes kérelmére elrendelte azoknak az per érdemével együttes tárgyalását (Pp. 181. § 4. bek.). A Nagyvárad Kir. Ítéltábla egy döntésében kiemelte, hogy akkor is elutasítottak kellett tekinteni a pergátló kifogást, ha a bíróság az ügy érdeméről döntött, de a pergátló kifogásokról külön határozatot nem

⁶⁴³ Kúria 1933. nov. 17. P. IV. 6076/1932. sz. PD XIX. (1935) 76.

⁶⁴⁴ Curia II. H. 3/95. 1895. május 15. F I. (1897) II.

⁶⁴⁵ *Fodor*, Perfelvétel, 132–133.

⁶⁴⁶ *Fodor*, Polgári perrendtartás, 109. *Pap* a döntés formáját másodrangú kérdésnek tartotta és a fellebbviteli lehetőséget nem tartotta helyénvalónak. *Pap*, Perjogi tanulmány, 91.

⁶⁴⁷ Szegedi Kir. Ítéltábla P.III.233/1920/9. MNL CsML VII.1-b. 676. d. 233/1920.; Szegedi Kir. Törvényszék Pf.I.5433/1920/8. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 182/1921.

⁶⁴⁸ Szegedi Kir. Ítéltábla P.I.160/1920/8. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 160/1920.; Szegedi Kir. Ítéltábla P.III.147/1920/10. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.;

hozott.⁶⁴⁹ Megjegyzendő, hogy ez utóbbi határozat még a sommás eljárás hatálya alatt született, amikor a törvény ezt a kérdést még nem rendezte.

A Gyulai Kir. Törvényszék egy fellebbezési ügyben végítéletet hozott, amely kettős tartalmú volt: „A kir. törvényszék az alperes által a kir. járásbiróság részéről a pergátló kifogás tárgyában hozott végzés elleni használt fellebbezés[t] visszutasítja. Érdemben: A kir. járásbiróság végítéletét helyben hagyja.”⁶⁵⁰ E megoldás ugyanakkor perjogilag helytelen volt, hiszen a visszautasítás mint terminológia csak végzésekben jelenhetett meg. Azt is hozzá kell tenni, hogy a Pp. a végzés elleni devolutív perorvoslatot felfolyamodásnak nevezte, amely kevesebb eljárásjogi garanciával járt, mint a fellebbezés. A kir. törvényszék eljárása akkor lett volna szabályos, ha a végítéletben kimondja az elsőfokú ítélet hatályában történő fenntartását és az indokolásban utal arra, hogy a pergátló kifogások elvetésének sérelmezése nem megalapozott. Ha ugyanakkor az alperes önálló felfolyamodással támadta volna meg az elutasító végzést, akkor helyes lett volna a visszautasítás, ugyancsak végzés formájában.

A kifogást mindig annak a bíróságnak kellett elbírálnia, amelyik előtt azt felhozták, így például, ha az alperes illetékességi kifogást emelt és annak a bíróság helyt adott, akkor nem volt helye áttételnek. A pert ebben az esetben meg kellett szüntetni, és a felperest marasztalni kellett az okozott perköltségben.⁶⁵¹ E gyakorlat ugyanakkor nem helyeselhető, mivel a hatáskör vagy az illetékesség hiánya a bírósághoz kapcsolódó perakadály, amely áttétellel orvosolható. A permegszüntetés csak akkor lehetett ez esetben jogkövetkezmény, ha a keresetlevél alapján nem volt megállapítható, hogy melyik bíróság jogosult az eljárásra, egyébként ugyanis a pert át kellett tenni a hatáskörrel, illetékességgel rendelkező bírósághoz.⁶⁵²

A döntés formájával kapcsolatban még arra szükséges röviden utalni, hogy a Pp.-nek rendeznie kellett azt a kérdést, hogy a bíróságnak az elutasító ítélet jogerőre emelkedését meg kell-e várnia az ügy további tárgyalásához. Ez a kérdés azért volt fontos, mert ha a bíróság lett volna minden esetben a pergátló kifogást elvető határozat jogerőre emelkedését bevárni, akkor az alperes a pert elhúzhatta volna. Másrészt azonban a bíróság, ha minden esetben folytatnia kellett volna a jogerő bevárása nélkül az eljárást, felmerülhetett volna, hogy abban az esetben, ha a fellebbezési bíróság a pergátló

⁶⁴⁹ Nagyvárad kir. ítélőtábla 1896 febr. 20. 1895. G. 54. sz. a. T II. (1899) 806.

⁶⁵⁰ Gyulai Kir. Törvényszék Pf. 3680/1921/6. MNL CsML VII.1-b. 692. d. 401/1922.

⁶⁵¹ Kúria 1914 április 6. 234/1914. P. sz. PD I. (1916) 74.

⁶⁵² Az áttétellel együtt a pert is meg kellett szüntetni, hiszen a bíróság nem volt jogosult eljárni. Ehelyett arra kívántam utalni, hogy mikor van helye áttétel nélküli permegszüntetésnek.

kifogásnak helyt ad, az érdemleges tárgyalás kárba vész és a feleknek költségeket okozott. Ez különösen a törvényszéki eljárásban bírt jelentőséggel,⁶⁵³ ezért a Pp. lehetőséget adott arra a bíróság számára, hogy bevárja az elutasító ítélet jogerőre emelkedését, de csak törvényszéki eljárás esetén (mivel járásbíróság előtt az elutasítás végzéssel történt) és ha a felperes nem kérte a tárgyalás folytatását (Pp. 181. § 3 bek.).

2.2.2. A perköltségviselés problematikája

Mivel a bíróságok *főszabály szerint ítélettel* döntöttek e kérdésben, rendelkezni kellett a perköltségviselésről is, hiszen a perköltség viselésének egyik általános szabálya, hogy arról a bíróság az eljárást befejező határozatban dönt (Pp. 424. §).⁶⁵⁴ Perköltségviselés szempontjából egyszerű volt annak a megítélése, ha a kir. törvényszék kifogásokat elvető ítéletét a kir. ítélőtábla helybenhagyta, mivel ilyenkor az alperes viselte a perköltséget.⁶⁵⁵ Kivételt képezett, ha a bíróság a perköltségeket kölcsönösen megszüntette. Ilyen eset volt például amikor az alperes azért hozott fel illetékességi kifogást, mert a felperes a keresetlevélhez nem csatolta az illetékességet alátámasztó okiratot, így a második perfelvételi tárgyalás az alperestől függetlenül az okirat bemutatása miatt szükséges volt.⁶⁵⁶

Amennyiben a bíróság az elsőfokú ítéletben elvetette a pergátló kifogást, de a perköltségviselésről nem rendelkezett, és az ítéletet csak az alperes támadta meg, a felperes a költségviselés hiánya tekintetében nem fellebbezett, akkor a fellebbezési bíróság ebben a körben nem intézkedhetett, hanem csak a fellebbezési költségekben marasztalhatta az alperest.⁶⁵⁷

A továbbiakban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy miképpen kellett megítélni, ha az elsőfokú bíróság ugyan *ítélettel helyt adott* a pergátló kifogásnak és ezzel a pert megszüntette, de a felperes fellebbezése (felülvizsgálati kérelme) folytán a perorvoslat elbírálására jogosult bíróság azokat *ítélettel elvetette*, akkor ki és hogyan viseli a perköltséget. Az elvetés ugyanis azt jelentette, hogy folytatni kellett az eljárást. A joggyakorlatot nézve azt láthatjuk, hogy divergálnak az egyes bírósági döntések. Két fő álláspontot különböztethetünk meg:

⁶⁵³ Fodor, Perfelvétel, 133.

⁶⁵⁴ Ezzel egyezően I. Budapesti kir. ítélőtábla 1895 augusztus 22. I. H. 11. sz. a. T I. (1898) 19.

⁶⁵⁵ Szegedi Kir. Ítélőtábla P.I.123/1920/6. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 123/1920.; Szegedi Kir. Ítélőtábla P.II.913/1922/11. MNL CsML VII.1-b. 694. d. 913/1922.

⁶⁵⁶ Szegedi Kir. Törvényszék P.I.5040/1921/4. MNL CsML VII.1-b. 687. d. 1150/1921.

⁶⁵⁷ Kolozsvári kir. ítélőtábla 1916 márc. 8. P. I. 220. sz. PD II. (1917) 280.

A kisebbségi vélemény, mint például az *V. kiemelt jogeset* szerint a pergátló kifogást elvető fellebbezési (felülvizsgálati) ítéletnek csak azt kellett megállapítania, hogy az eljárás során milyen költségek keletkeztek, azonban *az ennek viseléséről való döntést vissza kell utalni az elsőfokú bíróság elé.*⁶⁵⁸ A másik megközelítés arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fellebbezési (felülvizsgálati) ítéletnek *rendelkeznie kell a perköltségviselésről, az az alperest terheli,*⁶⁵⁹ mivel annak viselésének kérdése a magánjogi ügy elintézésétől független volt.⁶⁶⁰

A két megoldás között egyfajta átmenetet képezett az az eset, hogy ha a felperes nem kérte, hogy a bíróság az alperest a sikertelen pergátló kifogással okozott költségekben már az azt elvető határozattal marasztalja, akkor ez a végítéletre volt hagyható,⁶⁶¹ tehát lényegében a kérelemre történő eljárás elve alapján történt a marasztalás, amely a rendelkezési elv szempontjából aggályos, hiszen az nem biztosíthat a feleknek több jogot, mint amit a magánjog is biztosít. Ebből következik, hogy vannak olyan kérdések, amelyekről a bíróság a felek kérelme nélkül, hivatalból is dönthet (tipikusan pl. a perköltség).

Bár a felsőbbbíróági gyakorlat nem mondta ki, mégis a kérdés eldöntése kapcsán a központi problémakört abban kell keresnünk, hogy *az elsőfokon helyt adott pergátló kifogásoknak a perorvoslati szakaszban való elvetése dogmatikailag kettős természetet öltött:* „A kir. ítélőtábla az elsőbíróság ítéletét megváltoztatja, alperes pergátló kifogását elutasítja s utasítja az elsőbíróságot, hogy a szükségesnek mutatkozó tárgyalást megtartva, a per érdemében hozzon határozatot.”⁶⁶² Látható, hogy a másodfokú ítélet annyiban *reformatórius jellegű* volt, hogy az elsőfokú ítélet megváltoztatásával elvetette a pergátló kifogásokat, azonban annyiban *kasszációs jellegűnek* is számított, hogy ilyen esetben az

⁶⁵⁸ Szegedi Kir. Ítélőtábla P.III.233/1920/9. MNL CsML VII.1-b. 676. d. 233/1920.; Kúria 1916 febr. 29. P. II. 9046/1615. sz. PD II. (1917) 208.; Kúria 1925 jún. 17. P. IV. 3852/1924. sz.; PD X. (1926) 102.; Kúria 1927 jún. 14. P. VI. 2581/1926. sz. PD XIII. (1929) 3.

⁶⁵⁹ Szegedi Kir. Ítélőtábla P.I.160/1920/8. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 160/1920.; Szegedi Kir. Ítélőtábla P.III.147/1920/10. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.; Szegedi Kir. Törvényszék Pf.I.5433/1920/8. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 182/1921.; Szegedi Kir. Ítélőtábla P.II.860/1922/12. MNL CsML VII. 1-b. 694. d. 860/1922.; Pécsi Kir. Törvényszék Pf.103/1933/6. MNL BaML VII. 2-b. 2381. d. 103/1933.; Kúria 1915 máj. 18. 6407/1914. sz. V. p. t. PD I. (1916) 361.; Kúria 1916 ápr. 18. P. VII. 641. sz. PD II. (1917) 441.; Kúria 1916 jún. 15. P. IV. 2223. sz. PD II. (1917) 490.; Kúria 1916 febr. 25. P. IV. 10,319/1915. sz. PD II. (1917) 493.; Budapesti kir. ítélőtábla 1915 okt. 26. P. I. 11,128. sz. PD II. (1917) 26.; Budapesti kir. ítélőtábla 1916 márc. 7. P. I. 411. sz. PD II. (1917) 209.; Budapesti kir. ítélőtábla 1916 júl. 31. P. IV. 4343. sz. PD II. (1917) 442.; Kolozsvári kir. ítélőtábla 1915 okt. 19. P.I. 2404. sz. PD I. (1916) 425.; Kolozsvári kir. ítélőtábla 1916 márc. 8. P. I. 220. sz. PD II. (1917) 280.

⁶⁶⁰ Szegedi Törvényszék P.II.4310/1919/2. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 123/1920.; Kúria 1933. febr. 1. P. VII. 4458/1932. sz. PD XVIII. (1934) 134.

⁶⁶¹ Budapesti kir. ítélőtábla 1916 júl. 24. P. I. 3765. sz. PD II. (1917) 433.

⁶⁶² Szegedi Kir. Ítélőtábla P.III.147/1920/10. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.

ügyet az eljárás lefolytatása végett vissza kellett utalni az elsőfokú bíróság elé (kvázi feloldó ítélet).

Tagadhatatlan, hogy ha csak a perköltségviselés szabályait nézzük, akkor mindkét álláspont védhető volt, ugyanis azok a döntések, amelyek a perköltségben marasztalták az alperest, a Pp. 425. § alapján rendelkeztek a perköltségviselésről (*pervesztes fizet elve*), a kasszációt előtérbe helyező döntések pedig az Pp. 508. § 3. pontja alapján csak a perköltség mértékéről rendelkeztek, annak viselését az ügygel együtt visszautasították az elsőfokú bírósághoz.

<i>A perköltségviselésre alkalmazott szabály</i>	<i>Pp. 425. §</i>	<i>Pp. 508. § 3. pont</i>
<i>A másodfokú (felülvizsgálati) ítélet tartalma</i>	a bíróság az elsőfokú ítéletet <i>megváltoztatja</i> , a pergátló kifogást elveti, az ügyet további eljárás és érdemi döntéshozatal végett az elsőfokú bíróság elé <i>visszautasítja</i>	
<i>A perköltségviselésről való döntés szempontjából hangsúlyos jogkör</i>	reformatórius jogkör (megváltoztatás)	kasszációs jogkör (visszautasítás az elsőfokú bíróság elé)
<i>Dogmatikai indok</i>	Az alperes a per létrejövetelét tette vitássá, amely kérdésben külön ítélet született, így gyakorlatilag külön pernek számított, amelyben az alperes pervesztes lett.	Azzal, hogy a másodfokú (felülvizsgálati) bíróság visszautalta az elsőfokú bíróság elé az ügyet, lényegében feloldotta a bíróság ítéletét, így nem dönthetett a perköltségviselésről (további eljárás volt szükséges).

2. táblázat: A pergátló kifogások másodfokon (vagy felülvizsgálat során) történő elvetésének perköltségviselési dilemmái (forrás: saját készítés)

Érdeemes összevetni az eddig elmondottakat a Szegedi Ítéltábla által hozott döntéssel, amely során a bíróság a korábbi elsőfokú ítéletet megváltoztatta és ún. *közbenszóló ítélettel* megállapította az alperes kártérítési kötelezettségét és az ügyet további tárgyalás végett az elsőfokú bírósághoz visszautasította.⁶⁶³ Itt is arra lehetünk figyelmesek, hogy két ellentétes tartalmú ítéletet hozott az első- és másodfokú bíróság, és a másodfokú ítélet ugyanúgy kettős jelleget öltött (reformatórius – kasszációs). Míg azonban a pergátló kifogások eseténél az elsőfokú bíróságnak a pergátló kifogásokat elfogadó, *pozitív tartalmú* ítéletét a másodfok azokat elutasító, *negatív tartalmú ítélete* követte, addig közbenszóló ítélet esetén

⁶⁶³ Szegedi Ítéltábla P.I.124/1920/9. MNL CsML VII. 1-b. 675. d. 124/1920. Ugyanez volt a jogi megítélése annak, ha a törvényszék változtatta meg ily módon a járásbíróság ítéletét és hozott közbenszóló ítéletet. Szegedi Kir. Törvényszék Pf.366/1920/6. MNL CsML VII.1-b. 676. d. 223/1920.

pont ellentétes irányú helyzettel állunk szemben: az elsőfokú, keresetet elutasító (negatív) ítéletet követte a másodfok *pozitív, megállapító ítélete*.⁶⁶⁴

Másodfokon hozott közbenszóló ítélet esetén teljesen helyénvalónak mondható a költségviselésről való rendelkezést az elsőfokú bíróság elé visszautaló gyakorlat. Az *alperes ugyanis szükségképpen (legalább részlegesen) pervesztes lett*, tekintve, hogy a jogerős közbenszóló ítélet után a végítélet nem mondhatta ki az alperes kártérítési kötelezettség hiányát. Így valóban a végítéletet hozó bíróság hatáskörébe tartozott a perköltségviselésről való határozás.

2.2.3. A bírói joggyakorlat értékelése

Tagadhatatlan, hogy szükség volt valamilyen határozatra a pergátló kifogások előadását követően, hiszen az eshetőségi elv kényszere alatt előadottakat le kellett zárni ahhoz, hogy a jogintézmény merev formalizmusa következetesen és dogmatikailag helyesen érvényesülhessen. Ugyanakkor az ítélettel történő döntéshozatal problematikus volt, hiszen bár a fellebbezési bíróság számára nyitva állt a nyilvános előadáson történő döntéshozatal, számos esetben tartottak tárgyalást, amely többletmunkával járt a bíróságoknak. Az ítélettel való döntéshozatal, mint azt láthattuk, a perköltségviselés szempontjából is több kérdést is hordozott magában.

A pergátló kifogások elbírálását illetően az az álláspont fogadható el helytállóan, amely az alperest a kifogásokat elvető ítéletben azonnal marasztalta az ezzel felmerült perköltség viselésében, hiszen az alaki védekezés elbírálása egyfajta elkülönítetten eldöntött „előperként” funkcionált az érdemleges tárgyalást megelőzően, tekintve, hogy az volt a legfőbb kérdés, hogy *létrejöhete egyáltalán a per*. A plószki felfogásban pedig a per létrejötté ugyanolyan érdemi kérdés, mint az érdemi jogvita.

A felperessel szemben nem volt sem igazságos, sem méltányos az a megoldás, hogy bár az egyik érdemi kérdésben (per létrejötté) pernyertesnek volt tekintendő, mégis annak perköltségét is ő viselje, ha a magánjogi jogvita szempontjából végül pervesztes lett. A másodfokú bíróság ítélete ellen ráadásul még a felülvizsgálat is rendelkezésre állt (Pp. 520. §), amely még tovább húzta a per elbírálását.⁶⁶⁵

⁶⁶⁴ A közbenszóló ítélet fogalmilag csak pozitív megállapítási ítélet lehet, hiszen negatív tartalmú (a jogalap hiányát kimondó) ítélet esetén a keresetet el kell utasítani.

⁶⁶⁵ A perek elhúzódásának veszélyére hívta fel a figyelmet *Ferenczy*, DJM 2016/1-2., 88–96.

3. Az eventualitás egyéb megjelenési formái a Pp. elfogadásakor

3.1. Az első érdemleges tárgyalást követő szóbeli előkészítés

Előfordulhatott bonyolult perek esetén, hogy nem volt elegendő a perfelvételt követő írásbeli előkészítés, hanem szóbeli előkészítésre is szükség volt. Ezt a törvény úgy biztosította, hogy az első érdemleges tárgyalást *követően* (hiszen akkor derült fény arra, hogy az ügy megítélése bonyolult) kiküldött bíró előtti szóbeli előkészítést tett lehetővé (Pp. 255. §).

Amennyiben szóbeli előkészítésre került sor, a fél az (egyébként második) érdemleges tárgyaláson tényállításokat, bizonyítékokat és olyan nyilatkozatokat, amelyeket a kiküldött bíró előtt nem hozott fel, nem pótolhatott, kivéve, ha valószínűsítette, hogy azokat a kiküldött bíró előtt önhibáján kívül nem érvényesíthette (Pp. 261. § 2. bek.).⁶⁶⁶ Az önhiba hiánya ebben az esetben az eshetőségi elvet relativizáló tényezőnek számított. *Gaár* szerint ilyen esetben célszerű volt ezeket az ellenféllel az előkészítő eljárás befejezése után és a szóbeli tárgyalás előtt előkészítő iratban közölni, „mert különben az esetleg meg nem jelenő ellenfél nem követ el mulasztást, a tárgyalás pedig még az ellenfél megjelenése esetében is, ha ez nem tud az újonnan felhozottakra nyilatkozni, elhalasztatik.”⁶⁶⁷ A szabálynak meghatározó gyakorlati jelentősége nem volt, és az 1925. évi Ppn. hatályon kívül is helyezte, mivel a törvényszéki egyesbíráskodás 1925. évi törvényi szintre való emelése folytán tárgyalanná vált.⁶⁶⁸

3.2. A felülvizsgálati tárgyaláson történő utólagos előadás

A Pp. felülvizsgálati eljárásában a főszabály az volt, hogy a fellebbezési bíróság ítéletében megállapított tényállás számított irányadónak. E szabály alól azonban a törvény két kivételt ismert,⁶⁶⁹ ugyanakkor mindkettőre az eshetőségi elvet alkalmazta. A bíróság az elkésve benyújtott, vagy csak a felülvizsgálati tárgyaláson pótolta válasziratban foglalt csatlakozási kérelmet (Pp. 531. § 3. bek.), úgyszintén csupán a szóbeli tárgyaláson előadott tényállításokat és bizonyítékokat nem vette figyelembe (Pp. 535. § 2. bek.), kivéve, ha a fél valószínűsítette, hogy azokat kellő időben nem érvényesíthette.⁶⁷⁰

⁶⁶⁶ *Magyar*, Magyar polgári perjog², 263.

⁶⁶⁷ *Gaár*, Polgári perrendtartás I., 216–217.

⁶⁶⁸ NI 1922 VIII. k. 351. ir. 250.

⁶⁶⁹ KI 1892 II. k. 24. ir. 115.

⁶⁷⁰ *Magyar*, Magyar polgári perjog², 263.

Ezekben az esetekben azt láthatjuk, hogy a törvény nem a kumuláció elmaradását sújtotta kizárással, hanem a *megfelelő időbeliség* elmaradását szankcionálta. Az elkésve benyújtott, de csatlakozási kérelmet tartalmazó válasziratot a bíróságnak a véghatározatban⁶⁷¹ vissza kellett utasítania,⁶⁷² még akkor is, ha az ellenérdekű fél a felülvizsgálati tárgyaláson ehhez hozzájárult.⁶⁷³ A tárgyaláson való előterjesztés vonatkozásában pedig kiemelendő, hogy ebben az esetben is írásban kellett benyújtani, pusztán szóban történő előterjesztés nem volt lehetséges.⁶⁷⁴ Amennyiben a válaszirat csatlakozást nem tartalmazott, azt elkészség esetében sem lehetett visszautasítani, hanem tartalmát figyelmen kívül kellett hagyni.⁶⁷⁵

4. A törvénykezés egyszerűsítése az eventualitáson keresztül?

Zlinszky szerint a magyar törvénykezési állapotokat áttekintve „két [...] figyelembe veendő momentumot fogunk tapasztalni: a végzetlen perlekedési viszketeget, és a jogorvoslatok igénybevételét a meddig csak lehetséges.”⁶⁷⁶ A perorvoslatokra vonatkozó szabályrendszer tehát ugyanolyan neuralgikus része a polgári pernek, mint az elsőfokú eljárás. Ez különösen igaz a korabeli magyar viszonyokra, mivel az általános magánjog nem volt kodifikálva, így az, hogy mi vált a szokásjog részévé, a bírósági ítéleteken múlt.⁶⁷⁷

Az eshetőségi elv két világháború közötti magyarországi megerősítése éppen a fellebbezési eljárást érintette, azon belül is a *beneficium novorum* kérdéskörét, amely a polgári perben a fél azon jogát jelentette, hogy a fellebbezési eljárásban olyan jogokat is érvényesíthetett és olyan tényállításokat és bizonyítékokat is felhozhatott, amelyeket az elsőfokú bírósági eljárásban nem tett meg.⁶⁷⁸ *Zlinszky* szerint a témakör „a jogorvoslatoknak a jogreform szempontjából egyik legérdekesebb s nem kevésbé vitás” kérdése,⁶⁷⁹ amelyet a polgári perjog történetében a különböző perjogi rezsimek eltérően ítélt meg.⁶⁸⁰ A 19. század végéig a magyar perjog egyébként nem ismerte a *beneficium novorumot*,⁶⁸¹ azt az Se. honosította meg Magyarországon, ezért ha a perjogi kodifikáció

⁶⁷¹ *Kovács*, Polgári perrendtartás, 1105.

⁶⁷² Curia 1895. okt. 30. II. G. 47. F I. (1897) XXXVIII.

⁶⁷³ Curia I. G. 255/1905. 1905 november 23. F XI. (1906) 2311.

⁶⁷⁴ *Gaár*, Polgári perrendtartás II., 153.

⁶⁷⁵ *Kovács*, Polgári perrendtartás, 1105.; Budapesti kir. ítélőtábla 1897. febr. 11. I. G. 292. T II. (1899) 120.

⁶⁷⁶ *Zlinszky*, JK 1880b, 173.

⁶⁷⁷ *Tihanyi*, Ujság 1936/38., 28.

⁶⁷⁸ *Fodor* in *Márkus II. kötet (B. N.)*, 698.

⁶⁷⁹ *Zlinszky*, Jogorvoslatok, 106.

⁶⁸⁰ Ezekre ld. részletesen *Zlinszky*, Jogorvoslatok, 106–120.; *Schreyer*, Perorvoslatok, 205–211.

⁶⁸¹ *Zlinszky*, JK 1880b, 166.

során a jogalkotó úgy döntött volna, hogy azt nem engedi meg, az akkori viszonyainkhoz képest nem jelentett volna visszalépést.⁶⁸² A fejezet e pontja először bemutatja a nívumok előterjesztésének lehetőségét az Se. és a Pp. elfogadásakor, majd azon változásokat, amelyeket a Te. ebben eredményezett.

4.1. Nívumok a fellebbezési eljárásban a Se. és a Pp. elfogadásakor

4.1.1. A szóbeliségen alapuló polgári per fellebbezési eljárásának alapvonalai

Schreyer a perorvoslatokról szóló alaplukájában felvázolta a nívumok fellebbezési eljárásban való előterjeszthetősége kapcsán kialakult két fő ellentétes álláspontot. Az egyik szerint a másodfokon eljáró bíróságnak határozatát ugyanazon peranyagra kell alapítania, mint az elsőfoknak, a másik szerint viszont az anyagi igazságot helyezi előtérbe. Így az előbbi teljes egészében kizárja új tényállítások és bizonyítékok előterjesztését, míg a második engedi azt.⁶⁸³

4.1.1.1. A *Plósz*-féle elképzelés: a *beneficium novorum* teljes szabadsága

Pap szerint a fellebbezési rendszer megvalósítása a szóbeli perben a legnehezebben megoldható feladatok közé tartozik.⁶⁸⁴ A Pp. ugyanakkor ennek megvalósítására törekedett, hiszen – ahogy a miniszteri indokolása kiemelte – a törvény a fellebbezést a római jogi *appellatio*val⁶⁸⁵ azonosan kezelte:

„az appellatio a jogvitának a felső bíró előtt való megújítása és ismétlése. A cél nem annak a kiderítése, hogy tévedett-e az első bíró vagy nem, hanem az, hogy a perbe vitt jog fennáll-e vagy nem. Az elsőbírósági ítélettel a tárgyalás nincs még végleg lezárva, a fellebbezési bíróság folytatja az eljárást ott, ahol az első bíró elhagyta. Épúgy, mint az első bíró, szabadon mozog a döntésben a felső bíró is és szabadon mozognak az eljárásban a felek. Az eshetőségi elv itt is ki van zárva; amit a felek az első bíró előtt elmulasztottak, azt itt még pótolhatják.”⁶⁸⁶

A Pp.-ben tehát a fellebbezés célja nem a döntés felülvizsgálata, hanem az anyagi igazság kiderítése lett, a *beneficium novorum* lehetővé tétele pedig megfelelően alátámasztja azt, hogy a Pp.-ben a másodfokú eljárás az elsőfokú folytatása.⁶⁸⁷

⁶⁸² *Zlinszky*, JK 1880b, 177.

⁶⁸³ *Schreyer*, Perorvoslatok, 204.

⁶⁸⁴ *Pap*, MJÉ 1902/5., 44.

⁶⁸⁵ Az *appellatio*ról ld. részletesen *Kaser/Hackl*, Römischer Zivilprozessrecht², 501–510.

⁶⁸⁶ KI 1910 IV. k. 73. ir. 405.

⁶⁸⁷ *Hamar*, ÜL 1915/10., 6.; *Fodor*, JK 1889, 422.

Herczegh élesen bírálta a *beneficium novorum* lehetővé tételét, mivel álláspontja szerint a fellebbezés célja az, hogy a fellebbezési bíróság „[a]z, hogy ne a félnek, hanem az alantas birónak mulasztásait, hibáit, tévedéseit orvosolja”,⁶⁸⁸ vagyis ha a bíróság a felek által elsőfokon előterjesztett tényeket vagy bizonyítékokat nem vette figyelembe. Ha azonban a fél mulasztott el egy tény, bizonyítékot előterjeszteni, akkor azt ne a fellebbezés során legyen lehetősége pótolni, hanem perújítás keretében.⁶⁸⁹ Kitért arra is, hogy a *beneficium novorum* az igazságszolgáltatás két fő elvével, az olcsósággal és a gyorsasággal állt szemben, „a tervszerű meglepetések, tárgyalási halasztások napirenden lesznek.”⁶⁹⁰ *Plósz* szerint bár való igaz, hogy az egyik fél így meglephette a másikat, de ez a veszély szerinte fennállt az elsőfokú eljárás során is, így a nívumokat a másodfokú eljárásban nem lehet figyelmen kívül hagyni.⁶⁹¹

Álláspontom szerint *Herczegh* véleménye dogmatikai szempontból önellentmondással terhelt, ugyanis bár kiritkával illetve a *beneficium novorum* bevezetését, azt lehetővé tette volna, hogy a felek érvényesítsék azon tényállításokat és bizonyítékokat, amelyeket az elsőfokú bíróság önnön hibája miatt nem vett figyelembe. Ugyanakkor az e körbe tartozó tények és bizonyítékok is a *beneficium novorum* fogalma alá tartoznak, hiszen azokat – a rendelkezési és a tárgyalási elv polgári perbeli érvényesülése folytán – a félnek a fellebbezési eljárásban újból elő kellett adnia, így élve azon jogával, amelyet a *beneficium novorum* számára biztosított.

4.1.1.2. A fellebbezés elintézése a Pp.-ben

A törvény a fellebbezés elintézésének két módját ismerte (kettős fellebbezési eljárás):⁶⁹² a szóbeli tárgyalást és a nyilvános előadást. Utóbbi a nívumok előadása tekintetében egyszerű megítélés alá esett, hiszen nyilvános előadás esetén az írásbeliség érvényesült,⁶⁹³ a fellebbezési bíróság határozatának meghozatalakor az elsőbírósági ítéletből, valamint a tárgyalási jegyzőkönyvből és mellékleteiből megállapítható tényállás volt irányadó, új tényállítások és bizonyítékok előadása csak kivételesen volt lehetséges (Pp. 515. §).

⁶⁸⁸ *Herczegh*, Vélemény, 47.

⁶⁸⁹ *Herczegh*, Vélemény, 48.

⁶⁹⁰ *Herczegh*, Vélemény, 50. A szerző fentebb felvázolt megállapításait kritikával illette *Fodor*, ÜL 1890/25., 2–4.

⁶⁹¹ *Plósz*, Jogorvoslatok, 339.

⁶⁹² *Meszlény*, Bevezető a polgári perrendtartáshoz, 344.

⁶⁹³ *Bacsó*, Polgári perrendtartás, 224.

A szóbeli tárgyalás ugyanakkor „a képzelhető legtágabb körű fellebbevitel, mely a perbeli ténykérdések és jogkérdések megbírálását egyaránt lehetővé teszi, és lehetővé teszi új tények és bizonyítékok használatát is.”⁶⁹⁴ Szóbeli tárgyalás esetén ugyanis a per a fellebbezési bíróság előtt a fellebbezési kérelem és ellenkérelem határai között újból volt tárgyalandó, a felek a olyan tényállításokat és bizonyítékokat is felhozhattak, valamint – a keresetváltoztatásra vonatkozó tilalom korlátját át nem lépve – védelem- támadásképpen olyan új jogokat is érvényesíthettek, a melyeket az elsőfokú bíróság előtt fel nem hoztak vagy nem érvényesítettek (Pp. 498. § 1–2. bek.). A *beneficium novorum* kimondásán kívül azt szükséges kiemelni, hogy a fellebbezési tárgyalás tehát csak annyiban volt az elsőbírósági eljárás folytatásának tekinthető, amennyiben az elsőfokú bíróság ítéletét valamelyik fél megtámadta,⁶⁹⁵ így a fellebbezést és a fellebbezési ellenkérelmet a másodfokú ítéletben ki kellett emelni.⁶⁹⁶

4.1.1.3. A fellebbezési szóbeli tárgyalás írásbeli előkészítése

Az előkészítő irat azt az iratot jelenti, amellyel a fél azokat a tényállításokat és bizonyítékokat, amelyeket a szóbeli tárgyaláson elő kívánt terjeszteni, az ellenféllel és tájékoztatás céljából a bírósággal is közölte.⁶⁹⁷ Az Se. külön kimondta, hogy szóbeli tárgyalás esetén a fellebbezési kérelem mint előkészítő irat szerepelt a perben, és hogy az előkészítés során előadottak csak akkor voltak figyelembe vehetők az elbírálásnál, amennyiben a felek a tárgyaláson élszóval is előadták (Se. 142. §), így például ha a fél az írásbeli fellebbezésben az egész ítéletet megtámadta, de szóban csak bizonyos aspektusait sérelmezte, akkor ez utóbbiak voltak irányadóak.⁶⁹⁸ Ahogy a Debreceni Kir. Ítéltábla egy eseti döntésében kiemelte: „perrendszerűen előterjesztett kérelemnek csak a szóbelileg előterjesztett kérelem tekinthető.”⁶⁹⁹ Kérdés, hogy mivel a Pp. fellebbezésre vonatkozó rendelkezései ezt a szabályt nem tartalmazták, érvényesülhetett-e továbbra is. Álláspontom szerint igen: tekintettel arra, hogy a sommás eljárás fellebbezési szakasza törvényszék előtt

⁶⁹⁴ Sárffy, Magyar polgári perjog, 37.

⁶⁹⁵ Budapesti kir. ítélőtábla 1909 jun 23. 23. G. 289. sz. a. T XIII. (1911) 385.

⁶⁹⁶ Kolozsvári kir. ítélőtábla 1909 jan. 25. 1908. G. 261. sz. a. T XIII. (1911) 669.

⁶⁹⁷ *Obetkó*, Perorvoslatok, 71.

⁶⁹⁸ Curia II. C. 77/95. 1895 december 18. F I. (1897) LVI. Ld. ehhez hasonlóan Curia I. G. 247/1900. 1900 augusztus 28. F VII. (1902) 1143. Az írásbeli előkészítő irat tartalmának szóbeli előadásának hiányára ld. még Budapesti kir. ítélőtábla 1904 április 21. G. 17. sz. a. T VIII. (1905) 56., Budapesti kir. ítélőtábla 1905 márczius 17. 1905. II. G. 10. sz. a. T IX. (1906) 83., Budapesti kir. ítélőtábla 1906 szeptember 13. II. G. 86. sz. a. T XI. (1909) 34., Kolozsvári kir. ítélőtábla 1907 márcz. 18. G. 24. sz. a. T XI. (1909) 543., Temesvári kir. ítélőtábla 1911 nov. 14. Fs. 243. sz. a. T XVI. (1913) 1046.

⁶⁹⁹ Debreczeni kir. ítélőtábla 1908 máj. 21. G. II. 64. sz. a. T XII. (1909) 388.

zajlott, így az idézett szabály lényegében a törvényszéki per írásbeli előkészítésére vonatkozott. Ez ugyanakkor a Pp.-ben – mivel a törvényszéki eljárás volt a modell – már az elsőfokú eljárásra vonatkozó rendelkezések között szabályozást nyert, így a másodfokú eljárásban oly módon érvényesült, hogy a fellebbezés során a Pp. eltérő rendelkezésének hiányában a törvényszéki eljárás szabályait kellett alkalmazni (Pp. 484. §), annak külön kimondására nem is volt szükség.⁷⁰⁰

Ha a fellebbező ellenfele az elsőfokú bíróság előtt fel nem hozott tényállításokat, bizonyítékokat vagy kérelmeket akart a szóbeli tárgyaláson előterjeszteni, köteles volt ezeket előkészítő iratban előadni (Pp. 489. §). Bár a törvény csak a fellebbező ellenfelét említette, annak sem volt törvényi akadály, hogy maga a fellebbező a fellebbezés mellett előkészítő iratot nyújtson be.⁷⁰¹ Az ilyen fellebbezői előkészítő irat ugyanakkor „teljesen magánjelleggel” bírt.⁷⁰²

Mivel a fellebbezés csak előkészítő irat volt, a fellebbező félnek az az előadása, hogy „[f]ellebbezési indokaimat a kitűzendő szóbeli tárgyaláson fogom ismertetni”,⁷⁰³ szabályszerűnek minősült a kötelező írásbeli előkészítés ellenére is, mivel a bíróság az abban előadottakat egyébként is csak akkor vehette figyelembe, ha a fél azt a tárgyaláson is előadta. Az előkészítő iratnak érdemben a másodfokú tárgyalás előkészítését kellett előmozdítania. Ezt a megállapítást a költségekben való marasztalást érintő bírói joggyakorlat támasztja alá: a csak az elsőfokú bírósági ítélettel foglalkozó előkészítő iratok költségei a költségspecializáció elve folytán az ellenfelet nem terhelhették.⁷⁰⁴

Az előzőekben felvázolt volt a legfőbb különbség fellebbezés és felülvizsgálat között: az előbbi tény- és jogkérdésekben jelentett felülbírálatot, utóbbi viszont csak jogkérdésekben.⁷⁰⁵ A miniszteri indokolás fent kiemelt része tehát – bár az általános indokolás alatt szerepelt, de – arra az esetre vonatkozott, ha a fellebbviteli fórum a

⁷⁰⁰ A Pestvidéki Kir. Törvényszék előtt 1916-ban indult perben például a felperes fellebbezésében kérte ugyan az alperes eskü alatti kihallgatását, a fellebbezési tárgyaláson ezt szóban nem adta elő. Pestvidéki Kir. Törvényszék P.II.15/1916/12. MNL PML VII. 1-b. 2. d. 15/1916. *Jancsó/Meszlény*, Polgári perrendtartás II., 436–437.

⁷⁰¹ Pestvidéki Kir. Törvényszék P.III.445/1916/32. MNL PML VII. 1-b. 9. d. 445/1916.

⁷⁰² *Obetkó*, Perorvoslatok, 73.

⁷⁰³ Pestvidéki Kir. Törvényszék P.III.313/1916/32. MNL PML VII. 1-b. 7. d. 313/1916. Ehhez hasonlóan ld. Pestvidéki Kir. Törvényszék P.IV.1202/1916/35. MNL PML VII. 1-b. 23. d. 1202/1916.

⁷⁰⁴ Budapesti kir. ítéletábra 1918 okt. 28. P. 4157/1918. sz. PD VII. (1923) 6. A fellebbező ellenfelének a csak jogi fejtegetéseket tartalmazó előkészítő irata azonban nem zárta ki a fellebbező marasztalását az előkészítő irat költségeiben. Kúria 1921 szept. 20. P. V. 1394. sz. PD VII. (1923) 7. Röviden utalok a Te. 15. §-ára, amely bizonyos pertípusokra korlátozta az írásbeli előkészítést járásbírói eljárás előtt indult perben. Ha az ezek közé nem tartozó perekben terjesztett elő a fél előkészítő iratot, akkor annak költségei a másik felet nem terheltek. Pécsi Kir. Törvényszék Pf.216/1934/11. MNL BaML VII. 2-b. 2467. d. 236/1934.

⁷⁰⁵ *Meszlény*, Bevezető a polgári perrendtartáshoz, 346.

fellebbezést szóbeli tárgyaláson bírálta el. Az általános indokolásban való elhelyezés oka, hogy a szóbeli tárgyalás volt a fellebbezés elintézésének főszabálya és a nyilvános előadás a kivétel.

Excursus IV. – A tény- és jogkérdésekben való fellebbezés és az eventualitás

Az eshetőségi elv fellebbezésre gyakorolt hatását illetően fontos megemlíteni *Schreyer* azon megállapítását, hogy az egyik körülmény, amely a perjog fejlődéstörténetében „a teljes fellebbezést [értsd: a tény- és jogkérdésekben való *appellatiót*] eddigelé indokolta, az esetlegességi elv”⁷⁰⁶ volt. Ehhez ehelyütt egy rövid magyarázatot kell hozzáfűznöm. Szükséges először is rámutatni az új tények előterjesztése, valamint a tény- és jogkérdésekben való fellebbezés közötti különbségre. Az előbbi ugyanis arra a kérdésre ad választ, hogy milyen lehetősége van a félnek a másodfokú bíróság előtt; utóbbi ugyanakkor azt rendezi, hogy az elsőfokú határozatot milyen terjedelemben lehet fellebbezéssel támadni: csak a jogkérdéseket, azaz hogy a bíróság az adott tényekre megfelelően alkalmazta-e a jogot (azaz helyesen szubszumált-e – például: „[a] kir. törvényszéknek az általa megállapított tényekből a fentiekben vont jogi következtetése azonban helytelen.”)⁷⁰⁷ vagy a fellebbezésben azt is meg lehet kérdőjelezni, hogy a bíróság egyáltalán helyesen állapította meg a vitás ténykörülményeket (például a fellebbező fél azt sérelmezi, hogy az ellenérdekű félnek nem sikerült egy tényt megfelelően igazolnia, amely nyilvánvalóan magában foglalja a bíróság azon tévedését, hogy helytelenül állapította meg a vitás tényeket).⁷⁰⁸ Tekintettel arra, hogy az eshetőségi elv az eljárás egy adott időpontját követően kizárja a tényállítások és bizonyítékok előterjesztését, a perrendek lehetővé tették az abban való fellebbezést, hogy a bíróság helyesen állapította-e meg a vitás tényeket. Mivel azonban a 19. századi kontinentális perjogi reformok következtében megtörtént a német jogterületen az eshetőségi elv elejtése (és ezzel az átállás a szóbeli tárgyalás egységességére, amely alapján tényállítások és bizonyítékok a tárgyalás berekesztéséig bármikor előterjeszthetők), megjelentek olyan álláspontok, amelyek a *tények megfellebbezhetetlenségét* vallották, mondván a feleknek volt elég lehetőségük tisztázni azokat az elsőfokú eljárásban.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ *Schreyer*, Perorvoslatok, 168.

⁷⁰⁷ Pestvidéki Kir. Törvényszék P.IV.1826/1918/10. MNL PML VII. 1-b. 225. d. 1826/1918.

⁷⁰⁸ Pestvidéki Kir. Törvényszék P.IV.1202/1916/34. MNL PML VII. 1-b. 23. d. 1202/1916. Ld. hasonlóan Pestvidéki Kir. Törvényszék P.IV.289/1917/9. MNL PML VII. 1-b. 111. d. 289/1917.

⁷⁰⁹ *Schreyer*, Perorvoslatok, 165–173.

4.1.2. Nóvumok a joggyakorlatban

4.1.2.1. Új tények és bizonyítékok felhozatala

A bírói gyakorlatban az új tények és bizonyítékok másodfokú bíróság előtt való felhozatala alapvetően két fontos esetkörre osztható: *a)* ha a fél az elsőfokú bírósági eljárás során előadta ugyan tényállítását és bizonyítékait, de a bíróság azt figyelmen kívül hagyta⁷¹⁰ (*bírósági esetkör*); vagy *b)* ha a fél eleve nem adta elő a tényeket és a bizonyítékokat az elsőfokú eljárásban (*féli esetkör*).

Ad a) A fellebbezési eljárásban előadhatók voltak azon tényállítások és bizonyítékok is, amelyeket az elsőfokú bíróság *figyelmen kívül hagyott* és általában azok a tények, amelyek érvényesítését az elsőfok megtagadta és azok a bizonyítékok, amelyeket az elsőfokú fórum mint nem relevánsokat mellőzött.⁷¹¹ Ennek alátámasztásaként szolgál a Szegedi Kir. Törvényszék azon esete, amely pont az eshetőségi elv helyébe lépett bírói preklúzióhoz (Pp. 222. § 1. bek.) kapcsolódik. Ebben az ügyben az alperes a perfelvételi tárgyaláson ugyan előterjesztette érdemleges ellenkérelmét, de az írásbeli előkészítés során előkészítő iratot nem,⁷¹² így az első érdemleges tárgyalást az alperesi előkészítés hiányában el kellett halasztani. Az alperes a folytatólagos érdemleges tárgyaláson különiratban kívánta előadni védekezését, amely ismét halasztást eredményezett volna, így a törvényszék a *teljes alperesi védekezést* perelhúzó szándék miatt a 222. § 1. bek. alapján figyelmen kívül hagyta (az alperesnek lényegében nem voltak előadott tényállításai, valamint bizonyítékai és így pervesztes lett). Tekintettel azonban arra, hogy a 222. § alapján figyelmen kívül hagyottakat *nóvumként elő lehetett adni* a fellebbezési eljárásban, az alperes úgy lett pernyertes, hogy elsőfokon – azon kívül, hogy a perfelvétel során kérte a kereset elutasítását és a felperes perköltségben való marasztalását – lényegében nem volt védekezése.⁷¹³

⁷¹⁰ A figyelmen kívül hagyás nem a bíróság hanyagsága miatt történt, hanem a fél nem megfelelő perrittele miatt szankcióként. Ld. 222., 275., 283., 292., 293., 295., 331., 349. §§. Kovács, Polgári perrendtartás, 1033.

⁷¹¹ Kovács, Polgári perrendtartás, 1033.

⁷¹² Ez azért volt problematikus, mivel a Pp. nem ismerte a francia perjogban alkalmazott *conclusions motivées* (indokolt zárindítványok) jogintézményét. Így az alperes a perfelvételi tárgyaláson az ellenkérelmét nem indokolta tényállításokkal és bizonyítékokkal, csak a felperes keresetének legalább részleges elutasítását kérhette. Az alperesi tényállítások és bizonyítékok előadása így szükségképpen az érdemleges tárgyalást megelőző írásbeli előkészítésre tartozott. Ld. bővebben KI 1910 IV. k. 73. ir. 297.

⁷¹³ Szegedi Kir. Törvényszék P.I.6680/1922/2. MNL CsML VII. 1-b. 699. d. 28/1923. Ugyanezen az alapon ld. Szegedi Kir. Ítéletábra P.II.558/1922/15. MNL CsML VII. 1-b. 692. d. 558/1922. A fél fellebbezésében ugyanezen az alapon kérhette az elsőfokú bíróság által mellőzött tanú meghallgatását. Pestvidéki Kir. Törvényszék P.V.1137/1916/20. MNL PML VII. 1-b. 21. d. 1137/1916.

Ehelyütt csak utalni kívánok arra a problémára, hogy a Pp. 222. § 1. bek. alatt szabályozott, az eshetőségi elvet kiváltani szándékozó bírói mellőzési lehetőség jelentőségét mennyire aláasta az a tény, hogy a perelhúzó szándék miatt figyelmen kívül hagyott féli előadásokat a fél bármiféle szankció nélkül előadhatta a másodfokú eljárás során. A fenti jogesetből ugyanakkor látható, hogy bár a Pp. – álláspontom szerint dogmatikailag egyébként megfelelően – szankcionálta a nem megfelelő pervitelt, de ez a teljes eljárás során pont a szabad novációs jog miatt valójában kevésbé érvényesülhetett. Ebből is kitűnik, hogy az az elv, hogy a fellebbezési eljárás az elsőfokú eljárás folytatása, *Markos* szerint „a gyakorlatban [...] arra vezetett, hogy a felek bízva abban, hogy a fellebbezési eljárás csupán folytatása az elsőbírósági eljárásnak, a pert az elsőbíróság előtt igen gyakran csak felületesen készítik elő, tényállításaikat és bizonyítékaikat perttaktikai okokból csupán hiányosan terjesztik elő.”⁷¹⁴

Ad b) A szabad előadás arra az esetre is vonatkozott, ha a fél úgy adott elő új tényt vagy bizonyítékot, hogy azt az elsőfokú bíróság előtt nem tette meg,⁷¹⁵ azaz a fellebbezés során „lepte meg” vele ellenfelét, valamint, ha az új tény csak az elsőfokú bírósági eljárást követően merült fel. Ilyenkor a félnek ugyanakkor számolnia kellett azzal a fentebb már említett szabállyal, hogy a nem megfelelő írásbeli előkészítés okozta halasztás költségeit az azt okozó fél viselte. Ebből „önként következik, hogy abban az esetben, ha a fél a szóbeli tárgyaláson oly új és az ellenféllel eddigéle nem közölt bizonyítékokat hoz fel, a melyekre fellebbezésében nem hivatkozott, az ellenfél ezeknek az új bizonyítékoknak teljes tartalmukban való közlését és netán szükségesnek mutatkozó ellenbizonyítékainak beszerezhetése végett, a tárgyalásnak elhalasztását kérheti a fellebbezési bíróságnál.”⁷¹⁶ Az első fellebbezési tárgyaláson a perelhúzó szándékkal tett előadásokat nem lehetett figyelmen kívül hagyni,⁷¹⁷ a tárgyalást ilyenkor mindenképpen el kellett halasztani.

Az elsőfokon elő nem adott tények egy különösen érdekes példája az az eset, ha a lejárta az elsőfokú ítélet meghozatala után következett be.⁷¹⁸ Ezzel kapcsolatban elsősorban azt szükséges kiemelni, hogy az a kir. Curia 32. polgári döntvényén alapult, amely eredetileg azt tartalmazta, hogy „[a]zon körülmény, hogy a követelés a kereset

⁷¹⁴ *Markos*, Polgári Jog 1930/9., 424–425.

⁷¹⁵ Curia I. G. 426/96. 1897 márczius 3. F II. (1897) 364., Curia I. G. 37/97. 1897 márczius 19. F II. (1897) 380., Curia I. G. 512/1906. 1906 október 10. F XII. (1908) 2523., Curia I. G. 287/1906. 1906 október 20. F XII. (1908) 2530., Budapesti kir. ítélőtábla 1903 december 3. II. G. 114. sz. a. T VIII. (1905) 194.

⁷¹⁶ Budapesti kir. tábla 1901 június 5. I. G. 74. sz. a. T V. (1902) 166.

⁷¹⁷ Kúria 1922 máj. 24. P. IV. 5119/1921. sz. PD VII. (1923) 121.

⁷¹⁸ Curia I. G. 77/1910. 1910 május 3. F XV. (1911) 3046.

benyújtásakor még nem járt le, nem szolgál akadályul a követelés megítélésére akkor, ha a teljesítési határidő és feltétel a per folyama alatt az elsőbírósági ítélet hozatala előtt bekövetkezett.”⁷¹⁹ Fontos felhívni ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a döntvény még az 1881. évi LIX. törvénycikk hatálya alatt született, amelyet a sommás eljárásra is alkalmazni kellett, így az elsőbíróság előtt fel nem hozott tényeket a másodfokú bíróság figyelembe nem vehette (1881:LIX. tc. 29. §),⁷²⁰ mivel – ahogy arra a bevezetésben utaltam – a magyar perjog csak az Se. megalkotásával találkozott először a gyakorlatban a *beneficium novorum*mal.

Az Se. hatálya alatt a bíróságok e curiai döntvényt elkezdték kiterjesztően értelmezni, amikor kimondták, hogy: „[e]lfogadott jogszabály az, hogy a mennyiben a követelés iránti jog lejáratától függ és a kereset a lejárat előtt indított ugyan meg, de a lejárat idő előtt a per folyama alatt, a fellebbezési bíróság ítéletének meghozatala előtt következett be, a kereset időelőttiség okából el nem utasítható.”⁷²¹ Ez felelt meg ugyanis annak a koncepciónak, amelyet *Plósz* megalkotott, tudniillik hogy a fellebbezési eljárás az elsőfokú eljárás folytatása, így a szóbeli tárgyalás egységességének ott is alkalmazást kell nyernie.

4.1.2.2. Új jogok érvényesítése

Az új jogok érvényesítéséről azért kell röviden említést tenni, mert összefügg az új tényállítással, hiszen olyan tényállítást lehetett tenni a fellebbezés során, amely „a keresettel érvényesített jog megváltoztatása nélkül [...] csupán annak megállapítását célozzák.”⁷²² Az új jog érvényesítése kapcsán a legfontosabb korlát a *keresetváltatás tilalma* volt. A Pp.-ben ugyanis a perbeocsátkozás egyik jogkövetkezménye,⁷²³ hogy a keresetváltatás már csak az alperes beleegyezésével volt lehetséges (Pp. 188. § 1. bek.). A fellebbezési eljárásban ennél is szigorúbb szabály érvényesült, mivel a törvény a keresetváltatást *abszolút módon* tiltotta (vagyis az még az alperes beleegyezésével sem volt lehetséges – Pp. 494. § 1. bek.). Ha a felperes a keresetet az elsőfokú eljárás során az

⁷¹⁹ A kir. Curia 32. sz. polgári döntvénye. Curiai döntvények 1887, 122. sz. hat.

⁷²⁰ Marosvásárhelyi kir. ítélőtábla 1909 decz. 6. G. 226. sz. a. T XIV. (1911) 628.

⁷²¹ Kassai kir. ítélőtábla 1902 decz. 4. 1902. G. 108 sz. a. T VII. (1904) 435. Ld. ezzel egyezően Győri kir. ítélőtábla 1902 márczius 20. 1902. G. II. 10. sz. a. T VI. (1903) 341., Marosvásárhelyi kir. ítélőtábla 1910 okt. 5. 167. sz. a. T XV. (1912) 706., Pécsi kir. ítélőtábla 1902 febr. 10. 1901. G. 118. sz. a. T VI. (1903) 573., Pécsi kir. ítélőtábla 1910 febr. 7. G. 289. sz. a. T XIV. (1911) 748., Szegedi kir. ítélőtábla 1906 máj. 4. G. 60. sz. a. T X. (1907) 791., Temesvári kir. ítélőtábla 1913 június 3. Fs. 182. sz. a. T XVII. (1915) 1127.

⁷²² Curia I. G. 512/98. 1898 január 30. F IV. (1900) 800. Ld. ehhez hasonlóan Budapesti kir. ítélőtábla 1909 jan. 22. 1908. G. 674. sz. a. T XIII. (1911) 205.

⁷²³ *Magyar*, Magyar polgári perjog³, 371.

alperes beleegyezésével megváltoztatta, akkor a tilalom ezen megváltoztatott keresetre vonatkozott.⁷²⁴

A fellebbezés során a tények és bizonyítékok előterjesztésének abszolút szabadsága mellett az új jog érvényesítése tehát csak akkor volt lehetséges, ha az nem eredményezett keresetváltoztatást. Ettől eltekintve ugyanakkor a felek „védelem és támadásként oly új jogokat is érvényesíthetnek, melyeket az elsőbíróság előtt fel nem hoztak vagy nem érvényesítettek.”⁷²⁵ A törvény ugyanúgy tiltotta a viszontkereset előterjesztését (Pp. 494. § 2. bek.), így az alperes a felperessel szembeni követelését a másodfokú eljárásban már csak beszámítási kifogás formájában érvényesíthette, annak előterjesztési lehetősége ugyanakkor a fellebbezési eljárásban nem volt korlátozva.⁷²⁶

4.2. Növumok a fellebbezési eljárásban a Te. elfogadását követően

4.2.1. Igény a törvénykezés egyszerűsítésére

A Trianont követő nehéz pénzügyi helyzet a jogalkotót olyan újabb perrendtartási novellák megalkotására kényszerítette, amelyek „megtörték Plósz művének egységes rendszerét és a takarékoság jelszavával a bíróságok kiméltetését, a jogviták lehető gyors elintézését tekintették a fontosnak.”⁷²⁷ Az 1920-as évek jogszolgáltatásának egyik legfontosabb problémája tehát a polgári perek elintézésének látszólagos lassúsága, az elintézetlen perek számának felduzzadása volt.⁷²⁸ Az utóbbira *Fodor* már 1920-ban felhívta a figyelmet, amikor azt a példát hozta fel, hogy az első érdemleges tárgyalást a bíróságok nyolc hónapra tűztek ki.⁷²⁹ Ebből következően jelentős probléma volt a bírák túlterheltsége.⁷³⁰ A törvényszéki egyesbírászkodás 1923-ban történt bevezetése, valamint az 1925. évi Ppn. ugyanakkor nem adott választ minden felmerülő kérdésre, sőt *Teller* 1929-ben úgy fogalmazott, hogy a „Pp. életbelépése, tehát tizennégy év óta a polgári igazságszolgáltatás

⁷²⁴ Pozsonyi kir. ítélőtábla 1910 márcz. 2. 1909 G. 262. sz. a. T XIV. (1911) 836.

⁷²⁵ Budapesti kir. ítélőtábla 1904 október 21. II. G. 106. sz. a. T IX. (1906) 61.

⁷²⁶ Curia I. G. 210/96. 1896 október 13. F II. (1897) 249., Curia I. G. 402/96. 1897 január 22. F II. (1897) 325., Curia I. G. 98/1902. 1902 szeptember 4. F VIII. (1904) 1623., Kassai kir. ítélőtábla 1899 június 15. 1899. G. 44. sz. a. T III. (1900) 376., Kassai kir. ítélőtábla 1901. okt. 10. 1901. G. 79. sz. a. T VI. (1903) 373., Kolozsvári kir. ítélőtábla 1910 jul. 11. G. 117. sz. a. T XV. (1912) 612.

⁷²⁷ *Szigeti*, Ujság 1936/227., 26.

⁷²⁸ *Markos*, Polgári Jog 1930, 421.

⁷²⁹ *Fodor*, JK 1920, 91.

⁷³⁰ *Olchváry*, JK 1929, 217–219.; *Hajdu*, JK 1929, 94.

megjavítása érdekében semmiféle intézkedés nem történt. Annál több – ellenkező irányban.”⁷³¹

A takarékoság mint elérendő cél a reformok során többféleképpen is megjelent. A Képviselőház igazságügyi bizottsága kiemelte, hogy a takarékoságnak másodlagos szerepe van akkor, ha a megfelelő ítélkezésről, az igazságszolgáltatás érdekéről van szó; ugyanakkor azt is megjegyezte, hogy ha az állampolgárok érdekéről van szó, akkor a takarékoságnak fontosabb szerepe van,⁷³² hiszen a nagy gazdasági világválság a polgárok anyagi helyzetének romlását eredményezte. A reform célja így végső soron a takarékoságon kívül a perek lehetőség szerinti gyors elbírálásának biztosítása mellett a bíróságok tehermentesítése és a kir. Kúriánál meglévő ügytorlódás megszüntetése volt.⁷³³ Ennek eredményeként született az 1930. évi XXXIV. törvénycikk, amely végső tartalmát tekintve egyébként jelentősen eltért az eredeti törvényjavaslattól. Sok módosítás *Sárffy* szerint nem is a törvénykezés egyszerűsítését, hanem más célokat szolgált.⁷³⁴

4.2.2. A Te. nívumokat érintő szabályai: az eshetőségi elv újbóli térnyerése

A Te.-ben az egyik legjelentősebb újítás a nívumok előterjesztésének korlátozása volt, amely a Pp. azon új szabályában jelent meg, hogy a felek a fellebbezési bíróság előtt olyan tényállításokat, ténybeli nyilatkozatokat, bizonyítékokat vagy kérelmeket amelyeket az elsőbíróság előtt fel nem hoztak vagy nem érvényesítettek, csak abban az esetben hozhattak fel vagy érvényesíthettek, ha *azokat a fellebbezésben, vagy a válasziratban felhozták vagy érvényesítették* [Te. 32. § (Pp. új 498. § 2. bek. 1. mondat)]. Az egy-egy perirat (fellebbezés–válaszirat) egyébként összesen kettő-kettőt is jelenthetett, hiszen előfordulhatott, hogy mindkét fél fellebbezett, és akkor mindkettőjüknek lehetőségük volt arra, hogy a másik fellebbezésére válasziratban reagáljanak.⁷³⁵ A törvény tehát az eshetőségi elvvel egy időbeli korlátot állított fel a nívumok fellebbezési eljárásban való előterjesztésére.⁷³⁶ A miniszteri indokolás is kiemelte, hogy

⁷³¹ *Teller*, JK 1929, 61.

⁷³² KI 1927 XXII. k. 999. ir. 156–157.

⁷³³ *Halász*, JK 1930, 83. *König* éles bírálattal illette a takarékoság célként való megjelölését. *König*, JK 1929, 230.

⁷³⁴ *Sárffy*, Magyar Közigazgatás 1930/51–52, 3. Ide sorolta például a végrehajtási törvény azon módosítását, amelyek a végrehajtást szenvedő adóست védik.

⁷³⁵ Ld. például Pécsi Kir. Ítéltábla P.III.641/1933/31. és 32. sz. iratok. MNL BaML VII. 2-b. 2289. d. 16/1932.

⁷³⁶ *Juhász*, Magyar Jogi Szemle 1930, 224.

„[s]emmiféle ok nem szól tehát a mellett, hogy a feleket feljogosítsuk arra, hogy ezeket még a fellebbezésben és válasziratban is elhallgassák és csak a szóbeli tárgyaláson lepjék meg ezekkel a bíróságot és az ellenfelet, sőt ha több szóbeli tárgyalás van, ezeket még a legutolsó szóbeli tárgyalás végén is felhozzák, mégpedig ismételtén, s előidézzék ily kép az eljárás befejezésének késleltetését.”⁷³⁷

Az eshetőségi elv visszahozatalával a fellebbezés és a válaszirat dogmatikai jellege is megváltozott, hiszen – ahogy fentebb említettem – a fellebbezés eredendően előkészítő iratnak számított, amelyet csak akkor lehetett figyelembe venni, ha a fél azt a szóbeli tárgyaláson előszóval is előadta. A Te. koncepciójában azonban a fellebbezés már nem előkészítő irat, hanem (érdemleges) perirat volt, amely szóbeli előadás nélkül is elintézendő volt,⁷³⁸ mivel az írásbeliség megerősödésével a szóbeliségnek kiegészítő, kiegészítő szerepe lett.⁷³⁹

A felek a fellebbezési tárgyaláson szóban is indokolhatták kérelmeiket [Te. 32. § (Pp. új 498. § 1. bek.)]. A törvényszövegből első látásra nem egyértelmű a szabály értelmezése: írásban kellett indokolni, és a felek ezt szóban is ismertethették, vagy lehetséges volt-e az, hogy a felek írásban nem indokolják kérelmüket, hanem csak a tárgyaláson teszik-e meg azt? Úgy gondolom, hogy az előbbi a helytálló értelmezés, mivel ez a fellebbezés perirat-jellegének további hozadéka lehetett. *Bacsó* szerint a fellebbezést indokolni is kellett, azaz szükséges volt előadni azokat az okokat, amelyek alapján a fél az elsőbíróság ítéletét megtámadta.⁷⁴⁰ Korábban láthattuk, hogy szabályos volt az az eljárás, ha a fél a fellebbezésében arra hivatkozott, hogy majd a szóbeli tárgyaláson indokolja meg kérelmét. Azt, hogy kötelező volt a Te. hatálybalépését követően a fellebbezés írásban indokolni, az támasztja alá, hogy a fellebbező indokolás nélküli fellebbezését a bíróság nem szóbeli tárgyalás, hanem nyilvános előadás útján bírálta el.⁷⁴¹

A Te. dogmatikailag érdekes megoldást választott, hiszen ebből a szabályból egyértelműen látható az a jogalkotói szándék, hogy amennyire lehet, tiszteletben kívánta tartani a plószai koncepciót a vonatkozásban, hogy a feleknek lehetőséget biztosítson az új tényállítások, bizonyítékok és kérelmek előterjesztésére. Nem azt szabályozta ugyanis, hogy milyen feltételekkel lehet novációval élni (mint pl. a hatályos Pp. a *nova producta/nova reperta* fogalom párral), vagyis bármilyen nívumot elő lehetett terjeszteni –

⁷³⁷ KI 1927 XX. k. 929. ir. 357.

⁷³⁸ *Sárffy*, Magyar polgári perjog, 386.

⁷³⁹ *Bacsó*, Miskolci Jogászélet 1933, 31.

⁷⁴⁰ *Bacsó*, Miskolci Jogászélet 1933, 31.

⁷⁴¹ Pécsi Kir. Ítéletábra P.IV.9/1933/15. MNL BaML VII. 2-b. 2291. d. 91/1932.

a fellebbezésnek ezt a jellegét a Te. tehát érintetlenül hagyta –,⁷⁴² csak ennek írásban, a fellebbezésben vagy a válasziratban kellett megtörténnie.

A törvény az eshetőségi elv eredendően meglévő formalizmusán is sokat enyhített (relativizálva azt) azzal, hogy lehetőséget biztosított a szóbeli tárgyaláson való előadásra abban az esetben, ha *a)* az előadottak figyelembevétele nem tette szükségessé a tárgyalás elhalasztását, *vagy* ha *b)* a fél nyomban valószínűvé tette, hogy iratában hibáján kívül nem érvényesíthette azokat [Te. 32. § (Pp. új 498. § 2. bek. 2. mondat)]. A két esetkörülről összefoglalóan annyit szükséges megjegyezni, hogy azok eredendően konjunktív feltételek voltak.⁷⁴³ *Juhász* ugyanakkor helytállóan rámutatott arra, hogy az eredeti szöveg korrekcióra szorul, hiszen „[a] tárgyalás elhalasztására okot nem adó nóvumoknál ugyanis az eljárás gyorsasága nem indokolhatja azok figyelmen kívül hagyását, ezek szerint a fél csak abban az esetben tartoznék az elkésés vétlenségét nyomban valószínűsíteni, ha a felhozott nóvumok a tárgyalás elhalasztását teszik szükségessé.”⁷⁴⁴ A Képviselőház igazságügyi bizottsága végül vagylagosan fogalmazta meg a két feltételt, mivel álláspontja szerint az a méltányos, hogy a nóvumok figyelembevétele a két feltétel bármelyikének fennforgása esetében megtörténhet.⁷⁴⁵

Ad a) Álláspontom szerint lépcsőzetesség érvényesült a két esetkör vonatkozásában, azaz az önhiba nélküliséget csak akkor kellett vizsgálni, ha az utólagos előadás a tárgyalás elhalasztását tette volna szükségessé. A tárgyalás elhalasztása nem foglalta magában azt az esetet, amikor csak a határozathirdetésre kellett újabb határnapot kitűzni,⁷⁴⁶ mert az fogalmilag már tekinthető tárgyalásnak. Ha a fél olyan nóvumot hozott fel, amelyet a fellebbezésben vagy a válasziratban nem tett meg, akkor azt – az elsőfokú eljáráshoz hasonlóan – különirat formájában kellett a szóbeli tárgyaláson a jegyzőkönyvhöz csatolnia. A levéltári forrásokból látható volt, hogy ha olyan nóvumról volt szó, amelynek nem volt kihatása az eljárás menetére (azaz nem kellett a tárgyalást elhalasztani), akkor a jegyzőkönyv ezt nem emelte ki, vagyis a bíróságnak ezt nem kellett külön engedélyeznie.⁷⁴⁷

⁷⁴² *Bacsó*, Miskolci Jogászélet 1933, 31.

⁷⁴³ A javaslat eredeti szövegére ld. KI 1927 XX. k. 929. ir. 320.

⁷⁴⁴ *Juhász*, Magyar Jogi Szemle 1930, 224.

⁷⁴⁵ KI 1927 XXII. k. 999. ir. 163.

⁷⁴⁶ Pécsi Kir. Ítéltábla P.III.315/1932/30. MNL BaML VII. 2-b. 2193. d. 266/1931.

⁷⁴⁷ Pécsi Kir. Ítéltábla P.IV.429/1931/11. MNL BaML VII. 2-b. 2190. d. 2/1931., Pécsi Kir. Ítéltábla P.III.27/1932/21. MNL BaML VII. 2-b. 2190. d. 53/1931. (ebben az ügyben a felperes nem különiratot terjesztett elő, hanem vázrajzot bizonyítékként), Pécsi Kir. Ítéltábla P.IV.1295/1932/26. MNL BaML VII. 2-b. 2290. d. 82/1932.

Ad b) Olyan esettel nem találkoztam kutatásaim során, amelyben a második esetkör jött volna számításba, és bár a törvény a „valószínűvé teszi” fordulatot használta, ez alatt nem a valószínűségen alapuló bizonyítást kellett érteni, hanem a valószínűsítést, hiszen annak sikerességével a fél eljárási jogosultságot szerez, a bíróság figyelembe fogja venni a késedelmesen előadott nívumokat. A Te. hatálybalépésével a 222. § 1. bek. által meghatározott preklúziós rendelkezés a fellebbezési eljárásban úgy gondolom dogmatikailag elvesztette relevanciáját. A *b)* esetkörrel a Te. ugyanis egy *lex specialist* vezetett be, hiszen előbbinél főszabály volt a figyelembevétel és a diszkréció a kizárásra vonatkozott, addig az eshetőségi elv miatt a Te. a másik irányból közelítette meg a kérdést: csak akkor lehetett a késedelmes nívumot figyelembe venni, ha a fél oldalán nem merült fel önhiba. A 222. § 1. bek. alkalmazása esetén a bíróságnak az ítéletében a perelhúzó szándék miatti mellőzést külön ki kellett mondania és a mellőzött előadást is meg kellett jelölnie (Pp. 401. § 4. bek.). A joggyakorlat alapján ugyanakkor nem egyértelmű, hogy a Te. szerinti figyelmen kívül hagyásról a bíróságnak rendelkeznie kellett-e az ítéletben. Dogmatikailag elfogadhatónak tartom azt a választ, hogy *nem*, mivel az eshetőségi elvhez társuló preklúzió objektív jellegű volt, az előadás elmulasztása folytán következett be, amely *ex lege* hatálytalanságot jelentett, arról a bíróságnak külön nem kellett rendelkeznie.⁷⁴⁸ Találkoztam ugyanakkor a levéltári források között olyan esettel is, amikor a bíróság az ítéletben kimondta, hogy azért hagyja figyelmen kívül a Te. 32. § alapján az alperes által különiratban kért tanúmeghallgatást, mert „a jelzett bizonyítékokat alperesek sem az elsőbíróság előtt, sem a fellebbezésükben fel nem hozták.”⁷⁴⁹

Az eshetőségi elv dogmatikailag a felekre telepít szigorúbb felelősséget azzal, hogy az ő előadási lehetőségüket korlátozza időben. A jogintézmény ugyanakkor nem segít a pertartam rövidítésében, ha a bíróság a maga részéről nem készíti elő a tárgyalást, azaz például nem idézi meg az első fellebbezési tárgyalásra a fellebbezésben megjelölt tanút, és a tárgyalást emiatt el kell halasztani.⁷⁵⁰

⁷⁴⁸ Így a Pécsi Kir. Ítéltábla előtti fellebbezési eljárásban a fellebbező felperes hiába kérte két tanú meghallgatását úgy, hogy a fellebbezésben azokra nem hivatkozott, a bíróság az első fellebbezési tárgyalást követően rögtön ítéletet hozott. Az ítélet nem tartalmazott rendelkezést arra vonatkozólag, hogy a bíróság a tanúmeghallgatási kérelmet a Te. 32. §-a alapján figyelmen kívül hagyta volna. Pécsi Kir. Ítéltábla P.II.31/1932/22. MNL BaML VII. 2-b. 2192. d. 299/1931.

⁷⁴⁹ Pécsi Kir. Törvényszék Pf.183/1934/49. MNL BaML VII. 2-b. 2467. d. 183/1934.

⁷⁵⁰ Pécsi Kir. Ítéltábla P.I.1369/1932/21. MNL BaML VII. 2-b. 2289. d. 14/1932.

1. A fontosabb reformintézkedések

A Te.-t megalkotása után számos kritika érte a jogászközönség részéről, akik azt várták, hogy a jogalkotó ezek alapján orvosolni fogja a hibákat.⁷⁵¹ 1936-ban újabb novellatervezet készült a Pp.-hez, amelynek két fő célja a bíróság elé kerülő ügyek jogerős elintézésének gyorsítása, valamint az ítélezés színvonalának emelése volt. Ezen felül törekedett előmozdítani a perrendtartási szabályok áttekinthetőségét is.⁷⁵² A tervezetnek továbbá célja volt az is, hogy „hogymint lehetőség szerint kiküszöbölje a feleknek »a becsületes pervitel« elleni gyakori vétkeket és a perrendtartás-adta lehetőségekkel való gyakori visszaéléseit.”⁷⁵³

Magát a tervezetet kutatásom során nem találtam meg, így a dolgozat tárgyát érintő reformtervezeteket a szakirodalom értékelése alapján mutatom be. Az összesen 218. §-ból álló tervezet⁷⁵⁴ érintette a Pp. 222. §-át is, mégpedig annak mindkét bekezdését. Közös szabályként *Gerlóczy Endre* a Budapesti Ügyvédi Kör ankétján kiemelte, hogy a tervezet mindkét esetben nemcsak a szándékos, hanem a nagyfokú gondatlan magatartást is büntetni rendelte volna.⁷⁵⁵

(1) *A bírói visszautasítási jog átalakítása.* A tervezet 53. §-a a bírói preklúziót nemcsak arra az eshetőségre biztosította volna, ha a fél szándékosan halogatta egy utólagos tény vagy bizonyítási eszköz előadását, hanem azt kiterjesztette volna a *nagyfokú gondatlanságra is.*⁷⁵⁶ *Szigeti László* szerint a „[g]ondatlanságból későn előterjesztett tényállásnak, bizonyítéknak figyelmen kívül hagyása tulajdonképpen az elavult eshetőségi (eventualitás) elvének feltámasztása.”⁷⁵⁷ E megállapítás álláspontom szerint némileg túlzó, hiszen az eventualitással együtt járó kizárási szabály objektív jogkövetkezményként akadályozza meg az utólagos előadást. Ezen objektivitás pedig nemcsak azt jelenti, hogy a fél szubjektuma figyelmen kívül marad, hanem hogy a bíróságnak sincs mérlegelési jogköre a kizárás vonatkozásában, az *ex lege* bekövetkezik. A tervezet pedig ilyen irányú eltolódást nem fogalmazott meg, mindössze a féli vétkekesség szükséges mércéjét szállította le. Ez egyébként érthető törekvés a jogalkotó részéről, hiszen minél alacsonyabb vétkekességet követelünk meg, annál egyszerűbb a bírói mérlegelés alá tartozó

⁷⁵¹ *Grünhut*, Ujság 1936/164., 28.

⁷⁵² *Nagy*, Magyar Jogi Szemle 1936, 277.

⁷⁵³ *Kartal*, JÁ 1936, 278.

⁷⁵⁴ *Grünhut*, Ujság 1936/164. 28.

⁷⁵⁵ *Perrendi ankét*, JÁ 1936, 364.

⁷⁵⁶ *Szigeti*, Polgári Jog 1936, 538.

⁷⁵⁷ *Szigeti*, Polgári Jog 1936, 538.

jogkövetkezmény alkalmazása. Nem véletlen, hogy a CPO már megalkotásakor is lehetőséget biztosított a durva gondatlanságon alapuló bírói preklúzióra és hogy az öZPO is ez irányba mozdult el, megelégedve az egyszerű vétkekkel. Valóban jogos lehet azonban az a kritika, hogy a könnyebb jogkövetkezmény-alkalmazás az „egész labilis alapon nyugvó akadályát jelentheti” anyagi igazság érvényesülésének.⁷⁵⁸

(2) *A perbeli hazugság általános tilalmának kiterjesztése.* A tervezet 53. §-a ugyancsak érintette a perbeli hazugság kérdését, és kimondta, hogy ha valamelyik félnek valamelyik tényelődása kétségtelenül valótlannak bizonyul, és csak a tényállítás megtételével gondatlanság terheli is, úgy a bíróság az ellenfél kérelmére figyelmen kívül hagyhatja annak a félnek a tárgyalás elhalasztását szükségessé tevő egyéb előadását is.⁷⁵⁹ A tervezet indokolása szerint nagyfokú gondatlanságnak minősült az is, „ha a képviselő, vagy a fél azért nem tudta tényállításának vagy tagadásának helytelenségét, mert nem tájékozódott felőle, bár előre kellett tudnia, hogy a kérdés a perben felmerült.”⁷⁶⁰

2. A jogásztársadalom reakciója

Az ügyvédi hivatásrendet különösen érzékenyen érintette a tervezet, mivel az számos „olyan mélyreható változtatásokat eszközöl a perrendtartáson, amelyek megbolygatják annak alapelveit.”⁷⁶¹ *Kartal Ignác* úgy fogalmazott, hogy „[h]a a Törvényjavaslatból törvény lesz, akkor a Pp.-ben kő kövön nem marad, és *a Pp. mint kódex meghalt.*”⁷⁶² *Papp* szerint bár a tervezet javára kell írni, hogy megkívánta a felektől a becsületes pervitelt, de felhívta a figyelmet arra, hogy ha a szankciók eltűltek, akkor azok nem használni, hanem ártani fognak.⁷⁶³ *Pongrácz Jenő* pedig rendkívüli közgyűlés összehívását javasolta a Budapesti Ügyvédi Kamara elnökségének, mivel a tervezetet „ügyvédi botbüntetés”-nek tartotta, amely veszélyeztette az ügyvédek egzisztenciáját.⁷⁶⁴ *Gerlóczy* szerint „a perrendtartás eddigi bírságoló rendszerének kiterjesztésére semmi szükség nincsen, minthogy bíróságaink az eddigi jogszabályaink által nyújtott lehetőségekkel is csak nagyon ritkán éltek.”⁷⁶⁵

⁷⁵⁸ *Perrendi ankét*, JÁ 1936, 364.

⁷⁵⁹ *Szigeti*, Polgári Jog 1936, 538.

⁷⁶⁰ *Szigeti*, Polgári Jog 1936, 538.

⁷⁶¹ *Grünhut*, Ujság 1936/164., 28.

⁷⁶² *Kartal*, JÁ 1936, 277. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

⁷⁶³ *Papp*, Ujság 1936/220., 7.

⁷⁶⁴ *Hajdu*, Az Est 1936/158., 5.

⁷⁶⁵ *Perrendi ankét*, JÁ 1936, 364.

Ezzel szemben *Szlezák Lajos* kevésnek tartotta a szigorítást. Álláspontja szerint mivel a Te. fellebbezésre vonatkozó szigorítása bevált a gyakorlatban, azt meg kell honosítani az elsőfokú eljárásban.⁷⁶⁶ Ahogy fogalmazott: [a]z esetlegességi elv hiánya és a tárgyalás egységességének elve a legbiztosabb búvóhelyei a rosszhiszemű perlekedésnek. [...] A bíróság a Pp. 222. § 1. bek.-ét, a mellőzést alig alkalmazza, már csak azért is, mert az szigorúan perrendszerűleg néha nehezen indokolható meg, vagy legalábbis megindokolása aránytalanul nagy munkával járna.”⁷⁶⁷

⁷⁶⁶ *Szlezák*, Perrendi reform, 26–27.

⁷⁶⁷ *Szlezák*, Perrendi reform, 26.

V. fejezet

A főtárgyalási modell kialakulása és jellemzői

1. A főtárgyalási modell kialakulása a német perjogban

A német perjog a kódex elfogadása óta „befelé fordult”, azaz bár a 19. században széles körben történt jogösszehasonlítás (ld. *Mittermaier* munkássága), 1877 után a következő száz évben – az osztrák perjogot leszámítva – külföldi hatások nem figyelhetők meg a német perjog fejlődéstörténetében.⁷⁶⁸ A dZPO első száz évében számos reform történt, ugyanakkor ezek ellenére az 1960-as években sem csökkent az eljárások nehézkességével és lassúságával kapcsolatos panaszok száma.⁷⁶⁹ Az 1976. évi egyszerűsítési novella hangsúlyosan megjelenítette a perkonzentráció követelményét és bevezette a főtárgyalási modellt. Bár a legújabb magyar szakirodalom is foglalkozott már e modell általános jellemzőivel,⁷⁷⁰ ennek hiányossága, hogy a főtárgyalási modell eredeti koncepcionális megfogalmazását és annak gyakorlati próbáját nem mutatja be. A főtárgyalási modellt teljeskörűen megérteni ugyanakkor ezek ismertetése nélkül álláspontom szerint nem lehet. Az 1976. évi – *Putzo* szerint évszázados törvényig⁷⁷¹ – novelláig vezető úton ugyanis két fontos lépést⁷⁷² szükséges kiemelni: *Fritz Baur* koncepcióját és az ún. stuttgarti modellt (a kettőt együtt *Baur-Bender-Modell*nek is szokás nevezni).⁷⁷³

1.1. *Fritz Baur* koncepciója

A novella „szellemi atyja”⁷⁷⁴ *Fritz Baur* tübingeni professzor volt, aki bár tanulmányában csak a szóbeli tárgyalás koncentrációjával foglalkozott, kiemelte, hogy az eljárásgyorsítást más (így például a fellebbezési eljárást érintő) reformok is elősegíthetik.⁷⁷⁵ Munkájában *két fő problémakört* vázolt fel:

(1) *Egyrésztől* a német perjogban akkoriban a felek a bíróságot a szóbeli tárgyalás előtt előkészítő iratokban tájékoztatták, amelyek a felek beadványait és az azokat alátámasztó tényállításokat tartalmazták. Az előkészítő iratokra a törvény nem írt elő

⁷⁶⁸ *Hess*, *Ritsumeikan Law Review* 27 (2010), 191.; *Althammer* in *Lipp/Fredriksen*, 33.

⁷⁶⁹ *Stosch*, *Prozeßförderung*, 33.

⁷⁷⁰ *Bartha*, *JK* 2020, 589–591.

⁷⁷¹ *Putzo*, *NJW* 1977, 1.

⁷⁷² A magyar szakirodalom korábban röviden foglalkozott a kérdéssel. Ld. *Kengyel*, *Bírói hatalom*, 138–139.; *Czoboly*, *Perelhúzás megakadályozása*, 19–21.

⁷⁷³ *Baumann/Fezer*, *Beschleunigung*, 11.

⁷⁷⁴ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 61.

⁷⁷⁵ *Baur*, *Konzentration*, 4.

határidőt, amely azt eredményezte, hogy a felek *szakaszosan*⁷⁷⁶ is előterjeszthették anélkül, hogy a bíróság az elkésett, késedelmes előterjesztéseket visszautasíthatta volna. A visszautasítás ugyanis csak akkor volt lehetséges, ha a felet a késedelemben szándékosság vagy durva gondatlanság terhelte, amely így egy „tompá fegyver” volt a bíróság kezében.⁷⁷⁷ A felek még a bizonyításfelvétel után is tehettek újabb előadásokat, és *Baur* szerint mindez azt eredményezte, hogy az előkészítő irat előkészítő irathoz, a bizonyításfelvétel újabb bizonyításfelvételhez vezetett.⁷⁷⁸

(2) Azzal, hogy a felek a bíróságot csak késedelmesen, „csepegtetésszerű” előadásaikkal tájékoztatták, a tárgyalást a bizonyításfelvételre automatikusan el kellett halasztani, hiszen a bizonyításfelvételt csak ritkán lehetett rögtön foganatosítani.⁷⁷⁹ Az eljárások hosszú időtartamának másik oka tehát *Baur* szerint a szóbeli tárgyalás és a bizonyításfelvétel elkülönítése.⁷⁸⁰ Bár az eljárásjogok előírták, hogy a bíróságok lehetőleg úgy járjanak el a szóbeli tárgyaláson, hogy az ügyet egy tárgyaláson el lehessen bírálni (ld. pl. Magyarországon az 1911. évi Pp. 224. §-át), a gyakorlatban azonban – legalábbis a polgári bíróságokon – a jognak ez a kívánalma csak kivételesen valósult meg.⁷⁸¹ Ennek sikeressége bíróságoként, tanácsoként és eljárásoként eltérő volt, mivel a bíróktól és a jogi képviselőktől, a képességeiktől és akaratuktól, az önfegyelmuiktől és a szorgalmuiktól függött.⁷⁸²

Baur elképzelésének középpontjában egy *átfogóan előkészített* főtárgyalás állt. Ennek a modellnek az előfeltétele, hogy a jogvitáról mind a bíróság, mind a peres felek megfelelően informáltak legyenek és hogy a szükséges bizonyítási eszközök ismertek legyenek előttük.⁷⁸³ Míg korábban a „csepegtetés” miatt a tárgyalás és a bizonyítás *kényszerűségből* vált el egymástól, addig *Baur* ezt az elválasztást *tudatosan* valósította meg, a koncepció eleve erre épült. Bár az angol *trial*-modell ismeri a főtárgyalást,⁷⁸⁴ *Baur* szerint azt nem lehetett átvenni, mert azt az jellemzi, hogy a bíró előzetes tájékoztatás nélkül érkezik a főtárgyalásra, magát a tárgyalást a jogi képviselők készítik elő részletesen,

⁷⁷⁶ *Baur* ezt később „csepegtetésszerű” (*tropfenweise*) előterjesztésnek is nevezte. *Baur*, Konzentration, 12. Ezt a magyar perjogi kodifikáció során előszeretettel használták a szakirodalomban a Pp.-beli rendelkezések indokolásakor.

⁷⁷⁷ *Baur*, Konzentration 10. A bírói preklúzió kihasználatlanságára hívta fel a figyelmet *Baumann/Fezer*, Beschleunigung, 8.

⁷⁷⁸ *Baur*, Konzentration, 10.

⁷⁷⁹ *Baur*, Konzentration, 12.

⁷⁸⁰ *Baur*, Konzentration, 11.

⁷⁸¹ *Baur*, Konzentration, 11.

⁷⁸² *Putzo*, NJW 1977, 1.

⁷⁸³ *Bettinger*, Prozessmodelle, 62.

⁷⁸⁴ Ld. részletesen *Stürner*, ZJP 2010, 150–151.

és ők felelnek a bizonyítékokért és azok tárgyaláson való felhasználásáért is.⁷⁸⁵ Ebből látható, hogy *Baur* koncepcióját bár a főtárgyalás köré építette, mégis az *előkészítésre* helyezte a hangsúlyt, amely során a bíróság is megteszi a szükséges intézkedéseket. Éppen ezért figyelmét a német büntetőeljárás törvény (StPO) főtárgyalása felé fordította. Az StPO rendszerétől ugyanis idegen volt, hogy a főtárgyalás számos határnapra széttöredezzon, és ezt a *koncentrált* jelleget két eszközzel érte el: a főtárgyalás kiváló előkészítésével, valamint annak megszakítása tíz napnál hosszabb időre nem volt lehetséges.⁷⁸⁶ *Baur* ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy egy az egyben nem lehet az StPO modelljét átvenni, mivel az ügyésznek olyan lehetőségei voltak a főtárgyalás előkészítésére, amelyek a feleknek a polgári perben nem adatnak meg (pl. a rendőrség segítségének igénybevétele).⁷⁸⁷

Az akkori német polgári perben a bíróság a keresetlevél befogadását követően *közvetlenül* szóbeli tárgyalást tűzött ki, ami *Baur* szerint *túlságosan korai volt*, mivel a bíróság egyedül a keresetlevél alapján általában nem tudta megállapítani a jogvita lényegét.⁷⁸⁸ Ebből kiindulva a főtárgyalási modell megvalósulását úgy képzelte el, hogy a tárgyalás kitűzését meg kell előznie egy előzetes eljárásnak, amely során a felek szigorú határidők betartásával írásban *kimerítően* előadják tényállításaikat és bizonyítási indítványaikat (erre az eljárások elhúzódásának elkerülése érdekében legfeljebb három hónapot javasolt).⁷⁸⁹ Azt is kiemelte, hogy a törvény által szabályozott bírósági tisztázási kötelezettséget (dZPO 139. §) erre az előzetes eljárásra is ki kellene terjeszteni, így a bíróságnak nemcsak a határidők tűzésével kell vezetnie az eljárás e részét, hanem szükség esetén tartalmilag is, rámutatva azokra a pontokra, amelyek véleménye szerint megvitatásra szorulnak.⁷⁹⁰

Mivel az előzetes eljárás iratváltása a peranyag teljeskörű összegyűjtését hivatott szolgálni, a feleket erre valamilyen formában rá kell kényszeríteni, mégpedig az új előadások kizárásával (preklúzióval).⁷⁹¹ *Baur* koncepciója az előzetes eljárás után az új előadásokat akkor tette lehetővé, ha a fél igazolta, hogy az előzetes eljárás során önhibáján

⁷⁸⁵ *Baur*, Konzentration, 13.

⁷⁸⁶ *Baur*, Konzentration, 13–14.

⁷⁸⁷ *Baur*, Konzentration, 14. Megjegyzendő, hogy már *Klein* is utalt arra, hogy a büntetőeljárás főtárgyalási modellje adott esetben mintaként szolgálhat, és *Baur* is a *kleini* gondolatokra alapítva alkotta meg koncepcióját. *Baur*, NJW 1987, 2639.

⁷⁸⁸ *Baur*, Konzentration, 15–16.

⁷⁸⁹ *Baur*, Konzentration, 16.

⁷⁹⁰ *Baur*, Konzentration, 16.

⁷⁹¹ A preklúziós rendelkezésekkel szemben foglalt állást *Kedeker/Seeliger*, ZRP 1969, 108.

kívül nem volt erre lehetősége.⁷⁹² Ez *Baur* szerint azért jelentett paradigmaváltást a korábbi szabályozáshoz képest, mert így nem a bíróságnak kell igazolnia a fél perelhúzó szándékát vagy durva gondatlanságát, hanem a félnek kellett a késedelem vétlenségét.⁷⁹³

Baur tanulmányában felvetette, hogy sokan túl szigorúnak tarthatják e preklúziós rendszert, amellyel a német perjog akár vissza is térhetne a *ius commune* által alkalmazott eventualitáshoz, ugyanakkor úgy fogalmazott, hogy az „eventualitás szelleme” közelebből nézve „nem ijesztő”, mivel a német perjog addig is számos preklúziós rendelkezést tartalmazott (pl. a bírói visszautasítási jog vagy az anyagi jogerőhatással együtt járó preklúzió).⁷⁹⁴ Az akkori német perjoggal szemben egy kérdést is megfogalmazott:

„[S]ikerült-e a jelenlegi eljárásjognak valóban kiküszöbölnie az eventualitással kapcsolatos hátrányokat? Erre nemleges választ kell adni, mégpedig két okból: először is, a fél általában a szóbeli tárgyalásig nem tudja, hogy a bíró mit tart lényegesnek a döntés szempontjából; a fél ezért a saját érdekében minden olyan tényanyagot benyújt, amelyet elképzelhető, hogy figyelembe vehet. [...] Másrészt a jelenlegi rendszerben a fél soha nem tudhatja, hogy a bíró mikor tekinti az ügyet elbírálnak; ezért mindig fennáll a veszélye annak, hogy a késedelmes előadásokat ténylegesen kizárják.”⁷⁹⁵

Mindebből pedig azt a következtetést vonta le, hogy mivel az akkori perjogi szabályozás nem küszöbölte ki az eventualitás hátrányait, így az általa felvázolt koncepció nem romlást, hanem javulást eredményez a peres eljárásokban, mivel a feleket nem érheti meglepetés, hiszen pontosan tudják, hogy az eljárás mely szakaszában és mikorra kell előterjeszteniük előadásaikat.

Baur koncepciójában az előzetes eljárás az előzetes tárgyalással fejeződik be, amely az osztrák „első tárgyalási határnapjal” mutat távoli hasonlóságokat és három célja volt: *a)* a perelőfeltételek fennállásáról való tárgyalás és döntés; *b)* az iratváltások során előadott peranyag tisztázása; és *c)* a felek közötti egyezség megkísérlése.⁷⁹⁶ Egyebekben a bíróság kitűzi a bizonyításfelvétel határnapját és szóbeli tárgyalást rendel el, amelynek

⁷⁹² *Baur*, *Konzentration*, 17.

⁷⁹³ *Baur*, *Konzentration*, 17.

⁷⁹⁴ *Baur*, *Konzentration*, 18.

⁷⁹⁵ „[I]st es dem geltenden Prozeßrecht wirklich gelungen, die mit der Eventualmaxime verbundenen Nachteile zu beseitigen? Diese Frage ist zu verneinen; und zwar aus zwei Gründen: einmal weiß die Partei in aller Regel bis zur mündlichen Verhandlung nicht, was der Richter als entscheidungserheblich ansieht; die Partei wird also in ihrem Interesse alles denkbarerweise in Betracht kommende Tatsachenmaterial beibringen. [...] Zum anderen kann die Partei bei der gegenwärtigen Regelung nie wissen, wann der Richter den Prozeß als spruchreif ansieht; sie läuft also stets Gefahr, daß sie mit verspätetem Vorbringen faktisch präkludiert wird.” *Baur*, *Konzentration*, 18. (kiemelés tőlem: Sz. K.). Ehhez hasonló aspektusokat emelt ki *Merkel*, *AnwBl* 1969, 281.

⁷⁹⁶ *Baur*, *Konzentration*, 19–20.

Baur véleménye szerint minden eljárási típus esetén a büntetőeljárás főtárgyalásához kell hasonlónak lennie.⁷⁹⁷ A bizonyítási eljárásban új bizonyítási indítvány csak akkor lehetett volna lehetséges, ha a fél igazolja, hogy azt korábban nem tudta előterjeszteni. A bizonyítási eljárást a felek szóbeli előadása, majd pedig a bíróság ítélete követi.⁷⁹⁸

1.2. A stuttgarti modell

Rolf Stürner megjegyezte *Baur* koncepciója kapcsán, hogy annak megalkotása után „[e]leinte kevés történt, mint oly gyakran, amikor a professzorok írnak valamit.”⁷⁹⁹ A koncepcióval kapcsolatban számos szakirodalmi álláspont jelent meg, mind pozitív, mind negatív értékelésekkel.⁸⁰⁰

Baur koncepciója 1967-ben „életre kelt” azáltal, hogy egy gyakorlati modellkísérlet alapjává vált.⁸⁰¹ A második koncepciót ugyanis nem az elmélet, hanem a gyakorlat – a stuttgarti *Landgericht* 1967. január 1-jén felállt 20. polgári tanácsa – alakította ki. *Rolf Bender*, aki az érintett tanácsot vezette, 1968-ban egy tanulmányt publikált a *Deutsche Richterzeitung* hasábjain. *Bender* három perjogi alapelvet emelt ki: a szóbeliség elvét, a perkoncentráció elvét és a bizonyításfelvétel közvetlenségét.⁸⁰² A kísérletben megpróbálták kiaknázni e három alapelvet,⁸⁰³ és – ahogy ő fogalmazott – „meglepő eredményekre jutottak.”⁸⁰⁴ Korábban szerinte egyik sem megfelelően érvényesült.⁸⁰⁵

Azon túlmenően, hogy az újonnan felállított tanács az ügyterhet nézve könnyebbséget jelentett a többi tanács számára, a kezdetektől fogva arra törekedtek, hogy a dZPO lehetőségeit kimerítve a lehető legnagyobb mértékben koncentrálják és ezáltal felgyorsítsák a polgári peres eljárásokat.⁸⁰⁶ A stuttgarti modellben a lehető legkevesebb

⁷⁹⁷ *Baur*, Konzentration, 21.

⁷⁹⁸ *Baur*, Konzentration, 21.

⁷⁹⁹ *Stürner* in *Grundmann/Riesenhuber*, 396.

⁸⁰⁰ A szakirodalmi véleményeket összegzi *Henke*, ZZP 1970, 130–144.

⁸⁰¹ *Bettinger*, Prozessmodelle, 65.; *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 435.; *Arens*, Mündlichkeitsprinzip, 33.

⁸⁰² *Bender*, DRiZ 1968, 163. Később egyszerűen közvetlenség elvét említett. *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 434.; *Bender*, JA ZR 1971, 237.

⁸⁰³ Ehhez hozzá kell tenni, hogy a stuttgarti modell a szóbeliséget nem abszolutizálta, hanem megpróbálta összehangolni az írásbeliséggel, azaz hogy mindkettőt az eljárás azon szakaszában alkalmazta, ahol ennek következtében egy optimális eredményt lehetett elérni. *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 437. A bizonyításfelvétel közvetlenségét azonban olyan fontosnak tartották, hogy kivétel nélkül alkalmazták, ti. az eljáró tanács valamennyi tagja jelen volt minden esetben. *Bender*, DRiZ 1968, 166.

⁸⁰⁴ *Bender*, DRiZ 1968, 163.

⁸⁰⁵ *Bender*, JA ZR 1971, 237.

⁸⁰⁶ *Bender*, DRiZ 1968, 163.; *Kedeker/Seeliger*, ZRP 1969, 108. *Bender* egyébként a dZPO valamennyi korábbi, jelentős módosítását (1909, 1924 és 1933) kritikával illette, mert szerinte csak a „beteg polgári per” (*kranker Zivilprozess*) tüneteivel foglalkoztak, de nem a hosszú pertartam indokaival. *Bender*, JA ZR 1971, 237.

lépés fogantatása volt a lényeg a döntés meghozataláig (egész pontosan három lépés: az előkészítés, a főtárgyalás és a döntés meghozatala),⁸⁰⁷ amellyel nemcsak egy gyorsabb, hanem jobb eljárást kívántak elérni: a polgári pert érthetővé tenni a jogkeresők számára, lássák, hogy a bíróság hogyan jut el a döntésig és hogy talán megértsék, miért vesztették el adott esetben a pert.⁸⁰⁸ A tanács előzetesen értesítette az ügyvédeket, részletesen kifejtve a rendszerük lényegét, és tanácsokat adott nekik, hogyan tudják a leghatékonyabban támogatni a munkájukat.⁸⁰⁹

A stuttgarti modellben az eljárás súlypontja a ténybeli megállapításokon volt, mivel *Bender* szerint „a legkifinomultabb jogi megfontolások, a szakirodalom legszebb idézetei teljesen értelmetlenek, ha a ténybeli alapok nem helytállóak.”⁸¹⁰ A koncentrált pert egy alaposan előkészített tárgyalással, a felek személyes jelenlétének megkövetelésével, a tanúk és a szakértők első tárgyalásra való megidőzésével és a bizonyítás közvetlen felvételével kívánta elérni.⁸¹¹ Kiemelendő továbbá, hogy *Bender* szerint a bírónak ítélezése során három munkát kell elvégeznie: a tárgyalás gondos előkészítését, a tárgyalás lefolytatását és a jogvita eldöntését. Ha leszűkítik a bírói tevékenységet e három területre, akkor szerinte az eljárásgyorsítás alapproblémája megoldódik.⁸¹²

Az eljárás egy előzetes írásbeli eljárással kezdődött (keresetlevél, ellenkérelem és válasz), amelyekre nézve szigorú határidőket határoztak meg.⁸¹³ Az írásbeli eljárás során bíró *nem vett részt az eljárásban*, hanem csak a bírósági iroda tisztviselője; ő kezelte a válaszig az iratokat, és szükség esetén ő rendelkezett a kiegészítésükről.⁸¹⁴ *Bender* ezzel megvalósítottnak látta a bírói tehermentesítést, mivel az eljárás e szakaszában a bírók még inaktívak voltak.⁸¹⁵ Ez természetesen magával hozta azt is, hogy a felperes ekkor még lényegében „magára volt hagyva.” *Bender* szerint bár elméletileg jogos lehetne az a kritika, hogy a keresetlevél benyújtását követően a bíró gyakran jelentős mértékben felgyorsíthatja

⁸⁰⁷ *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 449.

⁸⁰⁸ *Bender*, JA ZR 1971, 238.

⁸⁰⁹ *Bender*, DRiZ 1968, 163.

⁸¹⁰ „[D]ie spitzfindigsten juristischen Erwägungen, die schönsten Zitate aus der Fachliteratur sind völlig zwecklos, wenn die tatsächlichen Grundlagen nicht stimmen.” *Bender*, JA ZR 1971, 238–239.

⁸¹¹ *Herbst* in *Bender*, 167.

⁸¹² *Bender*, ZRP 1969, 58.

⁸¹³ *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 435. Ez az ellenkérelemre nézve jellemzően három, a válasza nézve pedig két hét volt. *Bender*, DRiZ 1968, 164. A határidőket a felek közös megegyezéssel korlátozás nélkül meghosszabbíthatták. *Bender*, JA ZR 1971, 238.

⁸¹⁴ *Bender*, ZRP 1969, 59. *Max Vollkommer* is összefüggésbe hozta az eljárás időtartamát a bírói munkamennyiséggel. Szerinte minél kevésbé „bírói munkai igényes” (*richterarbeitsintensiv*) az eljárás, annál rövidebb. *Vollkommer*, ZRP 1968, 113.

⁸¹⁵ *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 438.

az eljárást azzal, hogy hasznos javaslatokat, útmutatásokat kínál a feleknek, a gyakorlatban ez mégsem állt meg a bíróság leterheltsége miatt.⁸¹⁶

Az írásbeli, előkészítő jellegű szakaszt követően az eljáró tanács előzetesen összeült, hogy egymás között megvitassák az ügyet. Az előadó bíró – egy bekapcsolt diktafonnal – felvázolta a tanácsnak az ügy lényegét, majd – a diktafon kikapcsolását követően – megkezdődött a tanácsban a megvitatás. E során az előadó ismertette a jogvita egyedi körülményeit, a jogi problémákat és a lehetséges jogi megoldásokat.⁸¹⁷ Ennek eredményét az előadó ismét diktafonra mondta, amely során a tanács többi tagja is jelen volt, ellenőrizve, hogy minden elhangzott-e és hogy semmit sem felejtettek-e el.⁸¹⁸ A hangfelvétel alapján készült jegyzőkönyv emlékeztetőül szolgált a tanács tagjainak a tárgyalás napján.

A tárgyalás kezdetén a bíróság meghallgatta a feleket és nyilatkoztatta őket azokról a kérdésekről, amelyek az előzetes tanácskozás alapján kérdéses maradt a bíróság számára. Ezt követte az ún. *első köztes tanácskozás*, amely során a bíróság tanácskozásra visszavonult a célból, hogy megállapítsa, hogy a felek előadásai alapján módosultak-e az ügy részletei az előzetes tanácskozás óta.⁸¹⁹ Ezen a tanácskozáson egy első javaslatot is kidolgozott az eljárás befejezésére (pl. egyezségi javaslat, javaslat a keresettől való elállásra vagy annak elismerésére), amelyet indokolással együtt a felek elé terjesztett. A felek ügyvédjeikkel visszavonulhattak ezt megvitatni, amelyet az ügyvédeknek a javaslatokról való állásfoglalása követett, ami a bíróság szempontjából rendkívül hasznos volt, mert ismét tudomást szerezhettek azokról a pontokról, amelyekben a felek a bíróságtól eltérően ítélték meg a jogvitát.⁸²⁰

Ezt követően azonnal megkezdődött a bizonyításfelvétel, amelyet egy második köztes tanácskozás követett, amelyen mérlegelték a bizonyítás eredményét, valamint az ekkor hozandó határozathoz képest – ha az ügy jellege erre lehetőséget biztosított – egy második egyezségi javaslatot is elkészített, amelyet szintén bemutatott a feleknek. A tanács

⁸¹⁶ *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 438–439.

⁸¹⁷ *Bender*, DRiZ 1968, 164.

⁸¹⁸ *Bender*, DRiZ 1968, 164. A tanúk megidézése iránt a bíróság egyébként folyamatosan intézkedett, így a keresetlevél, az ellenkérelem és a válasz beérkezése után is idéztek tanúkat a későbbi tárgyalásra, de az előzetes tanácskozás után is lehetőség volt erre.

⁸¹⁹ *Bender*, DRiZ 1968, 164. *Bender* ehelyütt kiemelte, hogy ilyen változások rendkívül gyakran előfordultak, mivel a felek kb. az ügyek felében jelentős változtatásokat tettek az írásbeli előadásaikhoz képest.

⁸²⁰ *Bender*, JA ZR 1971, 238.

ezt követően határozathozatal céljából visszatért a tárgyalóterembe, ahol először az egyezségi javaslatot ismertették és indokolták. Egyéb esetekben a bíróság ítéletet hozott.⁸²¹

Baumgärtel – amellet, hogy elismerte annak érényeit – aggályát fejezte ki amiatt, hogy e stuttgarti modell általános bevezethető-e, mivel e (heti kettő vagy három) főtárgyalások általában egész naposak, amelyek rendkívül megerőltetőek a bírók számára, ezért csak akkor funkcionálhat megfelelően, ha az ügyvédség együttműködik.⁸²² Az általános bevezetésből – és a tanácsok magas számából – pedig egyenesen következne a tárgyalások ütközése.⁸²³

Bender kiemelte, hogy a stuttgarti modell az akkor hatályos törvényszöveg keretei között érvényesülhet, ugyanakkor néhány módosító javaslatot megfogalmazott a törvényhez.⁸²⁴ A modellkísérlet eredményei egyértelműek voltak: a stuttgarti *Landgericht* 20. polgári tanácsa az eléjük 1967-ben került ügyek (összesen 476 db) 86%-át az első tárgyaláson elbíráta,⁸²⁵ és más bírói tanácsok is alkalmazni kezdték.⁸²⁶ Az előző rendszerhez képest az eljárások időtartamának változása szembetűnő volt: a bajor igazságügyi minisztérium 1972. évi felmérése alapján a stuttgarti modell szerint eljáró tanácsok az ügyek 85%-át hat hónapon belül bírálták el, míg az összes bajor bíróságot (tehát azokat is, amelyek a modell alapján jártak el) figyelembe véve ez az arány mindösszesen 33% volt.⁸²⁷ A modell az ügyvédek oldaláról is sikeres lett, a munkaterhek csökkenése azt eredményezte, hogy egy ügyvédnek átlagosan feleannyi munkája volt a modellt alkalmazó bíróságok előtti eljárásban.⁸²⁸

A stuttgarti modell a döntések felek általi elfogadását illetően is sikeres volt, hiszen – egy 1971-es felmérés alapján – a modellt alkalmazó tanácsok által hozott ítéletek 6,7%-át támadták meg fellebbezéssel (ez 11% volt az összes bíróságot nézve), míg a hatályon kívül helyezés 12%-ot tett ki (a szövetségi szintű 26%-os átlaghoz képest).⁸²⁹

⁸²¹ *Bender*, DRiZ 1968, 164. Az eljárás ábrákon való szemléltetését ld. *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 443–447.

⁸²² *Baumgärtel*, JA ZR 1971, 243. Ezzel egyezően ld. *Kedeker/Seeliger*, ZRP 1969, 108–109.

⁸²³ *Baumgärtel*, JA ZR 1971, 243.

⁸²⁴ *Bender*, DRiZ 1968, 165–166.

⁸²⁵ Ez összesen 411 ügyet jelentett. Számos, nem az első tárgyaláson elbírált ügyet a második tárgyaláson, 3 ügyet pedig a harmadik tárgyaláson bíráltak el. *Bender*, DRiZ 1968, 165.

⁸²⁶ 1971-ben ez kb. 40 tanácsot jelentett az akkori Német Szövetségi Köztársaság területén. *Bender*, JA ZR 1971, 238.

⁸²⁷ Fontos kiemelni, hogy ezen arányok az ítélettel elbírált ügyeket jelöli. A valamennyi, elsőfokon lezárult eljárást figyelembe véve a stuttgarti modell alapján eljáró tanácsok az ügyek 93%-át, az összes bajor tanács pedig az ügyek 69%-t zárta le hat hónapon belül. Az adatokról ld. részletesen *Herbst* in *Bender*, 171–173.

⁸²⁸ *Strohm*, AnwBl 1969, 423.

⁸²⁹ *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 471.

1.3 A főtárgyalási modell általános jellemzői

1.3.1. A polgári per jelenleg uralkodó tárgyalási modelljei

A fentiekből kiindulva az a megállapítás tehető, hogy a főtárgyalási modell lényege, hogy az eljárás akkor lesz koncentrált, ha *mind a bíróság, mind a felek úgy érkeznek a főtárgyalásra, hogy megfelelően ismerik a jogvita lényegét* azáltal, hogy valamennyi ténybeli, jogi és bizonyítási kérdés ismert előttük. A XXI. században három uralkodó perrendi modellről beszélhetünk: az itáliai-kánonjogi per alapú modellről, a *trial*-modellről és a főtárgyalási modellről. Ez utóbbiról a következő alponban lesz részletesen szó, ugyanakkor valamennyi modellnek vitathatatlanul a legfontosabb alapvetése, hogy a felek határozzák meg az eljárás kezdetét, végét és tárgyát,⁸³⁰ azaz érvényesül a rendelkezési elv.

(1) Az *itáliai-kánonjogi per alapú modell* a mai francia és olasz perrend sajátossága, amelyben az első írásbeli szakaszban a felek a keresetben és az ellenkérelemben előadják tényállításaikat, amely során a bíróság szigorú logikai vizsgálatot végez. Ez azt jelenti, hogy a bíróság már az eljárás ezen korai szakában is aktív szerepet tölt be.⁸³¹ Az ezt követő instrukciós szakban történik meg a tényállás feltárása és a bizonyításfelvétel (instrukciós bíró előtt), amely rendszerint több tárgyalást vesz igénybe,⁸³² majd pedig egy utolsó tárgyalás következik, jellemzően egy bírói tanács előtt, akiknek nincs közvetlen ismeretük a bizonyításfelvételtől és annak eredményéről.⁸³³ Ezen utolsó szakban lényegében a jogkérdésről való döntés születik meg. E modellnek a bíróság és a felek közötti szerepfelosztás tekintetében két fontos jellemzője van: az irányadó jogkérdések vonatkozásában főszabály szerint bírói uralom, a tényállítások vonatkozásában szigorú féluralom érvényesül.⁸³⁴

(2) A *trial-modell* esetén bár azt gondolhatjuk, hogy teljesen eredeti koncepció, amely semmilyen összefüggést nem mutat sem a germán, sem a német, sem a római alapú modern perjoggal, ugyanakkor ez csak szűk körben állja meg a helyét.⁸³⁵ A e modell szerinti peres eljárás ugyancsak egy írásbeli szakkal kezdődik, amely során a felek előterjesztik keresetüket és ellenkérelmüket (*notice pleading*), de az a logikai vizsgálat,

⁸³⁰ Stürner in Gilles/Pfeiffer, 10. Ld. még Stürner, RabelsZ 2005, 221.; Stürner in FS Kollhossner, 727.

⁸³¹ Stürner, ZZP 2010, 149.

⁸³² Nylund in Ervo/Nylund, 5.

⁸³³ Stürner, RabelsZ 2005, 223.

⁸³⁴ Stürner, ZZP 2010, 149.

⁸³⁵ Stürner in Gilles/Pfeiffer, 15.

amely az előző modellnél már ebben a szakban is jellemző volt, nincs jelen.⁸³⁶ A *Federal Rules of Civil Procedure* bevezetésével az USA jogrendszere szakított a korábbi, bonyolult előterjesztési (*pleading*) rendszerrel és egy egyszerűsített – és ezzel egyidejűleg egy széleskörű *discovery*-t tartalmazó – modellt vezetett be,⁸³⁷ amelyben a feleknek ebben a szakban egymást röviden csak értesíteniük kell igényeikről. Ennek bevezetése mögött az volt az alapvető elgondolás, hogy a döntésnek az érdemben előadottakon kell alapulnia, ugyanakkor az nem szorítható a beadványok tartalmára.⁸³⁸

A második, feltárási szakban (*pretrial discovery*) a felek *saját (és nem a bíróság) informálásuk* érdekében összegyűjtik a tényállításokat és bizonyítékokat.⁸³⁹ A *discovery* arra a problémára nyújt megoldást, hogy a felek egymás álláspontját kölcsönösen előzetesen szükségképpen nem ismerik (információ-szimmetrikus helyzet).⁸⁴⁰ Az adverbárius rendszerben ugyanis a jogvita kereteit a felek határozzák meg, a bizonyítékokat ők és nem a bíróság gyűjtik össze és tárják az ellenérdekű fél elé.⁸⁴¹ E természetes információhiányos egyensúly megbomolhat, és előfordulhat, hogy valamelyik fél önhibáján kívül nem rendelkezik bizonyos tényekkel és bizonyítékokkal úgy, hogy az a másik fél birtokában van. Ebből fakadóan alakultak ki az ezen információ-aszimmetrikus helyzeteket kezelendő szükséghelyzetek, amelyeket a német és a magyar perjog is ismer.⁸⁴² A bíróság csak a harmadik szakban, a tárgyaláson informálódik, amikor a felek szóban elé terjesztik az összegyűjtött peranyagot, így e rendszert a ténybeli vizsgálódás duplázódása jellemzi: először a második, majd a harmadik szakban is megtörténik.⁸⁴³

1.3.2. A főtárgyalási modell jellemzői

A főtárgyalási modell a hagyományos, itáliai-kánonjogi per alapú modell és a *trial*-modell elemeinek kombinációjából jött létre.⁸⁴⁴ A modell három részből áll, a perindítási, az előkészítő és a főtárgyalási szakból.

(1) A *perindítási szak* egy rövid írásbeli része az eljárásnak, amely során a felperes a keresetlevél beadásával megindítja az eljárást, ezt kézbesítik az alperesnek, aki erre

⁸³⁶ Stürner, ZJP 2010, 150.

⁸³⁷ Ez a két cél vezérelte a *Federal Rules of Civil Procedure* megalkotóit. Glaser, *Pretrial Discovery*, 27. A *notice pleading* szabályának kialakulásáról ld. röviden Roberts, *Cornell Law Review*, 395–396.

⁸³⁸ Spencer, *Michigan Law Review*, 2.

⁸³⁹ Stürner, ZJP 2010, 150.; Stürner, *RabelsZ* 2005, 224.

⁸⁴⁰ Kim/Ryu, *European Journal* 2002, 45.

⁸⁴¹ Glaser, *Pretrial Discovery*, 26.

⁸⁴² Bacher, *BeckOK ZPO*, ZPO § 284 Rn 84.

⁸⁴³ Stürner, *RabelsZ* 2005, 224.

⁸⁴⁴ Stürner, ZJP 2010, 151.; Stürner in *FS Schilken*, 507.

nézve ellenkérelmet nyújt be.⁸⁴⁵ A főtárgyalási modell abban mutat hasonlóságot az itáliai-kanonjogi alapú modellel – és különbséget a *trial*-modellel⁸⁴⁶ –, hogy a bíró már az eljárás ezen részében is aktív szereplője az eljárásnak, amellyel lehetővé válik a koncentráció korai előkészítése,⁸⁴⁷ az anyagi pervezetés a per kezdetétől érvényesül.⁸⁴⁸ Ez nemcsak az elfogadhatóság, hanem a koherencia ellenőrzését is lehetővé teszi, és így a peranyag korai bírói becsatornázását.⁸⁴⁹ Ez az alperes védelmét szolgálja annak érdekében, nehogy egy eleve alaptalan követelés túlságosan nagy terhet jelentsen számára.⁸⁵⁰

(2) Az *előkészítő szakon* van a legnagyobb hangsúly a főtárgyalási modellben, legfontosabb jellemzője a rugalmasság.⁸⁵¹ Az erőforrások arányos használata érdekében az eljárásnak mindig az adott ügy sajátosságaihoz kell igazodnia, amelyhez a bíróságnak az ügy jogi és tényállásbeli összetettségét, valamint a felek és a társadalom életében betöltött szerepét is figyelembe kell vennie.⁸⁵² A rugalmasságnak ugyan a teljes eljárást jellemeznie kell, mégis az *előkészítő szakban* a legszembevetőbb, aminek az is bizonyítéka, hogy a legtöbb esetben a bíróság az előkészítésnek több módja közül választhatja ki az ügy alapos előkészítése érdekében a legmegfelelőbbet.⁸⁵³

Az *előkészítő szakban* mind a bíróságtól, mind a felektől elvárt a magasfokú aktivitás, hogy tisztázódjanak előttük a jogvita keretei. Ez abban ölt testet, hogy bár a tárgyalási elv a főszabály, a bíróság és a felek kölcsönösen tájékoztatják egymást az ügy általuk vallott értelmezéséről.⁸⁵⁴ Éppen ezért nem tartotta *Baur* átvehetőnek a *trial*-modellt, mivel a bíróság nem volt aktív szereplője az eljárás ezen szakának sem.⁸⁵⁵

Nylund szerint az *előkészítő szakot* preklúzióknak kell zárnia, amely a tényállítások és bizonyítékok későbbi előterjesztését kizárja; ennek ugyanakkor nem szabad sem túl szigorúnak, sem túl megengedőnek lennie.⁸⁵⁶ Előbbi szerinte azért káros, mert a felek a lehetséges igényeikkel, tényállításaikkal és bizonyítékaikkal megterhelik a peranyagot (emiatt pedig ún. *fejnehéz* – *front-loaded* lesz az eljárás),⁸⁵⁷ ami az eventualitás

⁸⁴⁵ *Nylund* in *Nylund/Ervo*, 7.

⁸⁴⁶ *Stürner* in *Grundmann/Riesenhuber*, 396.

⁸⁴⁷ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 69. Ilyenkor van lehetőség a visszautasításra is. *Bartha*, JK 2020, 590.

⁸⁴⁸ *Stürner*, *RabelsZ* 2005, 225.

⁸⁴⁹ *Stürner*, *ZZP* 2010, 151.

⁸⁵⁰ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 69.

⁸⁵¹ *Stürner*, *ZZP* 2010, 151.

⁸⁵² *Nylund* in *Nylund/Ervo*, 10.

⁸⁵³ *Nylund*, *Civil Procedure Review* 2018/2., 21.

⁸⁵⁴ *Stürner*, *ZZP* 2010, 151.

⁸⁵⁵ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 70.

⁸⁵⁶ *Nylund* in *Ervo/Nylund*, 9.

⁸⁵⁷ *Nylund* in *Ervo/Nylund*, 9.; *Köblös*, *KK* 2017/2., 22.

alkalmazásához vezethet.⁸⁵⁸ Álláspontom szerint ugyanakkor bármilyen preklúziót alkalmaz az adott perrend az előkészítő szak végén, *az minden esetben az eventualitás alkalmazását jelenti,*⁸⁵⁹ hiszen egy adott eljárási szak lezárultával kizárja az új előterjesztéseket. Így a fejnehéz eljárás fogalmát⁸⁶⁰ egyszerűen megadhatjuk: eventualitás. Legfeljebb abban lehet eltérés, hogy mennyire „nehéz a fej”, azaz hogy a főtárgyalás során a főszabály szerint kizárt nyilatkozatok pótolhatók-e és ha igen, akkor milyen körülmények között. Maga az előkészítő szak viszont egységes, az nem válik el kisebb részegységekre (ez fontos különbség az itáliai-kánonjogi alapú modellhez képest).⁸⁶¹

(3) A *főtárgyalás* lényegében a korábbi szóbeli tárgyalás és a bizonyítási eljárás koncentrált, egy határnapon való lefolytatása.⁸⁶² A főtárgyalás kezdetén a felek előadják kérelmeiket. Azon körülmények vonatkozásában, amelyek még az előkészítő szakot követően is vitások a felek között, le kell folytatni a bizonyítást.⁸⁶³ A főtárgyalási modellben az előkészítő eljárást lefolytató és a főtárgyalás során eljáró bíró személyében nincs változás, azaz a közvetlenség elvének valamennyi vetülete érvényesül.⁸⁶⁴

Egyébként a főtárgyalási modellben sokkal inkább elválnak az előkészítés és a főtárgyalás, mert – ahogy láthattuk – a modellkísérlet során a tárgyalás alatt történtek meg a tanácskozások a bíróság részéről, és ott azonnal informálták a feleket az álláspontjukról. A „kiforrott” főtárgyalási modell ebből a szempontból már rendezettebb.

A főtárgyalási modell olyan sikeres lett, hogy „világkörüli diadalmenetre indult.”⁸⁶⁵ A német polgári peres eljáráson kívül hatást gyakorolt például a spanyol vagy a magyar Pp. szabályrendszerére is, de ugyanúgy megjelenik a később ismertető harmonizációs modellszabályokban is. A polgári esküdtszék szerepének visszaszorulásával a modern angol peres eljárásokra is jellemző, amiből az is kitűnik, hogy esküdtszéki eljárás esetén nincs helye a főtárgyalási modellnek.⁸⁶⁶

Az alábbiakban a német perrendtartás főtárgyalási modelljén felül az schZPO modelljét is ismertetem, mivel számos aspektusból azonos alapokra épül, mint a magyar

⁸⁵⁸ *Nylund in Ervo/Nylund*, 10.

⁸⁵⁹ „Noch heute wird eine Verfahrensgliederung mit Präklusionswirkung praktiziert: die Eventualmaxime.” *Zeiss/Schreiber*, *Zivilprozessrecht*¹², 87.

⁸⁶⁰ *Bartha*, JK 2020, 590. megjelenít olyan szakirodalmi álláspontot, amely szerint nem lehet meghatározni a fejnehéz eljárás fogalmát.

⁸⁶¹ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 71.

⁸⁶² *Stürner*, ZZP 2010, 151.

⁸⁶³ *Stürner*, ZZP 2010, 151.

⁸⁶⁴ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 71.

⁸⁶⁵ *Stürner in Grundmann/Riesenhuber*, 396.; *Stürner*, ZZP 2010, 151–152.; *Baur*, NJW 1987, 2639.

⁸⁶⁶ *Stürner*, *RabelsZ* 2022, 439–440.

törvény. Bár a rendelkezésre álló jogalkotási anyagokból nem derül ki, hogy a jogalkotó figyelembe vette-e a nemzetközi harmonizációs törekvéseket (ld. ALI/UNIDROIT), a nemzeti szabályozásokon túl a két legfontosabb modellszabályzat főtárgyalási modelljét is bemutatom⁸⁶⁷. Az egyes modelleknek csak az *alapvonalait* mutatom be, az egyes részek a dolgozat későbbi fejezeteiben kaptak helyet.

2. A német főtárgyalási modell általános jellemzői

2.1. Az 1976. évi novella a Baur-Bender-Modell tükrében

A német főtárgyalási modell, mint láthattuk, belső jogfejlődés és annak gyakorlati próbájának eredményeképpen (*Baur-Bender-Modell*) jött létre.⁸⁶⁸ Az 1976. évi novella célja az egyszerűsítés és a gyorsítás volt: az egyes perek gyorsítása, a perek gyorsítása általánosságban és a bíróságok terheinek enyhítése.⁸⁶⁹ Mindkét célt úgy lehetett elérni, ha az eljárást a lehető legkevesebb tárgyalási napra összpontosítják, és ideális esetben egyetlen tárgyalási napon rendezik.⁸⁷⁰ A novella teljesen megújította a dZPO egy „központi területét”,⁸⁷¹ a 261-283. §§-t.

A német főtárgyalási modell „célkijelölő” rendelkezését [dZPO 272. § (1) bek.] a perkoncentráció elve vonatkozásában tárgyalom, így csak röviden utalok arra, hogy az elsőfokú eljárás fő célja a jogvita egy átfogóan előkészített főtárgyaláson való elbírálása. Már a keresetlevelet az a bíró vagy bírói tanács vizsgálja meg, akire az ügyet kiszignálták,⁸⁷² azaz a stuttgarti modell azon elképzelése, hogy a bíró a folyamat e részében még ne vegyen részt, végső soron nem valósult meg. E megoldást *Bender* kritikával illette.⁸⁷³ A bíróság ugyanis már a perindításkor vizsgálja a kereset következetességét. A kereset akkor következetes, ha annak ténybeli állításai – feltételezve azok helyességét – alkalmasak arra, hogy a keresetet érdemben megalapozzák.⁸⁷⁴ Amennyiben a kereset nem következetes, akkor azt minden további vizsgálat és az ellenfél meghallgatása nélkül *vissza kell utasítani*.⁸⁷⁵

⁸⁶⁷ Az utóbbi (ELI/UNIDROIT) esetén megjegyzendő, hogy annak kimunkálása a Pp. megalkotása utánra esett, így azt a jogalkotó nem vehette figyelembe.

⁸⁶⁸ *Strohs*, JA ZR 1981, 458.

⁸⁶⁹ *Prütting* in MüKoZPO⁶, ZPO § 296 Rn 1.

⁸⁷⁰ *Putzo*, NJW 1977, 1.

⁸⁷¹ *Putzo*, NJW 1977, 1.

⁸⁷² *Murray/Stürner*, German Civil Justice, 209.

⁸⁷³ *Bender* in *Cappelletti/Weisner*, 461.

⁸⁷⁴ *Bacher* in BeckOK ZPO⁴⁷, ZPO § 284 Rn 37.

⁸⁷⁵ *Strakmann* in MüKoZPO⁶, ZPO § 44 Rn 7.

2.2. Az elsőfokú eljárás általános menete

A per írásban beadott keresetlevéllel indul, amelyet *azonnal* az arról való bírói döntés követ, hogy milyen úton jut el az „átfogóan előkészített” főtárgyalásig [dZPO 272. § (2) bek.]. Ez eltérés a stuttgarti modelltől, ahol az első, perindítási szakban írásban kellett az ellenkérelmet és az arra adott választ is előterjeszteni. A német perjog egyesíti a korábbi jogszabályi megoldást és a stuttgarti modell tapasztalatait a tekintetben, hogy bár lehetővé teszi a főtárgyalás előtti, korai első tárgyalás azonnali kitűzését, de lehetséges az írásbeli előzetes eljárás is [dZPO 272. § (2) bek.] amelynek keretében rövid határidőkkel operál. A bírónak az alapján kell választania, hogy álláspontja szerint a jogvita melyik megoldással bírálható el előreláthatóan a leghamarabb,⁸⁷⁶ a választás alapja a jogvita elbírálásának nehézségi foka.⁸⁷⁷ Az írásbeli előzetes eljárásra törvényi és bírói határidők vonatkoznak. A bíróságnak olyan előkészítő intézkedéseket kell hoznia, amelyek gyakorlatilag lehetővé teszik, hogy minden bizonyítékot a főtárgyaláson elő lehessen terjeszteni.⁸⁷⁸

A dZPO az előkészítés során nagy teret enged a bírói diszkréciónak, ugyanakkor alapvetés, hogy a pert szóbeli tárgyaláson kell elbírálni [dZPO 128. § (1) bek.], vagyis a csak az írásban előterjesztett peranyag a döntés kizárólagos alapjául nem szolgálhat (szükségképpen v. kötelező szóbeli tárgyalás).⁸⁷⁹ A német perjog ugyanakkor a szóbeliség elvét azonban nem sematikusan alkalmazza. A polgári peres eljárásokban a határozatok lényeges alapjait minden esetben a felek beadványai alapján alakítják ki.⁸⁸⁰ Az eljárás a korai első tárgyaláson is befejeződhet, de általában csak előkészíti a főtárgyalást.⁸⁸¹

A fentiek vonatkozásában azonban fontos kiemelni, hogy bár megfigyelhető a főtárgyalási modellre jellemző hármas felosztás, a német perjogban továbbra is érvényesül a *szóbeli tárgyalás egységessége*, több tárgyalási határnap alkot egységet, amelyek a dZPO 272. § (1) bekezdésében főszabályként előírt egyetlen főtárgyalás ellenére különböző okokból előfordulhatnak.⁸⁸²

⁸⁷⁶ Prütting in MüKoZPO⁶, ZPO § 272 Rn 5.

⁸⁷⁷ Deren-Yildirim in FS Schilken, 239.

⁸⁷⁸ Baur, NJW 1987, 2640.

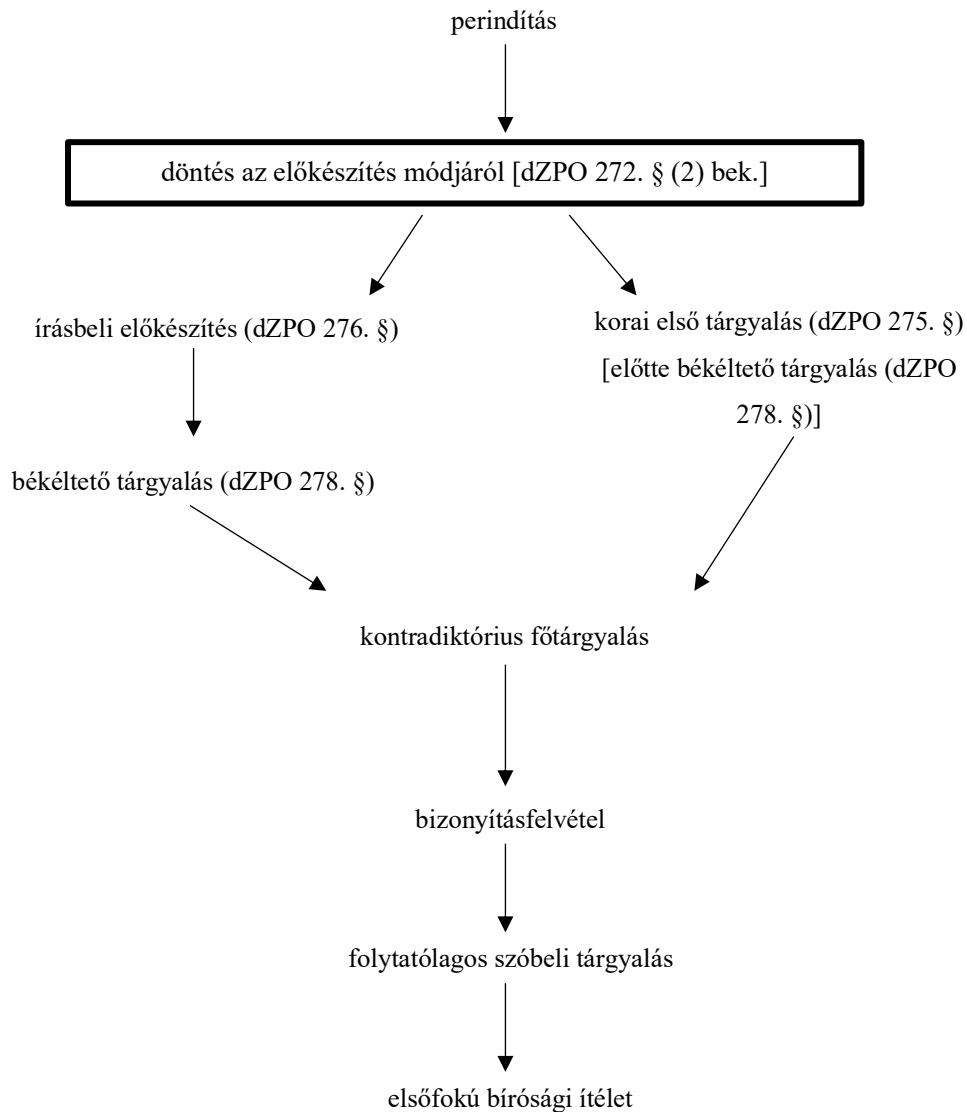
⁸⁷⁹ Schilken/Brinkmann, Zivilprozessrecht⁸, 147.

⁸⁸⁰ Greger in Zöller³⁴, ZPO § 128 Rn. 4–5.

⁸⁸¹ Lüke, Zivilprozessrecht¹¹, 47. E tárgyalás ugyanakkor nem tekinthető perfelvételi tárgyalásnak, ld. Czoboly in Ádám, 55. 28. vj.

⁸⁸² Schilken/Brinkmann, Zivilprozessrecht⁸, 149.; Murray/Stürner, German Civil Justice, 227.; Deren-Yildirim in FS Schilken, 240.; Lüke, Zivilprozessrecht¹¹, 25.

A tárgyalások azonos értékűek⁸⁸³ annak ellenére, hogy a törvény megkülönbözteti a korai első tárgyalást és a főtárgyalást. A tárgyalási határnapok azonban nem azonos értékűek abban az értelemben, hogy a szigorúbb kizárási (preklúziós) szabályokra tekintettel a támadó- és védekező eszközök, valamint a bizonyítékok előterjesztése korlátok közé szorul.⁸⁸⁴ Az alábbi ábra az elsőfokú eljárás menetét mutatja be:

2. ábra: A német polgári per elsőfokú eljárásának alapvonalai⁸⁸⁵

⁸⁸³ Rauscher in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 410.

⁸⁸⁴ Rauscher in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 410. E korlátokról ld. később, a *Prozessförderungspflicht* vonatkozásában írtakat (VI. fejezet 4.5.1.2.).

⁸⁸⁵ Lüke, *Zivilprozessrecht*¹¹, 211. alapján.

Az előkészítést követően kerül sor a kontradiktórius főtárgyalásra, amely a kérelmek szóbeli előadásával kezdődik [dZPO 137. § (1) bek.], ami azt jelenti, hogy periratok felolvasása nem lehetséges.⁸⁸⁶ A felek és képviselőik előadását követően a bíróság megkísérli az egyezség létrehozását, majd pedig lefolytatja a bizonyítási eljárást.⁸⁸⁷ Nem érvényesül ugyanakkor olyan éles percezúra az előkészítés és a főtárgyalás között, mint például a magyar Pp.-ben. A kontradiktórius főtárgyalást ugyanis azonnal követi a bizonyításfelvétel, vagyis nincs a bizonyítási eljárást megnyitó külön határozat, mint a Pp.-ben a perfelvételt lezáró végzés.⁸⁸⁸ A bíróságot és a feleket ugyanakkor természetesen kötelezettségek terhelik a megfelelő előkészítés vonatkozásában, amelyre a későbbiekben részletesen kitérek.⁸⁸⁹

3. A svájci főtárgyalási modell jellemzői

3.1. Eljárástípusok az schZPO-ban

A 2008-ban elfogadott és 2011-ben hatályba lépett svájci polgári perrendtartás (schZPO) a számos kantoni szintű perrendtartást felváltva, hosszú jogalkotási folyamatot követően egységesítette a polgári perjog szabályait.⁸⁹⁰ Az schZPO az egyik legújabb és legjelentősebb perrend, amely a főtárgyalási modellre épül.⁸⁹¹

A törvény *három fő eljárástípust különböztet meg*: a rendes, a sommás és az egyszerűsített eljárást.⁸⁹² Mivel a rendes eljárás számít a törvényben az alaptípusnak (*Verfahrensgrundtypus* – ld. schZPO 219. cikk)⁸⁹³ – és ezzel szubszidiárius jelleggel érvényesül a többi eljárásban is⁸⁹⁴ –, így ehelyütt csak erre térek ki. Ezt különösen az támasztja alá, hogy a sommás eljárásban és az egyszerűsített eljárásban az eshetőségi elv abban a formában, amely a rendes eljárást – és egyébként a magyar Pp.-t is – jellemzi, nem jut szerephez.⁸⁹⁵

⁸⁸⁶ Von Selle in BeckOK ZPO⁴⁷, ZPO § 137 Rn 4–5.

⁸⁸⁷ Murray/Stürner, German Civil Justice, 253–254.

⁸⁸⁸ Grunsky, JZ 1977, 203.; Putzo, NJW 1977, 3. Bár ismer a német perjog bizonyítási határozatot (*Beweisbeschluss*), ennek nincs kapcsolata a korábbi, preklúziós hatású bizonyítási ítélettel. Engel, Beweisinterlokut, 133–137.

⁸⁸⁹ Erről ld. a VI. fejezetben az eljárástámogatási kötelezettség tárgyalásakor (VI. fejezet 4.5.1.).

⁸⁹⁰ Brönnimann, recht 2009, 79.

⁸⁹¹ A törvény megalkotásáról ld. Harsági, Európai Jog 2013/6., 33–42.; Sutter-Somm in Harsági, 221–230.

⁸⁹² Domej, ZZZInt, 2006, 244.

⁸⁹³ A svájci legfelsőbb bíróság szóhasználata. Brönnimann, recht 2009, 88.; Leuenberger, ZZZ 2007, 327.; Leuenberger in Sutter-Somm/Hasenböhler/Leuenberger³, ZPO Art 219 Rn 1.

⁸⁹⁴ Leuenberger in FS Sutter-Somm, 381–382.; Gasser/Rickli², ZPO Art 219 Rn. 2.

⁸⁹⁵ Leuenberger in Sutter-Somm/Hasenböhler/Leuenberger³, ZPO Art 219 Rn 1.

3.2. A rendes eljárás menetének általános jellemzői

Az schZPO a rendes eljárásban a tárgyalási elv érvényesítése mellett döntött, azaz az alapelvek (schZPO 55. cikk) és a részletszabályok között meghatározottak szerint a felek feladata a peranyagszolgáltatás, és ehhez kapcsolódik a bíróság *kérdezési kötelezettsége* (schZPO 56. cikk).⁸⁹⁶ Ennek ellenére megállapítható, hogy a rendes eljárás a rendelkezési elv és a tárgyalási elv uralmára épül úgy, hogy a bíróság tevékenysége főszabály szerint az alaki pervezetésre szorítkozik: a felek egy világosan tagolt eljárási struktúra alapján teszik meg előadásait.⁸⁹⁷

A törvény a perindítási szak – előkészítési szak – főtárgyalás hármas felosztásával bonyolítja le a rendes eljárást, azonban a dZPO megoldásával ellentétben a bíró az schZPO-ban nem a keresetlevél után, hanem az alperes ellenkérelmét követően dönt az eljárás további menetéről. A perrend mind a keresetlevélben, mind az ellenkérelemben szubsztanciálást ír elő.⁸⁹⁸ A rendes eljárás komplex, abban írásbeli és szóbeli elemek együttesen érvényesülnek,⁸⁹⁹ (*ordentliches Verfahren* – OV) menetének három lehetőségét Meier a „light”, „medium” és „premium” jelzőkkel illette.⁹⁰⁰

(1) A rendes eljárás egyszerű menete („OV »light«”) azt jelenti, hogy a bíróság a keresetlevél és az alperesi ellenkérelem alapján rögtön – azaz további előkészítés nélkül – kitűzi a főtárgyalást.⁹⁰¹ Mivel a rendes eljárás két korlátozás nélküli nyilatkozási lehetőséget biztosít a felek számára,⁹⁰² ebben az esetben a felek a főtárgyalás kezdetén adhatják elő további tényállításaikat és bizonyítékaikat.⁹⁰³

(2) A második esetben („OV »medium«”) a bíró az iratváltást követően instrukciós tárgyalást tűz ki, amelyre megidézi a feleket.⁹⁰⁴ Az instrukciós tárgyalás a per tárgyának szabad megvitatására, a tényállás kiegészítésére, a megegyezés megkísérlésére és a főtárgyalásra való felkészülésre szolgál [schZPO 226. cikk (2) bek.]. Az előkészítés e módja „többcélú tárgyalásként” funkcionál.⁹⁰⁵ Két fő cél áll az instrukciós tárgyalás

⁸⁹⁶ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 252.

⁸⁹⁷ *Naegli/Richers* in *Oberhammer/Domej/Haas*², ZPO Art 219 Rn 2.

⁸⁹⁸ *Bettinger*, *Prozessmodelle*, 245.

⁸⁹⁹ *Naegli/Richers* in *Oberhammer/Domej/Haas*², ZPO Art. 219 Rn 2.

⁹⁰⁰ *Meier*, ZZZ 2011, 250.

⁹⁰¹ *Leuenberger*, ZZZ 2007, 328.

⁹⁰² *Schmid/Hofer*, ZZZ 2016, 285.

⁹⁰³ *Leuenberger* in *FS Schwander*, 957.

⁹⁰⁴ Az instrukciós tárgyalást a korábbi, kantonális perrendtartások is ismerték vagy előkészítő tárgyalás (*Vorbereitungsverhandlung*) vagy előadói meghallgatás (*Referentenaudienz*) néven. *Killias* in BK, ZPO Art 226 Rn 1.

⁹⁰⁵ *Naegli/Richers* in *Oberhammer/Domej/Haas*², ZPO Art 226 Rn 1.

előterében: az egyezség elérése és – amennyiben ez nem lehetséges – a főtárgyalás előkészítése. Utóbbi vonatkozásában egyrészt hasonló szerepet tölt be, mint a második iratváltás, ezen felül ennek keretében érvényesül a bíróság kérdezési kötelezettsége, valamint bizonyításfelvételnek is van helye [schZPO 226. cikk (3) bek.].⁹⁰⁶

A második iratváltással abban mutat hasonlóságot, hogy a tárgyaláson a bíróság megadja a feleknek a lehetőséget, hogy a felperes az alperes ellenkérelmére válaszoljon (*Replik*), az alperes pedig erre viszonyválasszal éljen,⁹⁰⁷ de ez nem írásban, hanem szóban történik. A kérdezési kötelezettség vonatkozásában pedig fontos kiemelni, hogy az a már korábban állított tények homályos, ellentmondó voltát hivatott feloldani (e korábbi tényállítás természetesen közvetlenül a kérdés előtt, a tárgyaláson is megtörténhetett), de a bíróságnak nem feladata arra a tényre rákérdezni, amelyet a fél nem állított.⁹⁰⁸

(3) A rendes perben egy iratváltás kötelező, így az eljárás további menetének harmadik lehetősége („*OV »premium«*”) a második iratváltás, amelynek elrendelése a bíróság diszkrecionális joga.⁹⁰⁹ Ezt az adott ügy körülményeinek mérlegelését követően teszi meg, mivel a törvény a „ha a körülmények úgy kívánják” fordulatot használja (schZPO 225. cikk).⁹¹⁰ Bár a törvény lehetőséget biztosít a második iratváltásra, *Killias* szerint az írásbeli válasznak és viszonyválasznak még a rendes eljárásban is kivételesnek kellene lennie, a törvény az egyszeri iratváltásból indul ki.⁹¹¹

A második iratváltásnak teljesnek kellett lennie (azaz válasz esetén szükségképpen meg kell adni a lehetőséget az írásbeli viszonyválaszra), hiszen ellenkező esetben sérülne a félegyenlőség elve.⁹¹² A második iratváltás után főszabály szerint megjelenik az eventualitás azáltal, hogy megtörténik az aktazárás, és a bíróság kitűzi a főtárgyalást, amelyen már novációs tilalom érvényesül.⁹¹³ A bíróság azonban az iratváltások után még instrukciós tárgyalást is kitűzhet, hiszen a törvény kimondja, hogy arra bármikor lehetőség van.⁹¹⁴ Az, hogy a feleknek e tárgyaláson, a két megelőző nyilatkozattételi lehetőségen túl van-e további lehetőségük tényállítások és bizonyítékok előterjesztésére, a bíróság

⁹⁰⁶ *Leuenberger* in *Sutter-Somm/Hasenböhler/Leuenberger*³, ZPO Art 226 Rn 1.

⁹⁰⁷ *Killias* in BK, ZPO Art 226 Rn 3.

⁹⁰⁸ *Naegli/Richers* in *Oberhammer/Domej/Haas*², ZPO Art 226 Rn 4.; *Leuenberger*, ZZZ 2007, 330.

⁹⁰⁹ *Brönnimann*, recht 2009, 89.

⁹¹⁰ A második iratváltás lehetőségét a kodifikáció során több kritika is érte annak nehézkessége miatt. *Spühler/Tenchio/Infanger*³, ZPO Art 225. Rn 1.s

⁹¹¹ *Killias* in BK, ZPO Art 226 Rn 1. *Leuenberger* szerint a második iratváltás nem kivétel, de nem is főszabály, a kivételnek mondott megközelítések még a korábbi tervezetek szövegéből indult ki. Ld. részletesen *Leuenberger* in *Sutter-Somm/Hasenböhler/Leuenberger*³, ZPO Art 225 Rn 7.

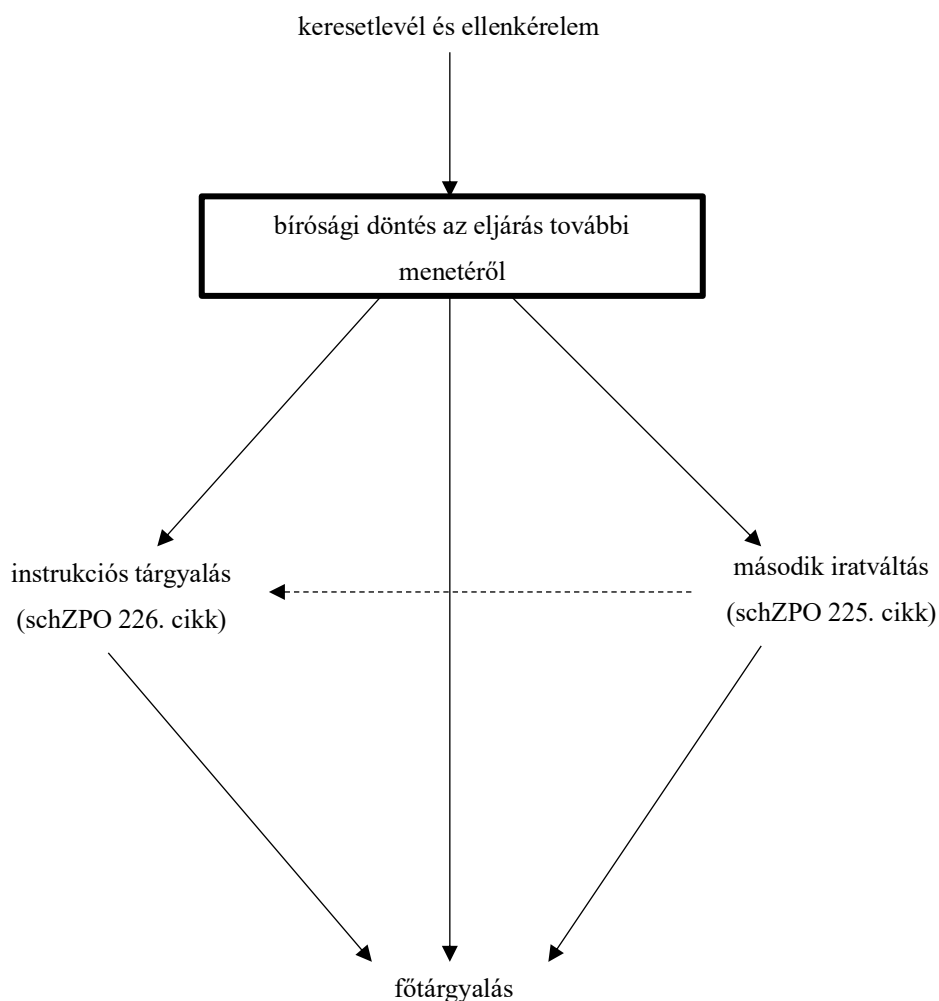
⁹¹² *Stahelin/Stahelin/Grolimund*, Zivilprozessrecht³, 389.

⁹¹³ *Leuenberger* in *Sutter-Somm/Hasenböhler/Leuenberger*³, ZPO Art 225 Rn 7.

⁹¹⁴ Art. 226 Instruktionsverhandlung (1) Das Gericht kann *jederzeit* Instruktionsverhandlungen durchführen.

mérlegelési körébe tartozik.⁹¹⁵ A rendes eljárás menetének egyes előkészítő formái tehát egymás mellett is érvényesülnek⁹¹⁶ azzal, hogy a két, korlátozás nélküli nyilatkozattétel lehetősége mindenképpen biztosított a felek számára.

Az schZPO főtárgyalásáról és az ott főszabályként érvényesülő novációs tilalomról a dolgozat későbbi részében még részletesen lesz szó, így ehelyütt csak annyit emelek ki, hogy a főtárgyalás három részre oszlik: az új tényállítások és bizonyítékok előterejsztésére – amennyiben sem instrukciós tárgyalásra, sem második iratváltásra nem került sor –, felek első indítványaira és a bizonyítási eljárás lefolytatására, valamint a zárónyilatkozatokra.⁹¹⁷ A rendes eljárás általános menetét az alábbi ábra mutatja be:

3. ábra: A svájci polgári per rendes eljárásnak általános menete (forrás: saját készítés)

⁹¹⁵ Staehelin/Staehelin/Grolimund, Zivilprozessrecht³, 390.

⁹¹⁶ Schmid/Hofer, ZZZ 2016, 285. 37. lj.; Leuenberger, ZZZ 2007, 328.

⁹¹⁷ Bettinger, Prozessmodelle, 251.

4. Az egyes jogharmonizációs törekvések eredményei

4.1. Igény a harmonizációra

Az utóbbi évtizedekben a jog számos területén megfigyelhető egyfajta nemzetközi egységesítési és harmonizációs törekvés a meglévő nemzeti jogrendszerek közötti különbségek csökkentése érdekében. A polgári eljárásjogban ez adott esetben különösen nehéz, hiszen a szabályozás gyakran összefügg a bírósági szervezettel, amely leküzdhetetlen akadállyal bizonyulhat (pl. politikai okok miatt).⁹¹⁸ Az egységesítés nem is lehetséges, szükségtelen és nemkívánatos, a harmonizációnak ugyanakkor lehet és van tere,⁹¹⁹ amelyre mind nemzetközi, mind európai uniós szinten találunk törekvéseket.

Eredetileg két jogtudós (*Geoffrey Hazard* és *Michele Taruffo*) állt elő azzal az ötlettel, hogy egy határon átnyúló ügyekre vonatkozó modelltörvényt alkossanak, amelyeket a nemzeti bíróságok a nemzeti eljárásjogok helyett alkalmazhatnak olyan esetekben, amikor a peres felek különböző államok polgárai, vagy ha az egyik államban lévő vagyontárgyak egy másik országból származó fél által benyújtott követelések tárgyát képezik.⁹²⁰ A két jogtudós 1996-ban publikálta az első tervezetet, amelyben összesen 32, magyarázattal is ellátott elvet határoztak meg.⁹²¹ A tervezet koncepciója többek között a ténykörülmények és jog hivatásos bíró általi meghatározására, a felek *részletekbe menő* és bizonyítékokkal alátámasztott keresetére és védekezésére épült.⁹²²

A dolgozat szempontjából természetesen nem bír valamennyi elv relevanciával, ehelyütt csak azt szükséges megemlíteni, amely kimondta, hogy a bíróság a tárgyalás előtt tanácskozást rendelhet el. A felek ügyvédjeinek meg kell jelenniük, a bíróság elrendelheti a felek, szervezet esetén annak felelős tisztviselőjének megjelenését (16. elv).⁹²³ A tervezet széles mérlegelési jogot biztosított a bíróságnak az előzetes eljárás lefolytatására, akár dönthetett úgy is, hogy előzetes eljárás nélkül nyomban tárgyalást tart.⁹²⁴

Az *American Law Institute* (ALI) felkarolta a projektet, és ahhoz egy nemzetközi partnert keresett, amely végül az UNIDROIT lett. A határon átnyúló polgári perek elveit

⁹¹⁸ *Van Rhee/Verkerk* in *Smits*, 150.

⁹¹⁹ *Taruffo* in *Kramer/van Rhee*, 211.

⁹²⁰ *Stürner*, *RabelsZ* 2005, 204.; *Ferrand*, *ZEuP* 2004, 616.

⁹²¹ *Hazard/Taruffo*, *Cornell Int. Journal*, 493–539.

⁹²² A tervezet koncepciójának pontjait rd. részletesen *Hazard/Taruffo*, *Cornell Int. Journal*, 510–511.

⁹²³ „16. Pretrial Conference and Orders: The court may order a conference prior to trial. The advocates for the parties shall attend, and the court may order that the parties attend, or in the case of an organisation a responsible officer thereof.”

⁹²⁴ *Hazard/Taruffo*, *Cornell Int. Journal*, 523–524.

(*Principles of Transnational Civil Procedure* – PTCP) a két szervezet közgyűlése külön-külön 2004-ben egyhangúlag fogadta el,⁹²⁵ és elsősorban kereskedelmi jogvitákra szabták.⁹²⁶ A PTCP kétféle rendelkezéstípusból épül fel: elvekből (*Principles* – 31 db) és szabályokból (*Rules* – 36 db). Míg az *elveket* inkább általánosabban fogalmazták meg, és egy meglehetősen hosszú és részletes listát alkotnak (ide tartozik a következőkben kifejtett eljárási szerkezet is), addig a *szabályok* valamennyire specifikusabbak annak ellenére, hogy azok is inkább általános szövegezésűek, és arra mutatnak be példákat, hogy az elveket miképpen lehetne megvalósítani.⁹²⁷ A két csoport együttesen olyan rendelkezéseket nyújt, amelyek ugyan kevésbé általánosak, mint az elvont alapelvek, de mégsem olyan részletesek, mint egy polgári perjogi törvénykönyv.⁹²⁸ Valamennyi korábban ismertetett modellel egyezően a PTCP is a felek rendelkezési jogára épül, azaz a polgári per a felperes keresetével indul, nem pedig *ex officio* (10.1. elv), a bíróság a felek kérelmein belül felel a megfelelő ítélet meghozataláért.⁹²⁹

A PTCP elfogadása óta számos változás történt az Európai Unióban, mivel az Amszterdami Szerződéssel bővült az Unió hatásköre a polgári igazságszolgáltatás területén, és ennek számos eredménye született meg az egységes szabályozás vonatkozásában (ld. európai fizetési meghagyásos eljárás, kísértékű perek).⁹³⁰ Részben ennek, részben pedig a PTCP elfogadásának köszönhetően az UNIDROIT és a *European Law Institute* megállapodott a polgári perek európai szabályainak (*European Rules of Civil Procedure* – ERCP) megalkotásában,⁹³¹ mivel a PTCP nem a regionális szempontok figyelembe vételével készült,⁹³² hanem valamennyi modell számára nyitott megoldást kívánt nyújtani.

Az ERCP a PTCP-t vette kiindulópontnak, és a megalkotóinak nem az volt az elsődleges célja, hogy olyan eljárási szabályokat alkossanak, amelyek valamennyi EU tagállam számára elfogadható, hanem a legjobb európai gyakorlatokat tekintette zsinórmértéknek. Ez azt jelenti, hogy azok, akik e szabályok megalkotásában részt vettek,

⁹²⁵ A PTCP megalkotásáról ld. részletesen *Stürner*, *RabelsZ* 2005, 204–209.

⁹²⁶ *Walder-Richli* in *FS Kramer*, 1051.

⁹²⁷ *Taruffo* in *Kramer/van Rhee*, 212–213. A két kategória elhatárolásáról részletesen ld. *Pfeiffer*, *Unif L Rev* 2001, 1015–1033.

⁹²⁸ *Taruffo* in *Kramer/van Rhee*, 213.

⁹²⁹ PTCP Text, indokolás P-10A.

⁹³⁰ *Kramer*, *Unif L Rev* 2014, 219.

⁹³¹ *Uzelac*, *HJLS* 2017, 3–4.; *van Rhee*, *International Journal of Procedural Law* 2018, 77.

⁹³² *Kramer*, *Unif L Rev* 2014, 219.

azon szabályozásokra koncentráltak, amelyeket a „legjobbnek” lehetett tekinteni az olyan, előre meghatározott célok szemszögéből, mint a fair, hatékony, gyors és arányos eljárás.⁹³³

4.2. A főtárgyalási modell a modellszabályok rendszerében

Bár a PTCP nem egy konkrét eljárást határoz meg, mégis olyan jogintézmények tárgyalása, mint például a szóbeliség, meghallgatás, késelem szabályozása nem lehetséges anélkül, hogy a perstruktúra alapvonásait megadná.⁹³⁴ Tették ezt megalkotói annak ellenére, hogy a legtöbb nemzeti perrendtartás nem szentel külön szabályozást kifejezetten a struktúrára nézve, hanem azt számos rendelkezésből lehet levezetni.⁹³⁵

A PTCP 9. elve az eljárás szerkezetére nézve három szakot határozott meg: az előzetes írásbeli szakot, a köztes szakot és az eljárást lezáró („főtárgyalás”) szakot (9.1. elv). A 9. elv csak magát a struktúrát és az egyes szakok „feldatait” határozza meg, a részletszabályokat a PTCP más elvei és szabályai tartalmazzák.⁹³⁶ A struktúra nagyvonalait tekintve megegyezik a főtárgyalási modellnél ismertetettekkel, mindösszesen néhány tényezőre szükséges felhívni a figyelmet a később tárgyalandó Pp.-beli főtárgyalási modellel összefüggésben.

Egyrészt a kialakított struktúrát *nagyfokú rugalmasság jellemzi*.⁹³⁷ Az előzetes írásbeli és a köztes szak között természetesen élesebb a határvonal, mivel előbbi szükségképpen írásban zajlik (amely a mérlegelési lehetőségeket lecsökkenti), utóbbinál pedig nagyfokú bírói diszkréció érvényesül. A rendezett ütemezés elősegíti a peres eljárás gyors lefolytatását. A bíróság és a felek ügyvédjei közötti egyeztetés megkönnyíti a gyakorlati ütemezést és a rendszeres tárgyalásokat.⁹³⁸ Másrészt bár a PTCP a köztes szak tekintetében a bírói cselekményeket hangsúlyozza a szövegében, valójában egy sor olyan eljárási cselekményt említ meg, amelyeket a bíróság vagy a felek is megtehetnek.⁹³⁹

Harmadrészt a modell *nyitott jellegét* szükséges kiemelni, a köztes szak és a főtárgyalás élesen nem válik el egymástól. Bár előbbi esetén a PTCP természetesen az előkészítést hangsúlyozza és főként erre vonatkozó eljárási cselekményeket emel ki (pl.

⁹³³ Van Rhee, Access to Justice 2020, 8.

⁹³⁴ Stürner, ZZPInt 2006, 390. Gottwald megjegyezte, hogy német perjog egyébként viszonylag kevés tanulmányban foglalkozott eddig a PTCP-vel. Gottwald in FS Leipold, 33. A Münchener Kommentar legújabb kiadása is mindössze egy említés erejéig foglalkozott vele. Rauscher in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 498.

⁹³⁵ Kramer, Unif L Rev 2014, 218.

⁹³⁶ Ferrand, ZEuP 2004, 626.

⁹³⁷ PTCP Text, indokolás P-9A.

⁹³⁸ PTCP Text, indokolás P-9B.

⁹³⁹ Stürner, RabelsZ 2005, 226.

eljárás menetrendjének meghatározása, meghallgatás tartása az eljárás ütemtervének meghatározására), ugyanakkor helye lehet a bizonyítási eljárás részletes vagy akár teljes lefolytatásának is,⁹⁴⁰ ami azt jelenti, hogy a főtárgyalás csak *eshetőlegesen* része az eljárásnak. A PTCP így tekintettel van mind a *common law*, mind pedig a kontinentális jog sajátosságaira, ugyanis a bíróságok a modern gyakorlatban mindkét rendszerben előzetes meghallgatást tartanak, a kontinentális jogi rendszerek pedig egyre gyakrabban alkalmaznak főtárgyalást az érdemi bizonyítékok többsége esetében.⁹⁴¹ Ebből látható, hogy a PTCP bár a főtárgyalási modellt részesíti előnyben, a többi rendszer felé is nyitott, különösen a itáliai-kánonjogi alapú modell felé, amely legtöbbször tárgyalások sorozatából áll.⁹⁴²

Mivel a PTCP-val ellentétben nem elveket, hanem szabályokat ad meg, az ERCP sokkal részletezőbb, így a szerkezetről nincs külön rendelkezés, mint a PTCP esetén, hanem azt számos rendelkezés együttesen adja meg. Az ERCP is a főtárgyalási modellre épül,⁹⁴³ így három szakra osztotta az elsőfokú eljárást: az írásbeli jellegű előterjesztési szakra (52-60. szabály), a köztes szakra (61-63. szabály) és a főtárgyalásra (64. szabály). Ez a struktúra kellően rugalmas ahhoz, hogy megfeleljen az egyedi esetek változó követelményeinek, illetve azok egyedi eljárási követelményeinek.⁹⁴⁴ A dolgozat későbbi részében részletesen kitérek a kérdésre, így ehelyütt csak utalok arra, hogy az ERCP szigorú preklúziót (és ezzel gyakorlatilag az eshetőségi elvet) alkalmaz a köztes, előkészítő szak lezárásaként (63. szabály).

⁹⁴⁰ Stürner, ZZPInt 2006, 391.

⁹⁴¹ PTCP Text, indokolás P-9C.; Kramer, Unif L Rev 2014, 219.

⁹⁴² Stürner, RabesZ 2005, 226.

⁹⁴³ Stürner, RabesZ 2022, 440.

⁹⁴⁴ ERCP Text, 61. szabály, indokolás 1. pont.

VI. fejezet

Az eventualitás előképei a polgári perrendtartás alapelvi fejezetében

„Új alapelvek? Elvi akadálya valóban nem lehet annak, hogy polgári eljárásjogunk területén új, eddig fel nem tárt alapelvek jelentkezessenek. [...] [H]a az eljárásjog – a régóta küszöbön álló újragondolás, vagy reform következtében – olyan új anyaggal telítődik, amely ezt szükségessé teszi. Egyébként nem, mert mesterségesen »kitenyészett« alapelvek – mégoly tiszteletreméltó szándékok ellenére – sem alkalmasak az eljárásjogtudomány előbbrevitelére, vagy gazdagítására.”⁹⁴⁵

Az I. fejezetben már röviden utaltam az eventualitás és más perjogi alapelvek közötti viszony kapcsán egyfelől arra, hogy az eshetőségi elv perjogi alapelv, amelynek érvényesülése ugyanúgy jogalkotói választáson alapul, mint bármelyik más alapelv érvényre juttatása. Másfelől arra is utaltam röviden, hogy nemcsak a rendelkezési és a tárgyalási elvekkel való kapcsolat érdemel kiemelés, hanem a Pp.-ben új alapelvként megjelenő perkoncentráció és a felek eljárástámogatási kötelezettsége is. A fejezet így e jogintézményekkel foglalkozik, amelyhez azon további megjegyzés szükséges, hogy a bíróság közrehatási tevékenysége és anyagi pervezetése azért nem szerepel a dolgozatban, mert – ahogy arra ugyancsak utaltam – történetileg pont a bírói pervezetés megerősödése tette szükségtelemmé az eshetőségi elv alkalmazását.

Minden jogrendszernek vannak bizonyos elvei, jogintézményei, amelyek meghatározóak annak felépítése szempontjából.⁹⁴⁶ A polgári eljárás alapelvei a polgári eljárás céljának megvalósítását szolgáló feladatok végrehajtásának általános és alapvető módszereit határozzák meg, és egyben biztosítékai is e feladatok betöltésének. Áthatják a perintézményeket és a főbb eljárési rendelkezéseket, kidomborítják a polgári eljárás egészének eszmei tartalmát.⁹⁴⁷ Az alapelvek olyan alapvető jogokat és kötelezettségeket határoznak meg, amelyek az eljárás egészére kiterjedően rendezik a peralanyok egymás közötti eljárásjogi viszonyát. Abban a tekintetben is jelentőségük van, hogy egyes alapelvek megszegéséhez közvetlen jogkövetkezmények, szankciók is fűzhetők.⁹⁴⁸ A

⁹⁴⁵ Novák, MJ 1994, 553.

⁹⁴⁶ Baur in FS Carnacini, 27.

⁹⁴⁷ Névai, Elméleti alapkérdések, 176.

⁹⁴⁸ Konceptió, 63.

jogállami követelményeket garantáló elvek nélkülözhetetlenek mind a jogalkotó, mind a bíróság, mind a felek számára.⁹⁴⁹

A polgári perrendtartás alapelvi fejezete vonatkozásában több tanulmány is született, a perjogtudomány egyik fontos témája lett, álláspontom szerint azért, mert a jogalkotó vitatható módon reformálta meg azt,⁹⁵⁰ megnyitva egy olyan, több mint egy évszázada lezárt kérdést, hogy melyek a magyar polgári perjog alapelvei és mi azok tartalma. Több kritika is érte például a kérelemre történő eljárás elvének a rendelkezési elv alóli kiemelését, az új alapelvek perbeli létjogosultságát és szerepét, valamint a 6. § és a 237. § viszonyát, amellyel kapcsolatban a törvényt értelmező tanácsadó testületek is állást foglaltak, valamint a 6. § megalkotója is síkra szállt saját – és egyben a jogalkotó – álláspontjának védelme érdekében.⁹⁵¹

1. A perhatékonyság rendszerszintű megvalósítása⁹⁵²

1.1. Az észszerű időn belül történő elbírálás követelménye

1.1.1. Az időszerűség alapjogi aspektusai

Az ítékezés *Szilbereky* szerint akkor időszerű, ha az eljárás a szükségesnél nem több idő- és munkaráfordítással vezet eredményre.⁹⁵³ *Czoboly* szerint „a per akkor húzódik el, ha a jogvita az optimális időtartamnál tovább tart.”⁹⁵⁴ Az időszerűsége vonatkozó legfontosabb perjogi fogalom a pertartam. Pertartamnak nevezzük azt az időtartamot, amely a keresetlevél iktatásától a pert befejező határozat kiadmányai közül az utolsó kézbesítéséig telik el, azzal, hogy pert befejező határozatnak az ítélet, a bírósági meghagyás, az egyezséget jóváhagyó végzés és a permegszüntető végzés minősül.⁹⁵⁵ „Minél rövidebb időn belül jut [...] el a bíró addig, hogy döntési helyzetbe kerüljön, annál kevesebb időt, energiát kell a perre fordítania, következésképpen nemcsak a felek, hanem a bíró érdekében álló mindazon eljárási lehetőség kihasználása, amely a pertartamot rövidíti.”⁹⁵⁶ Az 1952. évi

⁹⁴⁹ *Baur* in *FS Carnacini*, 32.

⁹⁵⁰ Erről ld. *Németh*, KK 2017/2., 10.

⁹⁵¹ *Wopera*, MJSz 2020/1. ksz., 357–362.

⁹⁵² Az alpont címét a Konceptióból vettem át. Konceptió, 3.

⁹⁵³ *Szilbereky*, Hatékonyság, 177.

⁹⁵⁴ A szerző hosszasan foglalkozik az „optimális időtartam” meghatározásával. *Czoboly* in *Jakab/Gajduschek*, 759-761.

⁹⁵⁵ *Gáspárdy*, Idődimenzió, 9.

⁹⁵⁶ *Haupt*, MJ 2003, 546.

Pp.-ben foglalt időszerűség elvének bemutatása előtt érdemes röviden szólni ezen elv alkotmányjogi alapjairól.

A bíróság általi döntéshez való jog szerves része az eljárás minősége, hiszen ez adja a bírósághoz fordulás értelmét.⁹⁵⁷ Lényegében ezt testesíti meg a tisztességes eljáráshoz való jog. Az Alaptörvény kimondja, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy [...] valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el” [AT XXVIII. cikk (1) bek.]. Az 1949. évi Alkotmány explicite még csak a „nyilvános és igazságos” tárgyalás követelményét fogalmazta meg [Alk. 57. § (1) bek.]. Az Alkotmánybíróság azonban több határozatában is kitért a tisztességes eljáráshoz való jog (*fair trial*) tartalmára és elvi jelentőségű határozatában kimondta, hogy a tisztességes eljárás nemcsak az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglaltak megtartását jelenti a bíróságok által, hanem ezeken túl az 57. § „többi garanciájának teljesedését is átfogja.”⁹⁵⁸

A fentiek alapján megállapítható, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog egy gyűjtőfogalom és mindazokat az elvárásokat megjeleníti, amelyek teljesülése szükséges az eljárás tisztességességéhez és az alapjogok érvényesüléséhez.⁹⁵⁹ Alaptörvényi szinten ezt úgy kell értelmeznünk, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog a teljes XXVIII. cikket – és ezáltal többek között az észszerű időn belül történő elbírálás követelményét – magában foglalja azon felül, hogy az (1) bekezdés deklarálja magát a jogot. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény vonatkozó cikkének értelmezésével nevesítette a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő részjogosítványokat.⁹⁶⁰ Így az észszerű időn belüli elbíráláshoz való jog is a fair eljárás része.

1.1.2. Időszerűség az 1952. évi Pp.-ben (2. §)

Az 1999. évi CX. törvény (VIII. Pp. novella) a perek észszerű időn belül történő befejezését a bíróság feladatává tette [1952. évi Pp. 2. § (1) bek.]. A (2) bekezdés az EJEB joggyakorlatát is figyelembe véve utalt azokra a szempontokra, amelyek a per észszerű időn belül történő befejezésének megítélésekor relevánsak (a jogvita tárgya, annak természete, valamint az eljárás lefolytatásának egyedi körülményei). Az 1952. évi Pp. kizárta a jogérvényesítést annak, aki maga is hozzájárult az eljárás késedelmes

⁹⁵⁷ 36/B/2003. Ab hat. ABH 2004.1701.1707.

⁹⁵⁸ 6/1998. (III. 11.) AB hat. ABH 1998.91.95.

⁹⁵⁹ Pócsa, MJ 2007, 225.; Gadó, MJ 2000, 18.

⁹⁶⁰ 8/2015. (IV. 17.) AB hat. ABH 2015.195.212.

befejezéséhez (felróható magatartás elve). Ez azt jelenti, hogy a félnek a jóhiszemű eljárás követelményének megfelelően, megfelelő gondossággal kell eljárnia, amely azonban nem jelenti azt, hogy a fél nem megfelelő magatartása mentesítene a bíróságot azon kötelezettsége alól, hogy mindent megtegyen az eljárás gyors lezárása érdekében.⁹⁶¹ A törvény 2. § (2) bekezdése ugyanakkor csak az észszerű időn belül történő elbírálás kapcsán hivatkozott a peres fél közreható magatartására, az egyéb körülményeknél nem. Abban az esetben, ha az egyes összetevő elemek külön-külön kerülnek értékelésre, akkor valamennyi elem kapcsán vizsgálandó, hogy a jogsérelemre hivatkozó fél részéről történt-e közrehatás.⁹⁶²

A (3) bekezdés biztosította a perindítási lehetőséget azon fél számára, aki sérelmet szenvedett. Egy-egy eljárási mozzanat szabálytalansága esetén nem ad alapot a (3) bekezdés szerinti keresetre, legfeljebb kifogás előterjesztésére van lehetőség. Ahhoz, hogy a bíróság ellen keresetet lehessen indítani, az egész eljárás tisztességességét kell figyelembe venni,⁹⁶³ hiszen ez a jogvédelem nem önmagáért való, hanem az a feltétel határozható meg, hogy az eljárási szabálysértés, ha nem is okozza, de legalább legyen összefüggésben az állított sérelemmel. Enélkül a tisztességes eljárás sérelme nem állapítható meg.⁹⁶⁴ Az eljárás sajátosságainak (a jogvita tárgyának és természetének) figyelembe vétele az észszerű pertartam megállapítása kapcsán nem jelentette azt, hogy a bíróság leterheltsége, ügyhátraléka önmagában igazolásul szolgálhat a jogszolgáltatás késedelmességére.⁹⁶⁵ Csak az indokolatlan késlekedés vonható az időszerű ítélkezéshez való jog megsértésének körébe.⁹⁶⁶ A jogsértést a felülvizsgálati eljárás során hatályon kívül helyezéssel nem lehetett orvosolni (egyfajta szankcióként alkalmazva azt), hanem külön kártérítési pert kellett indítani a (3) bekezdés alapján.⁹⁶⁷

A kártérítési felelősség szempontjából kiemelendő, hogy az alapelvi sérelem csak az alapeljárás során meghozott *érdemi* és jogerős döntés alapján volt megállapítható.⁹⁶⁸ Ezen érdemi döntést bármely szintű bíróság meghozhatta, az alkotmánybírósági döntés

⁹⁶¹ *Turbuly*, BL 2003, 45.

⁹⁶² Győri Törvényszék P.20.960/2007/17.

⁹⁶³ Fővárosi Ítéltábla 9.Pf. 20.235/2012/4. Az Alkotmánybíróság is kimondta, hogy az eljárás tisztességessége az eljárásokra vonatkozó szabályrendszer egészének a vizsgálata alapján dönthető el. Ld. 34/2014 (XI. 14.) AB hat. ABH 2014.964.1007.

⁹⁶⁴ Kúria Pfv.III.21.553/2013/9.; Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.21.439/2012/4.; Győri Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.

⁹⁶⁵ T/1472. számú törvényjavaslat az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról. Részletes indokolás a 2. §-hoz.

⁹⁶⁶ 8/1992. (I. 30.) AB hat. ABH 1998.59.67.

⁹⁶⁷ Kúria Pfv.20044/2015/5.

⁹⁶⁸ Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I.

azonban csak akkor számít bele az elbírálandó időszakba, ha az alkalmas a jogvita kimenetelének befolyásolására.⁹⁶⁹ Ha perjogi akadályok miatt kerül sor az eljárást befejező, nem érdemi határozat meghozatalára, akkor azok nem tartoznak az 1952. évi Pp. 2. §-ának (3) bekezdése körébe.⁹⁷⁰ Az igénynek az eljárás befejezettsége nem eljárásjogi, hanem anyagi jogi feltétele. A törvény szerinti jogkövetkezmény jogalapja és mértéke kérdésében csak jogerősen befejezett alapügy ismeretében lehetett állást foglalni.⁹⁷¹

Az anyagi jog alapján érvényesített kártérítési igény tágabb kört ölel fel, mint az 1952. évi Pp. 2. § (3) bekezdése, hiszen a Ptk. 6:549. § (1) bekezdése általában a bíróság (bíró) törvénysértő eljárása, intézkedése, mulasztása, helytelen döntése által okozott kár megtérítésére vonatkozik. Ehhez képest a Pp. 2. § (3) bekezdésében írt kártérítési törvényi tényállás szűkebb, speciális, a per elhúzódására, az észszerű határidőn belüli befejezés elmaradására és az ezzel összefüggő kár, azon belül is a sérelemdíj jellegű kárösszetevőre szűkített. Az elbírálás terén is eltérő követelményszintet állít fel a jogalkotó, ugyanis a (3) bekezdésénél kizáró körülményként szabályozta a fél közrehatását, ugyanakkor az ítélezés objektív adottságait nem tekinti a helytállási kötelezettséget kizáró mentesítő körülménynek.⁹⁷²

1.1.3. A polgári perek elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel

A hatályos Pp.-ből kimaradt az észszerű határidőn belül való elbírálás követelménye. Nem volt ugyanis szükséges egy olyan elv kimondása, amely – ahogy azt láthattuk – megismétli egyrészt az EJEE-ből (6. cikk), másrészt az Alaptörvényből fakadó követelményeket.⁹⁷³ A polgári jog megfelelő szabályainak alkalmazásával teljes egészében le lehet fedni az 1952. évi Pp. 2. §-ának rendelkezéseit.⁹⁷⁴

⁹⁶⁹ *Turbuly*, BL 2003, 42.

⁹⁷⁰ Így a fél mulasztása miatt késedelmesen meghozott permegszüntető végzés sem alapozza meg az igényt. Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.471/2007/6.

⁹⁷¹ Győri Ítéltábla Pf.I.20.141/2015/6/I.; Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I. Érdekességként kiemelendő, hogy kizárólag akkor lehetett alapjogsértés miatt pert indítani, ha az alapeljárás 2003. július 1. napját követően indult meg. Ennek az a magyarázata, hogy a VIII. Pp. novella rendelkezései ekkor léptek hatályba. Ld. BDT2006. 1495. Így a bíróság elutasította annak a felperesnek a keresetét, akinek az alapul szolgáló eljárása 1998. augusztus 10-án indult. Székesfehérvári Törvényszék 27.P.21.422/2013/3.

⁹⁷² Győri Törvényszék P.20060/2012/33.

⁹⁷³ Természetesen ennek megsértésének szankcióját meg kell fogalmazni, de csak az anyagi jogban. *Éless/Döme in Németh/Varga*, 61. Megjegyzendő, hogy e jog az EJEE-n kívül az Európai Unió Alapjogi Chartájában is megjelenik. A Konceptió is kihangsúlyozta a szabályozás szükségletességét. *Konceptió*, 66.

⁹⁷⁴ Így a kárfelelősség szabályai közül a Ptk. 6:549. §-a kerül alkalmazásra, amennyiben a kártérítés általános szabályaiban (6:519. §) foglalt feltételek teljesülnek. A Ptk. alapelvi szinten rögzíti a felróható magatartás elvét [1:4. § (2)-(3) bek.], a sérelemdíj pedig a személyiségi jogok megsértésének szankciói között kapott helyett (2:52. §).

A fent is említett alapjogi aspektusokat ismerte el törvényszinten a polgári peres eljárás elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvény (Pevtv.), amely jogkövetkezményként bevezette a nemperes eljárásban elbírálandó *vagyoni elégtételt* (Pevtv. 1. §), kifejezetten a polgári perek elhúzóása vonatkozásában.⁹⁷⁵ A jogalkotó szerint erre azért volt szükség, mert el kell választani „az alapjogvédelmet a személyiségi jogi védelemtől is, elismerve ezzel a jogirodalomban és a bírósági joggyakorlatban uralkodó felfogást, amely szerint e jogsérelem nem személyiségi jogsértést valósít meg (amelynek egyik vagyoni szankciója a sérelemdíj), hanem attól elkülönülő alapjogsértést.”⁹⁷⁶ Ezzel a jogalkotó új jogkövetkezményt határoz meg az alapjogi sérelem kompenzálására, ezzel elhatárolja ezt a vagyoni kompenzációt a kártalanítás, kártérítés, sérelemdíj jogintézményeitől.⁹⁷⁷

Érdekes megoldás, hogy a jogalkotó a Pevtv.-ben kísérletet tett az észszerű idő objektivizálására, hiszen meghatározta, hogy milyen időtartamon belüli elbírálást tekint észszerű időben történni [Pevtv. 6. § (1)-(4) bek.]. Kiemelendő ugyanakkor, hogy ezzel együtt továbbra is nyitva hagyta az „egyedi ügy összes körülményének értékelése” alapján való alapjogsérelem-megállapítást arra az esetre, ha az eljárás időtartama ugyan nem haladta meg az objektív keretet, amelyet a törvény meghatároz, de a bíróság álláspontja szerint az elbírálás mégsem volt időszerű [Pevtv. 6. § (5) bek.]. A törvény egyébként vitatható módon rögzíti a figyelembe vehető időszakot is.⁹⁷⁸

A bírósági szervezetrendszeren belül egyébként is nyomás helyeződik az eljáró bírókra, mivel az elmúlt egy évtizedben az Országos Bírósági Hivatal komoly erőfeszítéseket tett az ügyhátralékok ledolgozására és az ügyek észszerű időben való elbírálására. Ezt fokozza a vagyoni elégtételnyújtási kötelezettség.

1.2. A perhatékonyság elve

1.2.1. A perhatékonyság elvének elemei

A fentiekben láthattuk, hogy bár a Pp. nem kodifikálja az időszerűséget, annak követelménye alaptörvényi szinten és nemzetközi jogi (sőt uniós jogi) kötelezettségként továbbra is fennáll, és a Pp. hatálya alatt is alkalmazandó normák. Az észszerű időben való

⁹⁷⁵ Boda, KSz 2022/2., 78.

⁹⁷⁶ Végső előterjesztői indokolás a polgári peres eljárás elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvényhez. Általános indokolás.

⁹⁷⁷ Boda, ÁJT 2022/2., 13.

⁹⁷⁸ Boda, ÁJT 2022/2., 17–18.; Pribula/Kovács, JK 2023, 61.

elbírálás elve így egy olyan igazságszolgáltatás alapelvnek tekintendő, amely irányadó a peres eljárásokban is.

Vitatott, hogy a perhatékonyság alapelvnek tekinthető-e, ugyanakkor a rendszerváltást követő szakirodalomban többségben vannak azok a megközelítések, amelyek nem ismerik el a jogintézmény alapelvi jellegét. *Szabó* szerint a perhatékonyságot inkább a per céljának, semmint alapelvnek kell tekinteni.⁹⁷⁹ Ezzel egybevág *Novák István* álláspontja, aki a perhatékonyságot, az észszerű időn belül való befejezést, a tisztességes eljárást és a fegyveregyenlőséget a *kíváncsalom*, illetve *elvárás* kategóriájába lehet sorolni.⁹⁸⁰ Utóbbi hármat ugyanakkor az Alaptörvény biztosítja, így azokat egyszerű kíváncsalmként megjeleníteni ma már nem lehet. *Szigeti Krisztina* is úgy fogalmazott, hogy a perhatékonyság önmagában nem állja meg alapelvként a helyét, megvalósulása más alapelvek révén történhet.⁹⁸¹

A Pp. a perhatékonyságról *expressis verbis* csak a preambulumban rendelkezik, ahol kimondja, hogy az Országgyűlés a törvényt többek között „a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében” alkotta. Az előbbieken felvázoltak alapján érdemesnek tűnik kettéválasztani a perhatékonyságot az alábbiak szerint:

- 1) anyagi jogilag polgári per („anyagi jogok hatékony érvényre juttatása”)
- 2) eljárásjogilag hatékony polgári per („a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése”)⁹⁸²

A preambulumban megjelölt két követelmény az alaposságot, valamint a jogvitának a tisztességes eljáráshoz való jog – és azon belül is kiemelt jogalkotói célként az észszerű időn belüli elbírás – megtartásával való elbírálást foglalja magában. Az alaposságot és az észszerű időt vizsgálva megállapítható, hogy a kettő közötti egyensúly megtalálása az egyik legnehezebb feladat a polgári bíró számára, hiszen „az ítélkező bíró gyakran örlődik aközött, hogy alapos lesz az ítélkezése, de kockáztatja az időszerűséget; vagy gyors, de felületes, kapkodó.”⁹⁸³ *Névai* szerint az abszolút hatékonyság a percél optimális módon (egyszerű, olcsó, gyors és alapos) történő megvalósulása.⁹⁸⁴

⁹⁷⁹ *Szabó* in *Harsági/Wopera*, 369.

⁹⁸⁰ *Novák* in *Kengyel*, 161.

⁹⁸¹ *Szigeti* in *Harsági/Horváth/Raffai*, 213.

⁹⁸² *Virág Csaba* az eljárási perhatékonyság kifejezést használta. *Virág*, MJ 2013, 31.; *Virág* in *Németh/Varga*, 374.

⁹⁸³ *Zsembery*, MJ 1967, 300. Ugyanezt vetette fel *Szilbereky*, *Hatékonyság*, 169–170. is.

⁹⁸⁴ *Névai*, JK 1979, 622.

Ad 1) Egy tevékenység akkor nevezhető hatékonynak az anyagi jogi szempontjából, ha a kívánt eredmény az elvárt módon következik be.⁹⁸⁵ A polgári per eredménye az *ítélet*, amely a per alapjául szolgáló anyagi jogi jogvitát dönti el. Ebből kiindulva arra a következtetésre jutunk, hogy az eredményhatékonyság az anyagi (alaki) igazságossággal⁹⁸⁶ van összefüggésben. *Bócz* szerint az igazságosság etikai kategória, „az a követelmény, hogy az egyes emberek vagy csoportjaik között jelentkező konfliktusok megoldásánál a teendőkre vonatkozó döntés a szükségképpen eltérő, sőt ellentétes érdekeket [...] kellő terjedelemben és megfelelő súllyal figyelembe véve szülessen meg.”⁹⁸⁷ Maga a polgári per is akkor indul, ha felperes valamely őt objektíve megillető vagy szubjektíve létezőnek gondolt jogát bírósági segítséggel kívánja érvényesíteni alperes ellen.⁹⁸⁸ A polgári per a fél szempontjából akkor nevezhető hatékonynak, ha érvényesítette a jogát, vagyis a bíróság számára igazságot szolgáltatott.⁹⁸⁹ Ez alapján az eredményhatékonyságot álláspontom szerint *szubjektív tényezőnek* kell tekinteni, hiszen a pervesztes fél aligha tekinti a polgári pert az eredmény szempontjából hatékonynak. Nem értek egyet azzal az állásponttal, miszerint a perhatékonyság teljes mértékben megegyezik az időszerűség elvével, pont amiatt, mert a perhatékonyságnak része az eredményesség is. Az eredményesség pedig nincs *közvetlen* viszonyban az időszerűséggel, közvetett kapcsolatuk azonban mindenképpen releváns, hiszen az időmúlás devalválhatja az anyagi jogi szempontból egyébként helyes döntést is.

Az anyagi igazságosság mint törvényi rendeltetés⁹⁹⁰ tekintetében továbbra is irányadó az Alkotmánybíróság gyakorlata, miszerint az Alaptörvény nem biztosíthat alanyi jogot sem arra, hogy érvényesül az anyagi igazság, sem arra, hogy egy ítélet sem lesz törvénytörtő.⁹⁹¹ A bíróságoknak azonban törekedniük kell az igazság kiderítésére (igazságra törekvés elve).⁹⁹² Ez ugyanakkor nem a bíróság feladata, hanem a felek

⁹⁸⁵ *Szabó in Varga*, 367.

⁹⁸⁶ A *trialista* felfogás szerint megkülönböztetünk anyagi, alaki és eljárási igazságosságot. Az anyagi igazság a valóságnak megfelelő döntést jelenti, míg az alaki a bíróság előtt bizonyított tényekre alapozott döntést. Ezzel szemben az eljárási igazságosságot azt a követelményt testesíti meg, hogy az eljárás során garantálni kell az Alaptörvényben biztosított jogok érvényesülését. *Éless*, MJ 2013, 613.

⁹⁸⁷ *Bócz*, MJ 2011, 449. Szerinte a bíraskodás legjellegzetesebb összetevője az igazságszolgáltatás, amely azonban nem az igazságot, hanem az igazságosságot hivatott szolgálni.

⁹⁸⁸ *Szabó in Acta Jur. et Pol.*, 632–633.

⁹⁸⁹ *Szabó in Acta Jur. et Pol.*, 633.

⁹⁹⁰ A polgári pernek alanyiság hiányában célja nem lehet, eszközjellegénél fogva csak rendeltetése van. *Éless/Döme in Németh/Varga*, 50.

⁹⁹¹ 9/1992. (I. 30.) AB hat. ABH 1992.59.66.

⁹⁹² *Éless/Döme in Németh/Varga*, 52.

érdeke,⁹⁹³ tekintettel arra, hogy a polgári per főszabály szerint a tárgyalási elv uralmára épül, a Pp. szövege is ezt tükrözi, kiemelve a felek érdekelttségét [ld. Pp. 4. § (2) bek.]. Az igazság kiderítése akkor lenne bírósági feladat, ha a nyomozati elv uralná a perrendet.

Ad 2) Kengyel szerint az a per hatékony, amelyet észszerű időn belül befejeztek.⁹⁹⁴ Az eljárásjogilag hatékony polgári per szoros összefüggésben áll az eljárási igazságossággal, amely azt a követelményt testesíti meg, hogy az eljárás során garantálni kell az Alaptörvényben biztosított jogok érvényesülését. „A Polgári perrendtartásnak [...] azt kell garantálnia, hogy a jogvita eldöntésének rendje, az a mód, ahogy a vitás ügy elbírálásra kerül, tisztességes legyen. A korrekt, fair eljárás követelménye a bírói pártatlanságot ugyanúgy feltételezi, mint a formális jogegyenlőséget tényleges jogérvényesítő képességgé alakító állami támogatást (ld. költségmentesség, pártfogó ügyvéd kirendelésének lehetősége).”⁹⁹⁵ A tisztességes eljáráshoz való jog és az észszerű időn belül történő elbírálás követelményének egymáshoz való viszonyáról fentebb már esett szó. Mivel azonban az időszerű ítélkezés az Alaptörvényben biztosított jog, az eljárási igazságosság része, így *az időszerűség az eljárásjogi perhatékonyság immanens része, azt közvetlenül befolyásoló tényező.*⁹⁹⁶

Összegezve a fentieket úgy gondolom, hogy a perhatékonyság kettéválasztása elengedhetetlen ahhoz, hogy a kodifikációs célról tisztább képet kapjunk. A jogalkotó ugyanis a hatékonyságot a ráfordítás és az eredményesség viszonyát leíró fogalomként értelmezi, és ebből fakadóan a hatékonyság javítása a lehető legkisebb ráfordítást, illetve azonos ráfordítás mellett a lehető legjobb eredmény elérését jelenti.⁹⁹⁷

Álláspontom szerint a perhatékonyság két részeleme együttesen adja az új polgári perrendtartás legfőbb rendező elvét, bár alapvető jelentőséget nem tulajdonítok neki. Pusztán az eljárási igazságosságot a polgári per céljaként nem lehet értelmezni, hiszen ez a bíróság dominanciáját helyezi előtérbe úgy, hogy közben látszólag a felek érdekeit tartja szem előtt.⁹⁹⁸ Megállapítható, hogy a jogalkotó az új törvény megalkotása során az eredményhatékonyság és az eljárásjogi hatékonyság fokozására egyaránt törekedett.

⁹⁹³ *Éless*, MJ 2013, 614.

⁹⁹⁴ *Kengyel*, Magyar polgári eljárásjog¹², 76. Ld. ehhez hasonlóan *Virág in Harsági/Horváth/Raffai*, 229. A szerző azt kiemelte, hogy a perhatékonyság elve a polgári eljárás igazságosságának egyik aspektusa.

⁹⁹⁵ T/1472. számú törvényjavaslat az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról. Részletes indokolás a 2. §-hoz.

⁹⁹⁶ *Névai* szerint amikor a per elhúzódsáról van szó, ott a perhatékonyság egyik tényezője, a gyorsaság hiúsul meg. *Névai*, JK 1979, 623.

⁹⁹⁷ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Általános indokolás.

⁹⁹⁸ *Szabó in Acta Jur. et Pol.*, 640.

Előbbire szolgál az eshetőségi elv és az ahhoz kapcsolódó preklúzió, míg az eredményhatékonyság biztosításának legfontosabb eszköze az anyagi pervezetés megerősítése, hiszen az anyagi pervezetésnek éppen az a célja, hogy a bíróság a magánjogi jogvitákat véglegesen lezárhassa.

1.2.2. A gyorsaság mint elem túlhajszolása?

A polgári per hatékonyságát leginkább az a fenti meghatározás adja meg a legjobban, hogy a kívánt eredmény az elvárt módon – azaz a meghatározott cél alapján – következik be, „amely anyagi jogi oldalról a helyes, jogszabályoknak megfelelő ítéletet, eljárásjogi oldalról az eljárási jogszabályoknak megfelelő perbeli cselekmények sorát jelenti.”⁹⁹⁹ Ez egyébként megfeleltethető *Névai* rövid meghatározásának, amely pedig a *Klein* által meghatározott követelményekre vezethető vissza.¹⁰⁰⁰ A hatékonyság egyes aspektusai nyomom követhetőek a bírósági ügyforgalmi statisztikákban, ezek közül a *gyorsaságra* nézve könnyebben (a statisztikák konkrétan megjelenítik az időtartamot), az *alaposságra* nézve viszont nehezebb következtetéseket levonni (ehhez látni kellene, hogy pl. a fellebbezéssel támadott ítéleteket milyen arányban hagyták helyben vagy változtatták meg).

Ebből is látszik az az álláspontom szerint káros tendencia a magyar igazságszolgáltatásban és az azzal kapcsolatos jogalkotásban, hogy a gyorsaságra, mint a bárki által könnyen észlelhető – és valljuk be: *politikailag is könnyebben eladható* – körülményre¹⁰⁰¹ az elmúlt évtizedekben túl nagy hangsúly került, azaz a külsőségek megjelenítése az elsődleges, a megfelelő jogvitarendezés pedig nem jelenik meg ennyire markánsan, pedig fontosabb fokmérő, mint a gyorsaság.¹⁰⁰² Az alaposság és a gyorsaság egymással ugyan összeegyeztethető, de csak korlátozottan.¹⁰⁰³

A fentiek alapján a Koncepció azon megfogalmazását is problematikusnak tartom, hogy a jogalkotási célok között külön említi a hatékonyságot és az időszerűséget.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁹ Szabó in Harsági/Wopera, 639.

¹⁰⁰⁰ Szigeti megjegyezte ezzel kapcsolatban, hogy a szocialista perjogtudomány az 1960-as évek végén fedezte fel a szocialistáktól, *Névai* ettől kezdve hivatkozott német és osztrák szerzőkre. Szigeti in Harsági/Horváth/Raffai, 202. 5. lj.

¹⁰⁰¹ *Pecsenye* tanulmányában úgy fogalmazott bíróként, hogy „a bíróságokkal szemben jogos elvárás, hogy a perek minél rövidebb idő alatt befejeződjenek.” *Pecsenye*, MJ 2013, 552.

¹⁰⁰² *Kedeker/Seeliger*, ZRP 1969, 108.

¹⁰⁰³ *Jauernig/Hess*, Zivilprozessrecht³⁰, 115.

¹⁰⁰⁴ Koncepció, 3.

Történik mindez annak ellenére, hogy az eredmény-ráfordítás aránya közvetlenül nem azonosítható a jogilag előírt időkövetelmény betartásával.¹⁰⁰⁵

A peres eljárások hatékonysága egyébként (és különösen a gyorsaság) sokkal kevésbé eljárásjogi, mintsem infrastrukturális kérdés. Meggyőződésem, hogy ha a 21. század első évtizedében akkora erőfeszítések történtek volna a bíróságok infrastrukturális modernizálása érdekében, mint a második évtizedben az eljárásjogok rekodifikációja vonatkozásában, akkor az utóbbira nem is lett volna szükség. Hiába biztosítja ugyanis például a Pp. annak lehetőségét, hogy a bíróság a tárgyalást és a folytatólagos tárgyalást egymást követő tárgyalási napokra kitűzhesse [Pp. 226. § (1) bek.],¹⁰⁰⁶ ha ennek egyébként a feltételei (így például elegendő tárgyalóterem) nem állnak rendelkezésre.

Az infrastruktúra vonatkozásában annak személyi vetületét is ki kell emelni, így nem vagyok meggyőződve arról, hogy annak súlykolása, hogy a jogi képviselőknek és a bíróságoknak milyen attitűdöt kell a peres eljárásban tanúsítaniuk, a perjogi jogalkotó feladata lenne, ez szerintem a különböző képzésekre (pl. kamarai, illetve bírósági oktatás, egyetemi jogászképzés) tartozik.

2. Alapelvek a gyors, hatékony eljárás szolgálatában¹⁰⁰⁷

A jogalkotó már a Konceptióban megjelenítette, hogy a gyors és hatékony eljárás biztosításában fontos szerepet játszik a megfelelő alapelvek rögzítése,¹⁰⁰⁸ azaz a külön alapelvek fejezet. A jogalkotó már ekkor amellet foglalt állást, hogy „[a] törvény elején külön fejezetben elvi éllel mindössze néhány alapelvet (vezérlő elvek) szükséges megjeleníteni, mintegy kiemelve, melyek a kódex legfontosabb rendező elvei”, ide tartozott a rendelkezési elv, a perkoncentráció és az együttműködés elve, valamint a jóhiszemű pervitel elve.¹⁰⁰⁹ Az elkészült törvény ugyanakkor csak a *perjogspecifikus alapelveket* tartalmazza.¹⁰¹⁰ A Szakértői Javaslat a rendelkezési elvet, a tárgyalási elvet, a

¹⁰⁰⁵ Szigeti in Harsági/Horváth/Raffai, 212.

¹⁰⁰⁶ Ez 2022. szeptember 1-jéig csak az érdemi tárgyalás vonatkozásában volt lehetséges. A 2022. évi XXIV. törvény teremtette meg ennek lehetőségét a perfelvételi tárgyalás vonatkozásában is, „amennyiben az a perhatékonyságot előmozdítja.” T/360. sz. törvényjavaslat Magyarország 2023. évi központi költségvetésének megalapozásáról. Részletes indokolás a 158-167. §-hoz.

¹⁰⁰⁷ A pont címét a Konceptió 4. melléklete adta.

¹⁰⁰⁸ Konceptió, 9.

¹⁰⁰⁹ Konceptió, 67. Érdeklőségként kiemelendő, hogy bár a rendelkezési elvet meg kívánta jeleníteni a jogalkotó az alapelvek fejezetben, az attól elválaszthatatlan kérelemre való eljárás elvét és a kérelemhez kötöttség elvét már nem, mivel a rendelkezési elv „más tartalommal kerül rögzítésre.”

¹⁰¹⁰ Gelencsér in Petrik (2017), Pp. 1. § 11.

jóhiszemű pervitel elvét és az anyagi pervezetést nevesítette,¹⁰¹¹ tükrözve azt a felfogást, hogy „itt [...] a kódex feladata a perbeli szereposztás, azon belül is a bíró szerepének definiálása, aktivitási fokának, eljárásmenedzsment-jogkörének szabályozása.”¹⁰¹²

Az alapelvek Pp.-beli elhelyezését illetően három csoportot különíthetünk el. Egyrészt az I. fejezetben található az ún. vezérelvek (Pp. 2-6. §§), másrészt az Általános rendelkezések között is találhatunk alapelveket (pl. az anyanyelv használatának elve), és vannak alapvető szintű rendelkezések az egyes eljárási szakaszok szabályai is (pl. szabad bizonyítás elve).¹⁰¹³ A Pp. legfőbb rendező elve a perhatékonyság, így több alapelv is ebből eredeztethető. A perhatékonyságnak alapvető szinten három „tartópillére”¹⁰¹⁴ van – a perkoncentráció elve, a felek eljárástámogatási és igazmondási kötelezettsége, valamint a bíróság közrehatási tevékenysége. A Pp. a vezérelveket koncentráltan, tételszerűen határozza meg, amely az alapelvek minél magasabb absztrakciós szintjét hivatott biztosítani.¹⁰¹⁵

3. A perkoncentráció elve

3.1. A perkoncentráció tartalma

A Pp. kimondja, hogy a bíróságnak és a feleknek törekedniük kell arra, hogy az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték olyan időpontban álljon rendelkezésre, hogy a jogvita lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható legyen (Pp. 3. §). A perkoncentráció fogalmát *Willmann* a perceselexmények oldaláról megközelítve úgy adja meg, hogy „az eljárás alanyai valamennyi szükséges cselekményüket a lehető leghamarabb foganatosítani és valamennyi szükségtelen cselekményüket lehetőség szerint mellőzni tartoznak.”¹⁰¹⁶

A jogalkotó a perhatékonyság megvalósulását a perkoncentráció biztosításán keresztül látta megvalósíthatónak, ugyanis a Pp. szerint az az eljárás hatékony, „amely a lehető legkevesebb lépésben, és lépésenként a lehető legnagyobb mértékben előre haladva képes elérni a célt, azaz a jogvita érdemi elbírálását, mégpedig a felek és a bíróság

¹⁰¹¹ Varga, KK 2015/5., 22.

¹⁰¹² Varga in Varga, 499.

¹⁰¹³ Juhászné Zvolenszki in Gellén/Görög, 270–272.

¹⁰¹⁴ Juhászné Zvolenszki in Gellén/Görög, 271.; Juhászné Zvolenszki in Görög/Hegedűs, 217.

¹⁰¹⁵ Ld. T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, Általános indokolás.

¹⁰¹⁶ „Die Verfahrensbeteiligten sollen alle sinnvollen Prozeßhandlungen schleunigst vornehmen und alle sinnlosen Prozeßhandlungen möglichs unterlassen.” *Willmann*, Konzentrationsmaxime, 27.

idejének, költségeinek és munkájának (energiájának) pazarlása nélkül.”¹⁰¹⁷ Ebből is kitűnik, hogy a jogalkotó a perkoncentráció ilyen megfogalmazásával az eljárás gyorsaságát hangsúlyozta, mellőzve az alapos elbírálás törvényi szintű kiemelését.

A perkoncentráció címzettjei a felek és a bíróság,¹⁰¹⁸ a jogintézmény pedig álláspontom szerint két elemre osztható, a perszerkezet, valamint a peranyagszolgáltatás koncentráltóságára. Mindkét elemről a dolgozatban a későbbiekben részletesen lesz szó, ehelyütt csak röviden utalnék a tartalmukra.

(1) A *perszerkezet koncentráltósága* nem jelenik meg elemként a normaszövegben, azonban álláspontom szerint ugyanolyan fontos, mint a kódex szövegében megjelenő koncentrált peranyagszolgáltatás. A Pp. egyik fő újítása az osztott *tárgyalási* szerkezet bevezetése, amely alapján az elsőfokú eljárási szakasz két, egymástól jól elkülöníthető szakra oszlik: a perfelvételi és az érdemi tárgyalási szakra. A két szakot éles percezúra választja el egymástól. Míg a perfelvétel során a felek megteszik állításait és előterjesztik az azokat alátámasztó bizonyítási eszközeiket, addig az érdemi tárgyalásnak mindössze annyi a szerepe, hogy a bíróság az előterjesztettek alapján lefolytatja a bizonyítási eljárást és dönt. Látható, hogy az elsőfokú eljárás hangsúlya a perfelvétel felé tolódott el, és hogy ez a tagozódás megfelel az eshetőségi elv történeti fejlődésének ismertetése során látottaknak. A kialakított perstruktúra megfelelő eljárási szabályok beiktatásával kívánja a per elhúzódását, szétüregedését megakadályozni, *semlegesíteni az erre irányuló magatartásokat*, ezáltal tervezhetőbb, kiszámíthatóbb permenetet lehetővé téve.¹⁰¹⁹

(2) A 3. § szövegéből úgy tűnik ki, hogy a Pp. csak a *koncentrált peranyagszolgáltatást* tekinti a perkoncentráció tartalmának. Tekintve, hogy a peranyag szolgáltatása főszabály szerint a perfelvétel során történik, így ezen aspektus is leginkább ott érvényesül. Kiemelendő ugyanakkor, hogy bár a perfelvétel során viszonylagos szabadság érvényesül a perfelvételi nyilatkozatok megtételének vonatkozásában, a Pp. mégis abba az irányba tereli a felet, hogy minél hamarabb (lehetőség szerint már az első nyilatkozási alkalomkor) teljeskörű nyilatkozatot tegyen. E kérdéskör ugyanakkor már az eljárástámogatási kötelezettség témaköréhez tartozik, így alább erről részletesen lesz szó.

¹⁰¹⁷ Zsitva, ADVOCAT 2017/ksz., 8.

¹⁰¹⁸ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 3. §-hoz.

¹⁰¹⁹ Koncepció, 11.; Molnár in Csáki-Hatalovics/Szabó, 46.

3.2. A perkoncentráció a német perjogban

3.2.1. A perkoncentráció törvényszövegbeli szerepe

A Pp. 3. §-ának megítéléséhez a dZPO-nak azt a rendelkezését kell alaposan szemügyre venni, amelyet a magyar jogalkotó is mintául vett. A dZPO ugyanis kimondja, hogy a jogvitát főszabály szerint egy átfogóan előkészített szóbeli tárgyalási határnapon (főtárgyalás) kell rendezni [dZPO 272. § (1) bek.].¹⁰²⁰ Főtárgyalásnak azt a szóbeli tárgyalást tekintik, amelyen akár a korai első tárgyalás vagy az írásbeli előkészítés után meg kell hozni a döntést.¹⁰²¹ A szabály az eljárások koncentrációját, észszerűsítését, gyorsítását, valamint a szóbeli tárgyalás megerősítését kívánja elérni.¹⁰²² A perkoncentráció elvének e jelentős hangsúlyozásával részben az StPO szabályaihoz való közelítés történt meg,¹⁰²³ amely egybevág *Baur* koncepciójával.

A dZPO a magyar törvénnyel ellentétben a jogszabályszövegben nem hangsúlyozza ki a perkoncentráció „címzettjeit”. A német perjogban, ahogy a perkoncentráció fogalmának meghatározása során is láttuk, valamennyi peralany köteles a szükséges perceseleményeket a lehető leghamarabb megtenni. Ebből következik, hogy dZPO 272. § (1) bekezdésének implicite ugyanúgy a bíróság és a felek a címzettjei, bár a törvény ehelyütt [272. § (2) bek.] csak a bíróság feladatát nevesíti az előkészítés módjának megválasztása vonatkozásában.¹⁰²⁴ A tárgyalás átfogó előkészítése eszerint az írásbeli előkészítő eljárás vagy a korai első tárgyalás közötti választással, de mindenekelőtt a bíróság által hozott különböző előkészítő intézkedésekkel történik (ld. dZPO 273. és skk. §§).¹⁰²⁵

¹⁰²⁰ dZPO § 272 Bestimmung der Verfahrensweise (1) Der Rechtsstreit ist in der Regel in einem umfassend vorbereiteten Termin zur mündlichen Verhandlung (Haupttermin) zu erledigen.

¹⁰²¹ *Hunke* in *Anders/Gehle*⁸⁰, ZPO § 272 Rn 4.

¹⁰²² *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 272 Rn 1.

¹⁰²³ *Putzo*, NJW 1977, 1.; *Hunke* in *Anders/Gehle*⁸⁰, ZPO § 272 Rn 4.

¹⁰²⁴ *Schilken/Brinkmann*, Zivilprozessrecht⁸, 26. kiemeli, hogy a koncentrált per a peralanyok megfelelő magatartásával érhető el.

¹⁰²⁵ *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 272 Rn 22.

3.2.2. Alapelvnek számít-e a német perjogban a perkoncentráció?

3.2.2.1. Bevezető megjegyzések

Előjáróban megjegyzendő, hogy akár alapelv a perkoncentráció a német perjogban, akár nem, az bizonyos, hogy a polgári perben figyelembe kell venni,¹⁰²⁶ ugyanakkor érdekes, hogy más eljárási alapelvekkel ellentétben a gyakorlat gyakran nem érvényesíti az átfogóan előkészített tárgyalás követelményét (pl. elmarad a megfelelő *Prozessförderungspflicht* a bíróság oldaláról).¹⁰²⁷ Először azt szükséges megvizsgálni, hogy az alapelveknek mi a fogalma a német perjogban. Szükséges továbbá azt is kiemelni, hogy a Pp. 4. §-ában szabályozott eljárástámogatási kötelezettség külföldi megfelelői sem a német, sem az osztrák perjogban *nem szerepelnek alapelvként*, akként nevesítő szakirodalmi állásponttal nem találkoztam. A német perjogban nincs külön kodifikált alapelvi fejezet, így valamilyen jogelv „alapelvként” való megjelenítése a szakirodalom és a joggyakorlat értékítéletén alapul.

Baur az alapelveket több csoportra osztotta, így megkülönböztette az *a)* etikai követelményeket, illetve már az alkotmányban szabályozott alapelveket (pl. egyenlő bánásmód követelménye); *b)* a meghatározott történelmi tapasztalatokra adott válaszként megjelenő alapelveket (pl. nyilvánosság és szóbeliség elve vagy a laikus elemek részvétele az igazságszolgáltatásban); *c)* a racionális megfontoláson alapuló alapelveket (rendelkezési elv és tárgyalási elv); valamint *d)* azokat az alapelveket, amelyeket mind a tapasztalat, mind a racionális megfontolások indokolnak (ld. szóbeliség és közvetlenség elve).¹⁰²⁸ *Möller* felosztása szerint vannak olyan alapelvek, amelyek valamennyi eljárásjogban érvényesülnek és vannak a polgári per sajátos alapelvei, amelyek kijelölik annak határait más bírósági eljárásokhoz képest.¹⁰²⁹ *Kern* szerint az alapelvek olyan jogi vezérfonalak, amelyek az eljárásjog alapjául képesek szolgálni. Jellemzőjük a *magas fokú absztrakció* és hogy az eljárást különböző nézőpontokból fogják át.¹⁰³⁰ *Musielak* úgy adja meg a fogalmukat, hogy az eljárás menetét, valamint a bíróság és a felek magatartását meghatározó jogi elvek. Leszögezte ugyanakkor, hogy az alapelvek jelentése és súlya

¹⁰²⁶ *Musielak* in *Musielak/Voit*¹⁸, ZPO Einl. Rn 52.

¹⁰²⁷ *Greger* in *Zöller*³⁴, ZPO vor § 128 Rn 13b.

¹⁰²⁸ *Baur* in *FS Carnacini*, 30–32.

¹⁰²⁹ *Möller*, JA ZR 2010, 47.

¹⁰³⁰ *Kern* in *Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 128 Rn 3.

eltérő.¹⁰³¹ *Braun* szerint is az alapelvek köre attól függ, hogy milyen szempontból közelítünk a polgári per felé: amennyiben a felek oldaláról, akkor a tisztességes eljáráshoz való jog az elsődleges, azon belül is a bírósághoz fordulás joga, a törvényes bíróhoz való jog, a törvény előtti egyenlőség, az eljárás gyorsasága stb. jön számításba.¹⁰³² *Saenger* pedig olyan általános szabályokként nevesíti az alapelveket, amelyek mentén a jogalkotó a polgári peres eljárást felépítette.¹⁰³³

3.2.2.2. A perkoncentráció elvét elfogadó álláspontok

Az *Anders/Gehle*-féle (korábban *Baumbach/Hartmann/Lauterbach*) kommentár a tárgyalási elv, a rendelkezési elv, a szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség elvei és a szóbeli tárgyalás egységessége mellett a perkoncentrációt is tárgyalja, bár kiemeli a vitatott jelleget.¹⁰³⁴ A *Musielak/Voit*-féle kommentár is utal a vitatott jellegre, de szintén az alapelvek között tárgyalja.¹⁰³⁵ A *Zöller*-féle kommentár alapelvként kezeli, amikor a hagyományos perjogi alapelveket a perkoncentrációhoz képest „más alapelvek”-ként nevesíti.¹⁰³⁶ A legújabb szakirodalomban pedig *Schilken* fogalmazott úgy, hogy a polgári perek gyorsítása tekintetében szintén elismerik az perkoncentráció elvét.¹⁰³⁷

Eredendően az sem egyértelmű, hogy a perkoncentráció és az eljárásgyorsítási elv egymás szinonimájaként funkcionálnak-e. A kérdésnek azért van relevanciája, mert – mint azt korábban említettem – sokszor csak a gyorsaság merül fel igényként, és az eljárásgyorsítás követelménye nevéből fakadóan ezt próbálja elérni.¹⁰³⁸ Olyan álláspont is ismert, amely az eljárásgyorsítás szinonimájaként használja a perkoncentrációt.¹⁰³⁹ A perkoncentráció német perjogbeli felfogása álláspontom szerint tágabb, mivel az eljárás

¹⁰³¹ *Musielak* in *Musielak/Voit*¹⁸, ZPO Einl. Rn 26.

¹⁰³² A szerző egyébként az alapelveknek nem kimerítő felsorolását adta, amelyek az eljárás jellemző vonásait hivatott szemléltetni. *Braun*, Lehrbuch des Zivilprozeßrechts, 71.

¹⁰³³ *Saenger* in *Saenger*⁹, ZPO Einf. Rn 43.

¹⁰³⁴ *Anders* in *Anders/Gehle*⁸⁰, ZPO vor § 128 Rn 28. Ugyancsak felsorolja a perkoncentrációt az alapelvek között *Kern* in *Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 128 Rn 14.; *Rosenberg/Schwab/Gottwald*, Zivilprozessrecht¹⁸, 456–457.; *Paulus*, Zivilprozessrecht⁶, 129.

¹⁰³⁵ *Musielak* in *Musielak/Voit*¹⁸, ZPO Einl. Rn 52.

¹⁰³⁶ *Greger* in *Zöller*³⁴, ZPO vor § 128 Rn 13b. Újabbban a német szakirodalomban vannak olyan álláspontok, amelyek a pergazdaságosságot is alapelvként kezeli. Ld. *Prütting* in *PG*¹³, ZPO Einl. Rn. 35. és az ott feltüntetett további szakirodalmakat.

¹⁰³⁷ *Schilken*, ZJP 2022, 154. Új alapelvek születéséről ld. továbbá *Baur*, NJW 1987, 2639.

¹⁰³⁸ *Schilken*, ZJP 2022, 154. Ez alapján jogszerű a jogalkotó részéről, hogy preklúziós rendelkezéseket alkalmaz az eljárásgyorsítás céljából. A bírósági meghallgatáshoz való jogot egyébként az eljárásgyorsítás ellentétéként kezelik. *Kern* in *Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 128 Rn 64.; *Schwab*, Zivilprozessrecht⁵, 101.

¹⁰³⁹ *Musielak* in *Musielak/Voit*¹⁸, ZPO Einl. Rn 52.; *Greger* in *Zöller*³⁴, ZPO vor § 128 Rn 13b.; *Anders* in *Anders/Gehle*⁸⁰, ZPO vor § 128 Rn 28.; *Schwab*, Zivilprozessrecht⁵, 101.; *Saenger* in *Saenger*⁹, ZPO Einf. Rn 62.; *Möller*, JA ZR 2010, 52.

gyorsasága pusztán időbeli követelmény, amelyet a tisztességes eljáráshoz való jogból vezethető le (észszerű időn belüli elbírálás). Ehhez azt is szükséges hozzátenni, hogy az eljárásgyorsítás a jogalkotót vezérlő elv.¹⁰⁴⁰ A dZPO szerinti perkoncentrációnak pedig pont az átfogó előkészítés a lényege, a főtárgyalási modell alapjául szolgáló koncepciók (*Baur-Bender-Modell*) is annak fontosságát hangsúlyozták ki.

3.2.2.3. A perkoncentrációt alapelveként elvető álláspontok

A fentiekkel ellentétben több olyan – zömmel a magas tudományos értékekkel bíró kommentárirodalomban – álláspontot is szükséges kiemelni, amelyek nem ismerik el az alapelvi jelleget, hanem másféle szereppel ruházzák fel a perkoncentrációt. *Kern* kiemelte, hogy a perkoncentráció kimondása nem más, mint azon szabályok *összegzése*, amelyek arra irányulnak, hogy a jogvita észszerű időn belüli elintézése – mint nemzetközi jogi (ld. pl. EJEE) és alkotmányjogi kötelezettség – lehetővé váljon.¹⁰⁴¹ Ehhez hozzátette azt is, hogy mind a pergazdaságosság, mind a perkoncentráció nem az eljárás menetét konkrétan meghatározó elv, mint inkább *általános értelmezési szempont és cél*.¹⁰⁴² Utóbbi vonatkozásában pedig megjegyezte, hogy különböző konkrét jogintézményekkel bizonyos tartalmat ad az eljárás menetének és a bíróság és a felek közötti szerepmegosztásnak,¹⁰⁴³ azaz a jogintézménynek nem alapelvi, hanem összegző, céljelölő szerepet tulajdonít.

Rauscher szerint kérdéses, hogy „a eljárásgyorsítás elve a perkoncentráció elvének alakjában eléri-e egy alapelv minőségét.”¹⁰⁴⁴ Ezen álláspont azt tükrözi, hogy az eljárásgyorsítást mint általánosabb kategóriát (igényt) a perjogban a perkoncentráció testesíti meg. *Rauscher* egyébként a koncentrált pert eredményként, egy olyan jogintézményt mutatja be – *Kern*hez hasonlóan –, amely a szerepmegosztást szabályozó jogintézményekre vonatkozó rendelkezések összessége.¹⁰⁴⁵

Leipold nem tartotta a perkoncentrációt alapelvnek, mivel azt összevetette az anyagi jogilag megalapozott döntéssel, és arra jutott, hogy mivel az utóbbi egy célkitűzés, ezért az előbbi sem lehet ennél több. Ahogy fogalmazott:

¹⁰⁴⁰ *Rauscher* in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 385.

¹⁰⁴¹ *Kern* in *Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 128 Rn 223.

¹⁰⁴² *Kern* in *Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 128 Rn 8.

¹⁰⁴³ *Kern* in *Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 128 Rn 8.

¹⁰⁴⁴ „Ob insbesondere in Gestalt der Konzentrationsmaxime der Beschleunigungsgrundsatz die Qualität einer Prozessmaxime erlangt hat, ist fraglich.” *Rauscher* in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 385.

¹⁰⁴⁵ Ld. *Rauscher* in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 387–392.

„Ezt [értsd: a perkoncentráció alapelveknek való minősítését – Sz. K.] azonban nem tartom helyénvalónak, és nem azért, mert nem szeretnék nagy hangsúlyt fektetni az eljárás gyorsítására és koncentrálására való törekvésre, hanem azért, mert ez egy elérendő cél és *nem egy követendő út*, azaz nem az eljárás lefolytatására vonatkozó alapelv. Az eljárásgyorsítás fogalmilag azonos szinten áll azzal a – természetesen ugyanolyan fontos – céllal, hogy a lehető legigazságosabb tartalmú döntés szülessen.”¹⁰⁴⁶

Összegezve: Bár a perkoncentráció nemzetközi jogi jogforrásokból levezethető (pl. az EJEE 6. cikk szerinti tisztességes eljáráshoz való jog része),¹⁰⁴⁷ a dZPO-ban a koncentrált pert megtestesítő jogszabályhely álláspontom szerint a magyar szakirodalmi álláspontokkal¹⁰⁴⁸ ellentétben nem tekinthető alapelvi megfogalmazásnak. Az ugyanakkor vitán felül áll, hogy a perkoncentráció mint eljárási építőkö szerepét tölti be a dZPO-ban, a jogalkotó e rendszerre fűzte fel az elsőfokú eljárást, amelyet egy „célkitűző” rendelkezésben foglalt össze.

3.3. Az Európa Tanács ajánlása mint „naiv óhaj”¹⁰⁴⁹

A perkoncentráció elve vonatkozásában a miniszteri indokolás az Európa Tanács egy ide vonatkozó ajánlására¹⁰⁵⁰ is hivatkozott,¹⁰⁵¹ amely zsinórmértékül szolgált „a Pp. legfontosabb üzeneteit megjelenítő alapelvek körének meghatározásánál.”¹⁰⁵² Az ajánlás szerint rendes körülmények között a pert legfeljebb *két tárgyaláson* kell befejezni: az első esetlegesen az előkészítő jellegű tárgyalás és a második folyamán történik a bizonyítás felvétele, a felek előadásai és ha lehetséges, az ítélet meghozatala. A bírónak ügyelnie kell arra, hogy minden, a második tárgyalásra szükséges cselekményt elvégezzenek a megfelelő időben, elviekben mindenféle halasztás tilos, kivéve akkor, ha új tények vagy más rendkívüli és fontos körülmények merülnek fel (1. elv 1. pont). Az ajánlás tekintettel van az előkészítés különböző lehetőségeire, hiszen kiemeli az előkészítő jellegű tárgyalás *esetlegességét*. Az 1. elv indokolása kiemelte, hogy bár

¹⁰⁴⁶ “Ich halte dies jedoch nicht für sachgerecht, und zwar nicht etwa deswegen, weil ich dem Streben nach Beschleunigung und Konzentration des Verfahrens keinen hohen Rang zuerkennen möchte, sondern deswegen, weil es sich dabei um ein anzustrebendes Ziel handelt und nicht um einen einzuschlagenden Weg, also nicht um einen Rechtsgrundsatz über die Gestaltung des Verfahrens. Die Prozeßbeschleunigung liegt begrifflich auf derselben Ebene wie das – natürlich ebenso wichtige – Ziel, zu einer inhaltlichen möglichst gerechten Entscheidung zu gelangen.” *Leipold in FS Fasching*, 332. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

¹⁰⁴⁷ *Kern in Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 128 Rn 224.; *Jacoby*, Zivilprozessrecht¹⁷, 45.

¹⁰⁴⁸ *Molnár*, Alapelvek, 59.

¹⁰⁴⁹ *Novák in Kengyel*, 161. szóhasználat.

¹⁰⁵⁰ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (84) 5. számú ajánlása az igazságszolgáltatás működését elősegítő polgári eljárásjogi irányelvekről.

¹⁰⁵¹ Ld. különösen T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 3. §-hoz

¹⁰⁵² *Wopera*, JK 2017, 155.

„[N]em lehetséges szigorú és általános módon előzetesen megállapítani, hogy az eljárás hány tárgyalásból álljon, azonban rendes körülmények között ha egyetlen tárgyalás nem elégséges, akkor két tárgyalásnak elégnek kell lennie: az első tárgyaláson, az eljárás előzetes szakaszában kell az eljárás célját meghatározni, előrelátható lefolyását, továbbá a felek követeléseit előadni és a második tárgyaláson lehet a bizonyítékokat értékelni, a felek perbeszédeit megtartani és az ítéletet meghozni.”¹⁰⁵³

Sem a Konceptióból, sem más forrásból (pl. miniszteri indokolásból vagy az arra épülő kommentárirodalomból) nem derül ki, hogy a jogalkotó milyen alapon választott ki külföldi jogrendszereket, amelyeket megvizsgált, illetve az sem, hogy ezt az összehasonlító vizsgálatot milyen módon és mélységben végezte el, mindez pedig álláspontom szerint főként az alapelvi fejeztre hatott ki. Ezt igazolja, hogy a jogalkotó az ajánlást is figyelembe vette, sőt alapvetően az egyik legfontosabb forrásként tekintett rá a kodifikáció során, amelyet azonban véleményem szerint semmilyen indok nem támaszt alá. Az ajánlás – bár *Wopera* ezt *normának* nevezte¹⁰⁵⁴ – *semmilyen jogi kötőerővel* nem bír a tagállamok számára.¹⁰⁵⁵ Éppen ezért nehezen értelmezhető ezen ajánlás *elvárásként*¹⁰⁵⁶ történő nevesítése.¹⁰⁵⁷ Azt is ki kell emelni, hogy ha a jogalkotó jogi kötőerővel nem rendelkező szabályanyagra kívánta alapítani a törvény legfontosabb üzeneteit – ami számos aspektusból megkérdőjelezhető törekvés –, akkor a PTCP rendelkezéseire miért nem hivatkozott? Egy olyan szabályanyagról van ugyanis szó, amely nemzetközileg összehangolt munkálatok alapján készültek, tudatosan is figyelembe véve a jelenleg uralkodó valamennyi tárgyalási modell jellemzőit. A 9. elv mint „üzenet” – a perkoncentrációt talán ekként legjobb értelmezni – megalapozott zsinórmértékül szolgálhatott volna.

3.4. A perkoncentráció és az eventualitás egymáshoz való viszonya

A perkoncentráció és az eventualitás viszonyát illetően *Rauscher* szerint „az eshetőségi elv se nem azonos, se nem ellentéte a perkoncentráció elvének.”¹⁰⁵⁸ Ez a német perjogban megállja a helyét, a magyar perjogban viszont nem. Azt is kiemelte, hogy a

¹⁰⁵³ Indokolás az Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (84) 5. számú ajánlása 1. cikkéhez, 4. pont.

¹⁰⁵⁴ *Wopera*, JK 2017, 155.

¹⁰⁵⁵ *Varga* in *Varga*, Pp. 3. § 42. bsz. 113. lj.

¹⁰⁵⁶ *Wopera*, JK 2017, 155. és ezzel egyezően *Wopera*, ADVOCAT 2017/ksz., 3.

¹⁰⁵⁷ Jogösszehasonlító kutatásaim során nem találtam olyan külföldi szakirodalmat, amely az eljárás struktúrájának meghatározása során az ajánlásra hivatkozott volna.

¹⁰⁵⁸ „Die [...] Eventualmaxime ist weder intentische noch Antithese zur Konzentrationsmaxime.” *Rauscher* in *MüKoZPO*⁶, ZPO Einl. Rn 358.

perkoncentrációban és az eventualitásban módszertanát tekintve közös, hogy mindkettő preklúziót alkalmaz.¹⁰⁵⁹ Erről a preklúziós módszerről az eljárástámogatási kötelezettség német perjogbeli vonatkozásainál lesz szó, ehelyütt ugyanakkor kiemelendő, hogy a Pp.-ben a perkoncentráció elve egy az egyben megfeleltethető az eventualitással, hiszen a jogalkotó pont úgy próbálja azt elérni, hogy a perfelvételi szakra szorítja a felek perfelvételi nyilatkozatait, azokat főszabály szerint kizárva az érdemi tárgyalási szakból. Nem véletlen, hogy a svájci perjog a perkoncentrációt megfelelteti az eventualitással.¹⁰⁶⁰

Azért is szükséges röviden utalni a svájci perjogra, mivel egy másik fontos kérdésre is rávilágít: az eshetőségi elv és a perkoncentráció elvének viszonya elsődlegesen attól függ, hogy *az eljárás az írásbeliséget vagy a szóbeliséget preferálja*. Az schZPO rendszerében lehetőség van arra, hogy csak az írásban előadottak alapján jusson el a jogvita a főtárgyalásra,¹⁰⁶¹ ahol már főszabály szerint kizárt a további tényállítások, bizonyítékok előadása és a keresetváltogatás. Ilyenkor az eshetőségi elv és a perkoncentráció *egymás szinonimájaként is használható*, amit a svájci perjogi szakirodalom – ahogy fentebb már ismertettem – meg is tesz. A szinonimitást *Klein* azon, korábban ismertetett álláspontja is alátámasztja, hogy a szóbeli eljárásban a perkoncentráció az eshetőségi elvvel nem képzelhető el. Ebből *a contrario* következik, hogy írásbeli eljárásnál viszont másképp nem képzelhető el, vagyis a perkoncentráció együtt jár az eshetőségi elvvel.

Másképpen kell megítélni ugyanakkor a perkoncentráció elvét szóbeli perben. A német és az osztrák perjog vonatkozásában ugyanis az mondható el, hogy az eventualitást el kell választani a perkoncentrációtól, utóbbi lényegében az előző átalakulásával jött létre, „a dogmatikai fejlődés megvalósulásaként.”¹⁰⁶² Ami az eventualitás előnye, azt a perkoncentráció is átvette, a hátrányait ugyanakkor mással pótolta (ld. *Prozessförderungspflicht*).

A magam részéről nem látom azt a dogmatikai fejlődési ívet Magyarországon, amely indokolta volna a perkoncentráció ilyen formában (vagy akár bármilyen más formában) való rögzítését, és különösen nem az alapelvi fejezetben. Azt természetesen el kell ismernem, hogy a magyar jogalkotó rendkívül nehéz helyzetben volt, hiszen a rendszerváltozást megelőzően – a majdnem négy évtizednyi szocialista jogfelfogás miatt –

¹⁰⁵⁹ *Rauscher* in *MüKoZPO*⁶, ZPO Einl. Rn 358.

¹⁰⁶⁰ *Sutter-Somm*, ZZZ 2007, 311.

¹⁰⁶¹ Ld. *Galli*, ZZZ 2010, 102.

¹⁰⁶² *Deren Yildirim* in *FS Schilken*, 248.

dogmatikai fejlődésről szinte alig beszélhetünk, így mindazt, ami a német és osztrák jogterületen – szerves jogfejlődés eredményeként – történt, most kell behoznunk. Arról ugyanakkor nem vagyok meggyőződve, hogy ennek a jogkeresőkre való *erőltetése* végső soron ugyanolyan gyümölcsöző lesz hosszútávon, mint amikor az osztrákok tették nálunk ugyanezt a 19. század közepén. Ez a jogalkotói sulykolás leginkább abban ölt testet, hogy a miniszteri indokolás is kifejezi az *új attitűd iránti elvárást*,¹⁰⁶³ amely azt jelenti, hogy a törvény mind a bíróságtól, mind a felektől eltérő szerepfelfogást kíván meg.¹⁰⁶⁴

4. A felek eljárástámogatási kötelezettsége

4.1. Bevezető gondolatok a bíróság és a felek viszonyáról

Czoboly rávilágított arra, hogy a modern perjogtörténet során minden esetben, amikor a bíróság és a felek közötti viszonyt a végletesség uralta, az a perek jelentős elhúzódsához vezetett¹⁰⁶⁵ és a perelhúzás megakadályozásának eszközeit két csoportra bontotta: az első csoportba azokat sorolta, amelyek céljuk szerint a perelhúzásban való érdekeltséget akarják semlegesíteni, a másik csoportba pedig azokat, amelyek a pertaktikai mozgásteret akarják szűkíteni.¹⁰⁶⁶ Szinte valamennyi tudományos munka, amely e kérdéskörrel foglalkozik, *Magyary* azon megállapításával kezdődik, hogy „minden perjogi *codificatio* legnehezebb része a bíró és a felek közötti viszonyt szabályozni.”¹⁰⁶⁷ Ebből látható, hogy a bíróság és a felek közötti viszony mindig is a perjogi reformtörekvések egyik központi kérdése volt, így több jogtudós is vizsgálta már e kérdést.¹⁰⁶⁸ *Domej* szerint az eljárás résztvevői közötti kapcsolat akkor hatékony, ha olyan módon van megszervezve, amely a *helyes döntés észszerű időn belüli meghozatalát* teszi lehetővé a bíróság számára,¹⁰⁶⁹ azaz ha a perhatékonyság rendszerszintű megvalósulását eredményezheti.

4.2. Az eljárástámogatási kötelezettség megjelenítése a Pp.-ben

Már a Konceptió is megfogalmazta, hogy mind a felek, mind a bíróság számára egyértelműnek kell lennie, hogy milyen kötelezettség terheli a feleket a perkoncentráció biztosítása terén, és a bíróságnak milyen eszközök állnak rendelkezésre, hogy azt

¹⁰⁶³ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indoklás a 3. §-hoz. *Varga* in *Varga*, Pp. 3. § 40. bsz.

¹⁰⁶⁴ *Molnár* in *Csáki-Hatalovics/Szabó*, 42.

¹⁰⁶⁵ *Czoboly*, Perelhúzás megakadályozása, 111.

¹⁰⁶⁶ *Czoboly*, Perelhúzás megakadályozása, 111.

¹⁰⁶⁷ *Magyary*, Perjogi reformmozgalmak, 16.

¹⁰⁶⁸ Ld. többek között *Kengyel*, Bírói hatalom; *Tolani*, Parteiherrschaft.

¹⁰⁶⁹ „[T]o reach a correct decision within a reasonable time.” *Domej* in *Uzelac/van Rhee*, 75.

előmozdítsa: „[a]z újonnan elkészülő Pp. a felek eljárástámogatási kötelezettsége elvének az előírásával kinyilvánítaná, hogy a jövőben az eljárások hatékony és gyors lezárhatósága érdekében egy aktívabb és együttműködőbb hozzáállást kíván meg a felek egymás közötti és a bíróság felé irányuló viszonylatában is.”¹⁰⁷⁰ A felek perbeli részvételének is elő kell mozdítania az eljárás tisztességességét, időszerűségét, amely ebből fakadóan nemcsak joguk, hanem a másik fél ugyanilyen jogára tekintettel kötelesség is.¹⁰⁷¹

Korábban már megemlítettem, hogy a jogalkotás során megfogalmazódott az együttműködés elvének kodifikációja, amely a bíróságnak és a feleknek arra irányuló együttműködési kötelezettségét írta volna elő, hogy a per céljait a lehető leghatékonyabban elérjék.¹⁰⁷² Az együttműködés elve az eljárástámogatási kötelezettségen kívül magában foglalta volna a bíróság „közrehatási kötelezettségét” (a Konceptió szóhasználata – Sz. K.) is. A Konceptió az együttműködés elvét két aspektusból, az eljárástámogatási kötelezettségen és a bíróság közrehatási tevékenységén keresztül közelítette meg.¹⁰⁷³ A Szakértői Javaslat kiemelte, hogy az együttműködésnek nem a felek között kell érvényesülnie, hanem a bíróság és a felek viszonyában, azaz az eljárási jogviszonyok rendszerében. A felektől nem is várható el, hogy egymással együttműködjenek, hiszen éppen azért fordulnak bíróságához, mivel nem képesek együttműködni.¹⁰⁷⁴

A Szakértői Javaslat nem fogalmazta meg törvényi szinten az eljárástámogatási kötelezettséget, tekintve, hogy azt (a bíróság közrehatási tevékenységével együtt) az anyagi pervezetés alapelve magában foglalja.¹⁰⁷⁵ Ezzel ellentétesen a jogalkotó végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felek eljárástámogatási kötelezettségét a Pp. I. fejezetében, azaz az eljárás egészét átható, „vezérlő elvek”¹⁰⁷⁶ között szükséges kimondani. Így a Pp. 4. § (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy a felek kötelesek előmozdítani az eljárás koncentrált lefolytatását és befejezését. Ez arra vezethető vissza, hogy a perkonzentráció címzettjei a felek és a bíróság, így a törvény az eljárás főalanyaitól aktívabb fellépést követel meg a perek mihamarabbi befejezése érdekében,¹⁰⁷⁷ vagyis a Konceptió célkitűzése megvalósult. Úgy is megfogalmazható, hogy a per ténybeli és jogi

¹⁰⁷⁰ Konceptió, 10.

¹⁰⁷¹ *Éless/Döme in Németh/Varga*, 63.

¹⁰⁷² Konceptió, 65.

¹⁰⁷³ *Molnár in Csáki-Hatalovics/Szabó*, 41.

¹⁰⁷⁴ Szakértői Javaslat, 47.

¹⁰⁷⁵ Szakértői Javaslat, 44.

¹⁰⁷⁶ Konceptió, 67.

¹⁰⁷⁷ *Juhászné Zvolenszki in Gellén/Görög*, 271.; *Juhászné Zvolenszki in Görög/Hegedűs*, 217.

kereteinek mielőbbi tisztázása megköveteli a bíróság és a felek együttműködését,¹⁰⁷⁸ amelynek féli oldalát az eljárástámogatási kötelezettség jeleníti meg. Az együttműködési kötelezettség tehát abban a közjogi jogviszonyban áll fenn, amely a bíróság és a felek között a polgári per során létrejön.

A 4. § egyébként számos, klasszikus alapelvet (így a tárgyalási elvet és az igazmondási kötelezettséget) is magában foglal, amelyeket a jogalkotó az eljárástámogatási kötelezettséggel kapcsolt össze,¹⁰⁷⁹ vagyis a jogalkotó az (1) bekezdést tekinti fő rendező elvnek („alapvető jelentőségű tétel”)¹⁰⁸⁰ és ebből vezeti le mind a tárgyalási elvet, mind az igazmondási kötelezettséget.¹⁰⁸¹

4.3. Az eljárástámogatási kötelezettség tárgya

Bár a miniszteri indokolás szerint az eljárástámogatási kötelezettség valamennyi eljárási cselekményre vonatkozik, így a nyilatkozatok, indítványok, bizonyítékok előterjesztésére és a tárgyaláson történő megjelenésre is,¹⁰⁸² álláspontom szerint elsősorban a perfelvételi nyilatkozatok megtétele során kell figyelembe venni. Így a legjelentősebb szankciós rendelkezések is, ahogy látni fogjuk, a perfelvételi nyilatkozatok eljárástámogatási kötelezettségnek való nem megfelelő megtételéhez kapcsolódnak. A perfelvétel során már a keresetlevélben foglalt nyilatkozatok megváltoztatása, kiegészítése, további bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása is már a perfelvételi nyilatkozatokra vonatkozó eljárástámogatási kötelezettség hatálya alá esnek.

Azért a perfelvételi nyilatkozatokat tekintem elsődleges tárgynak, mert az eljárástámogatási kötelezettség a perkoncentráció egyik címzettjének, a félnek azon kötelezettsége, hogy a per koncentrált lefolytatásához maga is járuljon hozzá. A jogvita személyi, tárgyi és jogi kereteinek tisztázása pedig perfelvételi nyilatkozatok útján történik.

4.4. Az eljárástámogatási kötelezettség időbeli korlátja

Tekintettel arra, hogy az eljárástámogatási kötelezettség elsődlegesen a perfelvételi nyilatkozatokra vonatkozik, tekintsük át, hogy időben mikortól nyílik meg az eljárástámogatási kötelezettség. Ennek a kérdésnek a megválaszolása attól függ, hogy az

¹⁰⁷⁸ Szabó in Görög/Hegedűs, 472.

¹⁰⁷⁹ Wopera, JK 2017, 158.

¹⁰⁸⁰ Konceptió, 67.; Wopera in Wopera (2019), Pp. 4. § 43.

¹⁰⁸¹ Varga in Varga, Pp. 4. § 44. bsz.

¹⁰⁸² T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 4. §-hoz.

adott perfelvételi nyilatkozat megtételéhez szükséges-e valamely feltétel bekövetkezése vagy sem.

(1) Az alapesetet az jelenti, ha nem szükséges az adott perfelvételi nyilatkozat megtételéhez speciális feltétel, amely alatt azt értem, hogy a perfelvételi nyilatkozat megtételéhez vagy a perfelvételi irat benyújtásához nem szükséges törvény lehetővé tevő rendelkezése vagy külön bírói felhívás.

A benyújthatóság és ezzel együtt az eljárástámogatási kötelezettség kezdő időpontját *az eljárás természetes menete, az észszerűség* jelöli ki, így azt a törvénynek nem kell külön kimondania, így pl. a fél perfelvételi nyilatkozatot a perfelvétel során szabadon tehet vagy változtathat (mivel a perfelvétel nagyrészt a perbeli cselekvés szabadságára épül), kivéve, ha az bírói felhívástól vagy törvény lehetővé tevő rendelkezésétől függ. Ezen esetkörhöz tartoznak az alábbiak: 1. perfelvételi nyilatkozat előterjesztése a perfelvételi tárgyaláson; 2. az előkészítő irat, ha kereset- vagy ellenkérelem-változtatást és ezekkel összefüggő perfelvételi nyilatkozatokat tartalmaz [Pp. 202. § (2) bek.]; valamint 3. az érdemi tárgyalási szakban a feltétel nélkül megtehető perfelvételi nyilatkozatok, akár írásban, akár szóban [Pp. 221. § (1) bek.].

A keresetlevél ebből a szempontból speciális megítélés alá esik, mivel nem minősül perfelvételi iratnak, de mivel perfelvételi nyilatkozatokat tartalmaz, így az eljárástámogatási kötelezettség arra is vonatkozik olyan formában, hogy a felperesnek már a keresetlevélben elő kell adnia valamennyi rendelkezésre álló tényállítást és bizonyítási indítványát. Az eljárástámogatás lényegében a keresetlevél benyújtásától kezdődően fennáll, hiszen a Pp. már a keresetlevélben megköveteli a felperestől a lehető legteljesebb kereset előterjesztését.¹⁰⁸³

(2) Amennyiben egy beadvány előterjesztéséhez a fent említett speciális feltétel szükséges, akkor az eljárástámogatási kötelezettség valamennyire lehatárolt abból a szempontból, hogy csak e felhívás közlésétől vagy a lehetőség megnyíltától áll fenn az előterjeszhetőség lehetősége, így az eljárástámogatási kötelezettség korlátozott, hiszen arról a bírói felhívás vagy törvény lehetővé tétele előtt nem beszélhetünk. Ha azonban az előterjeszhetőség lehetősége megnyílik, akkor belép az eljárástámogatási kötelezettség, vagyis hogy a fél beadványát a koncentrált per lefolytatását elősegítő módon terjessze elő.

¹⁰⁸³ Zsitva in Wopera (2019), Pp. 183. § 485.

A CKOT egy állásfoglalásban¹⁰⁸⁴ példálózó jelleggel felsorolt néhány esetet (Pp. 203., 217., 302. §§), de egyébként tipikusan a perfelvételi iratok tartoznak ide.

4.5. A teleologikus jogértelmezés külföldi kiterjedése

Wopera kiemelte, hogy „a mintaadónak tekintendő tradicionális külföldi perjogi kódexekben is megjelenik a feleket terhelő eljárástámogatási kötelezettség, másképpen a per előbbre vitele kötelezettségének nevesítése”,¹⁰⁸⁵ így a német és az osztrák perrendtartásokban. Kérdés, hogy a jogalkotó a jogösszehasonlítást megfelelően tette-e meg és abból helyes következtetéseket vont-e le. A következőkben ezek megválaszolására kerül sor.

4.5.1. A *Prozessförderungspflicht* a német perjogban

4.5.1.1. A rendelkezési és a tárgyalási elv konkretizálása

A dZPO több szempontból is konkretizálja az általánosan érvényesülő rendelkezési és tárgyalási elveket. Először is a szóbeliség elve alapján csak a szóban tárgyaltaokról lehet dönteni. Másodsor, mindenről határozni kell, amiről szóban tárgyalta, még ha csak szóban is.¹⁰⁸⁶

A dZPO a rendelkezési és tárgyalási elveket további, tartalmi és időbeli szempontból is lehatárolja. Míg előbbit az igazmondási és a teljeskörű előadási kötelezettség (dZPO 138. §),¹⁰⁸⁷ addig utóbbi vonatkozásában szükséges rögzíteni, hogy a dZPO 272. § (1) bekezdésében rögzített „átfogóan előkészített főtárgyalás” elérésének elősegítése mind a bíróság, mind a felek kötelezettsége. A törvényben ezt jeleníti meg a *Prozessförderungspflicht* kimondása, amelyet a felek vonatkozásában a dZPO 282. §-a testesít meg,¹⁰⁸⁸ és amely lényegében rendszerszinten a tartalmi követelményekhez kapcsolódik.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁴ CKOT 2018.11.19-21:31.

¹⁰⁸⁵ Wopera in Wopera (2019), Pp. 4. § 44.

¹⁰⁸⁶ Von Selle in BeckOK ZPO⁴⁷, ZPO § 128 Rn 1.

¹⁰⁸⁷ Von Selle in BeckOK ZPO⁴⁷, ZPO § 138 Rn 1.

¹⁰⁸⁸ Baudewin in Kern/Diehm², ZPO § 282 Rn 1.

¹⁰⁸⁹ Thole in Stein/Jonas²³, ZPO § 282 Rn 2.; Zimmermann¹⁰, ZPO § 282 Rn 1.

4.5.1.2. A *Prozessförderungspflicht* általában és annak formái

Leipold előtt bár nem volt ismert, hogy a *Prozessförderungspflicht* kifejezést ki alkotta meg, de szerinte *nem érdemel dicséretet*. Ahogy fogalmazott: „ez akkor is igaz, ha a nyelvi oldalról nézzük a dolgokat. Amikor valamit előbbrevisznek [...], az mindig valami olyan dolog, ami méltó arra, egy kívánatos cél vagy jó, de a perre, mint olyanra ez nem állja meg a helyét, sőt ellenkezőleg: kívánatos a peres ügyek lehető legnagyobb mértékű megelőzése, vagy ha már felmerült, lehetőség szerint békés úton történő rendezése.”¹⁰⁹⁰

A *Prozessförderungspflicht* a peres eljárás felgyorsítását szolgálja, és arra ösztönzi a feleket, hogy az eljárást gondosan és gyorsan folytassák le.¹⁰⁹¹ A bíróságnak lehetősége van arra, hogy ezeket a követelményeket határidők megállapításával konkretizálja.¹⁰⁹² A jogintézmény kihatással van mind a szóbeli tárgyalásra, mind pedig az írásbeli előterjesztésekre,¹⁰⁹³ így e vonatkozásában megkülönböztetünk egy általános és egy különös szabályt. A kettő között az a különbség, hogy míg *előbbi* azt jelenti, hogy a per menetének megfelelő időpontban kell az előterjesztést megtenni, addig az *utóbbi* „a felek arra való kötelezése, hogy a 296. § (1) bekezdésében meghatározott határidőn belül a 277. § (1) bekezdésében meghatározott terjedelemben tegyék meg előadásukat.”¹⁰⁹⁴ Ehelyütt csak az általános kötelezettséget vizsgálom, hiszen a Pp. is azt jelöli meg.

4.5.1.3. Az általános *Prozessförderungspflicht*

(1) *Fogalma*. Az általános *Prozessförderungspflicht* szabálya korábban közvetetten, a visszautasítási jog kimondásán keresztül nyert érvényt, azt az 1976. évi novella nevesítette.¹⁰⁹⁵ Általános szabályként a dZPO kimondja, hogy a feleknek a szóbeli tárgyaláson olyan időben kell előterjeszteniük támadó- és védekezési eszközeiket, különösen állításait, tagadásait, kifogásaikat, védekezéseiket, bizonyítékaikat és bizonyítási érveiket, amely az eljárás gondos lefolytatásával összeegyeztethető az ügy előmozdítása érdekében [dZPO 282. § (1) bek.].¹⁰⁹⁶ E rendelkezés a feleket az eljárás

¹⁰⁹⁰ *Leipold*, ZPZ 1980, 239.

¹⁰⁹¹ *Thole in Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 1.

¹⁰⁹² *Bacher in BeckOK ZPO*⁴⁷, ZPO § 282 Rn 1.

¹⁰⁹³ *Kallweit*, Prozeßförderungspflicht, 26.

¹⁰⁹⁴ „[D]ie Verpflichtung der Parteien, innerhalb der in § 296 Abs. 1 genannten Fristen in dem in § 277 Abs. 1 genannten Umfang vorzutragen.” *Prütting in MüKoZPO*⁶, ZPO § 282. Rn 4–5.; *Kallweit*, Prozeßförderungspflicht, 34.

¹⁰⁹⁵ *Prütting in MüKoZPO*⁶, ZPO § 282 Rn 1.; *Peters in FS Schwab*, 399.

¹⁰⁹⁶ dZPO § 282 Rechtzeitigkeit des Vorbringens „(1) Jede Partei hat in der mündlichen Verhandlung ihre Angriffs- und Verteidigungsmittel, insbesondere Behauptungen, Bestreiten, Einwendungen, Einreden,

előmozdítására kötelezi, és a perkoncentráció elvéből következően az eljárás gondos és gyors lefolytatására ösztönzi őket, lényegében egy, a szóbeli tárgyaláson érvényesülő minimális követelményként.¹⁰⁹⁷ Az általános *Prozessförderungspflicht* fogalmilag a fél azon – pozitív tartalmú¹⁰⁹⁸ – kötelezettsége, hogy előadásait az *ügy állásának megfelelő időben* és mértékben tegye meg.¹⁰⁹⁹ E kötelezettség a jogvédelemhez való jog és a bírósághoz fordulás jogának gyakorlása során merül fel.¹¹⁰⁰ A perjog közjogi természetéből eredően a felek ezen eljárásjogi kötelezettsége a bírósággal szemben áll fenn.¹¹⁰¹ Tekintettel arra, hogy az általános *Prozessförderungspflicht* mind az előadások idejét, mind azok tartalmát meghatározza,¹¹⁰² a következőkben röviden ezeket érintem.

(2) *Az előadás ideje.* *Fleck* a fenti pozitív tartalmú megközelítés helyett úgy fogalmaz, hogy „ez [értsd: a *Prozessförderungspflicht*] alatt csak az a kötelezettség értendő, hogy a fél az eljárást időben ne hátráltassa.”¹¹⁰³ Idejét tekintve az általános *Prozessförderungspflicht* nem statikus időpontot jelöl, hanem olyat, amely az eljárás során folyamatosan változik.¹¹⁰⁴ A kulcsfogalom a per állásának megfelelés,¹¹⁰⁵ amelyet ugyanakkor csak esetről esetre lehet megítélni,¹¹⁰⁶ akkor, amikor a fél az adott előadást megtette. Mivel az általános *Prozessförderungspflicht* vonatkozásában a *szóbeli tárgyalás* az irányadó, ezért az *első tárgyaláson előadottak mindig megfelelő időben történnek*, esetükben késedelmet nem lehet megállapítani.¹¹⁰⁷ Ebből következően a rendelkezés csak akkor bírhat relevanciával, ha az eljárás egy adott szakaszában több tárgyalási határnapra kerül sor.¹¹⁰⁸ A per állásának megfelelés nem jelent ugyanakkor szakítást a szóbeli tárgyalás egységességének elvével, ugyanis előfordulhat, hogy először a szóbeli tárgyalás berekesztése előtt kerül a fél abba a helyzetbe, hogy előadását megtegye.

Beweismittel und Beweiseinreden, so zeitig vorzubringen, wie es nach der Prozesslage einer sorgfältigen und auf Förderung des Verfahrens bedachten Prozessführung entspricht.”

¹⁰⁹⁷ *Baudewin* in *Kern/Diehm*², ZPO § 282 Rn 2. *Anders* in *Anders/Gehle*⁸⁰, ZPO § 282 Rn 2.

¹⁰⁹⁸ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 282 Rn 1.

¹⁰⁹⁹ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 282 Rn 4.; *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 2.

¹¹⁰⁰ *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 6.

¹¹⁰¹ *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 7.

¹¹⁰² *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 282 Rn 9.

¹¹⁰³ „Unter ihr ist zunächst allein die Pflicht zu verstehen, den Prozess zeitlich nicht zu verzögern.” *Fleck*, *Redlichkeitspflichten*, 38.

¹¹⁰⁴ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 282 Rn 10.

¹¹⁰⁵ *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 13.

¹¹⁰⁶ *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 13.

¹¹⁰⁷ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 282 Rn 8.; *Bacher* in *BeckOK ZPO*⁴⁷, ZPO § 282 Rn 2.; *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 11.

¹¹⁰⁸ *Bacher* in *BeckOK ZPO*⁴⁷, ZPO § 282 Rn 2.; *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 296 Rn 139.

(3) *Az előadás tartalma.* Nincs különbség az általános és a különös *Prozessförderungspflicht* között a tekintetben, hogy a támadó- és védekező eszközökre terjed ki. Ezek körére a törvény egy példálózó felsorolást is megad, de a gyakorlat és a szakirodalom pontosította, hogy mi minősül annak és mi az, ami e körből kiesik.¹¹⁰⁹ Ide tartoznak a legfontosabb eljárési kérelmek: keresetváltoztatás, a keresetkiterjesztés és egyéb alanyváltozást eredményező nyilatkozatok, valamint a viszontkereset.¹¹¹⁰ Az indítványokat, valamint támadó- és védekező eszközöket, amelyekkel kapcsolatban az ellenérdekű fél várhatóan nem tud előzetes tájékozódás nélkül nyilatkozni, a szóbeli tárgyalás előtt előkészítő irat formájában kellő időben közölni kell ahhoz, hogy az ellenérdekű fél a szükséges tájékozódást megtehesse.¹¹¹¹ E szerint az írásbeli előterjesztéseket nézve a *Prozessförderungspflicht* főszabály szerint csak a jogi képviselők részvételével zajló perekben merül fel, mivel csak az ilyen eljárásokban van kötelező írásbeli előkészítés; a bíróság ugyanakkor személyesen eljáró felek esetén is elrendelheti azt (dZPO 129. §).¹¹¹² Az írásbeli előterjesztés akkor minősül megfelelő időben megtettnek, ha az ellenérdekű félnek a tárgyaláson lehetősége van nyilatkoznia róla.¹¹¹³ A rendelkezés csupán az ellenérdekű felet védi, és nem az a célja, hogy elősegítse a tárgyalás bíróság általi előkészítését.¹¹¹⁴ A fentiekből következően az általános *Prozessförderungspflicht* közvetlenül a tárgyaláson tett cselekményre vonatkozik, míg a különös ugyan az írásban megtettek, de annak *közvetett kihatása* van az ellenfél tárgyaláson tett előadására (tud-e nyilatkozni vagy sem).

Vitatott, hogy a *Prozessförderungspflicht* alapján valamennyi támadó- és védekezőeszközt elő kell-e terjeszteni avagy sem. *Kallweit* szerint mivel a „per állása” mozgó időpontot jelöl, ezért abszolút előadási kötelezettségről nem beszélhetünk, vagyis amire nézve a per állása szerinti előadási kötelezettség nem áll be, az visszatartható.¹¹¹⁵ A joggyakorlat egyébként nem foglalt egyértelműen állást a kérdésben.¹¹¹⁶ Az ugyanakkor egyértelműnek mondható, hogy a *Prozessförderungspflicht* nem zárja el a feleket a

¹¹⁰⁹ *Zimmermann*¹⁰, ZPO § 282 Rn 1.; *Geisler* in *PG*¹³, ZPO § 282 Rn 4.

¹¹¹⁰ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 296 Rn 41–50.; *Deubner*, *NJW* 1977, 921.; *Geisler*, *AnwBl* 2006, 524.

¹¹¹¹ dZPO § 282 *Rechtzeitigkeit des Vorbringens* „(2) Anträge sowie Angriffs- und Verteidigungsmittel, auf die der Gegner voraussichtlich ohne vorhergehende Erkundigung keine Erklärung abgeben kann, sind vor der mündlichen Verhandlung durch vorbereitenden Schriftsatz so zeitig mitzuteilen, dass der Gegner die erforderliche Erkundigung noch einzuziehen vermag.”

¹¹¹² *Bacher* in *BeckOK ZPO*47, ZPO § 282 Rn 5. A dZPO 78. § (1) bekezdése alapján a *Landgericht* és az *Oberlandesgericht* előtt kötelező a jogi képviselő.

¹¹¹³ *Seiler* in *Thomas/Putzo*⁴³, ZPO § 282 Rn 3.

¹¹¹⁴ *Bacher* in *BeckOK ZPO*47, ZPO § 282 Rn 5.

¹¹¹⁵ *Kallweit*, *Prozeßförderungspflicht*, 29.

¹¹¹⁶ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 282 Rn 10.

pertaktikától,¹¹¹⁷ ugyanakkor azt sem teszi lehetővé a felek számára, hogy bizonyos támadó- és védekező eszközeit a szóbeli tárgyalás berekesztéséig következmény nélkül visszatartsák.¹¹¹⁸

4.5.1.4. Az általános Prozessförderungspflicht és a preklúzió

A *Prozessförderungspflicht* megsértése többféleképpen szankcionálható a dZPO-ban,¹¹¹⁹ ehelyütt azonban csak a preklúzióra térek ki, mivel az eventualitás szempontjából ez bír relevanciával. A szakirodalom többször is foglalkozott a preklúziós szankciókat tartalmazó dZPO 296. §-ával, és mindannyiszor megállapította, hogy az alkotmánykonform.¹¹²⁰ A késelemnek és ebből fakadóan a kizárási jogkövetkezménynek két formája van, a *Prozessförderungspflicht* két formájához igazodva.¹¹²¹

Mivel a *Prozessförderungspflicht* a feleknek a bírósággal szemben fennálló kötelezettsége, az alkalmazott jogkövetkezmény is eljárásjogi jellegű. Magánjogi jogkövetkezmény a kötelezettség megsértéséhez nem társul.¹¹²² A preklúziónak *generálpreventív* jellemzővel is bír, ugyanis célja általában az, hogy a feleket arra ösztönözze, hogy időben és hiánytalanul nyújtsanak be beadványokat annak érdekében, hogy az eljárást a főtárgyaláson a lehető leggyorsabban le lehessen zárni.¹¹²³

A szóbeli tárgyaláson nem megfelelő időben előadott támadó- és védekező eszközök, valamint az előkészítő irat nem megfelelő időben való előterjesztése esetén azokat a bíróság visszautasíthatja, ha szabad mérlegelése során arról győződik meg, hogy figyelembevételük az ügy elintézését késleltetné, és a késelem a fél durva gondatlanságán alapul [dZPO 296. § (2) bek.].¹¹²⁴ A szankció csak akkor jöhet számításba, *a)* ha támadó- és védekező eszközről van szó, amelyet *b)* a tárgyaláson nem megfelelő időben hozták fel [dZPO 282. § (1) bek.] vagy írásban nem megfelelő időben közölték

¹¹¹⁷ Prütting in MüKoZPO⁶, ZPO § 282 Rn 10.

¹¹¹⁸ Thole in Stein/Jonas²³, ZPO § 282 Rn 13.

¹¹¹⁹ Geisler in PG¹³, ZPO § 282 Rn 10.

¹¹²⁰ Ld. különösen Fuhrmann, Zurückweisung, 12–17; Weth, Zurückweisung, 11–39.; Lenz, NJW 2013, 2555–2557.; Seiler in Thomas/Putzo⁴³, ZPO § 296 Rn 1.; Stimez, Prozessförderungspflicht, 44–56.

¹¹²¹ Kallweit, Prozeßförderungspflicht, 37. A dZPO 296. § (1) bek.-ét ugyancsak az írásbeli ellenkérelemnél ismertetem.

¹¹²² Thole in Stein/Jonas²³, ZPO § 282 Rn 7.

¹¹²³ Prütting in MüKoZPO⁶, ZPO § 296 Rn 3.

¹¹²⁴ dZPO § 296 Zurückweisung verspäteten Vorbringens (2) Angriffs- und Verteidigungsmittel, die entgegen § 282 Abs. 1 nicht rechtzeitig vorgebracht oder entgegen § 282 Abs. 2 nicht rechtzeitig mitgeteilt werden, können zurückgewiesen werden, wenn ihre Zulassung nach der freien Überzeugung des Gerichts die Erledigung des Rechtsstreits verzögern würde und die Verspätung auf grober Nachlässigkeit beruht.

[dZPO 282. § (2) bek.];¹¹²⁵ *c)* a késedelmes előterjesztés figyelembevétele az ügy elintézését késleltetné; *d)* a halasztott ügyelintézés *egyedüli oka* a fél késedelve (azaz a *Prozessförderungspflicht* megsértése); és *e)* a félnek a késedelemben vétkesnek kell lennie (pontosabban durva gondatlanságnak kell terhelnie).¹¹²⁶

A megfelelő időbeliség mint törvényi kitétel nem zárja ki a pertaktikát,¹¹²⁷ de ezt a preklúziós rendelkezés szorítja keretek közé. A tárgyaláson történő előadásra vonatkozó általános *Prozessförderungspflicht* központi fogalma ugyanis a per állása, a feleknek tehát nincs joguk arra – és e téren ez a korlátozza is a szóbeli tárgyalás egységességét –, hogy bármilyen előadást az utolsó tárgyaláson megtegyenek.¹¹²⁸ Azt sem jelenti ugyanakkor, hogy már a tárgyalás kezdetén mindent elő kellene adni. A preklúziós rendelkezéssel a törvény azt szankcionálja, ha a fél visszaél azon szabadsággal, amelyet a törvény egyébként biztosít számára.

Az ügy elintézésének késleltetését illetően több elméletet különböztetünk meg,¹¹²⁹ amelyek közül az uralkodó álláspont az *abszolút elméletet* fogadja el.¹¹³⁰ Ez azt jelenti, hogy az elintézés késleltetés akkor forog fenn, „ha a jogvita a késedelmesen előadott támadó- és védekező eszközök figyelembevétele esetén hosszabb ideig tartana, mint a visszautasításuk esetén.”¹¹³¹ Durva gondatlanság akkor áll fenn, ha a fél elmulasztja azt, ami az eljárás állása szerint *bármelyik fél számára nyilvánvaló lett volna*.¹¹³² Ide tartozik például, ha a fél a jogvita idején (a per befejezése előtt) több hétre elutazik anélkül, hogy a jogi képviselőjét erről értesítené, vagy a jogvita fontosabb elemei tekintetében nem látja el megfelelő információval.¹¹³³

Valamennyi feltétel fennállása esetén is csak a bírói diszkréció nyithatja meg a preklúzió alkalmazását. A bíróságnak a kizárásról való döntés során mérlegelnie kell a felek magatartását, különösen a gondatlanság fokát, az ügy állását, azaz hogy a

¹¹²⁵ Ehelyütt egy rövid megjegyzést szükséges tenni: *Kengyel* monográfiájában a német *Prozessförderungspflicht* említésénél ugyan preklúzióval kötötte azt össze (*Kengyel*, Bírói hatalom, 140.), ugyanakkor álláspontom szerint a dZPO nem megfelelő szabályával. Az általános *Prozessförderungspflicht* vonatkozásában ugyanis a dZPO 296. § (2) bek. jön számításba, míg a szerző által hivatkozott szabály a dZPO 296. § (1) bek.-e, amely a különös *Prozessförderungspflicht*hez kapcsolódó preklúzió.

¹¹²⁶ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 296 Rn 136.

¹¹²⁷ *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 113.

¹¹²⁸ *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 13.

¹¹²⁹ Ezekről ld. *Weth*, *Zurückweisung*, 207–260.; *Fuhrmann*, *Zurückweisung*, 80–100.

¹¹³⁰ *Prütting* in *MüKoZPO*⁶, ZPO § 296 Rn 90.

¹¹³¹ „[W]enn der Rechtsstreit bei Zulassung der verspäteten Angriffs- und Verteidigungsmittel länger dauern würde als bei deren Zurückweisung.” *Weth*, *Zurückweisung*, 230.

¹¹³² *Deppenkemper* in *PG*¹³, ZPO § 296 Rn 46. és az ott feltüntetett bírói joggyakorlat.

¹¹³³ *Seiler* in *Thomas/Putzo*⁴³, ZPO § 296 Rn 38.

visszautasításnak előreláthatóan milyen hatása lenne az eljárásra, valamint a pertárgy jelentőségét.¹¹³⁴

4.5.2. A *Prozessförderungspflicht* az osztrák perjogban

4.5.2.1. Az öZPO 2002. évi novellájának (ZVN 2002) jellemzői

Az öZPO az elmúlt több mint egy évszázadban ellenállóbbnak bizonyult a változtatásokkal szemben, mint a dZPO. A kódexnek két jelentős reformja volt: az első 1983-ban, a második pedig 2002-ben.¹¹³⁵ A dolgozat szempontjából utóbbinak van jelentősége, ugyanakkor előljáróban fontos leszögezni, hogy a ZVN 2002 a felek és a bíróság viszonyát lényegében *változtatlanul hagyta*,¹¹³⁶ azaz továbbra is azon elvek mentén épül fel, amelyet még *Klein* fektetett le és amelyeket korábban már bemutattam.

A novella számos intézkedéssel törekedett az eljárásgyorsításra, ezek közül kettő érdemel kiemelés a dolgozat szempontjából: a felek megerősített *Prozessförderungspflicht* és az új, kibővített preklúziós rendelkezések a felek késedelmes előterjesztésinek szankcionálásaként.¹¹³⁷ Ezekon felül pedig eljárás szerkezeti szempontból kiemelés érdemel, hogy a ZVN 2002 egyik legjelentősebb újítása az első tárgyalás eltörlése és annak helyén az előkészítő tárgyalás bevezetése volt.

4.5.2.1. Az osztrák *Prozessförderungspflicht* jellemzői

A ZVN 2002 egyik központi rendelkezése a *Prozessförderungspflicht* törvényi szintű előírása volt, amely a koncentrált eljárás megvalósításának bírósági kötelezettségével feleltethető meg.¹¹³⁸ Az öZPO kimondja, hogy a feleknek előadásaikat kellő időben és teljeskörűen kell megtenniük annak érdekében, hogy az eljárást a lehető leggyorsabban le lehessen folytatni [öZPO 178. § (2) bek.],¹¹³⁹ amely lényegében azt jelenti, hogy a feleknek tényállításaikat és jogi fejtegetéseiket a lehető leghamarabb elő kell terjeszteniük.¹¹⁴⁰ A ZVN 2002 a *Prozessförderungspflicht* kimondásával első ízben módosította az öZPO 178.

¹¹³⁴ *Weth*, Zurückweisung, 290. A döntés formájának kérdéséről ld. *Stosch*, Prozeßförderung, 156–159.

¹¹³⁵ *Wall in van Rhee/Fu*, 147.

¹¹³⁶ *Wall in van Rhee/Fu*, 147.

¹¹³⁷ *Ballon in FS Beys*, 77.

¹¹³⁸ *Rechberger in Sutter-Somm/Harsági*, 12.

¹¹³⁹ § 178. (2) Jede Partei hat ihre Vorträge so zeitgerecht und vollständig zu erstatten, dass das Verfahren möglichst rasch durchgeführt werden kann (Prozessförderungspflicht).

¹¹⁴⁰ *Salfický*, ÖJZ 2006, 796.

§-át annak 1898. évi hatálybalépése óta.¹¹⁴¹ A módosítás célja az volt, hogy a bírósági eljárások gyorsan és hatékonyabban folyjanak le.¹¹⁴² A törvény ezzel kifejezetten a felek kötelességévé tette, hogy segítsék a döntéshozatali eljárás felgyorsítását, és a lehető legkorábbi időpontban tegyék meg előadásaikat.¹¹⁴³

A szabály az öZPO-ban a *tárgyalási elv egyik korlátjaként szerepel*,¹¹⁴⁴ amelyből már kitűnik, hogy az osztrák *Prozessförderungspflicht* és a tárgyalási elv relációjában az osztrák perjog teljesen más szemléletet vall, mint a magyar. A Pp.-ben ugyanis az eljárástámogatási kötelezettség szolgál a tárgyalási elv alapjául, azaz a fél úgy járul hozzá a koncentrált per lefolytatásához, hogy szolgáltatja a peranyagot. A Pp. tehát – legalábbis a 4. § felépítéséből úgy tűnik, hogy – szakított a tárgyalási elv tiszta feladatmegosztó szerepével, és a peranyagszolgáltatást az eljárás lefolytatásának alapelvei – azon belül is a perkoncentráció és az eljárástámogatási kötelezettség – alá rendelte.¹¹⁴⁵

Ugyancsak ki kell emelni a Pp. miniszteri indokolásának azon helytelen megállapítását, hogy „a Javaslat az eljárás-támogatási kötelezettséggel együtt, azzal összefüggésben nevesíti a felek peranyag-szolgáltatási kötelezettségét, hasonlóan az osztrák polgári perrendtartás 178. § (1) bekezdésével.”¹¹⁴⁶ A tárgyalási elv ugyanakkor az öZPO-ban nem jelenik meg kodifikált alapelvként, az idézett jogszabályhely sem azt jeleníti meg, hanem ugyancsak a fél előadási szabadságának korlátját, mégpedig az igazmondási és a teljeskörű előadási kötelezettséget. E kötelezettségek tartalmi, míg a *Prozessförderungspflicht* időbeli szempontból foglalják keretbe az előadás szabadságát – ha a fél a perben nyilatkozatot tesz, akkor az feleljen meg a valóságnak, legyen teljeskörű és megfelelő időben tegye meg.

Az öZPO ehelyütt nem ad semmilyen törvényi határidőt arra vonatkozólag, hogy az előadás mikor minősül megfelelő időben megtettnek, mindösszesen arról rendelkezik, hogy a lehető legkorábbi időpontban meg kell tenni azt.¹¹⁴⁷ Amennyiben a bíróság vagy a törvény határidőt ír elő a fél számára valamely előadásának megtételére, a megfelelő idő nem szorul értelmezésre.¹¹⁴⁸

¹¹⁴¹ *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 65.

¹¹⁴² *Salficky*, *RdW* 2002, 578.

¹¹⁴³ *Brenn* in *Fasching/Konecny*³, ZPO § 178 Rz 15.

¹¹⁴⁴ *Annerl*, *Innerprozessuale Präklusion*, 70.

¹¹⁴⁵ Az osztrák perjog az alapelveket két csoportra osztja: a bíróság és a felek közötti feladatmegosztást, valamint az eljárás lefolytatását meghatározó alapelvekre. *Fasching*, *Lehrbuch*², 336–338.

¹¹⁴⁶ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 4. §-hoz.

¹¹⁴⁷ *Brenn* in *Fasching/Konecny*³, ZPO § 178 Rz 15.

¹¹⁴⁸ *Fucik* in *Rechberger/Klicka*⁵, ZPO § 178 Rz 3.

Ezekből következően felmerül a kérdés, hogy a kereset és az ellenkérelem is e körbe vonható-e. A magyar perjog vonatkozásában láthattuk, hogy a Pp. már a keresetlevél vonatkozásában megköveteli az eljárástámogatást. Fontos azonban annak kiemelése, hogy az öZPO a 178. § (2) bekezdés alkalmazása szempontjából a keresetet *nem minősíti előadásnak*, azaz a keresetlevél benyújtása a *Prozessförderungspflicht* vonatkozásában nem jöhet számításba.¹¹⁴⁹ Az ezzel ellentétes felfogás az eshetőségi elv érvényesülését eredményezné, ugyanis ha a felperesnek valamennyi előadását már a keresetlevélben meg kellene tennie, akkor az öZPO már az eventualitást alkalmazná.¹¹⁵⁰

A *Prozessförderungspflicht* szempontjából a *nova producta* és a *nova reperta* nem jöhet számításba, az ilyen előadások minden esetben figyelembe veendő, azok megfelelő időben megtetteknek minősülnek.¹¹⁵¹ *Nova reperta* esetén ezt úgy kell érteni, hogy ha a fél valószínűsíti, hogy a korábban már létező tényt önhibáján kívül nem terjesztette elő korábban, akkor minden esetben figyelembe kell venni.

4.5.2.2. Az osztrák *Prozessförderungspflicht* és a preklúzió

Az osztrák polgári perben elsődlegesen az erős anyagi pervezetés – ami *Klein* munkájának egyik legjelentősebb nívója volt¹¹⁵² – számos lehetőséget ad a bírónak, hogy időt, költséget és ráfordítást takarítson meg és hogy elhárítsa a felek általi perelhúzási kísérleteket.¹¹⁵³ E pervezető jogosítványok közül az egyik a preklúziós rendelkezés alkalmazása, amellyel kapcsolatban a II. fejezetben láthattuk, hogy kezdettől fogva az öZPO szerves részét képezi,¹¹⁵⁴ ráadásul szigorúbb formában, mint ahogy az a CPO-ban szabályozást nyert, hiszen *Klein* a hivatalbóli alkalmazást is lehetővé tette. Egyebekben a jelenlegi szabályozás is hasonlóságot mutat a dZPO-val.

A *Prozessförderungspflicht* megsértéséhez szankciók is társulnak.¹¹⁵⁵ Maga a 178. § (2) bekezdés nem ír elő szankciót.¹¹⁵⁶ Amennyiben a bíróság nem írt elő határidőt valamely előadás megtételére, akkor a megfelelő időbeliség a szubjektív elvárhatóságtól

¹¹⁴⁹ *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 68–69.

¹¹⁵⁰ *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 69. Érdekesként megjegyzendő, hogy az eredeti minisztériumi tervezet nagymértékben módosította volna a 179. § szabályát, amely – és ezt még a tervezet is kiemelte – nem jelentette volna az eventualitás újbóli bevezetését, de *Ballon* szerint a közelítés, még ha lazább formában is, de félreérthetetlen lett volna. Ld. részletesen *Ballon* in *FS Beys*, 85–86.

¹¹⁵¹ *Salficky*, *ÖJZ* 2006, 796; *Deixler-Hübner* in *FS Beys*, 213.

¹¹⁵² *Oberhammer/Domej* in *van Rhee* (2010), 256.

¹¹⁵³ *Rechberger/Klicka* in *Bohata et al.*, 48.

¹¹⁵⁴ *Rechberger/Klicka* in *Bohata et al.*, 48.

¹¹⁵⁵ *Annerl*, *Innerprozessuale Präklusion*, 132.

¹¹⁵⁶ *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 65.

függ, amelyet az öZPO 179. §-a határoz meg.¹¹⁵⁷ A jogszabályhely két szabály tartalmaz: egyfelől kimondja a szóbeli tárgyalás egységességét (1. mondat), másfelől ennek korlátját, amely esetén a bíróság az adott előadást visszautasíthatja (2. mondat). A rendelkezés két mondata tehát a főszabály – kivétel viszonyban áll egymással.¹¹⁵⁸

Az öZPO 179. § 2. mondata feljogosítja a bíróságot, hogy akár hivatalból, akár kérelemre visszautasítsa a fél előterjesztését, ha azokat a fél – a bíróság anyagi pervezetése (öZPO 182a. §) ellenére – durva gondatlanságból nem terjesztette elő korábban, és az ilyen előadások figyelembevételére az eljárás lefolytatását jelentősen késleltetné.¹¹⁵⁹ Bár az 1. mondatban a törvény a bizonyítási eszközöket is megemlíti, azok visszautasítására külön szabály vonatkozik, amikor a bizonyítást a fél perelhúzó szándékkal ajánlotta fel [öZPO 275. § (2) bek.].¹¹⁶⁰ Itt egy fontos különbségre szükséges felhívni a figyelmet a kétféle preklúziós rendelkezés között: míg a 179. § alkalmazásához elegendő a durva gondatlanság, addig a 275. § (2) bekezdés szerinti szankció azt feltételezi, hogy a fél azzal a céllal – bosszantásból – ajánlja fel a bizonyítást, hogy a pert elhúzza.

A bíróságnak a preklúziós rendelkezést kellő elővigyázatossággal és felelősséggel kell alkalmaznia.¹¹⁶¹ Bár a kizárási lehetőség egyértelműen a *Prozessförderungspflicht* általános szankciója, a teljeskörű előadási kötelezettség megsértésekor is alkalmazható, ti. amikor a fél tudatosan megsérti e kötelezettségét, és a bíróság a kiegészítő előadását utasítja vissza.¹¹⁶² Az eljárás késleltetése akkor forog fenn, ha az eljárás során további tárgyalási határnapra van szükség, azaz a késedelmesen tett előadás és a perelhúzás között ok-okozati összefüggés szükséges.¹¹⁶³

A késleltetés fogalmával kapcsolatos – úgy mint az abszolút és relatív – elméletekkel ugyanakkor az osztrák perjogtudomány nem igazán foglalkozik, legtöbbször a német szakirodalomra hagyatkoznak. E megkülönböztetés ugyanis tisztán elméleti természetű és a gyakorlatban másodlagos szerephez jut.¹¹⁶⁴ Azon előadásokat ugyanakkor,

¹¹⁵⁷ *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 69.

¹¹⁵⁸ *Ballon* in *FS Beys*, 87.

¹¹⁵⁹ § 179 Satz 2 Solches Vorbringen kann jedoch vom Gericht auf Antrag oder von Amts wegen zurückgewiesen werden, wenn es, insbesondere im Hinblick auf die Erörterung des Sach- und Rechtsvorbringens (§ 182a), grob schuldhaft nicht früher vorgebracht wurde und seine Zulassung die Erledigung des Verfahrens erheblich verzögern würde.

¹¹⁶⁰ *Annerl*, *Innerprozessuale Präklusion*, 132.

¹¹⁶¹ *Fucik* in *Rechberger/Klicka*⁵, ZPO § 179 Rz 2.

¹¹⁶² *Fasching*, *Lehrbuch*², 345.

¹¹⁶³ *Annerl*, *ÖJZ* 2006, 231.

¹¹⁶⁴ *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 88.

amelyek (további) hatással nincsenek az eljárás időbeli befejezésére, sosem lehet visszautasítani.¹¹⁶⁵

4.5.3. Az egyes jogharmonizációs megoldások vonatkozó rendelkezései

4.5.3.1. Principles of Transnational Civil Procedure

A PTCP megalkotása során az egyik legnehezebb kérdés annak eldöntése volt, hogy milyen szankciós rendszert alkalmazzanak valamelyik fél együttműködésének hiányára, mivel a *discovery* rendszerére épülő *common law* merev és közvetlen kötelező jellegű szankciókat alkalmaz, míg a korlátozottabb bizonyításfelvétellel operáló kontinentális rendszerek közvetetten, perbeli hátrányok alkalmazásával szankcionálják azt.¹¹⁶⁶ A PTCP a felek felé több főkötelezettségeket: egyfelől a precíz előadások követelményét, másfelől a jóhiszemű eljárást mint általános kötelezettséget.¹¹⁶⁷

A 11. elvben az 1. klauzula az egyetlen rendelkezés, amely mind a feleket, mind pedig a képviselőket érinti, a 2-4. klauzula csak a felekre, míg az 5. csak a képviselőkre vonatkozik.¹¹⁶⁸ A PTCP kimondja, hogy a feleknek és képviselőiknek az ellenérdekű felek és a bíróság vonatkozásában jóhiszeműen kell eljárniuk (11.1. elv), mivel abból indult ki, hogy a feleknek nem szabad olyan igényt támasztaniuk, amelyet nem tudnak megfelelően alátámasztani.¹¹⁶⁹ A rendelkezés a felek perelhúzó taktikáját hivatott megelőzni, hiszen megalapozatlan kérelemmel vagy igénnyel a felek általában akkor élnek, ha el kívánják húzni a pert.¹¹⁷⁰ A cél végső soron egy *fair*, észszerű időben, átlátható eljárásban elbírált jogvita (11.2. elv), így a bíróság ennek elérése érdekében szankciókat is alkalmazhat.¹¹⁷¹ E szankció akár azt is jelentheti, hogy a fél pervesztes lesz, ugyanis ha a fél megfelelő indok nélkül nem válaszol időben az ellenérdekű fél állítására, a bíróság – a fél figyelmeztetése után – az ellenérdekű fél állítását beismertnek vagy elfogadhatónak tekintheti (11.4. elv), így a PTCP arra is törekszik, hogy a félnek ne legyen lehetősége magatartásával elhúzni a jogvita lezárását.¹¹⁷²

¹¹⁶⁵ Annerl in Fasching/Konecny³, ZPO § 179 Rz 77.

¹¹⁶⁶ Stürmer, Unif L Rev 2001, 871.

¹¹⁶⁷ Ferrand, ZEuP 2004, 624–625. A szerző ehelyütt a bizonyítási terhet is megemlíti („Die Beweislast obliegt der Partei [...]).

¹¹⁶⁸ Van Rhee in FS Gottwald, 690.

¹¹⁶⁹ PTCP Text, 11. elv, indokolás P-11A.

¹¹⁷⁰ Van Rhee in FS Gottwald, 690.

¹¹⁷¹ Ferrand, ZEuP 2004, 625.

¹¹⁷² Van Rhee in FS Gottwald, 693.

A PTCP a részletező előadás követelményét támasztja a felek felé, amikor kimondja, hogy az írásbeli előkészítő szakban a feleknek *észszerű részletességgel* kell bemutatniuk a releváns tényeket, a jogi érveiket és a kérelmezett bírósági döntést, valamint kellően részletesen ismertetniük kell a rendelkezésre álló bizonyítékokat, amelyeket állításaik alátámasztására felajánlanak (11.3. elv – a bizonyítékokra is hasonló szabály vonatkozik). Az észszerű részletesség követelményét az indokolás nem fejt ki, de azt kell érteni alatt, hogy a részletességnek azt a fokot kell elérnie, hogy helyt adás esetén a felperes gyakorlatilag saját kérelmét lássa vissza a bíróság ítéletben.¹¹⁷³ Amennyiben a fél az észszerű részletezés követelményének nem tud megfelelni, akkor a bíróság feladata annak eldöntése, hogy ez az eljárás későbbi szakaszában megvalósulhat-e (11.3. elv 2. mondat).¹¹⁷⁴

4.5.3.2. European Rules of Civil Procedure

Érdekességként megjegyzendő, hogy sem a PTCP, sem az ERCP nem tesz különbséget a kötelezettségek és a terhek között (ld. alább),¹¹⁷⁵ így az ERCP például tág értelemben a perbeli kötelezettség kifejezést használja.¹¹⁷⁶ Számos szigorú eljárási kötelezettséget határoz meg, amelyek megsértése esetén megfelelő bírósági szankciókat is vonhat maga után. Mivel az alapvető eljárási kötelezettségek hatékony érvényesítése a legfontosabb és legátfogóbb kötelezettség, a szabályok nem különböztetik meg élesen a kötelezettségeket és a terheket.¹¹⁷⁷

Az ERCP-t illetően általánosságban elmondható, hogy a jogviták hatékony és gyors elintézésének felelőssége megoszlik a felek és a bíróság között. Ezt az együttműködés elve testesíti meg, amelyet az ERCP három szabályban jelenít meg. Először általános jelleggel kötelezi a feleket, jogi képviselőiket és a bíróságot az egymással való együttműködésre (2. szabály). Ezt követően meghatározza azokat a követelményeket, amelyeket a felekkel és képviselőikkel szemben támaszt (3. szabály), végül pedig a bíróság anyagi pervezető tevékenységét (4. szabály). A bíróságnak ugyanis nemcsak az ítélező funkciót kell ellátnia, hanem aktív szerepet is be kell töltenie.¹¹⁷⁸ Az általános együttműködési kötelezettség kimondását követően a 3. szabály tömören felsorolja azokat a

¹¹⁷³ *Van Rhee* in *FS Gottwald*, 692.

¹¹⁷⁴ *Van Rhee* in *FS Gottwald*, 692.

¹¹⁷⁵ *Uzelac*, HJLS 2017, 13.

¹¹⁷⁶ *Van Rhee*, *Access to Justice* 2020, 8–9.

¹¹⁷⁷ *Uzelac*, HJLS 2017, 13.

¹¹⁷⁸ ERCP Text, 2. szabály, indokolás 1. pont.

tevékenységeket, amelyeket a feleknek a megfelelő igazságszolgáltatás érdekében, valamint a bírósággal az eljárás megfelelő lefolytatása érdekében való együttműködésre vonatkozó kötelezettségüknek megfelelően kell végezniük (pl. tények és bizonyítékok előterjesztése, a bíróság segítése a tényállás és az alkalmazandó jog megállapításában stb.).¹¹⁷⁹

Az ERCP-ben található az eljárástámogatási kötelezettséghez hasonló szabály, igaz nem alapvető jelleggel, mégpedig az anyagi pervezetést tárgyaló harmadik részen belül. A szabályok ugyanis szólnak a peres eljárások felek részéről való gondos lefolytatásáról mint kötelezettségről. Eszerint a feleknek az eljárás gyorsaságának biztosítása érdekében a lehető legkorábban és legteljesebb körben, valamint a per gondos lefolytatásának megfelelően kell előterjeszteniük állításait, védekezésüket, tényállításait és bizonyítási indítványait (47. szabály).¹¹⁸⁰ A „lehető legkorábbi” lehetőséget két alapvető elem, azaz a bizonyítékok ismerete és a lényeges tény vitatott jellegének ismerete alapján kell meghatározni, azaz ha egy lényeges tény vitatott, és a félnek tudomása van a vonatkozó bizonyítékokról, akkor a bíróság és a másik fél számára meg kell jelölnie ezeket, hogy alátámassza álláspontját a vitatott lényeges ténnyel kapcsolatban.¹¹⁸¹

A bíróság és a felek közötti együttműködés az eljárás hatékony irányítása tekintetében azonban nem jelenti azt, hogy a feleknek az eljárás kezdetétől fogva a bíróság rendelkezésére kell bocsátaniuk az ügyvel kapcsolatos valamennyi releváns tényállítást vagy bizonyítékot. A bírósággal való együttműködés és a hatékony pervezetés azt követeli meg, hogy a felek a peranyagot az ügy körülményeihez képest megfelelő időben nyújtsák be.¹¹⁸² Az ERCP lényegében úgy írja elő az együttműködési kötelezettséget, hogy az „eljárástámogatás” a bíró, az anyagi pervezetés pedig a felek munkáját jelenti.

A feleknek az eljárás sikere érdekében kezelnie kell azokat az *eljárási kockázatokat*, amelyeket az anyagi jogi, illetve a bizonyítási teherre vonatkozó szabályokból, valamint a bíróság értékelésétől való függésből fakad. Minden félnek fennáll annak a kockázata, hogy nem tudja előterjeszteni az ügy szempontjából releváns összes

¹¹⁷⁹ E magatartások részletes kifejtésére ld. ERCP Text, 3. szabály, indokolás 1-6. pontok.

¹¹⁸⁰ ERCP Rule 47. Careful Conduct of litigation by the Parties: Parties must present their claims, defences, factual allegations and offers of evidence as early and completely as possible and as appropriate to the careful conduct of litigation in order to secure procedural expedition.

¹¹⁸¹ *Van Rhee*, Access to Justice 2020, 23.

¹¹⁸² ERCP Text, 47. szabály, indokolás 4. pont.

tényt, nem tud elegendő bizonyítékot előterjeszteni ahhoz, hogy meggyőzze a bíróságot az ügy számára kedvező elbírálásáról, valamint ügye jogalapjának helytállóságáról.¹¹⁸³

Másfelől ugyanakkor eljárási kockázatot jelent a fél részéről az is, ha később tették meg előadásait, mint ahogy arra sor kerülhetett volna. A bíróságnak ugyanis figyelemmel kell kísérnie a perben, hogy a felek megfelelően és időben teljesítik-e kötelezettségeiket, amelyek megszegése szankciók kiszabását vagy a kötelezettségszegésből eredő egyéb hátrányos következményeket eredményezheti.¹¹⁸⁴ Az ERCP-ben ilyen jogkövetkezmény többek között a preklúzió, ami azt jelenti, hogy a peres eljárás lefolytatása során a meghatározott gondossági normák elmulasztása az ügy elvesztésének kockázatát hordozza magában.¹¹⁸⁵ A bíróság ugyanis figyelmen kívül hagyja többek között azon tényállításokat és bizonyítékokat, amelyeket megengedettnél később terjesztettek elő [27. szabály (1) bek.]. E szankció a 47. szabályban lefektetett időbeli követelmények be nem tartása esetén is alkalmazandó, ugyanakkor amennyiben a bíróság megállapította e rendelkezés be nem tartását, és nem hívta fel rá a fél figyelmét, a felet nem lehet kizárással szankcionálni.¹¹⁸⁶

4.6. Az eventualitás és a *Prozessförderungspflicht* elhatárolása

A magyar és az osztrák-német megoldások összevetése alapján felmerül a kérdés: a *Prozessförderungspflicht* nem feleltethető-e meg az eventualitásnak? Az I. fejezetben röviden utaltam arra, hogy a német szakirodalomban egyébként eltérő álláspontokat találhatunk e kérdés vonatkozásában, számos utalás található a *Prozessförderungspflicht* és az eventualitás kapcsolatának vizsgálatára.¹¹⁸⁷ A kettő egyezőségére vonatkozóan elsődlegesen *Damrau* álláspontjára kell utalni, aki kifejtette, hogy a szabályozás az előbbi bevezetésével az utóbbi felé indult el,¹¹⁸⁸ sőt már a bírói preklúziót is az eventualitás érvényesítésére irányuló szabályok közé sorolta.¹¹⁸⁹

Már a dZPO 1976. évi novellája előtti 1961. évi tervezet kapcsán is felmerült, hogy az eventualitás felé jelentene elmozdulást, de ezzel kapcsolatban még az volt a kiindulópont, hogy ez nem állja meg a helyét.¹¹⁹⁰ *Baur* esetében láthattuk, hogy az általa

¹¹⁸³ ERCP Text, 2. szabály, indokolás 6-7. pont.

¹¹⁸⁴ ERCP Text, 48. szabály, indokolás 2. pont.

¹¹⁸⁵ *Van Rhee*, Access to Justice 2020, 23.; *Uzelac*, HJLS 2017, 8.

¹¹⁸⁶ ERCP Text, 55. szabály, indokolás 5. pont.

¹¹⁸⁷ Ld. *Weth*, Zurückweisung, 132. 62. lj-ben feltüntetett szakirodalmakat.

¹¹⁸⁸ *Damrau* in *Forschungsband Klein*, 171.

¹¹⁸⁹ *Damrau*, Prozeßmaximen, 29.

¹¹⁹⁰ *Deren-Yildirim* in *FS Schilken*, 239.

felvázolt koncepciómodellel egyértelműen az eventualitás felé mozdult el,¹¹⁹¹ és a későbbi novella vonatkozásában is kiemelte, hogy a felek előterjesztései koncentrációjának szigorítása érdekében a törvény által elrendelt intézkedéseket vizsgálva az eventualitás felé mutató egyértelmű tendencia figyelhető meg, mivel a preklúziós rendelkezések veszélye miatt a felek kumulálják tényállításaikat vagy bizonyítékait, amelyek csak eventualiter lennének szükségesek.¹¹⁹² *Lüke* szerint bár a felek a szóbeli tárgyalás egységessége miatt az utolsó szóbeli tárgyalás berekesztéséig megtehetik valamennyi előterjesztésüket, az 1976. évi novella által előírt határidők leszűkítik ezt a lehetőséget, és ez szerinte közelítést jelent az eventualitás felé.¹¹⁹³ *Leipold* szerint azzal, hogy a törvény előírja a *Prozessförderungspflicht*, bizonyos mértékig elismerik az eventualitást.¹¹⁹⁴

Gottwald szerint a *Prozessförderungspflicht* nem jelent eventualitást, amit azzal támaszt alá, hogy az alperesnek nem kell védekeznie az ellenkérelemben egy olyan felperesi állítással szemben, amelyet még nem terjesztettek elő. A felperesnek nem kell a keresetben minden elképzelhető védekezéssel kapcsolatban állást foglalnia.¹¹⁹⁵ A *Zöller*-féle kommentár is amellet foglal állást, hogy a szigorú eventualitással szemben a *Prozessförderungspflicht* nem követeli meg, hogy minden olyan szempontot, amely valamilyen módon kapcsolódik az ügghöz, vagy amely az eljárás során akár jelentőssé is válhat, már a kezdetektől fogva be kell vonni az eljárásba.¹¹⁹⁶

Sedemund-Treiber is kiemelte, hogy a *Prozessförderungspflicht* nagyobb hangsúlyozása is annak biztosítását szolgálja, hogy a felek időben benyújtsák beadványaikat az eljárásba.¹¹⁹⁷ Ez azonban nem eredményezi sem a szóbeli tárgyalás egységességének figyelmen kívül hagyását, sem az eventualitás bevezetését. A *Prozessförderungspflicht* csupán azt a kérdést szabályozza, hogy a felektől az eljárás állása szerint *milyen időpontban kell elvárni*, hogy előterjesztéseiket érvényesítsék. Minden, határidőben megtett előterjesztés azonos értékű, függetlenül attól, hogy az eljárás mely szakaszában nyújtották be, és így a szóbeli eljárás egységességének elve érvényesül. A *Prozessförderungspflicht* nem vezet eventualitáshoz, mert csak arra kötelezi a feleket, hogy az eljárás állása szerint megfelelő előterjesztést tegyenek.¹¹⁹⁸ *Kallweit* szerint is a

¹¹⁹¹ *Baur*, Konzentration, 18.

¹¹⁹² *Baur* in *FS Kralik*, 78.

¹¹⁹³ *Lüke*, *Zivilprozessrecht*¹¹, 25.

¹¹⁹⁴ *Leipold*, *ZZP* 1980, 258.

¹¹⁹⁵ *Gottwald*, *JZ* 1983, 527. Ld. hasonlóan *Stimez*, *Prozessförderungspflicht*, 113.

¹¹⁹⁶ *Greger* in *Zöller*³⁴, *ZPO* § 282 Rn 1.

¹¹⁹⁷ *Sedemund-Treiber*, *ZRP* 1970, 123.

¹¹⁹⁸ *Sedemund-Treiber*, *ZRP* 1970, 123.

Prozessförderungspflicht csak annyiban hasonlít az eventualításra, hogy a felek kötelesek előadásaikat az eljárás korai szakaszában előterjeszteni.¹¹⁹⁹

Tagadhatatlan, hogy a két jogintézménynek vanna közös vonásai, így mindkettő *a megfelelő időben való előterjesztésre* kötelezi a feleket, valamint az is kiemelendő, hogy mindkettő *pozitív tartalmú kötelezettséget* ró a felekre. *Leipold* ugyanakkor kiemelte, hogy ha nem beszélhetünk a szó legszorosabb értelmében vett eventualitás érvényesüléséről, akkor ez nem a *Prozessförderungspflicht* tartalmából, hanem inkább a szankciók kialakításából következik.¹²⁰⁰

Az eventualitás érvényesülése esetén *objektív*, a felek vétkességét figyelmen kívül hagyó kizárásról beszélünk, míg *Prozessförderungspflicht* esetén a preklúzió *szubjektív* tartalmú. Azt is ki kell emelni, hogy az eshetőségi elvhez társuló preklúzió esetén kizárt a bírói mérlegelés, az a törvény erejénél fogva áll be, így a bíróságnak meg *kell* állapítania a kizárást. A *Prozessförderungspflicht* megsértése esetén érvényesülő visszautasítás mint preklúzió érvényesítése ugyanakkor *csak lehetőség* a bíróság számára.

¹¹⁹⁹ *Kallweit*, Prozeßförderungspflicht, 104.

¹²⁰⁰ *Leipold*, ZZP 1980, 261.

VII. fejezet

A professzionális pervitel kikényszerítése a perfelvételi szakban

„[A]mint »Caesar non supra grammaticos«, úgy a perjogász sem tudja jogszabállyal, birságolással lélektani törvények érvényesülését megakadályozni.”¹²⁰¹

Az előző fejezet azt mutatta be, hogy az eventualitás Pp.-beli érvényesülésének mely alapelvek jelentik az alapját. Ismertette, hogy a perkoncentráció jogintézménye még az alapelvekhez képest is szubszidiáriusan jut érvényre, azaz a felek oldalán az eljárástámogatási kötelezettség megsértésén keresztül jelenik meg.

A jogalkotó már a Konceptióban megfogalmazta a törvényszéki perrend vonatkozásában, hogy az kötelező jogi képviselőt ír elő – amely a jogalkotó szerint a bonyolult perekben a professzionális pervitel biztosítéka¹²⁰² –, és ennek megfelelően egyik jellemzője „a professzionális pervitelt *kikényszerítő* szabályozás.”¹²⁰³ Wallacher is kiemelte, hogy az a felosztás, hogy egyes percesekek a perfelvételi, míg mások az érdemi tárgyalási szakra tartoznak, csak akkor tudja megfelelően betölteni a szerepét, ha „*kötelezésekkel/tiltásokkal* van körülbástyázva.”¹²⁰⁴ Amellett, hogy e megjegyzések már előre sejtetik a perfelvételi szak *szellemiségét*, arra is következtetni engednek, hogy a perfelvételi szakban a Pp. különböző szankciókkal próbál érvényt szerezni a megfelelő időben és tartalommal való előterjesztésnek. A Pp. így nemcsak a perfelvétel lezárásával, hanem már magában a perfelvételi szakban is megpróbálja a feleket rászorítani arra, hogy az adott kérdésben történő első nyilatkozatuk is – az eventualitásnak megfelelően – lehetőleg *teljeskörű legyen és megfelelő időben történjen meg*.

Ehelyütt szükséges tehát annak vizsgálata, hogy a törvény miképpen ítéli meg, ha a fél perfelvételi nyilatkozatokat tartalmazó előadása tartalmilag hiányos vagy ha olyan időben terjeszti elő, hogy azt már korábban is lehetősége lett volna megtenni. Ez lényegében azon szankciók – valamint „*kötelezések/tiltások*” – ismertetését jelenti, amelyeket a törvény az eljárástámogatási kötelezettség megsértésére előír. Ez két kérdés vizsgálatát követeli meg: a) a tartalmi és időbeli követelmények teljesítését a *perfelvételi*

¹²⁰¹ Szigeti, Ujság 1936/227., 26.

¹²⁰² Nyilas, MJ 2022, 452.; Ld. még Balogh, MJ 2021, 741.

¹²⁰³ Konceptió, 14. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

¹²⁰⁴ Wallacher, JK 2017, 530. (kiemelés átvéve a szerzőtől).

nyilatkozatok írásbeli megtétele esetén; és b) a megfelelő időbeliség pénzbírság kilátásba helyezésével való kikényszerítését.

1. A perfelvételi szakról általában

1.1. A perfelvétel célja az osztott tárgyalási rendszerben

Már a kodifikáció kezdetén megfogalmazódott az az igény, hogy az elsőfokú eljárást a jogalkotó két szakra ossza: egy perelőkészítő (állítási) szakra és egy érdemi tárgyalási (bizonyítási) szakra.¹²⁰⁵ A perfelvétel célja röviden úgy foglалható össze, hogy a főtárgyalás (a Pp.-ben érdemi tárgyalás) előkészítése, amely során a felek – a bíróság közrehatása mellett – perfelvételi nyilatkozatok előterjesztésén keresztül meghatározzák a jogvita személyi, tárgyi és jogi kereteit.¹²⁰⁶ A két szak egymástól élesen elválik, amit az testesít meg, hogy a perfelvétel során bizonyítani [Pp. 183. § (3) bek.], az érdemi tárgyalási szakban – azaz a perfelvétel lezárását követően – pedig állítani [Pp. 214-222. §§] csak kivételesen lehetséges.

A magam részéről – más szakirodalmi állásponttal ellentétben¹²⁰⁷ – a perfelvételt mint elnevezést a Pp.-ben egyébként nem gondolom indokoltnak. Az 1911. évi Pp.-ben a perfelvételnek valóban az volt a funkciója és egyetlen kérdése, hogy az alperes vitássá teszi-e a peralapítást; valamennyi eljárási cselekmény e központi kérdés körül mozgott, amely abban csúcsosodott ki, hogy – a legtöbb esetben – az alperes keresetet (legalább részben) vitató nyilatkozatot, érdemleges ellenkérelmet terjesztett elő, amellyel a perfelvétel elérte célját. A Pp.-ben a perfelvétel e jellege már a szak második eljárási cselekményével megvalósul, hiszen az alperes írásban előterjeszti ellenkérelmét, és minden más, ami ezt követi, már nem felel meg a perfelvétel szóhasználatának.

Az természetesen védhető álláspont, hogy a jogalkotó tudatosan szakított a korábbi osztott tárgyalási szerkezeti megoldással,¹²⁰⁸ azonban ebben az esetben a történelmi elnevezés megtartása sem lett volna indokolt, hiszen az elnevezés önmagában nem közvetít történetiséget vagy történeti jogfolytonosságot. Ugyanez a megállapítás áll az érdemi tárgyalási szakra, amely elnevezésben ugyancsak mutat hasonlóságot történelmi elődjével (ott: érdemleges tárgyalás), csak míg utóbbira valóban az volt igaz, hogy a

¹²⁰⁵ Konceptió, 11.; *Vitvindics/Wopera*, Fontes Iuris 2015/1., 51.

¹²⁰⁶ *Varga*, KK 2015/5., 27.

¹²⁰⁷ *Bartha*, Tárgyalási szerkezet, 245.

¹²⁰⁸ E téren ugyanakkor megkérdőjelezhető *Wopera* szóhasználat, aki a korábbi osztott tárgyalási rendszer vonatkozásában úgy fogalmaz, hogy azt a jogalkotó a nyugat-európai mintákhoz „igazította”. *Wopera*, JK 2017, 155. Ezt igazítás helyett inkább a korábitól való gyökeres elszakadásként értékelem.

perbebocsátkozáson kívül valamennyi magánjogilag releváns cselekmény terepül szolgál, addig a Pp. vonatkozásában ez korántsem mondható el. A Szakértői Javaslat által preferált *főtárgyalás* szerencsésebb elnevezés lett volna, különösen annak fényében, hogy a jogalkotó a főtárgyalási modellt vezette be; a német és svájci perrendtartások, valamint az ismertetett modellszabályok is ezt alkalmazzák, ezzel az elnevezéssel.

1.2. Mikor kezdődik a perfelvétel?

1.2.1. Jogirodalmi álláspontok

Az elsőfokú eljárás struktúrája vonatkozásában vitán felül áll, hogy a Pp. azt a perindítás – perfelvétel – érdemi tárgyalás hármasa szerint bonyolítja le,¹²⁰⁹ amely során mindegyiknek megvan a maga funkciója. Az időszerű eljárás záloga, hogy a bíróság a lehető leghamarabb megismerje a per kereteit,¹²¹⁰ a perfelvételi szak ezt a célt szolgálja. A perfelvételi szak jogkövetkezményi rendszerének vizsgálata előtt arra a kérdésre szükséges választ adni, hogy *mikor jön el az az időpont, hogy már nem a perindításról, hanem a perfelvételi szakról beszélünk*. A jogirodalomban ugyanis megoszlanak az álláspontok erről a kérdésről.

Az egyes jogirodalmi álláspontok afelől közelítenek a kérdéshez, hogy a perfelvétel kezdete egy statikus (kereset közlése) vagy egy dinamikus (írásbeli ellenkérelem előterjesztése) pontja az eljárásnak,¹²¹¹ azaz hogy van-e egy fix időpont, amikortól már a perfelvételi szak szabályai az irányadók vagy sem. A CKOT egy állásfoglalásában az írásbeli ellenkérelem előadását a perindítási szakhoz sorolta.¹²¹² *Herédi* szerint az „osztott szerkezetű elsőfokú eljárás a *perindításból az írásbeli ellenkérelem előterjesztésével fordul át a perfelvételbe*.”¹²¹³ *Bartha* is az ellenkérelem benyújtásához köti a perfelvétel kezdetét, mégpedig azért, mert ha az ellenkérelem előterjesztése esetleg elmaradna, akkor vissza kellene lépni a perindításba, a bírósági meghagyás kibocsátása érdekében.¹²¹⁴ Véleménye szerint ugyanis az írásbeli ellenkérelem a perindítási és perfelvételi szakok határára került, amit jogszabályszerkesztési indokokkal támaszt alá.¹²¹⁵

¹²⁰⁹ Szabó, JK 2017, 380.

¹²¹⁰ Udvary, Pro Futuro 2016/2., 126.

¹²¹¹ Bartha, KK 2021/3., 21.

¹²¹² CKOT 2019.04.15:22.

¹²¹³ Herédi, JK 2018, 122. (kiemelés a szerzőtől átvéve).

¹²¹⁴ Bartha, KK 2021/3., 21.

¹²¹⁵ Bartha, Tárgyalási szerkezet, 255.

Zsitva ezzel ellentétben a perfelvétel kezdetét a keret közléséhez kötötte, tekintettel arra, hogy a kereset közlése „a perfelvételre alkalmasnak talált keresetlevél alapján az alperes felhívása arra, hogy perfelvételi nyilatkozatait tegye meg perfelvételi iratban, azaz a Pp. 183. § (1) bekezdésére figyelemmel a jogvita kereteit jelölje ki.”¹²¹⁶ Azt is kiemeli, hogy e szempontból nem releváns, hogy a bírósági meghagyás a perindítás szabályai között található, itt csak arról van szó, hogy „azon atipikus esetben, ha a keresettel szemben nincs ellenkérelem, a klasszikus eljárás (a kereset vonatkozásában) bírósági meghagyással befejeződik.”¹²¹⁷

1.2.2. Saját álláspont

Azon álláspontokkal értek egyet, amelyek a perfelvétel kezdetét a kereset közlésével kapcsolják össze. Az a megállapítás, hogy az írásbeli ellenkérelem előterjesztésére való felhívás még a perindítás tartalma,¹²¹⁸ azért nem helytálló, mert az írásbeli ellenkérelem perfelvételi irat [Pp. 7. § (1) bek. 16. pont], így vonatkozik rá nemcsak a Pp. 203. §-ának szankciórendszere általában, hanem azon belül is a 203. § (1) bekezdés 1. mondata. Az írásbeli ellenkérelem esetén azt látjuk, hogy azt a törvény teszi lehetővé határidő megjelölésével, de az alperest a bíróság is felhívja annak előterjesztésére, mégpedig a *kereset közlésével* egyidejűleg, azaz a bíróság ezen eljárási cselekményével már a perfelvételi szak szabályai szerint jár el, amely kétséget kizáróan alátámasztja, hogy az eljárás a kereset közlésével lép át a perfelvételi szakba.

A perfelvételi szak kezdetét az írásbeli ellenkérelem előterjesztéséhez kötő álláspontok véleményem szerint azért nem helytállóak, mert nem számolnak azzal a helyzettel, ha az alperes nem terjeszt elő írásbeli ellenkérelmet, *de bírósági meghagyás nem bocsátható ki* (ld. személyállapotú perek).¹²¹⁹ Ilyenkor mindenképpen perfelvételi tárgyalásra kell, hogy sor kerüljön, így ezen álláspontok vonatkozásában arra kell felhívni a figyelmet, hogy *túl bizonytalan módon, rugalmasan és nagyvonalúan* húzzák meg a perfelvétel kezdetének kezdő időpontját úgy, hogy magára a Pp.-re e rugalmasság és

¹²¹⁶ *Zsitva* in *Wopera* (2019), Pp. 183. § 479.

¹²¹⁷ *Zsitva* in *Wopera* (2019), Pp. 183. § 479.

¹²¹⁸ *Bartha*, Tárgyalási szerkezet, 255. A szerző egyébként maga is kifejti, hogy az írásbeli ellenkérelmet a perfelvételi szakban lehet előterjeszteni. Ebből pedig egyenesen következik, hogy nem *azzal* kerül az eljárás abba a szakba, hanem éppen ellenkezőleg: a *perfelvételi szakban* kell lennie az eljárásnak ahhoz, hogy az írásbeli ellenkérelem előterjeszthető legyen.

¹²¹⁹ Ehhez kapcsolódóan ld. CKOT 2018.05.03:2.

nagyvonalúság egyébként – ahogy azt a későbbiekben részleteiben kifejtem – egyáltalán nem jellemző.

Amit még e kérdés vonatkozásában szükségesnek tartok kiemelni, hogy a személyállapoti perek közös szabályai alatt a Pp. „*Perfelvétel*” szakasz cím alatt kimondja, hogy bírósági meghagyás kibocsátásának nincs helye [Pp. 432. § (1) bek. c) pont]. Tekintettel arra, hogy a személyállapoti perek közös szabályai azon rendelkezéseket tartalmazzák, amelyek vonatkozásában eltérés mutatkozik a rendes szerkezetű (azaz általános) peres eljárásoktól, így ugyancsak arra a megállapításra juthatunk – a *lex specialis derogat legi generali* megfelelő alkalmazásával –, hogy az általános szabályok szerint zajló perekben *a bírósági meghagyás a perfelvételi szakra tartozik.*

1.3. A perfelvétel útjai az írásbeli ellenkérelmet követően

A főtárgyalási modellben az egyik fő kérdés, hogy az előkészítés milyen formában történjen meg, amiről a bíróságnak az adott ügy sajátosságaira tekintettel mindig döntenie kell. A dZPO és az schZPO megoldásainak ismertetése során láthattuk, hogy a bíróság eltérő időpontban hozza meg e döntést, ugyanis míg a német megoldás szerint a keresetlevél megvizsgálását követően azonnal dönt, addig a svájci perrendtartás az alperesi ellenkérelem beérkezését követően adja a bíróság kezébe a döntést.

A Pp. rendszerében az írásbeli ellenkérelem beérkezését követően, a perfelvétel *további* menetéről szükséges rendelkezni. Alperesi pertársaság esetén valamennyi alperes írásbeli ellenkérelmét vagy az annak benyújtására nyitva álló határidőt meg kell várni a döntés meghozatala előtt.¹²²⁰ Fontos ugyanakkor annak kiemelése, hogy a perfelvételt akkor lehet folytatni, ha az alperes *a)* előterjesztett írásbeli ellenkérelmet vagy beszámítást tartalmazó iratot, és azt a bíróság nem utasította vissza; és *b)* nem terjesztett elő alaki védekezést vagy azt a bíróság elutasította. Ellenkező esetben ugyanis előbbi esetén bírósági meghagyás kibocsátásának [Pp. 181. § (1) bek.], utóbbi esetén pedig áttételnek (sikeres hatásköri vagy illetékességi kifogás), illetve eljárásmegszüntetésnek (egyéb sikeres pergátló kifogás) van helye.¹²²¹

A perfelvétel módjáról való döntés bírósági határozat formájában önállóan nem jelenik meg, hanem úgy hozza azt a felek tudomására, hogy a további perfelvétel *első eljárási cselekményét foganatosítja*, így további írásbeli perfelvétel esetén kézbesíti a

¹²²⁰ CKOT 2019.11.19-20:38.

¹²²¹ Puskás in Petrik³, Pp. 187. § 400/1.

felperesnek az írásbeli ellenkérelmet és felhívja válaszirát benyújtására (Pp. 188. §), perfelvételi tárgyalás esetén kitűzi azt és arra a feleket megidézi [Pp. 189. § (1) b) pont], amennyiben pedig tárgyalás nélkül kívánja lezárni a perfelvételt, akkor a feleket a törvény szerinti tájékoztatással látja el [Pp. 197. § (1) bek.]. A perfelvétel módjának meghatározása során a „rugalmas szabályozás”¹²²² helyett a „rugalmas keretek”¹²²³ megfogalmazás álláspontom szerint szerencsésebb, hiszen a bíróság bár valóban meghatározhatja a perfelvétel módját, a Pp. igen sok kötöttséget is tartalmaz.¹²²⁴ A három előkészítési módot a Ppn. is változatlanul fenntartotta, csak az egy szövegszerű pontosítást végzett a jogszabályon.¹²²⁵

A bíróság csak abban tud dönteni, hogy melyik előkészítési módot választja, a három mód bírósági „vegyítése” tehát nem lehetséges, a bíróság csak úgy tud a perfelvételi tárgyalás kitűzése mellett írásbeli perfelvételt is foganatosítani, ha előkészítő irat benyújtására hívja fel a felet.¹²²⁶ Maga a Pp. ugyanakkor vegyíti a három előkészítési módot, mégpedig úgy, hogy a további írásbeli perfelvételt szükségképpen követi a perfelvételi tárgyalás [Pp. 189. § (1) bek. a) pont], vagy pedig a felek nem járulnak hozzá a perfelvétel tárgyalás nélkül történő lezárásához, hanem legalább az egyikük kéri annak megtartását. Utóbbinál indokoltnak is tartom, hogy a bíróság ne mérlegelhesen, hanem bármelyik fél kérelmére tűzze ki a perfelvételi tárgyalást. Előbbi vonatkozásában ugyanakkor indokoltnak tartottam volna a bírói diszkréciót a téren, hogy ha a két iratváltás elegendő, akkor ne kelljen kitűzni szóbeli perfelvételt is tartani, vagy legfeljebb csak a felek kérelmére.

A további írásbeli perfelvétel „egy bonyolultabb, a kereset és a védekezés tartalma alapján ténybelileg vagy jogilag szerteágazóbb jellegű ügy esetén lehetőséget biztosít arra, hogy a felek – a bíróság közrehatása mellett – megfelelően előkészítsék a perfelvételi tárgyalást.”¹²²⁷ Ilyenkor egy második iratváltásra kerül sor, azonban ez – az schZPO megoldásával ellentétben – nem szükségképpen jelent teljes második iratváltást. Felmerülhet a kérdés, hogy nem sérül-e emiatt a félegyenlőség elve. Erre nemleges választ kell adni, mégpedig azért, mert a felperes válaszirátát szükségképpen követi a perfelvételi

¹²²² Puskás in Petrik³, Pp. 187. § 400/1.

¹²²³ Bartha, Tárgyalási szerkezet, 259.

¹²²⁴ Köblös, KK 2017/2., 22.

¹²²⁵ T/13257. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról. Részletes indokolás a 16. §-hoz.

¹²²⁶ CKOT 2018.11.19-21:37.

¹²²⁷ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 188. §-hoz.

tárgyalás [Pp. 189. § (1) bek. a) pont], ahol az alperes korlátozás nélkül reagálhat, míg a viszontválasz benyújtására való felhívás csak lehetőség a bíróság számára.

2. A perfelvételi nyilatkozatok írásbeli előterjeszthetőségének kérdése

2.1. A perfelvételi iratok rendszere

A Pp. a perfelvételi nyilatkozatok meghatározásakor kimondja, hogy azt írásban vagy szóban lehet előterjeszteni; előbbi esetben arra a keresetlevélben vagy perfelvételi iratban, utóbbi során pedig a perfelvételi tárgyaláson kerülhet sor [Pp. 183. § (1) bek.].

Tekintettel arra, hogy a *keresetlevél* előterjesztése nem esik a perfelvételi szakra, így azzal ehelyütt nem foglalkozom. A *perfelvételi iratok* azok a beadványok, amelyek a perfelvétel tartalma szempontjából bírnak jelentőséggel, és amelyeknek jellemzője, hogy tartalmukra és előterjesztésükre szempontjából a beadványokra vonatkozó általános szabályokon túl speciális és részletesebb szabályozás vonatkozik.¹²²⁸ E beadványokat a törvény az értelmező rendelkezések között adja meg: ide tartozik az írásbeli ellenkérelem, a válaszirat, a viszontválasz, az előkészítő irat, a viszontkereset-levél és a beszámítást tartalmazó irat [Pp. 7. § (1) bek. 16. pont]. Ezek egyfelől az alperesi alapirati beadványokat, másfelől pedig azok az előkészítő iratok, amelyek törvény rendelkezése vagy a bíróság felhívása tesz lehetővé.¹²²⁹ A perfelvételi iratok a kiszámítható permenet tárgyi kereteit hivatottak biztosítani,¹²³⁰ és nemcsak a speciális szabályoknak, hanem a beadványokra vonatkozó általános szabályoknak is meg kell felelniük.¹²³¹ Már ehelyütt fontos azt a jogalkotói szándékot kiemelni, miszerint ha a fél írásban, a perfelvétel során perfelvételi nyilatkozatot kíván előterjeszteni, akkor azt *csak perfelvételi iratban teheti meg*.

A perfelvételi iratokat a perfelvétel menetében elfoglalt helyük alapján három csoportra oszthatók. Az írásbeli ellenkérelem, a válaszirat és a viszontválasz az *egymásután elve* alapján terjeszthetők elő, ilyenkor az ügy természetes állása zárja ki, hogy a felperes például úgy terjesszen elő válasziratot, hogy az alperes még nem nyújtotta be írásbeli ellenkérelmét. A második csoportba a viszontkereset-levél és a beszámítást tartalmazó irat tartozik, amelyek előterjeszthetősége főszabály szerint az *írásbeli ellenkérelemhez* kötött. A harmadik csoportba az előkészítő irat tartozik, amelynek *nincs*

¹²²⁸ Wopera in Wopera (2019), 60–61.

¹²²⁹ Szabó, JK 2017, 380.

¹²³⁰ Szabó in Kruzslicz/Sulyok/Szalai, 180.

¹²³¹ Légrádi/Virág/Völcsy in Varga, Pp. 7. § 83. bsz.

előre kijelölt helye a perfelvétel során, ezzel is lehetőséget adva a bíróság számára, hogy például olyan esetekben, amikor további írásbeli perfelvétel nélkül kitűzze a tárgyalást, de mégis úgy ítéli meg, hogy írásbeli előkészítésre lenne szükség, akkor előkészítő iratban hívhatja fel a felet nyilatkozattételre.¹²³²

2.2. Az eventualitás megjelenése a Pp. 203. §-ában

Ahogy láthattuk, az eventualitás kapcsán döntő jelentősége van a megfelelő időben és a teljeskörűen történő előadásnak, hiszen ennek a felek részéről történő figyelmen kívül hagyása pervesztességet is eredményezhet annak ellenére, hogy a fél a valós tényállás alapján pernyertes is lehetne.¹²³³ *Éless* szerint az eventualitástól különbözik a preklúzió, amely az aktív pervezetés eszköze és alkalmazásának indoka a felek perelhúzó *szándékú* (sőt célzatú) magatartása. Rámutatott továbbá arra, hogy ennek klasszikus szabálya az 1911. évi Pp. 222. §-a,¹²³⁴ *szubjektív jellegű preklúzióként* a szabad perbeli cselekvés elvéhez (1911. évi Pp. 221. § 1. mondat) kapcsolódott. Magam sem vitatom tehát, hogy a szabad perbeli cselekvés elvéhez társuló preklúziót meg kell különböztetni az eventualitástól.

Ha azonban ebből a megállapításból indulunk ki, akkor szembesülünk a kérdéssel: *mi az eventualitáshoz (mint a kötött perbeli cselekvéshez) társuló szankció? Az eventualitás szankció nélkül (lex imperfectaként) nem töltheti be a funkcióját, hiszen a pénzbírságon kívül más eszközzel nem lehetne rábírní a feleket arra, hogy az eventualitásnak megfelelően terjesszék elő perirataikat. A pénzbírság ösztönző/visszatartó szerepe azonban erősen megkérdőjelezhető.*

Állásponatom szerint az *eventualitáshoz is szükségképpen preklúzió társul*, de a kizárás ebben az esetben másképp jelenik meg.¹²³⁵ Míg ugyanis a szabad cselekvés elvéhez szubjektív jellegű preklúzió társul, addig az eventualitás, vagyis a kötött perbeli cselekvés elvének szankciója *objektív jellegű, a felek perelhúzó szándékától független*. E szankciónak véleményem szerint valamilyen formában meg is kell jelennie a perfelvételi szabályok között, és ez állásponatom szerint a 203. §-ában található.

Az eventualitáshoz kapcsolódó preklúziós rendszer alkalmazása állásponatom szerint két tényezőtől függ. Egyrészt attól, hogy az adott perfelvételi irat benyújtását a fél

¹²³² CKOT 2018.11.19-21:37.

¹²³³ *Klingler*, *Eventualmaxime*, 1–3.

¹²³⁴ *Éless*, KK 2017/5., 17.

¹²³⁵ *Jancsó/Meszlény*, *Polgári perrendtartás II.*, 13–14.

teljes egészében elmulasztotta-e és csak ezt követően kívánja előterjeszteni perfelvételi iratát, esetleg törvényi lehetőség vagy bírói felhívás nélkül [Pp. 203. § (1) bek.] vagy csak hiányos tartalommal tette-e meg [Pp. 203. § (2) bek.]. E tényezőre az eventualitás fogalmi elemei közül a *teljeskörűséget* lehet ráilleszteni. Másrészt attól is függ, hogy a fél a hiányos perfelvételi iratot a perfelvétel lezárásáig kiegészítette-e, hiszen a perfelvétel lezárásáig a megtett perfelvételi nyilatkozat szabadon, az ellenfél hozzájárulása nélkül megváltoztatható [Pp. 183. § (4) bek.]. E tényező lényegében a 203. § (2) bekezdéssel járhat csak együtt és a *megfelelő időben vagy egyidejűleg történő előadással* mint az eshetőségi elv fontos jellemzőjével feleltethető meg. Ezek alapján vizsgáljuk meg, hogy a Pp. miképpen szankcionálja a teljeskörűség elmaradását és a nem megfelelő időbeliséget (azaz a nem gondosságot – *Unsorgfältigkeit*) a perfelvétel során.

2.2.1. A Pp. 203. § (1) bekezdése – a perfelvételi iratok hatályossága

A 203. § (1) bekezdés alapján a fél perfelvételi iratot főszabály szerint akkor terjeszthet elő, ha arra a bíróság felhívta, vagy azt törvény lehetővé teszi. Az ennek megsértésével előterjesztett irat főszabály szerint *hatálytalan*, vagyis azt a bíróságnak figyelmen kívül kell hagynia.

Míg törvény (egészen pontosan a Pp.) teszi lehetővé az írásbeli ellenkérelem, a viszontkereset-levél és a beszámítást tartalmazó irat előterjesztését, addig a válaszirat, a viszontválasz és (főszabály szerint, kivételt ld. később) az előkészítő irat előterjesztésére a bíróság hívja fel a felet.¹²³⁶ A törvény alapvetően ezzel a kötöttséggel gátolja, hogy a *feszes perrendet* a felek tetszőleges időpontban és mennyiségben benyújtott irataikkal széttöredezzék.¹²³⁷ Ezzel a Pp. lényegében a pereselekmények összpontosítását (koncentrált előadását) kívánja biztosítani, amely annak bizonyítéka, hogy az eventualitás a perkoncentráció egyik elemének, a peranyagszolgáltatás koncentráltságának egyik fontos eszköze. A miniszteri indokolás konkrétan utal egyébként az eventualitás legfontosabb fogalmi elemeire, amikor kimondja, hogy „[e]gyben *rászorításra kerülnek* ezzel a felek arra is, hogy megfelelő *időben és tartalommal, kellő gondossággal* nyújtsák be perfelvételi nyilatkozataikat tartalmazó irataikat, a per hatékony és koncentrált előrehaladása érdekében *valamennyi lehetséges* perbeli nyilatkozatot az adott lépésnél tegyenek meg.”¹²³⁸

¹²³⁶ Éless in Varga, Pp. 203. § 2240. bsz.

¹²³⁷ Zsitva in Wopera (2019), Pp. 203. § 579.

¹²³⁸ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 203. §-hoz (kiemelések tőlem: Sz. K.).

A fentiekből látható, hogy az eventualitás érvényesülése miatt a Pp.-beli eljárástámogatási kötelezettség karakterisztikáját tekintve különbözik német-osztrák testvérjogintézményétől, hiszen az *ügy állása szerinti* megfelelő időben való előterjesztés nem kap szerepet, hanem a jogalkotó az adott perfelvételi iratban valamennyi lehetséges perbeli nyilatkozat előterjesztését megköveteli. Nem vagyok bizonyos ugyanakkor abban, hogy a jogalkotó tudatosan utalt volna a jogintézményre, inkább csak véletlen egybeesésnek gondolom, hiszen az eventualításra *egyetlen utalás sem történik* sem a miniszteri indokolásban, sem az arra épülő kommentárirodalomban.

Éless szerint az „iratok felduzzadásának kockázata” nemcsak attól függ, hogy nincs korlátozva az előterjeszhető iratok száma, hanem ez annak is a következménye, hogy a „visszahozott eventualitás miatt a felek az akár csak korlátozott számban előterjeszhető perirataikban is szükségtelenül nagyszámú, sok esetben irreleváns, eshetőleges perfelvételi nyilatkozatokat lesznek kénytelenek előadni, *in eventum*, hiszen azokat később (a perfelvétel lezárását követően) nem, illetve csak a bíróság eseti engedélyező döntésének függvényében tehetnék meg.”¹²³⁹ A Pp.-beli eventualitás esetén azonban álláspontom szerint nemcsak a perfelvétel lezárása a „veszély”, amely a koncentrált előadásra kényszeríti a feleket, hanem a 203. § szankciórendszere is.

A bekezdésben „az ennek megsértésével” fordulat jelölheti határidő elmulasztását, amely lehet törvényi határidő vagy a bíró által tűzött „megfelelő határidő”, attól függően, hogy törvény vagy a bíró rendelkezése nyitja meg a perfelvételi irat előterjesztésének lehetőségét. Ha törvény lehetővé teszi vagy a bíróság felhívja a felet perfelvételi irat előterjesztésére, akkor a fél egyfajta *kényszerhelyzetben van*, hiszen az irat előterjesztésének elmulasztása az elkésve előterjesztett perfelvételi irat *hatálytalanságát* eredményezi. Erre valójában nem a 203. § (1) bekezdést, hanem a mulasztásra vonatkozó rendelkezést [Pp. 149. § (1) bek.] kell alkalmazni.¹²⁴⁰ Amennyiben a benyújtott perfelvételi irat késedelem miatt lett hatálytalan, akkor ez igazolási kérelemmel kimenthető, és ilyenkor nem kell újra benyújtani a perfelvételi iratot. Ha viszont eleve késedelmesen nyújtja be, akkor az igazolási kérelemmel egyidejűleg kell ezt megtennie [Pp. 151. § (3) bek.].¹²⁴¹

A 203. § (1) bekezdés álláspontom szerint lényegében egy esetre alkalmazható, ti. ha a fél *saját elhatározásból* dönt úgy, hogy perfelvételi nyilatkozatokat kíván írásban

¹²³⁹ *Éless* in *Varga*, Pp. 203. § 2240. bsz.

¹²⁴⁰ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.174/2022/7.

¹²⁴¹ JKKT 75.

előterjeszteni. Kérdés, hogy milyen relevanciával bírhat az, ha a fél tehát törvényi felhatalmazás vagy bírói felhívás nélkül terjeszt elő perfelvételi iratot. Ilyenkor nem beszélhetünk késedelemről, tehát a mulasztásra és az igazolási kérelemre vonatkozó szabályok sem alkalmazhatók.¹²⁴² Az még homályosabb, hogy ebben az esetben, ha a bíróság az eljárás későbbi menetében mégis rendelkezik a perfelvételi irat benyújtásáról (vagy a tárgyaláson ilyen tartalmú perfelvételi nyilatkozat megtételéről), akkor a fél a korábban, a törvény erejénél fogva *hatálytalannak tekintett* perfelvételi iratát utóbb „egyszerű” perfelvételi nyilatkozatként előadhatja-e, hiszen a hatálytalanság az eljárási cselekmények nem orvosolható fogyatékosága.¹²⁴³

A kérdés tehát az, hogy *az anyagi pervezetés felülírhatja-e a hatálytalanságot*. Álláspontom szerint amennyiben van olyan anyagi pervezetési tényállás, amely ezt orvosolhatja, akkor nem csak felülírhatja, de felül is kell írnia. A Kúria egy eseti döntésében ugyanis kimondta, hogy bár jogszerű a bíróság részéről, ha egy bizonyíték vagy bizonyítási indítvány írásban való benyújtását azért minősíti hatálytalannak, mert arra vonatkozólag nem volt bírói felhívás, „[m]iután azonban a perfelvételi irat a perfelvételi tárgyaláson is előterjeszthető, a járásbírságnak a Pp. 237. § értelmében az anyagi pervezetés keretei között a felperest tájékoztatnia kellett volna arról, hogy a perfelvételi tárgyaláson tehet bizonyítási indítványt, illetve felajánlhatja a bizonyítékok csatolását a kereset érdemét illető tények körében.”¹²⁴⁴ A kommentárirodalom is kihangsúlyozza, hogy a félnek szóban, a perfelvételi tárgyaláson is lehetősége van perfelvételi nyilatkozatot előterjeszteni, sőt indítványozhatja is perfelvételi irat előterjesztésének elrendelését.¹²⁴⁵

2.2.2. A Pp. 203. § (2) bekezdése – a perfelvételi iratok hiányos tartalma

Más megítélés alá esik az olyan perfelvételi irat, amelyet a fél *tartalmilag hiányosan* tesz meg. Ha ugyanis a fél hiányos perfelvételi iratot terjeszt elő, akkor erre az esetre speciális jogkövetkezmények vonatkoznak, így a törvény – *Zsitva* szerint¹²⁴⁶ – vélelmeket is kapcsol a hiányos perfelvételi irathoz [Pp 203. § (2) bek.]. Fontos, hogy e vélelmek állnak az (1) bekezdésre is. Azt is ki kell emelni, hogy annak, hogy csak a (2) bekezdést alkalmazzuk, *két konjunktív feltétele van*: egyfelől, hogy az előterjesztés a törvény lehetővé tevő

¹²⁴² JKKT 71.

¹²⁴³ *Kiss*, Polgári per titkai³, 347.

¹²⁴⁴ Kúria Pfv.II.20.007/2021/5.

¹²⁴⁵ *Puskás* in *Petrik*³, Pp. 203. § 425.

¹²⁴⁶ *Zsitva* in *Wopera* (2019), Pp. 203. § 582.

rendelkezése vagy a bíróság felhívására történjék; és hogy a fél a törvény vagy a bíróság által meghatározott határidőn belül terjessze elő a perfelvételi iratot.

Éless megállapítása alapján itt valójában nincs szó vélelemről, mivel nincs bizonyítás, amely alapul szolgálhatna a törvényes vélelemnek, így a megdöntés sem értelmezhető.¹²⁴⁷ Véleménye szerint a bíróság a valóságos perbeli helyzet szerint jár el, vagyis „perbeli nyilatkozat hiányában a bíróság a nyilatkozat hiányában jár el, míg akár korábban, akár később megtett nyilatkozat esetében a megtett nyilatkozatot veszi alapul.”¹²⁴⁸

Egyetértek azzal, hogy a (2) bekezdés nem vélelmeket takar, ugyanakkor vitatom, hogy a megdöntés nem értelmezhető és hogy itt a bíróság a valóságnak megfelelően jár el. Az „úgy kell tekinteni” fordulat egy törvényi felszólítás a bíróra nézve, hogy egy, a valóságnak nem feltétlenül megfelelő tényállást tekintszen valónak. Azért sem tekinthető ez a valóságos jogi helyzetnek, mert a fél a hiányos perfelvételi iratot a perfelvétel lezárásáig szabadon kiegészítheti (igaz, objektív jellegű pénzbírság terhe mellett).

Mivel e szakaszhely nem vélelem, de nem is valóság, ezért úgy vélem, hogy e helyzetet *analógia segítségével előzetes valóságnak kell tekinteni* (v. másképpen ideiglenes igazság).¹²⁴⁹ A megdönthetőség kérdésének vizsgálatakor azon példából¹²⁵⁰ indulok ki, amely szerint ideiglenes igazságnak (ebben az esetben előzetes valóságnak) tekintendő, hogy a gyermek fogantatása a születéstől visszafelé számított 182. és 300. nap közé esik. Ennek megdöntésére bizonyításnak van helye és *nem ellenbizonyításnak* [Ptk. 2:2. § (2) bek.].

Ha elfogadjuk, hogy a 203. § (2) bekezdése a *tartalom szerinti elbírálás*¹²⁵¹ jogkövetkezményét fűzi a hiányos tartalmú perfelvételi irathoz, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy *egy olyan szankciórendszerről van szó, amelyet a Pp. a perfelvételi szakban határoz meg, de amely csak annak lezárásával, az érdemi tárgyalási szakban érvényesül*. Mivel ugyanis a tartalom szerinti elbírálás az érdemi tárgyalási szakra tartozik, e szankció *csak a perfelvétel lezárásával érvényesülhet* (mivel a perfelvételt lezáró végzéssel rögzül a peranyag) ugyancsak alátámasztva a valóság előzetes jellegét. A

¹²⁴⁷ *Éless* in *Varga*, Pp. 190. § 2173. bsz.

¹²⁴⁸ *Éless* in *Varga*, Pp. 190. § 2173. bsz. Ezen állásponttal egyetértően foglal állást *Metzinger*, MJ 2020, 402. 39. lj.

¹²⁴⁹ A vélelem és az ideiglenes igazság elhatárolására ld. *Plósz*, JÁ 1912, 76. Bár az ideiglenes igazság és az előzetes valóság szinonimának tekinthető, mégis erre az esetre *Éless* álláspontjából kiindulva helytállóbbnak tartom az előzetes valóság megnevezést.

¹²⁵⁰ *Farkas/Kengyel*, *Bizonyítás*², 85.

¹²⁵¹ *Wallacher* in *Wopera* (2017b), Pp. 203. § 397.

fél a perfelvétel lezárásáig szabadon kiegészítheti a perfelvételi iratot, megdöntve ezzel az előzetes valóságot, így (analógiával élve) „bizonyítva” azt, hogy vitatja az ellenérdekű fél tényállítását, jogállítását, illetve bizonyítékát.

Álláspontom szerint az eventualitás 203. § (2) bekezdés szerinti szankciója a perfelvétel lezárását követően a bizonyítási eljárás két konkrét szabályának alkalmazásához fog vezetni, így az *a) pont* a 266. § (1) bekezdés alkalmazását vonja maga után, vagyis az ellenérdekű fél által állított tények valóságát bizonyítás nélkül el kell fogadni, ha annak tekintetében a bíróságnak nem merül fel kételye,¹²⁵² a *b) pont* pedig a 276. § (5) bekezdéssel jár együtt, vagyis a bíróságnak a félnek a nem állított tényre vonatkozó bizonyítási indítványát mint szükségtelent el kell utasítania.¹²⁵³ Ha pedig a jogállítás vonatkozásában forog fenn nemvitatás vagy jogállítás elő nem terjesztése, akkor a bíróság mozgásterét a túlterjeszkedés tilalma [Pp. 342. § (1) bek.] határolja le.¹²⁵⁴

A Pp. a 203. § (2) bekezdés alatt lényegében *kilátásba helyezi* a valóságos perbeli helyzet szerinti eljárást, arra az eshetőségre, ha a fél a perfelvétel lezárásáig nem egészíti ki hiányos tartalommal megtett perfelvételi iratát. Ha viszont a fél így tesz, akkor a 183. § (5) bekezdés szerinti pénzbírságot ki kell szabni, hiszen az adott perfelvételi nyilatkozatot korábban, az adott perfelvételi iratban hiánytalanul (azaz tartalmi teljességgel) megtehetette volna.

2.2.3. Összegzés a 203. § (1)-(2) bekezdéseit illetően

Összegzésképpen elmondható, hogy a Pp. által a perfelvételi szakban alkalmazott, az eventualitással együtt járó preklúziós rendszer kétlépcsős. Első lépcsőben a törvény a perfelvétel során az elkésetten vagy bírói felhívás nélkül előterjesztett perfelvételi iratot zárja ki (azonnali preklúzió), míg a hiányos perfelvételi irat *teljes körű megtételét* a perrend

¹²⁵² Fővárosi Ítéltábla Pf.20.671/2020/7.; Fővárosi Ítéltábla 10.Gf.40.323/2020/4.; Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.20.624/2021/11.; Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.642/2021/5.; Fővárosi Ítéltábla Pf.20.161/2022/4.; Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.180/2022/4.; Fővárosi Ítéltábla 11.Gf.40.171/2022/7.; Győri Ítéltábla Gf.II.20.026/2022/7/I.; Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.045/2020/12.; Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.017/2021/6.; Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.206/2020/7. Budapest Környéki Törvényszék G.40.541/2018/13.; Budapest Környéki Törvényszék G.40.542/2018/13.; Fővárosi Törvényszék 3.P.20.421/2019/71.; Fővárosi Törvényszék 66.P.23.457/2020/10-I.; Fővárosi Törvényszék 65.P.23.577/2020/18-I.; Fővárosi Törvényszék 11.G.40.128/2020/135-I.; Fővárosi Törvényszék 11.G.40.636/2021/14-I.; Fővárosi Törvényszék 11.G.40.870/2021/8-II.; Fővárosi Törvényszék 15.G.40.874/2021/19-I.; Székesfehérvári Törvényszék 26.P.20.068/2021/11.; Székesfehérvári Törvényszék G.40.123/2021/7.

¹²⁵³ Fővárosi Törvényszék P.22.217/2018/8.

¹²⁵⁴ BDT2020. 4122.; Pécsi Ítéltábla Gf.IV.40.008/2019/9.

csak a perfelvétel lezárásával zárja ki („előzetes valóság”-jellegű preklúzió),¹²⁵⁵ amelyen felül a bizonyítási eljárásra is markáns hatást gyakorol.

Látható, hogy korántsem közömbös, hogy a szóbeli perfelvételi nyilatkozat vagy a perfelvételi irat hiányos tartalma merül-e fel. Utóbbi esetén a fent ismertetett szabályokat kell alkalmazni, előbbi esetén azonban a Pp. nem tartalmaz különös szabályokat. Ha tehát a fél valamely perfelvételi nyilatkozatot a bíróság anyagi pervezetése ellenére nem teljeskörűen terjeszt elő, a bíróság a fél perfelvételi nyilatkozatait hiányos tartalma szerint, a rendelkezésre álló peranyag alapján bírálja el [Pp. 183. § (6) bek.]. Emiatt jogkövetkezménytani szempontból túl általánosnak (bár önmagában véve igaznak) tartom azt a megállapítást, hogy az *írásbeli ellenkérelem perfelvételi nyilatkozat*,¹²⁵⁶ hiszen annak hiányossága esetén valóban alkalmaznunk kell a 183. § (6) bekezdését,¹²⁵⁷ azonban mivel *perfelvételi iratról* van szó, a 203. § (2) bekezdését is számításba kell venni (*lex specialis derogat legi generali*). Éppen ezért a bíróságnak, amikor perfelvételi irat benyújtására hívja fel a felet, a 203. §-ban foglaltakról kell tájékoztatást nyújtania.¹²⁵⁸

Mind a 183. § (6) bekezdés, mind a 203. § (2) bekezdés [valamint a perfelvételi tárgyalásra vonatkozóan a 190. § (2) bek.]¹²⁵⁹ álláspontom szerint egyfajta hézagpótló vagy ösztönző szereppel rendelkezik, amely azt a helyzetet kívánja elkerülni, hogy egy perfelvételi nyilatkozat hiánya a perfelvétel lezárásának, illetve az eljárás lefolytatásának akadálya legyen és hogy a felek lehetőleg teljeskörű nyilatkozatokat tegyenek.

Excursus VI. – A perbeocsátkozás közvetett kikényszerítése

Az 1952. évi Pp. szerint az alaki és az érdemi védekezés vagylagos volt, vagyis alperes érdemi ellenkérelem helyett kérhette a per megszüntetését, és ilyenkor a bíróság először ebben a kérdésben határozott („az alaki kérelem elsődlegessége”).¹²⁶⁰ A bíróság azonban felhívhatta az alperest arra, hogy perakadályának előadása mellett bocsátkozzon perbe és ebben az esetben a permegszüntetés kérdésében való döntés előtt érdemi tárgyalást tartott

¹²⁵⁵ Herédi is kiemelte a jogkövetkezmény nem azonnali jellegét. *Herédi*, JK 2018, 118.

¹²⁵⁶ *Herédi*, JK 2018, 122.

¹²⁵⁷ CKOT 2019.04.15:16.

¹²⁵⁸ A 203. §-ra való hivatkozást ld. Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.505/2020/6.; Fővárosi Ítéltábla 12.Gf.40.402/2021/5.; Győri Ítéltábla Pf.I.20.128/2020/6/I. A 183. § (6) bekezdésre való hivatkozást ld. Győri Ítéltábla Gf.II.20.081/2019/9/I.; Fővárosi Törvényszék 25.P.21.174/2021/8.

¹²⁵⁹ A gyakorlatban számos esetben a kettő együtt jelenik meg, ti. a fél sem a perfelvételi iratban, sem később, a perfelvételi tárgyaláson nem reagált érdemben az ellenfél nyilatkozatára. Győri Ítéltábla Pf.I.20.140/2021/4.; Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.017/2021/6.; Fővárosi Törvényszék 2.G.41.404/2018/11.; Fővárosi Törvényszék P.20.031/2019/11.; Kecskeméti Törvényszék P.21.149/2020/13.; Pécsi Törvényszék 50.P.20.209/2022.; Tatabányai Törvényszék P.20.143/2019/15.

¹²⁶⁰ *Kapa in Szabó*, Pp. 140. § 609.

[1952. évi Pp. 140. § (1)-(2) bek.]. Ezt az esetet nevezzük *kényszerű perbebocsátkozásnak*.¹²⁶¹ Láthatjuk tehát, hogy az alperes érdemi védekezésre „kényszerítése” a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozott.

A Pp.-ben ezzel szemben az alperesnek érdemi védekezését annak ellenére elő kell terjesztenie, hogy arra *esetlegesen*, vagyis csak akkor lesz szükség, ha a bíróság alaki védekezését nem tartja megalapozottnak. Az alaki és az érdemi védekezés ugyanis nem vagylagos, hanem egymás mellett szabályozott. Ez azt jelenti, hogy ha az alperesnek van érdemi védekezése, azt alaki védekezésével *együtt* elő kell terjesztenie írásbeli ellenkérelmében.¹²⁶² Az alperesnek valójában ez nem kötelezettsége (a Pp. ezt *expressis verbis* nem mondja ki), azonban álláspontom szerint e tekintetben *egyfajta kényszerhelyzetben van*. Hogyan kényszeríti az eventualitás az alperest arra, hogy érdemi védekezést is előterjessen?

A kérdés megválaszolása előtt előjáróban annyit emelnék ki a Pp. szellemi előfutárának tekinthető Trt. vonatkozásában, hogy az sokkal direkter közelítette meg a kérdést, hiszen ha a bíróság az alperes alaki védekezését nem tartotta megalapozottnak, és az érdemi védekezést nem terjesztett elő elleniratában,¹²⁶³ akkor „hallgatag beismertnek” kellett a felperes által állítottakat tekinteni, amely így az alperes elvesztességét eredményezte.¹²⁶⁴

A Pp. másképp éri el ugyanezt: érdemi védekezés hiánya esetén – mivel ebből a szempontból hiányos perfelvételi iratot terjesztett elő, hiszen az alaki védekezést tartalmaz,¹²⁶⁵ érdemről azonban nem – úgy kell tekinteni, hogy az alperes gyakorlatilag nem vitatja érdemben a keresetet [181. § (3) bek. és 203. § (2) bek.].¹²⁶⁶ A Pp. ezt a helyzetet tovább fokozza azzal, hogy ha az alperes utóbb mégis előterjeszti érdemi védekezését – amihez *joga van*, hiszen a hiányos perfelvételi iratot a perfelvétel lezárásáig szabadon kiegészítheti [183. § (4) bek.] –, akkor *kötelezően pénzbírságot kell kiszabni* [183. § (5) bek.]. Az alperesnek nemcsak az alaki – érdemi védekezés relációjában van rendelkezési joga, hanem általánosságban megállapítható, hogy az a saját döntése, hogy milyen tartalmú írásbeli ellenkérelmet terjeszt elő a keresettel szemben, ebből következően nem

¹²⁶¹ Kiss in *Németh/Kiss*, Pp. 140. § 577.; Kapa in *Szabó*, Pp. 140. § 609.

¹²⁶² Zsitva in *Wopera* (2019), Pp. 199-200. § 549.

¹²⁶³ A Trt. 128. §-a szerint a felek főszabály szerint két-két periratot terjeszthettek elő: keresetet/elleniratot, valamint választ/viszonzválaszt. Ha a felperes felelni kívánt a viszonzválaszra, akkor még egy végiratot adhatott be, amelyre alperesnek joga volt ellenvégiratban felelni.

¹²⁶⁴ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 205. 3. lj.

¹²⁶⁵ A csak alaki védekezést tartalmazó írásbeli ellenkérelemlről ld. *Völcssey*, MJ 2020, 333–334.

¹²⁶⁶ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.080/2019/4.

kötelessége a felperes által előadott valamennyi tényállítást, jogállítást, bizonyítékot vitatni.¹²⁶⁷

A bíróságnak a 183. § (5) bekezdése esetén alapesetben annyi mérlegelési lehetősége van, hogy eldöntheti, hogy a félnek korábban lett volna-e lehetősége az adott perfelvételi nyilatkozatot megtenni vagy megváltoztatni. Az érdemi védekezés utólagos előterjesztése esetén azonban ez *fogalmilag lehetetlen*, hiszen annak előterjesztése csak az írásbeli ellenkérelemben lehetséges (az általános szabályok szerint zajló pereket figyelembe véve).

A 183. § (5) és a 203. § (2) bekezdése összességében azt eredményezi, hogy felerősödik a perbebecsátkozás kényszerúsége, amely már nem a bíró mérlegelésén és majdani döntésén alapul, hanem *magából a Pp.-ből egyenesen következik egy súlyos objektív jogkövetkezményként*. Természetesen az alperes a Pp. hatálya alatt sem ad elő érdemi védekezést minden esetben, hiszen vannak olyan esetek, amikor a perakadály kétséget kizáróan megállapítható. Ugyanakkor bizonyára vannak olyan esetek is, amikor a bizonytalanság miatt az alperes inkább „biztosra megy” és előterjeszt érdemi védekezést is annak ellenére, hogy kérérelme elsődlegesen az eljárás megszüntetésére irányul.

A Pp. nem tartalmaz rendelkezést arra vonatkozólag, hogy az alaki védekezésben a pergátló kifogásokat együtt kell-e előadni vagy sem, de *a maiore ad minus* úgy gondolom, hogy mivel az alaki és az érdemi védekezést együttesen kell előadni, az alaki védekezés alapjául szolgáló pergátló kifogások esetében is ugyanígy kell eljárni. Ebben az esetben irányadónak tartom az 1911. évi Pp. 180. §-át, amely szerint a perfelvétel lezárásakor érvényesülő preklúzió (és a későbbi hivatkozás miatti pénzbírság) nem vonatkozik azon pergátló kifogásokra, amelyeket a bíróságnak az egész eljárás során hivatalból figyelembe kell vennie.

Perjogi hagyományainkból, továbbá hatékonysági szempontokból is következik, hogy a bíróság elkülönítetten dönt az alaki védekezéstről. „A mily természetes e sorrend, épp oly célszerű is, mert elejét veszi annak, hogy az érdem hiába tárgyalassék akkor, a midőn a bíróság a pert utóbb mégis kénytelen megszüntetni.”¹²⁶⁸ Az természetesen a különböző korszakok során változott, hogy milyen formában dönt a bíróság. Míg az 1911. évi Pp. szerint törvényszéki eljárás (és járásbírósi eljárásban való helyt adás) esetén a bíróság a pergátló kifogásokról ítélettel, járásbírósi eljárás során az elutasításról

¹²⁶⁷ BDT2019. 4014.

¹²⁶⁸ KI 1892 II. k. 24. ir. 74.

végzéssel döntött (1911. évi Pp. 191. § 1. bek.), addig az 1952. évi Pp. szerint a bíróság a perakadályokat egységesen végzéssel bírálta el. Miért kényszeríti rá a Pp. az alperest a szankcióin keresztül az alaki és az érdemi védekezés együttes előadására, ha ügyis elkülönítetten dönt a pergátló kifogásokról?

Az alperes együttes előadási kötelezettsége természetesen magyarázható a jogalkotó által megfogalmazott perhatékonysági igényekkel, azonban az alperes e tekintetben a felpereshez képest sokkal hátrányosabb helyzetben van.¹²⁶⁹ Általában véve is igaz az eventualitás kapcsán, hogy az *alperesi ellenkérelemben mutatkoznak meg a legkárosabb hatásai*. A polgári per jellegéből adódóan az alperesi pozíció rákényszerített. Ezt fokozza a perbebocsátkozás kényszerűsége, amelyet a törvény mereven érvényre juttat, kizárva ezzel a korábbi bírói diszkréció lehetőségét.

A felperes keresetlevele esetén a teljeskörűség elmaradása *valós súllyal bíró* jogkövetkezménnyel nem jár, tekintve, hogy a hiánypótlásra való felhívást követő visszautasítás nem eredményez *res iudicatát*, sőt illetékmentes is. Ezzel szemben az alperesi ellenkérelem esetén a 203. § (2) bekezdés jogkövetkezményeit és a *kötelező* pénzbírságot is számításba kell venni. Ez alapján úgy gondolom, hogy az alperes olyan körülmények között kénytelen védekezését előterjeszteni, amely *lényegesen hátrányosabban* érinti őt a felpereshez képest. *A Pp. „bünteti” az alperest*, ha él jogával és úgy dönt, hogy csak alaki védekezést terjeszt elő.

Az 1952-es Pp. esetén a kényszerű perbebocsátkozás álláspontom szerint ilyen aggályokat azért nem vetett fel, mert az bírói diszkréción alapult, pont úgy, mint az idézés kibocsátása nélküli elutasítás. A mérlegelés pedig ugyanolyan körülményeket teremtett az alperes számára, mint a felperes esetén, vagyis a diszkréciónak egyfajta *„kompenzáló” jellege van*, amelyet a Pp. a perfelvételi szak jogkövetkezményei tekintetében a legtöbb esetben mellőz.

¹²⁶⁹ Ennek alátámasztására felhozható Radovánovics György 1902. április 24-ei képviselőházi felszólalása, amelyben úgy fogalmazott, hogy „[k]étségtelen dolog, hogy az esedékességi elv teljes mellőzése, t. i. az a jogosultság, hogy a polgári peres eljárásban új ténykörülményeket az eljárás bármely stádiumában, sőt annak utolsó fokozataiban is lehet felhozni, az *alperes álláspontját és védelmét könnyítő rendszabály* akart lenni.” KI 1901 VI. k. 51. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

2.3. A kereset- és ellenkérelem-változtatás írásbeli előterjeszthetősége

2.3.1. A joggyakorlat kezdeti tapogatózása a Pp. formalizmusainak enyhítésére

A Pp. hatálybalépését követően a bírói jogalkalmazás több esetben is szembe találta magát azzal a kérdéssel, hogy a kereset- vagy ellenkérelem-változtatás (a továbbiakban együtt: keresetváltogatás) *írásban milyen feltételekkel terjeszhető elő* a perfelvételi szakban. A CKOT több esetben is arra a megállapításra jutott, hogy tekintettel arra, hogy a Pp. értelmező rendelkezései között meghatározott, a perfelvételi iratokat felsoroló törvényi taxáció a keresetváltogatást nem említi, így arra a 203. § (1) bekezdés szerinti előterjesztési időre vonatkozó szabályozás nem vonatkozik, vagyis az szabadon, bírói felhívás nélkül is előterjeszhető.¹²⁷⁰

Itt szükséges megemlíteni a Fővárosi Ítéltábla egy közzétett eseti döntését, amely pont a perfelvételi szakban való keresetváltogatás vonatkozásában tett elvi megállapítást. A tényállás szerint a felperes az alperes *írásbeli ellenkérelmét követően* „kereseti kérelem módosítást” terjesztett elő, amelyben úgy emelte fel kereseti követelését, hogy az már meghaladta a 30.000.000 Ft-ot. A Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság erre tekintettel az ügyet – a Pp. 20. § (1) bekezdés és (3) bekezdés a) pontjára figyelemmel – áttette a Fővárosi Törvényszékhez. A törvényszék is megállapította hatáskörének hiányát, így az ügyet [Pp. 31. § (1) bek.-re tekintettel] felterjesztette a Fővárosi Ítéltáblára az eljáró bíróság kijelölése végett. A törvényszék hatáskörének hiányát arra alapozta, hogy a keresetváltogatás benyújtásakor a bíróság még nem döntött az alperesi ellenkérelem „befogadhatóságáról”, mivel az alperest visszautasítás terhével felhívta beadványa hiányainak pótlására. Az ellenkérelem esetleges visszautasítása esetén az eljárás álláspontja szerint [ahogy a törvényszék fogalmazott: „helyesen” (sic!)] nem lép át a perfelvételi szakba, éppen ezért a keresetváltogatás még a perindítási szakban történt, amelyet a Pp. ugyanakkor csak kivételesen tesz lehetővé. Ilyen feltétel azonban nem állt fenn, így az eredeti pertárgyérték alapján kellett a hatáskört megállapítani. Az ítéltábla a következő megállapításra jutott:

„A Pp. 185. §-ában foglalt feltételek teljesülése esetén a perindítási és a perfelvételi szakban bírói felhívás nélkül is lehetőség van a keresetváltogatásra. A Pp. 7. § [(1) bekezdés – Sz. K.] 16. pontja szerint a keresetváltogatás nem minősül perfelvételi iratnak, ezért arra a Pp. 203. §-ának rendelkezései nem vonatkoznak. Az ügy a keresetváltogatás előterjesztésekor perindítási

¹²⁷⁰ CKOT 2017.11.20-21:29.; CKOT 2019.04.15:6. A tényállításra vonatkozóan ld. CKOT 2019.04.15:16.

szakban volt, de a perfelvételi szakban is [...] előterjeszhető a keresetváltogatás bírói felhívás nélkül. *Ezzel ellentétes szabályozás a fél rendelkezési jogának sérelméhez vezetne.*¹²⁷¹

Maga a közzétett eseti döntés is, de az annak alapjául szolgáló kerületi bírósági és törvényszéki végzések is számos eljárásjogi hibát tartalmaznak. Nem tartozik az értekezés tárgyához, így csak röviden utalok arra, hogy az ítéletábra álláspontom szerint nem a megfelelő bíróságot jelölte ki, az ügy a kerületi bíróság hatáskörébe tartozott volna, hiszen a kereset felemelésére az írásbeli ellenkérelem előterjesztését követően került sor, amikor már rögzült a hatáskör.¹²⁷² A jogszabály ebből a szempontból nem „befogadhatóságról” rendelkezik, így ez hivatkozási alapként nem merülhetett volna fel. A pertárgyérték megváltozása/megváltoztatása esetére irányadó Pp.-beli speciális hatásköri szabályok (Pp. 23. §) ugyanis csak akkor veendő figyelembe, ha a pertárgyérték megváltozására/megváltoztatására a *keresetlevél beadása és annak bírósági megvizsgálása* között kerül sor.

A Fővárosi Törvényszék végzése vonatkozásában kiemelendő, hogy a bíróság helytelen álláspontra helyezkedett, amikor arra hivatkozott, hogy az ellenkérelem visszautasításával az eljárás nem lép át a perfelvételi szakba, hiszen – ahogy azt fentebb részletesen is kifejtettem – a perfelvételi szak a kereset közlésével kezdődik.

A törvényszék álláspontja ugyancsak helytelen volt a tekintetben, hogy a Pp. a perindítás során a keresetváltogatást kizárólag a bíróság Pp. 176. § (2) bekezdés szerinti hiánypótlási felhívás teljesítéseként teszi lehetővé. Az ilyen szabályozás ugyanis – és erre az ítéletábra helyesen mutatott rá – a fél rendelkezési jogának sérelméhez vezetne. A perindítás joghatásainak beállítását megelőzően – azaz a perindítási szakban – gyakorlatilag egy *nemperes eljárással* állunk szemben, amelyben csak a felperes és a bíróság vesz részt. A magyar (és a kontinentális európai) perjog történetében hagyományosnak mondható, hogy a perrendek különbséget tesznek a keresetváltogatás megengedhetősége között aszerint, hogy két- vagy hárompólusú az eljárás. Az 1911. évi Pp. például a keresetváltogatást az alperes perbebocsátkozását követően csak az ő beleegyezésével tette lehetővé (1911. évi Pp. 188. § 1. bek.), amelyből *a contrario* következik, hogy azt megelőzően a felperes teljesen szabadon megváltoztathatta a keresetét.¹²⁷³ Nem indokolt tehát korlátozásokat bevezetni olyankor, amikor nincs ellenérdekű fél, aki ezzel sérelmet

¹²⁷¹ ÍH2019. 129. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

¹²⁷² T. Nagy in Németh/Kiss, Pp. 27. § 210.

¹²⁷³ Ezzel megegyezik a hatályos osztrák és német perrendtartások szabályozása. Ld. dZPO 263. §; öZPO 235. § (1) bek.

szenvedhetne,¹²⁷⁴ a törvényszék így indokolatlanul szűkítően értelmezte a Pp. rendelkezéseit.

A CKOT, valamint az ítéletábrái határozat *contra legem* értelmezte a keresetváltoztatás írásbeli előterjeszthetőségének kérdését. Igaz ugyan, hogy a Pp. magát a keresetváltoztatást nem említi a perfelvételi iratok között, de ehelyütt ismét azzal állunk szemben, hogy a joggyakorlat úgy értelmezte a Pp.-t nagyvonalúan, hogy ez a törvény szellemiségéből egyáltalán nem következik, ti. a 183. § (1) bekezdéséből levezethető, hogy ha a fél a perfelvétel során írásban kíván perfelvételi nyilatkozatot előterjeszteni, akkor azt *csak perfelvételi irat formájában* teheti meg.¹²⁷⁵ Ebből pedig arra a következtetésre jutunk, hogy amennyiben a felperes írásban változtatja meg keresetét, akkor azt a Pp. 7. § (1) bekezdés 16. pontja alá eső perfelvételi irat valamelyikében (a felperes keresetváltoztatása esetén válaszirat vagy előkészítő irat) formájában kell megtennie, mégpedig a 203. § (1)-(2) bekezdéseinek megfelelően.

A perfelvételt megelőző keresetváltoztatás pedig álláspontom szerint nem esik korlátozás alá, azt a felperes a kereset közléséig teljesen szabadon megteheti, mindösszesen annyi megkötéssel állunk szemben, hogy a keresetváltoztatásnak illeszkednie kell a Pp. 185. §-ának feltételrendszerébe. Kiemelendő ugyanakkor, hogy az perindítási szak jellegéből adódóan tárgyalásról nem beszélhetünk, így a szóbeli előterjesztés nem értelmezhető; a keresetváltoztatást írásban, a keresetlevélre vonatkozó szabályok szerint kell megtenni (gyakorlatilag második keresetlevélként).

2.3.2. A Ppn. válasza a jogalkalmazási problémákra

A jogalkotó a Ppn. megalkotásakor mértékelt önkritikát gyakorolt, amikor az általános indokolásban kitért a törvény „*egyes rendelkezései*” egyszerűsítésének és rugalmasabbá tételének szükségességére.¹²⁷⁶ A keresetváltoztatás vonatkozásában ezt meg is valósította, ugyanakkor nem a 203. § formalizmusának enyhítésével, hanem az előkészítő irat előterjeszthetőségének kiszélesítésével.

Az előkészítő irat eredeti szabályozása szerint abban azt a perfelvételi nyilatkozatot kell feltüntetni, amelynek ilyen formában történő előterjesztésére a bíróság a felet felhívta.

¹²⁷⁴ Nem véletlen, hogy a Pp. az egyoldalú kérelmet visszautasító vagy elutasító végzést kiemeli az egyszerű kötéző alól [Pp. 357. § (2) bek.], hiszen nincs ellenérdekű fél, aki sérelmet szenvedne.

¹²⁷⁵ *Zsitva in Wopera* (2019), Pp. 183. § 482.; *Völcssey*, MJ 2020, 336.

¹²⁷⁶ T/13257. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról. Általános indokolás.

A szakirodalomban kérdéses volt, hogy csak ezt a perfelvételi nyilatkozatot lehet-e ilyenkor megtenni vagy ezen felül más perfelvételi nyilatkozatokat is. Álláspontom szerint az a helyes megközelítés, amely leszögezi, hogy csak azt a perfelvételi nyilatkozatot lehet megtenni, amelynek feltüntetésére a bíróság a felet felhívta.¹²⁷⁷ Ez megfelel annak a jogalkotási szándéknak, amely az előkészítő iratnak azt a funkciót adta, hogy jelenítse meg egy perfelvételi iratban a bíróság anyagi pervezetésére adott féli választ.¹²⁷⁸

Ha el kívánjuk határolni az előkészítő irat tartalmát a válaszirattól,¹²⁷⁹ akkor azonosságként a bíróság anyagi pervezetésének („bíróság felhívta”) megfelelő nyilatkozattétel említhető meg, valamint, hogy mindkettő lehet a fél második írásbeli nyilatkozattétele (az előkészítő irat akkor, ha a bíróság az írásbeli ellenkérelem beérkezését követően perfelvételi tárgyalást tűzött ki, és esetleg felhívta a felet annak előterjesztésére).¹²⁸⁰ Különbség viszont, hogy egyrészt a válasziratnak – az egymásután elvének érvényesülése miatt – kijelölt helye van a perfelvételi iratok között, az előkészítő iratnak pedig nincs (bár a szabályozásból kikövetkeztethető, hogy a bíróság reálisan mikor hívhatja fel a felet ennek előterjesztésére), másrészt pedig az is különbség, hogy a válaszirat tekintetében a törvény kifejezetten lehetőséget biztosít arra, hogy a fél abban bármilyen perfelvételi nyilatkozatot tegyen [Pp. 201. § (2) bek.], az előkészítő irat vonatkozásában ez ugyanakkor nem érvényesül, sőt a törvény ki is mondja, hogy az előkészítő iratra vonatkozó szabályok megsértésével előterjesztett perfelvételi nyilatkozatok hatálytalanok [Pp. 202. § (3) bek.].

Összegezve: az előkészítő irat lehetősége a bíróság felhívási idejét tekintve sokkal szabadabb, már-már rugalmasnak is mondható, a felek nyilatkozattételi szabadságát tekintve azonban rendkívül korlátozott. Ezzel ellentétben a válasziratot a felhívás idejét tekintve a rugalmatlanság, tartalmát tekintve pedig gyakorlatilag a teljes szabadság jellemzi. A Ppn. az előkészítő iratnak e tartalmi merevségét lazította fel valamennyire, hiszen a törvény már lehetővé teszi, hogy a fél előkészítő iratban bírósági felhívás nélkül is előterjeszthessen kereset-, viszontkereset-, illetve ellenkérelem-változtatást, valamint ezekkel összefüggésben álló perfelvételi nyilatkozatokat [Pp. 202. § (2) bek.].

¹²⁷⁷ *Völcsy*, MJ 2020, 338.

¹²⁷⁸ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 202. §-hoz.

¹²⁷⁹ Azért elegendő utalni a válasziratra, mert a viszontválaszra a válasziratra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni [Pp. 201. § (5) bek.].

¹²⁸⁰ További írásbeli előkészítés esetén azonban csak válaszirat és viszontválasz előterjesztésére kerülhet sor. *Puskás in Petrik*³, Pp. 201. § 423.

Mivel azonban az új tényállítást és a korábbi tényállítás megváltoztatását a Ppn. a keresetváltoztatás fogalma alól kiemelte, önmagában a tényállítás nem terjeszhető elő szabadon továbbra sem az előkészítő iratban.¹²⁸¹ A jogalkotó szerint „[e]nnek indoka, hogy a Javaslat elejét kívánja venni annak, hogy a felek a korábban tett tényállításaik *folyamatos változtatásával*, bírói felhívás nélkül előterjesztett előkészítő iratokkal elhúzzák a perfelvételi szakot.”¹²⁸²

Aggályosnak tartom azt a jogalkotói prekonceptiót, hogy abból indul ki, ami feltehetőleg kivétel az eljárás során, ti. hogy a felek folyamatosan tényekkel és előkészítő iratokkal árasztanak el a bíróságot. Bizonyosan előfordulna ilyen a gyakorlatban, de ezt jogszabályi indokolás alapjául tekinteni álláspontom szerint nemigen lehet. Másfelől pedig abból kell kiindulni, hogy az előkészítő iratnak – és egyébként az egész írásbeli perfelvételnek – az a funkciója, hogy *előkészítse* a perfelvételi (és a majdani fő-) tárgyalást, hiszen akárcsak a válasziratot, az előkészítő iratot is mindig tárgyalás fogja követni. Lehet, hogy egyes esetekben elárasztanak a felek a bíróságot tényállításaikkal, de ez még mindig szerencsésebb, mint hogy a perfelvételi tárgyaláson lepjék meg ily módon a bíróságot és az ellenérdekű felet, mert az halasztáshoz is vezethet.

3. A pénzbírság

3.1. A pénzbírság lényege, kiszabásának feltételei

A perfelvételi szakban a fél a perfelvételi nyilatkozatait a Pp. keretei között az ellenfél hozzájárulása nélkül megváltoztathatja, [Pp. 183. § (4) bek.] kiegészítheti, valamint további perfelvételi nyilatkozatokat terjeszthet elő. Kérdésként merülhet fel, hogy e keretek között miképpen érvényesülhet az eventualitás szigora.

A Pp. kimondja, hogy azt a felet, aki perfelvételi nyilatkozatát úgy teszi vagy változtatja meg, hogy arra a perfelvétel során perfelvételi iratban vagy tárgyaláson korábban lehetősége volt, a bíróság pénzbírsággal sújtja [Pp. 183. § (5) bek.], amely az eljárástámogatási kötelezettség megsértésének általános vagyoni jogi szankciójaként értelmezhető. Ezzel kapcsolatban *Éless* találóan jegyezte meg, hogy a törvény „a felek számára alapelveként megfogalmazott eljárástámogatási kötelezettség *aprópénzre váltásaként* kifejezésre juttatja azt az elvárást, hogy a felek a perfelvételi szakon belül is a

¹²⁸¹ *Wopera*, FORVM Szeged 2021/3., 483.; *Wopera*, MJSz 2021/3. ksz., 725.

¹²⁸² T/13257. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról. Részletes indokolás a 19. §-hoz (kiemelés tőlem: Sz. K.).

legelső alkalommal, amikor arra lehetőségük nyílik, tegyék meg a perfelvételi nyilatkozataikat.”¹²⁸³ Ebben az esetben a Pp. az eljárástámogatási kötelezettségnek nem megfelelő pervitelt szankcionálja objektív, azaz mérlegelést nem tűrő és a felek jóhiszemű pervitelétől független pénzbírsággal, egyedül azt mérlegelheti a bíróság, hogy volt-e lehetőség a perfelvételi nyilatkozat korábbi megtételére.¹²⁸⁴ Ez ugyanakkor egy korlátot is jelent a bíróság számára, hiszen csak olyan esetben lehet pénzbírsággal élni, ha a törvényi feltételek fennállnak.¹²⁸⁵ A pénzbírság önmagában nem akadályozza meg, hogy a felek perfelvételi nyilatkozataikat megtegyék,¹²⁸⁶ és még korlátozó erőt¹²⁸⁷ sem tulajdonítok neki. Azt a felet, aki valóban elszánt a per elhúzásában, a vagyoni jogi szankció ebben nem fogja megakadályozni.

3.1.1. A perfelvétel során perfelvételi iratban vagy tárgyaláson

Zsitva szerint az eljárástámogatási kötelezettség alá tartozik már a keresetlevél benyújtásától kezdve fennáll.¹²⁸⁸ A 183. § (5) bekezdés szerinti pénzbírság feltételrendszerét tekintve ugyanakkor az állapítható meg, hogy e megállapítás szankcionálási szempontból nem áll meg, hiszen a Pp. a felperes második alkalommal, már a perfelvétel során szóban vagy írásban, késedelmesen (azaz nem megfelelő időben) előterjesztett perfelvételi nyilatkozatait szankcionálatlanul hagyja, azaz azokra a pénzbírság semmilyen körülmények között nem alkalmazható. A Pp. ugyanis a pénzbírság kiszabásának feltételéül azt jelölte meg, hogy a félnek korábbi *perfelvételi iratban vagy korábbi perfelvételi tárgyaláson* már volt lehetősége az adott perfelvételi nyilatkozatát megtenni. A keresetlevél ugyanakkor egyik esetben sem tartozik.

Mikor kaphat a felperes lehetőséget arra, hogy második alkalommal is előterjessze perfelvételi nyilatkozatait? A válasz attól függ, hogy az írásbeli ellenkérelem beérkezését követően a bíróság a perfelvétel mely útját választja. További írásbeli perfelvétel esetén [Pp. 187. § a) pont] a válasziratban nyilatkozhat; ha ott ad elő olyan perfelvételi nyilatkozatot, amely már a keresetlevélben előterjeszhető lett volna, akkor az szankcionálatlanul marad. Tekintettel ugyanakkor arra, hogy a további írásbeli perfelvételt szükségképpen követi a perfelvételi tárgyalás, az ott előadott, késedelmesnek minősülő

¹²⁸³ *Éless in Varga*, Pp. 183. § 2115. bsz.

¹²⁸⁴ Ld. bővebben *Éless in Varga*, Pp. 183. § 2116. bsz.

¹²⁸⁵ BDT2019. 4083.

¹²⁸⁶ Fővárosi Ítéltábla 16.Gf.40.138/2022/6-II.; Debreceni Ítéltábla Gf.II.30.356/2019/7.

¹²⁸⁷ Erről ld. Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.003/2021/8.

¹²⁸⁸ *Zsitva in Wopera* (2019), Pp. 183. § 485.

perfelvételi nyilatkozat már szankcionálandó (igaz csak arra tekintettel, hogy azt a felperes már a válasziratban is előterjeszthette volna). Ha a bíróság az ellenkérelmet követően közvetlenül kitűzi a perfelvételi tárgyalást [Pp. 187. § b) pont], akkor egyértelműen az ott előadott felperesi perfelvételi nyilatkozat nem minősülhet a 183. § (5) bekezdés vonatkozásában késedelmesnek.¹²⁸⁹ Ugyanez áll arra az esetre is, ha a bíróság tárgyalás tartása nélkül kívánja lezárni a perfelvételt [Pp. 187. § c) pont], de valamely fél kéri annak megtartását. Összegezve: a felperes második nyilatkozata annak késedelmessége esetén mindenképpen szankcionálatlanul marad. Ezzel szemben az alperesnek már az első nyilatkozási lehetősége is perfelvételi irat (írásbeli ellenkérelem) formájában történik, így az ő esetében már a második nyilatkozási lehetőség (viszontválasz, előkészítő irat vagy perfelvételi tárgyalás) is szankcionálható késedelmesség esetén.

A pénzbírság feltételrendszerét illetően a Pp. a *megtétel és a megváltoztatás* kifejezéseket használja. Előbbi alá valamennyi olyan perfelvételi nyilatkozat értendő, amely nem az eredetileg megtett nyilatkozat tartalmán módosít (így például a kiegészítés ugyan nem minősül megváltoztatásnak, de a megtétel alá bevonható és pénzbírsággal sújtandó).¹²⁹⁰

Látható, hogy a Pp. szankciótani szempontból már a pénzbírság általános feltételeit illetően is eltérően kezeli a felperest és az alperest. Ez a megoldás egyébként ellentétes az eljárástámogatási kötelezettség egyik mintájául szolgáló öZPO szabályozásával, amely sem a keresetlevelet, sem az alperesi ellenkérelmet nem vonja a *Prozessförderungspflicht* tárgyi hatálya alá, ami egyébként logikus is, hiszen a fél az első nyilatkozattétel megtételekor nem tudja megítélni, hogy arra az ellenérdekű fél miképpen fog nyilatkozni. Természetesen az eltérés fakadhat abból, hogy a felperes valóban nem tudja, hogy az alperes milyen tartalmú ellenkérelmet terjeszt elő, az alperes pedig az első alkalommal is tisztában van a felperes nyilatkozatával, ugyanakkor nem vagyok meggyőződve arról, hogy egy ilyen kiindulási alap a félegyenlőség elvének keretei közé illeszthető.

3.1.2. A bíróság meggyőződése a késedelmességről

Bár a törvényszövegből nem tűnik ki, álláspontom szerint a bíróság késedelemről való meggyőződése is szükséges a szankció alkalmazásáról, tekintettel arra, hogy arról a

¹²⁸⁹ Előfordulhat, hogy a bíróság bár közvetlenül kitűzi a perfelvételi tárgyalást, de mégis előkészítő irat előterjesztésére hívja fel a felperest. Ebben az esetben a további írásbeli perfelvételnél taglalt levezetés az irányadó.

¹²⁹⁰ BDT2023. 10.

bíróság fog végzésben dönteni. E téren jelen van a bírói mérlegelés,¹²⁹¹ hiszen a bíróság szabadon dönthet arról, hogy késedelmesnek minősíti-e a perfelvételi nyilatkozat megtételét. A bíróságnak ilyenkor a pénzbírság kiszabásakor az eset összes körülményét meg kell vizsgálni.¹²⁹² Bár a Pp. a perfelvétel során kiszabandó pénzbírság vonatkozásában a különleges perek esetén sem biztosít törvényi szintű kivételt, a kiszabást megalapozó okok például személyállapoti perekben a felek életviszonyainak, körülményeinek gyakori változása miatt eltérően is értelmezhetők.¹²⁹³ A fél szubjektumának nincs szerepe abban, hogy ki kell-e szabni a pénzbírságot, legfeljebb arra lehet hatással, hogy a bíróság végül milyen mértékű pénzbírságot alkalmaz.

3.2. A hiányos tartalmú kereset- és ellenkérelem-változtatás

Amit e téren további kérdésként tisztázni kell, az a kereset- és ellenkérelem-változtatás körüli kérdések. Bár a novella egyszerűsíti a kereset- és ellenkérelem-változtatás fogalmán, kiemelve abból a tényállítás megváltoztatását,¹²⁹⁴ azonban ha a felperes a válasziratban kíván keresetet változtatni, akkor a keresetlevélre vonatkozó szabályok szerint köteles ezt megtenni, így a válaszirat ebben az esetben nem más, mint egy *második keresetlevél*. Ez adott esetben felvetheti a keresetváltatás visszautasíthatóságának lehetőségét is. Mivel a keresetlevél visszautasítása nem eredményez *res iudicatát*, így a keresetváltatás annak visszautasítása esetén is újra előterjeszhető. Kérdés, hogy ilyenkor ki kell-e szabni a pénzbírságot, hiszen a felperes a keresetváltatást korábban is, a válasziratban hiánytalanul megtehetette volna, azaz *az első, visszautasított keresetváltatás annak újbóli előterjesztése során figyelembe vehető-e a pénzbírság kiszabásakor?* Álláspontom szerint ilyenkor ki kell szabni, mert a felperesnek korábbi perfelvételi iratban, azaz a válasziratban lehetősége lett volna hiánytalan tartalommal előterjeszteni keresetváltatását.

Az előbbi fejtegetések alapján ugyanez áll a viszontválasz esetén is, így ha az alperes a viszontválaszban ellenkérelem-változtatást tesz, akkor az lényegében *egy második írásbeli ellenkérelem*. A válaszirathoz képest annyi különbség fedezhető fel, hogy ebben az esetben az írásbeli ellenkérelemre vonatkozó szabályokat [Pp. 185. § (5) bek.] kell alkalmazni. Itt azonban felvetődik a kérdés: *mi a hiányos ellenkérelem-változtatás jogkövetkezménye?* Mivel a Pp. nem tartalmaz a jogkövetkezményre olyan analóg szabályt,

¹²⁹¹ Éless in Varga, Pp. 183. § 2116. bsz.

¹²⁹² JKKT 57.

¹²⁹³ CKOT2018.05.03:2.

¹²⁹⁴ T/13257. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról, Részletes indokolás az 1. §-hoz.

mint a keresetváltogatás esetén [ld. Pp. 185. § (3) bek.], ezért feltételezhetően a beadványok hiányos tartalmára vonatkozó általános szabályt kell alkalmazni [Pp. 115. § (1) bek.]. Ha az alperes a viszontválaszban terjeszti elő az ellenkérelem-változtatást, akkor *a perfelvételi irat hiányos tartalmára vonatkozó szabályt kell alkalmazni*, hiszen végső soron a viszontválasz tartalma hiányos.

Ezt figyelembe véve talán célszerűbbnek tűnik, ha az alperes nem a viszontválaszban, hanem a további írásbeli perfelvételt szükségképpen követő perfelvételi tárgyaláson terjeszti elő e kérelmét, hiszen a perfelvételi tárgyaláson a bírói rugalmasság és nagyvonalúság *kompenzálni tudja a 183. § (5) bekezdés szerinti pénzbírság szabályozási merevségeit* (igaz csak *contra legem*, mert a pénzbírság kiszabása során nincs mérlegelési lehetőség).

Excursus VII. – A perelhúzó szándék mint rosszhiszemű pervitel?

Több olyan álláspont is megjelent a perjogi szakirodalomban, amely a nem megfelelő időben – perelhúzó szándékkal – tett előadásokat a rosszhiszemű pervitel körébe sorolja.¹²⁹⁵ E kérdésnek azért van jelentősége, mert álláspontom szerint erre vezethető vissza, hogy a jogalkotó pénzbírságot alkalmaz a késedelmes perfelvételi nyilatkozatokra.

Már az 1911. évi Pp. is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nem megfelelő időben való előterjesztésre elsődlegesen *vagyonjogi szankciót* kell alkalmazni (ld. 1911. évi Pp. 221. § 2. mondat). A jogalkotó ugyanis a legtöbb esetre elegendőnek tartotta e megoldást annak érdekében, hogy a felek megfelelően gyakorolják az egyébként őket (1911. évi Pp. 221. § 1. mondat alapján) megillető előterjesztési szabadságot. E jogkövetkezmény ugyanakkor nem pénzbírság volt, hanem a *költségspecializáció elvének* alkalmazása, azaz, ha a késedelmesség halasztást eredményezett, akkor ennek költségeiben a felet pernyertességtől függetlenül el kellett marasztalni. A pénzbírságot a törvény *kifejezetten a rosszhiszemű pervitel szankcionálására* tartotta fenn. Ahogy *Magyary* is fogalmazott: „[a] törvény [...] a félre számos esetben tilos perbeli cselekménye miatt pénzbírság kiszabását rendeli el. Valamennyinél azonban az a közös szabály, hogy a fél rosszhiszemű legyen.”¹²⁹⁶ Ebből kiindulva álláspontom szerint teljesen egyértelmű, hogy az 1911. évi Pp. a késedelmes előadást dogmatikailag eltérően ítélte meg, mint a rosszhiszemű pervitelt.

¹²⁹⁵ Ld. pl. *Baranyi* in *Névai/Szilbereky*, Pp. 120. § 635.; *Bartha* in *Miskolczi Bodnár*, 34.

¹²⁹⁶ *Magyary*, Magyar polgári perjog², 229.

Az ettől eltérő álláspontok az 1952. évi Pp. hatálybalépését követően jelentek meg, miután a törvény megkövetelte az anyagi igazság feltétlen érvényesülését és ennek elérésére több alapelvet is megfogalmazott, mint például a jóhiszemű eljárás elvét. A törvény II. novellájának (1957. évi VIII. törvény) miniszteri indokolása a fellebbezés során előadható új tények és bizonyítékok vonatkozásában úgy fogalmazott, hogy „[a] javaslat nem zárja ki az új tények és bizonyítékok érvényesítését azon az alapon, hogy az késedelmesen, az eljárás elhúzása céljából történik. *Az ilyen rosszhiszemű magatartásnak lehet költségszankciója [Pp. 143. § (2) bek.], de nem vezethet az igazságnak meg nem felelő döntéshez.*”¹²⁹⁷ *Baranyi* is úgy fogalmazott, hogy rosszhiszeműnek minősült minden olyan eljárási cselekmény és magatartás, amely a perelhúzásra vagy az objektív igazság kiderítésének megghiúsítására irányult, vagy azt eredményezhette.¹²⁹⁸

A rosszhiszemű pervitel és a nem megfelelő időbeliség elhatárolását a Pp. sem tette egyszerűbbé, hiszen a törvény 4. §-ban együtt szabályozza az eljárástámogatási kötelezettség mellett az igazmondási kötelezettséget is, amelynek megszegése egyébként a magyar perjogban hagyományosan a rosszhiszemű pervitel legeklatánsabb példája. A nem megfelelő időbeliség vonatkozásában álláspontom szerint egyébként nem beszélhetünk rosszhiszemű pervitelről, hiszen a perelhúzó szándék – amely a fél oldalán nem megfelelő időbeliség esetén a legmagasabb vétkességi szint – legfeljebb joggal való visszaélés lehet. Ilyenkor tehát arról van szó, hogy a fél valamely jogát gyakorolja, hiszen a perfelvétel lezárásáig szabadon megváltoztathatja perfelvételi nyilatkozatát, „ugyanakkor jogát vagy cél nélkül, pusztán a másik fél károsításából vagy bosszantásából gyakorolja, vagy ugyan a joggyakorlásnak van más célja is, de a másik félnek olyan mértékű károsítását okozza, amely nem volt arányban a joggyakorlással elérhető előnnyel.”¹²⁹⁹

¹²⁹⁷ OGYI 1953. I. k. 35. ir. 491. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

¹²⁹⁸ Azt a szerző is elismerte, hogy a perelhúzás tilalma túlterjeszkedett a jóhiszemű eljárás elvének keretein, amennyiben körébe tartoztak a rosszhiszeműség nélküli perelhúzó magatartások is. *Baranyi* in *Névai/Szilbereky*, Pp. 120. § 635.

¹²⁹⁹ *Szladits* in *Szladits*, 367.

Összegzés, végkövetkeztetések

1. Dogmatikai és történeti jellegű eredmények

1.1. Eventualitás, írásbeliség és szóbeliség

Általános fogalom-meghatározás az eshetőségi elv vonatkozásában nem adható. Az természetesen lehetséges, hogy a különböző perrendek az elvet eltérően értelmezik. A jogintézmény korszakonként eltérő megítélésének elsődleges oka az írásbeliség és szóbeliség érvényesülésének különbözősége. Írásbeliség esetén az adott perrendnek – amennyiben gyors eljárást kíván a jogkeresőknek biztosítani – gyakorlatilag *kötelező* az eshetőségi elvet alkalmaznia, hiszen enélkül a peranyag „szétfolyik”, a felek a perelhúzás érdekében az egyes tényállításokat és bizonyítási indítványokat külön terjesztik elő. Az eshetőségi elvvel terhelt írásbeliség és a szabad előadás egymással dogmatikailag összeegyeztethetetlen.

Szóbelinek mondott pernél már nehezebb alkalmazni, de ott is lehetséges az eshetőségi elv valamilyen formában való érvényesítése, hiszen a szóbeliséghez olyan előterjesztési szabadság kapcsolódik, amelyre az eshetőségi elv a teljes eljárásban nem alkalmazható. Szóbeli pernél tehát a jogalkotók csak részkérdésekre rendelték alkalmazni az eshetőségi elvet (ld. pergátló kifogások előadása). Azt is láthattuk ugyanakkor, hogy ha a jogalkotó több szakra osztja az eljárást, akkor főkérdések tekintetében is érvényre juttatható. Ilyenkor az eljárás-szakaszolási funkció markáns szerephez jut az eshetőségi elv vonatkozásában, megjegyzendő ugyanakkor, hogy e funkció írásbeli pernél is megfigyelhető, hiszen ha minden perirat tartalmára és benyújtási határidejére az eventualitást rendeljük alkalmazni, akkor lényegében minden perirat az eljárás külön szakának tekinthető.

Legyen a per ugyanakkor akár írásbeli, akár szóbeli, ahhoz, hogy az adott perrend az eshetőségi elvet következetesen alkalmazza, az szükséges, hogy *ahhoz preklúziós hatású határvonal kapcsolódjon*, amely akár lehet egy egyszerű határidőelmulasztás, akár egy elkülönült határozat (pl. a német-római birodalmi közös jog rendszerében a bizonyítási ítélet vagy a Plósz-féle perrendtartásban a pergátló kifogásokat eldöntő ítélet).

Érdekes ugyanakkor, hogy akár bizonyítási, akár perfelvételi *caesuráról* van szó, a permetszés ítéletben történt. A kettőnek ugyanakkor részben eltérő az indoka, hiszen a közös jog esetén az ítélettel való permetszés germán jogi elem, ahol a bíró minden részkérdést ítélettel döntött el. Perfelvételi *caesura* esetén ugyanakkor a pergátló

kifogásokról való ítéleti döntést az indokolta, hogy amikor az alperes az eljárás megszüntetését kérte, akkor a plósz felfogásban *vitássá tette a peralapítást*, amely Plósz szerint ugyanolyan érdemi kérdése a pernek, mint az anyagi magánjog kérdésében meghozott végítélet. Az ítéleti döntés ugyanakkor lassította az eljárást, hiszen a felek fellebbezéssel (sőt felülvizsgálattal) élhettek azzal szemben.

1.2. A bíróság és a felek viszonya az eventualitással összefüggésben

Kengyel monográfiájában a felek és a bíróság viszonya tekintetében az egyes perrendi modellek – liberális, szociális, szocialista – tipizálásánál azt vizsgálta, hogy azokban miképpen érvényesül a felek rendelkezési joga és a tárgyalási elv, a másik oldalon pedig az officialitás és a nyomozati elv. E csoportosításnál ugyanakkor álláspontom szerint fontos kiemelni, hogy csak *úgy jelenhettek meg, hogy a jogalkotók úgy döntöttek, elszakadnak az eshetőségi elvtől.*

Az egyes perrendi modellek így a tekintetben is fontos támaszpontot jelentenek, hogy a jogalkotók az eventualitást *milyen eszközökkel pótolták*, hiszen az eventualitást a bíró pervezető szerepének – és ez alatt értsd elsősorban az anyagi pervezetést – kialakításával és megerősítésével kívánták kiiktatni. Az eshetőségi elv például ezért nem is jellemezte az AGPO-t, mert ott a nyomozati elv és az officialitás jelentős szerephez jutott (a szocialista per előfutára), és pont ezért volt az osztrák AGO egyik legfontosabb jellemzője, hiszen az a féluralomra és a tárgyalási elvre épült (amelyet nem is sorolhatunk a liberális perrendek közé, mert hiába épül a féluralomra, az eshetőségi elv a féli szabadságot erősen korlátozta).

A német CPO-ban azért jelentett problémát a perek elhúzódása, mert bár a perrend – a közös joggal szakítva – nem kívánta az eshetőségi elvet főszabályként alkalmazni, a bírók kezébe nem adott olyan erős pervezető jogosítványokat, amelyekkel a perelhúzást hatékonyan megakadályozhatták volna. Ismerte bár a bírói preklúziót, azt csak szűk körben rendelte alkalmazni (és akkor is csak az alperes késedelmes előadása tekintetében). Az osztrák és a magyar perrend ezzel ellentétben ugyanakkor talált egy olyan egyensúlyt, amely dogmatikailag hatékonyan szolgálta a perek koncentrált lefolytatását.

Az, hogy a magyar jogalkotó úgy döntött, hogy újra az eshetőségi elvre építi a magyar perrendi szabályozást, nem jelenti természetesen azt, hogy a magyar Pp. már nem illeszkedik a három klasszikus perrendi modell egyikébe sem. A Pp. ugyanis továbbra is a *szociális perrendek* közé tartozik azzal, hogy a féluralmat a jogalkotó az eshetőségi elvvel még tovább korlátozta.

1.3. Az eventualitás relativizálása és a *beneficium novorum*

Az eventualitás relativizálása és a *beneficium novorum* számos aspektusból hasonlóságot mutatnak egymással, bizonyos elemek vonatkozásában viszont különböznek.

(1) Elsősorban kiemelendő, hogy mindkettőt egy preklúziós hatású határozat vagy időpont előzi meg, amely a későbbi előterjesztést főszabály szerint kizárja. Ebből egyenesen következik, hogy mindkettő a *preklúziós hatás áttörését jelenti*. A preklúzió ugyanakkor az eventualitás esetén jogkövetkezmény, azaz mesterséges jellegű korlátozás, míg az eljárást befejező határozathoz kapcsolódó kizárási hatás pedig az eljárás természetes menetéhez igazodik.

(2) Másodsorban azt is szükséges megemlíteni, hogy mindkettő lehetővé tétele esetén a jogalkotó azt a pergazdaságossági szempontot tartja szem előtt, hogy a *perújítást és az új per megindítását* elkerülje. Abban is azonosság mutatkozik a kettő között, hogy a jogalkotónak azt *külön szabályozással lehetővé kell tennie*. Az eventualitás relativizálása esetén azonban már a formalizmusok külön szabályokkal való feloldásáról van szó, amely további formalizmusokat jelent. A nováció lehetőségének terjedelme attól függ, hogy a jogalkotó milyen mértékben törekszik a perújítás vagy az új per elkerülésére.

(3) Harmadsorban fontos különbség a kettő perbeli szerepe között, hogy az eventualitás relativizálása az adott eljárási szakasz két szakja közötti preklúziót töri át, addig a *beneficium novorum* – mivel az eventualitás eljárási szakaszokon átívelő módon nem érvényesül – az egyes szakaszok közötti kizárás vonatkozásában bír relevanciával.

1.4. Eventualitás vs. bírói preklúzió

A 19. századi német, osztrák és magyar perjogi reformtörekvések egyik fő pontja az eshetőségi elv elejtésének szükségessége és a szóbeli tárgyalás egységességének bevezetése volt. A processzualisták ugyanakkor továbbra is a preklúzióban látták azt az eszközt, amellyel a pert mederben tarthatták. Itt ugyanakkor kitűnik, hogy az eventualitás értékválasztás eredménye, hiszen a per hatékonyságát a birodalmi közös jog idején az eshetőségi elvvel együtt járó objektív preklúzióval látták biztosítotttnak, a 19. században pedig ezt már a szóbeli tárgyalás egységessége¹³⁰⁰ és a negatív bírói pervezető tevékenység formájában jelenítették meg.

¹³⁰⁰ *Schlinder*, *Litis contestatio*, 642–643.

A bírói preklúziót illetően annyit szükséges kiemelni, hogy a jogalkotók az egyik extrémítást egy másikkal váltották fel,¹³⁰¹ hiszen míg az eshetőségi elv teljesen figyelmen kívül hagyja az egyes perek jellemzőit és az életviszonyokat, mivel objektív preklúzióval operál, addig a 19-20. században megalkotott német, osztrák és magyar perrendek ugyan megkövetelték a féli szubjektum figyelembevételét a bírói preklúzió során, de a perrendek azt csak *a vétkesség legmagasabb foka, a perelhúzó szándék*¹³⁰² esetén engedték alkalmazni, és még ennek megvalósulása esetén is engedtek mérlegelést a bíróság számára a preklúziót illetően.

A német és osztrák perrendek ebből a szempontból természetesen „szigorodtak” az elmúlt több, mint egy évszázadban [pl. az osztrák perrend ma már megelégszik a fél durva vétkességével volt a későbbi előterjesztésben; a dZPO 296. § (2) bekezdése pedig durva gondatlanságot követel meg a felek oldalán], a magyar perrendnél pedig azt látjuk, hogy voltak ugyan jogirodalmi javaslatok e vonatkozásban a két világháború között, de az 1911. évi Pp. 222. § 1. bekezdésének módosítására nem került sor. Az 1952. évi Pp. pedig már szocialista alapokra épült, az anyagi igazság előtérbe helyezésével erős officialitást alkalmazott, ezért egyáltalán nem ismerte az eshetőségi elvet.

2. Az alapelvi fejezetre vonatkozó megállapítások

2.1. A Pp.-beli perkoncentráció elvének értékelése

A perkoncentráció Pp.-beli szabályozását illetően két kérdésre kell választ adni: 1) Alapelv-e egyáltalán a perkoncentráció? és 2) Ha igen, akkor megfelelő tartalommal rögzítette-e a jogalkotó a kódex elején?

2.1.1. Alapelv-e a perkoncentráció?

A jogintézmény alapelvként való megítélése kapcsán *Varga* markáns kritikával illette a perkoncentráció alapelvét, tagadva annak alapelvi jellegét. Ahogy fogalmaz: „[a] perkoncentráció [...] *nem alapelv*, hanem egy, a perhatékonyt kiemelő szabályokkal biztosító polgári perrendtartástól, és az ahhoz kapcsolódó mindennapi bírósági joggyakorlattól elvárt, társadalmi erőforrások kímélése szempontjából is fontos

¹³⁰¹ *Braun*, Lehrbuch des Zivilprozeßrechts, 626.

¹³⁰² A CPO-ban elegendő volt a durva gondatlanság is, ugyanakkor ott pedig csak kérelemre lehetett alkalmazni a preklúziót és csak az alperes cselekményei vonatkozásában.

eredmény.”¹³⁰³ Molnár a perkoncentrációt úgy jellemezte, hogy „az alapelvi fogalmi elemeket kevésbé magában hordozó” jogintézmény.¹³⁰⁴ Ha elfogadjuk, hogy a perhatékonyság nem alapelv, hanem cél, akkor is arra a következtetésre juthatunk, hogy a perkoncentráció nem lehet alapelv, tekintve, hogy az a perhatékonyság követelményéből vezethető le, vagyis az *a maiore ad minus* elv felhasználásával juthatunk erre az eredményre.

Egyetértek Czoboly álláspontjával, hogy „perelhúzóadás megakadályozása érdekében a polgári eljárást a perkoncentráció elvének figyelembevételével olyan módon kell felépíteni, hogy az egyrésztől kiszűrje a peres eljárást nem igénylő ügyeket, a többi esetben pedig megfelelő előkészítés után a bíróság egyetlen koncentrált tárgyaláson hozzon döntést.”¹³⁰⁵ Vitatom azonban, hogy e megállapítás az alapelvi jelleg igazolása lenne.¹³⁰⁶ A szerző valóban a hatékony polgári eljárás megvalósításának elvei között említi a perkoncentrációt,¹³⁰⁷ ez azonban álláspontom szerint nem állásfoglalás annak alapelvi jellege, pontosabban annak alapelvként való rögzítése mellett.

Az alapelvi jelleget az sem indokolja, hogy a perkoncentráció „az egész polgári eljárásra kisugárzó hatással bír.”¹³⁰⁸ Összehasonlításképpen, ha például a rendelkezési elvből indulunk ki, akkor láthatjuk, hogy annak valóban kisugárzó jellege van, hiszen abból következik többek között a perindítás lehetősége, a keresettől való elállás, a felek egyezségkötési lehetősége stb. A perkoncentráció esetén pont ellenkező irányú „sugárzásra” lehetünk figyelmesek, így például az elsőfokú eljárás két szakra osztott jellegéből *következik* a perkoncentráció vagy az írásbeli perfelvétel és az eventualitás alkalmazása ugyancsak a perkoncentráció *elérésére* szolgál.

Azt is hozzá kell tenni, hogy a másik két új alapelv szövegezése is teljes mértékben alátámasztja e megállapítást. A felek eljárástámogatási kötelezettsége kapcsán ugyanis arról van szó, hogy a felek kötelesek előmozdítani az eljárás koncentrált lefolytatását és befejezését [Pp. 4. § (1) bek.], ami azzal az *eredménnyel jár, hogy a per koncentrált lesz*. A bíróság közrehatási tevékenysége pedig azt takarja, hogy a bíróság a *perkoncentráció érvényesülése érdekében* hozzájárul ahhoz, hogy a felek eljárási kötelezettségeiket

¹³⁰³ Varga in Varga, Pp. 3. §. (kiemelés a szerzőtől átvéve). Ld. ezzel egyezően Gelencsér in Petrik (2017), Pp. 3. § 20.

¹³⁰⁴ Molnár, Alapelvek, 59.

¹³⁰⁵ Czoboly, Perelhúzás megakadályozása, 110.

¹³⁰⁶ Molnár, Alapelvek, 59.

¹³⁰⁷ Czoboly, Perelhúzás megakadályozása, 108.

¹³⁰⁸ Molnár, KK 2017/6., 19.

teljesíthessék (Pp. 6. §). Az elmondottak alapján az első kérdésre azt a választ kell adnom, hogy álláspontom szerint a perkoncentráció *nem rendelkezik alapvető jelleggel*.

2.2.2. Megfelelő-e a normaszöveg?

Bár az első kérdésre nemleges választ adtam, mégis e kérdést ugyanúgy meg kell válaszolni, tekintve, hogy a Pp. kógens rendszerétől nem lehet eltérni úgy, mint például a Ptk. főszabály szerinti diszpozitív rendelkezéseitől. A normaszöveg megfogalmazásával kapcsolatban *három aggály* fogalmazódik meg.

Egyrészt a szabályozás – ahogy ezt a szakirodalom is kiemeli¹³⁰⁹ – azt sugallja, hogy az eljárás célja nem az anyagi jognak megfelelő döntés megalapozására alkalmas eljárás lefolytatása, hanem ezzel szemben – paradigmaváltást sugallva¹³¹⁰ – az eljárás gyors lezárása, vagyis a szabályozás túlhangsúlyozza a gyorsaság szerepét, pedig már *Herczegh* is megfogalmazta, hogy a gyorsaság mellett elengedhetetlen az alapos is.¹³¹¹ E megoldás a perkoncentráció példájául szolgáló, az egyébként a miniszteri indokolás által is hivatkozott külföldi kódexeknek sem felel meg. Ha már a jogalkotó mindenképpen meg kívánta jelenteni a perkoncentrációt alapelveként – amelyet sem a magyar perjogi hagyományok, sem az európai jogfejlődés vívmányai alapján nem tartok megalapozottnak –, akkor mindenképpen meg kellett volna jeleníteni az alapos elbírálást, hiszen „minden intézmény létesítésénél az anyagi igazságnak kell szem előtt lebegni még akkor is, ha ennek érdekében a per végbefejezése többé-kevésbé elodáztatná.”¹³¹²

Másodsorban a normaszövegben *nem tűnik ki az osztott tárgyalási szerkezet megléte*, a kódex „az egy tárgyaláson” fordulatot használja. Bár az Alaptörvény alapján a jogszabályokról azt kell feltételezni, hogy azok a *józan észnek* megfelelő célt szolgálnak (Alaptörvény 28. cikk), mégis a pontos szövegezés miatt szükséges lett volna az „érdemi” szót rögzíteni a tárgyalás előtt, úgy ahogy a ZPO is kihangsúlyozza, hogy az ügyet fő tárgyaláson kell elbírálni. A józan észnek megfelelő értelmezés alapján nyilvánvaló, hogy az érdemi tárgyaláson történik az elbírálás. Ha azonban a jogi képviselő például olyan kereseti kérelmet terjeszt elő, hogy kéri a bíróságot, hogy ügyét *egy perfelvételi tárgyaláson bírálja el* és a házasságot bontsa fel, a perkoncentrációnak megfelelő a

¹³⁰⁹ *Varga in Varga*, Pp. 3. § 40. bsz.; *Gelencsér in Petrik* (2017), Pp. 3. § 20.

¹³¹⁰ *Varga in Varga*, Pp. 3. § 40. bsz.

¹³¹¹ *Herczegh*, Polgári törvénykezési rendtartás⁴, 3-5.

¹³¹² *Schreyer*, Perorvoslatok, 182.

kérelem annak ellenére, hogy egy ilyen *petitum* a jogi képviselő teljes felkészületlenségéről tesz tanúbizonyságot.

Harmadsorban az egy tárgyaláson való elbírálás szinte lehetetlen. Habár az előző pontban megemlítettem az „egy tárgyaláson” fordulatot, ehelyütt egy további szempont alapján is szemügyre kell vennünk. Az Európa Tanács ajánlása is kihangsúlyozza, hogy az eljárásnak nem több, mint két tárgyalásból kell állnia. Ezek közül az első egy előkészítő jellegű előzetes meghallgatás lehet, a második, fő tárgyaláson pedig le kell folytatni a bizonyítást és ha lehetséges, el kell dönteni a jogvitát (1. cikk 1. pont).

A Pp. rendszerében a bíró három perfelvételi mód közül szabadon választhat (Pp. 187. §): a perfelvételi tárgyalás kitűzése előtt dönthet további írásbeli perfelvételtől, kitűzheti a perfelvételi tárgyalást vagy perfelvételi tárgyalás mellőzésével lezárhatja a perfelvételt. Az első két esetben szükségképpen van legalább egy perfelvételi tárgyalás és a perfelvétel lezárását követően legalább egy érdemi tárgyalás, vagyis *legalább két tárgyalás szükséges a jogvita elbírálásához.* Az egy tárgyalás csak akkor reális lehetőség, ha nincs perfelvételi tárgyalás, amely leginkább a legegyszerűbb megítélésű ügyekben bírhat relevanciával (pl. az alperes elismeri a követelést). Mégis elmondható, hogy bár tagadhatatlan ennek a perfelvételi módnak a jelentősége és szükségessége, az esetek nagy részében sor kerül a perfelvételi tárgyalásra, ha más miatt nem, akkor a felek kérelmére [Pp. 197. § (1) bek. c) pont]. E jogalkotási anomália is kiküszöbölhető az „érdemi” szó fent említett beillesztésével.

A fentiek alapján második kérdésre tehát azt a választ kell adnom, hogy a gyors elbírálás egyoldalú megjelenítése és az „egy tárgyaláson elbíráható” fordulat miatt a normaszöveg nem megfelelő, annak módosítása vagy az alapelvi jelleg hiánya miatt az alapelvi fejezetből való törlése¹³¹³ indokolt. Azért is felesleges egyébként e szabályt rögzíteni, mert az a konkrét eljárásjogi intézményeken, szabályokon keresztül megjelenik a törvényben (pl. tárgyalás szerkezete, bírói attitűd),¹³¹⁴ amely a Preambulummal és a miniszteri indokolással együtt értelmezve megfelelően megjeleníti a jogalkalmazók felé megjelenített jogalkotói elvárásokat.

¹³¹³ Ld. ehhez hasonlóan *Varga in Varga*, Pp. 3. § 43. bsz.

¹³¹⁴ *Molnár in Csáki-Hatalovics/Szabó*, 42.

2.2.3. A német megoldás értelmezése a magyar perjog tükrében

A magyar jogalkotó álláspontom szerint helytelenül értelmezte alapelveként e rendelkezést. A német perjogban ugyanis a perkoncentráció vagy eljárásgyorsítás elvének fogalma lényegében egy *összegzést* takar, mégpedig azt, hogy a dZPO a polgári perek észszerű időtartamát kívánja elérni,¹³¹⁵ amelyet a törvény számos rendelkezése szolgál. Álláspontom szerint ez azt foglalja magában, hogy amennyiben a felek és a bíróság a törvényi keretek között, annak minden lehetőségét megfelelően kiaknázzák, akkor elérhető az a *cél*,¹³¹⁶ amelyet a dZPO 272. § (1) bekezdése is megjelöl, azaz hogy a jogvita egy átfogóan előkészített főtárgyalási határnapon elbíráható legyen.

A dZPO ehelyütt először megfogalmazza az *elérendő célt*, ezt követően pedig megadja először summázva a lehetséges előkészítési módokat [272. § (2) bek.], majd pedig ezeket részletezi, azaz hogy a bíróságnak milyen lehetőségei vannak ahhoz, hogy elérje az átfogóan előkészített főtárgyalást.¹³¹⁷ A perkoncentráció elvének kimondása és az annak elérésére szolgáló rendelkezések így a *cél – eszköz viszonyban* állnak egymással.

Teljesen más úgy „alapelvnek” illetni egy jogintézményt, ha nincs kodifikált alapelvi fejezet, mint ha van ilyen. A német perjogban a klasszikus alapelvek kikristályosodott tartalommal rendelkeznek, ugyanakkor a szakirodalom és a joggyakorlat rendelkezik mozgástérrel a vonatkozásban, hogy az időközben új jogintézmények közül valamelyiket alapelveként ismerje el, még akkor is, ha ebben nincs egyetértés a jogtudósok között.

A magyar perjogban viszont az alapelvek kodifikáltak és normatív tartalommal rendelkeznek, amely a perkoncentráció esetén nem figyelhető meg. Ha ugyanis e jogintézmény szenved a magyar jogban „sérelmet”, akkor rögtön felmerül a kérdés, hogy ki okozta azt: a felek vagy a bíróság. Erre ugyanakkor már az eljárástámogatási kötelezettség és a bíróság közrehatási tevékenysége adja meg a választ, hiszen végső soron ezek megsértéséről van szó. A perkoncentrációnak tehát az – eleve szubszidiárius szerepet betöltő – alapelvek katalógusában is *mögöttesen érvényesülő* szerepe van, gyakorlatilag bármiféle értékelhető tartalom nélkül.

¹³¹⁵ Kern in Stein/Jonas²³, ZPO vor § 128 Rn 223.

¹³¹⁶ Willmann is kiemelte, hogy a perkoncentrációt egy *célt* hordoz magában, mégpedig az eljárás egy időbeli sürgetését. Willmann, Konzentrationsmaxime, 26. Ld. ezzel egyezően Prütting in PG¹³, ZPO § Einl. Rn 34.

¹³¹⁷ Geisler in PG¹³, ZPO § 272 Rn. 1.

2.3. Az eljárástámogatási kötelezettség értékelése

2.3.1. A tárgyalási elv és az eljárástámogatási kötelezettség viszonya

Király úgy fogalmazott, hogy „[a]z eljárástámogatás [...] az új Pp.-ben azt jelenti, hogy ha a fél a jogvitát a bíróság elé viszi, akkor annak előrevitele érdekében eljárási kötelezettségei keletkeznek, ha ezeknek nem tesz eleget, annak *eljárási következményei* (preklúzió, bizonyítatlanság stb.) a feleket terheli.”¹³¹⁸ Ebből is látszik az a – szerintem helytelen – irányzat, amely a peranyagszolgáltatást kötelezettségként értelmezi.¹³¹⁹

A perjogi szakirodalom hagyományosan különbséget tesz a perbeli cselekményekkel kapcsolatos terhek és kötelezettségek között.¹³²⁰ Az előbbieket képezik a túlnyomó többséget, és azt jelentik, hogy a felek azért teljesítik őket, hogy bizonyos *perbeli hátrányokat elkerüljenek* (pl. állítási teher, bizonyítási teher).¹³²¹ Utóbbiak pedig valóban jogi kötelezettségek, amelyek mind a bírósággal, mind az ellenérdekű féllel szemben fennállnak.¹³²² Ezek nemteljesítése szankciót von maga után (pl. idézés esetén a meg nem jelenéshez kapcsolódó szankciók).

Tagadhatatlan, hogy a jogalkotó az alapelvi fejezetben számos kötelezettséget megfogalmazott, így az eljárástámogatási és az igazmondási kötelezettséget, valamint a jóhiszemű pervitel elvét, ami ugyancsak kötelezettségként funkcionál. Ezek megsértése szankcióval jár, amit a jogalkotó a legtöbb esetben már *magában az alapelvi fejezetben kifejezésre is juttat* [ld. Pp. 4. § (4) bek. és 5. § (2) bek.].

A tárgyalási elv vonatkozásában azonban ilyen szankcióra nem lehetünk figyelmesek, és azt, hogy a peranyagszolgáltatás legfeljebb teherként értelmezhető, kellőképpen alátámasztja, hogy maga a törvény is úgy fogalmaz, hogy „[a] perben jelentős tények állítása, és az alátámasztásukra szolgáló bizonyítékok rendelkezésre bocsátása – törvény eltérő rendelkezése hiányában – a feleket terheli.” Ezzel szemben, ha valóban kötelezettség lenne, akkor úgy fogalmazna, hogy a *felek köteleessége*.

A miniszteri indokolás és az arra épülő kommentárirodalom önellentmondásossága ugyancsak igazolja a fentebb megfogalmazottakat, hiszen bár egyrészt kötelezettségnek nevezi a peranyagszolgáltatást, az igazmondási kötelezettség vonatkozásában mégis úgy

¹³¹⁸ *Király*, Hatékonysági elemzés, 153–154.

¹³¹⁹ A miniszteri indokolás gyakorlatilag összemosza az eljárástámogatási kötelezettséget a tárgyalási elvvel. T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 4. §-hoz.

¹³²⁰ *Uzelac*, HJLS 2017, 12.

¹³²¹ *Rauscher* in *MüKoZPO*⁶, ZPO Einl. Rn 34.

¹³²² *Rauscher* in *MüKoZPO*⁶, ZPO Einl. Rn 35.

fogalmaz, hogy „[a] Javaslat által előírt igazmondási kötelezettség alapján a felek a valóság feltárására csak annyiban kötelezhetők, amennyiben nyilatkozatot *kívánnak tenni*”,¹³²³ azaz a fél – egyébként a rendelkezési elvből fakadó – joga eldönteni, hogy nyilatkozatot tesz-e, ami kétséget kizáró cáfolata annak, hogy a peranyagszolgáltatás a felek oldalán perbeli kötelezettségként jelentkezne. Az ezzel ellentétes értelmezés nemcsak a tárgyalási elv dogmatikai alapjainak mond ellent, hanem a felek rendelkezési jogát is – azon belül is a per tárgyi kereteinek szabad meghatározását – sérti, valamint e megközelítés teljes egészében *rendszeridegen a polgári pertől*. Ahogy *Brehm* is megfogalmazta:

„[a] ZPO tartózkodik a felek közötti eljárásjogi jogviszonyban az eljárási jogok és kötelezettségek meghatározásától. A polgári eljárásjog általában megelégszik azzal, hogy *eljárási terhet ró* a félre, és e fél mérlegelésére bizza, hogy kívánja-e viselni ezt a terhet, vagy hajlandó-e elfogadni nemcselekvésből eredő hátrányokat.”¹³²⁴

A feleknek eljárási kötelezettségei akkor keletkezhetnek, ha valamely eljárási cselekmény a *bíróság* – mint a polgári perbeli közjogi jogviszony szükségképpen résztvevője – *felé kell teljesíteniük*. Így például a 4. § (1) bekezdésben is a bírósági eljárás mihamarabbi befejezésének elősegítése ölt testet, valamint a 4. § (3) bekezdés azt jelenti, hogy a félnek valótlan állításaival nem szabad hátráltatnia a bírósági eljárást. Az, hogy a fél előterjeszti-e a peranyagot vagy sem, az a bírósági eljárás befejezhetősége szempontjából *teljesen irreleváns*, mivel a tényállás feltárhatatlansága nem akadályozza az érdemi elbírálást.¹³²⁵ A peranyagszolgáltatás vonatkozásában pont a bíróságnak áll fenn kötelezettsége a tekintetben, hogy – a kétoldalú meghallgatás elve alapján – adjon lehetőséget a feleknek a nyilatkozattételre.

Összegezve: A felek szabadon döntenek arról, hogy a perben igényt támasztanak-e és hogy ezen igényüket milyen perbeli előadásokkal támasztják alá (rendelkezési és tárgyalási elv), amelyből az is következik, hogy *nincs előadási kötelezettség*, az csak teherként jelenik meg.¹³²⁶ Bár azt kívánta a jogalkotó megjeleníteni a 4. §-ban, hogy a tárgyalási elv az eljárástámogatási kötelezettségnek van alárendelve, dogmatikailag ez a

¹³²³ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 4. §-hoz és ezzel egyezően *Wopera* in *Wopera* (2019), 46. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

¹³²⁴ *Brehm* in *Stein/Jonas*²³, ZPO vor § 1 Rn 209.

¹³²⁵ *Varga* in *Varga*, Pp. Preambulum 12. bsz.

¹³²⁶ *Thole* in *Stein/Jonas*²³, ZPO § 282 Rn 5.

megközelítés helytelen. Az eljárástámogatási kötelezettség ugyanis ezzel ellentétben csak a tárgyalási elv háttérében, annak keretében értelmezhető.¹³²⁷

2.3.2. A jogalkotó jogösszehasonlításának értékelése

A miniszteri indokolás és az arra épülő kommentárirodalom eljárástámogatási kötelezettségre vonatkozó jogösszehasonlító megállapításai álláspontom szerint nem megalapozottak. Ez egyrészt fakad a *Prozessförderungspflicht* nem túl szerencsés fordításából, másrészt pedig a két kódex eltérő felfogásából. Az öZPO-ban és a dZPO-ban teljesen eltérő szellemiségű a szabályozás és az ahhoz kapcsolódó kizárási szabály. Az öZPO-ban a felek perceseikményeivel kapcsolatos követelményeken belül (öZPO 178. §) az egyes szabályok mellérendeltek, vagyis ha a fél előadást tesz, akkor az legyen teljeskörű, feleljen meg a valóságnak és megfelelő időben történjen. A magyar kódexben elsődleges az, hogy a fél *köteles hozzájárulni* az eljárás gyors lefolytatásához azzal, hogy szolgáltatja a peranyagot, amely a valóságnak megfelel.

Az osztrák szakirodalom bár elismeri a peranyag összegyűjtése és a *Prozessförderungspflicht* közötti kapcsolatot,¹³²⁸ utóbbit mégis külön tárgyalja.¹³²⁹ Az, hogy van összefüggés két jogintézmény között, nem feltétlen indokolja az együttes szabályozást (ld. pl. rendelkezési és tárgyalási elv). A jogalkotó jogösszehasonlító következtetései ebből következően megalapozatlanok. Tekintettel arra, hogy a kodifikáció Konceptiót követő folyamatából nem sok jogalkotói anyag áll rendelkezésünkre, nem tudhatjuk, hogy a jogalkotó milyen szakirodalomra és joggyakorlatra alapozta a megállapításait.

A Pp. a perfelvételt lezáró végzéssel és a pénzbírsággal objektív alapokra helyezte az eljárástámogatási kötelezettség megsértésének szankcionálását, hiszen végső soron olyan preklúziót kapcsolt hozzá, amely a fél szubjektumát teljes mértékben figyelmen kívül hagyja. E megoldást a magyar perjogi hagyományok és a mértékadó európai minták sem indokolják, és ez szintén sejtetni engedi a jogalkotó jogösszehasonlításának felületességét. Mind az osztrák, mind a német perrendtartás az általános szankción (bírói mérlegelésen alapuló preklúzió) keresztül a felek vétkességét is figyelembe véve teszi meg a *Prozessförderungspflicht* kötelezettség megsértésének értékelését. Mind a német, mind

¹³²⁷ Rauscher in MüKoZPO⁶, ZPO Einl. Rn 356.

¹³²⁸ Fidler, Schadenersatz, 181.

¹³²⁹ Rechberger/Simotta, Zivilprozessrecht, 255.; Buchegger/Markowetz, Grundriss des Zivilprozessrechts², 111.; Dolinar/Roth, Zivilprozessrecht¹⁶, 234.; Kodek/Mayr, Zivilprozessrecht⁴, 249.

az osztrák perrendtartásban e féli kötelezettség lényegében a szóbeli tárgyalás egységességének időbeli korlátját jelöli ki, e jogintézmény azonban jelenleg *de facto* nincs jelen a magyar perrendtartásban. Tagadhatatlan, hogy a fél a perfelvétel során annak lezárásáig elvileg szabadon, az ellenfél hozzájárulása nélkül változtathatja meg perfelvételi nyilatkozatát [Pp. 183. § (4) bek.], mégis ha korábbi perfelvételi tárgyaláson vagy perfelvételi iratban lett volna lehetőség erre, akkor az már szankcióval jár [Pp. 183. § (5) bek.].

Sem az alapelvekre vonatkozó miniszteri indokolásból, sem az arra épülő kommentárirodalomból¹³³⁰ nem derül ki, hogy bár a mértékadó jogrendszerek szubjektív alapra helyezték a jogintézményt (az ahhoz társuló preklúzió miatt), a szabályt recipiáló magyar perrendtartás miért helyezkedett mégis objektív alapokra az eljárástámogatási kötelezettséget illetően. Azzal, hogy a jogalkotó objektívizálta az eljárástámogatási kötelezettséget, *Leipold* azon álláspontja, miszerint az eventualitást csak a szankció különbözteti meg a *Prozessförderungspflicht*től, már nem jelent a magyar perjogban disztinkciót a kettő között. *A perkoncentráció, az eljárástámogatási kötelezettség és az eventualitás jelentéstartalma ugyanaz lett.* Nem véletlen, hogy az schZPO nem ismeri a *Prozessförderungspflicht*,¹³³¹ amelynek rendes pere ugyanúgy az eventualításra épül, mint a magyar.

2.3.3. Az eljárástámogatási kötelezettség mint alapelvi szabály értékelése

Mivel a perkoncentráció megjelenik a törvényben alapelvként, akkor a felek cselekményeinek megfelelő időben való előterjesztésének kötelezettségéről is rendelkezni kell, mégpedig a perkoncentrációnak a többi alapelvhez viszonyított szubszidiárius jellege miatt. Ha ugyanakkor abból indulunk ki, hogy a perkoncentráció nem rendelkezik alapelvi jelleggel – amely miatt indokolt a törlése az alapelvi fejezetből –, akkor ugyanez mondható el az eljárástámogatási kötelezettségről is. A tárgyalási elv a felek perbeli felelősségét kellőképpen megjeleníti, annak a felekbe való sulykolása ugyancsak nem a jogalkotó feladata. A jogalkotó felületes jogösszehasonlítása azt eredményezte, hogy egy, a külföldi perrendtartásokat összevetve azonos céllal létrehozott jogintézmény teljesen más tartalommal lett része a magyar perjognak. Erre elsődlegesen nem a jogszabálysöveg

¹³³⁰ *Wopera in Wopera* (2019), Pp. 4. § 43–44.

¹³³¹ *Moret, Aktenschluss*, 52.

tartalma a bizonyíték, hanem az egész törvény *szellemisége*, különösen a jogkövetkezmények jellege és szerepe.

2.3. Szükség van-e egyáltalán az alapelvi fejezetre?

A kodifikáció során vita övezte azt a kérdést, hogy szükség van-e egyáltalán alapelvi fejezetre avagy sem. Az is vitatott volt, hogy ha szükséges egy ilyen fejezet, akkor mely alapelveket kodifikálják. *Varga* szerint az általánostól a különösre haladó jogszabályszerkesztési technikát mindenképpen meg kellett tartani, ugyanakkor az alapelvi fejezet szükségessége kérdéses, arra nemzetközi jogösszehasonlítás alapján sem lehet egyértelmű választ adni.¹³³² Ehelyütt ismét a magyar perjogi hagyományokat kell figyelembe venni. A kodifikált magyar perjog történetében 1952-ig nem találunk külön alapelvi fejezetet, amelynek az volt az elsődleges oka, hogy a német és osztrák perrendtartások sem tartalmaztak. *Novák* szerint ez azzal volt magyarázható, hogy akkoriban Európában főleg monarchikus államberendezkedések voltak ismereteseek, és ez a jelleg „mind az állami, mind a társadalmi szervezkedést és rendeződést felülről jövő, egy kézben tartott akarattal kezelte.”¹³³³ Ebből pedig azt a következtetést vonta le, hogy alapelvekre nem volt szükség és ha mégis, akkor a monarchia azt előre megszabta.¹³³⁴ E megközelítés ugyanakkor nem ad választ arra a kérdésre, hogy miért nincs a német és osztrák perrendtartásoknak ma sem alapelvi fejezete, hiszen ezen államok sem monarchikusak, így az államforma és az alapelvi fejezet kérdése között nem látok kapcsolatot.

A magam részéről történetileg inkább azzal magyarázom az alapelvi fejezet hiányát, hogy a perjogi kodifikációk kezdetén (pl. a német területeken legtágabb értelemben a 18. század végén) még nem volt kialakult joggyakorlat és perjogtudomány, az az egyes kódexek – és így különösen a CPO – elfogadásával jött létre. A tapogatózó joggyakorlat számára pedig különösen hasznos volt, hogy a jogalkotó e kérdést rugalmasan kezelte és az egyes jogintézmények kereteinek (amelyek tagadhatatlanul léteztek korábban is, például a rendelkezési elv vagy a tárgyalási elv sem a perjogi kodifikációk eredménye) meghatározását a bíróságokra és a jogtudományra hagyta. A perjogtudomány pedig kialakította, és nagyjából száz évvel ezelőtt le is zárta azt a vitát, hogy melyek a polgári perjog keretét szolgáló alapvető jogintézmények és hogy azoknak mi a tartalmuk. Ebből kifolyólag nem értek egyet *Gáspárdy* azon álláspontjával, hogy az alapelvek azért nem

¹³³² *Varga* in *Németh/Varga*, 42.

¹³³³ *Novák* in *Kengyel*, 160.

¹³³⁴ *Novák* in *Kengyel*, 160.

rendelkeznek normatív tartalommal, mert változásra hajlamosak, így pedig csak a jogértelmezésben betöltött szerepük lenne a domináns.¹³³⁵

Nem véletlen, hogy az 1952. évi, szocialista perrendtartás már tartalmazott alapelvi fejezetet, hiszen már a törvény indokolása is kiemelte, hogy az alapelvek „az eljárás egész menetének irányt mutatnak.”¹³³⁶ Az alapelvi fejezet pedig álláspontom szerint annak a legfőbb eszköze, hogy a jogalkotó a joggyakorlat és a perjogtudomány mozgásterét az egész kódexet átható elvek vonatkozásában leszűkítse és megadhassa azt az értelmezést, amelyet saját maga a mindennapi jogalkalmazásban látni kíván.¹³³⁷ E szemlélet a hatályos Pp. alapelvi fejezetére messzemenőleg jellemző, különösen, ha ehhez hozzávesszük, hogy az Alaptörvény 28. cikke a miniszteri indokolást is megjelöli a jogértelmezés zsinórmértékéül. A jogalkotó ebben pedig teljesen egyértelműen kijelölte azt az irányt, amely felé a joggyakorlatnak álláspontja szerint el kell mozdulnia az új jogintézmények értelmezését illetően. Ehhez pedig a jogalkotó még akkor is ragaszkodik, ha azok dogmatikailag egyébként helytelen megoldások.

A magyar perjogi hagyományokat figyelembe véve az alapelvi fejezetet nem tartom szükségesnek. Az alapelvi fejezet ténye a magyar perjogban egy *szocialista örökség*, amelytől a jogalkotó – akár a jogalkalmazást ezzel való irányítási szándékától vezérelve, akár pedig kényelmi okokból – a legújabbkori perjogi kodifikáció során sem kívánt szabadulni. A szocialista örökség alátámasztására elegendő a jóhiszemű pervitel elvét példaként felhozni, amely a szocialista anyagi igazság biztosításának legfőbb alapelveként kapott helyet az előző Pp.-ben, és amely jellegzetesen szocialista jogi felfogáson nyugodott.¹³³⁸

Álláspontom szerint egyértelműen látható a rendszerváltozás óta az a tendencia, hogy a jogalkotó egyre kevésbé igényli az autonóm módon gondolkozó jogalkalmazást (ld. pl. alapelvi fejezetek, értelmező rendelkezések számának megszorodása), és bizonyosnak mondható – és ezzel nem kívánok általánosítani –, hogy vannak olyan jogalkalmazók is, akik nem feltétlen igénylik az autonóm gondolkodást. Az, hogy a jogtudomány ennyire megosztott az alapelvi fejezettel kapcsolatban, már megkérdőjelezi

¹³³⁵ Gáspárdy in Petrik (1994), Pp. 1. § 14.

¹³³⁶ OGYI 1949 II. k. 56. ir. 70.

¹³³⁷ Névai a szocialista perjog vonatkozásában bár, de úgy fogalmazott, hogy „az alapelvek biztosítják bíróságaink nevelő feladata betöltésének lehetőségét is.” Névai in *Magyar polgári perjog*, 12.

¹³³⁸ Névai, JK 1962, 519.

annak létjogosultságát, hiszen ha a szakma „a jogrendszer vezető jogforrásának”¹³³⁹ alapelvei vonatkozásában sem tud konszenzusra jutni, akkor az az egész kódexet problematikussá teszi. Ebben az esetben ugyanis a jogtudósok és a jogalkalmazók egy része nem tudja az adott jogszabályt magáénak érezni, ha már annak alapvető rendelkezéseivel sem ért egyet.

3. A perfelvételi szakra vonatkozó megállapítások

3.1. Az írásbeli perfelvétel de lege ferenda

Álláspontom szerint a perfelvételi nyilatkozatok írásbeli előterjeszthetősége a perfelvételi szakban túlságosan formalisztikus, a szabályozást sokkal egyszerűbben is meg lehetne valósítani. Az alábbiakban két lehetőséget is felvázolok, mindenekelőtt azonban azok közös pontjaira térek ki.

3.1.1. Az írásbeli perfelvétel egyszerűsítésének sarokpontjai

Szükséges az írásbeli perfelvétel alapvető reformja. Ennek gerincét két javaslat képezi: *a)* a perfelvételi irat mint gyűjtőfogalom kivezetése az értelmező rendelkezések közül, és *b)* a Pp. 203. §-ának hatályon kívül helyezése. Az írásbeli perfelvétel formalizmusának egyik alapvető oka az egyes beadványok – ide nem értve az egyes eljárési szakaszokat megindító féli kérelmeket (ld. keresetlevél, fellebbezés és felülvizsgálati kérelem) – külön kategóriába való „beskatulyázása” és speciális szabályokkal való ellátása. Ez álláspontom szerint rendkívül elnehezíti a perfelvétel szabályanyagát annak ellenére, hogy a főtárgyalási modell előkészítő részében a lehető legnagyobb rugalmasságra kell törekedni.

Érdekes megoldás a jogalkotó részéről, hogy bár az alapelvek vonatkozásában törekedett a tömör megfogalmazásra, a részletszabályok tekintetében a Pp. rendkívül „bőbeszédű”, igyekszik a perfelvétel során a 183. § (4) bekezdésben foglalt féli szabadságot minden oldalról korlátozni. Ezt ugyanakkor nem tartom helyes tendenciának tekintettel arra a korábban elmondottakra, hogy a jogalkotó túlhajszolja a gyorsaságot és túlhangsúlyozza annak szerepét. Ezzel ellentétben polgári per legfontosabb rendeltetése a magánjogi jogrend helyreállítása, amelyet a bíróság a felek közötti jogvita rendezésével valósít meg.¹³⁴⁰ Ebből következően a polgári perrendtartásnak szellemiségében le kell

¹³³⁹ A miniszteri indokolás szóhasználata. T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Általános indokolás.

¹³⁴⁰ *Varga n Menyhárd/Varga*, 144–145.; *Varga in Varga*, Pp. Preambulum 15. bsz.

követnie a magánjog természetéből fakadó rugalmasságát úgy, hogy a magánjoggal ellentétben ezt egy kógens jogszabályban kell megtennie.

A 203. § (1)-(2) bekezdés szerinti jogkövetkezmény-rendszer lényegében *jogszabályszöveg-duplikálás*, ennek feleslegessége abból is következik, hogy a törvény más rendelkezései megfelelően kezelik azokat a perjogi helyzeteket, amelyeket a jogalkotó ezen, formalizmusokat megtestesítő tényállásokkal rendezni kíván:

a) Az (1) bekezdés esetén a késedelmet a mulasztás általános szabályai [Pp. 149. § (1) bek.] megfelelően szabályozzák, így a jogszabályhelynek mindösszesen akkor van jelentősége, ha a fél saját elhatározásából terjeszt elő írásban perfelvételi nyilatkozatot. Ha a jogalkotó elejét kívánja venni a tényállítások különböző periratokban való parttalan halmozásának, akkor azt egyszerűbb szabályozással, ugyanazon eredményt elérve is megtehetette volna (ld. alább).

b) A (2) bekezdés [és ugyanígy a Pp. 190. § (2) bek.] vonatkozásában pedig a joggyakorlatból egyértelműen az a következtetés vonható le, hogy a törvény más – az ezt megelőző perjogi rezsím által is ismert – rendelkezései megfelelő segítséget nyújtanak a bíróságnak arra az eshetőségre, amennyiben a fél hiányos nyilatkozatát nem egészíti ki [az a) pont vonatkozásában ld. Pp. 266. § (1) bek.; a b) pont vonatkozásában pedig ld. Pp. 276. § (5) bek., jogállítást tekintetében pedig ld. Pp. 342. § (1) bek.].

Úgy gondolom, hogy a jogalkotó „túl sokat” kívánt elérni, hiszen egyrészt az írásbeliséggel és az eventualitással meg akarta akadályozni, hogy a felek elhúzzák a pert és hogy a perfelvétel során is a koncentrált peranyagszolgáltatásra törekedjenek, másrészt viszont a szóbeliség alkalmazásával garantálni kívánta, hogy a bíró csak az írásban előadottakra tekintettel ne zárhassa le a perfelvételt. A perfelvétel lezárásáig a perfelvételi nyilatkozatok előterjesztése előtt érdemi akadály nincs, legfeljebb formalisztikus szabályok (pl. pénzbírság vagy a keresetváltogatás bizonyos formához való kötése), sőt a bíróság a perfelvételt le sem zárhatja a felek hozzájárulása nélkül.¹³⁴¹ Az egységesség ugyanakkor az eventualitással dogmatikailag *összeegyeztethetetlen*. A jogalkotó úgy próbálta ezt az összeegyeztethetlenséget áthidalni, hogy túlságosan is elrelativizálta az eventualitást, arra a perfelvétel során egyáltalán nem lenne szükség.

Egy problémára szükséges még kitérnem az írásbeliség kapcsán. *Plósz* két felfogást különböztetett meg a periratok vonatkozásában: az előkészítő és a kötelező erejű periratok

¹³⁴¹ Ez úgy nyilvánul meg, hogy a bíróság a perfelvétel lezárása előtt nyilatkoztatja a feleket, hogy kívánnak-e további perfelvételi nyilatkozatot tenni, és ha erre nemleges válasz érkezik a részükről, akkor lehetséges a perfelvétel lezárása.

alkalmazását.¹³⁴² A kettő természetesen kizárja egymást, a perrend vagy az egyikhez, vagy a másikhoz nyúl. A Pp.-ben azt találom problematikusnak, hogy *vegyíti a kettőt*. A perfelvételi iratok annyiban előkészítő jellegűek, hogy nem zárják ki a perfelvételi tárgyaláson további perfelvételi nyilatkozatok megtételét. Szankciótani szempontból viszont a Pp. *kötelezőként kezeli őket*, hiszen azok előterjesztésének elmulasztásához [Pp. 203. § (1) bek.], hiányos tartalmához [Pp. 203. § (2) bek.], sőt későbbi megváltoztatásukhoz [ha arra korábban lehetőség lett volna – Pp. 183. § (5) bek.] is súlyos szankciót fűz, holott a törvény *gyakorlatilag kimondja a szabad perbeli cselekvés – pontosabban a szabad perfelvételi cselekvés – elvét* [Pp. 183. § (4) bek.].

Összességében úgy látom, hogy a Pp. az írásbeliséget mint egészet dogmatikailag rendkívül következtelenül és helytelenül alkalmazza a perfelvétel során. A jogalkotó nem válaszolta meg a kodifikáció során a legelső kérdést: szóbeli vagy írásbeli legyen a per? A jogalkotó ugyanis bár megerősítette az írásbeliséget, a szóbeliség garanciális biztosítása folytán mégis úgy tűnik, mintha „rettegett volna”¹³⁴³ attól, hogy valóban írásbeli lesz az eljárás.

A következőkben felvázolt két megoldási lehetőségben közös, hogy fenn kell tartani a kötelező perfelvételi tárgyalást a jogvita személyi, tárgyi és jogi kereteinek meghatározása érdekében, ugyanakkor az írásbeliségnek visszaadják azt az informális, pusztán előkészítő szerepet, amely a magyar perjogot az előző egy évszázadban jellemezte. Tagadhatatlan, hogy az írásbeliséget keretek közé kell szorítani, amely keret végső soron a periratok meghatározott száma lesz, de ennek felekre való kényszerítése már – *Damrau* korábban idézett szavait ismételve – az *eventualitás irányába mutat*.¹³⁴⁴

3.1.2. Az egyes megoldási lehetőségek

1. lehetőség – beadható periratok számának korlátozása. Lehetséges megoldás az írásbeli előkészítés esetén a felek periratai számának korlátozása. Erre külföldi példa az schZPO írásbeli előkészítése, ahol a második iratváltást követően további írásbeli előkészítésre nem kerül sor. A második iratváltás során korlátozás mentes előterjesztési szabadság érvényesül, hiszen a törvény a rendes eljárásban a két nyilatkozattételt a biztosítja a felek

¹³⁴² *Plósz*, Reform, 105.

¹³⁴³ *Oberschall* az 1911. évi Pp. vonatkozásában használta ezt a szót, hiszen a törvény csak a szóbeli előterjesztést tekintette joghatályosnak. *Oberschall*, ÜL 1896/52., 4.

¹³⁴⁴ *Damrau*, Prozeßmaximen, 29.

számára. További iratváltás a svájci perjogban nem lehetséges.¹³⁴⁵ Magyar megoldást tekintve a Szakértői Javaslát a beadható periratok számát korlátozza. Az írásbeli előkészítés egyébként koncepcióját tekintve hasonló a dZPO-hoz, azaz „nem kívánja részletező szabályokkal megkötni a bíró kezét az írásbeli előkészítés kapcsán. Ahogy az írásbeli előkészítés szükségességét, úgy annak célszerű módját, menetét és határidejét is az eljáró bíró tudja megítélni.”¹³⁴⁶ Amennyiben a bíróság úgy dönt, hogy írásbeli előkészítésre van szükség, akkor arra kell figyelnie, hogy a feleknek azonos számú, de fejenként nem több mint két irat előterjesztésére legyen lehetősége [Szakértői Javaslát 165. § (1) bek.].

2. lehetőség – *benyújtási határidő korlátozása a periratok számának korlátozása nélkül.* Elképzelhetőnek tartok egy olyan megoldást is, amelyben a periratok előterjesztését időbeli keretek közé szorítja. Erre álláspontom szerint megfelelő szabályozás lenne, ha a törvény például kimondaná, hogy amennyiben további írásbeli előkészítésre kerül sor, akkor a felek csak a kitűzött perfelvételi tárgyalás időközének *első felében* terjeszthetik elő perirataikat. Így a feleknek a perfelvételi tárgyalás előkészítésére ugyanannyi idejük lenne, mint a bíróságnak. Ez az időbeli korlát természetesen nem jelentene abszolút akadályt a felek előtt, a perfelvételi tárgyalás az eddigi szabályozáshoz hasonlóan szabad terepe lenne a további perfelvételi nyilatkozatok megtételére. Az 1911. évi Pp. az írásbeli előkészítést az alperes oldaláról ilyen módon szabályozta, amikor kimondta, hogy a perfelvétel és az érdemleges tárgyalás közötti tárgyalási időköz első felében az alperes ügyvédje a felperesi ügyvédnek előkészítő iratot volt köteles kézbesíteni, amelyben a vele közölt kereseti tényállításokra és bizonyítékokra nyilatkozott és saját tényállításait és bizonyítékait, valamint esetleges új kérelmeit közli (1911. évi Pp. 195. § 1. bek.).

3.2. A pénzbírságról *de lege ferenda*

3.2.1. Pénzbírság az alapelvi fejezetben

Önmagában már azt is beszédesnek tartom, hogy a jogalkotó az alapelvi fejezetben két objektív pénzbírságot helyezett el, és mindkettő esetén két különböző jogkövetkezménnyel sújtja ugyanazt a cselekményt (tehát a jogalkotó lényegében *kétszer értékelt*). Az igazmondási kötelezettség megsértésének pénzbírsággal való szankcionálását [Pp. 4. § (4) bek.] egyébként elfogadhatónak tartom a magyar perjogi hagyományokból kiindulva,

¹³⁴⁵ *Moret*, Aktenschluss, 73.

¹³⁴⁶ Szakértői Javaslát, 322.

hiszen mióta a magyar perjog ismeri a felek ezirányú kötelezettségét, azt mindig is objektív jellegű pénzbírsággal szankcionálta mint a rosszhiszemű pervitel egyik megnyilvánulási formáját.¹³⁴⁷ A bekezdésben az egyéb jogkövetkezmény fordulatot nem tartom szükségesnek a kétszeres értékelés elkerülése érdekében. Természetesen az is követhető út lehet a jogalkotó számára, hogy csak az „egyéb jogkövetkezményt” tartja fenn, amely összhangban lenne a német és osztrák szabályozással, ahol az igazmondási kötelezettség megsértéséhez közvetlen törvényi jogkövetkezmény nem társul.¹³⁴⁸

A jóhiszemű pervitel megsértésének szankcionálása vonatkozásában pont ellentétes javaslat megfogalmazása vált szükségessé. A pénzbírságot szükséges elhagyni, az egyéb jogkövetkezményt fenntartani. Utóbbi vonatkozásában szükséges kiemelni, hogy az jelenleg is vagyoni jellegű jogkövetkezmény (ld. költségspecializáció elve oktan perlekedés esetén), ezért a kétszeres vagyoni jogkövetkezmény nem indokolt.

3.2.2. Pénzbírság a perfelvételi szakban

Álláspontom szerint a pénzbírság a perelhúzást nem képes megakadályozni. Ennek egyfelől objektív oka, hogy a szabályozás a perfelvétel során nem szab gátat a perelhúzó magatartásnak, a pénzbírság csak utólagosan szankcionálja azt. Másfelől azért, mert aki a pert valóban el kívánja húzni, azt a vagyoni szankció nem fogja eltántorítani. Harmadrészt pedig azért sem képes megakadályozni a perelhúzást, mert a pénzbírságot kiszabó végzés önállóan fellebbezhető, amely önmagában időhúzó tényezőt hordoz magában. Mindenképpen olyan jogkövetkezményt kell alkalmazni, amely önállóan nem támadható. Álláspontom szerint itt is két szabályozási lehetőség áll a jogalkotó előtt. Jelenleg nincs tekintettel a szabályozás például arra, hogy a késedelmes nyilatkozat figyelembevétele késlelteti-e az eljárás mihamarabbi befejezését. Ha az utólagos előadás nem okoz semmilyen érdemi kihatást az eljárás időbeli kereteire (pl. nem kell halasztani), akkor álláspontom szerint nincs miért szankciót alkalmazni. A Pp. a felek szubjektumát sem veszi figyelembe, azaz hogy vétkes volt-e a késedelmességben. E hibákat mindenképpen orvosolni kell.

1. lehetőség – vagyoni szankciók fenntartása, megerősített feltételrendszerrel, de az előadás bíróság általi figyelembevételi kötelezettségével. A Pp. a késedelmén kívül más feltételt nem szab a pénzbírság előtt, azaz, ha a bíróság megállapítja a korábbi előterjesztés

¹³⁴⁷ Magyary, Magyar polgári perjog², 229.

¹³⁴⁸ Varga in Varga, Pp. 4. § 53. bsz. 120. lj.

lehetőségét, kötelező azt kiszabni. Amennyiben a jogalkotó elsődlegesen továbbra is vagyoni jogi eszközökkel kíván operálni, akkor annak feltételeznie kell, hogy a perfelvételi tárgyalást el kell halasztani a figyelembevétel esetén és hogy a felet a késedelmességben valamilyen szintű vétkesség terheli – annak is egy alacsonyabb foka (pl. hanyagság), hiszen ez egy olyan eset lenne, amikor a bíróságnak a perfelvételi nyilatkozatot kötelezően figyelembe kell vennie („be kell engednie” az eljárásba). A jogkövetkezmény pedig a költségspecializáció elvének alkalmazása lenne, azaz a halasztással okozott költséget (ld. 1911. évi Pp. 221. § 2. mondat szerinti hanyagság) az okozó fél viseli pernyertességtől függetlenül.

2. lehetőség – bírói preklúzió alkalmazása, megerősített feltételrendszerrel a pénzbírság kivezetése mellett. Az előzőekben felvázoltak a Pp.-nek továbbra is azon megoldására épültek, hogy a törvény ugyan szankcionálja a késedelmes előterjesztést, de akadályt nem gördít az előterjesztés elé. Lehetséges megoldás ugyanakkor a bírói preklúzió alkalmazása is [ld. dZPO 296. § (1)-(2) bek.; 1911. évi Pp. 222. § 1. mondat; 1952. évi Pp. 141. § (6) bek.]. Mivel ezekről korábban részletesen volt szó, így ismételt bővebb taglalásuktól eltekintek. Ehelyütt csak annyit, hogy nem szükséges a fél vétkességi fokát törvényi szinten kikötni (pl. durva gondatlanság vagy szándékosság). Elegendő lenne annyit kimondani, hogy ha a késedelmesen előadottak a perfelvételi tárgyalás elhalasztását tennék szükségessé, a bíróság az ilyen perfelvételi nyilatkozatokat figyelmen kívül hagyhatja. Természetesen a vétlenség kizárná a jogkövetkezmény alkalmazását (a kétoldalú meghallgatás elvéből fakadóan), egyébként pedig a bíróság belátására lenne bízva, hogy mi az a vétkességi fok, amikor úgy dönt, hogy az adott perfelvételi nyilatkozatokat kirekeszti a peranyagból.

4. A tisztességes eljáráshoz való jog és az eventualitás

4.1. A jogorvoslathoz való jog [Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bek.]

Az Alaptörvény a jogorvoslathoz való jog keretében a *tényleges* jogorvoslát lehetővé tevő, *hatékony* jogorvoslatot követel meg. E követelmény kiüresedhet, ha először a jogorvoslati fórum dönt valamely releváns tény figyelembevételével, illetve első alkalommal vizsgál valamely jogi aspektust, átvéve ezzel az elsőfokú bíróság szerepét.¹³⁴⁹

¹³⁴⁹ Varga in Jakab², Alk. 57. § 424. bsz.

Önmagában az a körülmény, hogy a felek – bizonyos körülmények között – új tényeket állíthatnak, bizonyítási eszközöket terjeszthetnek elő vagy adott esetben keresetet, ellenkérelmet változtathatnak, alkotmánykonform, mivel a jogalkotó a fellebbezési eljárásban *értékválasztási kényszerhelyzetben* van. Minden esetben ugyanis szükségképpen állást kell foglalnia abban a kérdésben, hogy az elsőfokú eljárás során létrejött peranyagot a felek változtathatják-e.¹³⁵⁰

Az anyagi pervezetés elsőfokú eljárásban eventualitást relativizáló tényező, annak lehetővé tételével a Pp. törekszik a valóságnak megfelelő tényállásfeltárás biztosítására (ld. igazságosság követelménye). E tevékenységével ugyanakkor a bíróság az eljárást gyakorlatilag meghatározott keretek közé tereli, lényegesen befolyásolva a bizonyítási eljárás tartalmát. A perfelvétel során meghatározott anyagi pervezetési keretek megváltoztatására a Pp. kétféleképpen is módot ad. Egyfelől erre lehetőség van már az elsőfokú eljárásban, az érdemi tárgyalási szakban is, hiszen a bíróság az elmulasztott vagy helytelenül végzett anyagi pervezetést *ex officio* korrigálhatja, amely végső soron akár *kereset- vagy ellenkérelem-változtatást is indukálhat* [Pp. 215. § (1) bek. b) pont].

Másfelől lehetséges az anyagi pervezetés korrekciója a fellebbezési eljárásban, hiszen a Pp. lehetővé teszi annak *felülbírálatát* [Pp. 369. § (4) bek.]. Bár a Ppn. óta a felülbírálati jogkört a fellebbezésben nem kell feltüntetni (Ppn. 76. § 10. pont), azt a félnek meg kell jelölnie, hogy *milyen okból* (pl. hibás vagy hiányos anyagi pervezetés) kéri az elsőfokú döntés megváltoztatását vagy hatályon kívül helyezését [Pp. 371. § (1) bek. b) pont].

A másodfokú bíróság által elvégzett anyagi pervezetés ugyanakkor teljesen új mederbe terelheti az eljárást – elsőfokúvá téve ezzel a másodfokú eljárást – úgy, hogy egyébként a fél érdemben adott esetben *erre nem is tud reagálni*. Fontos ugyanis rávilágítani arra, hogy bár az anyagi pervezetés másodfokon is eredményezhet kereset- vagy ellenkérelem változtatást, valamint új bizonyítási eszköz előterjesztését is lehetővé teheti [de csak akkor egyébként, ha a bíróság a Pp. 237. § (3) bekezdés szerinti anyagi pervezetési kötelezettségét mulasztja el], de *új tény állítása nem alapulhat rajta*. Így

¹³⁵⁰ A II. Ppn. megalkotása idején ismert volt olyan álláspont, amely szerint a novellának a másodfokú eljárásban megengedhető novációról – amelyet az előző novella tiltott a fellebbezés során – egyszerűen hallgatnia kellett volna, mivel az 1952. Pp. akkori felfogása szerint bár az anyagi igazság mint per cél miatt nem tilthatta az új tények és bizonyítékok előadását, de azt engedélyeznie sem kellett azokat. *Szentgyörgyi*, MJ 1957, 199. *Bacsó* szerint ugyanakkor ez semmiképpen sem lett volna helyes megoldás, hiszen ha az új tények és bizonyítékok felhozatalának kérdése vitatott volt, és arról a reform során elkészülő törvény sem rendelkezett volna, akkor az további félreértéseknek adtak volna alapot. *Bacsó*, MJ 1957, 234.

például előfordulhat, hogy a bíróság anyagi pervezetésére tekintettel a fél nem változtat jogállításon vagy kérelmén, de meglévő jogállításon vagy kérelmének keretén belül új tényt előadna, csak hogy a törvény ezt nem teszi lehetővé. Mivel a nem megfelelő anyagi pervezetés csak kivételesen, *szubszidiárius jelleggel eredményezhet hatályon kívül helyezést* [Pp. 384. § (2) bek. b) pont], az eljárás végén meghozott döntés szinte kivétel nélkül *jogerős ítélet lesz*.

Mindezekből az következik, hogy mivel a másodfokon elvégzett anyagi pervezetés kiüresítheti az elsőfokú eljárást úgy, hogy az eljárás végén hozott döntéssel szemben rendes perorvoslat már nem áll rendelkezésre, ezért az anyagi pervezetés felülbírálatának lehetővé tétele *sérti a jogorvoslathoz való jogot és ezért alaptörvény-ellenes*.

4.2. A bírósághoz fordulás joga [Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.]

A dogmatikai alapoknál utaltam arra, hogy az eventualitás természeténél fogva sem az *a)* igazságosságot, sem a *b)* véglegességet nem garantálja. Ehelyütt szükséges megválaszolni azt a kérdést, hogy a Pp. ezt megfelelően kompenzálja-e.

Ad a) Az előbbi aspektus értetődő megállapítás, hiszen már a dogmatikai alapok ismertetése során kitértem arra, hogy az eventualitás alkalmazása értékválasztás eredménye a jogalkotó részéről: a mihamarabbi eljárásbefejezés előtérbe helyezése az anyagi igazság kiderítésének rovására. Ezt kompenzáló a jogalkotó már a perfelvétel során tág lehetőséget biztosít a bíróság számára, hogy elérje a valóságnak megfelelő tényálláson alapuló döntést anyagi pervezetésén (Pp. 237. §) keresztül, még úgy is, hogy ezzel – némileg groteszk módon – lényegében azt az eventualitást teszi szükségtelemmé, amit maga hozott létre. Megállapítható tehát, hogy a jogalkotó a Pp.-ben törekszik az eventualitás anyagi igazságot veszélyeztető hatásának kiküszöbölésére.

Ad b) A véglegességet három központi perjogi jogintézmény, a bizonyítási teher, a *res iudicata* és az annak áttörésére alkalmas – ezért csak kivételesen lehetséges – perújítás objektív határidejének letelte biztosítja.¹³⁵¹ Mivel az eventualitás strikt jogintézmény, amely a későbbi előadásokat *ex lege* kizárja, ezért – a dogmatikai alapoknál ismertetett alapján – természetes táptalaját adja az új pereknek és a perújításnak.¹³⁵² Ennek kiküszöbölésére a Pp. kísérletet is tesz azáltal, hogy mind az érdemi tárgyalási szakban (Pp. 214–222. §§), mind a fellebbezési eljárásban (Pp. 373. §) kivételesen lehetőséget ad az

¹³⁵¹ Varga in Varga, Pp. Preambulum 12. bsz.

¹³⁵² Ébner in Varga, Pp. 214. § 2296. bsz.

új tények és bizonyítási eszközök előadására, valamint a kereset- és ellenkérelem-változtatására (eventualitás relativizálása és *beneficium novorum*). Az igazságosság mellett a Pp. tehát a véglegességet is valamilyen formában igyekszik elérni, amelyet ugyanakkor a 6/2022. jogegységi határozat jelentős mértékben legyengít.

Kérdés ugyanakkor, hogy e lehetőségek a fél számára ténylegesen biztosítják-e a bírósághoz fordulás jogának érvényesülését. A központi problémakör ugyanaz, mint a fellebbezés során végzett anyagi pervezetés esetében, ti. hogy az utólag elvégzett anyagi pervezetés *nem nyitja meg* valamennyi nyilatkozat vonatkozásában annak megtételének lehetőségét. Ez a probléma arra vezethető vissza, hogy a Ppn. hatálybalépése óta a tényállítás megváltoztatása, valamint az új tények előadása (a Pp. szóhasználatában: új tényállítás) ugyan már nem keresetváltoztatás, de ebből fakadóan ezek előadása nem is alapulhat az érdemi tárgyalás során elvégzett anyagi pervezetésen.

A probléma ugyanaz, mint a jogorvoslathoz való jog vonatkozásában, azaz hogy a per érdemében úgy történhet a féltől függetlenül változás, hogy arra a félnek már nincs lehetősége a Pp. objektív szabályrendszere miatt reagálnia. A leggyakrabban változó körülmények pedig a perben a legtöbb esetben *tényállításként csapódnak le*. Ebből következően nem véletlen, hogy az a perjogi szabályozás a megfelelő az igazságosság és véglegesség legteljesebb érvényesülése szempontjából, amelyik – természetesen észszerű, a felek perelhúzó magatartását figyelembe vevő keretek között – „a lehető legnagyobb mértékben beengedi a perbe a felek tény- és jogállításait, utat ad azok észszerű és a per folyamatában az egymásra hatásuk során bekövetkező változásainak annak érdekében, hogy a felek jogvitája a döntés pillanatában ténylegesen, annak lehetőleg minden aspektusára kiterjedően rendeződjön.”¹³⁵³

Önmagában a perfelvételi szakot lezáró preklúzió és az érdemi tárgyalási szaknak az a rendszere, amelyet az eventualitás bevezetésével a jogalkotó megvalósított, álláspontom szerint alkotmánykonform annak ellenére, hogy történeti szempontok alapján teljes mértékben ellenzem. A svájci szakirodalom – ahol az előkészítés és a főtárgyalás közötti aktazárás ugyanazt a szerepet tölti be, mint a magyar jogban, és a nováció is hasonló feltételek mellett megengedett – sem vizsgálta ennek alkotmányellenességét, a legfőbb rendező elv a rendes eljárás során az, hogy a feleknek mindenképpen biztosítani kell kettő alkalmat arra, hogy korlátozás nélkül nyilatkozatot tehessenek.

¹³⁵³ Varga in Varga, Pp. Preambulum 14. bsz.

Az érdemi tárgyalási szak vonatkozásában az a megállapítás tehető, hogy mivel a jogalkotó a Ppn. megalkotásával nem rendezte az anyagi pervezetés és az új tényállítás viszonyának kérdését, ezzel objektíve megfosztotta a felet annak lehetőségétől, hogy – az anyagi pervezetés folytán megváltozott perbeli keretek között – igényét megfelelően érvényesíthesse a bírósági eljárásban. E szabályozás álláspontom szerint *sérti a bírósághoz fordulás jogát, és ezért alaptörvény-ellenes.*

Felhasznált primer források jegyzéke

1. Hivatkozott jogforrások

1.1. Hazai jogforrások

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról

Ideiglenes Törvénykezési Szabályok¹³⁵⁴

1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában

1869. évi IV. törvénycikk a birói hatalom gyakorlásáról

1871. évi VIII. törvénycikk a birák és bírósági hivatalnokok felelősségéről

1871. évi IX. törvénycikk a birák és bírósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdíjazása közüli eljárás szabályozásáról

1871. évi XXXI. törvénycikk az első folyamodásu bíróságok rendezéséről

1871. évi XXXII. törvénycikk az első folyamodásu kir. törvényszékek és járásbíróságok életbeléptetéséről

1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:LIV. törvénycikk módosítása tárgyában

1890. évi XXV. törvénycikk a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről

1893. évi XVIII. törvénycikk a sommás eljárásról

1893. évi XIX. törvénycikk a fizetési meghagyásos eljárásról

1894. évi XVI. törvénycikk az örökösödési eljárásról

1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról

1912. évi VII. törvénycikk az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról

1912. évi LIV. törvénycikk a polgári perrendtartásról szóló 1911 évi I. törvénycikk életbeléptetéséről

1925. évi VIII. törvénycikk a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról

1928. évi XXII. törvénycikk a törvényszéki egyesbíráskodás hatályának meghosszabbításáról

¹³⁵⁴ *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok: egyetlen hivatalos kiadás. Pest, 1861.*

1930. évi XXXIV. törvénycikk a törvénykezés egyszerűsítéséről
1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról
1957. évi VIII. törvény a polgári perrendtartás egyes rendelkezéseinek módosításáról
1995. évi LX. törvény a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról
1999. évi CX. törvény az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról
2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról
2020. évi CXIX. törvény a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról
2021. évi XCIV. törvény a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről
2022. évi XXIV. törvény Magyarország 2023. évi központi költségvetésének megalapozásáról
1267/2013. (V. 17.) Korm. határozat a polgári perjogi kodifikációról

1.2. Külföldi jogforrások

Allgemeine Gerichtsordnung für Böhme, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter der Enns Steyermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol un die Vorlande vom 1. Mai 1781, JGS 13.

Corpus Iuris Fridericanum (26. April 1781.)

Allgemeine Gerichtsordnung für die Preußischen Staaten vom 6. Juli 1793.

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie. JGS Nr. 946/1811.

Vorschrift über das summarische Verfahren in Civil-Rechtsstreitigkeiten vom 24. Oktober 1845. JGS 906.

Allgemeine bürgerliche Proceß-ordnung für das Königreich Hannover vom 8. November 1850.

Die provisorische Civilprozeßordnung für Siebenbürgen (Ungarn, Kroatien, Slavonien, die serbische Woiwodschaft und das Temeser Banat.

Gesetz vom 27. April 1873, über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatellverfahren). RGBl Nr. 66/1873.

Civilprozeßordnung vom 1. Januar 1877. RGBl. No. 6/1877. Nr. 1166.

Gesetz vom 1. August 1895, über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung). RGBl. Nr. 113/1895.

Gesetz zur Vereinfachung und Beschleunigung gerichtlicher Verfahren (Vereinfachungsnovelle). BGBl 1976/141. vom 09. 12. 1976.

Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987. BGBl. I S. 1074, 1319.

Bundesgesetz, mit dem das Einführungsgesetz zur Zivilprozessordnung, die Zivilprozessordnung, das Arbeits- und Sozialgerichtsgesetz, das Gerichtsorganisationsgesetz, die Rechtsanwaltsordnung, die Notariatsordnung, das Grundbuchgesetz, das Grundbuchumstellungsgesetz und das Kraftfahrzeug-Haftpflichtversicherungsgesetz 1994 geändert werden (Zivilverfahrens-Novelle 2002). BGBl I Nr. 76/2002.

SR 272 – Schweizerische Zivilprozessordnung (Zivilprozessordnung, ZPO) vom 19. Dezember 2008. AS 2010 1739.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (84) 5. számú ajánlása az igazságszolgáltatás működését elősegítő polgári eljárásjogi irányelvekről

2. Jogalkotással összefüggő források

KI 1865 IV. k. 231. ir. *Jelentése a jogügyi bizottságnak a törvénykezési rendtartás tárgyában.* In: Az 1865. évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai IV. kötet. Emich Gusztáv, Pest, 1868.

KI 1865 VI. k. 329. ir. *Jelentése a jogügyi bizottságnak a polgári törvénykezési rendtartás főbb irányelveiről.* In: Az 1865. évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai VI. kötet. Athenaeum, Pest, 1868.

KI 1869 III. k. 330. ir. *Indokolás az első folyamodásu bíróságok rendezéséről szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1869. évi April hó 20-dikára hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai III. kötet. Deutsch-féle Könyvnyomda, Pest, 1870.

- KI 1878 VI. k. 156. ir. *Indokolás a polgári törvénykezési rendtartásról szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai VI. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1879.
- KI 1892 II. k. 24. ir. *Indokolás a sommás eljárásról szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1892. február hó 18-ára hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai II. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1892.
- KN 1901 VI. k. *Az 1911. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának naplója VI. kötet.* Athenaeum, Budapest, 1902.
- KI 1910 IV. k. 73. ir. *Indokolás a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai IV. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1910.
- KI 1910 XI. k. 329. ir. *Törvényjavaslat egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályokról.* In: Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai XI. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1910.
- KI 1910 XI. k. 330. ir. *Indokolás a polgári perrendtartásról szóló 1911:I. t. c. életbeléptetéséről szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai XI. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1910.
- NI 1922 VIII. k. 351. ir. *Indokolás „a polgári eljárás és az igazságügyi szervezet módosításáról” szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai VIII. kötet. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1924.
- KI 1927 XX. k. 929. ir. *Indokolás a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1927. évi január hó 25-

KI 1927 XXII. k. 999. ir.	<p>ére összehívott országgyűlés Képviselőházának irományai XX. kötet. Athenaeum, Budapest, 1930.</p> <p><i>A képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése a „törvénykezés egyszerűsítéséről” szóló 929. sz. törvényjavaslat tárgyában.</i> In: Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott országgyűlés Képviselőházának irományai XXII. kötet. Athenaeum, Budapest, 1930.</p>
OGYI 1949 II. k. 56. ir.	<p><i>Törvényjavaslat a polgári perrendtartásról.</i> In: Az 1949. évi június hó 8-ra összehívott Országgyűlés irományai II. kötet. Budapest, 1964.</p>
OGYI 1953. I. k. 35. ir.	<p><i>Törvényjavaslat a polgári perrendtartás egyes rendelkezéseinek módosításáról.</i> In: Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott Országgyűlés irományai I. kötet. Budapest, 1964.</p>
Szakértői Javaslat	<p>Varga István – Éless Tamás (szerk.): <i>Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára.</i> HVG-Orac, Budapest, 2016.</p>
Begr. CPO (1872)	<p><i>Begründung des Entwurfs einer Deutschen Civilprozeßordnung und des Einführungsgesetzes.</i> Königliche Geheime Ober-Hofbuchdruckerei, Berlin, 1872.</p>
Hahn/Stegemann, Materialien CPO ²	<p>Hahn, Carl – Stegemann, Eduard: <i>Die gesamten Materialien zur Civilprozeßordnung und dem Einführungsgesetz zu derselben vom 30. Januar 1877².</i> R. v. Decher, Berlin, 1881.</p>
Materialien	<p><i>Materialien zu den neuen österreichischen Civilprozessgesetzen I-II.</i> Manz, Wien, 1897.</p>
Schubert, Entstehung und Quellen	<p>Schubert, Werner: <i>Entstehung und Quellen der Civilprozeßordnung von 1877 I-II.</i> Vittorio Klostermann, Frankfurt (aM), 1987.</p>
ERCP Text	<p><i>ELI-UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. From Transnational Principles to</i></p>

European Rules of Civil Procedure. Oxford University Press, Oxford, 2021.

PTCP Text

ALI/UNIDROIT Principles of Civil Procedure as Adopted and Promulgated. Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

T/1472. számú törvényjavaslat az Országos Ítéletábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról

T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról

T/13257. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról

T/360. sz. törvényjavaslat Magyarország 2023. évi központi költségvetésének megalapozásáról

Az új polgári perrendtartás koncepciója (2015. január 14.)

Végső előterjesztői indokolás a polgári peres eljárás elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvényhez. Indokolások Tára 2021/83.

Vorentwurf für ein Bundesgesetz über die Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO). 2004. A dokumentum a „Zusammenstellung der Vernehmlassungen” címszó alatt érhető el: <https://www.bj.admin.ch/bj/de/home/staat/gesetzgebung/archiv/zivilprozessrecht.html> (utolsó megtekintés ideje: 2021. február 26.)

3. 1945 előtti joggyakorlati szemelvények

3.1. Levéltári források

MNL BaML VII. 2-b. 46. d. 4/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 46. d. 27/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 47. d. 34/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 49. d. 115/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 49. d. 124/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 50. d. 150/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 50. d. 152/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 51. d. 182/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 51. d. 184/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 52. d. 204/1873.

MNL BaML VII. 2-b. 55. d. 330/1873.
MNL BaML VII. 2-b. 56. d. 369/1873.
MNL BaML VII. 2-b. 58. d. 447/1873.
MNL BaML VII. 2-b. 60. d. 517/1873.
MNL BaML VII. 2-b. 2190. d. 2/1931.
MNL BaML VII. 2-b. 2190. d. 53/1931.
MNL BaML VII. 2-b. 2192. d. 299/1931.
MNL BaML VII. 2-b. 2193. d. 266/1931.
MNL BaML VII. 2-b. 2289. d. 14/1932.
MNL BaML VII. 2-b. 2289. d. 16/1932.
MNL BaML VII. 2-b. 2290. d. 82/1932.
MNL BaML VII. 2-b. 2291. d. 91/1932.
MNL BaML VII. 2-b. 2381. d. 103/1933.
MNL BaML VII. 2-b. 2467. d. 183/1934.
MNL BaML VII. 2-b. 2467. d. 236/1934.
MNL CsML VII. 1-b. 675. d. 123/1920.
MNL CsML VII. 1-b. 675. d. 124/1920.
MNL CsML VII. 1-b. 675. d. 160/1920.
MNL CsML VII. 1-b. 676. d. 233/1920.
MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.
MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 182/1921.
MNL CsML VII. 1-b. 687. d. 1150/1921.
MNL CsML VII. 1-b. 692. d. 401/1922.
MNL CsML VII. 1-b. 692. d. 558/1922.
MNL CsML VII. 1-b. 694. d. 860/1922.
MNL CsML VII. 1-b. 694. d. 913/1922.
MNL CsML VII. 1-b. 699. d. 28/1923.
MNL PML VII. 1-b. 2. d. 15/1916.
MNL PML VII. 1-b. 7. d. 313/1916.
MNL PML VII. 1-b. 9. d. 445/1916.
MNL PML VII. 1-b. 21. d. 1137/1916.
MNL PML VII. 1-b. 23. d. 1202/1916
MNL PML VII. 1-b. 111. d. 289/1917.
MNL PML VII. 1-b. 225. d. 1826/1918.

3.2. Felsőbíróági határozatok

a kir. Curia 32. sz. polgári döntvénye¹³⁵⁵

- C. 1869. jul. 22-én 330. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 54.
C. 1869. aug. 10-én 740. sz. alatti semm. sz. hat. H I. (1871) 54.
C. 1869. szept. 30. 1540. sz. a. D I. (1874) 52.
C. 1869. okt. 22-én 2095. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 67.
C. 1869. decz. 15-én 2113. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 76.
C. 1870. apr. 11-én 2279. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 70.
C. 1870. jun. 22-én 5387. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 79.
C. 1870. jul. 2-án 5816. és 5817. sz. alatti semm. sz. hat. H I. (1871) 71.
C. 1870. jul. 28-án 7721. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 70.
C. 1870. julius 29-én 6662. sz. a. semm. sz. h. H I. (1871) 69.
C. 1870. aug. 12-én 6210. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 76.
C. 1870. sept. 7-én 6779. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 67.
C. 1870. nov. 25-én 10,989. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 78.
C. 1870. decz. 9-én 12,276. sz. a. D IV. (1871) 332.
C. 1871. jan. 19-én 13,980. sz. a. semm. sz. hat. H I. (1871) 72.
C. 1871. april 14. 3662. semm. sz. h. H II. (1873) 94.
C. 1872. sept. 5. 9894. semm sz. h. H II. (1873) 94.
C. 1873. márcz. 19. 3256. sz. a. D IX. (1873) 625.
C. 1873. márcz. 19. 3362. sz. a. D IX. (1873) 629.
C. 1873. április 24. 4111. sz. a. D IX. (1873) 640.
C. 1873. május 13. 7286. sz. a. D IX. (1873) 674.
C. Smsz., 11029/75. *Fodor/Márkus*, Kézikönyv I.², 309.
C. 1875. szept. 28. 7197. G I. (1905) 569.
C. 1882. jan. 31. 4442. sz. a. D XXIX. (1882) 81.
C. 1887 jun. 1. 3472. sz. a. D XLVI. (1887) 14.
C. 1888. junius 26. 590. sz. a. *Fodor/Márkus*, Kézikönyv I.², 343.
C. 1890 november 28. 690. sz. a. D LVII. (1891) 74.

¹³⁵⁵ Ld. *Curiai döntvények és elvi jelentőségű határozatok polgári és büntügyekben, szakszerű tárgymutatókkal*. Singer és Wolfner, Budapest, 1887. 122. sz. hat.

C. 1892 június 28. 567. sz. a. D LXI. (1892) 57.
C. 1893 február 21. 11631. sz. a. D LXIII. (1893) 46.
C. 1894 február 28. 163. sz. a. D LXVI. (1894) 102.
Curia II. H. 3/95. 1895. május 15. F I. (1897) II.
Curia II. G. 47/95. 1895. október 30. F I. (1897) XXXVII.
Curia II. C. 77/95. 1895 deczember 18. F I. (1897) LVI.
Curia I. G. 210/96. 1896 október 13. F II. (1897) 249.
Curia I. G. 402/96. 1897 január 22. F II. (1897) 325.
Curia I. G. 426/96. 1897 márczius 3. F II. (1897) 364.
Curia I. G. 37/97. 1897 márczius 19. F II. (1897) 380.
Curia I. G. 512/98. 1898 január 30. F IV. (1900) 800.
Curia I. G. 247/1900. 1900 augusztus 28. F VII. (1902) 1143.
Curia I. G. 98/1902. 1902 szeptember 4. F VIII. (1904) 1623.
Curia I. G. 391/1903. 1903 deczember 9. F X. (1905) 1890.
Curia I. H. 2/1905. 1905 január 24. F XI. (1906) 2140.
Curia I. G. 255/1905. 1905 november 23. F XI. (1906) 2311.
Curia I. G. 512/1906. 1906 október 10. F XII. (1908) 2523.
Curia I. G. 287/1906. 1906 október 20. F XII. (1908) 2530.
Curia I. G. 77/1910. 1910 május 3. F XV. (1911) 3046.
Kúria 1914 április 6. 234/1914. P. sz. PD I. (1916) 74.
Kúria 1915 jan. 27. Rp. II. 782. sz., PD I. (1916) 200.
Kúria 1915 máj. 18. 6407/1914. sz. V. p. t. PD I. (1916) 361.
Kúria 1916 febr. 29. P. II. 9046/1615. sz. PD II. (1917) 208.
Kúria 1916 ápr. 18. P. VII. 641. sz. PD II. (1917) 441.
Kúria 1916 jún. 15. P. IV. 2223. sz. PD II. (1917) 490.
Kúria 1916 febr. 25. P. IV. 10,319/1915. sz. PD II. (1917) 493.
Kúria 1920 dec. 9. P. VII. 2670. sz. PD VI. (1922) 23.
Kúria 1921 szept. 20. P. V. 1394. sz. PD VII. (1923) 7.
Kúria 1922 máj. 24. P. IV. 5119/1921. sz. PD VII. (1923) 121.
Kúria 1925 jún. 17. P. IV. 3852/1924. sz. PD X. (1926) 102.
Kúria 1927 jún. 14. P. VI. 2581/1926. sz. PD XIII. (1929) 3.
Kúria 1931. febr. 17. P. I. 7456/1930. sz. PD XVI. (1932) 148.
Kúria 1933. febr. 1. P. VII. 4458/1932. sz. PD XVIII. (1934) 134.
Kúria 1933. nov. 17. P. IV. 6076/1932. sz. PD XIX. (1935) 76.

Budapesti kir. ítélőtábla 1887. szept. 26. 41661. sz. a. G I. (1905) 819.
Budapesti kir. ítélőtábla 1895 augusztus 22. I. H. 11. sz. a. T I. (1898) 19.
Budapesti kir. ítélőtábla 1897. febr. 11. I. G. 292. T II. (1899) 120.
Budapesti kir. ítélőtábla 1901 június 5. I. G. 74. sz. a. T V. (1902) 166.
Budapesti kir. ítélőtábla 1903 december 3. II. G. 114. sz. a. T VIII. (1905) 194.
Budapesti kir. ítélőtábla 1904 január 20. 3779/1903. sz. a. D XCL. (1905) 220.
Budapesti kir. ítélőtábla 1904 április 21. G. 17. sz. a. T VIII. (1905) 56.
Budapesti kir. ítélőtábla 1904 szeptember 20. 2549/904. sz. a. D XCL. (1905) 221.
Budapesti kir. ítélőtábla 1904 október 21. II. G. 106. sz. a. T IX. (1906) 61.
Budapesti kir. ítélőtábla 1905 márczius 17. 1905. II. G. 10. sz. a. T IX. (1906) 83.
Budapesti kir. ítélőtábla 1906 szeptember 13. II. G. 86. sz. a. T XI. (1909) 34.
Budapesti kir. ítélőtábla 1909 jan. 22. 1908. G. 674. sz. a. T XIII. (1911) 205.
Budapesti kir. ítélőtábla 1909 jun 23. 23. G. 289. sz. a. T XIII. (1911) 385.
Budapesti kir. ítélőtábla 1915 okt. 26. P. I. 11,128. sz. PD II. (1917) 26.
Budapesti kir. ítélőtábla 1916 febr. 19. P. III. 14,567. sz. PD II. (1917) 170.
Budapesti kir. ítélőtábla 1916 márc. 7. P. I. 411. sz. PD II. (1917) 209.
Budapesti kir. ítélőtábla 1916 júl. 24. P. I. 3765. sz. PD II. (1917) 433.
Budapesti kir. ítélőtábla 1916 júl. 31. P. IV. 4343. sz. PD II. (1917) 442.
Budapesti kir. ítélőtábla 1918 okt. 28. P. 4157/1918. sz. PD VII. (1923) 6.
Debreczeni kir. ítélőtábla 1908 máj. 21. G. II. 64. sz. a. T XII. (1909) 388.
Győri kir. ítélőtábla 1902 márczius 20. 1902. G. II. 10. sz. a. T VI. (1903) 341.
Kassai kir. ítélőtábla 1899 június 15. 1899. G. 44. sz. a. T III. (1900) 376.
Kassai kir. ítélőtábla 1901. okt. 10. 1901. G. 79. sz. a. T VI. (1903) 373.
Kassai kir. ítélőtábla 1902 decz. 4. 1902. G. 108 sz. a. T VII. (1904) 435.
Kolozsvári kir. ítélőtábla 1907 márcz. 18. G. 24. sz. a. T XI. (1909) 543.
Kolozsvári kir. ítélőtábla 1909 jan. 25. 1908. G. 261. sz. a. T XIII. (1911) 669.
Kolozsvári kir. ítélőtábla 1910 jul. 11. G. 117. sz. a. T XV. (1912) 612.
Kolozsvári kir. ítélőtábla 1915 okt. 19. P.I. 2404. sz. PD I. (1916) 425.
Kolozsvári kir. ítélőtábla 1916 márc. 8. P. I. 220. sz. PD II. (1917) 280.
Marosvásárhelyi kir. ítélőtábla 1909 decz. 6. G. 226. sz. a. T XIV. (1911) 628.
Marosvásárhelyi kir. ítélőtábla 1910 okt. 5. 167. sz. a. T XV. (1912) 706.
Nagyvárad kir. ítélőtábla 1896 febr. 20. 1895. G. 54. sz. a. T II. (1899) 806.
Pécsi kir. ítélőtábla 1902 febr. 10. 1901. G. 118. sz. a. T VI. (1903) 573.
Pécsi kir. ítélőtábla 1910 febr. 7. G. 289. sz. a. T XIV. (1911) 748.

Pozsonyi kir. ítélőtábla 1910 márcz. 2. 1909 G. 262. sz. a. T XIV. (1911) 836.

Szegedi kir. ítélőtábla 1906 máj. 4. G. 60. sz. a. T X. (1907) 791.

Temesvári kir. ítélőtábla 1899. márcz. 22. G. 4. sz. G I. (1905) 572.

Temesvári kir. ítélőtábla 1911 nov. 14. Fs. 243. sz. a. T XVI. (1913) 1046.

Temesvári kir. ítélőtábla 1913 június 3. Fs. 182. sz. a. T XVII. (1915) 1127.

4. 1945 utáni joggyakorlati szemelvények

4.1. Alkotmánybírósági határozatok

8/1992. (I. 30.) AB hat.

9/1992. (I. 30) AB hat.

932/E/1993. AB hat.

6/1998. (III. 11.) AB hat.

34/2014 (XI. 14.) AB hat.

8/2015. (IV. 17.) AB hat.

3026/2015. (II. 9.) AB hat.

3130/2022. (IV. 1.) AB hat.

4.2. Bírósági határozatok

BDT2006. 1495.

BDT2019. 4014.

BDT2019. 4083.

BDT2020. 4122.

BDT2022. 108.

BDT2023. 10.

ÍH2019. 129.

Kúria Pfv.III.21.553/2013/9.

Kúria Pfv.20.044/2015/5.

Kúria Pfv.II.20.007/2021/5.

Kúria Pfv.IV.21.255/2021/8.

Debreceni Ítéltábla Gf.II.30.356/2019/7.

Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.471/2007/6.

Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.635/2009/4.

Fővárosi Ítéltábla 9.Pf 20.235/2012/4.

Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.21.439/2012/4.

Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.080/2019/4.
Fővárosi Ítéltábla Pf.20.223/2020/10.
Fővárosi Ítéltábla Pf.20.671/2020/7.
Fővárosi Ítéltábla 10.Gf.40.323/2020/4.
Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.505/2020/6.
Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.312/2020/6/II.
Fővárosi Ítéltábla 12.Gf.40.028/2021/8-II.
Fővárosi Ítéltábla Gf.40.294/2021/10.
Fővárosi Ítéltábla 12.Gf.40.402/2021/5.
Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.642/2021/5.
Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.20.624/2021/11.
Fővárosi Ítéltábla Pf.20.161/2022/4.
Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.174/2022/7.
Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.180/2022/4.
Fővárosi Ítéltábla 16.Gf.40.138/2022/6-II.
Fővárosi Ítéltábla 11.Gf.40.171/2022/7.
Győri Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.
Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I.
Győri Ítéltábla Pf.I.20.141/2015/6/I.
Győri Ítéltábla Gf.II.20.081/2019/9/I.
Győri Ítéltábla Pf.I.20.128/2020/6/I.
Győri Ítéltábla Pf.I.20.140/2021/4.
Győri Ítéltábla Pf.I.20.023/2022/4.
Győri Ítéltábla Gf.II.20.026/2022/7/I.
Pécsi Ítéltábla Gf.IV.40.008/2019/9.
Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.003/2021/8.
Szegedi Ítéltábla Gf.IV.30.054/2013/3.
Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.045/2020/12.
Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.206/2020/7.
Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.017/2021/6.
Budapest Környéki Törvényszék 1.P.20.366/2018/70.
Budapest Környéki Törvényszék G.40.541/2018/13.
Budapest Környéki Törvényszék G.40.542/2018/13.
Fővárosi Törvényszék P.22.494/2018/49.
Fővárosi Törvényszék 2.G.41.404/2018/11.

Fővárosi Törvényszék P.20.031/2019/11.
Fővárosi Törvényszék 3.P.20.421/2019/71.
Fővárosi Törvényszék 66.P.23.457/2020/10-I.
Fővárosi Törvényszék 65.P.23.577/2020/18-I.
Fővárosi Törvényszék 11.G.40.128/2020/135-I.
Fővárosi Törvényszék 25.P.21.174/2021/8.
Fővárosi Törvényszék 11.G.40.636/2021/14-I.
Fővárosi Törvényszék 15.G.40.874/2021/19-I.
Győri Törvényszék P.20.960/2007/17.
Győri Törvényszék P.20.060/2012/33.
Kecskeméti Törvényszék P.21.149/2020/13.
Pécsi Törvényszék 50.P.20.209/2022.
Székesfehérvári Törvényszék 27.P.21.422/2013/3.
Székesfehérvári Törvényszék 26.P.20.068/2021/11.
Székesfehérvári Törvényszék G.40.123/2021/7.
Tatabányai Törvényszék P.20.143/2019/15.

4.3. A tanácsadó testületek állásfoglalásai

CKOT 2017.11.20-21:29.
CKOT 2018.05.03:1.
CKOT 2018.05.03:2.
CKOT 2018.11.19-21:31.
CKOT 2019.04.15:6.
CKOT 2019.04.15:16.
CKOT 2019.04.15:22.
CKOT 2019.04.15:28.
CKOT 2019.11.19-20:38.
JKKT 57.
JKKT 71.
JKKT 75.

Felhasznált irodalom

1. Monográfiák, könyvrészletek és folyóiratcikkek

A, Á

- Ahrens, Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess
Ahrens, Martin: *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess. Einhundert Jahre legislative Reform des deutschen Zivilverfahrensrechts vom Ausgang des 18. Jahrhunderts bis zur Verabschiedung der Reichszivilprozessordnung.* Mohr Siebeck, Tübingen, 2007.
- Albrecht, Eventualprincip
Albrecht, Josef A. Michael von: *Die Ausbildung des Eventualprincip's im gemeinen Civilprocess.* R. G. Elwert, Marburg, 1837.
- Alföldy, JK 1904
Alföldy Ede: *Észrevételek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatára.* Jogtudományi Közlöny 1904/26., 27., 28., 29. és 30. 210–211., 219–221., 226–227., 234–235., 243–244.
- Althammer in Lipp/Fredriksen
Althammer, Christoph: *Foreign influences on German Reforms of Civil Procedure.* In: Lipp, Volker – Fredriksen, Halvard Haukeland (szerk.): *Reforms of Civil Procedure in Germany and Norway.* Mohr Siebeck, Tübingen, 2011. 27–41.
- Ámán, Felsőfokú oktatási igazgatás
Ámán Ildikó: *A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre: Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi oktatás köréből.* SZTE ÁJTK, Szeged, 2021.
- Annerl, Innerprozessuale Präklusion
Annerl, Andrew: *Die innerprozessuale Präklusion von Parteivorbringen im Zivilverfahren.* Universitätsverlag, Wien, 2005.
- Antal, Törvénykezési reformok
Antal Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890-1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006.

- Antal*, Szilágyi Dezső
- Antal*, Igazságügyminisztérium
- Apáthy*, Polgári törvénykezési rendtartás
- Arens*, Mündlichkeitsprinzip
- B**
- B.*, MT 1879
- Bacsó*, Polgári perrendtartás
- Bacsó*, Miskolci Jogászélet 1933
- Bacsó*, MJ 1957
- Ballon* in *FS Beys*
- Antal Tamás: *Szilágyi Dezső és műve*. Iurisperitus, Szeged, 2016.
- Antal Tamás: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867-1944/45)*. Iurisperitus, Szeged, 2022.
- Apáthy István: *Polgári törvénykezési rendtartás, az 1868:LIV. t. cz., ugy az ezt módosító és kiegészítő törvények s rendeletek alapján, egyenlő tekintettel az elmélet és gyakorlat igényeire*. Heckenast, Pest, 1872.
- Arens, Peter: *Mündlichkeitsprinzip und Prozeßbeschleunigung im Zivilprozeß*. Schweitzer, Berlin, 1971.
- B.*: *A polgári perrendtartás 113. §-nak magyarázata*. Magyar Themis 1879/34. 264–265.
- Bacsó Jenő: *A polgári perrendtartás tankönyve*. Grill, Budapest, 1917.
- Bacsó Jenő: *A fellebbvitel újabb szabályozása a polgári perben*. Miskolci Jogászélet 1933/4. 29–35.
- Bacsó Jenő: *A polgári perrendtartás fellebbezési rendszerének néhány kérdése*. Magyar Jog 1957/8. 230–234.
- Ballon, Oskar J.: *Das Zurückweisungsrecht des Gerichts bei nachträglichen Parteivorbringen. Überlegungen zu einer Beschleunigungsmaßnahme des neuen österreichischen Zivilprozessrechts*. In: Nakamura, Hideo et al. (szerk.): *Festschrift für Kostas E. Beys dem Rechtsdenker in attischer Dialektik zum 70. Geburtstag am 25. November 2003*. Bd. I. Sakkoulas/Eunomia, Athen, 2003. 75–91.

- Balogh*, FORVM Szeged 2021/3. Balogh Elemér: *A középkori kánoni per*. FORVM. Acta Juridica et Politica 2021/3. 25–30.
- Balogh*, Bajor egyházi bíraskodás² Balogh Elemér: *Középkori bajor egyházi bíraskodás²*. Szent István Társulat, Budapest, 2021.
- Balogh*, MJ 2021 Balogh Judit: *A magánjogi jogérvényesítés eszköztára – Gondolatok a perbeli képviselőhöz való jog funkciójáról*. Magyar Jog 2021/12. 736–747.
- Balogh in Birher et al.* Balogh Judit: *A neoabszolutizmus időszakának bíróságszervezési törekvései*. In: Birher Nándor et al. (szerk.): *Studia in honorem István Stipta 70*. KRE ÁJK, Budapest, 2022. 77–84.
- Bartha*, KK 2019/2. Bartha Bence: *Az elsőfokú eljárás szerkezete és fogalmai a polgári perben*. Közjegyzők Közlönye 2019/2. 60–78.
- Bartha in Miskolczi Bodnár* Bartha Bence: *Az érdemleges tárgyalás és a szóbeliség elve a Plósz Pp.-ben*. In: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*. Budapest, KRE-ÁJK, 2020. 27–40.
- Bartha*, JK 2020 Bartha Bence: *A főtárgyalási modell és megjelenése egyes skandináv államok perrendtartásában*. Jogtudományi Közlöny 2020/12. 589–599.
- Bartha*, KK 2021/3. Bartha Bence: *A perfelvételi szak egyes szerkezeti kérdései a polgári perben*. Közjegyzők Közlönye 2021/3. 19–35.
- Bartha*, Tárgyalási szerkezet Bartha Bence: *A tárgyalási szerkezet változásainak hatásai a polgári perben*. Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2022.
- Baumann*, Visitationen Baumann, Anette: *Visitationen am Reichskammergericht. Speyer als politischer und juristischer Aktionsraums des Reiches (1529–1588)*. De Gruyter, Oldenbourg, 2018.

- Baumann/Fezer, Beschleunigung* Baumann, Jürgen – Fezer, Gerhard: *Beschleunigung des Zivilprozesses. Eine Synopse der Vorschläge mit kritischen Anmerkungen*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1970.
- Baumgärtel, JA ZR 1971* Baumgärtel, Gottfried: *Ist die generelle Einführung des „Stuttgarter Modell“ erstrebenswert?* Juristische Arbeitsblätter (Zivilrecht) 1971/11. 243–244.
- Baur, Konzentration* Baur, Fritz: *Wege zu einer Konzentration der mündlichen Verhandlung im Prozeß*. De Gruyter, Berlin, 1966.
- Baur in FS Carnacini* Baur, Fritz: *Vom Wert oder Unwert der Prozessgrundsätze*. In: Studi in onore di Tito Carnacini II. Giuffrè, Milano, 1984. 27–40.
- Baur, NJW 1987* Baur, Fritz: *Entwicklungslinien des Zivilprozeßrechts in den Jahren 1947 bis 1987*. Neue Juristische Wochenschrift 1987/42. 2636–2642.
- Bayer, Vorträge⁸* Bayer, Hieronymus: *Vorträge über den gemeinen deutschen Civilproceß⁸*. Literarisch-artistische Anstalt, München, 1856.
- Beck, Zehn Abhandlungen* Beck, Berthold: *Zehn Abhandlungen zum neuen österreichischen Civilprocessrecht*. Moritz Perles, Wien, 1898.
- Bender, DRiZ 1968* Bender, Rolf: *Die „Hauptverhandlung“ in Zivilsachen. Ein Bericht über den Versuch der 20. Zivilkammer des Landgerichts Stuttgart, die Ziele der Zivilprozeßreform auf der Grundlage der geltenden Gesetze zu erreichen*. Deutsche Richterzeitung 1968/5. 163–167.
- Bender, ZRP 1969* Bender, Rolf: *Beschleunigt die „Beschleunigungsnovelle“!* Zeitschrift für Rechtspolitik 1969/3. 58–60.

- Bender*, JA ZR 1971
- Bender*, Rolf: *Die Hauptverhandlung in Zivilsachen – ein erster Schritt zur Justizreform*. Juristische Arbeitsblätter (Zivilrecht) 1971/11. 237–242.
- Bender* in *Cappelletti/Weisner*
- Bender*, Rolf: *The Stuttgart Modell*. In: Cappelletti, Mauro – Weisner, John (szerk.): *Access to Justice Vol. II. Promising Institutions*. Sijthoff/Giuffrè, Alphen aan den Rijn/Milan, 1979. 431–475.
- Berzeviczy*, Absolutismus I.
- Berzeviczy* Albert: *Az absolutismus kora Magyarországon 1849-1865. I*. Franklin, Budapest, 1922.
- Bettermann*, ZZP 1978
- Bettermann*, Karl August: *Hundert Jahre Zivilprozeßordnung – Das Schicksal einer liberalen Kodifikation*. Zeitschrift für Zivilprozeß 1978/4. 365–397.
- Bettinger*, Prozessmodelle
- Bettinger*, Nicole Jasmin: *Prozessmodelle im Zivilverfahrensrecht. Erfolg des Hauptverhandlungsmodells auch in der Schweiz?* Mohr Siebeck, Tübingen, 2016.
- Blutman*, JeMa 2015/3.
- Blutman* László: *Hat tévhit a jogértelmezésben*. Jogesetek Magyarázata 2015/3. 83–92.
- Blutman*, JK 2022
- Blutman* László: *A bírói jogértelmezés alkotmányos követelményei*. Jogtudományi Közlöny 2022/12. 465–477.
- Blomeyer*, Zivilprozeßrecht²
- Blomeyer*, Arwed: *Zivilprozeßrecht. Erkenntnisverfahren²*. Duncker & Humblot, Berlin, 1985.
- Bócz*, MJ 2011
- Bócz* Endre: *A bírászkodás tekintélye és a jogpolitika*. Magyar Jog 2011/8. 449–458.
- Boda*, ÁJT 2022/2.
- Boda* Zoltán: *Egy új kárfelelősségi jogintézmény - a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel*. Állam- és Jogtudomány 2022/2. 3–29.
- Bomsdorf*, Prozeßmaximen
- Bomsdorf*, Falk: *Prozeßmaximen und Rechtswirklichkeit. Verhandlungs- und Untersuchungsmaxime*

- im deutschen Zivilprozeß – Vom gemeinen Recht bis zur ZPO.* Berlin, Duncker & Humblot, 1971.
- Bónis/Degré/Varga, Bírósági szervezet
Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története.* Zala Megyei Bíróság, Zalaegerszeg, 1996.
- Böhm in Lewisch/Rechberger
Böhm, Peter: *Was will das Neuerungsverbot? Hintergrund, Funktion und Einfluß auf das Prozeßverhalten in erster Instanz.* In: Lewisch, Peter – Rechberger, Walter H. (szerk.): *100 Jahre ZPO. Ökonomische Analyse des Zivilprozesses.* Manz, Wien, 1998. 239–248.
- Braun, Lehrbuch des Zivilprozeßrechts
Braun, Johann: *Lehrbuch des Zivilprozeßrechts. Erkenntnisverfahren.* Mohr Siebeck, Tübingen, 2014.
- Briegleb, Summarische Prozesse
Briegleb, Hans Karl: *Einleitung in die Theorie der summarischen Prozesse.* Tauchnitz, Leipzig, 1859.
- Brönnimann, recht 2009
Brönnimann, Jürgen: *Die Schweizerische Zivilprozessordnung vom 19.12.2008 – ein Überblick.* recht – Zeitschrift für Juristische Weiterbildung und Praxis 2009, 79–99.
- Buchegger/Markowetz, Grundriss des Zivilprozessrechts²
Buchegger, Walter – Markowetz Klaus: *Grundriss des Zivilprozessrechts. Streitiges Erkenntnisverfahren².* Verlag Österreich, Wien, 2019.
- C**
- van Caeneghem in Cappelletti
van Caeneghem, Raoul Charles: *History of European Civil Procedure.* In: Cappelletti, Mauro (szerk.): *International Encyclopedia of Comparative Law Vol. XVI. Civil Procedure.* Mohr Siebeck, Tübingen, 2014. 3–114.
- Calamandrei, Istituzioni I.
Calamandrei, Piero: *Istituzioni di diritto processuale civile I.* Cedam, Padova, 1941.
- Canstein, Grundlagen
von Canstein, Raban Freiherr: *Die rationellen Grundlagen des Zivilprozesses und deren*

- Durchführung in den neuesten Civilprozeß-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands, sowie in der Civilprozeß-Ordnung für das deutsche Reich.* Bd. 2. Manz, Wien, 1877.
- Canstein, Lehrbuch von Canstein, Raban Freiherr: *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des österreichischen Civilprozessrechtes I-II.* Carl Heymann, Berlin, 1880-1882.
- Canstein, Civilprozessrecht² von Canstein, Raban Freiherr: *Das Civilprozessrecht unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Obersten Gerichtshofes für das Universitäts-Studium² I-II.* Carl Heymanns, Berlin, 1885-1893.
- Chizzini, ZZP 2022 Chizzini, Augusto: *Der Code de procédure civile und Napoleon: Einige Überlegungen – aus Anlass seines zweihundersten Todestages – zu dem Mythos von einer liberalen Kodifikation.* Zeitschrift für Zivilprozess 2022/1. 67–89.
- Czoboly in Ádám Czoboly Gergely: *A késedelmes eljárási cselekmények szankcionálása. Preklúziós rendelkezések a német polgári perrendtartás 1976. évi novellájában.* In: Ádám Antal (szerk.): PhD-tanulmányok 10. Pécs, 2011. 51–67.
- Czoboly, Perelhúzás megakadályozása (kézirat), Czoboly Gergely: *A perelhúzás megakadályozásának eljárási eszközei.* PhD-értekezés Pécs, 2014.
- Czoboly in Jakab/Gajdusчек Czoboly Gergely: *A polgári perek elhúzódása.* In: Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota.* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2016. 758–776.

D

- Dahlmanns*, Strukturwandel
Dahlmanns, Gerhard J.: *Der Strukturwandel des deutschen Zivilprozesses im 19. Jahrhundert*. Scientia, Berlin, 1971.
- Damrau*, Prozeßmaximen
Damrau, Jürgen: *Die Entwicklung einzelner Prozeßmaximen seit der Reichszivilprozeßordnung von 1877*. Schönigh, Paderborn 1975.
- Damrau in Forschungsband Klein*
Damrau, Jürgen: *Der Einfluß der Ideen Franz Kleins auf den Deutschen Zivilprozeß*. In: Hofmeister, Herbert (szerk.): *Forschungsband Franz Klein (1854-1926). Leben und Wirken. Beiträge des Symposiums „Franz Klein zum 60. Todestag“*. Manz, Wien, 1988. 157–171.
- Dannreuther*, Zivilprozeß als Gegenstand der Rechtspolitik
Dannreuther, Dieter: *Der Zivilprozeß als Gegenstand der Rechtspolitik im Deutschen Reich 1871–1945*. Peter Lang, Frankfurt (aM)/Bern/New York/Paris, 1987.
- Dárday*, JK 1868
Dárday Sándor: *Az új perrendtartás*. Jogtudományi Közlöny 1868/43. 333–334.
- Deixler-Hübner in FS Beys*
Deixler-Hübner, Astrid: *Fortschritte und Rückschritte durch die Zivilverfahrensnovelle 2002*. In: Nakamura, Hideo et al. (szerk.): *Festschrift für Kostas E. Beys dem Rechtsdenker in attischer Dialektik zum 70. Geburtstag am 25. November 2003*. Bd. I. Sakkoulas/Eunomia, Athen, 2003. 209–228.
- Deren-Yildirim in FS Schilken*
Deren-Yildirim, Nehvis: *Die Eventualmaxime oder der Konzentrationsgrundsatz – Führen alle Wege nach Rom?* In: Meller-Hannich, Caroline et al. (szerk.): *Rechtsslage – Rechtserkenntnis – Rechtsdurchsetzung*. Festschrift für Eberhard Schilken zum 70. Geburtstag. C. H. Beck, München, 2015. 235–248.

- Dernburg, Abhandlungen* Dernburg, Heinrich: *Abhandlungen aus dem Gebiete des gemeinen und französischen Zivil- und Prozeßrechts in vergleichender Darstellung*. Litterar. Anst/Berlin/Frankfurt (aM), 1849.
- Deubner, NJW 1977* Deubner, Karl G.: *Zurückweisung verspäteten Vorbringens nach der Vereinfachungsnovelle*. Neue Juristische Wochenschrift 1977/21. 921–925.
- Dolinar/Roth, Zivilprozessrecht¹⁶* Dolinar, Hans – Roth, Marianne: *Zivilprozessrecht¹⁶*. Jan Sramek, Wien, 2019.
- Domej, ZZPInt 2006* Domej, Tanja: *Die künftige schweizerische Zivilprozessordnung. Struktur und Charakteristika des Verfahrens*. Zeitschrift für Zivilprozess International 11 (2006), 239–269.
- Domej in Uzelac/van Rhee* Domej, Tanja: *Efficiency in the Relationship between the Judge and the Parties: A Perspective on the Future Swiss Code of Civil Procedure*. In: Uzelac, Alan – van Rhee, C. H. (szerk.): *Access to Justice and the Judiciary: Towards New European Standards of Affordability, Quality and Efficiency of Civil Adjudication*. Intersentia, Antwerpen /Oxford/Portland, 2009. 75–88.
- Duden Recht A-Z³* *Duden Recht A-Z. Fachlexikon für Studium, Ausbildung und Beruf³*. Dudenverlag, Berlin, 2015.
- E, É**
- Éless, MJ 2013* Éless Tamás: *Szerkezeti alapkérdések a polgári per kapcsán*. Magyar Jog 2013/10. 613–616.
- Éless, KK 2017/5.* Éless Tamás: *A tárgyalás szerkezete, perfelvétel, perhatékonyság*. Közjegyzők Közlönye 2017/5. 13–18.
- Éless/Döme in Németh/Varga* Éless Tamás – Döme Attila: *Alapvetések a polgári per szerkezetéhez*. In: Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 50–79.

- Emmer, Jelentés* Emmer Kornél: *Jelentés a külföldi tanulmányútról*. In: Emmer Kornél beszédei és dolgozatai I. Magyar Jogászegylet, Budapest, 1911. 205–275.
- Emmer, Szóbeliség* Emmer Kornél: *A szóbeliségről*. In: Emmer Kornél beszédei és dolgozatai II. Magyar Jogászegylet, Budapest, 1911. 133–139.
- Endemann, Civilprozeßrecht* Endemann, Wilhelm: *Das Deutsche Civilprozeßrecht*. 1. kötet. Bangel & Schmitt, Heidelberg, 1868.
- Endemann, Deutscher Zivilprozess* Endemann, Wilhelm: *Der deutsche Zivilprozess. Erläuterungen der Gerichtsverfassungsgesetzes und der Civilprozessordnung des Deutschen Reichs samt Einführungsgesetzen Bd I-III.* Weidmann, Berlin, 1878.
- Engel, Beweisinterlokut* Engel, Hans Ulrich: *Beweisinterlokut und Beweisbeschluß im Zivilprozess*. Carl Heymann, Köln/Berlin/Bonn/München, 1992.
- Engelmann et al. in Millar* Engelmann, Arthur et al.: *Germany and Austria*. In: Millar, Robert Wyness (szerk.): *A History of Continental Civil Procedure*. Little, Brown, and Company, Boston, 1928. 507–645.
- F**
- Falcsik, Polgári perjog²* Falcsik Dezső: *A polgári perjog tankönyve²*. Politzer, Budapest, 1908.
- Fasching, Lehrbuch²* Fasching, Hans W.: *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts: Lehr- und Handbuch für Studium und Praxis²*. Manz, Wien, 1990.
- Fasching in FS Beys* Fasching, Hans W.: *Der mühsame Weg zur Prozeßbeschleunigung. Neue Entwicklungen im österreichischen Zivilprozess*. In: Nakamura, Hideo et al. (szerk.): *Festschrift für Kostas E. Beys dem Rechtsdenker in attischer Dialektik zum 70.*

- Geburtstag am 25. November 2003. Bd. I. Sakkoulas/Eunomia, Athen, 2003. 305–316.
- Farkas/Kengyel, Bizonyítás*² Farkas József – Kengyel Miklós: *Bizonyítás a polgári perben*². KJK-Kerszöv, Budapest, 2005.
- Ferenczy, DJM 2016/1-2.* Ferenczy Áron: Az új Polgári Perrendtartás osztott tárgyalási rendszere az 1911. évi I. törvénycikk tükrében. Debreceni Jogi Műhely 2016/1-2. 88–96.
- Ferrand, ZEuP 2004* Ferrand, Frédérique: *Der ALI/UNIDROIT Entwurf über Transnationalen Prinzipien und Regeln im Zivilverfahrensrecht*. Zeitschrift für Europäisches Privatrecht 2004/2. 616–631.
- Fidler, Schadenersatz* Fidler, Philipp: *Schadenersatz und Prozessführung. Grundlagen und System einer Haftung von Prozessparteien*. Manz, Wien, 2014.
- Finály, A latin nyelv szótára* Finály Henrik: *A latin nyelv szótára*. Franklin, Budapest, 1884.
- Fleck, Redlichkeitspflichten* Fleck, Wolfgang: *Die Redlichkeitspflichten der Parteien im Zivilprozess Geltungsgrund und Funktion*. C. H. Beck, München, 2004.
- Fodor, JK 1889* Fodor Ármin: *A sommás eljárás reformja*. Jogtudományi Közlöny 1889/52. 421–424.
- Fodor, ÜL 1890/25.* Fodor Ármin: *A beneficium novorum*. Ügyvédek Lapja 1890/25. 2–4.
- Fodor, JK 1891* Fodor Ármin: *A jogalap megváltoztatása*. Jogtudományi Közlöny 1891/19. 142–143.
- Fodor, MJÉ 1896/7.* Fodor Ármin: *Az új osztrák polgári perrendtartás*. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1896/7. 1–39.
- Fodor in Márkus II. kötet (Caesura)* Fodor Ármin: *Caesura*. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon. II. kötet. Budapest, Pallas, 1899. 492.
- Fodor in Márkus II. kötet (B. N.)* Fodor Ármin: *Beneficium novorum*. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon. II. kötet. Budapest, Pallas, 1899. 698–701.

- Fodor in Márkus III. kötet* Fodor Ármin: *Eshetőségi elv.* In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon. III. kötet. Pallas, Budapest, 1900. 370–371.
- Fodor, MJÉ 1902/5.* Fodor Ármin: *A polgári perrendtartás javaslata.* Magyar Jogászegyleti Értekezések 1902/5. 49–62.
- Fodor, JK 1910* Fodor Ármin: *A birói információ.* Jogtudományi Közlöny 1910/20. 165–166.
- Fodor, Polgári perrendtartás* Fodor Ármin: *A polgári perrendtartás.* Ráth Mór, Budapest, 1912.
- Fodor, Ungarische Rundschau 1912* Fodor, Ármin: *Die neue ungarische Zivilprozeßordnung,* Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften 1912/1. 35–49.
- Fodor, Perfelvétel* Fodor Ármin: *Perfelvelet. Előkészítés. Érdemleges tárgyalás. Előkészítő eljárás.* In: A polgári perrendtartás alapelvei: 1913. évi december hó 3-tól 1914. évi április hó 15-ig a Magyar Jogászegyletben megtartott előadássorozat: Fodor Ármin, Gaár Vilmos, Magyary Géza és mások előadásai. Franklin, Budapest, 1914. 130–144.
- Fodor, JK 1920* Fodor Ármin: *A törvényszéki egyesbíráskodás.* Jogtudományi Közlöny 1920/12. 91–92.
- Fodor, JÁ 1926* Fodor Ármin: *A polgári perrendtartás elleni támadások.* Jogállam 1926/1-2. 65–74.
- Fodor/Márkus, Kézikönyv I.²* Fodor Ármin – Márkus Dezső: *A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve I.²* Singer és Wolfner, Budapest, 1895.
- Földi, JtSz 2016/3.* Földi András: *Összehasonlító jogtörténet: egy módszertani kísérlet.* Jogtörténeti Szemle 2016/3. 30–36.
- Fuhrmann, Zurückweisung* Fuhrmann, Manfred: *Die Zurückweisung schuldhaft verspäteter und verzögernder Angriffs- und Verteidigungsmittel im Zivilprozeß.* Gieseking, Bielefeld, 1987.

G

- Gaár in Márkus I. kötet* Gaár Vilmos: *Becsomózás*. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon I. Pallas, Budapest, 1898. 651–652.
- Gaár in Márkus IV. kötet* Gaár Vilmos: *Keresetváltogatás*. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon IV. kötet. Pallas, Budapest, 1903. 630–634.
- Gadó, MJ 2000* Gadó Gábor: *Az eljárási igazságosság a polgári perben*. Magyar Jog 2000/1. 18–43.
- Galli, ZZZ 2010* Galli, Andreas: *Veränderungen im erstinstanzlichen Zivilverfahren*. Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht 2010 (Heft 21-22), 81–149.
- Garay, JK 1879a* Garay Dezső: *Elmélkedések a polg. törv. rendt. 113. §-a felett*. Jogtudományi Közlöny 1879/32. és 33. 255–256., 264.
- Garay, JK 1879b* Garay Dezső: *Még egyszer a ptr. 113. §-ról*. Jogtudományi Közlöny 1879/37. 293–294.
- Gáspárdy, Idődimenzió* Gáspárdy László: *A polgári per idődimenziója*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- Geisler, AnwBl 2006* Geisler, Herbert: *Zurückweisung von Angriffs- und Verteidigungsmittel*. Anwaltsblatt 2006/8-9. és 10. 524–531., 609–613.
- Gensler, Anleitung* Gensler, Johann Casper: *Anleitung zur gerichtlichen Praxis in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten verbunden mit theoretischen Darstellungen und Bemerkungen*. Joseph Engelmann, Heidelberg, 1821.
- Glaser, Beiträge* Glaser, Julius Anton: *Gesammelte kleinere juristische Schriften. Beiträge zur Reform des österreichischen Civilprocesses*. Manz, Wien, 1883.
- Glaser, Pretrial Discovery* Glaser, William A.: *Pretrial Discovery and the Adversary System*. Sage, New York, 1968.

- Gmür/Roth, Grundriss
Rechtsgeschichte¹⁵
- Goldschmidt, Zivilprozessrecht²
- Gottwald, JZ 1983
- Gottwald in FS Leipold
- Gönner, Handbuch
- Groisz, Polgári törvénykezési
rendtartás
- Grunsky, JZ 1977
- Grünhut, Ujság 1936/164.
- Günzl in Eves et al.
- Gmür, Rudolf – Roth, Andreas: *Grundriss der deutschen Rechtsgeschichte*¹⁵. Franz Vahlen, München, 2018.
- Goldschmidt, James: *Zivilprozessrecht*². Julius Springer, Berlin, 1932.
- Gottwald, Peter: *Neue höchstrichterliche Rechtsprechung zum Zivilprozeßrecht*. Juristenzeitung 1983/14. 523–531.
- Gottwald, Peter: *Die Principles of Transnational Civil Procedure und das deutsche Zivilprozessrecht*. In: Stürner, Rolf et al. (szerk.): Festschrift für Dieter Leipold zum 70. Geburtstag. Mohr Siebeck, Tübingen, 2009. 33–45.
- Gönner, Nikolaus Thaddäus: *Handbuch des deutschen gemeinen Processes in einer ausführlichen Erörterung seiner wichtigsten Gegenstände I*. Erlangen, Palm, 1801.
- Groisz Gusztáv: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*. Stein, Kolozsvár, 1870.
- Grunsky, Wolfgang: *Die Straffung des Verfahrens durch die Vereinfachungsnovelle*. Juristenzeitung 1977/7. 201–207.
- Grünhut Jenő: *Megint reformálják a polgári perrendtartást*. Ujság 1936/164. 28.
- Günzl, Clara: *Case Law in Germany: The Significance of Seuffert's Archiv*. In: Eves, William et al. (szerk.): *Common Law, Civil Law, and Colonial Law. Essays in Comparative Legal History from the Twelfth to the Twentieth Centuries*. Cambridge University Press, Cambridge, 2021. 206–235.

H

- Haendel*, Perbeli cselekmények Haendel Vilmos: *A perbeli cselekmények koncentrációja a koncentrációja magyar perjogi fejlődés szolgálatában*. Ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, Miskolc, 1932.
- Hagen*, Elemente Hagen, Johann Josef: *Elemente einer allgemeinen Prozesslehre: ein Beitrag zur allgemeinen Verfahrenstheorie*. Rombach, Freiburg, 1972.
- Hajdu*, JK 1929 Hajdu Béla: *Igazságügyi ankét*. Jogtudományi Közlöny 1929/10. 94.
- Hajdu*, Az Est 1936/158. Hajdu Endre: *Feltűnő változások készülnek a bírászkodásban*. Az Est 1936/158. 5.
- Halász*, JK 1930 Halász Jenő: *Hozzászólás a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló törvényjavaslathoz*. Jogtudományi Közlöny 1930/7. 83–84.
- Hamar*, ÜL 1915/10. Hamar Gyula: *A fellebbezett és a szünetelővé vált perekről*. Ügyvédek Lapja, 1915/10. 5–6.
- Hamza*, Európai magánjog Hamza Gábor: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi jogrendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.
- Harsági*, Európai Jog 2013/6. Harsági Viktória: *A svájci polgári perjog egységesítésének módszere – valóban lehetne modellértékű Európa számára?* Európai Jog 2013/6. 33–42.
- Haupt*, MJ 2003 Haupt Egon: *A polgári per gyors befejezésének eszközei a hatályos eljárási törvény alapján*. Magyar Jog 2003/9. 546–552.
- Hazard/Taruffo*, Cornell Int. Journal Hazard, Jeffrey, C. – Taruffo Michele: *Transnational Rules of Civil Procedure. Rules and Commentary*. Cornell International Law Journal 1997/2. 493–539.
- Hellweg*, AcP 1878 Hellweg, August: *Geschichtlicher Rückblick über die Entstehung der deutschen Civilprozeß-Ordnung*.

- Archiv für die civilistische Praxis 61 (1878), 78–140.
- Hellwig, Lehrbuch I.* Hellwig, Konrad: *Lehrbuch des deutschen Zivilprozeßrechts*. Bd. I. Deichert, Leipzig, 1903.
- Henke, ZZP 1970* Henke, Horst-Eberhard: *Judicia perpetua oder Warum Prozesse so lange dauern...* Zeitschrift für Zivilprozeß 1970/2. 125–167.
- Herbst in Bender* Herbst, Gerhard: *Die Verbreitung der Hauptverhandlung in Zivilsachen in Bayern*. In: Bender, Rolf (szerk.): *Tatsachenforschung in der Justiz. Einführung in die Methoden. Mit Untersuchungen zu: Prozeßbeschleunigung, Berufungsgründe. Einzelrichter und Kollegium. Gerichtsorganisation*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1972. 167–178.
- Herczegh, Polgári törvénykezési rendtartás* Herczegh Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás: 1868: 54. t. cz.: folytonos tekintettel a vonatkozó felsőbb rendeletekre, a Magy. Kir. Curia Semmitőszékének elvi jelentőségü határozataira, nem különben a Magyar- és Erdélyországi korábbi törvények és törvényszéki gyakorlatra*. Heckenast, Pest, 1871.
- Herczegh, Vélemény* Herczegh Mihály: *Plósz Sándor törvényjavaslata a főlebbvitelről a sommás eljárásban. Vélemény*. Pallas, Budapest, 1890.
- Herczegh, Polgári törvénykezési rendtartás⁴* Herczegh Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás: 1868: LIV, 1881: LIX, 1881: LX. törvényzikk: kapcsolatosan a váltó-, kereskedelmi és kisebb polgári peres ügyekben való eljárással, a birói ügyvitellel, a vonatkozó hazai s részben külföldi jogforrásokkal, különösen pedig a M. K. Curia fontosabb elvi határozataival⁴*. Franklin, Budapest, 1891.

- Herédi*, JK 2018
- Herédi Erika: A preklúzió jelentősége a megújult polgári perben.* Jogtudományi Közlöny 2018/3. 117–125.
- Herger*, Házassági vagyoni jog
- Herger Csabáné: A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében.* Schenk, Passau, 2017.
- Hess*, Ritsumeikan Law Review 27 (2010)
- Hess, Burkhard: Deutsches Zivilprozessrecht zwischen nationaler Eigenständigkeit und europäischem Anpassungszwang.* Ritsumeikan Law Review 27 (2010) 191–208.
- Homoki-Nagy in Hajdú*
- Homoki-Nagy Mária: Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről.* In: Hajdú József (szerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. Szeged, 2013. 83–92.
- Huf*, JK 1887
- Huf József: Megjegyzések a peres eljáráshoz.* Jogtudományi Közlöny 1887/37. és 38. 291–292., 300–301.
- J**
- Jacoby*, Zivilprozessrecht¹⁷
- Jacoby, Florian: Zivilprozessrecht¹⁷.* Vahlen, München, 2020.
- Jakab*, JeMa 2011/4.
- Jakab András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében.* Jogesetek Magyarázata 2011/4. 86–94.
- Jancsó*, Polgári törvénykezési jog²
- Jancsó György: Magyar polgári törvénykezési jog².* Lepage L., Kolozsvár, s. a.
- Jancsó*, Polgári perrendtartás I.
- Jancsó György: A magyar polgári perrendtartás rendszeres kézikönyve I.* Athenaeum, Budapest, 1912.
- Jancsó/Meszlény*, Polgári perrendtartás II.
- Jancsó György – Meszlény Artur: A magyar polgári perrendtartás rendszeres kézikönyve II.* Athenaeum, Budapest, 1915.
- Jauernig/Hess*, Zivilprozessrecht³⁰
- Jauernig, Othmar – Hess, Burkhard: Zivilprozessrecht³⁰.* C.H. Beck, München, 2011.

- Jelinek in Habscheid* Jelinek, Wolfgang: *Einflüsse des österreichischen Zivilprozessrechts auf andere Rechtsordnungen*. In: Habscheid, Walther J. (szerk.): *Das deutsche Zivilprozessrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen*. Giesecking, Bielefeld, 1991. 41–89.
- Juhász, Magyar Jogi Szemle 1930* Juhász Andor: *A törvénykezés egyszerűsítéséről*. Magyar Jogi Szemle 1930/6. 201–227.
- Juhászné Zvolenszki in Gellén/Görög* Juhászné Zvolenszki Anikó: *A Pp. I. fejezetének múltja, jelene, jövője, avagy a törvény célja és alapelvei a kodifikációk tükrében*. In: Gellén Klára – Görög Márta (szerk.): *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Iurisperitus, Szeged, 2016. 262–273.
- Juhászné Zvolenszki in Görög/Hegedüs* Juhászné Zvolenszki Anikó: *Az új polgári perrendtartás alapelvei*. In: Görög Márta – Hegedüs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábíán Eszter tiszteletére, jogászi pályafutásának 60. évfordulójára*. Iurisperitus, Szeged, 2017. 212–220.
- K**
- Kallweit, Prozeßförderungspflicht* Kallweit, Uwe: *Die Prozeßförderungspflicht der Parteien und die Präklusion verspäteten Vorbringens im Zivilprozeß nach der Vereinfachungsnovelle vom 3.12.1976*. Peter Lang, Frankfurt (aM)/Bern/New York, 1983.
- Kartal, JÁ 1936* Kartal Ignác: *A jubiláló Bp-ről és a halódó Pp-ről*. Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle 1936/7. 276–280.
- Kaser/Hackl, Römisches Zivilprozessrecht²* Kaser Max – Hackl, Karl: *Das römische Zivilprozessrecht²*. C.H. Beck, München, 1996.
- Kaserer, Bagatellverfahren* Kaserer, Josef: *Das Gesetz vom 27. April 1873 über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen*

- (*Bagatellverfahren*) mit *Materialien*. Alfred Hölder, Wien, 1873.
- Katz, Urtheil Katz, Heinrich: *Das Urtheil im neuen österreichischen Civilprocesse*. Carl Konegen, Wien, 1896.
- Kedeker/Seeliger, ZRP 1969 Kedeker, K. – Seeliger, Gustav: *Beschleunigung des Zivilprozesses*. Zeitschrift für Rechtspolitik 1969/5. 108–111.
- Kenedi, ÜL 1886/75. Kenedi Géza: *Az informálás kis katekizmusa*. Ügyvédek Lapja 1886/75. 2–4.
- Kengyel, Bírói hatalom Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Osiris, Budapest, 2003.
- Kengyel, Magyar polgári eljárásjog¹² Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog¹²*. Osiris, Budapest, 2014.
- Kip, Mündlichkeitsprinzip Kip, Hans-Gerhard: *Das sogenannte Mündlichkeitsprinzip. Geschichte einer Episode des Deutschen Zivilprozesses*. Carl Heymann, Köln/Berlin, 1952.
- Király, Hatékonysági elemzés Király Lilla: *Gyorsabb, egyszerűbb, olcsóbb, hatékonyabb? Az új magyar polgári perrendtartás általános rész osztott perszerkezetének hatékonysági elemzése*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2019.
- Kiss, Polgári per titkai³ Kiss Daisy: *A polgári per titkai. Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Általános Részéből³*. HVG-Orac, Budapest, 2014.
- Klameth, Small Claims Klameth, Julia: *Small Claims im Zivilprozess. Eine rechtshistorische, längerübergreifende und verfassungsrechtliche Betrachtung von Bagatellverfahren*. Univ. diss., Wien, 2015.
- Klein, Schuldhafte Partei-handlung Klein, Franz: *Die schuldhafte Partei-handlung: Eine Untersuchung aus dem Civilprocessrechte*. Toeplitz & Deuticke, Wien, 1885.

- Klein, Pro futuro* Klein, Franz: *Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Civilprocessreform in Oesterreich.* Franz Deuticke, Leipzig/Wien, 1891.
- Klein, ZZP 1894* Klein, Franz: *Die neuen österreichischen Civilprozess-Gesetzentwürfe.* Zeitschrift für Deutschen Civilprozess 19 (1894), 1–78.
- Klein/Engel, Zivilprozess Oesterreichs²* Klein, Franz – Engel, Friedrich: *Der Zivilprozess Oesterreichs².* Bensheimer, Mannheim/Berlin/Leipzig, 1927.
- Klein-Bruckschwaiger, JBl 1967* Klein-Bruckschwaiger, Franz: *Zur Entstehung der Allgemeinen Gerichtsordnung. Das Werk des Schweizers J. H. Froidevo.* Juristische Blätter 1967/7–8. 192–196.
- Klingler, Eventualmaxime* Klingler, Rafael: *Die Eventualmaxime in der Schweizerischen Zivilprozessordnung.* Helbing & Lichtenhahn, Zürich, 2010.
- Kodek/Mayr, Zivilprozessrecht⁴* Kodek, Georg E. – Mayr, Peter: *Zivilprozessrecht⁴.* facultas, Wien, 2018.
- Korsósne Delacasse, Ügyvédi kamarák* Korsósne Delacasse Krisztina: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon.* Dialóg Campus, Pécs, 2012.
- Korsósne Delacasse in Homoki-Nagy* Korsósne Delacasse Krisztina: *Képviselési jog és képviselési kényszer a perben. A polgári törvénykezési rendtartástól a Polgári perrendtartásig.* In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon.* k. n., Szeged, 2013. 143–159.
- Köblös, KK 2017/2.* Köblös Adél: *Új megoldások az elsőfokú eljárás szabályaiban.* Közjegyzők Közlönye 2017/2. 13–26.
- König, JÁ 1915* König Vilmos: *Az információról.* Jogállam 1915/1-2. 44–48.
- König, JK 1929* König Vilmos: *Megoldatlan jogi problémák.* Jogtudományi Közlöny 1929/24. 229–232.

- Krackte*, Eventualprinzip
 Krackte, Otto: *Das Eventualprinzip: seine historische Entwicklung und Geltung im heutigen Recht*. Universitätsverlag, Göttingen, 1932.
- Kralik in Forschungsband Klein*
 Kralik, Winfried: *Die Verwirklichung der Ideen Franz Kleins in der Zivilprozeßordnung von 1895*. In: Hofmeister, Herbert (szerk.): *Forschungsband Franz Klein (1854-1926). Leben und Wirken. Beiträge des Symposiums „Franz Klein zum 60. Todestag“*. Manz, Wien, 1988. 89–96.
- Kramer, Unif L Rev 2014*
 Kramer, Xandra E.: *The Structure of Civil Proceedings and Why It Matters: Exploratory Observations on Future ELI-UNIDROIT European Rules of Civil Procedure*. *Uniform Law Review* 2014/2. 218–238.
- Kreutz, ZRG GA 2017*
 Kreutz, Peter: *Die Prozeßordnung in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten des Königreiches Bayern von 1869. Zur Entwicklung eines modernen Zivilverfahrensrechts auf dem Weg zur ZPO*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung 134 (2017), 162–201.
- L**
- Laufs, Rechtsentwicklungen⁶*
 Laufs, Adolf: *Rechtsentwicklungen in Deutschland⁶*. De Gruyter, Berlin, 2006.
- Lehfeldt, Rechtsvergleichende Studie*
 Lehfeldt, Berhard: *Österreichischer und reichsdeutscher Zivilprozeß. Eine rechtsvergleichende Studie*. Berlin, Franz Vahlen, 1914.
- Leipold, ZZP 1980*
 Leipold, Dieter: *Prozessförderungspflicht der Parteien und richterliche Verantwortung*. *Zeitschrift für Zivilprozeß* 1980/3. 237–265.
- Leipold in FS Fasching*
 Leipold, Dieter: *Verfahrensbeschleunigung und Prozeßmaximen*. In: Holzhammer, Richard – Jelinek, Wolfgang – Böhm, Peter (szerk.):

- Festschrift für Hans W. Fasching zum 65. Geburtstag. Manz, Wien, 1988. 329–349.
- Leuenberger, ZZZ 2007* Leuenberger, Christoph: *Das ordentliche Verfahren*. Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht 2007 (Heft 15), 327–338.
- Leuenberger in FS Schwander* Leuenberger, Christoph: *Aktenschluss, Noven und Klagänderung nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung*. In: Lorandi, Franco – Staehelin, Daniel (szerk.): *Innovatives Recht*. Festschrift für Ivo Schwander. Dike, Zürich/St. Gallen, 2011. 949–961.
- Leuenberger in FS Sutter-Somm* Leuenberger, Christoph: *Die Bestimmungen über das ordentliche Verfahren gelten sinngemäß für sämtliche andere Verfahren, soweit das Gesetz nichts anderes bestimmt (Art. 219 ZPO)*. In: Frankhauser, Roland et al. (szerk.): *Das Zivilrecht und seine Durchsetzung*. Festschrift für Professor Thomas Sutter-Somm. Schulthess, Zürich, 2016. 379–391.
- Leuering, NJW 2019* Leuering, Dieter: *Das beA und bestimmende Schriftsätze*. Neue Juristische Wochenschrift 2019/38. 2739–2743.
- Linde, Lehrbuch⁵* Linde, Timoth. Balth.: *Lehrbuch des deutschen gemeinen Civilprocesses⁵*. Adolph Marcus, Bonn, 1838.
- Loschelder, AGO* Loschelder, Michael: *Die österreichische Allgemeine Gerichtsordnung von 1781. Grundlagen und Kodifikationsgeschichte*. Duncker & Humblot, Berlin, 1978.
- Lüke, Zivilprozessrecht¹¹* Lüke, Wolfgang: *Zivilprozessrecht¹¹*. Bd. I. C. H. Beck, München, 2020.

M

- Magyary*, Alaptanok
Magyary Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai. A perbeli cselekvés tana.* Franklin, Budapest, 1898.
- Magyary*, Magyar polgári perjog²
Magyary Géza: *Magyar polgári perjog*². Franklin, Budapest, 1924.
- Magyary*, Magyar polgári perjog³
Magyary Géza: *Magyar polgári perjog*³. (átdolg.: Nizsalovszky Endre) Franklin, Budapest, 1939.
- Magyary*, Perjogi reformmozgalmak
Magyary Géza: *Magyar perjogi reformmozgalmak.* In: *Összegyűjtött dolgozatai.* MTA, Budapest, 1942. 3–19.
- Markos*, Polgári Jog 1930
Markos Olivér: *A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló törvény és a polgári fellebbviteli eljárás.* Polgári Jog 1930/9. 421–431.
- Márkus*, ÜL 1910/35.
Márkus Dezső: *Az információ.* *Ügyvédek Lapja* 1910/35. 1–2.
- Marschalkó* in *Márkus VI. kötet (Pertár)*
Marschalkó János: *Pertár.* In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon VI. kötet.* Pallas, Budapest, 1907. 25.
- Marschalkó* in *Márkus VI. kötet (Pertárnok)*
Marschalkó János: *Pertárnok.* In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon VI. kötet.* Pallas, Budapest, 1907. 31.
- Máthé*, Igazságszolgáltatási szervezet
Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Máthé* in *Kiss/Varga*
Máthé Gábor: *A felsőbírósági reform és a polgári törvénykezési rendtartás.* In: Kiss Daisy – Varga István (szerk.): *Magister artis boni et aequi. Studia in honorem Németh János.* ELTE Eötvös, Budapest, 2003. 655–670.
- McGuire*, ecolx 2010
McGuire, Mary-Rose: *Prozessförderungspflicht und Präklusion. Über das Verhältnis von § 178 Abs 2 zu § 179 ZPO nach der ZVN 2002.* ecolx 2010. 1153–1161.

- Meier, ZZZ* 2011 Meier, Isaak: *Die neue schweizerische ZPO*. Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht 2011 (Heft 28), 249–256.
- Menger, System* Menger, Anton: *System des oesterreichischen Civilprocessrechts in rechtsvergleichender Darstellung*. 1. kötet. Alfred Hölder, Wien, 1876.
- Merkel, AnwBl* 1969 Merkel, Hans: *Gute oder schnelle Justiz*. Anwaltsblatt 1969/8-9. 275–287.
- Meszlény, Bevezető a polgári* Meszlény Arthur: *Bevezető a polgári perrendtartáshoz*. perrendtartáshoz. Athenaeum, Budapest, 1911.
- Metzinger, MJ* 2020 Metzinger Péter: *A tényállítás megváltoztatása az új Pp.-ben, különös tekintettel az elévülésre*. Magyar Jog 2020/7-8. 397–402.
- Mihajlovics, MT* 1871 Mihajlovics Miklós: *Adalékok a polgári törvénykezési rendtartás revisiójához*. Themis 1871/23., 24., 25., 26., 27., 29., 30., 32., 33. és 34. 263–264., 271–275., 283–285., 296–299., 310–312., 335–336., 347–348., 370–372., 382–384., 392.
- Millar in Millar* Millar, Robert Wyness: *The Formative Principles of Civil Procedure*. In: Uő (szerk.): *A History of Continental Civil Procedure*. Little, Brown, and Company, Boston, 1928. 3–84.
- Miljevic-Petrikic, Kooperation* Miljevic-Petrikic, Aleksandra: *Die Kooperation zwischen den Parteien und dem Gericht nach der Zivilverfahrensnovelle 2002*. Univ. Diss., Wien, 2005.
- Mittelstaedt, Prozess-Grundsätze* Mittelstaedt, Johannes von: *Prozess-Grundsätze. Ein Beitrag zu dem erwarteten Entwürfe eines Prozess-Gesetzes für den Norddeutschen Bund*. Neuwied, Heuser, 1868.
- Mittermaier, Gemeiner Prozeß I.*² Mittermaier, Carl Joseph Anton: *Der gemeine deutsche bürgerliche Prozeß in Vergleichung mit*

- dem preußischen und französischen Civilverfahren und mit den neuesten Fortschritten der Prozeßgesetzgebung I.*² Adolf Marcus, Bonn, 1822.
- Molnár, KK 2017/6. Molnár Tamás: *Az új polgári perrendtartás alapelveinek értékelése, a perjogi kodifikáció hatása a polgári eljárás sajátos alapelveire.* Közjegyzők Közlönye 2017/6. 13–24.
- Molnár in Csáki-Hatalovics/Szabó Molnár Judit: *Hatékony és gyorsítás a polgári peres eljárásban.* In: Csáki-Hatalovics Gyula Balázs – Szabó Krisztián (szerk.): *Eljárásjogi kodifikáció – nemzetközi hatások.* Patrocinium, Budapest, 2018. 39–56.
- Molnár, Alapelvek Molnár Tamás: *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban.* Közjegyzői Akadémiai Kiadó, Budapest, 2019.
- Moret, Aktenschluss Moret, Sébastien: *Aktenschluss und Novenrecht nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung.* Schultess, Basel/Zürich/Genf, 2014.
- Möller, JA ZR 2010 Möller, Christian: *Die Verfahrensgrundsätze des Zivilverfahrens.* Juristische Arbeitsblätter (Zivilrecht) 2010/1. 47–52.
- Mühl, ZZP 1953 Mühl, Otto: *Beweisinterlokut und Beweisbeschluß im hannoverschen Prozeßrecht und der geltenden Reichszivilprozeßordnung.* Zeitschrift für Zivilprozeß 1953/3. 165–188.
- N, Ny**
- Németh, KK 2017/2. Németh János: *Az új Polgári perrendtartás, egyes vitatott kérdések és az elfogadott változat.* Közjegyzők Közlönye 2017/2. 5–12.
- Névai in Magyar polgári perjog Névai László: *A magyar polgári perjog alapelvei.* In: *A magyar polgári perjog főbb kérdései.* Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953. 11–43.

- Névai, JK 1962 Névai László: *A bírói pervezetés a magyar polgári eljárásjogban*. Jogtudományi Közlöny 1962/10. 515–522.
- Névai, JK 1979 Névai László: *A polgári perbeli tárgyalás hatékonyságának problémái – különös tekintettel a tárgyalás előkészítésére*. Jogtudományi Közlöny 1979/10. 621–626.
- Névai, Alapkérdések Névai László: *A szocialista polgári eljárásjog elméleti alapkérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- Nikisch, Zivilprozeßrecht² Nikisch, Arthur: *Zivilprozeßrecht²*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1952.
- Novák, MJ 1994 Novák István: *Polgári eljárásjogunk alapelveinek jövője*. Magyar Jog 1994/9. 551–553.
- Novák in Kengyel Novák István: *Polgári peres eljárásjogunk jogalkotásának veszélyhelyzetei*. In: Kengyel Miklós (szerk.): *50 éves a polgári perrendtartás*. Dialóg Campus, Pécs, 2003. 153–162.
- Nörr, ZZP 1974 Nörr, Knut Wolfgang: *Hauptthemen legislatorischer Zivilprozeßreform im 19. Jahrhundert*. Zeitschrift für Zivilprozeß 1974/3. 277–283.
- Nörr, Revision Nörr, Knut Wolfgang: *Reinhardt und die Revision der Allgemeinen Gerichts-Ordnung für die Preussischen Staaten. Materialien zur Reform des Zivilprozesses im 19. Jahrhundert*. Vittorio Klostermann, Frankfurt (aM), 1975.
- Nörr, Naturrecht und Zivilprozeß Nörr, Knut Wolfgang: *Naturrecht und Zivilprozeß, Studien zur Geschichte des deutschen Zivilprozeßrechts während des Naturrechtsperiode bis zum beginnenden 19. Jahrhundert*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1976.
- Nörr, Geschichtlicher Abriss Nörr, Knut Wolfgang: *Ein geschichtlicher Abriss des kontinentaleuropäischen Zivilprozesses in*

- ausgewählten Kapiteln.* Mohr Siebeck, Tübingen, 2015.
- Nylund in Ervo/Nylund* Nylund, Anna: *Introduction to the Preparatory Stage of Civil Proceedings.* In: Ervo, Laura – Nylund, Anna (szerk.): *Current Trends in Preparatory Proceedings. A Comparative Study of Nordic and Former Communist Countries.* Springer, Cham, 2016. 1–15.
- Nylund, Civil Procedure Review* Nylund, Anna: *The structure of civil proceedings – convergence through the main hearing model?* *Civil Procedure Review* 2018/2. 13–39.
- Nyilas, JK* 2021 Nyilas Anna: *Az eljárási utak differenciálása a polgári perben.* *Jogtudományi Közlöny* 2021/11–12. 506–513.
- Nyilas, MJ* 2022 Nyilas Anna: *Professzionális pervitel a perhatékonyság szolgálatában – a jogi képviselő részvételének hatása a permenetre.* *Magyar Jog* 2022/7-8. 452–460.
- O, Ö**
- Oberhammer in van Rhee* Oberhammer, Paul: *Speeding up civil litigation in Austria: past and present instruments.* In van Rhee, C. H. (szerk.): *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation.* Intersentia, Antwerpen/Groningen, 2004. 217–232.
- Oberhammer/Domej in van Rhee* Oberhammer, Paul – Domej, Tanja: *Germany, Austria, Switzerland (ca. 1800-2005).* In: van Rhee, C. H. (szerk.): *European Traditions of Civil Procedure.* Intersentia, Antwerpen/Oxford, 2005. 103–128.
- (2005)*
- Oberhammer/Domej in van Rhee* Oberhammer, Paul – Domej, Tanja: *Delay in Austrian Civil Procedure and the Legislator's Response.* In: van Rhee, C. H. (szerk.): *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue*
- (2010)*

- Delay in Civil Litigation. Duncker & Humblot, Berlin, 2010. 255–277.
- Oberschall, ÜL 1896/52.* Oberschall Adolf: *Észrevételek a polgári perrendtartásról készült törvényjavaslat előadói tervezetére IV.* Ügyvédek Lapja 1896/52. 2–4.
- Obetkó, Perorvoslatok* Obetkó Dezső: *A perorvoslatok a magyar polgári peres eljárásban.* Grill, Budapest, 1906.
- Oertmann, Grundriß²⁻³* Oertmann, Paul: *Grundriß des deutschen Zivilprozeßrechts²⁻³.* Scholl, Leipzig, 1927.
- Oestmann, Gerichtsbarkeit und Verfahren* Oestmann, Peter: *Wege zur Rechtsgeschichte: Gerichtsbarkeit und Verfahren.* Böhlau, Köln/Weimar/Wien, 2015.
- Oestmann in Pihlajamäki/Dunner/Godfrey* Oestmann, Peter: *The Law of the Holy Roman Empire of the German Nation.* In: Pihlajamäki, Heikki –Dubber, Markus D. – Godfrey, Mark (szerk.): *The Oxford Handbook of European Legal History.* Oxford University Press, Oxford, 2018. 732–759.
- Oestmann in Rossi* Oestmann, Peter: *The Imperial Chamber Court and the Development of the Law in the Holy Roman Empire.* In: Rossi, Guido (szerk.): *Authorities in Early Modern Law Courts.* Edinburgh University Press, Edinburgh, 2021. 150-167.
- Ogris in Wandruszka/Urbantisch* Ogris, Werner: *Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien 1848-1918.* In: Wandruszka, Adam – Urbantisch, Peter (szerk.): *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Bd. II. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 1975. 538–662.*
- Olchváry, JK 1929* Olchváry Zoltán: *A törvénykezés egyszerűsítése.* Jogtudományi Közlöny 1929/23, 217–219.
- Osterloh, Lehrbuch* Osterloh, Robert: *Lehrbuch des gemeinen, deutschen ordentlichen Civilprocesses.* Bd. I. Tauchniß, Leipzig, 1856.

- Osztovits, MJ 2010 Osztovits András: *Új magyar Polgári perrendtartás szükségességéről*. Magyar Jog 2010/3. 158-163.
- Otto, Präklusion Otto, Hansjörg: *Die Präklusion. Ein Beitrag zum Prozeßrecht*. Duncker & Humblot, Berlin, 1970.
- Ökröss, JK 1867a Ökröss Bálint: *A szóbeliség és nyilvánosság kérdéséhez*. Jogtudományi Közlöny 1867/20. 101–102.
- Ökröss, JK 1867b Ökröss Bálint: *Polgári törvénykezési rendtartás*. Jogtudományi Közlöny 1867/24. 121–124.
- Ökröss, JK 1867c Ökröss Bálint: *Közlemények az orsz. bizottság tanácskozásairól a törv. rendtartás tárgyában*. Jogtudományi Közlöny 1867/40. 244–245.
- Ökröss, Törvénykezés reformjai Ökröss Bálint: *A törvénykezés reformjai*. Eggenberger, Pest, 1869.
- Ökröss, Törvénykezési rendtartás Ökröss Bálint: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*. Pfeifer, Pest, 1870.
- P**
- Pap, Perjogi tanulmány Pap József: *A Plósz-féle polgári perrendtartás tervezetéhez. Perjogi tanulmány*. Eggenberger, Budapest, 1898.
- Pap, Perjogi elvek Pap József: *Perjogi elvek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatában*. Márkus Samu, Budapest, 1901.
- Pap, MJÉ 1902/5. Pap József: *A polgári perrendtartás javaslata*. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1902/5. 3–48.
- Papp, Ujság 1936/220. Papp József: *Uj polgári perrendtartást kapunk*. Ujság 1936/220. 7.
- Papp, MJSz 2017/1. Papp László: *Az Ordo judicarius pro omnibus tribunalibus et foris judiciariis Regni Hungariae praescriptus*. Miskolci Jogi Szemle 2017/1. 87–99.
- Papitsch, Eventualmaxime Papitsch, Hermeline Louise: *Wert und Unwert der Eventualmaxime*. Dipl. Arb., Graz, 1984.

- Paulus, Zivilprozessrecht*⁶ Paulus, Christoph G.: *Zivilprozessrecht*⁶. Springer, Heidelberg/Berlin, 2016.
- Pecsenye, MJ 2013* Pecsenye Csaba: *A polgári eljárásjog korszerűsítéséről a gyakorló bíró szemszögéből*. Magyar Jog 2013/9. 552–555.
- Perrendi ankét, JÁ 1936* [sz. n.]: *Perrendi ankét*. Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle 1936/8-9. 362–365.
- Peters in FS Schwab* Peters, Egbert: *Auf dem Weg zu einer allgemeinen Prozeßförderungspflicht der Parteien?* In: Gottwald, Peter – Prütting, Hanns (szerk.): *Festschrift für Karl Heinz Schwab zum 70. Geburtstag*. C. H. Beck, München, 1990. 399–408.
- Pfeiffer, Unif L Rev* Pfeiffer, Thomas: *The ALI/UNIDROIT Project: Are Principles Sufficient, Without the Rules?* Uniform Law Review 2001/4. 1015–1033.
- Planck, Beweisurtheil* Planck, Julius Wilhelm: *Die Lehre von dem Beweisurtheil. Mit Vorschlägen für die Gesetzgebung*. Dieterische Buchhandlung, Göttingen, 1848.
- Planck, Lehrbuch I.* Planck, Julius Wilhelm: *Lehrbuch des Deutschen Civilprozessrechts*. Bd. I. C. H. Beck, Nördlingen, 1887.
- Plósz, Magyar Igazságügy 1876* Plósz Sándor: *A keresetjogról*. Magyar Igazságügy 1876/3 és 4. 167–187., 231–259.
- Plósz, JÁ 1912* Plósz Sándor: *A törvényes vélelem természete*. Jogállam 1912/1-2. 75–99.
- Plósz, Polgári törvénykezési jog* Plósz Sándor: *Magyar polgári törvénykezési jog* (összeállította: Vass Károly). Szent István-Társulat, Budapest, 1906.
- Plósz, Reform* Plósz Sándor: *A polgári peres eljárás reformja*. In: *Összegyűjtött dolgozatai*. MTA Budapest, 1927. 105–117.

- Plósz, Jogorvoslatok* Plósz Sándor: *A szóbeli közvetlen eljárásban minő jogorvoslatok engedendők meg.* In: *Összegyűjtött dolgozatai.* MTA, Budapest, 1927. 313–352.
- Pócza, MJ 2007* Pócza Róbert: *Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást!* *Magyar Jog* 2007/4. 223–233.
- Pohlmann, Zivilprozessrecht⁵* Pohlmann, Petra: *Zivilprozessrecht⁵.* C. H. Beck, München, 2022.
- Popper, ÜL 1910/34.* Popper Tódor: *Az „információ” alkonya.* *Ügyvédek Lapja* 1910/34. 1–2.
- Popper, ÜL 1910/37.* Popper Tódor: *Még egy szót az „információról”.* *Ügyvédek Lapja* 1910/37. 6.
- Pribula in Zódi* Pribula László: *A polgári perek idődimenziója a digitális technológiák jogi felhasználása tükrében.* In: Zódi Zsolt (szerk.): *Jogi technológiák, digitális jogalkalmazás.* Ludovika, Budapest, 2022. 303–327.
- Pribula/Kovács, JK 2023* Pribula László – Kovács Ildikó: *Az eljárások elhúzódása miatti vagyoni elégtétel gyakorlata.* *Jogtudományi Közlöny* 2023/2. 57–66.
- Putzo, NJW 1977* Putzo, Hans: *Die Vereinfachungsnovelle. Gesetz zur Vereinfachung und Beschleunigung gerichtlicher Verfahren.* *Neue Juristische Wochenschrift* 1977/1-2. 1–10.
- R**
- Ráth, OBÉ* Ráth György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában.* Landerer és Heckenast, Pest, 1861.
- Rechberger in Yildirim (a)* Rechberger, Walter H.: *Die Verfahrenskonzentration im österreichischen Zivilprozess.* In: Yildirim, Kamil (szerk.): *Zivilprozess im Lichte der Maximen.* Alkim, Istanbul, 2001. 1–14.
- Rechberger/Klicka in Bohata et al.* Rechberger, Walter H. – Klicka, Thomas: *Österreich und Deutschland.* In: Bohata, Petr et al.: *Beschleunigung des zivilgerichtlichen Verfahrens in*

- Mittel- und Osteuropa. NWV, Wien/Graz, 2004. 17–66.
- Rechberger*, Ritsumeikan Law Review 25 (2008) *Rechberger*, Walter H.: *Die Ideen Franz Kleins und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa*. Ritsumeikan Law Review no. 25 (2008), 101–110.
- Rechberger* in *Sutter-Somm/Harsági* *Rechberger*, Walter H.: *Die österreichische ZPO – (k)ein Vorbild für die ungarische ZPO 1911?* In: Sutter-Somm, Thomas – Harsági, Viktória (szerk.): *Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mitteleuropa um die Jahrtausendwende. Reform und Kodifikation – Tradition und Erneuerung*. Schultess, Zürich/Basel/Genf, 2012. 1–15.
- Rechberger/Simotta*, Zivilprozessrecht⁹ *Rechberger*, Walter H. – *Simotta*, Daphne-Ariane: *Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts. Erkenntnisverfahren*⁹. Manz, Wien, 2017.
- Renaud*, Lehrbuch *Renaud*, Achilles: *Lehrbuch des Gemeinen deutschen Civilproceßrechts mit Rücksicht auf die neuern Civilproceßgesetzgebungen*. Winter, Heidelberg/Leipzig, 1867.
- Réti*, JK 2017 *Réti* László: *A megújult képviselői szabályok*. Jogtudományi Közlöny 2017/11. 473–482.
- Reut*, Noven *Reut*, Christoph: *Noven nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung*. Dike, Zürich/St. Gallen, 2017.
- van Rhee* in *van Rhee* (2005) *van Rhee*, C. H.: *Introduction*. In: Uő (szerk.): *European Traditions of Civil Procedure*. Intersentia, Antwerpen/Oxford, 2005. 3–23.
- van Rhee*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 2007 *van Rhee*, C. H.: *Civil Litigation in Twentieth Century Europe*. Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 2007/3. 307–320.
- van Rhee/Verkerk* in *Smits* *van Rhee*, C. H. – *Verkerk*, Remme: *Civil procedure*. In: *Smits*, Jan M. (szerk.): *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*². Edward Elgar, Cheltenham/Northampton, 2012. 140–156.

- van Rhee, *International Journal of Procedural Law* 2018
- van Rhee, *Access to Justice* 2020
- Roberts, *Cornell Law Review*
- Rosenberg/Schwab/Gottwald, *Zivilprozessrecht*¹⁸
- Róth, *ÜL* 1910/37.
- S, Sz**
- Salficky, *öRW* 2002
- Salficky, *ÖJZ* 2006
- Salficky, *öAnwBl* 2007
- Sárffy, *Magyar Közigazgatás* 1930/51–52.
- Sárffy, *Magyar polgári perjog*
- Sashegyi, *Magyar felsőoktatás*
- van Rhee: C. H.: *Case management in Europe: a modern approach to civil litigation*. *International Journal of Procedural Law* 2018/1. 65–84.
- van Rhee, C. H.: *Towards Harmonised Rules of Civil Procedure: Obligations of the Judge, the Parties and Their Lawyers*. *Access to Justice in Eastern Europe* 2020/1. 6–33.
- Roberts, David M.: *Fact Pleading, Notice Pleading, and Standing*. *Cornell Law Review* 1980/3. 390–436.
- Rosenberg, Leo – Schwab, Karl Heinz– Gottwald, Peter: *Zivilprozessrecht*¹⁸. C. H. Beck, München, 2018.
- Róth József: *Az információ*. *Ügyvédek Lapja* 1910/37. 5–6.
- Salficky, Herbert: *Die Prozessförderungspflicht und Präklusion*. *Österreichisches Recht der Wirtschaft* 2002/10. 578–582.
- Salficky, Herbert: *Überschießende Feststellungen im Zivilprozess*. *Österreichische Juristenzeitung* 2006/51. 787–797.
- Salficky, Herbert: *Die Prozessförderungspflicht – offene Fragen*. *Österreichisches Anwaltsblatt* 2007/3. 119–128.
- Sárffy Andor: *A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló új törvény*. *Magyar Közigazgatás* 1930/51–52, 3–5.
- Sárffy Andor: *Magyar polgári perjog*. Grill, Budapest, 1946.
- Sashegyi Oszkár: *Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849-1867*. Felsőoktatási Pedagógiai Központ, Budapest, 1974.

- Savigny*, System Savigny, Friedrich Carl von: *System des heutigen römischen Rechts Bd. 5*. Veit, Berlin, 1841.
- Schauer*, JK 1911 Schauer, Hugo: *A szóbeli tárgyalás elhalasztása*. Jogtudományi Közlöny 1911/47. 397–398.
- Schilken/Brinkmann*,
Zivilprozessrecht⁸ Schilken, Eberhard – Brinkmann, Moritz: *Zivilprozessrecht*⁸. Vahlen, München, 2022.
- Schilken*, ZZP 2022 Schilken, Eberhard: *Abdankung der Prozessmaximen durch Justizgrundrechte?* Zeitschrift für Zivilprozess 2022/2. 153–176.
- Schlinder*, Litis contestatio Schlinder, Steffen: *Litis contestatio. Eine Untersuchung über die Grundlagen des gelehrten Zivilprozess in der Zeit vom 12. bis zum 19. Jahrhundert*. Vittorio Klostermann, Frankfurt (aM), 2008.
- Schmid/Hofer*, ZZZ 2016 Schmid, Jean-Daniel – Hofer, Thomas: *Bestreitung von neuen Tatsachenbehauptungen in der schriftlichen Duplik*. Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht 2016 (Heft 40), 282–299.
- Schmidt*, Lehrbuch² Schmidt, Richard: *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*². Duncker & Humblot, Leipzig, 1910.
- Schneider*, Bagatellverfahren Schneider, Gabriele: *Das Bagatellverfahren im österreichischen Recht. Eine Studie zur Entwicklung von Verfahrensvorschriften für geringfügige Rechtsangelegenheiten unter besonderer Berücksichtigung des Bagatellverfahrens von 1873 als Vorreiter moderner Prozeßgrundsätze*. Manz, Wien, 2001.
- Schnierer*, JK 1867 Schnierer Gyula: *Észrevételek a polgári törvénykezési rendtartás javaslatára*. Jogtudományi Közlöny 1867/42., 44., 46., 47., 49. és 50. 260–262, 275–277., 296–297., 303–304., 323–324., 328–330.

- Schoibl, Entwicklung* Schoibl, Norbert: *Die Entwicklung des österreichischen Zivilverfahrensrechts*. Peter Lang, Frankfurt (aM)/Bern/New York, 1987.
- Schreyer, Perorvoslatok* Schreyer Jakab: *A perorvoslatok teljes rendszere, tekintettel úgy az írásbeli mint a szóbeli eljárásra és összefüggésben a bírósági szervezettel*. Zilahy, Budapest, 1879.
- Schulte, Eventualmaxime* Schulte, Josef: *Die Entwicklung der Eventualmaxime. Ein Beitrag zur Geschichte des Deutschen Zivilprozesses*. Carl Heymann, Köln, 1980.
- Schumacher, öAnwBl 2009* Schumacher, Hubertus: *Rechtsanwalt und Wahrheitspflicht im Zivilprozess*. Österreichisches Anwaltsblatt 2009/10. 429–436.
- Schuster von Bonnot, Österreichisches Civilprocessrecht²* Schuster von Bonott, Maximilian: *Österreichisches Civilprocessrecht²*. Manz, Wien, 1896.
- Schwab, Zivilprozessrecht⁵* Schwab, Martin: *Zivilprozessrecht⁵*. C. F. Müller, Heidelberg, 2016.
- Schwartz, Civilproceß-Gesetzgebung* Schwarz, Johann Christoph: *Vierhundert Jahre deutscher Civilproceß-Gesetzgebung. Darstellungen und Studien zur deutschen Rechtsgeschichte*. Puttkammer & Mühlbrecht, Berlin, 1898.
- Sedemund-Treiber, ZRP 1970* Sedemund-Treiber, Antje: *Auf kürzerem Wege zum Urteil*. Zeitschrift für Rechtspolitik 1969/6. 121–127.
- Sonnenschmidt, ZZP 1880* Sonnenschmidt: *Über das der Civilprozessordnung für das Deutsche Reich vom 30. Januar 1877 zu Grunde liegende Prinzip der Mündlichkeit*. Zeitschrift für Deutschen Civilprozess 2 (1880), 208–265.
- Spencer, Michigan Law Review* Spencer, A. Benjamin: *Understanding Pleading Doctrine*. Michigan Law Review 2009/1. 1–36.
- Spühler/Dolge/Gehri, Schweizerisches Zivilprozessrecht* Spühler, Karl – Dolge, Anette – Gehri, Myriam: *Schweizerisches Zivilprozessrecht und Grundzüge*

- des internationalen Zivilprozessrechts*. Stämpfli, Bern, 2010.
- Stahelin, Eventualmaxime
Stahelin, Peter: *Die Eventualmaxime im baselstädtischen Zivilprozess*. Inaugural-Dissertation, Basel, 1976.
- Stahelin/Stahelin/Grolimund, Zivilprozessrecht³
Stahelin, Adrian – Stahelin, Daniel – Grolimund, Pascal: *Zivilprozessrecht. Unter Einbezug des Anwaltsrechts und des internationalen Zivilprozessrechts*³. Schultess, Zürich, 2019.
- Stein, Grundriß des Zivilprozeßrechts³
Stein, Friedrich: *Grundriß des Zivilprozeßrechts und des Konkursrechts*³. Mohr Siebeck, Tübingen, 1928.
- Stimez, Prozessförderungspflicht
Stimez, Irmgard Maria: *Die Prozessförderungspflicht und Präklusionsbestimmungen im österreichischen und deutschen Zivilverfahrensrecht – ein Rechtsvergleich*. Univ. Diss., Salzburg, 2008.
- Stipta, Bírószági rendszer
Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története*. Multiplex Media, Debrecen, 1997.
- Stipta, Jogtörténet-tudomány
Stipta István: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. Pólay, Szeged, 2015.
- Stipta, JtSz 2016/3.
Stipta István: *A jelenkori jogtörténet-tudomány (Értelmezési kísérlet)*. *Jogtörténeti Szemle* 2016/3. 36–40.
- Stosch, Prozeßförderung
von Stosch, Felix Graf: *Prozeßförderung durch das Mittel der Präklusion im österreichischen und deutschen Recht (de lege lata – de lege ferenda)*. Duncker & Humblot, Berlin, 2000.
- Strohm, AnwBl 1969
Strohm, Eberhard: *Zum Verfahren der ZPO nach „Stuttgarter Modell“*. *Anwaltsblatt* 1969/12. 421–426.
- Strohs, JA ZR 1981
Strohs, Matthias: *Die Zurückweisung verspäteten Vorbringens nach § 296 Abs. 1 und 2 ZPO in der Fassung der Vereinfachungsnovelle*. *Juristische Arbeitsblätter* 1981/8-9. 457–463.

- Stürner, Unif L Rev 2001* Stürner, Rolf: *Transnational Civil Procedure: Discovery and Sanctions against Non-compliance*. Uniform Law Review 2001/4. 871–886.
- Stürner in FS Kollhosser* Stürner, Rolf: *Parteidisposition über Tatsachen und Beweismittel im Prozess ausgewählter europäischer Staaten*. In: Bork, Reinhard – Hoeren, Thomas – Pohlmann, Petra (szerk.): *Recht und Risiko*. Festschrift für Helmut Kollhosser zum 70. Geburtstag. Bd. II. VVW, Karlsruhe, 2004. 727–740.
- Stürner in Gilles/Pfeiffer* Stürner, Rolf: *»Procedural Law and Legal Cultures«*. *Introduction tot he Overarching of the Conference*. In: Gilles, Peter – Pfeiffer, Thomas (szerk.): *Prozessrecht und Rechtskulturen*. Nomos, Baden-Baden, 2004. 9–30.
- Stürner, RabelsZ 2005* Stürner, Rolf: *The Principles of Transnational Civil Procedure. An Introduction to Their Basic Conceptions*. Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht 2005/2. 201–254.
- Stürner, ZZPInt 2006* Stürner, Rolf: *Die »Principles of Transnational Civil Procedure«*. *Eine Einführung in ihre wichtigsten Grundlagen*. Zeitschrift für Zivilprozess International 11 (2006), 381–414.
- Stürner in Grundmann/Riesenhuber* Stürner, Rolf: *Fritz Baur – Rechtswissenschaft, zwischen Tradition, Dogmatik und Aufbruch*. In: Grundmann, Stefan – Riesenhuber, Karl (szerk.): *Deutschsprachige Zivilrechtslehrer des 20. Jahrhunderts in Berichten ihrer Schüler. Eine Ideengeschichte in Einzeldarstellungen*. De Gruyter, Berlin, 2007. 385–398.
- Stürner in FS Kaissis* Stürner, Rolf: *Mündlichkeit und Schriftlichkeit im europäischen Zivilprozess*. In: Geimer, Reinhold – Schütze, Rolf A. (szerk.): *Recht ohne Grenzen*.

- Festschrift für Athanassios Kaissis zum 65. Geburtstag. Sellier, München, 2012. 991–1005.
- Stürner in FS Schilken* Stürner, Rolf: *Einige Bemerkungen zur Geschichte der Verfahrenskonzentration in ausgewählten europäischen Rechtskulturen*. In: Meller-Hannich, Caroline et al. (szerk.): *Rechtslage – Rechtserkenntnis – Rechtsdurchsetzung*. Festschrift für Eberhard Schilken zum 70. Geburtstag. C. H. Beck, München, 2015. 499–508.
- Stürner, ZZP 2010* Stürner, Rolf: *Parteiherrschaft versus Richtermacht. Materielle Prozessleitung und Sachverhaltsaufklärung im Spannungsfeld zwischen Verhandlungsmaxime und Effizienz*. Zeitschrift für Zivilprozess 2010/2. 147–161.
- Stürner, RabelsZ 2022* Stürner, Rolf: *The ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. An Introduction to Their Basic Conceptions*. Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht 2022/2. 421–472.
- Sutter-Somm, ZZZ 2005* Sutter-Somm, Thomas: *Rechtspolitische Grundsatzfragen des Zivilprozessrechts*. Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht 2005 (Heft 5), 3-27.
- Sutter-Somm, ZZZ 2007* Sutter-Somm, Thomas: *Die Verfahrensgrundsätze und die Prozessvoraussetzungen*. Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht 2007 (Heft 15), 301–326.
- Sutter-Somm in Harsági* Sutter-Somm, Thomas: *A svájci polgári perrendtartás – Keletkezése és súlypontjai*. In: Harsági Viktória (szerk.): *Közép-európai polgári perjogi reformok és kodifikációk az elmúlt negyedszázadban – Tradíció és megújulás*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 221–239.

- Sutter-Somm*, Zivilprozessrecht³ Sutter-Somm, Thomas: *Schweizerisches Zivilprozessrecht*³. Schulthess, Zürich/Basel/Genf, 2017.
- Süß*, Partikularer Zivilprozess Süß, Thorsten: *Partikularer Zivilprozess und territoriale Gerichtsverfassung. Das weltliche Hofgericht in Paderborn und seine Ordnungen 1587–1720*. Böhlau, Köln/Weimar/Wien, 2017.
- Szabó in Harsági/Wopera* Szabó Imre: *A hatékonyság: megvalósítható cél vagy eljárási elv?* In: Harsági Viktória–Wopera Zsuzsa (szerk.): *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században*. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére. HVG-Orac, Budapest, 2007. 363–378.
- Szabó in Acta Jur. et Pol.* Szabó Imre: *A polgári peres eljárás hatékonysága*. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXIX. (2007) Fasc. 1–48. 631–654.
- Szabó in Varga* Szabó Imre: *Perhatékonyság és a perceseletek időszerepének elve*. In: Varga István (szerk.): *Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János II.* ELTE Eötvös, Budapest, 2013. 365–376.
- Szabó in Fejes/Török* Szabó Imre: *Útban egy új polgári perrendtartás felé*. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): *Suum quique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 442–452.
- Szabó, JK 2017* Szabó Imre: *Szakértelem és felelősség*. Jogtudományi Közlöny 2017/9. 373–385.
- Szabó in Görög/Hegedűs* Szabó Imre: *A megújult polgári perrendtartás hatékonysági rendelkezései*. In: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*. Iurisperitus, Szeged, 2017. 470–478.

- Szabó, FORVM Szeged 2020/1. Szabó Imre: *Jancsó György (1853-1911)*. FORVM. Acta Juridica et Politica 2020/1. 333–342.
- Szabó in Kruzslicz/Sulyok/Szalai Szabó Imre: *Közjog – magánjog – közbizalom: egy törvénymódostás margójára*. In: Kruzslicz Péter – Sulyok Márton – Szalai Anikó (szerk.): *Liber amicorum László Trócsányi*. Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából. SZTE-ÁJTK NRTI, Szeged, 2021. 175–185.
- Szentgyörgyi, MJ 1957 Szentgyörgyi Rezső: *Kasszációs-reviziós fellebbezési rendszer a polgári eljárásban*. Magyar Jog 1957/7. 199–201.
- Szigeti, Ujság 1936/227. Szigeti László: *A peres fél igazmondási kötelessége*. Ujság 1936/227. 26.
- Szigeti in Harsági/Horváth/Raffai Szigeti Krisztina: *A perhatékonyság*. In: Harsági Viktória – Horváth E. Írisz – Raffai Katalin (szerk.): *Nemzetközi magánjog és polgári eljárásjog a megváltozott gazdasági környezetben*. Pázmány Press, Budapest, 2013. 201–214.
- Szilbereky, Hatékonyság Szilbereky Jenő: *A polgári per funkciója és hatékonysága*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- Szladits in Szladits Szladits Károly: *A magánjogi tényállások*. In: Uő (szerk.): *Magyar magánjog I*. Budapest, Grill, 1941. 244–373.
- Szlezák, Perrendi reform Szlezák Lajos: *A perrendi reform és a tárgyalási alapelvek*. Grill, Budapest, 1937.

T

- Taruffo in Kramer/van Rhee Taruffo, Michele: *Harmonisation in a Global Context: The ALI/UNIDROIT Principles*. In: Kramer, Xandra E. – van Rhee, C. H. (szerk.): *Civil Litigation in a Globalising World*. Springer, The Hague, 2012. 207–219.

- Teller, JK 1929 Teller Miksa: *A polgári igazságszolgáltatás reformja*. Jogtudományi Közlöny 1929/7. 61–62.
- Térffy, JÁ 1902 Térffy Gyula: *A polgári perrendtartás javaslatának előkészítő munkálatai I*. Jogállam 1902/4. 306–317.
- Térffi in Márkus V. kötet Térffi Gyula: *Perfelvétel*. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon V. kötet*. Pallas, Budapest, 1904. 864–867.
- Térffi in Márkus VI. kötet Térffi Gyula: *Periratok*. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon VI. kötet*. Pallas, Budapest, 1907. 4–5.
- Térffi, JK 1910 Térffi Gyula: *Törvényjavaslat egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról I*. Jogtudományi Közlöny 1910/26. 217–218.
- Tihanyi, Ujság 1936/268. Tihanyi Lajos: *Plósz Sándor remekműve*. Ujság 1936/268. 28.
- Timár, FORVM Doctorandorum 2017 Timár Balázs: *Nóvumok a megelőző polgári perjogunkhoz képest*. FORVM. Publicationes Doctorandorum Juridicorum 2017. 235–248.
- Tolani, Parteiherrschaft und Richtermacht Tolani, Madeleine: *Parteiherrschaft und Richtermacht. Die Verhandlungs- und die Dispositionsmaxime im Lichte divergierender Prozessmodelle*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2019.
- Tóth, Polgári törvénykezési jog² Tóth Károly: *Polgári törvénykezési jog²*. Hegedűs és Sándor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Debrecen, 1923.
- Troller, Formalismus Troller, A.: *Von den Grundlagen des zivilprozessualen Formalismus*. Helbing & Lichtenhahn, Basel, 1945.
- Turbuly, BL 2003 Turbuly Lilla: *Az ésszerű idő a polgári perekben*. Bírák Lapja 2003/1. 41–47.
- U**
- Udvary, Pro Futuro 2016/2. Udvary Sándor: *A jövő polgári perrendtartása madártávlatból*. Pro Futuro 2016/2. 115–127.

- Udvary, JK 2021 Udvary Sándor: *Az első Pp. novella hatása az elsőfokú eljárásra*. Jogtudományi Közlöny 2021/3. 129–139.
- Ullmann, Zivilprozeßrecht Ullmann, Dominik: *Das österreichische Zivilprozeßrecht*. Tempsin & Frentag, Prag/Leipzig, 1887.
- Ullwer, Eventualmaxime Ullwer, Erhard: *Eventualmaxime und Beschleunigung im deutschen Zivilprozeß unter besonderer Berücksichtigung der BGH Rechtsprechung mit Gegenüberstellung schweizerischer Ausgestaltungen*. Univ. Diss., Laichingen/Württemberg. 1963.
- Unger, Adolf Wach Unger, Dagmar: *Adolf Wach (1843-1926) und das liberale Zivilprozessrecht*. Duncker & Humblot, Berlin, 2005.
- Uzelac, HJLS 2017 Uzelac, Alan: *Towards European Rules of Civil Procedure: Rethinking Procedural Obligations*. Hungarian Journal of Legal Studies 2017/1. 3–18.
- V, W**
- Varga, Századok 1960 Varga Endre: *A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában*. Századok 1960/5-6. 736–749.
- Varga in Varga Varga István: *Perrendi szabályozási igények azonosítása jogösszehasonlító kitekintéssel*. In: Uő (szerk.): *Codificatio processualis civilis. Studia in honorem Németh János II*. ELTE Eötvös, Budapest, 2013. 489–513.
- Varga in Németh/Varga Varga István: *Egység és sokféleség a perrendi kodifikációban – Egy új polgári perrendtartás szabályozási előkérdései*. In: Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 19–49.
- Varga, KK 2015/5. Varga István: *A polgári perjogi kodifikáció állása és tartalmi sarokpontjai a Szakértői Javaslat*

- kidolgozásának szakaszában. Közjegyzők Közlönye* 2015/5. 20–32.
- Varga in Menyhárd/Varga* Varga István: *A polgári perjog hagyományos szellemisége és az új polgári perrendtartás alapállása.* In: Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai I. ELTE Eötvös, Budapest, 2018.
- Virág, MJ 2013* Virág Csaba: *A jogcímhez kötöttség egyes kérdései a polgári perben.* Magyar Jog 2013/1. 27–36.
- Virág in Németh/Varga* Virág Csaba: *Az alaki igazságosságot előtérbe helyező fair eljárás nem zárja ki a jó és helyes döntés lehetőségét.* In: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. HVG-Orac, Budapest, 2014. 362–376.
- Vitvindics/Wopera, Fontes Iuris* Vitvindics Mária – Wopera Zsuzsa: *Az új polgári perrendtartás koncepciójának sarokkövei.* Fontes Iuris 2015/1. 48–55.
- Vollkommer, ZZZP 1968* Vollkommer, Max: *Die lange Dauer der Zivilprozesse und ihre Ursachen.* Zeitschrift für Zivilprozeß 1968/1–2. 102–135.
- Völcsey, MJ 2020* Völcsey Balázs: *A perfelvételi szak jogértelmezési kérdései.* Magyar Jog 2020/6. 332–339.
- Völcsey, MJ 2021* Völcsey Balázs: *Kérdések és lehetséges válaszok a Pp. Novella kapcsán.* Magyar Jog 2021/5. 273–283.
- Völgyesi in Homoki-Nagy* Völgyesi Levente: *A polgári peres eljárásjogi fellebbezés jogintézményének modernkori fejlődéstörténete.* In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon. k. n., Szeged, 2013. 239–245.
- Völgyesi in Menyhárd/Varga* Völgyesi Levente: *A rendes írásbeli polgári peres eljárás magyarországi kodifikációja a nemzetközi jog-összehasonlítás tükrében: civiljog, kánonjog és a*

- magyar tradíció*. In: Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai II. ELTE Eötvös, Budapest, 2018. 1040–1051.
- Wach*, Handbuch I. Wach, Adolf: *Handbuch des deutschen Civilprozessrechts I*. Duncker & Humblot, Leipzig, 1885.
- Wach*, ZZP 1887 Ergänzungsheft Wach, Adolf: *Die civilprozessualische Enquête*. Zeitschrift für deutschen Civilprozess 11 (1887), Ergänzungsheft. 1–168.
- Wach*, Mündlichkeit Wach, Adolf: *Die Mündlichkeit im oesterreichischen Civilprocess-Entwurf*. Manz, Wien, 1895.
- Walder-Richli* in FS Kramer Walder-Richli, Hans Ulrich: *Die Principles and Rules of Transnational Civil Procedure im Lichte des schweizerischen Zivilprozessrechts*. In: Honsell, Heinrich et al. (szerk.): *Privatrecht und Methode*. Festschrift für Ernst A. Kramer. Helbing & Lichtenhahn, Basel/Genf/München, 2004. 1051–1063.
- Wall* in van Rhee/Fu Wall, Andrea: *Austria and Germany: A History of Successful Reforms*. In: van Rhee, C. H. – Fu Yulin (szerk.): *Civil Litigation in China and Europe*. Essays on the Role of the Judge and the Parties. Springer, Dordrecht, 2014. 141–177.
- Wallacher*, JK 2017 Wallacher Lajos: *Az osztott perszerkezet bevezetésének közvetett hatásai az új polgári perrendtartásban*. Jogtudományi Közlöny 2017/12. 529–535.
- Wassermann*, Sozialer Zivilprozeß Wassermann, Rudolf: *Der soziale Zivilprozeß. Zur Theorie und Praxis im sozialen Rechtsstaat*. Luchterhand, Neuwied/Darmstadt, 1978.
- Weisz*, ÜL 1910/42. Weisz Ödön: *Szabad legyen-e informálni?* Ügyvédek Lapja 1910/42. 2–3.

- Wenzel, Ideiglenes polgári perrendtartás*
- Wenzel Gusztáv: Ideiglenes polgári perrendtartás Magyar-, Horvát-, Tótország, a Szerbvajdaság és a Temesi Bánság számára.* Geibel, Pest, 1853.
- Wesel, Geschichte des Rechts⁴*
- Wesel, Uwe: Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart⁴.* C. H. Beck, München, 2010.
- Wesel, Geschichte des Rechts in Europa*
- Wesel, Uwe: Geschichte des Rechts in Europa: von den Griechen bis zum Vertrag von Lissabon.* C. H. Beck, München, 2010.
- Weth, Zurückweisung*
- Weth, Stephan: Die Zurückweisung verspäteten Vorbringens im Zivilprozess.* Carl Heymann, Köln, 1988.
- Wetzell, System²*
- Wetzell, Georg Wilhelm: System des ordentlichen Civilprocesses².* Tauchnis, Leipzig, 1878.
- Willmann, Konzentrationsmaxime*
- Willmann, Peter: Die Konzentrationsmaxime. Eine Untersuchung heutigen und früheren Rechts.* Duncker & Humblot, Berlin, 2004.
- Wopera, JK 2017*
- Wopera Zsuzsa: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai.* Jogtudományi Közlöny 2017/4. 153–161.
- Wopera, ADVOCAT 2017/ksz.*
- Wopera Zsuzsa: Az új polgári perrendtartás karakterét adó egyes megoldások európai összehasonlításban.* ADVOCAT 2017/különszám 2–7.
- Wopera, MJSz 2020/1. ksz.*
- Wopera Zsuzsa: A felek és a bíróság közötti szereposztás a keresetindítás során.* Miskolci Jogi Szemle 2020/1. különszám 357–362.
- Wopera, FORVM Szeged 2021/3.*
- Wopera Zsuzsa: A dogmatika vagy a gyakorlat elsőbbsége? FORVM. Acta Juridica et Politica 2021/3. 477–487.*
- Wopera, MJSz 2021/3. ksz.*
- Wopera Zsuzsa: Jogtudomány kontra jogalkalmazás? A polgári perrendtartás novelláris módosításának irányai.* Miskolci Jogi Szemle 2021/3. különszám 715–728.

Z, Zs

- Zala, JK 1910 Zala Imre: *Észrevételek az «Egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról szóló törvényjavaslat» 2., 10. és 22. §-aihoz.* Jogtudományi Közlöny 1910/38. 320–321.
- Zeiss/Schreiber, Zivilprozessrecht¹² Zeiss, Walter – Schreiber, Klaus: *Zivilprozessrecht*¹². Mohr Siebeck, Tübingen, 2014.
- Ziskay, JK 1872 Ziskay Antal. *Az esetlegességi elvről.* Jogtudományi Közlöny 1872/49. és 50. 353–355. és 362–364.
- Zlinszky, MT 1871 Zlinszky Imre: *Az igazságszolgáltatás biztosítékairól a polgári peres eljárásban.* Themis 1871/21., 22. és 23. 237–238., 249–251., 261–262.
- Zlinszky, Bizonyítás elmélete Zlinszky Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra.* Athenaeum, Budapest, 1875.
- Zlinszky, Jogorvoslatok Zlinszky Imre: *A jogorvoslatok rendszere, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra.* Athenaeum, Budapest, 1879.
- Zlinszky, JK 1880a Zlinszky Imre: *A nyilvános és közvetlen szóbeliség.* Jogtudományi Közlöny 1880/20. és 21. 137–138.; 141–142.
- Zlinszky, JK 1880b Zlinszky Imre: *Az ugynevezett beneficium novorum intézmény a közvetlen polgári perben.* Jogtudományi Közlöny 1880/25–27. 165–166., 173–174., 177–178.
- Zweigert/Kötz, Comparative Law³ Zweigert, Konrad – Kötz, Hein: *An Introduction to Comparative Law*³. Calendron, Oxford, 1998.
- Zsembery, MJ 1967 Zsembery István: *A hatékony polgári bírászkodás néhány eljárásjogi eszközéről.* Magyar Jog 1967/5. 299–303.
- Zsembery, MJ 1971 Zsembery Ágoston: *A polgári peres eljárás gyorsításának néhány kérdése.* Magyar Jog 1971/5. 293–296.

Zsitva, ADVOCAT 2017/ksz.

Zsitva Ágnes: *Újjászületett elsőfokú eljárás a perkoncentráció jegyében.* ADVOCAT 2017/különszám 8–14.

2. Kommentárok¹³⁵⁶

szerző in Anders/Gehle⁸⁰, ZPO § ...
Rn ...

Anders, Monika – Gehle, Burkhard (szerk.): *Zivilprozessordnung mit GVG und anderen Nebengesetzen*⁸⁰. C. H. Beck, München, 2022.

szerző in BeckOK ZPO⁴⁷, ZPO § ...
Rn. ...

Vorwerk, Volkert – Wolf, Christian (szerk.): *Beck'sche Online-Kommentare. Zivilprozessordnung*⁴⁷. C. H. Beck, München, 2022. (állapot: 2022. december 1.)

szerző in BK, ZPO Art ... Rn ...

Hausheer, Heinz – Walter, Hans Peter (szerk.): *Berner Kommentar zum schweizerischen Privatrecht. Schweizerische Zivilprozessordnung.* Stämpfli, Bern, 2012.

szerző in Fasching/Konecny³,
ZPO § ... Rz ...

Fasching, Hans W. – Konecny, Andreas (szerk.): *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen*³. Manz, Wien, 2015.

Förster/Kann³, ZPO § ...

Förster, A. – Kann, Richard: *Die Zivilprozeßordnung für das Deutsche Reich*³. Carl Heymanns, Berlin, 1913.

Gaár, Polgári perrendtartás I-II.

Gaár Vilmos: *A magyar polgári perrendtartás magyarázata I-II.* Athenaeum, Budapest, 1911.

Gasser/Rickli², ZPO Art ... Rn. ...

Gasser, Dominik – Rickli, Brigitte: *Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO). Kurzkomentar*². Dike, Zürich, 2014.

szerző in Jakab², Alk. ... § ... bsz.

Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*². Századvég, Budapest, 2009.

szerző in Kern/Diehm², ZPO § ...
Rn ...

Kern, Christoph – Diehm, Dirk (szerk.): *Zivilprozessordnung*². Erich Schmidt, Berlin, 2020.

¹³⁵⁶ Ha a kommentárban bekezdésszám van feltüntetve, ott oldalszámot nem jelöltem, ahol pedig nincs bekezdésszám, ott más szakirodalmi hivatkozásokkal egyezően oldalszámot tüntettem fel.

- Kovács, Polgári perrendtartás
szerző in Musielak/Voit¹⁸, ZPO § ...
Rn ...
- Kovács Marcel: *A polgári perrendtartás magyarázata*. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1928.
- Musielak, Hans-Joachim – Voit, Wolfgang (szerk.): *Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz*¹⁸. Franz Vahlen, München, 2021.
- szerző in MüKoZPO⁶, ZPO § ... Rn ...
- Rauscher, Thomas – Krüger, Wolfgang (szerk.): *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen*⁶. C. H. Beck, München, 2020.
- szerző in Németh/Kiss³, Pp. ... §
- Németh János – Kiss Daisy (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata 1-2*³. Complex, Budapest, 2010.
- szerző in Névai/Szilbereky, Pp. ... §
- Névai László – Szilbereky Jenő (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata I-II*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- Neumann, Kommentar, ZPO § ...
- Neumann, Georg: *Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen I-II*. Manz, Wien, 1928.
- szerző in Oberhammer/Domej/Haas², Oberhammer, Paul – Domej, Tanja – Haas, Ulrich
ZPO Art ... Rn ...
- (szerk.): *Kurzkommentar ZPO*². Helbig Lichterhahn, Basel, 2014.
- szerző in Petrik³, Pp. ... §
- Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára*³. HVG-Orac, Budapest, 2017. (utolsó állapot: 2022. február 1.)
- szerző in PG¹³, ZPO § ... Rn ...
- Prütting, Hanns – Gehrlein, Markus (szerk.): *Zivilprozessordnung*¹³. Luchterhand, Hürth, 2021.
- szerző in Rechberger⁵, ZPO § ... Rz ...
- Rechberger, Walter H. (szerk.): *ZPO*⁵. Verlag Österreich, Wien, 2019.
- szerző in Saenger⁹, ZPO § ... Rn ...
- Saenger, Ingo (szerk.): *Zivilprozessordnung*⁹. Nomos, Baden-Baden, 2021.
- Seuffert, CPO⁷, ZPO § ...
- Seuffert, Lothar von: *Kommentar zur Civilprozeßordnung für das Deutsche Reich und zum Einführungsgesetz vom 30. Januar 1877*⁷. C. H. Beck, München, 1895.

- Seuffert/Walsmann¹², ZPO § ... Seuffert, Lothar von – Walsmann, Hans: *Kommentar zur Zivilprozessordnung*¹². C. H. Beck, München, 1932.
- szerző in Spühler/Tenchio/Infanger³, ZPO Art ... Rn ... Spühler, Karl – Tenchio, Luca – Infanger, Dominik: *Schweizerische Zivilprozessordnung*³. Helbing Lichtenhahn, Basel, 2017.
- szerző in Stein/Jonas²³, ZPO § ... Rn ... Bork, Reinhard – Roth, Herbert (szerk.): *Kommentar zur Zivilprozessordnung*²³. Mohr Siebeck, Tübingen, 2014–2018.
- szerző in Sutter-Somm/Hasenböhler/Leuenberger³, ZPO Art ... Rn ... Sutter-Somm, Thomas – Hasenböhler, Franz – Leuenberger, Christoph (szerk.): *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*³. Schultess, Basel/Zürich/Genf, 2016.
- szerző in Thomas/Putzo⁴³, ZPO § ... Rn ... Reichold, Klaus et al.: *Zivilprozessordnung*⁴³. C. H. Beck, München, 2022.
- szerző in Varga, Pp. ... § ... bsz. Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I-III*. HVG-Orac, Budapest, 2018.
- szerző in Wopera (2016) Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartáshoz*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016.
- szerző in Wopera (2017a) Wopera Zsuzsa (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017.
- szerző in Wopera (2017b) Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Magyar Közlöny- és Lapkiadó, Budapest, 2017.
- szerző in Wopera (2019) Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartáshoz*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019.
- Zimmermann¹⁰, ZPO § ... Rn ... Zimmermann, Walter: *Zivilprozessordnung*¹⁰. ZAP, Bonn, 2016.
- szerző in Zöllner³⁴, ZPO § ... Rn ... Althammer, Christoph et al.: *Zöllner Zivilprozessordnung*³⁴. Otto Schmidt, Köln, 2022.